

Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΠΟΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ

ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-48-4

*Κατὰ τὸν Κανονισμό τῶν Δημοσιευμάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας,
οἱ συγγραφεῖς εὐθύνονται γιὰ τὴν ὀρθότητα τῶν βιβλιογραφικῶν παραπομπῶν
καὶ τὴν ἐγκυρότητα τῶν ἐκδόσεων ἀρχαίων κειμένων ποὺ ἀναδημοσιεύονται στὶς ἐκδόσεις τῆς.*

© Ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72, FAX (01) 3644996

ΓΡΑΦΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ

BIBΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡΙΘ. 147

ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ Α. ΩΝΑΣΟΓΛΟΥ

Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΠΟΔΩΝ
ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ

AΘΗΝΑΙ 1995

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	12
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	13
I. Η ΣΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ	14
ΟΙ ΧΩΡΟΙ 21 ΚΑΙ 22	22
'Ο τάφος με τὰ χάλκινα κτερίσματα (τάφος I), Χρονική σχέση μεταξύ τάφου και δωματίου (χώρου 22), Κατάλογος κεραμεικῶν εὐρημάτων, Οἱ τριποδικοὶ λέβητες, Οἱ διπλοὶ πελέκεις, Τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο, Κατάλογος χάλκινων	
Χημικὴ ἐξέταση χάλκινων ἀντικειμένων Α) Χημικὴ ἀνάλυση ('Ελ. Μάγκου). Β) 'Ισοτοπικὴ ἀνάλυση μολύβδου (N. Gale)	50
'Ανθρωπολογικὴ ἐξέταση τοῦ σκελετοῦ τοῦ τάφου I (T. Mc George)	53
II. Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ. ΤΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΔΗΡΟΥ	57
ΧΩΡΟΣ 7	59
ΧΩΡΟΣ 16	65
ΧΩΡΟΣ 17	74
ΧΩΡΟΣ 8	82
ΧΩΡΟΣ 9	84
ΧΩΡΟΣ 5	86
ΧΩΡΟΣ 4	93
ΧΩΡΟΣ 2	97
ΧΩΡΟΙ 3 ΚΑΙ 11	98
ΧΩΡΟΣ 1 (1α, 1β)	101
ΧΩΡΟΣ 20	112
ΧΩΡΟΣ 18	114
ΟΙ ΜΙΚΡΟΙ ΧΩΡΟΙ 6, 13, 10, 14 ΚΑΙ 12	117
ΧΩΡΟΣ 19	123
III. Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΗΜΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΙΧΟΥ	125
ΧΩΡΟΣ 23	126
Ο ΑΝΑΛΗΜΜΑΤΙΚΟΣ ΤΟΙΧΟΣ	127
IV. Ο ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ('Επίμετρο)	133
V. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ	139
ZUSAMMENFASSUNG	149

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ ἀναζήτηση θέσεως γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ νέου Μουσείου Μυκηνῶν κοντὰ στὴν ἀκρόπολη δὲν ὑπῆρξε γιὰ τοὺς ἐμπνευστὲς τοῦ ἔργου εὐκόλη ὑπόθεση. Ἡ ἐπιλογή τῆς βόρειας πλαγιάς τῆς ἀκροπόλεως ἐξασφάλιζε βέβαια τὸ ἀθέατο ἀπὸ τὴν προσπελάσιμη πλευρὰ τοῦ μνημείου, τὴ δυτική, ἢ ἔντονη κλίση ἐξάλλου τοῦ ἐδάφους, πάνω ἀπὸ τὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας, φαινομενικὰ ἀπρόσφορη γιὰ ἀρχαῖες ἐγκαταστάσεις, ὑποσχόταν θέση ἀπηλλαγμένη ἀπὸ ἀρχαιότητες. Ἡ ἔρευνα ὅμως τῆς περιοχῆς σὲ ἓνα πρῶτο στάδιο, σὲ ἀπόσταση 40-50 μ. ἀπὸ τὸ τεῖχος καὶ 100 περίπου μ. ἀνατολικά ἀπὸ τὴν Πύλη τῶν Λεόντων, ἔμελλε νὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνασκαφὴ ἐνὸς μυκηναϊκοῦ συγκροτήματος, τοῦ λεγόμενου «Ἐργαστηρίου» ποὺ παραμένει ἀκόμα ἀδημοσίευτο. Ἡ μοναδικὴ μνεῖα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ μυκηναϊκοῦ αὐτοῦ κτηρίου γίνεται στὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τῆς μελέτης τοῦ νέου μουσείου ἀπὸ τὶς Σ. Ἀφένδρα καὶ Ἐ. Βαρβαγιάννη (Προμελέτη ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυκηνῶν στὴν Τεχνικὴ Περιοδική Ἑκδόση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ: Ἀναστήλωση, Συντήρηση, Προστασία Μνημείων καὶ Συνόλων Α' 1984, 373 εἰκ. 2), ὅπου ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ Μουσεῖο δηλώνεται τὸ περίγραμμα τοῦ σκάμματος τοῦ «Ἐργαστηρίου» (ἐδῶ σχ. V). Μιὰ ἀεροφωτογραφία ἰδιώτη τῆς ἐποχῆς τῆς ἀνασκαφῆς (1979) (πίν. 5) ἀπεικονίζει ἐξάλλου τοὺς ἐπιμέρους χώρους τοῦ «Ἐργαστηρίου», ἐπισημαίνοντας παράλληλα τὴν ἀκριβὴ τοῦ θέσης σὲ σχέση μὲ τὸ τεῖχος, τὴν Πύλη τῶν Λεόντων καὶ τὸν συνώνυμο θολωτὸ τάφο.

Τὸ γεγονός τῆς ὑπαρξῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ αὐτοῦ κτηρίου ὑπαγόρευσε στὸν ἐμπνευστὴ τῆς ἴδρυσης τοῦ Μουσείου, καθηγητὴ Γ. Μυλωνᾶ, τὴ μετατόπισή του ἀνατολικότερα, στὴ θέση ποὺ κατέλαβε ἀργότερα τὸ κτήριο τοῦ Μουσείου.

Δοκιμαστικὲς τομὲς ποὺ ἔγιναν στὰ ὅρια τῆς νέας αὐτῆς θέσης ἐμφάνισαν ἀρχαίους τοίχους (μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἀναλημματικὸς τοίχος Β, βλ. πὺρ κάτω), οἱ ὁποῖοι δὲν θεωρήθηκαν σημαντικοὶ καὶ ἀρκετὰ ἀξιόλογοι γιὰ νὰ ἀνατρέψουν τὸ προγραμματισμένο ἔργο: ἡ ἀνάγκη ἴδρυσης ἐνὸς Μουσείου στὴ συγκεκριμένη θέση καὶ ἡ προβολὴ τῶν ἐκθεμάτων τῶν Μυκηνῶν κρινόταν ἐπιτακτικότερη ἀπὸ τὴν προστασία τῶν μυκηναϊκῶν κτηρίων (Ἔργον, 1984, 116· 1985, 88). Οἱ ἐκσκαφὲς τῶν θεμελίων τοῦ Μουσείου ἐπεφύλασσαν ὅμως στὴ συνέχεια ἀπρόβλεπτες καταστάσεις. Νέοι μυκηναϊκοὶ τοῖχοι καὶ κυρίως τὸ τμήμα ἐνὸς ἰσχυροῦ κυκλώπειου ἀναλημματικοῦ τοίχου (Α) βεβαίωσαν κατηγορηματικὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς νέου μυκηναϊκοῦ συγκροτήματος δωματίων. Ἐνας μυκηναϊκὸς χάλκινος τριποδικὸς λέβητας, ποὺ ἀνασύρθηκε κομματιασμένος ἀπὸ τὴν ἀρπάγη τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος, μαρτυροῦσε παράλληλα τὴν παρουσίαν στὸν χῶρο ἐντυπωσιακῶν εὐρημάτων καὶ ὄχι ἀπλῶς ἀκατέργαστων λίθων. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἔγιναν ἡ αἰτία τῆς διακοπῆς τοῦ ἔργου, τῆς ἀνάληψης μιᾶς ἀνασκαφῆς καὶ τῆς ἐπανεξέτασης ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους τοῦ ὅλου ζητήματος τῆς ἀνέγερσης τοῦ Μουσείου στὴ συγκεκριμένη θέση.

Οἱ ἀντιδράσεις ποὺ ἐκδηλώθηκαν στοὺς κόλπους τοῦ Κεντρικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου, μετὰ ἀπὸ εἰσηγήσεις τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ναυπλίου ποὺ διενεργοῦσε τὴ σωστικὴ ἀνασκαφὴ, οἱ προτάσεις γιὰ τροποποίηση τοῦ σχεδίου τοῦ Μουσείου ποὺ προωθήθηκαν —ἐφόσον ἡ μία ἀπὸ τὶς τρεῖς πτέρυγες εἶχε ἤδη ἀνορθωθεῖ ὅταν βρέθηκαν τὰ ἀρχαῖα—, δὲν βρῆκαν περαιτέρω ἀνταπόκριση. Στὴν ἀρνητικὴ ἀξιολόγηση τῶν ἀρχαίων (ἀσήμαντων καὶ δευτέρας κατηγορίας), στὴν ἀνατροπὴ τῶν οἰκονομικῶν προγραμμάτων ποὺ ἐπέφερε ἡ ἀπρόβλεπτη ἐμφάνιση τῶν ἀρχαίων, προσετίθετο καὶ ἡ θεωρία περὶ χωροθετήσεως τῶν Μουσείων κοντὰ στοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, ἐπεὶδὴ ἐνδεχομένως τὰ ἀρχαῖα ἐκθέματα ἀναδεικνύονται καὶ ἐνημερώνουν ἀποτελεσματικότερα τὸν ἐπισκέπτη, ὅταν φυλάσσονται στὸν ἴδιο τὸν ἀρχαιολογικὸ χῶρο ἀπὸ ὅπου προέρχονται (βλ. Προμελέτη Μουσείου ὁ.π. 371). Μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτὸ ἐγκρίθηκε ἐν τέλει ἡ ἀποπεράτωση

του Μουσείου σύμφωνα με τὰ ἀρχικά σχέδια καὶ με μερικοὺς ὅρους, ὅπως ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας, ἡ φωτογραμμετρικὴ ἀποτύπωσή της, ἡ κατάχωση τῶν ἀρχαίων ποὺ συνέπιπταν με τὴν κάλυψη τοῦ Μουσείου καὶ ἡ προστασία τους κάτω ἀπὸ προεντεταμένο σκυρόδεμα (*Radié Général*), καί, τέλος, ἡ δημοσίευση τῆς ἀνασκαφῆς.

Ἡ παρούσα μελέτη ἔρχεται νὰ ἐκπληρώσει τὸν τελευταῖο αὐτὸ ὅρο, φιλοδοξώντας νὰ παρουσιάσει, ὅσο γίνεται πληρέστερα, τὰ δεδομένα ποὺ ἀνέκυψαν καὶ ποὺ ὀδήγησαν στὴ διαμόρφωση κάποιων συμπερασμάτων, ὅσον ἀφορᾷ ἕνα ἀρχαῖο σύνολο, τοῦ ὁποῖου ἡ τύχη νὰ καταχωθεῖ καὶ νὰ χαθεῖ γιὰ πάντα γιὰ μιὰ ἐπαναληπτικὴ ἔρευνα ἦταν προδικασμένη.

Ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε σωστικὸ χαρακτήρα, πραγματοποιήθηκε δηλαδὴ με ὅλες ἐκεῖνες τὶς δυσκολίες ποὺ συνοδεύουν συνήθως μιὰ ἀπρογραμματίστη ἔρευνα. Ἡ ἔλλειψη σχεδιαστῆ ἢ ἀρχιτέκτονα π.χ., ὁ ὁποῖος θὰ ὀριζε πάνω στὴν ἀρκετὰ ἀπότομη πλαγιά ἕναν ἀνασκαφικὸ κἀνναβο, ἀντιμετωπίστηκε στὴν ἀρχὴ με ἡμίμετρα καὶ στὴ συνέχεια με ξένες ἐπικουρίες, ὅπως τὴ φιλικὴ προσφορὰ τοῦ κλιμακίου τῶν γερμανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τίρυνθας. Τὴ συστηματικὴ ἀποτύπωση τῶν ἀρχαίων κτηρίων καὶ στρωμάτων ἀνέλαβε στὴ συνέχεια με ἰδιαίτερη φιλοτιμίαν καὶ γνώση τοῦ ἀντικειμένου ἡ σχεδιάστρια τῆς Ἐφορείας Ναυπλίου Μαρία Νιώτη. Ἡ ποιότητα ὁρισμένων φωτογραφιῶν (ἀνασκαφικῶν καὶ κεραμικοῦ ὑλικοῦ) ἀντανακλᾷ ἐν μέρει τὶς συνθήκες δουλειᾶς τῆς ἀνασκαφῆς, κατὰ τὴν ὁποία πρώτη μέριμνα ὑπῆρξε ἡ διάσωση τῶν στοιχείων, παρὰ ἡ αἰσθητικὴ τῆς προβολῆς τους. Οἱ ἐργάτες τῆς ἀνασκαφῆς με ἐπικεφαλῆς τὸν Κώστα Κατσουλιέρη ἐργάστηκαν με ἀξιοσημείωτο ζῆλο. Οἱ συντηρητὲς τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅπου κατέληξαν τὰ χάλκινα εὐρήματα, Γιάννης Δαμίγος καὶ Μαργαρίτα Μαγνήσαλη ἀποκαθιστώντας τὸν διαμελισμένο χάλκινο τρίποδα τοῦ τάφου I, ἐπετέλεσαν ἄθλο. Ὁ Κώστας Πιττερός ποὺ ἀνέλαβε νὰ συντηρήσει, μαζί με τοὺς ἄλλους συντηρητὲς τῆς Ἐφορείας Ναυπλίου, τὰ ἀγγεῖα τοῦ συνόλου καὶ καταπιάστηκε με τὸ δύσκολο ἔργο τῆς συγκόλλησης τῆς ἀσαμίνθου τοῦ χώρου I, ἐργάστηκε με ἀξιοσημείωτο ζῆλο καὶ ἐπιμονή. Ἀκόμη, ἡ σχεδιαστικὴ ἀπόδοση ὅλων σχεδὸν τῶν ἀγγείων ὀφείλεται στὸν συνάδελφο καὶ φίλο Henner Schotten, ἐνῶ τὸ μελάνωμα τῶν σχεδίων αὐτῶν καὶ ἡ σχεδίαση τῶν καλαθόσχημων ἀγγείων καὶ τῆς ἀσαμίνθου ἔγινε ἀπὸ τὴ Ρωξάνη Ντοκσάν. Γιὰ τὴ σχεδίαση τῶν χάλκινων καὶ τῶν ὀστράκων εὐθύνεται ἡ ὑπογράφουσα, ἐνῶ τὸ γενικὸ τοπογραφικὸ σχέδιο τῶν Μυκηνῶν (σχ. I) με τὸν ὁρισμὸ τῆς θέσης τῆς ἀνασκαφῆς σὲ σχέση με τὸ Μουσεῖο συντάχθηκε ἀπὸ τὸν παλιὸ συνεργάτη τοῦ καθηγητῆ Μυλωνᾶ, ἀρχιτέκτονα Kenneth Schaar. Τὶς ἐργαστηριακὰς ἀναλύσεις τῶν ἀρχαίων δειγμάτων (χάλκινων, ὀστῶν, ξύλου, ἀποτεφρωμένης ὕλης) πραγματοποίησαν οἱ Nicolas Gale (Oxford), Ἑλένη Μάγκου (Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο), Αἰκατερίνη Παρασκευοπούλου (Ἰδρυμα Δασικῶν Ἐρευνῶν), Joachim Riederer (Staatliche Museen Berlin) καὶ Tina Mc George, τῶν ὁποίων τὶς ἐκθέσεις παραθέτω στὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια. Τὴ συντήρηση τῶν χάλκινων καὶ τὴ μελέτη τοῦ ὑλικοῦ στὸ Ἐθνικὸ Μουσεῖο καὶ στὸ Μουσεῖο Ναυπλίου διευκόλυναν καὶ χορήγησαν τὶς σχετικὰς ἄδειες οἱ Γιάννης Τζεδάκις, Πέτρος Καλλιγᾶς, Καίτη Δημακοπούλου, Ἑλένη Παπάζογλου καὶ Φανὴ Παχύγιαννη. Χρήσιμες συζητήσεις σχετικὰ με τὴ χρονολόγηση τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν χάλκινων εἶχα με τοὺς †Klaus Kilian, Guntram Schönfeld, †Christian Podzuweit, Ken Wardle, Elisabeth French, Hartmut Matthäus καὶ Σπύρο Ἰακωβίδη. Ἡ μελέτη τῶν χάλκινων εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς πραγματοποιήθηκε σὲ μεγάλο μέρος στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Βερολίνου με μέσα τῆς DAAD.

Εἰλικρινεῖς εὐχαριστίες ὀφείλονται στὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἰδιαίτερα στὸν Γραμματέα αὐτῆς Βασίλειο Πετράκο, ποὺ συμπεριέλαβε τὴ μελέτη αὐτὴ στὴ σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ἰδρύματος, καθὼς καὶ στὴν ἐπιμελήτρια τῆς ἐκδόσεως Ἑλ. Κώτσου καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ἐπιμελήτρια Ἀργυρῶ Γιαννουλάκη, ποὺ συνέβαλαν νὰ πάρει ἡ μονογραφία τὴν παρούσα μορφή.

Σχ. Ι. Γενική άποψη του περιβάλλοντος χώρου του Μουσείου και ή θέση της άνασκαφής.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

NE: Νεολιθική Έποχή
 ΠΕ: Πρωτοελλαδική Έποχή
 ΜΕ: Μεσοελλαδική Έποχή
 ΥΕ: Ύστεροελλαδική Έποχή
 ΠΓ: Πρωτογεωμετρική
 FM: Furumark Motif
 FS: Furumark Shape

Blegen, PN III	L. W. Blegen - M. Rawson - Lord W. Taylour - W. P. Donovan, <i>The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia</i> III (1973).
Blegen, Zygouries	C. Blegen, <i>Zygouries, A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae</i> (1928).
Catling, Bronzework	H. Catling, <i>Cypriot Bronzework in the Mycenaean World</i> (1964).
French 1965	E. French, Late Helladic IIIA2 Pottery from Mycenae, <i>BSA</i> 60, 1965, 159 κέ.
French 1966	E. French, A Group of Late Helladic IIIB1 Pottery from Mycenae, <i>BSA</i> 61, 1966, 216 κέ.
French 1967	E. French, Pottery from Late Helladic IIIB1 Destruction Contexts at Mycenae, <i>BSA</i> 62, 1967, 149 κέ.
French 1969	E. French, A Group of Late Helladic IIIB2 Pottery from Mycenae, <i>BSA</i> 64, 1969, 71 κέ.
French 1971	E. French, The Development of Mycenaean Terracotta Figurines, <i>BSA</i> 66, 1971, 101 κέ.
Furumark, MP	A. Furumark, <i>Mycenaean Pottery - Analysis and Classification</i> (1972).
Hiesel 1982	G. Hiesel, Ausgrabungen in Tiryns 1980: Bericht zur unbemalten mykenischen Keramik von Tiryns, <i>AA</i> 1982, 431 κέ.
Iakovidis, Destructions	Sp. E. Iakovidis, Destruction Horizons at Late Bronze Age Mycenae, <i>Φίλια Έπη εις Γεώργιον Ε. Μυλωνάν</i> , τόμ. Α' (1986) 233 κέ.
Matthäus, Bronzegefäße	H. Matthäus, <i>Die Bronzegefäße der kretisch-mykenischen Kultur</i> (1980).
MDP	P. A. Mountjoy, <i>Mycenaean Decorated Pottery, A Guide to Identification</i> (1986).
Mountjoy 1976	P. A. Mountjoy, Late Helladic IIIB1 Pottery Dating the Construction of the South House at Mycenae, <i>BSA</i> 71, 1976, 77 κέ.
Mylonas, MMA	G. E. Mylonas, <i>Mycenae and Mycenaean Age</i> (1966).
Mylonas-Shear, PHM	I. Mylonas-Shear, <i>The Panaghia Houses at Mycenae</i> (1987).
PBF	<i>Prähistorische Bronzefunde</i> .
Podzuweit 1978	Chr. Podzuweit, Ausgrabungen in Tiryns 1976: Bericht zur spätmykenischen Keramik, <i>AA</i> 1978, 471 κέ.
Podzuweit 1979	Chr. Podzuweit, Ausgrabungen in Tiryns 1977: Bericht zur spätmykenischen Keramik, <i>AA</i> 1979, 412 κέ.
Podzuweit 1981	Chr. Podzuweit, Ausgrabungen in Tiryns 1978-1979: Bericht zur spätmykenischen Keramik, <i>AA</i> 1981, 194 κέ.
Pylos I	C. W. Blegen - M. Rawson, <i>The Palace of Nestor in Pylos</i> (1966).
Rutter 1977	J. B. Rutter, LH IIIC Pottery and Some Historical Implications in E.N. Davis (ed.), <i>Symposium on the Dark Ages in Greece</i> (1977) 1 κέ.
Schönfeld 1988	G. Schönfeld, Bericht zur bemalten mykenischen Keramik, Ausgrabungen in Tiryns 1982/83, <i>AA</i> 1988, 153 κέ.
Σπυρόπουλος, ΥΕΘ	Θ. Σπυρόπουλος, <i>Ύστερομυκηναϊκοί έλλαδικοί θησαυροί</i> (1972).
Verdelis 1962	N. Verdelis, The West House, <i>Transactions of the American Philosophical Society</i> 52, 1962, 13 κέ.
Wardle 1969	K. A. Wardle, A Group of Late Helladic IIIB1 Pottery from within the Citadel at Mycenae, <i>BSA</i> 64, 1969, 262 κέ.
Wardle 1973	K. A. Wardle, A Group of Late Helladic IIIB2 Pottery from within the Citadel at Mycenae, "the Causeway Deposit", <i>BSA</i> 68, 1973, 297 κέ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

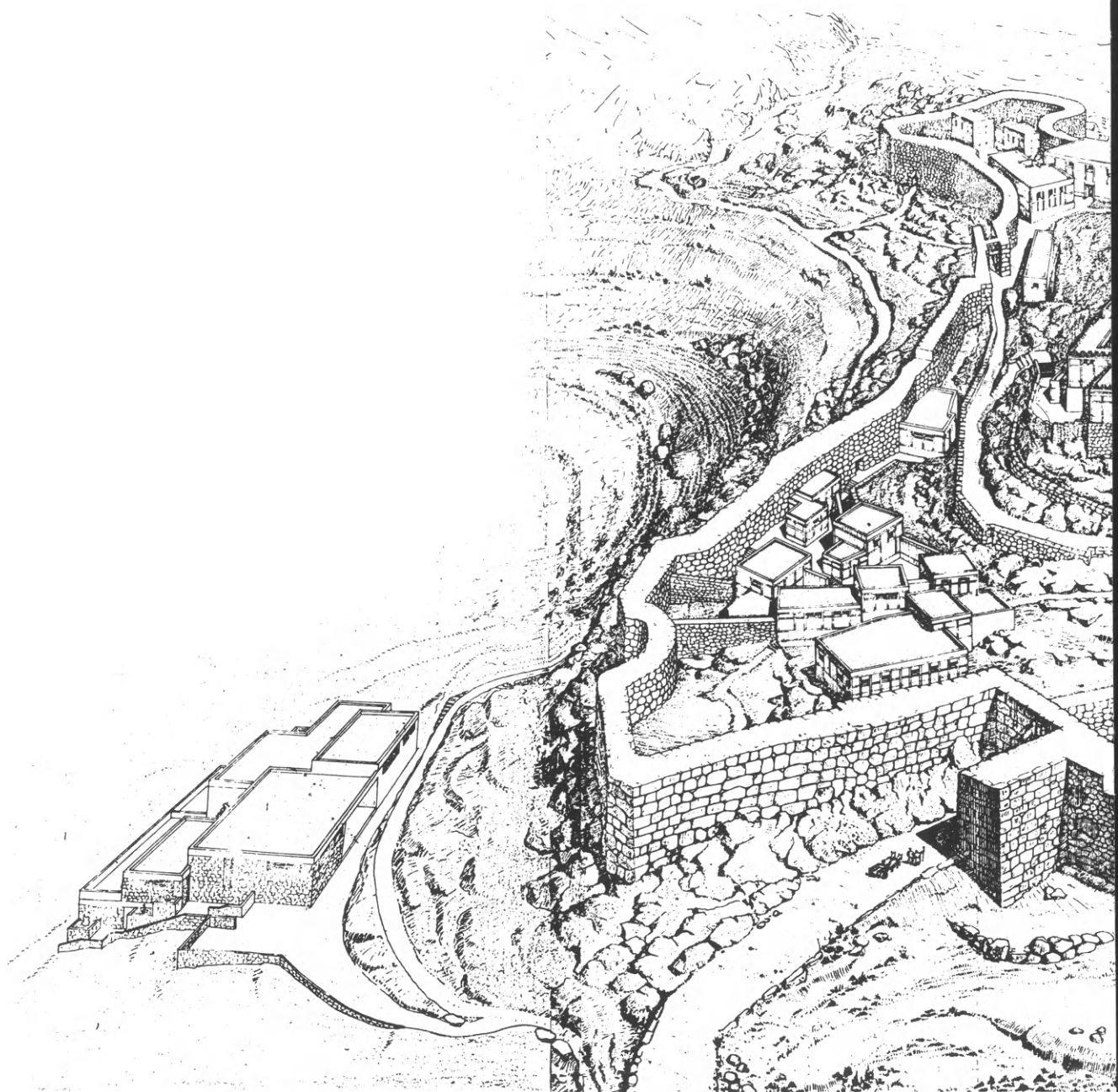
Ἡ μελέτη τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κτηρίου στὰ θεμέλια τοῦ Μουσείου Μυκηνῶν παρουσιάζεται ἐδῶ κατ' ἀρχὴν μέσα ἀπὸ δύο ἐπιμέρους κεφάλαια, σύμφωνα μὲ τοὺς δύο διαφορετικοὺς ἀνασκαφικοὺς τρόπους, τὸν σωστικὸ καὶ τὸν συστηματικὸ, ποὺ ἐφαρμόσθησαν κατὰ τὴ διεξαγωγή τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τοὺς ὁποίους ἐπέβαλαν οἱ ἰδιάζουσες συνθήκες ἔρευνας ποὺ ἐπικρατοῦσαν στὸν χώρο ἐνὸς ἐργοταξίου. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς κρίθηκε ἀναγκαῖος γιὰ νὰ συστηματοποιηθεῖ ἡ γνώση ποὺ προέκυψε ἀπὸ δύο τομεῖς μὲ διαφορετικὴ ἀνασκαφικὴ ἀντιμετώπιση, ἀλλὰ καὶ γιὰ λόγους περιεχομένου: στὸ κεφάλαιο τῆς σωστικῆς ἀνασκαφῆς π.χ., ὅπου περιγράφονται οἱ χώροι 21 καὶ 22, δὲν ἐπισημαίνεται μόνο ἡ ἀπώλεια κάποιων στοιχείων ἀπὸ τὴν ἄκαιρὴ δράση τοῦ ἐργοταξιακοῦ συνεργείου, ἀλλὰ προβάλλονται ὡς ἰδιαίτερο σύνολο τὰ ἐντυπωσιακὰ εὐρήματα τοῦ τάφου I, μοναδικὰ χάλκινα ἀντικείμενα ἀνάμεσα στὰ ὑπόλοιπα εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς.

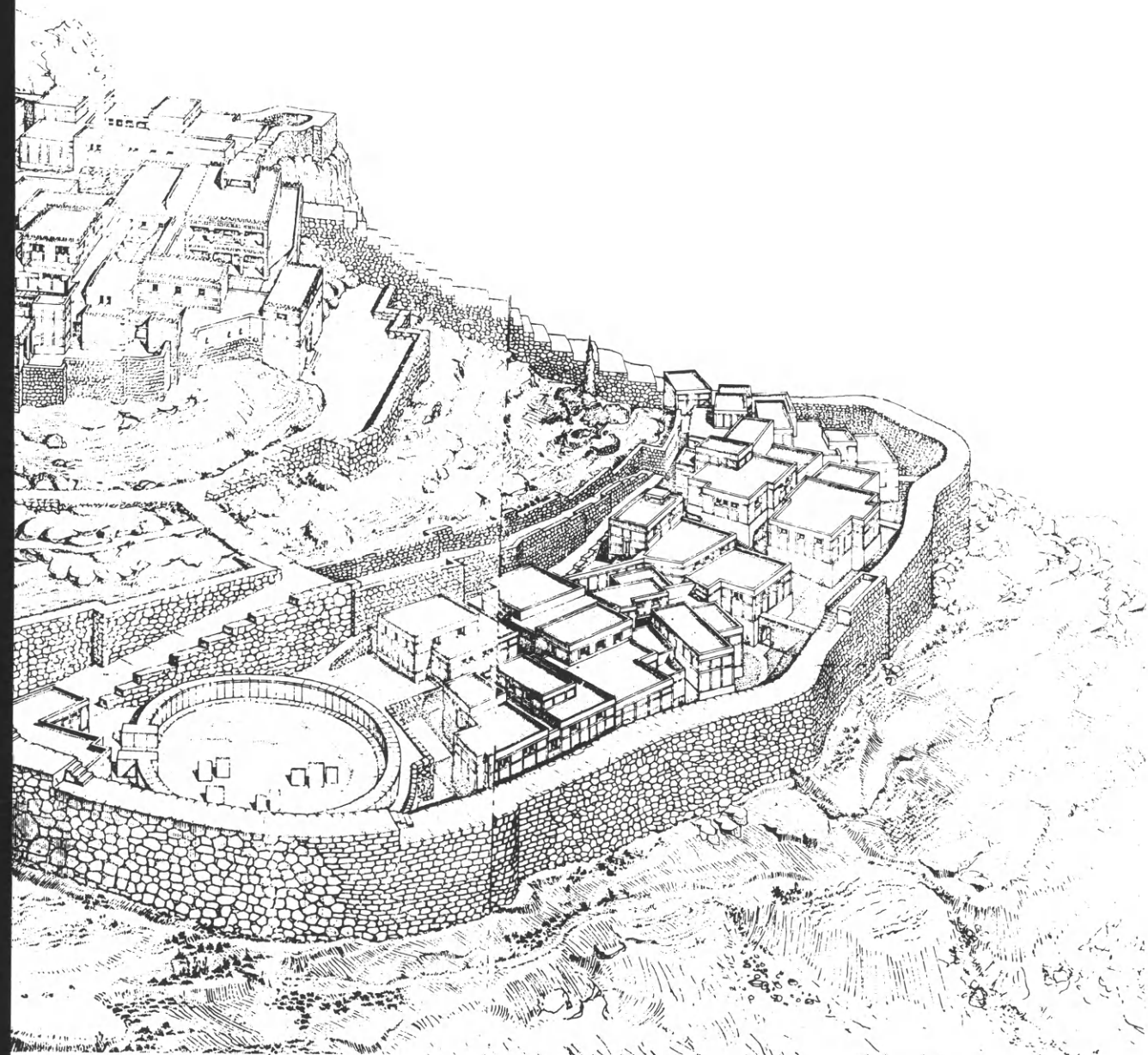
Σὲ ἰδιαίτερα κεφάλαια ἐξετάζονται ἐπίσης ὁ ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος μαζὶ μὲ τὴν περιοχὴ του, γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν μνημειακὸ χαρακτήρα τῆς κατασκευῆς, καθὼς ἐπίσης ὁ δυτικὸς τομέας τῆς ἀνασκαφῆς. Στὸν τομέα αὐτὸν ἡ ἔρευνα προχώρησε σὲ ἔκταση, ὅχι ὅμως καὶ σὲ βάθος, γιὰ τοὺς λόγους ποὺ ἐκτίθενται στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο.

Οἱ ἐπιμέρους χώροι (εἴτε πρόκειται γιὰ δωμάτια τοῦ συγκροτήματος μὲ σαφὲς περίγραμμα εἴτε ἀπλῶς ἀποτελοῦν θέσεις στὰ ὅρια τοῦ συνόλου μὲ ἀβέβαιη ἔνταξή τους σ' αὐτὸ) ἀριθμοῦνται ἀπὸ τὸ 1 ἕως τὸ 23. Μὲ λατινικοὺς ἀριθμοὺς χαρακτηρίζονται οἱ ταφὲς ποὺ ἐπισημάνθηκαν στοὺς χώρους. Μὲ γράμματα γίνεται ἡ διάκριση τῶν ἐπιμέρους τοίχων.

Οἱ κατάλογοι τῶν εὐρημάτων καὶ τῶν ὁμάδων κεραμεικῆς κάθε χώρου τοποθετοῦνται μετὰ ἀπὸ κάθε κεφάλαιο ὡς ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα τῶν συμπερασμάτων ποὺ παρατίθενται στὸν σχολιασμὸ ποὺ προηγεῖται. Σὲ κάθε ὁμάδα ἀναφέρονται τὰ χαρακτηριστικότερα ὄστρακα καὶ ἐκεῖνα ποὺ εἶναι ἐνδεικτικὰ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ συνόλου. Ἐπὶ πλέον γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ὀνομασία τῶν σχημάτων τοῦ Furumark (FS) χρησιμοποίησα τὸν κατάλογο τῆς P. Mountjoy (*MDP - Concordance of Furumark Shape Names*) καὶ γιὰ τὶς περισσότερες ἑλληνικὲς ὀνομασίες τῶν μοτίβων (FM) τὸ σχετικὸ κεφάλαιο τοῦ Σπ. Ἑ. Ἰακωβίδου (*Περατὴ, Τὸ Νεκροταφεῖο, Β', 1970, 96 κέ.*).

Ι. Η ΣΩΣΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Σχ. II. Σχεδιαστική αναπαράσταση της ακρόπολης των Μυκηνών με τὸ Μουσείο (ἀναδημοσίευση ἀπὸ τὴν Τεχνικὴ Περιοδικὴ Ἔκδοση τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ: Ἀναστήλωση, Συντήρηση, Προστασία Μνημείων καὶ Συνόλων Α' 1984).

Οί συνθήκες έναρξης τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας

Στις 13 Φεβρουαρίου 1985, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διάνοιξης τῶν θεμελιῶν τῆς νότιας πτέρυγας τοῦ Μουσείου τῶν Μυκηνῶν, στὴ Β. κλιτὺ τῆς ἀκρόπολης καὶ σὲ ἀπόσταση 40 μ. ἀπὸ τὸ Β. τεῖχος, τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα ἀνέσυρε ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἕναν χάλκινο τριποδικὸ λέβητα (πίν. 1). Τὸ σκεῦος παραδόθηκε στοὺς ἀρμοδίους τῆς Ἐφορείας Ἀρχαιοτήτων Ναυπλίου διαμελισμένο. Ἦταν ἕνα ἀναπάντεχο εὔρημα ποὺ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ διακοποῦν ἀμέσως οἱ ἐργασίες καὶ νὰ ἀρχίσει ἐπισταμένη ἔρευνα τοῦ χώρου.

Τὴν ἡμέρα τοῦ συμβάντος οἱ ἐργασίες συνεχίζονταν ἀκόμα γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ σκελετοῦ τῆς κεντρικῆς, ΒΑ. πτέρυγας, ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ συνδεθεῖ μὲ τὶς δύο ἄλλες πτέρυγες τοῦ Μουσείου, τὴ νότια —ὅπου ἡ εἴσοδος τοῦ Μουσείου— καὶ τὴ βορειοδυτικὴ.

Ἡ νότια πτέρυγα θεμελιωνόταν —σύμφωνα μὲ τὰ σχέδια— σὲ ἐπίπεδο ψηλότερο ἀπὸ τὴν ἤδη ἀνεγερθεῖσα (ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ μέλλουσα νὰ ἀνεγερθεῖ ΒΔ. πτέρυγα), πάνω στὸ πρηνὲς τῆς πλαγιᾶς, μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ ρίζα τῶν βράχων ποὺ «κατέβαιναν» σὲ ἀλλεπάλληλα στρώματα ἀπὸ ψηλά, στηρίζοντας στὴν κορυφή τους τὸ τεῖχος τῆς ἀκρόπολης (σχ. II καὶ παρένθ. πίν. Α). Τὸ ἐπίπεδο αὐτό, μεταξὺ τοῦ ἤδη οἰκοδομημένου σκελετοῦ καὶ τῶν βράχων, ἀποτελοῦσε πλάτωμα προσαρμοσμένο σὲ μιὰ φυσικὴ, ἡμικυκλικὸ σχήματος ἔσοχὴ τῆς βραχώδους πλαγιᾶς, διαμ. 50 μ. περίπου. Τὸ πλάτωμα αὐτὸ ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἕνα τεχνητὸ ἄνδηρο μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, εὐθὺς μόλις ἐπισημάνθηκε στὸν χώρῳ ἡ ὕπαρξιν ἑνὸς ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ τὸ συγκρατοῦσε ἀπὸ Β., τμῆμα τοῦ ὁποίου ξεπρόβαλλε ἐντυπωσιακὸ σὲ ἀπόσταση 1 μόλις μ. Ν. τοῦ ἀνεγερθέντος σκελετοῦ τῆς κεντρικῆς, ΒΑ. πτέρυγας¹. (Βλ. πρὸ κάτω ἀναλημματικὸς τοίχος Α.)

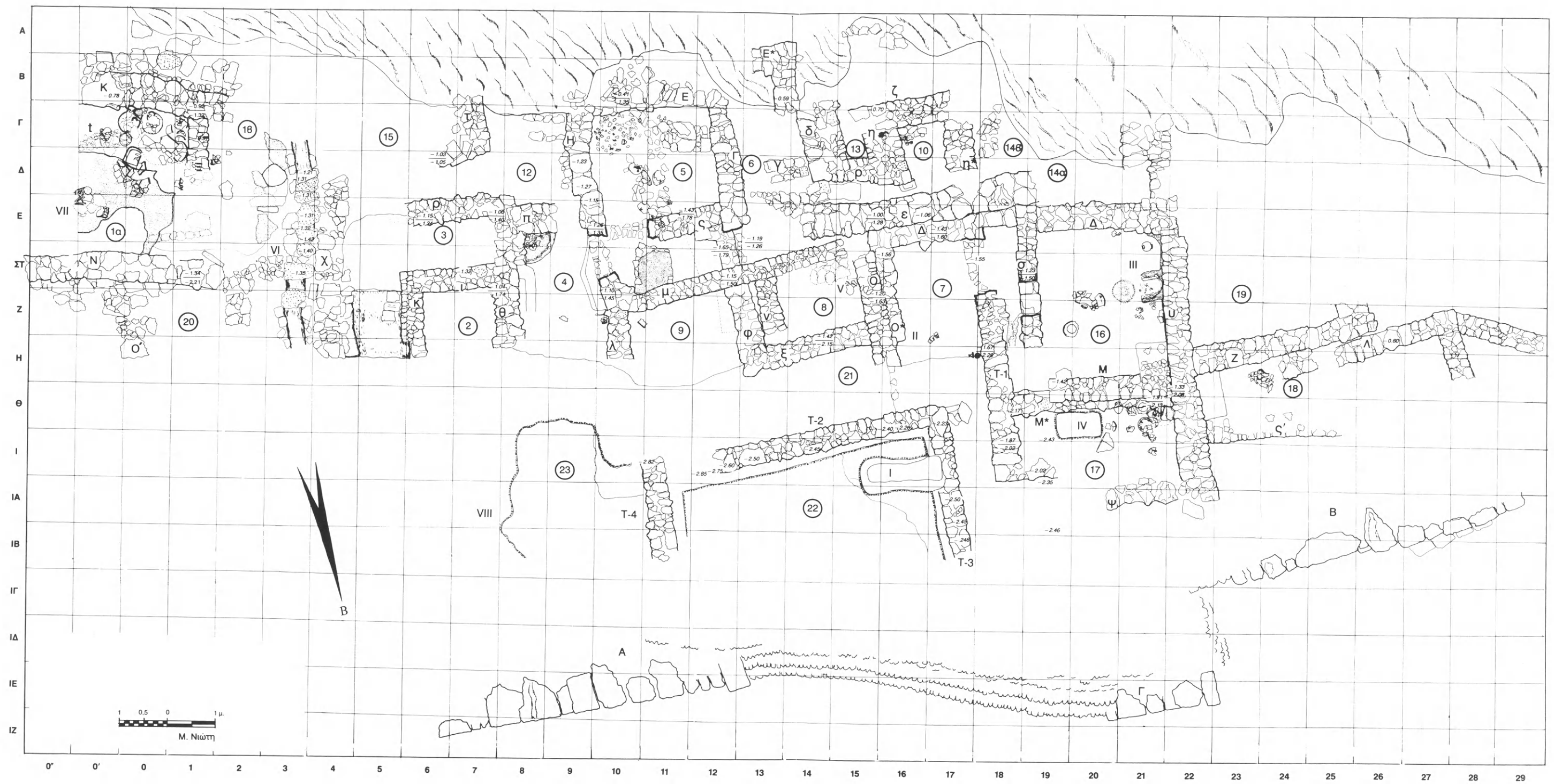
1. Γιὰ τὴ θέση τοῦ Μουσείου καὶ γιὰ τὸ ἴδιο τὸ Μοῦσεῖο ὡς οἰκοδόμημα βλ. τὴν προμελέτῃ τῶν Σ. Ἀφένδρα - Ἐ. Βαρβαγιάννη, Προμελέτῃ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Μυκηνῶν εἰς: *Ἀναστήλωση-Συντήρηση-Προστασία Μνημείων καὶ Συνόλων*, Τεχνικὴ Περιοδικὴ Ἐκδοσις τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν, τ. Α', 1984, 371 κέ. Ἡ ἐπιλογὴ τῆς θέσης τοῦ Μουσείου 80 μ. Ἀ. τοῦ θολωτοῦ τάφου τῶν Λεόντων καὶ 40 μ. ἀπὸ τὸ Β. τεῖχος τῆς ἀκρόπολης ἐπικράτησε στὴν κρίση τῶν ἀρμοδίων —ἂν καὶ εἶχε προκαλέσει ποικίλες ἀντιδράσεις (βλ. *Horos* 3, 1985, 7, 194)— γιὰ τρεῖς κυρίως λόγους:

α) Ἡ ἐπιλογὴ τῆς συγκεκριμένης θέσης στὴ Β. κλιτὺ τῆς ἀκρόπολης, πάνω στὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας ἔθιγε λιγότερο αἰσθητικὰ τὸ μνημεῖο.

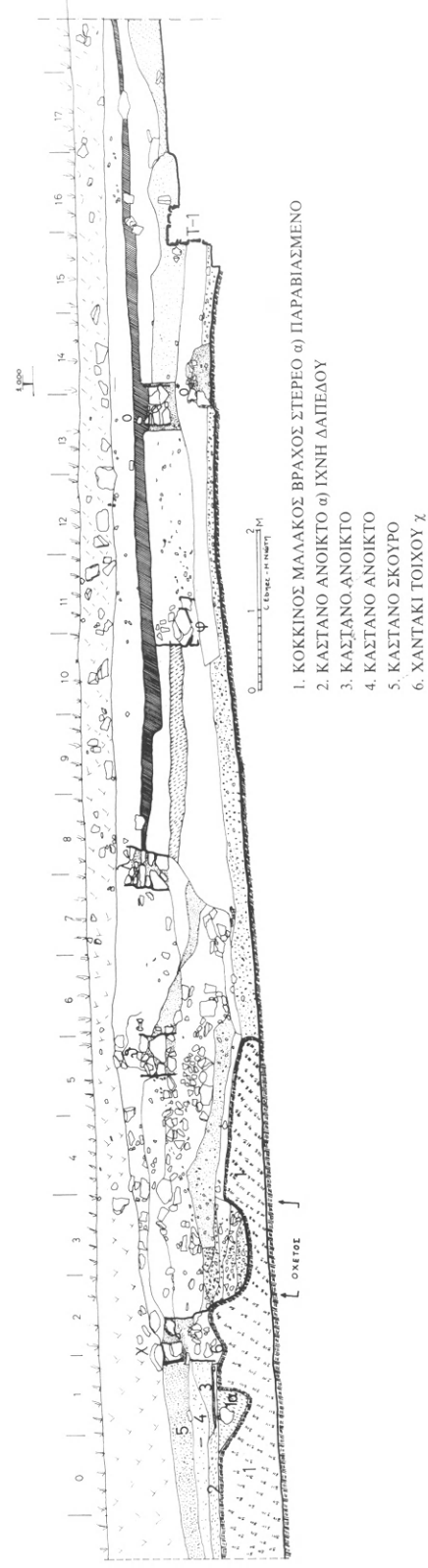
β) Σὲ δοκιμαστικὰς τομὰς ποὺ εἶχαν γίνῃ στὴν περιφέρεια τοῦ χώρου εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἀρχαῖα ὄχι ἰδιαίτερα σημαντικὰ κατὰ μία ἄποψη (βλ. *Ἔργον* 1984, 116· 1985, 88. *BCH* 109, 1985, 776). Ὁ χαρα-

κτηρισμὸς αὐτός, σύμφωνα μὲ τὴν κρίση τῶν ἀρμοδίων ἀφοροῦσε προφανῶς τμῆμα ἀναλημματικοῦ κυκλώπειου τοίχου (βλ. παρένθ. πίν. Α, τὸ τμῆμα Β) καὶ ἄλλου πλευρικοῦ τοίχου ἑνὸς μυκηναϊκοῦ κτίσματος (βλ. παρένθ. πίν. Α, τοῖχος υ στὸν χώρῳ 16), ὅπως αὐτοὶ ἀναγνωρίζονται σὲ ἀεροφωτογραφία τοῦ χώρου ποὺ τραβήχθηκε συμπτωματικὰ τὴν ἐποχὴ τῶν δοκιμαστικῶν τομῶν ἀπὸ ἰδιώτῃ ἐπιχειρηματία (πίν. 5). (Βλ. καὶ ἀεροφωτογραφία σελ. 20.) Στὴν ἴδια λήψη εἰκονίζεται ἐπίσης τὸ κτηριακὸ συγκρότημα μυκηναϊκῶν χρόνων, τὸ λεγόμενο Ἐργαστήριον, 20 μ. περίπου ΒΔ. τῶν τομῶν, ποὺ εἶχε ἀνασκαφῇ ἀπὸ τὸν καθηγητὴ Γ. Μυλωνᾶ τὸ 1979, σὲ μιὰ παλαιότερη προσπάθεια νὰ ἐρευνηθεῖ ὁ χώρος πρὶν ἐπιλεγεῖ ἡ θέση τοῦ Μουσείου. Ἡ ἀνασκαφὴ παραμένει μέχρι σήμερα ἀδημοσίευτη.

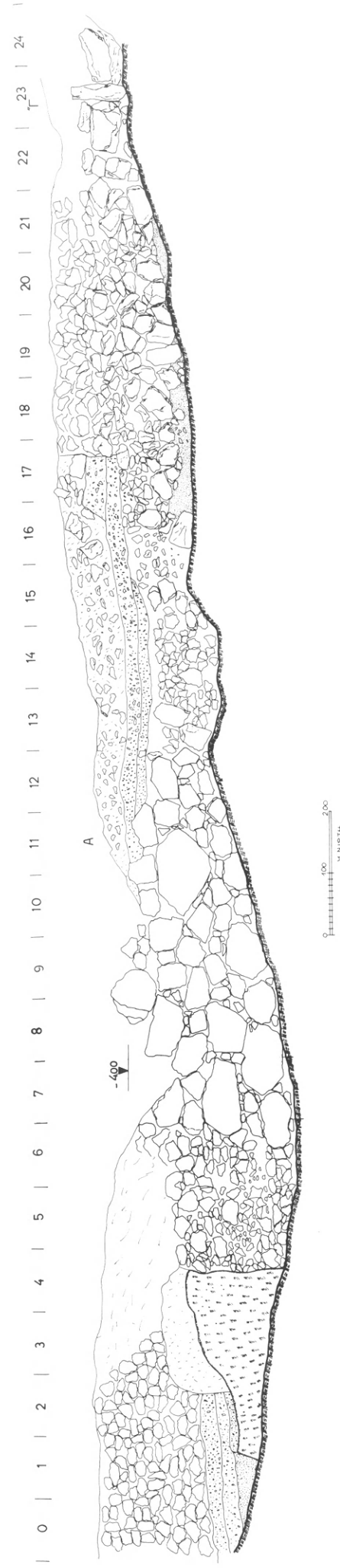
γ) Ἡ θέση τοῦ νέου Μουσείου κοντὰ στὴν ἀκρόπολιν ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐξασφάλιζε πληρέστερη, ἀμεσώτερη ἐνημέρωση τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς ἀκρόπολης.

Παρένθ. Πίν. Α. Γενική άποψη της άνασκαφής.

Σχ. III. Στραματογραφία Η-Θ.

Σχ. IV. Όψη αναλημματικού τοίχου Α και Γ.

κατεύθυνση από 'Α. πρὸς Δ., καὶ σωζόταν σὲ μῆκ. 6.70 μ. Τὸ διατηρούμενο ὕψος τοῦ κυμαίνονταν ἀπὸ 0.90 μ. δυτικά, ὡς \pm 2.70 μ. ἀνατολικά. Ἡ πρὸς 'Α. συνέχειά τοῦ φαινόταν βία κατεστραμμένη², ἐνῶ ἡ πρὸς Δ. κατεύθυνσή τοῦ συμπληρωνόταν ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ λιθολογήματος ποῦ ἀποτελοῦσε τὸ γέμισμα τοῦ ἀνδῆρου πίσω ἀπὸ τὴν κατεστραμμένη ὄψη τοῦ τοίχου. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (Α) ἀνῆκε σὲ ἓνα σύνθετο καὶ εὐρείας σύλληψης ἔργο ἀναλημμάτων ἀπέδειξαν στὴ συνέχεια τὰ ἄλλα δύο τμήματα ἀναλημματικῶν τοίχων ποῦ ἀποκαλύφθηκαν δυτικότερα τοῦ (Α), τὸ (Β) καὶ (Γ) —μὲ τὸ τμήμα (Β) τοποθετημένο σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα.

Ὁ ἀναλημματικὸς τοίχος, τὸ δωμάτιο μὲ τοὺς τριποδικοὺς λέβητες, τὰ τμήματα τοίχων μὲ τὰ δάπεδα καὶ τὰ σπασμένα ἀγγεῖα ποῦ ἐξεῖχαν πάνω στὴ Ν. παρειὰ τῆς τάφρου τῶν θεμελίων, ἦταν ἀποσπασματικὲς ἀλλὰ σαφεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὕπαρξη ἑνὸς ἀκόμα πολυθάλαμου κτηρίου στὴ Β. κλιτὶ τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηναίων καὶ μάλιστα πολὺ κοντὰ στὸ τεῖχος —σὲ ἀπόσταση περίπου 40 μ.—, σὲ σχέση μὲ ὅλα τὰ ἄλλα, μέχρι σήμερα γνωστὰ καὶ ἀνεσκαμμένα σύνολα.

Η ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ

Μεταξὺ τῶν παλαιότερων ἀνεσκαμμένων μυκηναϊκῶν κτηριακῶν μονάδων στὴ βόρεια πλαγιά τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηναίων³ συγκαταλέγονται στὸ ΒΔ. ἄκρο ἡ Οἰκία Πέτσα⁴, τὸ λεγόμενο Cyclopean Terrace Building καὶ ἡ Οἰκία τοῦ Οἰνοποιοῦ⁵. Στὰ πιὸ πρόσφατα ἀνεσκαμμένα σύνολα ἀνήκουν τὸ λεγόμενο Ἔργαστήριον (σχ. V καὶ πίν. 5), ἓνα κτήριο σὲ ἀπόσταση 30 μ. περίπου ΒΔ. τῆς παραπάνω θέσης τῶν χάλκινων λεβήτων ποῦ ἀνέσκαψε ὁ καθηγητὴς Γεώργιος Μυλωνᾶς⁶, καὶ ἡ Οἰκία στὶς Πλάκες στὸ ΒΑ. ἄκρο τῆς πλαγιᾶς, 150 μ. περίπου ΒΑ. τῆς Βόρειας Πυλίδας τοῦ τεῖχους⁷.

Τὰ διατεταγμένα σὲ κάποια σειρὰ κτίσματα πάνω στὴν πλαγιά σχετίζονται σίγουρα μὲ τὴν ὕπαρξη καὶ διακλάδωση δρόμων, κατάλοιπα ἑνὸς ἀπὸ τοὺς ὁποίους (πλάτ. 2.50 μ.) ἔχουν ἐπισημανθεῖ καὶ ἐρευνηθεῖ μπροστὰ ἀπὸ τὴ δυτικὴ ὄψη τῆς Οἰκίας στὶς Πλάκες⁸. Ὁ δρόμος αὐτός, τὸν ὁποῖο συγκρατοῦσε ἀνάλημμα, θὰ μπορούσε κατὰ τὴν πρὸς Β. πορεία τοῦ νὰ συναντᾷ τὸν δρόμο, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Steffen, ὡδηγοῦσε στὴν Κόρινθο⁹.

Τὰ νέα οἰκοδομικὰ λείψανα βρίσκονται στὸ πρᾶνές τῆς Β. πλαγιᾶς τῆς ἀκρόπολης, ἀνάμεσα σὲ δύο σύγχρονους δρόμους, παράλληλους στὴν ἀρχὴ μεταξὺ τους καὶ πρὸς τὸ Β. τεῖχος, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Δ. πρὸς 'Α. (σχ. VI, πίν. 5). Τὴν πορεία τῶν δρόμων αὐτῶν, ποῦ

2. Πάνω στοὺς δόμους τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου στὸ σημεῖο αὐτὸ ἔχουν ἀφήσει τὰ ἔχνη τους τὰ δόντια τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος ποῦ εἶχε πραγματοποιήσει τὴ διάνοιξη τῶν θεμελίων τῆς πτέρυγας αὐτῆς.

3. Ἡ πρώτη εἰκόνα ποῦ παρουσίασε ἀρχικὰ ὁ Α. J. B. Wace γιὰ τὴν οἰκοδομικὴ δραστηριότητα τῶν Μυκηναίων στὴν πλαγιά αὐτὴ (BSA 48, 1953, 2 εἰκ. 1 καὶ σ. 4) ἔχει σήμερα ἀλλάξει σημαντικά.

4. Ἰ. Παπαδημητρίου - Φ. Πέτσας, ΠΑΕ 1950, 203 κέ.: 1951, 192 κέ.

5. Α. J. B. Wace, BSA 48, 1953, 15 κέ.

6. Ἡ ἀνασκαφὴ ἔγινε τὸ 1979, μὲ πιθανὴ συμμε-

τοχὴ σ' αὐτὴν τῆς ἐπιμελήτριας Ἀρχαιοτήτων Ἀλ. Δραγώνα. Καὶ οἱ δύο ὁμοῦ δὲν βρίσκονται σήμερα πιά στὴ ζωή.

7. Γ. Ε. Μυλωνᾶς, ΠΑΕ 1975, 158 κέ. Iakovidis, *Destructions* 255.

8. Μυλωνᾶς ὅ.π. 159.

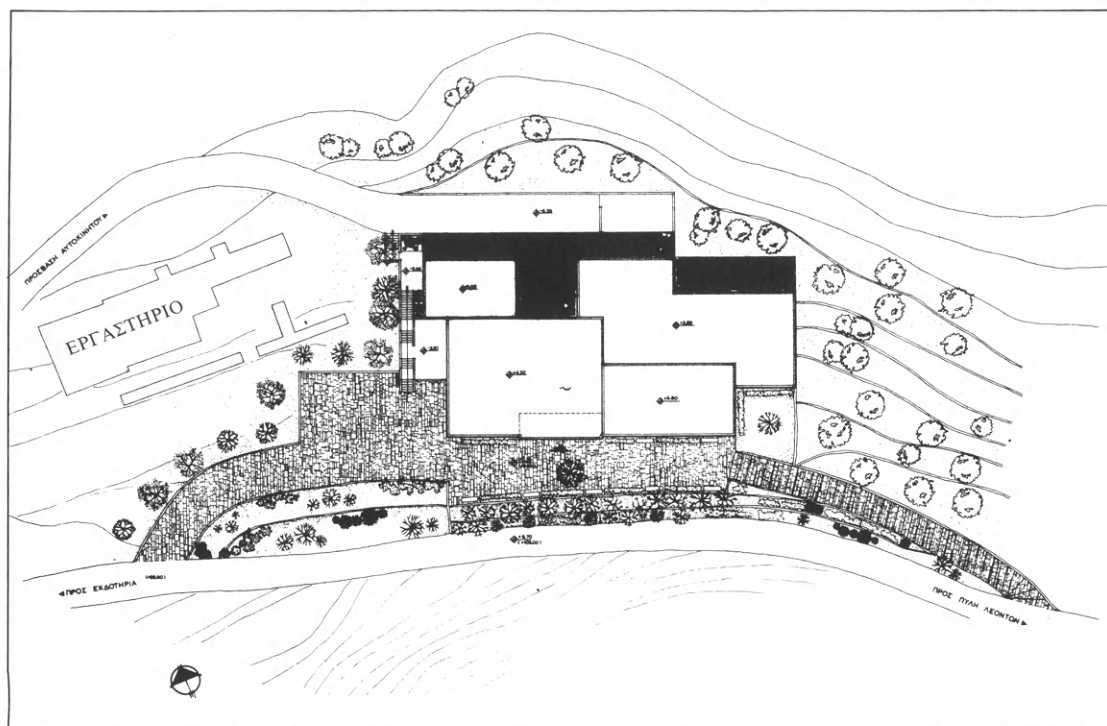
9. Steffen (Hauptmann), *Karten von Mykenae* (1884) 9 (πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν 3ο δρόμο, dritte Hochstrasse), βλ. καὶ Mylonas, *MMA* 86. Ἀλλὰ τοπογραφικὰ σχέδια βλ. ἐπίσης: Χρ. Τσούντας, *AE* 1888, 119, 120 σχ. 1. Ο. Montelius, *La Grèce préclassique* (1924) 204 εἰκ. 712 καὶ 713. H. Lehmann, *Argolis* (1937) χάρτης 1 in folio καὶ σ. 70 εἰκ. 19.

Τὸ συνεργεῖο τῶν ἐκσκαφῶν εἶχε προβεῖ ἤδη στὴ διάνοιξη μέσα στὴν ἀρχαία ἐπίχωση τοῦ ἀνδρήρου μιᾶς τάφρου μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., μήκ. 23 μ. περίπου, πλάτ. 2 μ. καὶ βάθ. 0.80-1.50 μ., ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας εἶχε προέλθει ὁ χάλκινος τριποδικὸς λέβητας καὶ ἄφθονη κεραμεικὴ (πίν. 2α). Ἡ ἀφαίρεση ἀρχαίων ἐπιχώσεων διακρινόταν καθαρὰ σὲ ὅλο τὸ μήκος τῆς Ν. παρειᾶς τῆς τάφρου, ὅπου ξεχώριζαν ἐπάλληλα στρώματα καὶ κολοβωμένοι τοῖχοι (σχ. III), τῶν ὁποίων ἡ συνέχεια χανόταν πίσω ἀπὸ τὴν τομὴ, πρὸς Ν., πρὸς τὴν κατεύθυνση τῶν βράχων. Τὴ βόρεια παρειὰ τῆς τομῆς κατελάμβανε ψηλὸς σωρὸς λίθων, τὸ ἀνώτερο στῶμα τοῦ ὁποίου εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις ποὺ εἶχε μετατοπίσει τὸ μηχανήμα (μπάζα), τὸ κατώτερο ὁμως στῶμα ἀποτελοῦσε λιθολόγημα σχηματισμένο στοὺς ἀρχαίους χρόνους, ἕναν ἐρειπιῶνα ποὺ κατηφόριζε ὁμαλὰ πρὸς Β., πρὸς τὸ χαμηλότερο σημεῖο τοῦ ἀνδρήρου, πατώντας λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ παρθένο ἔδαφος (πίν. 2β, 3α).

Ἡ καταστροφή ποὺ εἶχε προκαλέσει τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα στὸ πέρασμά του μᾶς ἔκανε ἰδιαίτερα προσεκτικούς στὴν ἀναζήτηση ἰχνῶν καὶ στὴν ἀξιοποίηση ὅσων στοιχείων θὰ μπορούσαν νὰ ἀποκαταστήσουν τὴν ἀρχικὴ μορφή τῶν διαταραγμένων στρωμάτων. Ὁ χάλκινος λέβητας παραδόθηκε διαμελισμένος. Ὅμως τὴ θέση ἀπὸ ὅπου ἀποσπάσθηκε βία μαρτυροῦσε μὲ ἀπόλυτη σαφήνεια ἕνα ἀποτύπωμα μέσα στὸ ἔδαφος, πάνω στὸν πυθμένα τῆς τάφρου: ἕνα κυκλικὸ κοίλωμα ποὺ διατηροῦσε ἐμφανέστατα ἴχνη πράσινης σκουριᾶς στὰ λεῖα τοιχώματά του ἀπὸ τὴν ὀξειδωμένη ἐπιδερμίδα τοῦ σκεύους (πίν. 3β). Ἀπὸ τὰ κομμάτια τοῦ λέβητα ποὺ μᾶς παραδόθηκαν ἔλειπε τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ τρία πόδια, ποὺ μάταια ἀναζητήθηκε ἀνάμεσα στὰ μπάζα ποὺ κατηφόριζαν σπρωγμένα ἀπὸ τὸ μηχανήμα στὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας. Σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα ποὺ προέκυπταν ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ κοιλώματος, ὁ λέβητας εἶχε τοποθετηθεῖ ἀνάποδα, μὲ τὰ πόδια δηλαδὴ πρὸς τὰ πάνω, στάση ποὺ ἐπαληθεύτηκε ἄλλωστε καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία ἑνὸς δεύτερου, πανομοιότυπου μὲ τὸν πρῶτο τριποδικὸ λέβητα, ποὺ περισώθηκε εὐτυχῶς στὴ θέση του, ἀνέπαφος, τοποθετημένος λίγα ἑκατοστὰ δυτικότερα καὶ τοῦ ὁποίου τὰ πόδια ξεχώρισαν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ ἕναν πρῶτο ἐπιφανειακὸ καθαρισμὸ τῆς γύρω περιοχῆς, στὸν πυθμένα τῆς τάφρου. Κομμάτια ἀπὸ ἄγγεῖα καὶ πέτρες κάλυπταν τὴ βάση τοῦ ἀναποδογυρισμένου σκεύους, σφηνωμένα ἀνάμεσα στὰ ἀνυψωμένα πόδια του. Σὲ ἄμεση ἐπαφή μὲ τὴν κυρτὴ ἐπιφάνεια τοῦ σκεύους βρισκόνταν δύο μεγάλα κομμάτια ἀπὸ ἕνα καλαθόσχημο ἄγγεῖο χονδροειδοῦς τύπου κεραμεικῆς, τοποθετημένα ἀνάποδα, προορισμένα προφανῶς νὰ προστατεύσουν τὴν κυρτὴ ἐπιφάνεια τοῦ λέβητα ἀπὸ μιὰ ἀνεπιθύμητη ἀλλοίωση τοῦ σχήματός του.

Τὸ σύνολο μᾶς ἔδωσε στὴν ἀρχὴ τὴν ἐντύπωση ἑνὸς ἀποθέτη, τοῦ ὁποίου τὴν ἐπιφάνεια εἶχε ἀποκαλύψει καὶ διαταράξει ἐν μέρει τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα. Ἐνας «ἀποθέτης» ποὺ δὲν ἀποτελοῦσε ὁμως μεμονωμένο εὔρημα, ἀλλὰ ἐντασσόταν στὸ ἐσωτερικὸ ἑνὸς δωματίου, τὸ περίγραμμα τοῦ ὁποίου διαγράφηκε ἀμέσως μετὰ ἀπὸ ἕναν ἐπιφανειακὸ καθαρισμὸ τοῦ γύρω χώρου (πίν. 4). Ἀπὸ τὸ δωμάτιο διατηροῦνταν τὰ θεμέλια τῶν τριῶν μόνο πλευρικῶν τοίχων, τοῦ δυτικοῦ, νότιου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ (ἐνῶ ὁ βόρειος ἔλειπε τελείως), ποὺ ὄριζαν ἕναν χώρο, μήκ. 5.50 μ. καὶ πλάτ. 3 μ. τουλάχιστον. Τὸ σύνολο μὲ τοὺς λέβητες καὶ τὰ θραύσματα τῶν ἄγγεων βρισκόταν στὴ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ χώρου, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸν δυτικὸ καὶ τὸν νότιο τοῖχο.

Τὸ ἐντυπωσιακότερο ὁμως ἀρχιτεκτονικὸ κατάλοιπο ποὺ ἐντοπίσθηκε μέσα στὸν χώρο τὴν ἡμέρα ἐκείνη τῆς ἐπέμβασής μας, ἀποτελοῦσε τὸ τμήμα τοῦ κυκλώπειου ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ ὑποβάσταζε τὸ ἄνδρηρο (παρένθ. πίν. Α, σχ. IV, πίν. 2β, 3α), πάνω στὸ ὁποῖο βρέθηκε ὁ ὑποτιθέμενος ἀποθέτης καὶ τὸ δωμάτιο (τὸ ὁποῖο στὴ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς χαρακτηρίσθηκε ὡς χώρος 22). Βρισκόταν σὲ ἀπόσταση 1.50-2 μ. ἀπὸ τὴ βόρεια σωζόμενη ἀπόληξη τῶν πλευρικῶν (ἀνατολικοῦ καὶ δυτικοῦ) τοίχων τοῦ χώρου 22, ἦταν χτισμένο μὲ

Σχ. V. Ἡ θέση τοῦ Μουσείου σὲ σχέση μετὰ τὴ θέση τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ λεγόμενου Ἐργαστηρίου.

ἐξυπηρετοῦν σήμερα ἀγροτικὲς ἀνάγκες, παρακολουθοῦσαν ἄλλοτε, σύμφωνα μετὰ τὰ παλαιὰ τοπογραφικὰ σχέδια τῆς περιοχῆς¹⁰, τοῖχοι, ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους θεωροῦνται ἀναλημματικοί. Οἱ δρόμοι αὐτοὶ ταυτίζονται μετὰ τοὺς ἀρχαίους, σύμφωνα δὲ μετὰ τὸν Steffen ὁ νοτιότερος (πρῶτος δρόμος)¹¹, ποὺ περνοῦσε σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ τεῖχος, ὁδηγοῦσε πρὸς τὴν Περσεΐα Κρήνη, ὡς πρῶτο σταθμὸ καὶ κατόπιν πρὸς τὸ Μπερμπάτι καὶ τὸν Μαστό, ἐνῶ ὁ βορειότερος, παράλληλος στὴν ἀρχὴ καὶ σὲ ἀπόσταση 60 μ. ἀπὸ τὸν πρῶτο, διέσχιζε σὲ βατὸ σημεῖο τὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας καὶ ἔστριβε στὴ συνέχεια βόρεια, μετὰ πορείαν πρὸς τὴν Κόρινθο (τρίτος δρόμος τοῦ Steffen)¹².

Ἡ παρουσία τῶν νέων οἰκοδομικῶν λειψάνων στὴ θέση αὕτη, κάτω σχεδὸν ἀπὸ τὸ Β. τεῖχος καὶ πάνω στὴν ἀφετηρίαν δρόμων, ἐνῶ ὄξυνε τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὴ χρῆσι τοῦ κτηρίου, δημιουργοῦσε ταυτόχρονα πρόσθετες φροντίδες γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατόν πληρέστερη ἀνασύστασι τῶν χαμένων δεδομένων μετὰ ἀπὸ τὴ διαταραχὴ ποὺ προκάλεσε στὰ ἀρχαῖα στρώματα ἡ χρησιμοποίησι ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος.

10. Βλ. σημ. 9, ἰδιαίτερα Montelius.

11. Βλ. σημ. 9, Steffen καὶ Mylonas.

12. Βλ. Steffen ὁ.π.

ΧΩΡΟΙ 21 ΚΑΙ 22 (παρένθ. πίν. Α, αρ. 21 και 22, σχ. VII, XIII, πίν. 55β)

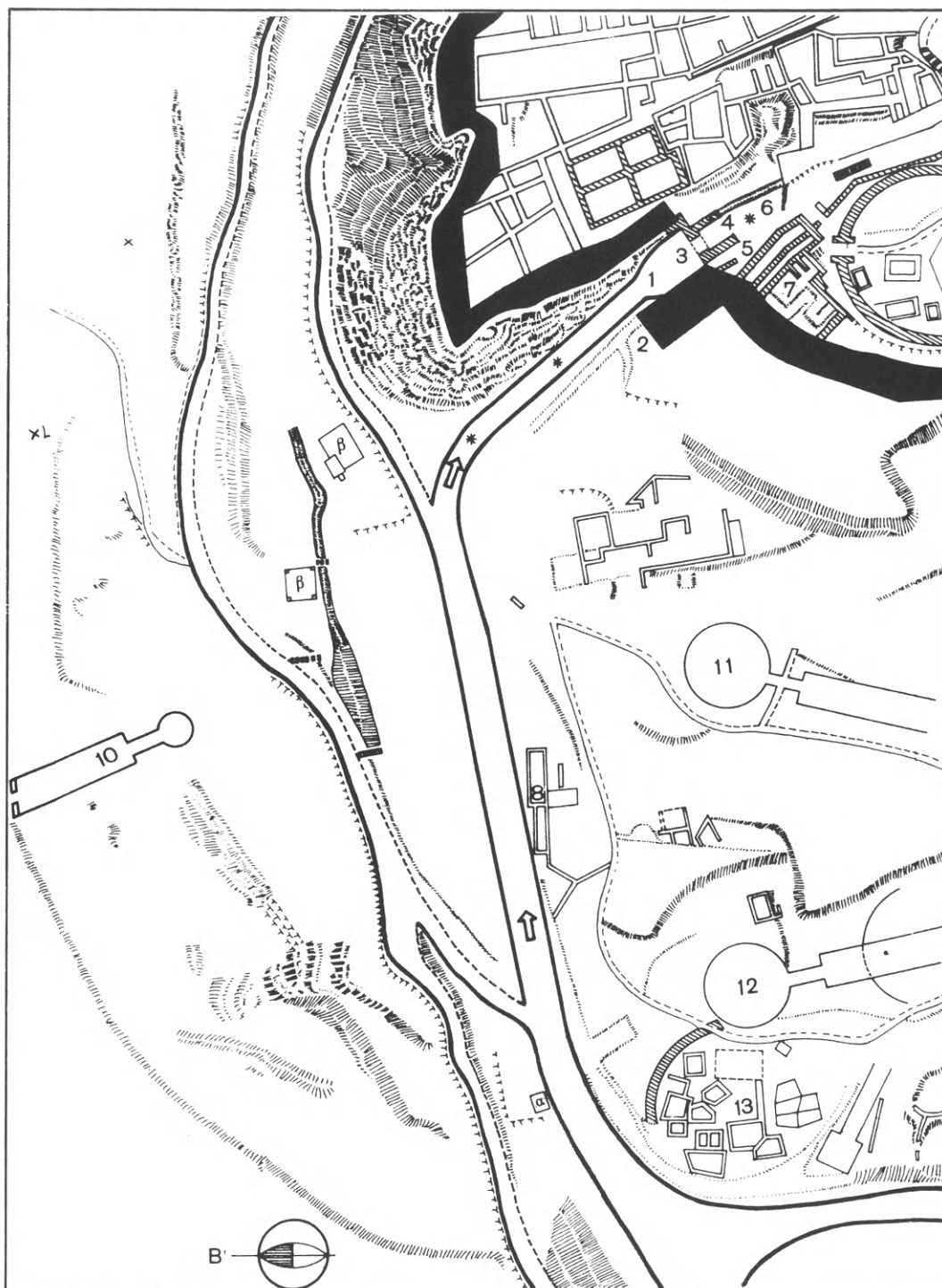
Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ ὑποτιθέμενου ἀποθέτη με τοὺς τριποδικούς λέβητες ἄρχισε ἀφοῦ πρῶτα ἐρευνήθηκε ὁ περιβάλλον χώρος του, δηλαδή τὸ δωμάτιο 22, μέσα στὸ ὁποῖο βρισκόταν καὶ τὸ ἀμέσως γειτονικὸ δωμάτιο 21¹³. Ἡ ἔρευνα στοὺς χώρους αὐτοὺς ἀπέβλεπε κατ' ἀρχὴν στὴν ἀπομάκρυνση τῶν ταραγμένων χωμάτων καὶ τὴ διάσωση καὶ διάγνωση ὧσων στοιχείων ἀπέμεναν ἀνέπαφα, ἱκανὰ νὰ προσφέρουν κάποια μαρτυρία γιὰ τὸ εἶδος τῶν κτισμάτων. Ὁ χώρος 22, διαστάσεων στὸ ἐσωτερικὸ 5.50×3 μ., ὀριζόταν, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπὸ τοίχους στὶς τρεῖς μόνο πλευρές (νότια, ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ, τοὺς T-2, T-4 καὶ T-3 ἀντίστοιχα), ἐνῶ κανένα ἴχνος —οὔτε κὰν ὀρύγματος θεμελιώσεως— δὲν δὴλωνε τὴν ἀρχικὴ ὑπαρξὴ ἐνὸς τέταρτου, βόρειου τοίχου. Οἱ τοῖχοι, πλάτ. 0.50 μ., ἀποτελοῦσαν θεμέλιο μιᾶς χαμένης πιά ἀνωδομῆς. Διατηροῦνταν σὲ μία-δύο στρώσεις ἀπὸ ἀκανόνιστες πέτρες με πλατιεὺς ἐπιφάνειες, τῶν ὁποίων τὰ ἐνδιάμεσα κενὰ ἔφραζαν μικρές, ὑπὸ μορφὴ βυσμάτων, πέτρες. Ἦταν θεμελιωμένοι μέσα στὸν μαλακὸ, κοκκινωπὸ βράχο τῶν Μυκηνῶν, ἀκολουθώντας τὴν ἐλαφρὰ κατηφορικὴ πρὸς Β. κλίση του. Τὰ δύο ἐλεύθερα ἄκρα τοῦ Ἀ. καὶ τοῦ Δ. τοίχου βρέθηκαν καταχωμένα κάτω ἀπὸ ἓναν ὑψηλὸ σωρὸ λίθων ποὺ ἐκτεινόταν πρὸς Β. τῆς τάφρου σὲ πλάτ. 3 μ. καὶ μῆκ. 18 μ. τουλάχιστον, ἀκολουθώντας μιὰ πορεία σχεδὸν παράλληλη πρὸς τὸ τμήμα Α τοῦ ἀναλημματικοῦ κυκλώπειου τοίχου.

Στὸ λιθολόγημα αὐτὸ διακρίνονταν καθαρὰ, ὅπως προαναφέρθηκε, δύο στρώσεις λίθων: ἡ ἀνώτερη, ὕψ. 1.70 μ. περίπου, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ μεγάλους χαλαροὺς λίθους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους τὸ χῶμα, καστανὸ σκοῦρο καὶ ἀφράτο, μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἐπιφανειακὸ. Ἡ στρώση αὐτὴ φαινόταν νὰ ἔχει σχηματισθεῖ ἀφ' ἐνὸς ἀπὸ συσσωρευμένο ὑλικὸ τῆς ἐκσκαφῆς, ἀφ' ἑτέρου (στὰ κατώτερα τὰ σημεῖα) ἀπὸ παλαιὰς κατολισθήσεις. Ἡ χαμηλότερη στρώση, σὲ βάθ. 2.34 μ.¹⁴, ξεχώριζε ἀπὸ τὴν ψηλότερη ἀπὸ τὸ διαφορετικὸ σὲ ὕψὴ καὶ χρῶμα χῶμα (σκληρὸ καὶ ἀνοικτὸ καστανὸ) ποὺ παρεμβαλλόταν ἀνάμεσα στοὺς λίθους. Ἡ στρώση αὐτή, οἱ λίθοι τῆς ὁποίας στὰ χαμηλότερά της σημεῖα ἦταν ἐμφανῶς μικρότεροι, κατηφόριζε πρὸς Β. ἀκολουθώντας τὴν κλίση τοῦ φυσικοῦ βράχου, σταματώντας περίπου πάνω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο (παρένθ. πίν. Α, σχ. IV, πίν. 55α-β). Ἐπρόκειτο γιὰ ἀρχαῖο στρώμα ποὺ περιεῖχε ὑλικὸ προερχόμενο ἐν μέρει ἀπὸ ἀρχαῖες κατολισθήσεις, ἐν μέρει σχηματισμένο ἀπὸ τὸ «γέμισμα», τὸ λιθολόγημα δηλαδή ἐκεῖνο ποὺ συμπλήρωνε τὰ κενὰ πίσω ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ τὸ πρηνὲς τοῦ ἐδάφους. Τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς ὄψης τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ εἶχε διατηρηθεῖ σὲ ἀρκετὸ ὕψος

13. Ἡ περιγραφή τῶν χώρων 22 (ὅπου οἱ χάλκινοι τριποδικοὶ λέβητες) καὶ 21 προτάσσεται τῶν ὑπολοίπων χώρων ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὴ συνέχεια τῆς ἀνασκαφῆς, ἐπειδὴ ἡ ἔρευνά τους διαμορφώθηκε κάτω ἀπὸ τὶς ἰδιαίτερες συνθήκες ποὺ προκάλεσε ἡ ἐπέμβαση τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος στὴ θέση αὐτή, με τὴν ἀφαίρεση ἀρχαίων στρωμάτων πάνω ἀπὸ τὰ θεμέλιά τους. Ἐπίσης λόγω τῆς ἐνότητας ποὺ παρουσιάζει τὸ σύνολο τῶν χάλκινων εὐρημάτων στὸν χώρο 22. Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν χώρων 22 καὶ 21 ἔλαβε τὴ μορφὴ ἐπιφανειακῶν καθαρισμῶν ἀπὸ τὴν ταραγμένη ἐπίχωση, με παράλληλη ἀνίχνευση τοῦ

λεπτοῦ ἀδιατάρακτου στρώματος ποὺ ἀπέμενε κάτω ἀπὸ αὐτὴν. Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ἀπέβλεπε ἐπίσης στὴ διαλεύκανση τῆς σχέσης τοῦ ὑποτιθέμενου ἀποθέτη με τὸ περιβάλλον κτίσμα. Ἔτσι οἱ χώροι 22 καὶ 21 ἐξετάζονται πρῶτοι, ὡς ἐπιμέρους σύνολο με ἰδιαίτερες ἀπαιτήσεις, στὴ συνέχεια δὲ ἐπιδιώκεται ὁ συσχετισμός τους με τὰ γειτονικά κτίσματα, μέσω κυρίως τῶν λιγιστῶν οἰκοδομικῶν ἰχνῶν ποὺ διασώθηκαν στὰ ὄριά τους.

14. Ὅρίζεται σταθερὸ σημεῖο γιὰ τὴ μέτρηση τοῦ βάθους, σημεῖο στὴ ρίζα τοῦ βράχου στὴ Ν. παρυφὴ τῶν δωματίων ποὺ ἀποκαλύφθηκαν στὴ συνέχεια.

Σχ. VI. Ἡ Βορειοδυτικὴ πλευρὰ τῆς ἀκροπόλεως με σημειωμένες τὶς θέσεις τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Μουσείου (X) καὶ τοῦ λεγόμενου Ἑργαστηρίου (XI).

(2.70 μ.) μεταξύ τῶν τετραγώνων 6 καὶ 13 (βλ. σχ. IV) συγκρατώντας πίσω του ὅλο αὐτὸ τὸ φορτίο, ἀποδείκνυε μὲ τὸν καλῦτερο τρόπο τὴν ἱκανότητά του νὰ ἀναχαιτίζει ἐπὶ αἰῶνες, ὅχι μόνο τὰ βάρη τοῦ ἀναλήμματος, ἀλλὰ καὶ ὅ,τι ἄλλο ὑλικὸ κατέληγε ἐπάνω του. Ἡ πρὸς Δ. συνέχειά του, ποὺ ἐκτεινόταν μπροστὰ ἀπὸ τὸν χῶρο 22, σωζόταν μόνο ὡς πρὸς τὸ θεμελίωμά του καὶ τὸ ἀρκετὰ παχὺ γέμισμα πίσω ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἀπότομη κλίση τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ποὺ διαπιστώθηκε στὴ συνέχεια μεταξύ τοῦ γεμίματος καὶ τῆς ἀπολήξεως τῶν δύο πλευρικῶν (δυτικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ) τοίχων τοῦ χώρου 22 δικαιολογοῦσε ἀπόλυτα τὴν ἀνυπαρξία κάθε ἵχνους ἐνὸς τέταρτου (βορεινοῦ) τοίχου, ὁ ὁποῖος εἶχε κατὰ τὰ φαινόμενα παρασυρθεῖ κι αὐτὸς μαζί μὲ τὴν ἀνωδομή τοῦ ἀναλημματικοῦ στὴν κατωφέρεια.

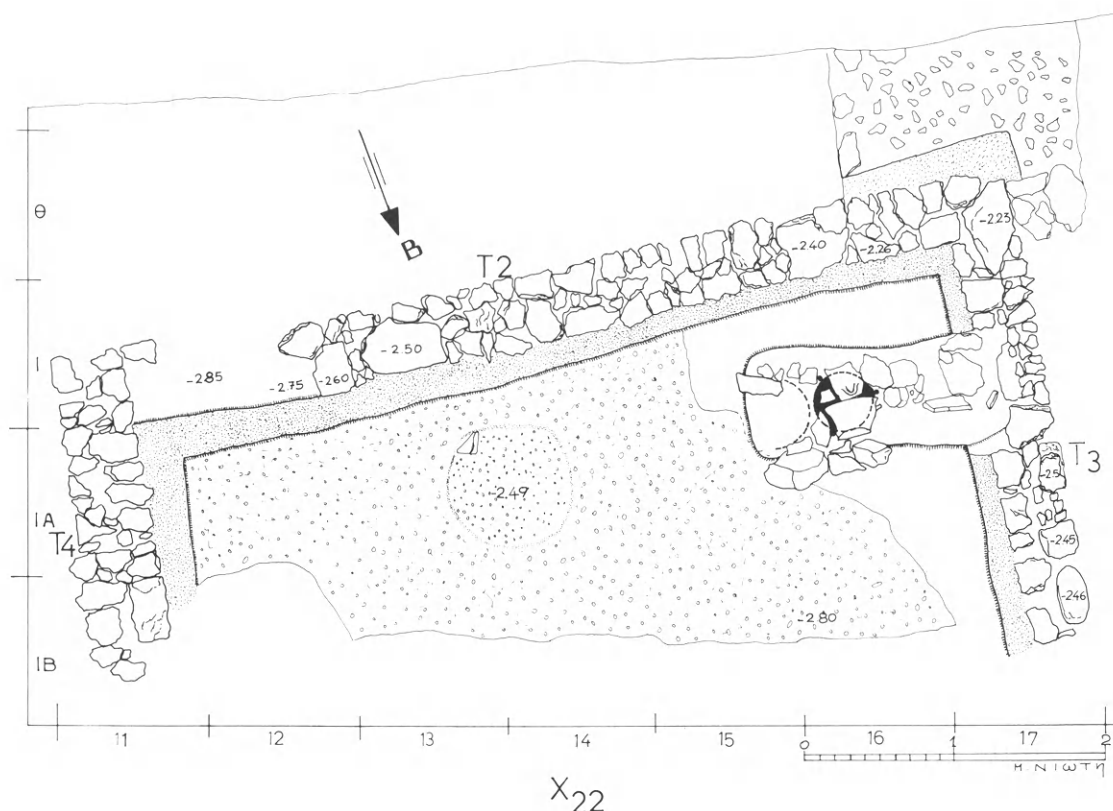
Κατὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ χώρου 22, τόσο τοῦ τμήματος ἐκείνου ποὺ εἶχε διαταραχθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, ὅσο καὶ ἐκείνου ποὺ βρισκόταν καλυμμένο ἀπὸ τὸ λιθολόγημα, διαπιστώθηκαν τὰ ἑξῆς: μετὰ τὴν ἀφαίρεση καὶ τῶν τελευταίων, κατώτερων λίθων τοῦ λιθολογήματος, τὸ προαναφερθὲν καστανὸ ἀνοικτὸ χῶμα, ποὺ παρεμβαλλόταν ἀνάμεσα στοὺς λίθους, βρέθηκε νὰ καλύπτει σὲ λεπτὴ στρώση ὅλο τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου (πίν. 6α). Στὸ κέντρο τοῦ χώρου, σὲ βάθ. 2.49 μ., ἡ στρώση αὐτὴ κάλυπτε μιὰ περιορισμένης ἔκτασης ἐπιφάνεια πατημένου κοκκινωποῦ πηλοχώματος, ἀνάμεικτου μὲ ὑπολείμματα πλέσιας¹⁵ ποὺ ἔδινε σαφῶς τὴν ἐντύπωση δαπέδου. Ἀπὸ τὸ στρώμα καστανοῦ χώματος συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῶν ομάδων 15, 23, 29, 31 καὶ 36. Τὸ δάπεδο αὐτὸ στὸν ὑπόλοιπο χῶρο ἦταν κατεστραμμένο, ὥστε ἡ στρώση καστανοῦ χώματος κάλυπτε ἀπ' εὐθείας ἓνα ἄλλο στρώμα κοκκινωποῦ πατημένου κιμιλοχώματος, ἀνακατεμένου μὲ χοντρὸ χαλίκι ποὺ περιεῖχε ΜΕ/ΥΕ κεραμεικὴ. Ἡ ἐπιφάνειά του κυμαινόταν σὲ βάθ. 2.44-2.49 μ. στὸ κέντρο καὶ στὸ δυτικὸ τμήμα καὶ ἕως 2.74 μ. στὸ ἀνατολικό. Ἀπὸ τομὴ στὸ στρώμα αὐτὸ προήλθαν οἱ ομάδες 28 μὲ ἀνάμεικτη ΜΕ καὶ ΥΕ ΙΙΙ κεραμεικὴ (εἰκ. 5 ἄρ. 1-14) καὶ ἡ 30 μὲ ΜΕ (ἐκτὸς ἀπὸ δύο ΥΕ ὄστρακα) κεραμεικὴ (εἰκ. 5 ἄρ. 15-21, εἰκ. 6 ἄρ. 1-5).

Τὰ ἴδια περίπου δεδομένα κυριαρχοῦσαν καὶ στὸν ἀμέσως πρὸς Ν. τοῦ δωματίου 22 ἐκτεινόμενο χῶρο 21, κατὰ μῆκος τοῦ ὁποῖου εἶχε διέλθει ἡ τάφρος θεμελιώσεως τοῦ Μουσείου, χωρὶς εὐτυχῶς νὰ θίξει τὸ δάπεδό του.

Ὡς χῶρος 21 χαρακτηρίζεται συμβατικὰ τὸ στενόμακρο ἐκεῖνο τμήμα μεταξύ τῶν τοίχων (Τ-2) καὶ (Ξ) πρὸς Ν. καὶ Β. ἀντίστοιχα καὶ τῶν ἱχνῶν θεμελίου τοῦ τοίχου (Ο*) πρὸς Δ. Τὴν τοίχου ποὺ θὰ ὀριζε τὸν χῶρο ἀπὸ Ἀ. δὲν διασώθηκαν. Τὸ δάπεδο τοῦ χώρου 21, κατασκευασμένο ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια, κάλυπτε τὸ τμήμα ἐκείνο τοῦ χώρου μεταξύ τῶν τετραγώνων Θ/Π καὶ Η-Θ/16, καταλήγοντας πάνω στὴν ὄψη τοῦ θεμελίου τοῦ τοίχου (Ο*) (πίν. 6β). Κατὰ τὴν πρὸς Δ. πορεία του τὸ δάπεδο παρουσίαζε ἀνηφορικὴ κλίση, μὲ ἐπιφάνεια κυμαίνουμένη μεταξύ βάθ. 2.52 μ. (Ἀ.) καὶ 2.39 μ. (Δ.). Ὁ τοῖχος (Ξ) (βόρειος πλευρικὸς τοῖχος τοῦ ἀμέσως νοτιότερου χώρου 8, βλ. πιθ. κάτω), θεμελιωμένος κατὰ 0.15-0.48 μ. ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο, χαρακτηρίζεται μεταγενέστερος τοῦ δαπέδου. Στὴν ἀντίθετη, βόρεια παρυφή του, τὸ δάπεδο καταλήγει ὁμαλὰ πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου Τ-2, δηλώνοντας ἔτσι μὲ σαφήνεια τὴ χρονικὴ σχέση του μὲ τὸν χῶρο 22 καὶ ἄρα μὲ τὸ ἵχνος δαπέδου στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τελευταίου ποὺ βρέθηκε σὲ βάθος ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο. Εὐδιάκριτα ἦταν σὲ ὅλη τὴν ἐπιφάνεια τοῦ

15. Πλέσια ἔχει ὀνομασθεῖ τὸ κιτρινωπὸ πηλόχωμα, χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν περιοχὴ τῶν Μυκηνῶν, ποὺ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς Μυκηναίους οἰκοδόμους ὡς κατ' ἐξοχὴν μονωτικὸ ὑλικό. Τὸ

ὄνομα ἔχει πάρει ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη θέση κοντὰ στὸ Μοναστηράκι, ὅπου τὸ ὑλικὸ ἀφθονεῖ, βλ. Α. J. B. Wace, *Mycenae* (1949) 123, 135, ὁ ἴδ., *BSA* 48, 1953, 17. Verdelis 1962, 20.

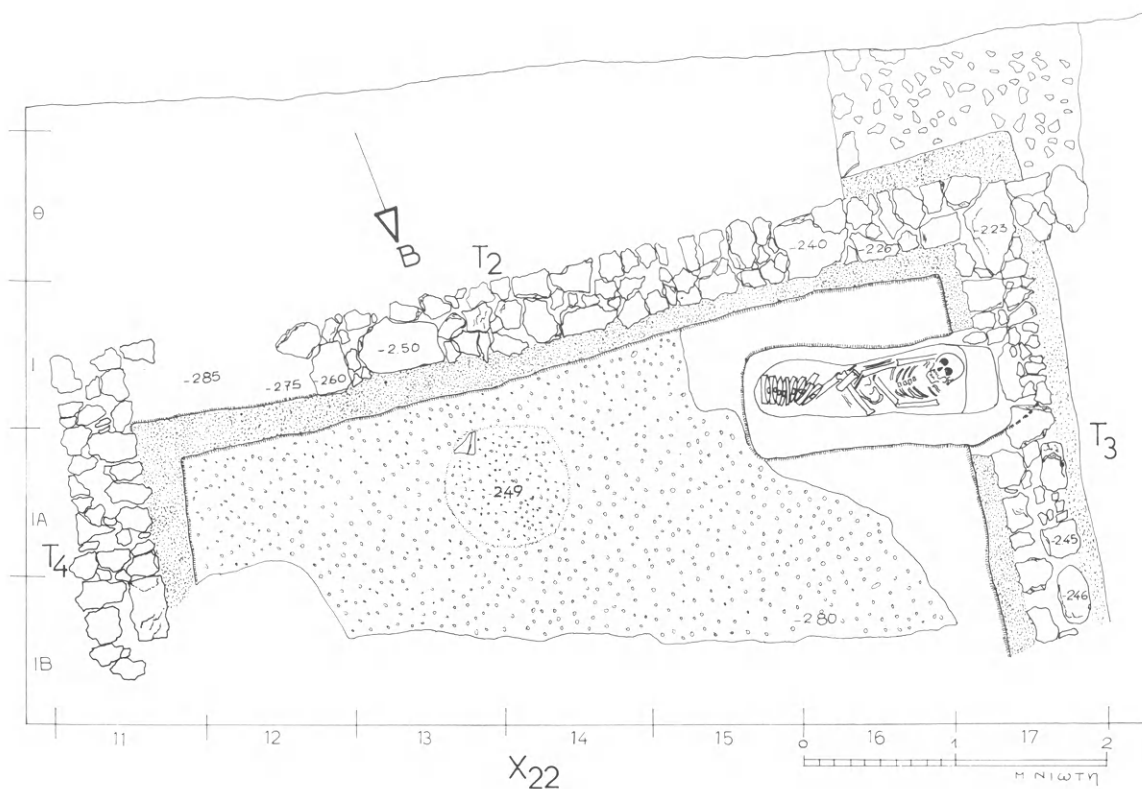
Σχ. VII. Κάτοψη του χώρου 22.

δαπέδου στον χώρο 21 ίχνη φωτιάς, που υπό μορφή στάχτης είχαν έμποτίσει το πηλόχωμα και αλλοιώσει το χρώμα του. Πάνω στο δάπεδο είχε διατηρηθεί ανέπαφο ένα λεπτό, πάχ. 0.10 μ., στρώμα άνοικτου καστανού χρώματος, όμοιου με εκείνο του χώρου 22, από το οποίο συγκεντρώθηκαν τα όστρακα της ομάδας 34.

Ο τάφος με τα χάλκινα κτερίσματα (τάφος I) (σχ. VII-IX)

Τελευταία έμελλε να έρευνηθεί ό υποτιθέμενος αποθήτης, άφοϋ απομακρύνθηκε από πάνω του όλη ή ταραγμένη έπίχωση που είχε διασκορπίσει στο πέρασμά του το έκσκαφικό μηχάνημα. Χαμένη ανεπιστρεπτι ήταν ή έπίχωση που κάλυπτε άρχικά το όρυγμα, το όποιο διαγραφόταν κοντά στη ΝΔ. γωνία του χώρου 22, ως έλαφρό βύθισμα στο έδαφος, μέσα στο όποιο βρίσκονταν διάσπαρτα κομμάτια χονδροειδών άγγείων και πέτρες (πίν. 3β, 4, 7α-β). Στο κέντρο κυριαρχούσαν τα πόδια του χάλκινου λέβητα, ανάμεσα στα όποια ήταν σφηνωμένα δύο μεγάλα κομμάτια από ένα καλαθόσχημο σκεϋος (πίν. 9α) με παχιά τοιχώματα. Στην περιφέρεια του όρύγματος εξέιχαν 2-3 όρθιες σχιστόπλακες, ενώ στη Β. πλευρά του χείλους του είχαν παραμείνει στη θέση τους άθικτες 2-3 μεγάλες πέτρες, οί όποιες δέν είναι σίγουρο, αν αποτελούσαν άρχικά μέρος της λιθορριπής που κατηφόριζε προς τον άναλημματικό τοίχο ή αν έπρόκειτο για κάποιου είδους σήμανση της θέσης του όρύγματος.

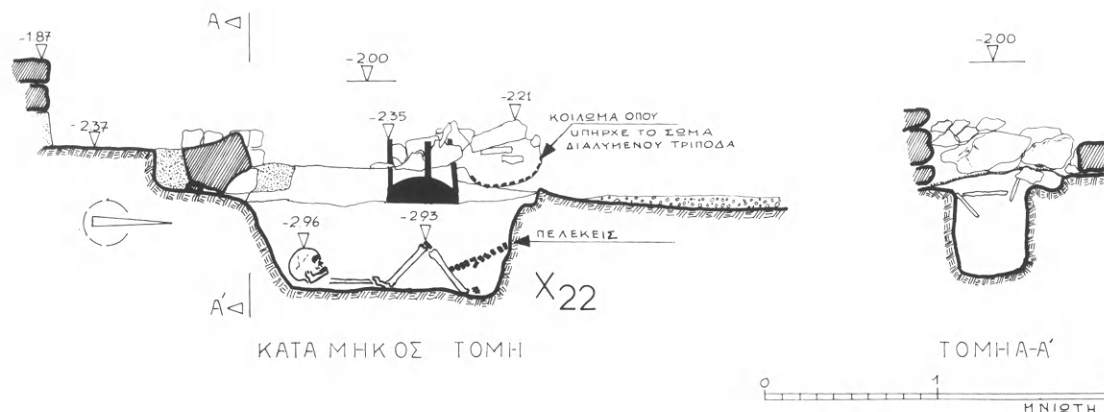
Το όρυγμα ήταν σκαμμένο μέσα στον μαλακό φυσικό βράχο, παραβιάζοντας το χαλικωτό στρώμα με τα ΜΕ όστρακα που κάλυπτε το παρθένο αυτό έδαφος. Είχε σχήμα έπίμηκες

Σχ. VIII. Κάτοψη του χώρου 22 με τον τάφο I στο έσωτερικό του.

τετράπλευρο και κατέληγε πάνω στον δυτικό τοίχο του δωματίου, εισχωρώντας φανερά μέσα στην τοιχοδομία του και μειώνοντας κατά μία σειρά λίθων το πάχος του. Ἡ μείωση αὐτὴ τοῦ πάχους τοῦ τοίχου στὸ σημεῖο ἐκεῖνο παρουσίαζε ὅλα τὰ στοιχεῖα μιᾶς συνειδητῆς ἐπέμβασης ἐκ μέρους τῶν κατασκευαστῶν τοῦ ὀρύγματος, οἱ ὅποιοι, ἀντὶ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ὄρυγμα πρὸς τὴν ἀντίθετη πλευρά, προτίμησαν παραδόξως νὰ παραβιάσουν τὸν τοῖχο, ἀφαιρώντας λίθους τῆς ἐσωτερικῆς του σειρᾶς.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ὀρθιες σχιστόπλακες ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ περίγραμμα τοῦ ὀρύγματος στὴ Β. καὶ Δ. πλευρά, ἐμφανίσθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνοίγματος, μερικὰ ἑκατοστὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὸ χεῖλος, ἄλλες σχιστόπλακες πλαγιασμένες καὶ μὲ κλίση πρὸς τὸ κέντρο. Ἔδιναν τὴν ἐντύπωση καλυπτηρίων ποὺ εἶχαν χάσει τὴν ἀρχικὴ ὀριζόντια θέση τους καὶ ὑποχωροῦσαν πρὸς τὰ κάτω. Πατοῦσαν ἐν μέρει στὴν ἄκρη ἑνὸς ἀναβαθμοῦ (πατούρας), λαξευμένου στὶς τρεῖς πλευρές (βόρεια, ἀνατολικὴ καὶ νότια) τοῦ ὀρύγματος, σὲ βάθ. 0.30 μ. ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δωματίου (πίν. 8α-β). Ἐλάχιστα ἑκατοστὰ χαμηλότερα ἀπὸ τὴν πατούρα καὶ περὶ τὸ κέντρο τοῦ ὀρύγματος, σὲ βάθ. 2.73 μ., ἀκουμποῦσε στὸ χῶμα ὁ ἀναποδογυρισμένος τριποδικὸς λέβητας ποὺ διασώθηκε στὴ θέση του. Προφανῶς ὁ λέβητας κατὰ τὴν τοποθέτησή του στὴ θέση αὐτὴ δὲν πατοῦσε ἀπ' εὐθείας στὸ χῶμα, ἀλλὰ σὲ κάποιον στήριγμα ἐξαρτημένο ἀπὸ τὶς ἀντικριστὲς πατούρες, τὸ ὁποῖο ὑποχωρώντας μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου παρέσυρε τὸν λέβητα πρὸς τὰ κάτω. Τὴν ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύει ἓνα μικρὸ πλακοειδὲς τριγωνικὸ κομμάτι ξύλου, διαστ. $0.03 \times 0.025 \times 0.01$ μ., ποὺ βρέθηκε κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ χεῖλος

Σχ. IX. Τομή του τάφου I στο έσωτερικό του χώρου 22 από N.

του λέβητα (πίν. 9β). Τη διατήρησή του οφείλει ασφαλώς στην επαφή του με τον χαλκό, ό οποίος έχει την ιδιότητα να εξουδετερώνει τους μικροοργανισμούς που καταστρέφουν τις φυτικές ύλες¹⁶.

Το σχήμα του όρυγματος διαγραφόταν πλέον καθαρά: ένα τετράπλευρο επίμηκες όρυγμα, διαστ. 1.80×0.70 μ. στο χείλος ($1.70 \times 0.35-0.45$ μ. στο ύψος της πατούρας), λαξευμένο χωρίς ιδιαίτερη επιμέλεια. Οί τέσσερις γωνίες του σχηματίζονταν στρογγυλεμένες, στο μέσον στένευε παρουσιάζοντας συγχρόνως ελαφρά καμπύλη, ώστε το όλο σχήμα αποκτούσε σχεδόν τη μορφή φασολιού. Η διαμόρφωση στο έσωτερικό του χείλους του μιας πατούρας μαρτυρούσε την ανάγκη κάλυψής του. Η τοποθέτηση στο ύψος της πατούρας των χάλκινων λεβήτων πρόδιδε την εξειδικευμένη χρήση για την οποία προοριζόταν καθένας από τους δύο χώρους, πάνω και κάτω από την πατούρα. Τη χρήση του όρυγματος που είχε αρχίσει να κάνει φανερή το ίδιο το σχήμα του, ήρθε να επιβεβαιώσει η ανακάλυψη πάνω στον πυθμένα του, σε βάθ. 0.46 μ. κάτω από την πατούρα, ενός σκελετού (I).

Ο σκελετός βρέθηκε σε ύπτια στάση, με το κρανίο δυτικά, κάτω από το θεμέλιο του τοίχου (σχ. VIII, IX, πίν. 10α). Τα πόδια παρουσίαζαν μια ελαφρά συστολή, ενώ το κρανίο έκλινε λίγο προς τα νότια. Έφερε το αριστερό χέρι διπλωμένο πάνω στην όσφυ και το δεξί χέρι πάνω στο υπογάστριο. Τα όστα διατηρούνταν σε μέτρια κατάσταση, λεπτά και εύθραυστα, δίνοντας την εντύπωση ότι ανήκαν σε νεαρό ή γενικά σε λεπτοκαμωμένο άτομο. Η εξέταση των οστών του σκελετού απέδειξε ότι ανήκε σε άνδρα ηλικίας 30 ± 5 ετών¹⁷.

16. D. Lee Carroll, *AJA* 77, 1973, 334 κέ. H. Born κ.ά., *Archäologische Bronzen - Antike Kunst - Moderne Technik* (1985) 162, 159 εικ. 10. Από την εξέταση του ξύλου που έγινε στο Ίδρυμα Δασικών Έρευνών από την κα Κ. Παρασκευοπούλου, προέκυψε ότι αυτό προέρχεται από πλατύφυλλο δένδρο. Έγγραφο της κας Παρασκευοπούλου της 18.6.1986 αναφέρει: «Κατόπιν επισταμένης μελέτης του δεί-

γματος από ανασκαφή των Μυκηνών που μάς φέρατε για αναγνώριση, σās γνωρίζουμε ότι το δείγμα είναι κομμάτι πλατυφύλλου δένδρου. Το είδος του δένδρου δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθῇ, διότι δεν ανευρέθησαν κατά την εξέταση σχετικά δομικά στοιχεία».

17. Σύμφωνα με τη γνωμάτευση της ανθρωπολόγου κ. Tina Mc George, την οποία παραθέτω εδώ στη σελ. 53.

Οἱ τριποδικοὶ λέβητες δὲν ἦταν ὅμως τὰ μόνα ἀντικείμενα ποὺ συνόδευαν τὴν ταφή. Ἐξί-
σου ἐντυπωσιακὰ ἀντικείμενα γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὸν ἀριθμὸ ἦταν οἱ 20 χάλκινοι διπλοὶ πελέ-
κεις ποὺ βρέθηκαν κατατεθειμένοι πάνω σχεδὸν στὰ πέλματα τοῦ νεκροῦ, σχηματίζοντας δύο
συμπαγεῖς στρώσεις, καθὼς καὶ τὸ σφηνοειδὲς χάλκινο ἐργαλεῖο ποὺ βρέθηκε κοντὰ στὸ δεξι-
τοῦ χέρι —ἀντικείμενο ἐξαιρετικὰ σπάνιο γιὰ τὸν αἰγαιακὸ χῶρο καὶ δυσερμήνευτο. Οἱ πελέ-
κεις ἦταν τοποθετημένοι στὴ σειρὰ, μὲ ἀρκετὴ ἐπιμέλεια, μὲ τὶς ὁπές στείλωσης στραμμένες
πρὸς τὰ πάνω, ὥστε κοιτάζοντάς τους εἶχε κανεὶς τὴν ἐντύπωση ὅτι κατατέθηκαν μέσα στὸν
τάφο κρατημένοι ἀπὸ τοὺς ξύλινους, χαμένους σήμερα πιά, στείλεους. Τὸ σφηνοειδὲς ἐργα-
λεῖο ξεχώριζε, τοποθετημένο μακρύτερα ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν πελέκεων, σὰν κάτι τὸ ἰδιαίτερο,
τοῦ ὁποῖου ἡ στενότερη σχέση μὲ τὸν νεκρὸ ἔπρεπε νὰ δηλωθεῖ, μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ θέση
τοῦ μέσα στὸν τάφο. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἀρκετὰ βαρὺ ἀντικείμενο (βάρους 1½ κιλοῦ), συμ-
παγὲς κατὰ τὸ κάτω τμῆμα του, κοῖλο κατὰ τὸ ὑπόλοιπο ἄνω τμῆμα, γιὰ νὰ δεχθεῖ κάποια
λαβὴ ποὺ στερεωνόταν στὸ ἐσωτερικὸ του μὲ τὴ βοήθεια βυσμάτων (χαμένων πιά), ὅπως
ἔδειχναν οἱ δύο διαμπερεῖς ὁπές, ἀνοιγμένες σὲ μικρὴ ἀπόσταση κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Χρονικὴ σχέση μεταξὺ τάφου καὶ δωματίου (χώρου 22)

Ἡ χρονικὴ σχέση μεταξὺ τάφου καὶ δωματίου προέκυπτε μὲ ἀρκετὴ βεβαιότητα ἤδη ἀπὸ
τὴν πρώτη ἐξέταση τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων ποὺ κυριαρχοῦσαν στὴν περιοχὴ τοῦ τά-
φου. Ἄν καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή τῶν δεδομένων αὐτῶν εἶχε ἀλλοιωθεῖ ἀπὸ τὴ δράση τοῦ ἐκ-
σκαφικοῦ μηχανήματος, τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀπέμεναν στὴ θέση τους, ἱκανὰ νὰ καθορίσουν τὴ
σχέση αὐτή, δὲν ἦταν ἀσήμαντα.

Ὁ τάφος ἀποτελοῦσε μιὰ νεότερη ἐπέμβαση μέσα στὸ δωμάτιο, σὲ χρόνον ἀσφαλῶς ποὺ
αὐτὸ εἶχε τεθεῖ ἐκτὸς λειτουργίας, ἐγκαταλειμμένο καὶ προσφερόμενο γιὰ πᾶσα χρῆση. Ἀ-
μεση ἀπόδειξη παρεῖχε ἡ μείωση τοῦ πλάτους τοῦ δυτικοῦ τοῦ τοίχου στὸ σημεῖο ποὺ κατέ-
ληγε ὁ τάφος ἀπὸ τὴν ἀφαίρεση λίθων τοῦ θεμελίου του, προκειμένου νὰ ἀποκτήσει τὸ ὄρυ-
γμα τὸ ἀπαιτούμενο μῆκος καὶ νὰ ἐξοικονομηθεῖ χῶρος γιὰ τὴν πατούρα¹⁸. Κατὰ δεύτερο
λόγον, τὰ πόδια τοῦ τριποδικοῦ λέβητα ποὺ βρέθηκε στὴ θέση του, ἐξεῖχαν ἀρκετὰ πάνω ἀπὸ
τὸ ἐπίπεδο τοῦ σωζόμενου ἵχνους δαπέδου, φανερώνοντας ἔτσι ὅτι ἡ διευθέτηση τοῦ τάφου
μέσα στὸν χῶρον δὲν εἶχε λάβει ὑπόψη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δαπέδου. Ἀποφασιστικῆς σημασίας
ὅμως ἦταν ἡ μαρτυρία τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ ποὺ προῆλθε τόσο ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ τάφου,
ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ σωζόμενη ἐπίχωση ποὺ κάλυπτε τὸ δωμάτιο. Οἱ ὁμάδες ὀστράκων ποὺ συγ-
κεντρώθηκαν ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ σύνολα εἶναι οἱ ἐξῆς:

1) Οἱ ὁμάδες 15, 23, 29, 31 καὶ 36. Ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου καὶ εἰδικότερα ἀπὸ τὴ
λεπτὴ στρώση καστανοῦ χρώματος ποὺ κάλυπτε τόσο τὸ τμῆμα δαπέδου στὸ κέντρο τοῦ χώ-
ρου, ὅσο καὶ τὸ κοκκινωπὸ στρώμα μὲ τὸ χαλίκι ποὺ ἀπλωνόταν στὴν ὑπόλοιπη ἐπιφάνεια
ὅπου δὲν σωζόταν πλέον δάπεδο (εἰκ. 1 ἀρ. 1-21, εἰκ. 2 ἀρ. 1-20, εἰκ. 3 ἀρ. 1-4).

2) Οἱ ὁμάδες 43 καὶ 226. Ἀπὸ τὸ χαντάκι θεμελιώσεως τοῦ νότιου, δυτικοῦ καὶ ἀνατολι-
κοῦ τοίχου τοῦ δωματίου (εἰκ. 3 ἀρ. 5-7 καὶ 8-11).

18. Ἀπορίας ἄξιο εἶναι βέβαια γιὰτὶ ἐπιδιώχθηκε ἡ ἐπέκταση τοῦ τάφου πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ τοίχου καὶ ὄχι ἀντίθετα, ὥστε νὰ μὴν ὑπάρξει ἀνάγκη ἀφαί-
ρεσης λίθων ἀπὸ τὸν τοῖχο. Ἡ τοποθέτηση τάφων
πάνω σὲ τοίχους ἐγκαταλειμμένων κτισμάτων δὲν εἶ-

ναι ἄγνωστη στὶς Μυκῆνες, βλ. πρὸ κάτω, σημ. 19,
Desborough καὶ Hägg. Τὴν ἀπορία του γιὰ τὴ μερικὴ
καταστροφὴ ἑνὸς τοίχου, πάνω στὸν ὁποῖο στηρί-
χθηκε ὁ ὑπομυκηναϊκὸς τάφος Γ31, ἐκφράζει καὶ ὁ
V. R. d'A. Desborough, *BSA* 68, 1973, 91.

3) Ἡ ομάδα 42. Ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῶν ἀρμῶν τῶν τοίχων (εἰκ. 3 ἀρ. 12-15).

4) Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ποὺ γέμιζε τὸν τάφο προῆλθαν δύο ομάδες ὀστράκων: ἡ 37, μὲ ὀστρακα ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ὀρύγματος ὡς τὴν πατούρα (εἰκ. 3 ἀρ. 16-22, εἰκ. 4 ἀρ. 1-5) καὶ ἡ 45 μὲ ὀστρακα τῆς ἐπιχώσεως ἀπὸ τὴν πατούρα ὡς τὸν πυθμένα τοῦ τάφου (εἰκ. 4 ἀρ. 6-25).

Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ τῶν ομάδων ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὸ χαντάκι θεμελιώσεως τῶν τοίχων προέκυψε μιὰ γενικὴ χρονολόγηση γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ δωματίου στὴν YE IIIB περίοδο. Τὴν παύση τῆς χρήσης τοῦ ἤδη στὴν YE IIIB2 βεβαιώνουν οἱ ὑπόλοιπες ομάδες ἀπὸ τὴν ἀδιατάρακτη ἐπίχωση (λεπτὸ στρώμα καστανοῦ χρώματος). Ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ τάφου καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν ομάδα 45 προῆλθε μεταξὺ ἄλλων τμῆμα χεῖλους μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ (ἀβέβαιο ἂν τὸ βαμμένο ἐξωτερικὸ ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ μέρος ὀλόβαφης ἐπιφάνειας —ἄρα προερχόταν ἀπὸ μονόχρωμο/ὀλόβαφο σκύφο— ἢ ἀπλῶς τμῆμα πλατιᾶς ταινίας σκύφου τύπου Β'), ποὺ τοποθετεῖ τὴν ομάδα τουλάχιστον στὴν YE IIIB2, ἂν ὄχι στὴν Πρώιμη IIIΓ περίοδο. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ παρέχει γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τάφου ὅπωςδήποτε ἓνα *terminus post quem* YE IIIB2.

Ἐπειδὴ τὰ ὑψηλότερα στρώματα τοῦ δωματίου 22 ἔχουν χαθεῖ, ἐν μέρει ἀπὸ τὴ δράση τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος, ἐν μέρει ἴσως καὶ λόγω τῆς κατωφέρειας, εἶναι ἀδύνατο νὰ διαπιστώσουμε κατὰ πόσο πάνω ἀπὸ τὸ σωζόμενο θεμέλιο τοῦ χώρου ὑπῆρχε νεότερο κτίσμα καὶ νεότερο δάπεδο, κατ' ἀναλογία πρὸς τὸν ἀμέσως πρὸς Ν. (καὶ ΝΔ.) χῶρο 7 (βλ. πιὸ κάτω). Στὸν χῶρο αὐτό, πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Α) τῆς παλαιότερῆς του φάσης —ποὺ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὰ διατηρούμενα κατάλοιπα τοῦ χώρου 22— ὑπῆρχε νεότερο δάπεδο (τὸ Β), τὴν τελευταία χρῆση τοῦ ὁποῖου στὴν YE IIIB2 χρονολογεῖ ἡ ὑπαρξὴ πάνω του, μεταξὺ ἄλλων, ἐνὸς σκύφου τοῦ τύπου μὲ ρόδακα. Τὸ γέμισμα τοῦ τάφου τοῦ χώρου 22 σχηματίσθηκε, ὅπως προαναφέρθηκε, ἀπὸ ἐπίχωση τῆς φάσης αὐτῆς, YE IIIB2 τουλάχιστον, ἡ ὁποία (ἐπίχωση) ἔφθανε ἀρχικὰ προφανῶς σὲ ὕψος ἀνάλογο ἐκείνου τοῦ δαπέδου (Β) τοῦ χώρου 7, 0.30 μ. ψηλότερα τοῦ παλαιότερου δαπέδου (Α). Τμῆμα τῆς ἀποτελεῖ προφανῶς τὸ λεπτὸ στρώμα καστανοῦ χρώματος ποὺ βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὸ παραγμένο στρώμα στοὺς χώρους 21 καὶ 22. Τὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων ποὺ βρέθηκαν μαζεμένα πάνω στὸν τάφο, ὅπως τὰ τεμάχια καλαθόσχημου σκεύους (α) ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ χάλκινου λέβητα, ἀνήκουν στὴ χονδροειδῆ κεραμικὴ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ στενά. Ἀσφαλῶς πρόκειται γιὰ ἀγγεῖα ποὺ βρίσκονταν στὸν ἴδιο τὸν χῶρο ἢ στὸ ἄμεσο περιβάλλον του, ἐγκαταλειμμένα ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐνοίκους του, καὶ χρησιμοποιήθηκαν ἀπὸ τοὺς κατασκευαστὲς τοῦ τάφου ὡς ἄχρηστο ὑλικὸ γιὰ τὴν κάλυψή του, κάτι ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ παρατηρήθηκε στὸν χῶρο 17 (βλ. πιὸ κάτω).

Ταφὲς μέσα σὲ ἐγκαταλειμμένα κτίσματα τῶν Μυκηνῶν εἶναι συνήθεις καὶ διαπιστώνονται ἀπὸ τοὺς προχωρημένους YE IIIΓ ὡς τοὺς γεωμετρικοὺς χρόνους¹⁹. Ἡ ἔλλειψη κεραμικῶν κτερισμάτων μέσα στὸν τάφο τοῦ χώρου 22 καθιστᾷ δύσκολη τὴν ἀκριβὴ χρονολόγησή του. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι ἀνήκει στοὺς μυκηναϊκοὺς καὶ ὄχι στοὺς πρωτογεωμετρικοὺς καὶ τοὺς ἐπόμενους χρόνους συνάγεται ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν χάλκινων κτερισμάτων τοῦ τάφου καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς τριποδικοὺς λέβητες καὶ τοὺς πελέκεις.

19. V. R. d'A. Desborough, *BSA* 49, 1954, 258 κέ., ὁ ἴδ., *BSA* 68, 1973, 87 κέ., ὁ ἴδ., *BSA* 50, 1955, 239 κέ., ὁ ἴδ., *BSA* 51, 1956, 128 κέ. R. Hägg, *Die Gräber*

der Argolis in Submykenischer, Protogeometrischer und Geometrischer Zeit (1974), *passim*.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΚΕΡΑΜΕΙΚΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Χώρος 22

Τεμάχια χονδροειδών αγγείων από την επιφάνεια του τάφου Ι, σέ βάθ. 2.42 μ.:

- α) Καλαθόσχημο σκεύος χονδροειδοῦς τύπου κεραμεικῆς FS 4, συγκολλημένο από πολλά τεμάχια, ὕψ. 0.28 μ., διάμ. χεῖλ. 0.415 μ., διάμ. βάσ. 0.30 μ. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτὸς μὲ προσμείξεις, ἀλείφωμα ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ κιτρινωπό. Γκρίζος πυρήνας ἀπὸ κακὴ ὀπτησι. Δύο λαβὲς ἀγκύλες κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ ἐμπέστα ἄκρα. Τὸ χεῖλος σχηματίζει ἐξωτερικὰ διπλὴ διόγκωσι. Σὲ ἀπόστασι 0.01-0.03 μ. ψηλότερα ἀπὸ τὴν ἐπίπεδη βάση, τὸ ἀγγεῖο διακοσμεῖται ἀπὸ κοιλώματα, ἀκανόνιστα τοποθετημένα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἀποτύπωμα τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων τοῦ κεραμέα, ὅταν ὁ πηλὸς ἦταν ἀκόμα νωπός (εἰκ. 43β, πίν. 3β, 4, 7α-β, 9α).
- β, γ, δ) Τεμάχια ἀπὸ τὸ χεῖλος τριῶν ἀσαμίνθων:
- β) Προεξέχον χεῖλος τετράγωνης διατομῆς μὲ ἀβαθὴ αὐλακα στὴν περιφέρεια, πλάτ. 0.05 μ., ὕψ. 0.027 μ., πᾶχ. 0.026 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανὸ ὠχρὸ μὲ πολλὰς προσμείξεις, ἀλείφωμα κιτρινωπό· γ) Προεξέχον χεῖλος ἡμικυκλικῆς διατομῆς μὲ ἐπίπεδο κάτω τμήμα, πλάτ. 0.036 μ., ὕψ. 0.029 μ., πᾶχ. 0.018 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανὸ μὲ πολλὰς προσμείξεις, ἀλείφωμα κιτρινωπό· δ) Προεξέχον χεῖλος ρομβοειδοῦς διατομῆς, πλάτ. 0.055 μ., ὕψ. 0.06 μ., πᾶχ. 0.018 μ. Ἀπὸ πηλὸ καστανὸ μὲ πολλὰς προσμείξεις, γκρίζος πυρήνας ἀπὸ ἄνιση ὀπτησι. Τὸ παχὺ αὐτὸ χεῖλος φέρει κατὰ διαστήματα διαμπερεῖς ὀπές (ὅχι ὅμως καλὰ ἀνοιγμένες στὸ κάτω μέρος) ποὺ διευκόλυναν τὴν ὀπτησι.
- ε) Τεμάχια ἀπὸ μεγάλο πῖθο (ὅχι ὅμως ἀρκετά, ὥστε νὰ ὑποδηλώσουν τὸ ἀκριβὲς σχῆμα του), πᾶχ. 0.023 μ. Πηλὸς καστανὸς σκοῦρος μὲ προσμείξεις καστανοῦ χαλικοῦ. Τμήμα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ λαιμοῦ ἢ τῆς βάσεως διακοσμεῖται μὲ πλαστικὴ, ἀρκετὰ κακὴ τέχνη ταινία, πλάτ. 0.033 μ.

Ὅμαδες ὀστράκων ἀπὸ τὸ λεπτὸ καστανὸ ἀνοιχτὸ στρώμα:

- Ὅμάδα 15 (ἀπὸ τὴ ΝΑ. ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ χώρου σέ βάθ. 2.74 μ.): Περιλαμβάνει ἐλάχιστα ΜΕ ἁμαυρόχρωμα καὶ γκρίζα μινύεια ὀστράκα καὶ μεταξὺ τῶν ΥΕ ὀστράκων δείγματα ἄβαφων κυλίκων FS 257, ὀστράκο μὲ στικτὴ διακόσμησι (stippled), χεῖλος ἀρτόσχημου ἀλάβαστρου FS 85 (MDP 99 εἰκ. 118 ἀρ. 2: ΥΕ ΙΙΒ1) (εἰκ. 1 ἀρ. 1-7). ΥΕ ΙΙΒ.

Ὅμάδα 23 (ὀστράκα ἀπὸ βάθ. 2.44-2.49 μ.): Περιλαμβάνει μεταξὺ ἄλλων ἐλάχιστα ΜΕ γκρίζα καὶ κίτρινα μινύεια ὀστράκα καὶ μεταξὺ τῶν ΥΕ ὀστράκων χεῖλος βαθιᾶς κυθόμορφης κύλικας (goblet) FS 255 (MDP 65 εἰκ. 75 μὲ βραχύσχημο FM 32:ΥΕ ΙΙΑ1), ὀστράκο μὲ φολιδωτὸ κόσμημα FM 70, ὀστράκο ἐσώβαφο (ἀπὸ κύπελλοι), βλ. MDP 147 εἰκ. 148: ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη καὶ ὀστράκο ἀπὸ τὸ μέσο κυπέλλου μὲ περιφερειακὰς ραβδώσεις καὶ ἔχνη φθαρμένης διακόσμησις (ΥΕ ΙΙΑ-ΙΙΒ).

ΥΕ ΙΙΒ (ἴσως ΥΕ ΙΙΒ2/Γ Πρώμη λόγω ἐσώβαφου ὀστράκου) (εἰκ. 1 ἀρ. 8-14).

Ὅμάδα 29 (ὀστράκα ἀπὸ βάθ. 2.47 μ.): Περιλαμβάνει ἐλάχιστα ΜΕ ὀστράκα καὶ μεταξὺ τῶν ΥΕ ὀστράκα ἀπὸ χονδροειδῆ ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως ἀπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ, βάσεις δύο τριποδικῶν ἀγγείων, δεκαεννιὰ στελέχη κυλίκων ἄβαφων μὲ γωνιώδες περίγραμμα, χεῖλος κύλικας FS 258B μὲ μοτίβο ἄνθους FM 18B, βάση σκύφου FS 284 ὀλόβαφου μέσα καὶ ἔξω (MDP 151 εἰκ. 191: ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη) (εἰκ. 1 ἀρ. 15-21).

ΥΕ ΙΙΒ/ΙΙΓ Πρώμη.

Ὅμάδα 31 (ὀστράκα ἀπὸ τὴ ΝΔ. ἐσωτερικὴ γωνία τοῦ χώρου): Περιλαμβάνει ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄβαφα καὶ μὴ χαρακτηριστικὰ ὀστράκα, ὀστράκα ἀπὸ ἀγγεῖα καθημερινῆς χρήσεως ἀπὸ ἀκάθαρτο πηλὸ, στελέχη ἄβαφων κυλίκων, τεμάχια ἄβαφου πιθαμοφόρα, τμήμα ρυτοῦ FS 199 μὲ μοτίβο παπύρου FM II (MDP 82 κέ., ΥΕ ΙΙΑ2 Πρώμη), κάτω τμήμα σκύφου ὀλόβαφου ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ (MDP 151 εἰκ. 191: ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη) (εἰκ. 2 ἀρ. 1-5).

ΥΕ ΙΙΑ-ΙΙΓ Πρώμη.

Ὅμάδα 36 (ὀστράκα ἀπὸ τὴν περιοχὴ Β. τοῦ τάφου): Περιλαμβάνει ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστα ΜΕ ὀστράκα, τεμάχια χονδροειδῶν ἀγγείων καθημερινῆς χρήσεως, τεμάχια κεραμίδων(;) μὲ εὐθύγραμμα τοιχώματα, πᾶχ. 0.015, 0.019, 0.02 καὶ 0.025 μ. ἀπὸ πηλὸ ἀκάθαρτο ρόδινο σκοῦρο, ἓνα τῶν ὁποίων καλύπτεται στὴ μίᾳ ἐπιφάνειᾳ ἀπὸ κοκκινόπορτοκαλὶ βαφῆ, ἄλλο, ὁμοίως βαμμένο στὴν ἐπιφάνειᾳ, παρουσιάζει ἀψιδωτὸ σχῆμα. Σαφέστερα ὡς τεμάχια κεραμίδων στρωτήρων ἐρμηνεύονται τεμάχια πᾶχ. 0.032-0.035 μ., ἀπὸ κιτρινωπὸ πηλὸ, ἓνα ἀπὸ τὰ ὁποῖα φέρει ἀνυψωμένη παρυφὴ καὶ καλύπτεται ἀπὸ κίτρινο ἐπίχρισμα, τεμάχια εἰδωλίων (ἀνθρωπόμορφου καὶ τετράποδου), τμήμα χεῖλους λεκανίδας (MDP 118 εἰκ. 145 ἀρ. 1: ΥΕ ΙΙΒ1), τεμάχια ὀλόβαφων κυλίκων, κάτω

τμήμα λαιμού πρόχου με πλαστικό δακτύλιο και μοτίβο ταινίας φύλλων, FM 64 (foliate band), βλ. MDP 59 εικ. 67 άρ. 3: YE IIIA1 (εικ. 2 άρ. 6-20, εικ. 3 άρ. 1-4).

YE IIIA1-III B1.

Ομάδες όστράκων και από άλλα σημεία του χώρου 22:

* Ομάδα 43 (από τὸ χαντάκι θεμελιώσεως τοῦ τοίχου T-4): Περιλαμβάνει δύο ME και μεταξύ τῶν YE άβαφα και ὄχι χαρακτηριστικά μιᾶς περιόδου, ὅπως ὅστρακα χυτροειδοῦς άγγείου καθημερινῆς χρήσης, λαβή ταινιωτή και χεῖλος κυάθου (εικ. 3 άρ. 5-7).

* Ομάδα 226 (από τὸ χαντάκι θεμελιώσεως τοῦ τοίχου T-3): Περιλαμβάνει ἐλάχιστα ME ὅστρακα (μινυείων και ψευδομινυείων), ὅστρακα από χυτροειδή άγγεῖα καθημερινῆς χρήσης, ὅστρακα YE περιόδου άβαφα με λεία τοιχώματα (polished, βλ. και Wardle 1969, 281), μικρὸ ὅστρακο με ταινιωτή διακόσμηση (εικ. 3 άρ. 8-11).

YE IIIB.

* Ομάδα 42 (από τὸν καθαρισμὸ τῶν άρμῶν τῶν τοίχων T-2, T-3, T-4): Περιλαμβάνει ἐλάχιστα μη χαρακτηριστικά ὅστρακα, ὅπως τμήμα λαιμοῦ άμφορέα ἢ πρόχου, ὅστρακο ὀλόβαφο ἐξωτερικά κλειστοῦ άγγείου, ὅστρακα μικρῶν άνοικτῶν άγγείων με ταινιωτή διακόσμηση, βάση ἐπίπεδη άβαφου μικροῦ άγγείου (εικ. 3 άρ. 12-15).

YE III.

* Ομάδα 37 (από τὸ γέμισμα τοῦ τάφου από τὸ χεῖλος μέχρι τὴν πατούρα από βάθ. 2.42-2.71 μ.): Περιλαμβάνει άρκετὰ ὅστρακα από χονδροειδή άγγεῖα από κόκκινο άκάθαρτο πηλὸ, ἐλάχιστα ὅστρακα διακοσμημένα, τεμάχια τριῶν-τεσσάρων μεγάλων άγγείων (ὅπως άνω τμήμα ψευδόστομου και χυτροειδοῦς άγγείου), τὰ λοιπὰ από μικρότερα, ὅπως κύαθοι, σκύφοι, κύλικες ὀλόβαφες FS 264 (MDP 90 εικ. 108: YE IIIA2 και French 1967, 170: YE IIIB), βάση ὑπίποδος σκύφου, βάση κυπέλλου FS 226 χωρίς αὐλακώσεις (MDP 112: YE IIIB), ὅστρακο με εἰκονιστική παράσταση πουλιοῦ (MP 255 εικ. 31, τύπος 7 bird άρ. 38: YE IIIB) και μικρὴ λεπίδα μαύρου ὀψιανοῦ (εικ. 3 άρ. 16-22, εικ. 4 άρ. 1-5, εικ. 44, 1, 2).

YE IIIB.

* Ομάδα 45 (από τὸ γέμισμα τοῦ τάφου από τὴν πατούρα μέχρι τὸν πυθμένα): Περιλαμβάνει τεμάχια από πιθόσχημα άγγεῖα από πηλὸ άκάθαρτο, ὅστρακα από χυτροειδή άγγεῖα, τέσσερα ME ὅστρακα (μινύεια και ψευδομινύεια), χεῖλη άβα-

φων κυλίκων με γωνιώδες περίγραμμα, χεῖλος κυάθου FS 219 με διακόσμηση στικτή FM 77 (MDP 62 εικ. 72: YE IIIA1), χεῖλος σκύφου ὀλόβαφου στὸ ἐσωτερικὸ και ἐξωτερικὸ από σκύφο τύπου B' (MDP 130 εικ. 161: YE IIIB2) ἢ σκύφο ὀλόβαφο (MDP 151 εικ. 191: YE IIIG Πρώιμη), ὅστρακο ὀλόβαφο με άρχή λαβῆς από ὀλόβαφη κύλικα ἢ ὀλόβαφο σκύφο (MDP 90 εικ. 108: YE IIIA2 και French 1967, 170: YE IIIB, βλ. και MDP 152 εικ. 194: YE IIIG Πρώιμη), στόμιο θηλάστρου, ὅστρακο από κρατήρα FS 8, διακοσμημένο με άνθος FM 18 III και φοίνικα FM 15 palm II (MDP 83 εικ. 99: YE IIIA2, Schönfeld 1988, 191 εικ. 8 άρ. 11: YE IIIB Μέση), ὅστρακο με ταινιωτή διακόσμηση και σπείρα, ὅστρακο από άρτόσχημο αλάβαстро, τμήμα ὑπίποδος σκύφου FS 304 με προεξέχον χεῖλος και μοτίβο άσπίδας FM 37 (MDP 92 εικ. 112: YE IIIA2) (εικ. 4 άρ. 6-25).

YE IIIA-YE IIIB2 ἢ Γ Πρώιμη.

* Ομάδα 28 (από τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου 22, ἀποτελούμενο από κοκκινωπὸ χῶμα και λεπτὸ χαλίκι): Στὴν ὁμάδα κυριαρχοῦν ὅστρακα με παχιά τοιχώματα από πηλὸ ρόδινο άκάθαρτο ποῦ φέρουν ἐξωτερικά κιτρινωπὸ αλείφωμα. Λιγότερα εἶναι τὰ γκριζὰ μινύεια με στιλπνὴ ἢ θαμπὴ ἐπιφάνεια (ψευδομινύεια) και τὰ άμαυρόχρωμα. Λίγα YE ὅστρακα άβαφα, ὄχι ὅμως χαρακτηριστικά μιᾶς συγκεκριμένης χρονικῆς φάσης και ἓνα ὅστρακο ὀλόβαφο μέσα και ἔξω (εικ. 5 άρ. 1-14).

ME-YE IIIA-B.

* Ομάδα 30 (ὅστρακα από τὸ στρῶμα χαλικοῦ μέσα στὸν χῶρο 22 και στὸν χῶρο 21 σὲ βάθ. 2.57 μ.): Ἡ ὁμάδα κυριαρχεῖται από ὅστρακα με παχιά τοιχώματα και άκάθαρτο πηλὸ με γκριζὸ πυρήνα από τὸ άνισο ψήσιμο, χειροποίητα (από γκριζοκίτρινο πηλὸ με ἐπιφάνεια περασμένη με κίτρινο ἢ κιτρινοπράσινο αλείφωμα και ἄλλα από γκριζορόδινο πηλὸ με κίτρινο-κρὲμ αλείφωμα, στὴν ἐπιφάνεια τῶν ὁποίων διακρίνονται ἴχνη σπάτουλας) ἢ τροχήλατα (κίτρινα μινύεια). Δύο γκριζὰ μινύεια και τρία άμαυρόχρωμα από πηλὸ γκριζοκίτρινο και θαμπὸ κιτρινοπράσινο αλείφωμα. Ἡ ὁμάδα περιλαμβάνει και δύο YE ὅστρακα (χεῖλος κύλικας και ταινιωτὴ λαβή) (εικ. 5 άρ. 15-21, εικ. 6 άρ. 1-5).

ME/YE.

Χῶρος 21 (παρένθ. πίν. Α, άρ. 21)

* Ομάδα 34 (ὅστρακα πάνω από τὸ δάπεδο τοῦ χώρου 21, σὲ βάθ. 2.52 μ.): Περιλαμβάνει ἐκτὸς από

λίγα ΠΕ και ΜΕ ὄστρακα (χειροποίητα ἀπὸ πηλὸ ρόδινο μὲ στιλπνὴ ἐπιφάνεια ὅπου διακρίνονται ἴχνη σπάτουλας, καὶ γκρίζα μινύεια, τὸ ἓνα μὲ ἐγγαράξεις), ΥΕ ὄστρακα, ὅπως βάση καὶ χεῖλος ἄβαφης κύλικας, ὄστρακο μὲ στικτὴ διακό-

σμιση, ὄστρακο μὲ εἰκονιστικὸ μοτίβο (τμήμα σώματος πτηνοῦ) καὶ ὄστρακο ἀπὸ σκύφο τύπου μὲ ρόδακα (:) (*MDP* 131 εἰκ. 162 ἀρ. 1, 2: ΥΕ ΠΙΒ2) (εἰκ. 6 ἀρ. 6-18, εἰκ. 7 ἀρ. 1-4). ΠΕ/ΜΕ-ΥΕ ΠΙΒ2.

Οἱ τριποδικοὶ λέβητες (εἰκ. 56β, πίν. 1, 10β, 11α-γ)

Ἡ ἀριστοτεχνικὴ ἀποκατάσταση τοῦ διαμελισμένου τριποδικοῦ λέβητα ἀπὸ τοὺς συντηρητὲς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου²⁰ ἀπέδειξε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν τρίποδα πανομοιότυπο μὲ ἐκεῖνον ποὺ ἀνασύρθηκε στὴ συνέχεια ἀκέραιος ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τάφου (πίν. 10β, 11α). Οἱ δύο τρίποδες εἶχαν τοποθετηθεῖ ἀνάποδα πάνω στὸν τάφο, ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλο, ἀκουμπισμένοι προφανῶς πάνω σὲ κάποιου εἶδους κάλυψη —κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἀπὸ ξύλο— στερεωμένη στὴν πατούρα τοῦ τάφου στὶς δύο μακρὲς πλευρὲς του.

Τὰ δύο σκεύη ἔχουν σχεδὸν τὶς ἴδιες διαστάσεις. Οἱ μικρὲς διαφορὲς ποὺ παρατηροῦνται ὀφείλονται ἀσφαλῶς στὴν ἀλλοίωση ποὺ ὑπέστη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐνὸς λέβητα κατὰ τὸν διαμελισμὸ του. Ὁ ἀκέραιος τρίποδας ἔχει ὕψ. 0.38 μ., μέγ. διάμ. 0.41 μ. καὶ βάθ. λέβητα 0.188 μ. Τὸ σῶμα τοῦ λέβητα εἶναι ἡμισφαιρικὸ καὶ ἐλαφρῶς πεπιεσμένο, μὲ χεῖλος ποὺ στρέφει ἐλαφρὰ πρὸς τὰ μέσα καὶ πρὸς τὰ κάτω. Ἀποτελεῖται ἀπὸ σφυρηλατημένο ἔλασμα μέσου πάχ. 0.015 μ. Στηρίζεται σὲ τρία χυτά, ὀκταγωνικῆς διατομῆς πόδια —σὲ σχῆμα ὅμως παραγώνου ὀκταγώνου— ποὺ ἀποκλίνουν ἐλαφρὰ πρὸς τὰ ἔξω, μέσου πάχ. 0.03 μ. καὶ λεπταίνουν αἰσθητὰ στὸ κάτω μέρος, μὲ μόλις πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ βάση. Στερεώνονται πάνω στὸ σῶμα τοῦ λέβητα διὰ μέσου συμφύτων πρὸς τὰ πόδια, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, κοίλων ἐλασμάτων ποὺ προσαρμύζονται πάνω στὴν κυρτὴ ἐπιφάνεια τοῦ λέβητα μὲ τὴ βοήθεια τεσσάρων, διαμετρικὰ τοποθετημένων ἤλων. Ἡ κεφαλὴ τῶν ἤλων, πεπλατυσμένη,

ἐξέχει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λέβητα. Στὰ δύο ἀντιθετικὰ ἄκρα τοῦ χεῖλους εἶναι τοποθετημένες οἱ λαβὲς τοῦ σκεύους, μικρὲς, ἡμικυκλικοῦ σχήματος, χυτὲς καὶ συμπαγεῖς ὀκταγωνικῆς διατομῆς, μέσου πάχ. 0.016 μ., στερεωμένες κάθετα. Στὸ κάτω τμήμα καταλήγουν σὲ κυκλικὸ ἔλασμα, τὸ ὁποῖο δέχεται τὸν ἓναν ἀπὸ τοὺς ἤλους, μὲ τοὺς ὁποίους συνδέονται οἱ λαβὲς πάνω στὸν λέβητα. Στὸ ἄνω τμήμα ἡ στερέωση ἐπιτυγχάνεται μὲ ἓνα στενόμακρο, συμφυὲς καὶ παχὺ ἔλασμα. Ὁ τριποδικὸς λέβητας ποὺ διασώθηκε πλήρως μέσα στὸν τάφο ἦταν ἄριστα διατηρημένος, μὲ ἐξαίρεση μικρὴ ρωγμὴ στὸ τοίχωμά του.

Πρόκειται γιὰ ἓνα σκεῦος μὲ μελετημένες ἀναλογίες —ὅπου ὁ λέβητας κατέχει τὸ ἥμισυ τοῦ ὀλικοῦ ὕψους τοῦ σκεύους καὶ ἡ διάμετρος τῶν ποδιῶν στὸ κάτω μέρος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ εὖρος τοῦ σώματος— στοιχεῖα ποὺ τὸ καθιστοῦσαν σταθερὸ καὶ εὐχρηστο, καὶ μορφολογικὰ ἄρτιο.

Ἡ μορφή τοῦ τρίποδα γίνεται ἀντικείμενο σύγκρισης μὲ τρεῖς κυρίως μέχρι σήμερα γνωστοὺς τρίποδες: τὸν τρίποδα τοῦ Charlottenburgmuseum στὸ Βερολῖνο²¹, τὸν τρίποδα ποὺ βρῆκε ὁ Schliemann στὶς Μυκῆνες²² καὶ τὸν πρόσφατα γνωστὸ τρίποδα τῆς συλλογῆς Μη-

20. Τοὺς τριποδικοὺς λέβητες, τοὺς πελέκεις καὶ τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο τοῦ τάφου συντήρησαν οἱ συντηρητὲς τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου, Γιάννης Δαμίγος καὶ Μαργαρίτα Μαγνήσαλη.

21. *Kunstwerke der Antike, Auktion* 22 (1961) πίν. 15 ἀρ. 52, σ. 30 (Frühgeometrisch: 11/10 αἰ. π.Χ.).

22. Β. Στάης, *ΑΔ* 2, 1916, Παράρτημα 82 εἰκ. 13. F. Willemsen, *Dreifusskessel von Olympia*, *Olympische Forschungen* III (1957) πίν. 1. Cl. Rolley, *FdD* 5, 3 (1977) πίν. 108 εἰκ. 26. S. Benton, *BSA* 35, 1934-35, 77 εἰκ. 1a. Γιά μιὰ ἀκριβὴ περιγραφὴ βλ. Matthäus, *Bronzegefässe* 118 κέ. πίν. 72 ἀρ. 6. Ἡ Benton (ὁ.π.)

στὴν προσπάθειά της νὰ προσδιορίσει τὴ θέση εὐρέσεως τοῦ τρίποδα μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ Schliemann, τὸν ταυτίζει μὲ τρίποδα ποὺ βρῆκε αὐτὸς σὲ ἀνασκαφὴ στὴν περιοχὴ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων, δηλ. τοῦ Ταφικοῦ Κύκλου Α, μαζί μὲ ἄλλα χάλκινα ἀντικείμενα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς (H. Schliemann, *Mykenae* 1880/1967, σ. 112. Γιά τὸν θησαυρὸ τοῦ Schliemann βλ. καὶ H. W. Catling, *Cypriot Bronze-work in the Mycenaean World* (1964) 295). Ἐλέγχοντας τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Benton κατέληξε στὴν ταύτιση αὐτὴ, ὁ Matthäus ὁ.π. ἀμφισβητεῖ τὸ συμπέρασμα της. Ὁ ἴδιος θεωρώντας τὸν τρίποδα τοῦ

τσοτάκη^{22α}. Μὲ τὸν τρίποδα τοῦ Βερολίνου ὁ δικός μας παρουσιάζει πολλές ὁμοιότητες, σὲ σημείον ὥστε οἱ διαφορὲς μεταξύ τους νὰ μοιάζουν ἀπλῶς παραλλαγὲς ἐνὸς ἐργαστηρίου. Ἐξαιρέσουμε τὴν πλέον εὐδιάκριτη διαφορὰ πού εἶναι αὐτὴ τοῦ ὕψους (29 ἐκ. ὁ τρίποδας τοῦ Βερολίνου ἔναντι 38 ἐκ. τοῦ τρίποδά μας), οἱ διαφορὲς μεταξύ τους ἐντοπίζονται κυρίως στὸ βάθος τοῦ λέβητα καὶ στὴ διάταξη τῶν λαβῶν: μὲ ἀβαθέστερο λέβητα ὁ τρίποδας τοῦ Βερολίνου παρουσιάζει ἀναλογία βάθους λέβητα πρὸς ὀλικὸ ὕψος 1: 2¼ περίπου, ἐνῶ οἱ λαβὲς του —οἱ ὁποῖες δὲν σώζονται πιά σήμερα— ἦταν ἀρχικὰ τοποθετημένες σὲ δύο διαμετρικὰ ἀντίθετα σημεία τοῦ χεῖλους. Τὴν ὑπαρξὴ τῶν λαβῶν στὰ σημεία αὐτὰ μαρτυροῦν δύο ζεύγη ὀπῶν, καθὼς καὶ τὸ χρωματικὸ ἵχνος ἀπὸ ἓνα χαμένο μακρόστενο ἔλασμα, μέσω τοῦ ὁποῖου προσαρμόζονταν οἱ λαβὲς πάνω στὸ χεῖλος. Δὲν εἶναι βέβαιο ἂν τὸ ἔλασμα αὐτὸ συγκρατοῦσε κάποια κρικοειδὴ λαβὴ πού ὑψωνόταν πάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος, ὅπως στὸν τρίποδα τῆς συλλογῆς Μητσοτάκη ἢ ἂν ἀνῆκε σὲ λαβὴ ὅμοια μὲ αὐτὴ τῶν τριπόδων μας. Κατὰ τὰ ἄλλα ἐπαναλαμβάνονται στὸν τρίποδα τοῦ Βερολίνου χαρακτηριστικὰ τοῦ τρίποδά μας, ὅπως εἶναι τὸ γενικὰ πεπιεσμένο σχῆμα τοῦ λέβητα μὲ τὸ χεῖλος πού κλίνει πρὸς τὸ ἐσωτερικόν, ἢ ὀκταγωνικὴ διατομὴ τῶν ποδιῶν πού στενεύουν λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ βάση καὶ τὰ ἐλλειψοειδὴ ἐλάσματα γιὰ τὴν προσαρμογὴ τῶν ποδιῶν πάνω στὸ σῶμα.

Ὁ τρίποδας τοῦ Schliemann παρουσιάζει ἀρκετὲς τυπολογικὲς ὁμοιότητες, παράλληλα ὅμως καὶ τέτοιες κατασκευαστικὲς καινοτομίες πού τὸν διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὸν δικό μας. Εἶναι σαφῶς χαμηλότερος (ὕψ. 0.32 μ.) καὶ παρουσιάζει βαθύτερο συγκριτικὰ λέβητα (ὕψ. 0.188 μ.). Ἡ ἐντονὴ κλίση τοῦ χεῖλους πρὸς τὸ ἐσωτερικόν καθιστᾷ περισσότερο πεπιεσμένο τὸ ἡμισφαιρικὸ σχῆμα τοῦ λέβητα. Τὰ πόδια συνδέονται καὶ ἐδῶ μὲ τὸν λέβητα μέσω ἐλλειψοειδοῦς σχήματος ἐλασμάτων, τὰ ὁποῖα ὅμως εἶναι τοποθετημένα πολὺ ψηλότερα, σχεδὸν πάνω στὸ χεῖλος σὲ σύγκριση μὲ τὸν τρίποδά μας. Οὐσιώδη διαφορὰ στὸν τρίποδα τοῦ Schliemann ἀποτελοῦν τὰ λοξὰ στηρίγματα πού στερεώνουν τὰ πόδια στὸ κάτω μέρος τοῦ λέβητα. Τὰ στηρίγματα αὐτὰ εἶναι ἀπὸ κατασκευαστικῆς πλευρᾶς ἀπαραίτητα, ὅταν τὸ πόδι ξεκινᾷ ἀπὸ πολὺ ψηλά, σχεδὸν ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ τρίποδα, ὅπως συμβαίνει ἐδῶ. Οἱ ὀκταγωνικῆς διατομῆς κάθετες λαβὲς τοῦ τρίποδα τοῦ Schliemann θυμίζουν καθ' ὅλα τὶς λαβὲς τοῦ δικοῦ μας τρίποδα, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὸ τριγωνικόν —σὲ σύγκριση μὲ τὸ στενόμακρο τῶν δικῶν μας τριπόδων— ἔλασμα πού συγκρατεῖ τὶς λαβὲς πάνω στὸ χεῖλος.

Ἐνα πρόσθετο ὅμως στοιχεῖο συνοδεύει ἐδῶ τὴ συνήθη μορφή τῶν λαβῶν: πρόκειται γιὰ δύο κρίκους πού σχηματίζονται ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ στρεπτοῦ καὶ ἀπλοῦ σύρματος, τοποθετημένους ὀρθίους πάνω στὸ χεῖλος, πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὶς κάθετες λαβὲς. Λαβὲς τῆς μορφῆς αὐτῆς δὲν εἶναι μόνο διακοσμητικὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ λειτουργικὰ μέλη, ἀφοῦ ἐπιτρέ-

Schliemann πρωτογεωμετρικόν, δὲν ἀποδέχεται τὴ συνύπαρξή του μὲ ἀντικείμενα μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, παραπέμποντας συγχρόνως στὴν ἀναφορὰ τοῦ Schliemann γιὰ ἓναν ἄλλο τρίποδα πού βρέθηκε στὴν περιοχὴ τῆς Οἰκίας τοῦ Κρατήρα τῶν Πολεμιστῶν (καὶ πού ἀναφέρεται μάλιστα ὡς πολὺ μεγάλος) (H. Schliemann, *Mykenae* (1878) 159). Ἐν καὶ ὁ τρίποδας αὐτὸς παραμένει ἀκόμα ἀταύτιστος, ὁ Matthäus τὸν περιλαμβάνει στὸν κατάλογό του ὑπὸ τὸν ἀρ. 98. Στὴν ἀποθήκη τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου κοντὰ στὸν τρίποδα Schliemann βρίσκεται τοποθετημένος, χωρὶς ἀριθμὸ εὐρετηρίου, μικρὸς τρίποδας, σωζόμενος ὡς πρὸς τὸ κάτω τμήμα τοῦ λέβητα καὶ τὰ συνδεδεμένα

μὲ αὐτόν, μέσω ἐφηλίδων, τρία λεπτά, ὀκταγωνικῆς διατομῆς πόδια, λεπτότερα στὴ βάση. Ἡ ὅλη μορφή τοῦ τρίποδα θυμίζει σὲ γενικὲς γραμμὲς τοὺς τρίποδες τοῦ συνόλου μας, ἐπὶ τὸ ραδινότερο. Ἡ ταύτισή του μὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς δύο τρίποδες πού ἀναφέρει ὅτι βρῆκε ὁ Schliemann (*Mykenae* 1878, 159 καὶ 125) δὲν συμβιβάζεται μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀνασκαφέα τόσο γιὰ τὸν ἓνα («πολὺ μεγάλος»), ὅσο καὶ γιὰ τὸν ἄλλο («μεγάλος τρίποδας»).

22α. Μινωικὸς καὶ Ἑλληνικὸς Πολιτισμὸς ἀπὸ τὴν Συλλογὴ Μητσοτάκη (ἐπιστ. ἐπιμ. Λ. Μαραγκοῦ) (1992) 241 ἀρ. 309 (ὕψ. 0.29 μ., διάμ. χεῖλους 0.245 μ.): ΥΕ ΠΙΒ.

πουν μια πιό άνετη άνύψωση καί μεταφορά τοῦ σκεύους μέ τή βοήθεια π.χ. ἐνός ἀναφόρου. Τόσο τὰ λοξά στηρίγματα τῶν ποδιῶν, ὅσο καί οἱ κρικοειδεῖς λαβές, εἴτε προέκυψαν ἀπό κατασκευαστικές ἀνάγκες (τὰ πρῶτα) εἴτε ὑπαγορεύθηκαν γιά αἰσθητικούς καί λειτουργικούς σκοπούς (οἱ δεῦτερες), εἶναι καινοτομίες πού ἐμπλουτίζουν τή μορφή τοῦ τρίποδα.

Ἡ ἀκριβής θέση εὐρέσεως τοῦ τρίποδα τοῦ Schliemann δέν εἶναι γνωστή, οὔτε συμπεραίνεται εὐκόλα μέσα ἀπό τὰ κείμενα τοῦ ἀνασκαφέα²³, ἔτσι ἡ προσπάθεια χρονολόγησής του περιορίζεται ἀναγκαστικά στίς πληροφορίες πού ἀντλοῦνται ἀπό τὰ μορφολογικά του στοιχεία. Ἡ ἐξέταση τῆς μορφῆς του ἔχει μέχρι σήμερα διχάσει τοὺς μελετητές, οἱ ὁποῖοι δέχονται τὸν τρίποδα ἄλλοτε δημιούργημα τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς, ἄλλοτε τῶν ἀρχῶν τῆς ΠΓ ἐποχῆς, ἀνάλογα μέ τὰ στοιχεία ἐκεῖνα πού θεωροῦνται ἀπό τὸν ἐκάστοτε μελετητὴ χαρακτηριστικά γιά κάθε ἐποχὴ καί ἐπικρατέστερα πάνω στὸ σκεῦος²⁴. Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τὸ ποιά ἄποψη ὑπερτερεῖ στὸ τέλος, τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ διυστάμενες γνώμες δέν διατυπώνονται ἀβασάνιστα, ἐπιβεβαιώνει τὴ δυσκολία χρονολόγησής ἐνός ἀντικειμένου, τὴ μορφή τοῦ ὁποῖου συνθέτουν στοιχεῖα ἀνάμεικτα, χαρακτηριστικά δύο διαδοχικῶν ἐποχῶν.

Ἡ πρόσφατη παρουσίαση τοῦ τρίποδα τῆς συλλογῆς Μητσοτάκη ἔδωσε μία ἀκόμα εὐκαιρία σύγκρισης τοῦ εὐρήματός μας. Οἱ ἀναλογίες του (ῦψ. 0.29, διάμ. χεῖλους 0.245 μ.) θυμίζουν ἀρκετὰ τὸν τρίποδα τοῦ Schliemann, τὰ ἐπιμέρους δὲ μορφολογικά του στοιχεῖα (ἡμισφαιρικό σῶμα μέ ἔντονα πρὸς τὰ ἔσω στρέφον χεῖλος, ἐλλειψοειδῆ ἐλάσματα καί πόδια κοντόχοντρα τετράγωνης ἢ ὀκτάγωνης διατομῆς λόγω τῶν λειασμένων γωνιῶν) εἶναι χαρακτηριστικά ὄλων τῶν τριπόδων πού ἐξετάζουμε. Σὲ ἀντίθεση μέ τὸν τρίποδα τοῦ Schliemann, τὰ ἐλλειψοειδῆ ἐλάσματα καί μαζί τὰ πόδια εἶναι τοποθετημένα χαμηλότερα πάνω στὸ σῶμα, τὶς δὲ λαβές ἀποτελεῖ ζευγὸς κρίκων ἀνυψωμένων πάνω ἀπὸ τὸ χεῖλος καί συγκρατημένων μέ δύο ὀριζόντια ἐλάσματα. Γιά τὸν τρίποδα τῆς συλλογῆς προτείνεται μία χρονολόγηση στὴν YE IIIB περίοδο.

Χάλκινοι ἀκέραιοι τρίποδες ἀπὸ συγκεκριμένα ἀνασκαφικά σύνολα εἶναι γνωστοὶ μόνο ἀπὸ τὴν πρώιμη μυκηναϊκὴ ἐποχὴ (YE IIIA), ἐνῶ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς διασώζονται λίγα μόνο θραύσματα. Ἀντίθετα ὁ τύπος τοῦ ΠΓ τρίποδα στὴν πλήρη του μορφή ἀποκαθίσταται ἀπὸ

23. Βλ. σημ. 22. Ὁ Matthäus, *Bronzegefäße* ὅ.π. πιθανολογεῖ ὡς τόπο εὐρέσεως τὴν περιοχή τῆς Πύλης τῶν Λεόντων καί τοῦ ταφικοῦ Κύκλου Α, ὅπου περιορίσθηκε ἡ ἀνασκαφή.

24. Μία χρονολόγηση τοῦ τρίποδα τοῦ Schliemann (ὁ ὁποῖος ἀπὸ μερικοὺς μελετητὲς ὀνομάζεται τοῦ Στάη) στὸ τέλος τῆς Μυκηναϊκῆς ἢ τῆς Ὑπομυκηναϊκῆς ἐποχῆς προτείνεται ἀπὸ τοὺς ἐξῆς: S. Benton, *BSA* 35, 1934-35, 76. A. M. Snodgrass, *The Dark Age of Greece* (1971) 282. *Enciclopedia Dell'Arte Antica Classica E Orientale* VII (1966) 945, s.v. Toreutica (E. Simon). Cl. Rolley, *FdD* 5, 3 (1977) 109, ὁ ἴδ., *Études Déliennes*, *BCH* Suppl. I (1973). Μία χρονολόγηση στὴ Μυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ἀλλὰ στὴν ἀρχὴ τῆς (YE IIIA) προτείνει ἀντίθετα ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὁ H. Catling, *Cypriot Bronzework in Mycenaean World* (1964) 169. Τὴν ἄποψη γιά τὴ χρονολόγηση τοῦ τρίποδα τοῦ Schliemann στὴν ἀρχὴ τῆς ΠΓ ἐποχῆς δέχονται οἱ ἐξῆς: F. Willemssen, *Dreifusskessel von*

Olympia, *Alte und Neue Funde, Olympische Forschungen* III (1957) 167 κέ. B. Schweitzer, *Die Geometrische Kunst Griechenlands* (1969) 178. Matthäus, *Bronzegefäße* 118. Ἰ. Βοκοτοπούλου, *ΑΔ* 24, 1969, Α', 85. Βλ. ἰδίως τὴν ἀντιγνωμία τῶν Willemssen καί Rolley, ὅ.π., ὅπου ὁ πρῶτος θεωρεῖ τὸν συνδυασμὸ τῶν λαβῶν καινοτομία πρωτογεωμετρικῶν χρόνων καί τὴν ὁμοιότητα τοῦ τρίποδα τοῦ Schliemann μέ τοὺς πῆλινους τρίποδες τοῦ τάφου 4 τοῦ Κεραμικοῦ καθοριστική, ὁ δὲ δεύτερος χωρὶς νὰ λαμβάνει ὑπόψη τὴ μορφή τῶν λαβῶν, ἐπισημαίνει τὸ σχῆμα τῶν ποδιῶν πού συγκρίνει μέ παραδείγματα ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῆς Τίρυνθας καί τοῦ Ὁρχομενοῦ, θεωρώντας τὸν θησαυρὸ τῆς Τίρυνθας σύνολο τοῦ 12ου π.Χ. αἰ. (βλ. ὅμως H. Döhl κ.ἄ., *Führer durch Tiryns* (1975) 175: spätes 16/15. Jh. bis 12/11. Jh. v. Chr.). Τὴν ἄποψη τοῦ Willemssen πάντως συμπερίζεται καί ὁ Matthäus, βλ. ὅ.π.

μία σειρά πήλινων όμοιωμάτων που προέρχονται από βεβαιωμένα ΠΓ σύνολα. Μεταξύ των όμοιωμάτων αυτών περιλαμβάνονται οί δύο τρίποδες από τόν τάφο 4 του Κεραμεικού²⁵, ένας από τη Δυτική Στερεά Έλλάδα (πιθανώς τὸ Ἀγρίνιο)²⁶, ένας από τόν πρόσφατα ανασκαμμένο τάφο 100 τῆς Κνωσοῦ²⁷ καί ένας από τὴν Κῶ²⁸. Τὰ περισσότερα από τὰ δείγματα αὐτὰ παρουσιάζουν λέβητα ἡμισφαιρικό μὲ χεῖλος στραμμένο πρὸς τὰ μέσα (ἐξαίρεση ἀποτελεῖ τὸ ὁμοίωμα τῆς Κῶ μὲ τὸ πρὸς τὰ ἔξω στραμμένο χεῖλος), μὲ πολυεδρική διατομὴς πόδια που ξεκινοῦν ἄλλοτε ψηλά, ἄλλοτε χαμηλά πάνω στὸν λέβητα, χωρὶς οἱ διαφορὲς στὶς ἀναλογίες ὕψους πρὸς βάθος λέβητα νὰ πρέπει νὰ κρίνονται οὐσιαστικῆς σημασίας. Χαρακτηριστικό στοιχείο τῆς μορφῆς τῶν ΠΓ τριπόδων εἶναι οἱ σύνθετες λαβὲς ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ κάθετης ἡμικυκλικῆς λαβῆς καὶ ὑπερυψωμένου κρίκου, ἐνῶ παρόντα εἶναι κατὰ κανόνα καὶ τὰ λοξὰ στηρίγματα κάτω ἀπὸ τὰ πόδια, ὅπως ἐκεῖνα στὸν τρίποδα τοῦ Schliemann.

Οἱ τρίποδες μας ἀνάγουν μερικὰ ἀπὸ τὰ βασικά τους χαρακτηριστικά, ὅπως τὰ συμπαγή, πολυγωνικῆς διατομῆς πόδια καὶ τὶς ἡμικυκλικὲς κάθετες λαβὲς στὸ χεῖλος (Ösenhenkel) στοὺς τρίποδες τῆς πρώιμης μυκηναϊκῆς περιόδου (ΥΕ/ΥΜ ΙΙΑ). Ὁ τρίποδας τῆς περιόδου αὐτῆς διακρίνεται ἀπὸ ἕνα βαθὺ σῶμα καὶ ἀπὸ ἕνα ἀνυψωμένο κατακόρυφα χεῖλος πάνω στὸ ὅποιο εἶναι προσκολλημένες συνηθέστατα κρικοειδεῖς λαβὲς. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι οἱ μικρὲς κάθετες ἡμικυκλικὲς λαβὲς τοῦ τύπου αὐτοῦ τοῦ τρίποδα —τὸν ὅποιο ὁ Matthäus κατατάσσει στὴ μονογραφία του γιὰ τὰ κρητομυκηναϊκὰ χάλκινα σκεύη στὸν τύπο (7)²⁹— εἶναι γνωστὲς μόνο σὲ τρίποδες που βρέθηκαν στὴν Ἀργολίδα καὶ στὴ Μεσσηνία³⁰. Τὰ κατώτερα ὅρια διάδοσης τοῦ τύπου αὐτοῦ δὲν εἶναι δυστυχῶς γνωστά.

Πληροφορίες γιὰ τὴ μορφή τῶν τριπόδων τῆς ΥΕ ΙΙΒ καὶ Γ περιόδου παίρνουμε ἀφ' ἐνός ἀπὸ πήλινα τριποδικὰ ἀγγεῖα, ἀφ' ἐτέρου ἀπὸ θραύσματα χάλκινων τριπόδων που περισώθηκαν μέσα σὲ θησαυροὺς χάλκινων ἀντικειμένων, οἱ ὅποιοι ὅμως δὲν εὐνοοῦν συνήθως ἀσφαλὴ χρονολόγηση.

Σὲ περιοχὲς τῆς Ἀργολίδας (Μυκῆνες/Σιτοβολώνας, Τίρυνθα, Ἴτρια, Κάντια)³¹, ἀλλὰ καὶ

25. W. Kraiker - K. Kübler, *Kerameikos I - Die Nekropolen des 12. bis 10. Jahrhunderts* (1939) πίν. 63 (inv. 554) πίν. 64 (inv. 555). Cl. Rolley, *FdD* 5, 3 (1977) 108 εἰκ. 27-29. Ὁ τάφος χρονολογεῖται ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς στὴν ἀρχὴ τῆς ΠΓ περιόδου, ἀν καὶ μία χρονολόγηση στὴ μεταβατικὴ φάση φάνηκε κατ' ἀρχὴν πιθανή (βλ. Kraiker - Kübler ὅ.π. 145 κέ.). Ἡ ΠΓ ἐποχὴ κατὰ τὸν Kraiker ἀρχίζει στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΙου π.Χ. αἰ., ἐνῶ κατὰ τὸν V. R. d'A. Desborough, σὲ σύμφωνη γνώμη μὲ τὸν A. Furumark, ἀρχίζει στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ ἴδιου αἰῶνα. Ἡ προηγούμενη δὲ μεταβατικὴ, Ὑπομυκηναϊκὴ περίοδος (ΥΕ ΙΙΓ2 κατὰ τὸν Furumark) ἀρχίζει περὶ τὸ 1075. Ἡ τελευταία αὕτη ἄποψη θεωρεῖται ἐπικρατέστερη.

26. Ἰ. Βοκοτοπούλου, *ΑΔ* 24, 1969, Α', πίν. 50, σ. 84 κέ. Cl. Rolley ὅ.π. ΙΙΙ εἰκ. 33, 34.

27. H. W. Catling, *AR* 1982-83, 52 εἰκ. 92: βρέθηκε στὸν δρόμο τοῦ τάφου 100 (χρονολογεῖται ἀπὸ τὴ μεταβατικὴ Πρώιμη πρὸς Μέση ΠΓ περίοδο ἔως τὴν Πρώιμη Γεωμετρικὴ ἐποχὴ), πλὴν σὲ ἕναν ἀμφορέα τῆς Ὑστερῆς ΠΓ ἐποχῆς, προῖον τοπικοῦ ἐργαστηρίου.

28. Cl. Rolley ὅ.π. 111 εἰκ. 35, 36.

29. Matthäus, *Bronzegefäße* 108 κέ., πίν. 10 ἀρ. 72-74 καὶ πίν. 11 ἀρ. 75-80.

30. Matthäus, *Bronzegefäße* 110.

31. A. J. B. Wace, *BSA* 25, 1921-23, πίν. VIIIb σ. 41. Iakovidis, *Destructions*, 241: "late IIIC1". H. Döhl κ.ἄ., *Tiryns VI* (1973) πίν. 75 ἀρ. 1, 2, 3, σ. 192. Ὁ τύπος τῶν τριπόδων ἀπὸ τὴν Κάντια καὶ τὰ Ἴτρια χρονολογεῖται στὶς ἀρχὲς τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου μὲ βάση τὰ εὐρήματα τοῦ κλειστοῦ συνόλου τοῦ Βόθρου τῶν Ἰρίων, Döhl ὅ.π. 143 καὶ σημ. 44. Βλ. καὶ σχετικὰ μὲ τὸν τύπο H 10 ἀπὸ ἄλλο σύνολο τῶν Ἰρίων (Hausbereich), Döhl ὅ.π. σ. 177: "Spätmykenisch" καὶ «σύγχρονο ἢ κάπως νεώτερο ἀπὸ τὰ εὐρήματα τοῦ Βόθρου». Ὁ Furumark (*MP* 640) ἀνάγοντας τὸν τρίποδα που βρέθηκε στὸν Σιτοβολώνα —Wace ὅ.π.— στὸν τύπο του FS 320, τύπο τῶν συνήθων τριποδικῶν καὶ μὲ σφαιρικό σῶμα σκευῶν, δὲν διαφοροποιεῖ τοὺς δύο τύπους, προφανῶς ἀπὸ ἔλλειψη ἐπαρκῶν δειγμάτων στὴν ἐποχὴ του.

βορειότερα, στην ανατολική Στερεά Ἑλλάδα καὶ τὴν Εὐβοία (Λευκαντί, Κύνος)³² κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους τριποδικὰ ἀγγεῖα σὲ σύνολα τῶν ἀρχῶν τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου. Τὸ εὖρος καὶ τὸ σχετικὰ χαμηλὸ βάθος τῆς λεκάνης τους, τὰ συμπαγή, κατὰ κανόνα τετράγωνης διατομῆς πόδια τους, τὰ διαφοροποιοῦν ἀπὸ τὸν γνωστὸ καὶ διαδεδομένο τύπο τῶν τριποδικῶν μαγειρικῶν σκευῶν μὲ τὸ βαθύ, σφαιρικό σῶμα καὶ τὰ στρογγυλῆς ἢ ἑλλειψοειδοῦς διατομῆς πόδια (FS 320) καὶ τὰ συσχετίζουν τυπολογικὰ περισσότερο μὲ τοὺς χάλκινους λέβητες ποὺ ἐξετάζουμε. Διαφέρουν ἀπὸ ἐκείνους ὡς πρὸς τὴ διαμόρφωση τοῦ χείλους ποὺ σχηματίζεται κάθετο —μὲ ἐξαίρεση ἓνα ἀγγεῖο ἀπὸ τὸ Λευκαντί, στὸ ὁποῖο σχηματίζεται κοῖλο.

Ἀπὸ τὰ διάσπαρτα τεμάχια χάλκινων τριπόδων ποὺ προέρχονται ἀπὸ θησαυροὺς ἀποκατέστησε ὁ Matthäus τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ ἐνὸς νέου τύπου ὑστερομυκηναϊκοῦ τρίποδα, τοῦ τύπου (8)³³. Τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ διατηροῦνται κατὰ τὴ γνώμη του καὶ στοὺς μεταγενέστερους ΠΓ τρίποδες, μεταξὺ τῶν ὁποίων συμπεριλαμβάνει καὶ τὸν τρίποδα τοῦ Schlie-mann. Ἀνάμεσα στὰ παραδείγματα αὐτὰ συγκαταλέγονται πόδια τριπόδων πολυγωνικῆς διατομῆς ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Καλυδῶνος, τοῦ Ὁρχομενοῦ καὶ ἰδίως τῆς Τίρυνθας³⁴, ποὺ διασώζουν στὸ ἐπάνω μέρος τους τὸ ἑλλειψοειδὲς ἔλασμα, ἀπὸ τὸ διατηρημένο καμπύλο σχῆμα τοῦ ὁποῖου ἀποκαθίσταται καὶ τὸ ἀρχικό κυρτὸ σχῆμα τῶν τοιχωμάτων τοῦ λέβητα. Στὴν περίπτωση τοῦ παραδείγματος τῆς Τίρυνθας διασώθηκαν μαζί μὲ τὸ καμπύλο ἔλασμα τμῆμα τοῦ πρὸς τὰ μέσα στραμμένου χείλους, καθὼς καὶ δύο κάθετες λαβές —στοιχεῖα πανομοιότυπα μὲ ἐκεῖνα τῶν τριπόδων μας. Τὰ ἄγνωστα μέρη τῶν τριπόδων τοῦ τύπου αὐτοῦ, ὅπως π.χ. τὸ βάθος, τὸ εὖρος καὶ τὸ ἀκριβὲς περίγραμμα τοῦ λέβητα —τὰ ὁποῖα θὰ μπορούσαν στὸ παρελθὸν νὰ συμπληρωθοῦν καὶ κατ' ἀναλογία πρὸς τὰ προαναφερθέντα πῆλινα τριποδικὰ ἀγγεῖα μὲ τὴν ἀβαθὴ λεκάνη— ἀποκαθίστανται σήμερα μὲ ἀκρίβεια μέσω τῶν τριποδικῶν λεβήτων μας, οἱ ὁποῖοι παρέχουν γιὰ πρώτη φορὰ τὴν πλήρη μορφή τοῦ τρίποδα ποὺ ὁ Matthäus κατέταξε στὸν τύπο (8).

Ἡ ἀκριβὴς διάδοση τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι δύσκολο νὰ τεκμηριωθεῖ μόνο ἀπὸ τὰ εὐρήματα τῶν θησαυρῶν, οἱ ὁποῖοι, ὡς ἀνασκαφικὰ σύνολα ἀπαρτιζόμενα συνήθως ἀπὸ ἀντικείμενα διαφόρων ἐποχῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ χρονολογηθοῦν στενά. Ἡ χρονολόγηση τῶν θησαυρῶν κυμαίνεται γενικὰ μεταξὺ τῆς ΥΕ ΙΙΒ καὶ Γ περιόδου, χωρὶς νὰ εἶναι κανεὶς σὲ θέση νὰ προσδιορίσει ἀκριβῶς καὶ κατὰ περίπτωσιν τὸν χρόνο κατάθεσης ἐνὸς θησαυροῦ στὴ θέση ποὺ βρέθηκε μέσα στὸ διάστημα αὐτό³⁵. Ὁ θησαυρὸς τῆς Τίρυνθας, τοῦ ὁποῖου τὰ περισσότερα ἀντικείμενα χρονολογοῦνται μεταξὺ τῆς ΥΕ ΙΙΒ καὶ Γ περιόδου, φαίνεται ὅτι κατατέθηκε μετὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, στὴν ὁποία ἀνάγεται προφανῶς ἡ τελευταία χρῆσις καὶ καταστροφή τῆς οἰκίας, μέσα στὰ χαλάσματα τῆς ὁποίας ἐναποτέθηκε ὁ θησαυρός³⁶. Ἡ παρουσία τῶν προαναφερθέντων τριποδικῶν μαγειρικῶν σκευῶν μὲ ρηχὴ καὶ πλατιά λεκάνη

32. M. Popham - E. Milburn, *BSA* 66, 1971, 337 εἰκ. 2, ἀρ. 2 καὶ 3, πίν. 52, I καὶ σ. 336. Ἡ Ib περίοδος στὸ Λευκαντί ἀνήκει στὴν πρώτη ΥΕ ΙΙΓ, βλ. τὶς ἀντιστοιχίες τῶν φάσεων τῆς ΥΕ ΙΙΓ περιόδου στὶς διάφορες περιοχὲς καὶ τὸ Λευκαντί, Mountjoy, *MDP* 133. Φ. Δακωρόνια, *ΑΔ* 34, 1979, Β', πίν. 64α καὶ σ. 187. Σύμφωνα μὲ τὸν εἰκονιζόμενο βαθὺ σκύφο (ὁ.π. πίν. 64β) τὸ σύνολο τοῦ Κύνου ἀνήκει στὴν ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη.

33. Matthäus, *Bronzegefäße* 110 κέ., σ. 116 καὶ

πίν. 11 ἀρ. 81-83, πίν. 12 ἀρ. 84-86.

Matthäus ὁ.π. Εὐθ. Μαστροκώστας, *ΑΔ* 20, 1965, πίν. 410, σ. 343. Θ. Σπυρόπουλος, *ΑΑΑ* 3, 1970, σ. 226 εἰκ. 7. Γιὰ τὸν θησαυρὸ τῆς Τίρυνθας βλ. G. Karo, *AM* 55, 1930, 119 κέ., ὁ ἴδ., *ΑΑ* 1916, 144. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 177. Matthäus ὁ.π. καὶ σ. 77.

35. Σχετικὰ μὲ τοὺς θησαυροὺς βλ. πιὸ κάτω στὴν παράγραφο περὶ πελέκων καὶ σημ. 45.

36. Βλ. Matthäus ὁ.π. 56 κέ.

καὶ κάθετες λαβές στο χεῖλος σὲ σύνολα τοῦ τέλους τῆς ΥΕ ΠΙΒ καὶ τῆς πρώιμης ΥΕ ΠΙΓ περιόδου δὲν εἶναι ἄνευ σημασίας.

Τὰ παραπάνω δεδομένα ὁδηγοῦν σὲ μιὰ χρονολόγηση τῶν τριποδικῶν λεβήτων μας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ΥΕ ΠΙΓ περίπου περιόδου καὶ μετὰ, καὶ πρὶν τὴν ἑναρξὴ τῆς Πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς. Σὲ αὐτὸ συνηγορεῖ ἐπὶ πλέον καὶ ἡ κεραμεικὴ μαρτυρία τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τάφου ποὺ παρῆχε γιὰ τὴ σύστασή του ἓνα ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμης *terminus post quem*.

Ὁ τρίποδας τοῦ Schliemann συνεχίζει τὴν παράδοση τῶν τριπόδων τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐμπλουτίζεται ὅμως μὲ νέα στοιχεῖα (μεικτὲς λαβές, λοξὰ στηρίγματα μεταξὺ ποδιῶν καὶ βάσης τοῦ λέβητα) —τὰ ὁποῖα συναντῶνται κατὰ κανόνα στοὺς βεβαιωμένους πρωτογεωμετρικοὺς τρίποδες—, πράγμα ποὺ καθιστᾷ τὴ χρονολόγησή του στὴν ΠΓ ἐποχὴ βέβαιη³⁷.

Σχετικὰ μὲ τὴ χρῆση τῶν χάλκινων τριπόδων ἀπάντηση τεκμηριωμένη δίνεται ἀπὸ τὸν τρίποδα ποὺ ἀνασύρθηκε ἀνέπαφος μέσα ἀπὸ τὸν τάφο. Ὁλὴ ἡ ἐπιφάνεια στοὺς κάτω μέρους τοῦ λέβητα, ἀνάμεσα στὰ πόδια, διατηροῦσε ἀκόμα ἴχνη καπνιάς, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαίωνε τὴ χρῆση του ὡς σκεῦος θερμάνσεως κάποιου ὑγροῦ, σύμφωνη καὶ μὲ τὸν ὁμηρικὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ «τρίποδ' ἐμπυριβήτου»³⁸. Μὲ νωπὰ λοιπὸν τὰ ἴχνη χρήσης ἐπάνω του, ὁ τρίποδας καθιστοῦσε σαφὲς ὅτι δὲν εἶχε περάσει ἀκόμα πολὺς χρόνος ἀφότου εἶχε περιπέσει σὲ ἀχρηστία. Ἀβέβαιο παραμένει ἂν ἡ μικρὴ ρωγμὴ στοὺς τοίχους τοῦ λέβητα εἶχε προκληθεῖ ὡς φυσικὴ φθορὰ στοὺς χῶμα ἢ ἂν ὑπῆρξε ἡ αἰτία γιὰ νὰ ἀποσυρθεῖ τὸ σκεῦος ἀπὸ τὸν πρακτικὸ βίον καὶ νὰ καταλήξει στὸν τάφο.

Οἱ διπλοὶ πελέκεις (εἰκ. 57-58, πίν. 10α, 12-15α)

Οἱ εἴκοσι πελέκεις βρέθηκαν, ὅπως προαναφέραμε, τοποθετημένοι σὲ δύο στρώσεις πάνω στὰ πέλαμα τοῦ νεκροῦ, ὁ ἓνας δίπλα στὸν ἄλλο. Πρόκειται γιὰ μιὰ σειρὰ ἐντυπωσιακῶν ἐργαλείων ποὺ ἀνήκουν ὅλα στὸν ἴδιον γενικὸ τύπο, ἓναν πέλεκυ στενόμακρο μὲ ἐλλειψοειδὴ ὀπὴ στείλεωσης. Οἱ μικρὲς διαφορὲς ποὺ παρουσιάζουν στοὺς γενικὸ σχῆμα, ἀλλὰ κυρίως στοὺς μῆκος, εἶναι ἐνδεικτικὲς γιὰ τὶς διαφορετικὲς μῆτρες ποὺ χρησιμοποιήθηκαν κατὰ τὴν κατασκευὴ τους. Τὸ μῆκος τῶν πελέκεων κυμαίνεται μεταξὺ 0.19 καὶ 0.22 μ., ἐνῶ ὁ ὑπ' ἀρ. 10 πέλεκυς (βλ. στὸν κατάλογο) φθάνει τὰ 0.25 μ. Τὸ πλάτος τους ξεκινᾷ ἀπὸ 0.036 καὶ φθάνει τὰ 0.042 μ. στοὺς μέσο καὶ ἀπὸ 0.051 ἕως 0.06 μ. στὶς αἰχμές. Ἐπὶ πλέον τὸ βάρος τους ποικίλλει ἀπὸ 869 ἕως 1160 γραμ.³⁹.

Οἱ διαφορὲς στοὺς σχῆμα ἐντοπίζονται στοὺς περίγραμματα τῆς ὀψης τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ τῶν αἰχμῶν. Στὴν πρώτη ὁμάδα, στὴν ὁποία ἀνήκουν οἱ περισσότεροι πελέκεις, τὸ περίγραμμα ἀντὶ νὰ εἶναι συνεχὲς καμπύλο, ἀναλύεται σὲ κάθε πλευρὰ σὲ τρία εὐθύγραμμα τμήματα, οὕτως ὥστε τὰ πτερύγια δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ νὰ ἀποκτοῦν ἓνα ἑντονο τριγωνικὸ σχῆμα. Τὸ μέσο τοῦ πελέκεως σχηματίζεται σχετικὰ πλατύ. Στὴ δεύτερη ὁμάδα ξεχωρίζουν οἱ ὑπ' ἀρ. 8, 9, 13, 19 καὶ 20 πελέκεις, μὲ χαρακτηριστικότερο ὅλων τὸν 13, τῶν ὁποίων οἱ μακρὲς πλευρὲς σχηματίζονται μὲ καμπύλο περίγραμμα, οἱ αἰχμὲς μὲ κυρτό. Τὸ μέσο τοῦ πελέκεως εἶναι σχετικὰ στενό. Ἔτσι τὸ ὅλο σχῆμα τῶν πελέκεων τῆς ὁμάδας αὐτῆς, ἀποτελούμενο ἀπὸ ἐναλλασσόμενες καμπύλες, χαρακτηρίζεται ραδιότερο καὶ κομψότερο.

37. Γιὰ τὰ χρονικὰ ὅρια τῆς Ὑπομυκηναϊκῆς καὶ τῆς Πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς βλ. πρὸ πάντων σ. 35, σ. 25.

38. Ἰλ. Ψ 702· Ι 122. Περιπτώσεις τριπόδων μὲ

ἴχνη καπνιάς ἀναφέρει καὶ ὁ Matthäus, *Bronzegefässe* 114.

39. Γιὰ τὶς διαστάσεις καὶ τὰ βάρη τῶν ἀντικειμένων βλ. ἀναλυτικὰ στὸν κατάλογο.

Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα τοὺς οἱ πελέκεις ἀνήκουν στὸν γενικὸ τύπο III τοῦ Buccholz, τὸν ὁποῖο διακρίνουν κοῖλα καὶ κυρτὰ περιγράμματα καὶ ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν ἴδιο μελετητὴ, πρωτοεμφανίζεται στὴν Κρήτη στὶς ἀρχὲς τῆς MM I — ἂν ὄχι νωρίτερα — ἐποχῆς⁴⁰. Σύμφωνα μὲ τὴν τυπολογία τοῦ Deshayes οἱ πελέκεις ἀνήκουν στὸν τύπο B καὶ μάλιστα στὴν ὑποδιαίρεση IB, λόγω τοῦ ἑλλειψοειδοῦς σχήματος τῆς ὀπῆς τοὺς⁴¹.

Ἡ σχετικὰ ἀπλὴ μορφή τῶν πελέκεων, ἐνὸς κατ' ἐξοχὴν ξυλουργικοῦ ἐργαλείου⁴² ποὺ κυριάρχησε μέσα στὸν αἰγαιακὸ χῶρο ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες ἀπὸ τῆς MM I περίοδο καὶ μετὰ, δὲν εὐνοεῖ τὴ δημιουργία ἐντυπωσιακῶν παραλλαγῶν στὸν βασικὸ τοῦ τύπου. Ὅμως κάποια σταθερὰ γνωρίσματα ποὺ ἐντοπίζονται κυρίως στὸ σχῆμα τῆς ὀπῆς στείλωσης καὶ στὶς ἀναλογίες τῶν πελέκεων, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν ἐνδεικτικὰ καὶ ἱκανὰ νὰ διακρίνουν πρώιμες ἀπὸ ὕστερες μορφές, κρητικὲς ἀπὸ ἑλλαδικές. Στρογγυλὲς ὀπὲς στείλωσης ἐμφανίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σὲ κρητικοὺς MM πελέκεις καὶ παραμένουν στή συνέχεια ὡς διαφοροποιὸ στοιχεῖο τῶν κρητικῶν προϊόντων γιὰ μεγάλο διάστημα. Ἡ ἑλλειψοειδὴς ὀπὴ στείλωσης, ἂν καὶ πρωτοπαρουσιάζεται στὴν Κρήτη σὲ YM I πέλεκυ στὰ Μάλια, ἀποτελεῖ σταθερὸ χαρακτηριστικὸ τῶν πελέκεων τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου κατὰ τὴν YE ἐποχὴ⁴³. Ἰδιομορφία τῶν YE III πελέκεων φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ τὸ ἐπίμηκες σχῆμα τοῦ ἐργαλείου, μὲ σχέση πλάτους πρὸς μῆκος αἰχμῶν 1: 3 καὶ 1: 3,5, ἐνῶ στὰ παλαιότερα παραδείγματα ἐπικρατεῖ ἀντιστοίχως ἡ ἀναλογία 1: 2 καὶ 1: 2,5. Ἐτσι π.χ. ἀνάμεσα στὰ YE/YM III σύνολα τὸ ναυάγιο τῆς Χελιδονίας Ἀκρας περιελάμβανε 4 πελέκεις, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο μὲ σχέση πλάτους πρὸς μῆκος αἰχμῶν 1: 3, ἑλλειψοειδῆ, σχεδὸν ἀμφικωνικὴ ὀπὴ στείλωσης καὶ σχῆμα ἀνάλογο πρὸς τὸ σχῆμα τῶν δικῶν μας, διακρίνονται σαφῶς ἀπὸ τὶς καθιερωμένες μορφές τῶν πελέκεων παλαιότερων χρόνων⁴⁴. Τὶς ἴδιες ἀναλογίες παρουσιάζει καὶ τὸ σχῆμα τῶν πελέκεων ἐκείνων ποὺ ἀναπαρήγαγαν οἱ μῆτρες τοῦ ἀποθέτη ἐνὸς χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου ποὺ βρέθηκε στὸ Παλαίκαστρο καὶ ποὺ χρονολογεῖται στοὺς YM IIIA2/B χρόνους^{44a}.

Ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία τῶν πελέκεων μὲ χαρακτηριστικὰ παρόμοια μὲ ἐκεῖνα τῶν δικῶν μας δὲν προέρχεται δυστυχῶς ἀπὸ στρωματογραφημένα σύνολα, πράγμα ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ συμβάλλει στὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῆς ἐμφάνισης καὶ τῆς ἐξέλιξης τοῦ συγκεκριμένου αὐτοῦ τύπου, ἀλλὰ ἀπὸ ὁμάδες ἐγκαταλειμμένων θησαυρῶν, τῶν ὁποίων ὁ ἀκριβὴς χρόνος κατάθεσης εἶναι συνήθως ἀβέβαιος⁴⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πελέκεις τῆς Χελιδονίας Ἀ-

40. H. G. Buccholz, *Zur Herkunft der Kretischen Doppelaxt* (1959) 7 κέ., 8 εἰκ. 1: III. Βλ. καὶ A. F. Harding, *Mycenaean Greece and Europe: the Evidence of Bronze Tools and Implements, Proceedings of the Prehistoric Society* 41, 1975, 190 κέ. Ὁ ἴδ., *The Mycenaeans and Europe* (1984) 127 κέ.

41. J. Deshayes, *Les outils de bronze de l'Indus au Danube* (1960) 256 κέ. Βλ. καὶ C. Mavriannaki, *RA* 1983, 203 γιὰ τὸν διαχωρισμὸ τῶν πελέκεων σὲ δύο γενικοὺς τύπους, α) μὲ εὐθύγραμμα περιγράμματα, β) μὲ καμπύλα περιγράμματα.

42. Ὁ πέλεκυς ὡς ξυλουργικὸ ἐργαλεῖο γιὰ τὴ λείανση ξύλινων ἐπιφανειῶν ἀντικαταστάθηκε τὸν 4ο π.Χ. αἰ. ἀπὸ τὸ ροκάνι (ρυκάνη > Runcina), βλ. G. Zimmer, *Römische Berufsdarstellungen* (1982) σ. 161 κέ., σημ. 194. M. Greber, *Die Geschichte des Hobels* (1956) 65. J. W. Shaw, *Minoan Architecture: Materials and Techniques, Annuario* 49, 1971, 45 κέ., R.

Hudsonson, *Prehistoric Crete* (1962) 251.

43. Deshayes ὁ.π. 257. Buccholz ὁ.π. 9.

44. G. F. Bass, *Cape Gelidonya: a Bronze Age Shipwreck* (1967) 95 ἀρ. B 101, B 104, σ. 96 εἰκ. 108. Τὰ χάλκινα ἐργαλεῖα κατασκευάσθηκαν κατὰ τὸν Bass στὴν Κύπρο κατὰ τὸν 13ο π.Χ. αἰ. (ὁ.π. σ. 121).

44a. J. A. Macgillivray, L. H. Sackett et al., *BSA* 87, 1992, 149 εἰκ. 25 ἀρ. 1, 2, 3, σ. 151 εἰκ. 26 ἀρ. 3. Στὴν ἴδια κατηγορία ἀνήκει καὶ ὁ πέλεκυς τοῦ Μουσείου τῆς Βοστώνης, M. Comstock - C. Vermeule, *Greek, Etruscan and Roman Bronzes in the Museum of Fine Arts, Boston* (1971) 392 ἀρ. 538.

45. Γιὰ τὸν ὀρισμὸ καὶ τὰ εἶδη τῶν θησαυρῶν βλ. Σπυρόπουλος, *YEΘ* 1 κέ., Matthäus, *Bronzegefäße* 53 κέ. H. Matthäus - G. Schumacher-Matthäus, *Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte* Bd. 7 (1986) 134 κέ. V. R. d'A. Desborough, *The Last Mycenaeans and Their Successors* (1964) 47 κέ.

κρας στη ΝΑ. ἄκρη τοῦ Αἰγαίου καὶ τὶς μητρες πελέκεων τοῦ Παλαικάστρου, πελέκεις τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι γνωστοὶ καὶ πολυάριθμοι κυρίως ἀπὸ τὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα μὲ δείγματα ποὺ φθάνουν μέχρι τὴν Ἡπειρο. Ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ περιοχὴ προέρχονται οἱ πελέκεις ἀπὸ τὸ Τέροβο⁴⁶ καὶ τὴ Ρίζιανη⁴⁷, ποὺ ἔχουν παραδοθεῖ ὡς τυχαῖα εὐρήματα. Οἱ πελέκεις αὐτοί, ἂν καὶ κατὰ τι πλατύτεροι, εἶναι παρεμφερεῖς μὲ τοὺς δικούς μας, ὡς πρὸς τὸ μήκος, τὸ ἐλλειψοειδὲς σχῆμα τῆς ὀπῆς στειλέωσης, τὸ καμπύλο σχῆμα τῶν αἰχμῶν καὶ γενικὰ τὶς ἀναλογίες. Ἀπὸ σύνολα τοῦ νοτιότερου ἐλλαδικοῦ χώρου παρόμοιοι πελέκεις προέρχονται: ἓνας ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τῆς Ἀνθηδώνας στὴ Βοιωτία⁴⁸ καὶ ἑπτὰ ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν⁴⁹. Οἱ πελέκεις τῶν Ἀθηνῶν εἶναι καὶ αὐτοὶ κατὰ τι πλατύτεροι σὲ σύγκριση μὲ τοὺς δικούς μας, χαρακτηρίζονται δὲ καὶ αὐτοὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὸ καμπύλο, ἄλλοτε ἀπὸ τὸ εὐθύγραμμο σχῆμα τῶν αἰχμῶν.

Ἐπιτυχέστερες ὁμως συγκρίσεις ἐξασφαλίζουν οἱ πελέκεις τῶν θησαυρῶν ποὺ βρέθηκαν στὴν ἴδια τὴν ἀκρόπολη τῶν Μυκηνῶν, ὅπου ὁ ἀριθμὸς τους, μετὰ τὴν ἀνακάλυψη καὶ τῶν δικῶν μας πελέκεων, αὐξάνει σημαντικά. Τὸ πλησιέστερο παράλληλο μεταξὺ ὅλων τῶν πελέκεων τῶν Μυκηνῶν παρέχει ὁ μοναδικὸς πέλεκυς ποὺ βρέθηκε μέσα στὸν θησαυρὸ τοῦ πόρινου τοίχου⁵⁰, ὁ ὁποῖος ἐπαναλαμβάνει τὸ σχῆμα καὶ τὶς διαστάσεις τοῦ ὑπ' ἀρ. 13 πέλεκυ τῆς ὁμάδας μας, μὲ ἀσήμαντες μόνο διαφορές. Ὁ διαχωρισμὸς τῶν πελέκεων σὲ ἐκείνους μὲ περισσότερο εὐθύγραμμα καὶ σὲ ἐκείνους μὲ περισσότερο καμπύλα περιγράμματα γίνεται καὶ μεταξὺ τῶν τεσσάρων πελέκεων ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὸν θησαυρὸ τοῦ Μυλωνᾶ⁵¹. Ἀπὸ τοὺς πελέκεις αὐτοὺς οἱ δύο σχηματίζονται μὲ συνεχὴ καμπύλη στὶς μακρὲς πλευρὲς, μὲ κυρτὲς αἰχμὲς καὶ μὲ ἄρκετὰ στενὴ μέση, οἱ δύο ἄλλοι μὲ «σπαστὸ» περίγραμμα καὶ πλατύτερη μέση⁵². Καὶ τὰ δύο ζεύγη ἐμφανίζουν παρεμφερεῖς διαστάσεις καὶ ἀναλογίες μὲ τοὺς δικούς μας.

46. N. G. L. Hammond, *Epirus* (1967) 355, D. 1 καὶ εἰκ. 22. Ὁ πέλεκυς ἔχει κοίλες τὶς μακρὲς πλευρὲς καὶ εὐθύγραμμα τὶς αἰχμὲς, μήκ. 25.5 ἐκ. καὶ πλάτ. 5 ἐκ. στὴ μέση καὶ 8 ἐκ. στὶς αἰχμὲς. Ὅπῃ στειλέωσης ἐλλειψοειδῆς, διαστ. 5×2 ἐκ. Βλ. καὶ Θ. Παπαδόπουλος, *Δωδώνη* 5, 1976, 330: A/A 80-81. Ἰ. Βοκοτοπούλου, *ΑΑΑ* 5, 1972, 116.

47. Σωτ. Δάκαρης, *ΑΔ* 17, 1961/2, Β', 196 πίν. 225β. Ἐχει κοίλες τὶς μακρὲς πλευρὲς καὶ ἐλαφρῶς κυρτὲς τὶς αἰχμὲς, μήκ. 22.5 ἐκ. καὶ πλάτ. (στὶς αἰχμὲς) 7 ἐκ. Ὅπῃ στειλέωσης ἐλλειψοειδῆς, μήκ. 4.3 ἐκ. Βλ. καὶ Hammond ὅ.π., Βοκοτοπούλου ὅ.π. καὶ Παπαδόπουλος ὅ.π. 330: A/A 79. Γιὰ πελέκεις ἀπὸ τὴν Ἡπειρο βλ. Παπαδόπουλος ὅ.π. καὶ ὁ ἴδ., εἰς H.-G. Buchholz, *Ägäische Bronzezeit* (1987) 370 κέ. καὶ ἰδιαίτ. σ. 371 εἰκ. 95 e, f.

48. J. C. Rolfe, *AJA* 6, 1890, 99 κέ., 104 ἀρ. 1, πίν. XV ἀρ. 1. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 57 κέ., 58 ἀρ. 1. Ὡς πρὸς τὶς διαστάσεις καὶ τὸ σχῆμα ὁ πέλεκυς μοιάζει μὲ αὐτὸν ἀπὸ τὴ Ρίζιανη (βλ. ὅ.π. σημ. 47), ἔχει δηλ. μήκ. 22.5 ἐκ., πλάτ. 4 ἐκ. στὸ μέσον καὶ 8 ἐκ. στὶς αἰχμὲς, μέγ. πᾶχ. 2.5 ἐκ. Ἐνας δεύτερος πέλεκυς ἐπαναλαμβάνει τὸ γενικὸ σχῆμα μὲ τὰ κυρτόκοιλα περιγράμματα, εἶναι ὁμως μικρότερος σὲ μήκος μὲ ἀναλογίες 1:2.

49. O. Montelius, *La Grèce préclassique* (1924) 155, 153 εἰκ. 486. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 63 κέ., 68 εἰκ. 118 κέ., 69 εἰκ. 121-124, πίν. 19a-20a, β. Τὸ σύνολο τῶν πελέκεων ποὺ βρέθηκαν στὸν θησαυρὸ αὐτὸ εἶναι 9. Ἐκ τούτων οἱ δύο εἶναι μικρότεροι σὲ μήκος μὲ σχέση πλάτους-μήκους 1:2 (βλ. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 70 εἰκ. 125, σ. 71 εἰκ. 126).

50. A. J. B. Wace, *BSA* 48, 1953, 7 πίν. 2c. F. H. Stubbings, *BSA* 49, 1954, 292. Γιὰ τὴ θέση τοῦ θησαυροῦ W. Taylour, *BSA* 50, 1955, 210 εἰκ. 3. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 48 ἀρ. 6, σ. 53 εἰκ. 95. Ὁ πέλεκυς ἔχει μήκ. 22 ἐκ., πλάτ. στὴ μέση 4 ἐκ. καὶ στὶς αἰχμὲς 6.5 ἐκ., πᾶχ. 3 ἐκ. καὶ διαστ. ὅπῃ στειλέωσης 2×4 ἐκ.

51. Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1959, 145 πίν. 124β. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 51 κέ., 65 εἰκ. 112, 113 ἀριστερά.

52. Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ ἐξῆς: βλ. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 65 εἰκ. 112 ἀρ. 1 καὶ εἰκ. 113 ἀριστερά, μὲ διαστάσεις: α) μήκ. 21 ἐκ., πλάτ. 3.3-5.4 ἐκ., στὴν ὀπῇ 4.2×1.8 ἐκ., β) μήκ. 20.5 ἐκ., πλάτ. 3.7-6 ἐκ., ὀπῇ: 3.6×1.9 ἐκ.

Στὴ δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν οἱ ἐξῆς: Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 65 εἰκ. 112 ἀρ. 2 καὶ 3 μὲ διαστάσεις: α) μήκ. 21 ἐκ., πλάτ. 4.5-5.8 ἐκ., ὀπῇ: 3×6.5 ἐκ., β) μήκ. 19.7 ἐκ., πλ. 3.7-5 ἐκ.

Δύο ακόμα πελέκεις του ίδιου τύπου προέρχονται από θησαυρό χάλκινων που ανακάλυψε ο Schliemann στην περιοχή του Κύκλου Α (Treasury) και οι οποίοι παραμένουν δυστυχώς μέχρι σήμερα άταύτιστοι⁵³. Η εικόνα που δημοσιεύει ο Schliemann αποδίδει έναν πέλεκυ που συγκρίνεται ως προς το σχήμα και τις διαστάσεις με τον πέλεκυ υπ' αρ. 20, με τη μόνη διαφορά ότι η όπή στειλέωσης παριστάνεται εξαιρετικά στενή⁵⁴.

Έννέα συνολικά πελέκεις αποδίδονται στους δύο θησαυρούς που ανακάλυψε ο Τσούντας σε έρείπια σπιτιών ΒΑ. της Πύλης των Λεόντων, οι οποίοι, έπειδή δεν μνημονεύθηκαν ξεχωριστά κατά θησαυρό στην έκθεση του ανασκαφέα ούτε συνοδεύθηκαν από ακριβή περιγραφή της ανασκαφής, έχουν περάσει στη βιβλιογραφία ως προερχόμενοι από έναιο σύνολο⁵⁵. Από αυτούς οι πέντε⁵⁶ διακρίνονται για το ραδιότερο σχήμα τους σε σύγκριση με τους υπόλοιπους τέσσερις, που είναι χαρακτηριστικά πλαύτεροι (σε σημείο ώστε οι αναλογίες των τριών από αυτούς να πλησιάζουν μόλις το 1: 3 στη σχέση πλάτους-μήκους, του δε τέταρτου να φθάνουν μόνο το 1: 2,5)⁵⁷. Μεταξύ των προαναφερθέντων πέντε διακρίνεται ο ένας για το «σπαστό» περίγραμμα⁵⁸ και οι υπόλοιποι για τις καμπύλες μακρές πλευρές. Όσον αφορά τις αιχμές ή χρήση έχει αλλοιώσει το αρχικό κυρτό τους σχήμα⁵⁹.

Οι σαφείς τυπολογικές ομοιότητες που εμφανίζουν μεταξύ τους οι πελέκεις του θησαυρού του Μυλωνά, ο πέλεκυς του θησαυρού του Schliemann (ο μόνος που απεικονίζεται από τον ανασκαφέα), οι πέντε από τους πελέκεις των θησαυρών του Τσούντα και οι δικοί μας, ή εμφάνισή τους σε έναν περιορισμένο χώρο, όπως οι Μυκήνες, σε πέντε διαφορετικές θέσεις, είναι στοιχεία που υπαγορεύουν την κοινή προέλευση των πελέκεων αυτών, από ένα ίσως έργαστήριο που δρᾷ σε τοπική έμβέλεια και διοχετεύει τα προϊόντα του πρώτα στο άμεσο περιβάλλον του. Ο χρόνος δράσης του εργαστηρίου αυτού είναι δύσκολο να εξακριβωθεί, λόγω των ανεπαρκών ανασκαφικών δεδομένων που συνόδευσαν την ανακάλυψη των θησαυρών, αλλά και λόγω της ίδιας της φύσης των θησαυρών, ως ανασκαφικών συνόλων, όπως προαναφέρθηκε⁶⁰.

Την κατάθεση του θησαυρού του πόρινου τοίχου ο Stubbings τοποθετεί σε χρόνους όχι παλαιότερους της ΥΕ ΙΙΒ περιόδου, υπογραμμίζοντας παράλληλα την έλλειψη υπομυκηναϊκού υλικού στο στρώμα του θησαυρού⁶¹. Από ανασκαφικές τομές που διενεργήθηκαν στο περιβάλλον του θησαυρού προήλθε κεραμική της ΥΕ ΙΙΒ με ελάχιστα δείγματα της ΥΕ

53. H. Schliemann, *Mykenae* (1880/1967) 111 εικ. 173.

54. Οι διαστάσεις του είναι οι εξής: μήκ. 21 εκ., πλάτ. 4-5.4 εκ., πάχ. 2.4 εκ., όπή: 4 × 1.4 εκ. Βλ. και Matthäus, *Bronzegefäße* 113, 119.

55. Χρ. Τσούντας, *AE* 1891, 25 κέ. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 8 κέ.

56. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 9 αρ. 1α' 10 εικ. 1, πίν. 1α (μήκ. 20.1 εκ., πλάτ. 3.6-5.6 εκ., πάχ. 2.5 εκ., όπή: 3.8 × 1.9 εκ.), σ. 10 αρ. 1β εικ. 2, πίν. 1β (μήκ. 21.8 εκ., πλάτ. 4-6.1 εκ., πάχ. 2.3 εκ., όπή: 3.6 × 1.9 εκ.), αρ. 1ε, σ. 11 εικ. 5, πίν. 2α (μήκ. 20 εκ., πλάτ. 3.8-5.8 εκ., πάχ. 2.4 εκ., όπή: 3.5 × 1.9 εκ.), αρ. 1στ', σ. 11 εικ. 6, πίν. 2β (μήκ. 19.1 εκ., πλάτ. 3.7-6 εκ., πάχ. 2.3 εκ., όπή: 3.6 × 1.8 εκ.), σ. 11 αρ. 1η, σ. 12 εικ. 8, πίν. 3β (μήκ. 20.9 εκ., πλάτ. 4-5.7 εκ., πάχ. 2.2 εκ., όπή: 3.8 × 1.8 εκ.).

57. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 10 αρ. 1γ, σ. 11 εικ. 3, πίν. 1γ (μήκ. 18.2 εκ., πλάτ. 3.2-6.4 εκ., πάχ. 2.3 εκ., όπή: 3.5 × 2 εκ.), αρ. 1δ, σ. 11 εικ. 4, πίν. 1δ (μήκ. 17.1 εκ., πλάτ. 4.2-6.2 εκ., πάχ. 2.5 εκ., όπή: 3.6 × 1.9 εκ.), σ. 11 αρ. 1ζ, σ. 12 εικ. 7, πίν. 3α (μήκ. 15.4 εκ., πλάτ. 3.8-5.1 εκ., πάχ. 2.2 εκ., όπή: 3.2 × 1.7 εκ.), σ. 12 αρ. 10, σ. 13 εικ. 9, πίν. 3γ (μήκ. 14.7 εκ., πλάτ. 3.6-6.1 εκ., πάχ. 2.3 εκ., όπή: 3.8 × 1.9 εκ.).

58. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 10 εικ. 1.

59. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 10 εικ. 2, σ. 11 εικ. 5, 6, σ. 12 εικ. 8.

60. Βλ. πιο πάνω στην παράγραφο περί των τριπόδων και σημ. 45.

61. F. H. Stubbings, *BSA* 49, 1954, 296.

ΠΙΓ1 (Trench L)⁶². Ἡ παρουσία τοῦ θησαυροῦ στή θέση αὐτὴ ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἄσχετη μὲ τὴν ὑπαρξὴ κάποιων ΥΕ ΠΙΒ2 εὐτελῶν κτισμάτων στὸ ἄμεσο περιβάλλον τοῦ θησαυροῦ, ἀπὸ τοὺς χρήστες τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ εἶχε συγκεντρωθεῖ ὁ θησαυρὸς καὶ τοποθετηθεῖ γιὰ φύλαξη στὴ ρίζα τοῦ τοίχου⁶³.

Ὁ θησαυρὸς τοῦ Μυλωνᾶ βρέθηκε τὸ 1959 στὴν περιοχὴ μπροστὰ ἀπὸ τὴ βόρεια κλίμακα ποὺ ὁδηγοῦσε πρὸς τὸ ἀνάκτορο, κρυμμένος ἀνάμεσα στοὺς δόμους ἐνὸς ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος συγκρατοῦσε ἓνα δρόμο ποὺ προερχόταν ἀπὸ τὴν Πύλη τῶν Λεόντων⁶⁴. Ὁ χῶρος μπροστὰ ἀπὸ τὴν κλίμακα καὶ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο διαμορφώθηκε σὲ αὐλὴ, κατὰ τὸ β' ἡμῖς τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου, χρόνος ὁ ὁποῖος μπορεῖ κατὰ τὸν ἀνασκαφέα νὰ θεωρηθεῖ ὡς *terminus post quem* γιὰ τὴν κατάθεση τοῦ θησαυροῦ⁶⁵.

Ἡ πράξη ἀπόκρυψης ἐνὸς θησαυροῦ σχετίζεται συνήθως μὲ τὴν ἀπειλὴ κάποιας ἐπικείμενης καταστροφῆς. Ἐτσι στὴν προκειμένη περίπτωση «ὕπολείμματα πυρακτωθέντων καὶ καταπεσόντων τοίχων», ποὺ βρέθηκαν «ἐκατέρωθεν τῆς κλίμακος»⁶⁶, μποροῦσαν ἂν ἐνὸς νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἀνάγκη ἀπόκρυψης τοῦ θησαυροῦ, ἂν ἑτέρου παρείχαν ἓνα *terminus ante quem* γιὰ τὴν ἴδια τὴν πράξη. Ἰδιαίτερη μνεῖα γιὰ τὴν ἀκριβὴ χρονολόγηση τῶν καταστροφῶν —στὸ τέλος τῆς ΥΕ ΠΙΒ ἢ στὴν ΠΙΓ— δὲν γίνεται δυστυχῶς ἀπὸ τὸν ἀνασκαφέα⁶⁷. Ἡ μὴ διαπίστωση ὅμως ΥΕ ΠΙΓ κεραμικῆς ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς κλίμακας —ἂν καὶ οἱ ἐπιχώσεις ἐκεῖ λόγω τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους ἦταν λιγιστὲς— εἶναι ἓνα στοιχεῖο ἀξιοποιήσιμο ποὺ ἐπιτρέπει μία κατ' ἀρχὴν χρονολόγηση τῆς κατάθεσης τοῦ θησαυροῦ στὸ τέλος τουλάχιστον τῆς ΥΕ ΠΙΒ περιόδου.

Τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο (εἰκ. 58, πίν. 15β)

Τὸ πλέον πρωτότυπο ἀντικείμενο τοῦ τάφου ἦταν τὸ χάλκινο σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο, μήκος 0.165 μ., ἓνα ἀντικείμενο ἐξαιρετικὰ σπάνιο στὸν αἰγαιακὸ χῶρο, ἢ ἔλλειψη ἀκριβῶς τοῦ ὁποίου αὖξανε τὸ ἐνδιαφέρον, τόσο γιὰ τὴν ἐρμηνεία αὐτοῦ τοῦ ἴδιου, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς ιδιότητος τοῦ κατόχου τοῦ τάφου. Τὸ ἐργαλεῖο δὲν ἀποτελοῦσε μέρος τοῦ σωροῦ τῶν πελέκεων, ἀλλὰ κατεῖχε μιὰ ἰδιαίτερη θέση μέσα στὸν τάφο, τοποθετημένο πάνω στὸν ἴδιο τὸν νεκρό, σὰν νὰ ὑποδηλωνόταν ἔτσι ἡ στενότερη σχέση του μὲ αὐτόν. Ἦταν στηριγμένο στὴν περιοχὴ τοῦ ὑπογαστρίου, ἀνάμεσα στὴ λεκάνη καὶ τὰ λυγισμένα καὶ πρὸς τὸ πλάι στραμμένα γόνατα, στὸ σημεῖο ὅπου κατευθύνονταν τὰ χέρια, μὲ τὸ ἄνω τμήμα του, ὅπου ἀρχικὰ ἢ λαβὴ τοῦ ἐργαλείου, κοντὰ στὸ δεξι χέρι τοῦ νεκροῦ.

Πρόκειται γιὰ ἓνα χυτὸ ἀντικείμενο μὲ τὶς δύο κύριες ὀψεις του παραλληλεπίπεδες καὶ συγκλίνουσες μεταξύ τους πρὸς μία αἰχμὴ. Εἶναι συμπαγὲς κατὰ τὰ δύο τρίτα περίπου τοῦ

62. W. Taylour, *BSA* 50, 1955, 221. Γιὰ τὶς συνθηκὲς εὐρέσεως, τὸν σχολιασμὸ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων καὶ τὴ χρονολόγηση τῆς κατάθεσης τοῦ θησαυροῦ στοὺς ΥΕ ΠΙΒ-Γ χρόνους, βλ. Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 82 κέ.

63. Βλ. Σπυρόπουλος ὁ.π., Matthäus, *Bronzefunde* 56, 76. Βλ. ἐπίσης γενικὰ Catling, *Bronzework* 295 κέ.

64. Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1959, 144 κέ., πίν. 124β. *Ἔργον* 1959, 98 κέ., εἰκ. 104.

65. Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1961, 156. Ὁ ἴδ., *Mycenae and the Mycenaean Age* (1966) 77. Ὁ ἴδ., *AJA* 66, 1962, 406.

66. Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1961, 155.

67. Γιὰ τὸν σχολιασμὸ τῶν ἀνασκαφικῶν δεδομένων βλ. καὶ Σπυρόπουλος, *ΥΕΘ* 87 κέ. Γιὰ μιὰ συνοπτικὴ περιγραφή τῶν κτισμάτων τῆς βορείας ἀνόδου, Σπ. Ἰακωβίδης, *Αἱ Μυκηναϊκαὶ Ἀκροπόλεις* (1973) 83 κέ. καὶ 111 κέ., γιὰ τὴν τύχη τῶν διαφόρων κτισμάτων τῆς ἀκρόπολης.

δλου μήκους του στο κάτω μέρος (πράγμα που δικαιολογεί το σημαντικό βάρος του 1½ κιλού). Το άνω τμήμα του σχηματίζεται κοίλο έσωτερικά, διαμορφωμένο σε ύποδοχή σφηνοειδοῦς διατομῆς, για τη χαμένη σήμερα πιά λαβή. Το κάτω συμπαγές τμήμα είναι τετράπλευρης διατομῆς, το δὲ άνω κοίλο τμήμα, στην περιοχή του χείλους, σχηματίζεται έλλειψοειδές. Ἡ χαμένη και προφανῶς ξύλινη άρχικά λαβή στερεωνόταν στο έσωτερικό του έργαλείου με τη βοήθεια βυσμάτων ὅπως δείχνουν οί δύο διαμπερεῖς ὀπές, άνοιγμένες στις δύο ὀψεις του έργαλείου κάτω από το χείλος. Το χείλος έξωτερικά και πάνω άκριβῶς από τις ὀπές σχηματίζεται διογκωμένο, σε μιά προφανή προσπάθεια νά ενισχυθεῖ ή ύποδοχή τῆς λαβῆς, ή ὁποία δεχόταν τις πρὸς τὰ πάνω πιέσεις που άσκούσαν τὰ βύσματα κατά τη χρησιμοποίηση του έργαλείου.

Ἐξαιρετικά σπάνιο είδος μέσα στον χῶρο του κρητομυκηναϊκοῦ Αἰγαίου, το έργαλεῖο του τάφου δημιουργεῖ εὔλογα έρωτηματικά για τη χρήση του και την προέλευσή του. Μιά προσέγγιση του τρόπου χειρισμοῦ του επιδιώκεται περαιτέρω μέσα από την άνάλυση τῆς μορφῆς του και την άναζήτηση και σύγκριση παρεμφερῶν έργαλείων από περιοχές έκτός Αἰγαίου.

Εἶναι φανερό ὅτι ή λειτουργική περιοχή του έργαλείου βρίσκεται στο σφηνοειδές του άκρο (με την ὄχι άρκετά ὀξεῖα αἰχμή), άφου το αντίθετο άκρο καταλαμβάνει ή λαβή. Τη χρησιμοποίηση του έργαλείου επιβεβαιώνουν μικρές φθορές, ὑπό μορφή άνεπαίσθητων έσοχῶν κατά μήκος τῆς αἰχμῆς. Το κυρτό ὅμως κατ' ὄψη σχῆμα τῆς αἰχμῆς διατηρεῖται σε τέτοιο σημείο κανονικό, ὥστε επιτρέπει νά δεχθοῦμε μία ὄχι έντατική χρήση του έργαλείου. Οί έσοχές μοιάζουν νά ἔχουν προκληθεῖ από τριβή ή πρόσκρουση τῆς αἰχμῆς σε ὕλη ἴσης ή κάπως μεγαλύτερης άντοχῆς. Οί δύο ὀψεις τῆς έμφανίζουν συγκριτικά μεταξύ τους άνιση φθορά (βλ. την τομή του στην εἰκ. 58), δηλωτικό μιᾶς λοξῆς τοποθέτησης του έργαλείου πάνω στην ὑπό κατεργασία επιφάνεια.

Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ή σχετικά άβαθῆς ύποδοχή για τη λαβή, βάθ. 0.062 μ., σε σχέση με το μήκος του έργαλείου, του ὁποίου το ὑπόλοιπο συμπαγές τμήμα, λόγω του μήκους του, άποβαίνει ιδιαίτερα ὠφέλιμο και έκμεταλλεύσιμο, ικανό νά άνανεώνεται μετά από κάθε σημαντική φθορά⁶⁸. Το τμήμα τῆς λαβῆς που ἦταν άρχικά προσαρμοσμένη στο κοίλο έσωτερικό του έργαλείου προσελάμβανε άναγκαστικά σφηνοειδές σχῆμα, αὐτό τῆς ύποδοχῆς και στη συνέχεια προεκτεινόταν πρὸς τὰ έξω ὡς ἔμβολο έλλειψοειδοῦς διατομῆς, σύμφωνα και με το σχῆμα του στομίου.

Ἀπό τὸν αἰγαιακό χῶρο και την ήπειρωτική Ἑλλάδα το έργαλεῖο αὐτό μπορεῖ νά συγκριθεῖ με λίγα μόνο άνάλογα σε σχῆμα αντικείμενα. Ἐνα άπ' αὐτὰ προέρχεται από την Ὀλυμπία και τρία από την Κρήτη. Το δείγμα τῆς Ὀλυμπίας παρέχει τὰ πλησιέστερα συγκριτικά στοιχεία, ὡς πρὸς τις διαστάσεις (μήκ. 0.135 μ. × 0.055 μ. πλάτ. στο μέσο), τις άναλογίες και τις επιμέρους τυπολογικές λεπτομέρειες (κοίλο άνω τμήμα για την ύποδοχή τῆς λαβῆς, χοανοειδές στόμιο κάτω από το ὁποῖο δύο ὀπές συγκρατοῦσαν άρχικά τη λαβή)⁶⁹. Ἡ αἰχμή ὅμως σχηματίζεται ιδιαίτερα κυρτή, πεπλατυσμένη και άρκετά ὀξεῖα, σε σύγκριση με το έργαλεῖο μας, δίνοντας εὔλογα την άφορμή για νά έρμηνευθεῖ το αντικείμενο ὡς πέλεκυς (Tüllenbeil). Ἡ χρονολόγησή του δὲν εἶναι άσφαλῆς, εφόσον δὲν προέρχεται από

68. Για το σφυρηλάτημα τῶν αἰχμῶν διαφόρων έργαλείων, K. Branigan, *Aegean Metalwork of the Early and Middle Bronze Age* (1974) 85, *Copper and*

Bronze in Early Bronze Age Crete (1968) 44 κέ.

69. *Olympische Forschungen* I (1944) 168 εἰκ. 46: "Tüllenbeil, Bronze".

στρωματογραφημένο σύνολο. Ἀνήκει στὰ παλαιότερα εὐρήματα τῆς Ὀλυμπίας, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν γίνεται σαφὲς μνεῖα τοῦ χώρου καὶ τοῦ βάθους εὐρέσεως, καὶ συνοδεύεται ἀπὸ μία γενικὴ παρατήρηση, ὅτι «keineswegs auf die spätere Epoche des Heiligtums beschränkt».

Τὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὴν Κρήτη, τυχαῖα εὐρήματα καὶ τὰ τρία, προέρχονται τὰ δύο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ἡρακλείου⁷⁰ καὶ τῆς Ψείρας⁷¹, τὸ τρίτο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀγίας Τριάδος⁷². Τὰ δύο πρῶτα, μήκους ἀντίστοιχα 0.132 καὶ 0.10 μ., εἶναι τετράπλευρης διατομῆς στὴν περιοχὴ τοῦ στομίου, τὸ ὁποῖο δὲν ἐμφανίζεται ἐνισχυμένο, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ δικό μας. Ἡ αἰχμὴ σχηματίζεται καὶ ἐδῶ πλατύτερη, κυρτὴ καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖα σὲ σχέση μὲ τὴν αἰχμὴ τοῦ δικοῦ μας ἐργαλείου. Οἱ ὁπὲς στερέωσης τῶν βυσμάτων πού συγκρατοῦσαν τὴ λαβὴ στὸ ἐσωτερικὸ βρίσκονται ἐδῶ στὶς στενὲς πλευρὲς τῶν ἐργαλείων, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Τὸ τρίτο δεῖγμα ἀπὸ τὴν Ἀγία Τριάδα, παρεμφερὲς σὲ σχῆμα μὲ τὰ δύο προηγούμενα, εἶναι σὲ σύγκριση μὲ ἐκεῖνα ἐξαιρετικὰ κοντό, μόλις 0.065 μ., ἐπειδὴ προφανῶς ἔχει φθαρεῖ ἀπὸ τὴ χρῆση. Σ' αὐτὸ συνηγορεῖ ἡ αἰχμὴ του, καθόλου ὀξεῖα, ἀλλὰ ἀλλοιωμένη, παραμορφωμένη καὶ φθαρμένη ἰδιαίτερα στὴ μία ὄψη, ὥστε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποθέσει τὸ λοξὸ κράτημα τοῦ ἐργαλείου πάνω ἀπὸ τὴν ὑπὸ κατεργασία ἐπιφάνεια. Γιὰ τὴν καλύτερη στερέωση τῆς λαβῆς του τὸ ἐργαλεῖο αὐτὸ φέρει ἀνὰ δύο ὁπὲς στὶς κύριες ὀψεις, κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος.

Ἐπειδὴ κανένα ἀπὸ τὰ παραπάνω κρητικὰ ἐργαλεῖα δὲν προέρχεται ἀπὸ ἀνασκαφικὸ σύνολο, ἡ χρονολόγησή τους παραμένει γενικὴ, κατὰ τὴν ἄποψη δὲ τοῦ Deshayes, ἡ μορφή αὐτῆ τῶν ἐργαλείων δὲν ἐπιβεβαιώνει μετὰ τὴ Χαλκοκρατία⁷³. Ἀσφαλέστερες ὁμως πληροφορίες γιὰ τὴ διάδοση τοῦ ἐργαλείου αὐτοῦ στὴν Κρήτη στὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο παρέχει μία πήλινη μήτρα πού βρέθηκε στὴν Ἀμνισσό (Καρτερὸς-τομέας F) καὶ ἡ ὁποία φέρει στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κοίλωμα γιὰ τὴν ἀναπαραγωγὴ ἑνὸς ἐργαλείου στὸ σχῆμα ἀκριβῶς τοῦ ἀντικειμένου πού ἐξετάζουμε^{73α}.

Ἡ αἰσθητὴ ἔλλειψη τοῦ εἵδους αὐτοῦ τοῦ ἐργαλείου στὸν αἰγαιακὸ χῶρο δημιουργεῖ εὐλόγα ἐρωτήματα γιὰ τὸν κύριον προορισμὸ του καὶ τὴ χρῆση του. Ἡ ἀπουσία του αὐτὴ θὰ μπορούσε νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονὸς ὅτι τὴν ἰδιαίτερη χρῆση του ἀντικαθιστοῦσαν —στὸν αἰγαιακὸ χῶρο— ἄλλα παρεμφερῆ ἐργαλεῖα. Ἡ καταγωγὴ του λοιπὸν πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ πέραν τοῦ αἰγαιακοῦ χώρου καὶ τὶς καλύτερες προϋποθέσεις γι' αὐτὸ συγκεντρώνουν αὐτὴ τὴ φορὰ ὅχι ἡ Ἀνατολή, ἀλλὰ ἡ Δύση, ἡ Κεντρικὴ, Βόρεια καὶ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ τὰ Βαλκάνια. Σὲ κάποια ἀπὸ τὶς περιοχὲς αὐτές —χωρὶς νὰ ἔχει μέχρι σήμερα ἐξακριβωθεῖ μὲ βεβαιότητα σὲ ποιά ἀπὸ ὅλες— κατασκευάσθηκε στὸ μεταίχμιο τῆς Παλαιᾶς καὶ Μέσης Χαλκοκρατίας ἓνα εἶδος μονόστομου πέλεκυ μὲ σωληνωτὴ ὑποδοχὴ γιὰ τὴ λαβὴ πού σχηματιζόταν στὴν προέκταση τῆς λάμας. Ἐπρόκειτο γιὰ ἓναν νεωτερισμὸ στὴν κλασικὴ μορφή τοῦ διπλοῦ πέλεκυ, προορισμένου προφανῶς γιὰ εἰδικὴ χρῆση, ἓνα ἐργαλεῖο πού στὴ σύγχρονη βιβλιογραφία φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Tüllenbeil καὶ socketed celt ἢ socketed axe (πέλεκυς μὲ

70. J. Deshayes, *Les outils de bronze de l'Indus au Danube* (IV au II millénaire) (1966) 145, πίν. XVII ἄρ. 14 (μῆκ. 13.2 ἐκ., πλάτ. αἰχμῆς 5.4 ἐκ., ὑποδοχὴ λαβῆς: 2.8 × 3.2 ἐκ., βάθος 6.9 ἐκ., ὁπὲς βυσμάτων 0.8 ἐκ., βάρος 600 γραμ.).

71. Deshayes ὁ.π. 145 πίν. LVI ἄρ. 3 (μῆκ. 10 ἐκ., διαστ. ὑποδοχῆς λαβῆς 3.1 × 3.3 ἐκ., βάρος 300 γραμ.).

72. Deshayes ὁ.π. 146 πίν. XVII ἄρ. 11 καὶ πίν. LVI ἄρ. 4 (βάρος 300 γραμ.).

73. Deshayes ὁ.π. 151: "cette forme ne survécut guère à la fin de l'Age du Bronze".

73α. St. Alexiou εἰς: J. Schäfer, *Amnissos, nach den Archäologischen, Historischen und Epigraphischen Zeugnissen des Altertums und der Neuzeit* (1992) πίν. 46 ἄρ. 5 καὶ 6, σ. 188.

σωληνωτή ύποδοχή)⁷⁴. Τὸ ἐργαλεῖο διακρίνεται ἀπὸ ὀξεία καὶ κυρτὴ σὲ σχῆμα αἰχμῇ, στὸ ἀντίθετο ἄκρο τῆς ὁποίας ἡ σωληνωτὴ ύποδοχή γιὰ τὴ λαβὴ σχηματιζόταν παχύτερη, προκειμένου νὰ τυλιχτεῖ γύρω ἀπ' αὐτὴν τὸ σχοινὶ πὺλ συγκρατοῦσε στερεὰ τὴν ξύλινη λαβὴ μέσα στὸ ἐργαλεῖο. Ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῶν πελέκεων αὐτῶν εἶναι ἕνας μικρὸς δακτύλιος, τοποθετημένος στὴν ἄκρη τοῦ χεῖλους, προορισμένος νὰ συγκρατεῖ τὴν ἄκρη αὐτοῦ τοῦ σχοινοῦ. Ἡ λαβὴ ἦταν ξύλινη, γωνιώδης («σπαστὴ») σὲ σχῆμα⁷⁵. Ἄν καὶ ὁ δακτύλιος ἀποτελεῖ γιὰ τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ πέλεκυ συνηθισμένο ἐξάρτημα, ὅμως δὲν λείπουν καὶ τὰ παραδείγματα στὰ ὁποῖα δὲν ὑπάρχει καὶ ἀντικαθίσταται ἀπὸ ὁπὲς ἀνοιγμένες στὸ σῶμα τοῦ ἐργαλείου, κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ δικοῦ μας⁷⁶. Σὲ ὁρισμένες δὲ περιπτώσεις δακτύλιος καὶ ὁπὲς συνυπάρχουν⁷⁷. Τὸ σχῆμα τῆς «σπαστῆς» λαβῆς μὲ τὴν ὁποία συμπληρώνεται (καὶ ἡ ὁποία προσδίδει στὸ ἐργαλεῖο μορφὴ σύγχρονου σκαλιστηριοῦ) ὑποδηλώνει τὸ κράτημα καὶ τὸν χειρισμὸ τοῦ ἐργαλείου⁷⁸.

Στὴ μελέτῃ του γιὰ τοὺς πελέκεις αὐτοῦ τοῦ εἶδους ἀπὸ τὴν Κεντρικὴ πρῶν Δυτικὴ Γερμανία ὁ Kibbert διακρίνει μιὰ ὁμάδα ἐργαλείων χωρὶς πλευρικὸ δακτύλιο, γιὰ τὰ ὁποῖα δὲν δέχεται ἀνεπιφύλακτα τὴ χρησιμοποίησή τους ὡς πελέκεις (Beile), ἀλλὰ τὰ θεωρεῖ μᾶλλον σκαρπέλλα γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ξύλου (Tüllenmeissel-Breitmeissel)⁷⁹. Γιὰ τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ ὁ ἴδιος δέχεται μιὰ ἄλλη μορφὴ λαβῆς, ὄχι σπαστὴ, ἀλλὰ εὐθύγραμμη καὶ ἐμβολοειδῆ, ἡ ὁποία προσφέρει στὸ ἐργαλεῖο ἄλλου εἶδους χειρισμὸ: κρατημένο ἀπὸ μιὰ τέτοια λαβή, τὸ ἐργαλεῖο πλήττει μὲ λοξὴ ἢ κάθετη φορὰ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ξύλου μὲ τὴ βοήθεια ἑνὸς σφυριοῦ πὺλ χτυπᾷ ρυθμικὰ τὴν κορυφὴ τῆς λαβῆς⁸⁰.

74. Deshayes ὁ.π. 146. K. Kibbert, *Die Äxte und Beile im Mittleren Westdeutschland II*, PBF IX, 13 (1984) 118 κέ. A. Harding, *Proceedings of the Prehistoric Society* 41, 1975, 184. St. Foltiny, *Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpathenbeckens* (1955) 86. E. F. Mayer, *Die Äxte und Beile in Österreich*, PBF IX, 9 (1977) 207. F. Holste, *Hortfunde Südosteuropas* (1951) πίν. 23 ἀρ. 10, 19, 20, 2. E. J. Černich, *Gorjoe Delo I Metallurgija B Drevneischei Bolgarii* (1978), πρβ. πίν. 32, 33, 35. V. Mikov, *Predistoričeski Selišča I Nachodki V Blgaria* (1933) 97 εἰκ. 54. *Les civilisations préhistoriques de la Morava et de la Serbie orientale, catalogue de l'exposition, Musée National Niš* (1971) εἰκ. 434. Ἀπὸ τὴν Ἀλβανία, βλ. Harding ὁ.π. Τέτοια ἐργαλεῖα ἔχουν βρεθεῖ ἐπίσης στὴ Μ. Βρετανία (βλ. ἐνδεικτικὰ W. Greenwell, *Archaeologia IV* (1894) 100 εἰκ. 1), ἀλλὰ καὶ στὴ Σιβηρία (A. M. Tallgren, *Collection Tovostine* (1917) 38 εἰκ. 38 καὶ πίν. 11 ἀρ. 1-7, 10-14). Πελέκεις τοῦ τύπου αὐτοῦ ἔχουν μέχρι στιγμῆς ἐμφανισθεῖ μεμονωμένοι σὲ περιοχὲς ἀνατολικὰ τοῦ Αἰγαίου, ὅπως ὁ πέλεκυς ἀπὸ τὴν Τρωάδα, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὅτι προῆλθε ἀπὸ χώρα τῶν Βαλκανίων (βλ. AA 55, 1940, 573 εἰκ. 10 καὶ σ. 580 κέ., Deshayes ὁ.π. 147). Ἀπὸ τὴν Τροία VII προῆλθε καὶ μήτρα γιὰ τὴν κατασκευὴ τέτοιων ἐργαλείων, βλ. W. Dörpfeld, *Troja und Ilion* (1902) 405 εἰκ. 405.

75. W. Drack κ.ἄ., *Archäologie der Schweiz*, Bd III: *Die Bronzezeit*. Βλ. ἐπίσης Kibbert ὁ.π. πίν. 42 ἀρ. 552b.

76. Βλ. π.χ. τὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ τὴν Βουλγαρία, Černich ὁ.π. καὶ Kibbert ὁ.π. 132 (Variante Hanau) πίν. 48, ἀρ. 617-630. Mayer ὁ.π. 190 κέ. (ἀρ. 1038, 1039, 1042, 1043), βλ. καὶ πίν. 74, 75, 76 ἀρ. 1053.

77. Kibbert ὁ.π. πίν. 49 ἀρ. 641. Tallgren ὁ.π. πίν. 11 ἀρ. 13, 14. Mayer ὁ.π. πίν. 76 ἀρ. 1051, 1052A.

78. Βλ. σημ. 75.

79. Kibbert ὁ.π. 119, 121 κέ., 134, 180. Βλ. καὶ πελέκεις χωρὶς δακτύλιο ἀπὸ τὴν Αὐστρία, Mayer ὁ.π. 190 κέ. καὶ ἀπὸ θησαυρὸ τοῦ Roskow (Βραδεμβούργο), R. Breddin, *Ausgrabungen und Funde* 34, 1989, 52 ἀρ. 2, πίν. 9b (Älterbronzezeitlich), μήκ. 0.103 μ., πλάτ. αἰχμῆς 0.045 μ., κυκλικὴ ύποδοχή λαβῆς, διαμ. 0.016 καὶ 0.024 μ., μὲ πλαστικὸ δακτύλιο περὶ τὸ χεῖλος καὶ μία ὀπὴ κάτω ἀπὸ αὐτό, βάρους 135 γραμ. Σκαρπέλλο μὲ πλατιὰ λάμα, μὲ ἄλλου ὅμως εἶδους λαβὴ ἔχει βρεθεῖ στὴς Θῆβες τῆς Αἰγύπτου, ἀσσυριακῆς προελεύσεως τοῦ 8ου π.Χ. αἰ., Ch. Singer κ.ἄ., *A History of Technology II* (1956) εἰκ. 203.

80. Βλ. καὶ Kibbert ὁ.π. 121 κέ., ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι δὲν γνωρίζει τέτοιου εἶδους λαβή. Ἀπὸ τὴν περίοδο Hallstatt ὅμως οἱ λαβὲς τῶν πελέκεων φέρουν ἕνα διογκωμένο, προεξέχον ἄκρο, τὸ ὁποῖο βρισκόμενο σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ χεῖλος τῶν πελέκεων

Τὸ εἰδικὸ ἔργο ποὺ ἐπιτελοῦν τὰ σκαρπέλλα — μικρογλυπτικὴ στὸ ξύλο, δημιουργία γόμων κ.ἄ. — ἔχει ὑπαγορεύσει τὴ συγκεκριμένη μορφή τους καὶ μαζὶ τὸν χειρισμὸ τους. Τὸ ἐργαλεῖο ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, τὴ λάμα (εὐθύγραμμης ἢ καμπύλης διατομῆς⁸¹), στὴν προέκταση τῆς ὁποίας σχηματίζεται ἡ ὑποδοχὴ γιὰ τὴ λαβή, ὡς ἀπλὸ ἔμβολο ἢ ὡς σωλήνας (Tüllenmeissel - socketed chisel)⁸². Χαρακτηριστικὸ τῶν σκαρπέλλων σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς παραπάνω μονόστομους πελέκεις εἶναι κυρίως ἡ λεπτὴ καὶ μακριὰ λάμα. Κατὰ τὸν Kibbert τὰ ὅρια διάκρισης τῶν δύο κατηγοριῶν ἐργαλείων, πελέκεων καὶ σκαρπέλλων, δὲν εἶναι πάντοτε σαφὴ, ἐπειδὴ ἓνας πέλεκυς (μορφολογικὰ καὶ λειτουργικὰ συγγενὴς πρὸς τὸ σκαρπέλλο) μπορεῖ ἀνάλογα μὲ τὴ λαβὴ ποὺ θὰ ἀποκτήσει νὰ χρησιμοποιηθεῖ δευτερευόντως καὶ ὡς σκαρπέλλο⁸³. Καθοριστικὸ λοιπὸν γιὰ τὴ διάκριση τῶν δύο ἐργαλείων, σύμφωνα καὶ μὲ τὸν Kibbert⁸⁴, εἶναι ὅχι τόσο τὸ πλάτος τῆς λάμας (ἀφοῦ κατὰ τὸν ἴδιο μελετητὴ ξεχωρίζουν σκαρπέλλα μὲ πλατιά λάμα - Breitmeissel), ὅσο τὸ εἶδος τῆς λαβῆς μὲ τὴν ὁποία εἶναι ἐφοδιασμένα, κατακόρυφη γιὰ τὰ σκαρπέλλα, σπαστὴ γιὰ τοὺς πελέκεις.

Ἐνα τρίτο εἶδος ἐργαλείου μὲ μορφή παρόμοια μὲ ἐκείνη τοῦ μονόστομου πέλεκου (Tüllenbeil), διαδεδομένο στὶς ἴδιες περιοχὲς τῆς Εὐρώπης, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, εἶναι ἓνα εἶδος σφυριοῦ μὲ σωληνωτὴ ἐπίσης ὑποδοχὴ γιὰ τὴ στερέωση τῆς λαβῆς (Tüllenhammer)⁸⁵. Χρησιμοποιεῖται στὴ χαλκουργικὴ καὶ τὴν τορευτικὴ τέχνη καὶ διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸν πέλεκυ ὡς πρὸς τὴ μορφή ποὺ ἐμφανίζει πλέον ὅ,τι σὲ ἐκεῖνον ὀνομάζεται αἰχμή. Τὸ τμήμα αὐτὸ προσλαμβάνει κατὰ περίπτωσιν σχῆμα ἀνάλογο μὲ τὸ ἔργο γιὰ τὸ ὁποῖο προορίζεται, στενὸ, ἀλλὰ ὅχι ἰδιαίτερα ὀξὺ ἢ πλατὺ (τετράγωνης ἢ στρογγυλῆς διατομῆς)⁸⁶. Ἔτσι τὰ σφυριὰ αὐτά (ἢ σφυροπελέκεις), σύμφωνα μὲ τὸ σχῆμα τῆς λειτουργικῆς τους ἐπιφάνειας, διακρίνονται σὲ σφυριὰ γιὰ λείανση, σὲ σφυριὰ γιὰ διαπλάτυνση ἐλασμάτων, σὲ σφυριὰ καμπυλώσεων,

προσέφερε ἀντίσταση σ' αὐτὸ πνίγοντας τοὺς κραδασμοὺς τοῦ ἐργαλείου κατὰ τὴ χρῆση του καὶ ἐμποδίζοντάς το νὰ γλιστρήσει καὶ νὰ σπᾶσει.

81. Γιὰ μορφὲς σκαρπέλλων βλ. Ἄν. Ὁρλάνδος, *Τὰ Ὑλικά Δομῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων* (1955-56) 55 κέ. (ξυστήρ, ξοῖς καὶ γλύφανος), Kibbert ὅ.π. 180 κέ., W. M. Flinders Petrie, *Tools and Weapons* (1917) 19 πίν. 21-23.

82. Σκαρπέλλα μὲ σφυρήλατη σωληνωτὴ ὑποδοχὴ ἔχουν βρεθεῖ στὴν περιοχὴ τοῦ Αἰγαίου, στὴν Κύπρο (Ἐπισκοπὴ καὶ Ἐγκωμη: βλ. ἀντίστοιχα H. W. Catling, *Cypriot Bronzework in the Mycenaean World* (1964) εἰκ. 10 ἀρ. 8, 9, 10, σ. 98 καὶ H. Matthäus, *Metallgefäße und Gefäßuntersätze der Bronzezeit der Geometrischen und Archaischen Periode auf Cypern* (1985) πίν. 126 ἀρ. 1 καὶ σ. 41 κέ., ἰδιαίτ. σ. 93 καὶ L. Vagnetti, *Studi Ciprioti e Rapporti di Scavo* (1971) 203 εἰκ. 1 ἀριστερὰ καὶ σ. 207 ἀρ. 5, 6 εἰκ. 5), στὸ Παλαίκαστρο καὶ στὴ Ζάκρο τῆς Κρήτης (βλ. Catling ὅ.π. 98 σημ. 7 καὶ N. Πλάτων, *ΠΑΕ* 1971 πίν. 335β καὶ σ. 248, προφανῶς ὅχι μυστήρι, ὅπως ἐρμηνεύεται ἐκεῖ) καὶ στὸ ναυάγιο τῆς Χελιδονίας Ἀκρας (βλ. Catling ὅ.π. 98. G. F. Bass, *Cape Gelidonya: A Bronze Shipwreck* (1967) 99). Τὰ σύνολα αὐτὰ χρο-

νολογοῦνται μεταξὺ 1500 καὶ 1200 π.Χ. περίπου. Κατὰ τὸν Catling τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ πρωτοεμφανίσθηκαν στὴ Μ. Ἀνατολὴ στὶς ἀρχὲς τῆς Ὑστερῆς Χαλκοκρατίας. Σκαρπέλλα τῆς μορφῆς αὐτῆς, δηλ. στενόμακρα, σφηνοειδοῦς διατομῆς ἐργαλεῖα μὲ χυτὴ ὅμως ὑποδοχὴ διέκρινε καὶ ὁ Deshayes, ὁ ὁποῖος τὰ κατέταξε στὸν τύπο Β τῆς ομάδας ἐργαλείων "à douille moulée", ἐνῶ στὸν τύπο Α' τοποθέτησε τὰ ἀνάλογα ἐργαλεῖα μὲ πλατιά λάμα, ὅπως τὰ προαναφερθέντα ἀπὸ τὴν Κρήτη (βλ. ἐδῶ σημ. 70-72).

83. Kibbert ὅ.π. 180.

84. Βλ. Kibbert ὅ.π. 134 κέ., ἂν καὶ ὁ ἴδιος γιὰ λόγους καθαρὰ τυπολογικοὺς κατατάσσει τὰ χωρὶς δακτύλιο ἐργαλεῖα στοὺς πελέκεις καὶ ὅχι στὰ σκαρπέλλα.

85. Βλ. A. Jockenhövel, *Germania* 60, 1982, 2, σ. 459 κέ., Kibbert ὅ.π. 159 κέ., E. F. Mayer, *Die Äxte und Beile in Österreich*, *PBF* IX 9 (1977) 223 κέ. H. Ohlhaver, *Der Germanische Schmied und Sein Werkzeug* (1939) 21 κέ.

86. Γιὰ τὰ σχήματα τῶν λειτουργικῶν ἐπιφανειῶν τῶν σφυριῶν τοῦ τύπου αὐτοῦ βλ. Jockenhövel ὅ.π. 460 εἰκ. 1.

π.χ. για τη δημιουργία του κοίλου χείλους ενός χάλκινου σκεύους κ.ά. Τα εργαλεία αυτά εμφανίστηκαν, σε σχέση με τα δύο προηγούμενα (πελέκεις και σκαρπέλλα με σωληνωτή υποδοχή) λίγο αργότερα, μεταξύ του τέλους της Μέσης και των αρχών της Νεώτερης Χαλκοκρατίας και διατηρήθηκαν μέχρι την περίοδο Hallstatt⁸⁷. Όπως και μεταξύ πελέκεων και σκαρπέλλων, έτσι και μεταξύ σκαρπέλλων και σφυριών τα όρια διάκρισης δεν είναι πάντοτε σαφή κατά τον Ohlhafer, δεδομένου ότι ένα σφυρί με στενή λειτουργική επιφάνεια μπορούσε να εξελιχθεί σε είδος σκαρπέλλου⁸⁸.

Το είδος αυτό του σφυροπέλεκου δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό στον αιγαιακό χώρο —αν εξαιρέσουμε το δείγμα από το ναυάγιο της Χελιδονίας "Ακρας⁸⁹—, ίσως επειδή δεν έχει αναγνωρισθεί υπό την ιδιότητα αυτή ανάμεσα στα αντικείμενα της μορφής αυτής. Ός σφυρί θα μπορούσε π.χ. να είχε λειτουργήσει το πιό πάνω εργαλείο από την "Αγία Τριάδα με την πεπλατυσμένη αιχμή ή εκείνα τα δύο αντικείμενα από τον τάφο 26 του Κολωνακίου Θηβών που έχουν έρμηνευθεί από τον ανασκαφέα τους ως σκήπτρα⁹⁰. Είναι μικρών διαστάσεων, μόλις 0.065 και 0.054 μ. αντίστοιχα, διαμ. 0.02 μ., με κυρτό και πεπλατυσμένο το ένα άκρο, σωληνωτά διαμορφωμένο το άλλο, μέσα στο οποίο βρέθηκαν ίχνη ξύλου από την αρχική προφανώς λαβή, για την καλύτερη στερέωση της οποίας στο έσωτερικό, είχε ανοιχθεί στά τοιχώματα —του ενός τουλάχιστον κατά την περιγραφή του αντικειμένου— όπή.

Κατά τη σύγκριση με τα παραπάνω εργαλεία, τους πελέκεις ιδίως και τα σφυριά, γνωστά κυρίως από τον ευρωπαϊκό χώρο και τα Βαλκάνια, το αντικείμενό μας διαφοροποιείται ως προς το μήκος και το βάρος. Το μήκος των πελέκεων δεν ξεπερνά κατά κανόνα τα 8-10 μ.⁹¹, με εξαίρεση μία κατηγορία πελέκεων κυρίως από την Αυστρία (άλλα και από περιοχές της Γιουγκοσλαβίας, Ρουμανίας, Ουγγαρίας και Σλοβακίας)⁹². Χρονολογούνται μεταξύ 1300 και 1000 π.Χ. και μεταξύ αυτών υπάρχουν δείγματα που φέρουν πλευρικές όπες κάτω από το χείλος. Παρά το σχετικό τους μήκος όμως οι πελέκεις αυτοί (άλλα και όλοι οι υπόλοιποι, μικρότερων διαστάσεων) διαφέρουν σημαντικά από το αντικείμενό μας, ως προς το βάρος, το οποίο σε εκείνα πλησιάζει ή μόλις ξεπερνά το 1/2 κιλό, ενώ στο δικό μας ανέρχεται στο 1 1/2 κιλό.

Σύμφωνα με τα παραπάνω ή έλλειψη πλευρικού δακτυλίου, ή σχετικά άβαθής υποδοχή για τη στερέωση της λαβής, το σημαντικό βάρος του εργαλείου, δεν ευνουών τόσο τη συμπλήρωσή του με σπαστή,γωνιώδη λαβή (και συνεπώς τον χειρισμό του κατά τον τρόπο ενός σκαλιστηριού), αλλά με κάθετη έμβολοειδή λαβή. Δεν μπορεί λοιπόν να αποκλεισθεί το ένδεχόμενο να λειτουργούσε το εργαλείο ως ένα είδος σκαρπέλλου, όπως ή ξοίδα ή ό ξυστήρ των ιστορικών χρόνων⁹³, ή ως ένα είδος σμίλης για το πελέκημα μαλακού λίθου (ίσως με τη

87. Jockenhövel ό.π. 467. Kibbert ό.π. 24 κέ. και 194 («τα σκαρπέλλα εμφανίζονται πρώτα στη ΝΑ. Κεντρική Εύρώπη στις αρχές της Μέσης Χαλκοκρατίας», βλ. όμως και Breddin, έδω σημ. 79), για δέ την αντιστοιχία των εποχών αυτών μεταξύ Εύρώπης και "Ανατολής και σε σχέση με απόλυτες χρονολογίες, σ. 26 πίν. 4 και Mayer ό.π. 5.

88. Ohlhafer ό.π. 29.

89. Bass ό.π. 100 εικ. 112 άρ. 135.

90. "Α. Δ. Κεραμόπουλος, ΑΔ 3, 1917, 197 εικ. 142 άρ. 6 και 7.

91. Kibbert ό.π. 122 κέ., 195 κέ. Mayer ό.π. 223 κέ.

92. Mayer ό.π. 190 κέ. Χαρακτηριστικό των πελέκεων αυτών είναι οι διακοσμητικές νευρώσεις στην επιφάνεια. Για τη χρονολόγησή τους μεταξύ της πρώιμης και της μέσης έποχής της λεγόμενης Urnenfelderzeit, βλ. Mayer ό.π. 191.

93. "Ο Catling π.χ., σχολιάζοντας την άμβλεια αιχμή ενός σκαρπέλλου με στενή λάμα από την Κύπρο, κάνει τη διάκριση ανάμεσα σε σκαρπέλλα με όξεια αιχμή για "shaving" και σε εκείνα με άμβλεια αιχμή για "splitting" (*Bronzework* 98 άρ. 3). Βλ. και Singer ό.π. 252 εικ. 225 D.

βοήθεια σμύριδας)⁹⁴. Τὸ σημαντικό του βάρος καὶ ἡ συμπαγής, κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα του, κατασκευή του, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐξασφάλιζαν σταθερότητα στὸ κράτημα καὶ διάρκεια κατὰ τῆς πρόωρης φθορᾶς του, μαρτυροῦν τὴν ἐφαρμογή του πάνω σὲ δυσμεταχειρίσιμη ὕλη. Ὅπως προαναφέρθηκε, τὰ ὄρια διάκρισης μεταξύ ἐνὸς πέλεκυ, ἐνὸς σκαρπέλλου καὶ ἐνὸς χαλκουργικοῦ σφυριοῦ (σφυροπελέκεως) μὲ βάση τὴ μορφή τους δὲν εἶναι πάντοτε σαφής. Ἔτσι καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ ἐργαλείου σὲ μία μόνο ἀπὸ τὶς τρεῖς αὐτὲς κατηγορίες, μὲ παράλληλο ἀποκλεισμό τῶν ἄλλων, δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀνεπιφύλακτα δεκτὴ.

Ἀρκετὰ θελκτικὴ βέβαια εἶναι στὴν περίπτωση τοῦ ἐργαλείου ἡ ἐρμηνεία του ὡς χαλκουργικοῦ σφυριοῦ, προορισμένου γιὰ τὸν σχηματισμὸ π.χ. ὀρισμένων τμημάτων χάλκινων σκευῶν, ὅπως τοῦ χεῖλους. Μιὰ τέτοια ἐρμηνεία εὐνοεῖται ὁπωσδήποτε ἀπὸ τὴν ἀξιολόγηση τοῦ ἴδιου τοῦ συνόλου καὶ τὴ μαρτυρία τῶν συνευρημάτων τοῦ ἀντικειμένου, ἰδίως τῶν πελέκεων. Οἱ τελευταῖοι, λόγῳ κυρίως τοῦ σημαντικοῦ τους ἀριθμοῦ, τῆς ὁμοιογένειάς τους καὶ τῆς ὄχι σαφοῦς προηγούμενης χρήσης τους, φαίνεται νὰ ἀνήκουν στὸ ἀποθεματικὸ ὑλικὸ ἐνὸς χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου παρὰ στὴν ἐργαλειοθήκη ἐνὸς ξυλουργοῦ. Στὸν ἐξοπλισμὸ ἐνὸς τέτοιου ἐργαστηρίου δὲν εἶναι βέβαια ξένοι καὶ οἱ χάλκινοι τρίποδες, ὥστε δικαιολογημένα κρίνοντας ἀπὸ τὴ συγκυρία τῶν δεδομένων, θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ θεωρήσῃ τὸν τάφο ἰδιάζουσα περίπτωση, κατὰ τὴν ὁποία μαζί μὲ τὸν κάτοχο θάφτηκαν καὶ ἀντικείμενα τοῦ ἐργαστηρίου του.

Τὸν τόπο προέλευσης τοῦ χαλκοῦ ποὺ χρησιμοποιήθηκε γιὰ τοὺς τρίποδες, τοὺς πελέκεις καὶ τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο, προσπαθήσαμε νὰ ἐξακριβώσουμε μέσα ἀπὸ ἐργαστηριακὲς ἀναλύσεις ποὺ ἐγίναν στὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἀφ' ἐνὸς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης ἀφ' ἐτέρου. Ἡ χημικὴ ἀνάλυση τοῦ κράματος χαλκοῦ ποὺ διεξήχθη ἀπὸ τὴν Ἑλένη Μάγκου παρῆχε τὰ ἀποτελέσματα ποὺ παρατίθενται στὸν κατάλογο τῶν χάλκινων ποὺ ἀκολουθεῖ. Στὴν ἴδια θέση παρέχεται καὶ ἡ ἰσοτοπικὴ ἀνάλυση τῶν δειγμάτων χαλκοῦ ἀπὸ ὅλα τὰ ἀντικείμενα ποὺ ἔκανε ὁ N. Gale συμπεραίνοντας ὡς τόπο προέλευσης τοῦ χαλκοῦ τὸ Λαύριο. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἀποκτᾷ ἐνδιαφέρον στὴν περίπτωση τοῦ σφηνοειδοῦς ἐργαλείου, τὸ ὁποῖο ἔτσι φέρεται ὅτι κατασκευάσθηκε στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο, κατὰ μίμηση ὅμως ξένου προτύπου⁹⁵.

94. Τὸ ἐργαλεῖο τῶν χρόνων αὐτῶν παρουσίαζε φυσικὰ ἄλλη μορφή, ὡς ἓνα εἶδος σφυριοῦ, μὲ μία κωνικὴ ἀκμὴ ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ καὶ μία ἐπίπεδη ἀπὸ τὴν ἄλλη (τὴν ὁποία κτυποῦσε ὁ κόπανος), ἐκατέρωθεν στειλεοῦ ('Αν. Ὁρλάνδος, *Τὰ Ὑλικά Δομῆς τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων* (1958) 118 κέ.). Τίποτα ὅμως δὲν ἀποκλείει τὸ ἴδιο αὐτὸ ἔργο νὰ ἐκτελοῦσε κατὰ τοὺς χρόνους ποὺ ἐξετάζουμε ἐργαλεῖο σὰν τὸ δικό μας, ἡ μορφή τοῦ ὁποίου ὑπαγόρευε ἄλλου εἴδους κράτημα καὶ χειρισμὸ.

95. Τὴν ἔρευνά του παρουσίασε ὁ N. Gale στὸ 6ο Διεθνὲς Προϊστορικὸ Συνέδριο ποὺ ἐγίνε στὴν Ἀθήνα τὸ 1987, βλ. *Πρακτικά* ὑπὸ ἐκτύπωση. Ἡ χρονολόγηση ποὺ ἔδωσε ὁ ἴδιος στὸν τάφο στὴν ἀνακοίνωσή του ὑπῆρξε πρόωρη καὶ δὲν ἔλαβε ὑπόψη τὴν παρούσα μελέτη. Γιὰ τὴν ἰσοτοπικὴ ἀνάλυση καὶ τὸ συνοδευτικὸ διάγραμμα, καὶ γιὰ τὴ χημικὴ ἀνάλυση ἀπὸ τὴν Ἑλένη Μάγκου βλ. σ. 50 κέ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΛΚΙΝΩΝ

Τριποδικοί λέβητες (εἰκ. 56β, πίν. 10β, 11α-γ)

- Α) Ἀποτελείται ἀπὸ ἡμισφαιρικὸ πεπιεσμένο λέβητα ἀπὸ σφυρήλατο ἔλασμα, πᾶχ. 1.2-2 χιλ., βάθ. 0.19 μ., μεγ. διαμ. 0.41 μ. Τὸ χεῖλος, πλάτ. 0.006 μ., στρέφει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ μειώνοντας τὸ ἄνοιγμα τοῦ στομίου σὲ 0.036 μ. Ὁ λέβητας στηρίζεται σὲ τρία χυτὰ πόδια ὁκτάπλευρης διατομῆς ποὺ λεπταίνουν ἐλαφρὰ στὸ κάτω μέρος, λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴ βάση, πᾶχ. 0.034-0.028 μ. Συνδέονται μὲ τὸν λέβητα μέσω ἐλλειψοειδῶν ἐλασμάτων τοποθετημένων καθ' ὕψος, ποὺ προσαρμύζονται στὴν κυρτὴ ἐπιφάνεια τοῦ λέβητα, στερεωμένα μὲ τέσσερα καρφιὰ, τῶν ὁποίων ἡ στρογγυλὴ καὶ κυρτὴ κεφαλὴ, διαμ. 0.020-0.024 μ., ἐξέχει στὸ ἐσωτερικόν. Κάθετες ἀπὸ τὸ χεῖλος δύο μικρὲς, ἡμικυκλικὲς χυτὲς λαβές, ὁκτάπλευρης διατομῆς, πᾶχ. 0.016 μ., στερεωμένες στὸν λέβητα μέσω συμφυῶν ἐλασμάτων, ὀριζόντιου στὸ πάνω μέρος, δισκοειδοῦς στὸ κάτω, τὰ ὁποῖα διαπερνοῦν καρφιὰ. Ἄν ἐξαίρεθεῖ μικρὴ ρωγμὴ στὸ τοίχωμα τοῦ λέβητα, τὸ σκεῦος διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση. Τὸ ὀλικὸ ὕψος τοῦ τριποδικοῦ λέβητα ἀνέρχεται σὲ 0.38 μ. Τὸ βάρος του σὲ 8 κιλὰ καὶ 700 γραμ. (εἰκ. 56, 2, πίν. 11β-γ).
- Β) Συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια καὶ συμπληρωμένος σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ σώματος καὶ ὡς πρὸς τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ τρία πόδια, ὁ λέβητας αὐτὸς εἶναι πανομοιότυπος μὲ τὸν προηγούμενο. Βάθ. 0.202 μ., ὀλ. ὕψ. 0.375 μ., διάμ. 0.422 μ. Συμπληρωμένος ζυγίζει 7 κιλὰ καὶ 700 γραμ. (πίν. 10β, 11α).

Διπλοὶ πελέκεις (εἰκ. 57-58, πίν. 12-15α)

- 1) Μῆκ. 0.213 μ., πλάτ. 0.036 μ. στὸ μέσο, 0.052-0.053 μ. στὰ ἄκρα, πᾶχ. 0.026 μ. Ἐλλειψοειδοῦς σχήματος ὁπὴ στειλέωσης, διαστ. 0.037×0.018 μ. Ἀνεπαίσθητο αὐλάκι ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ μία ἄκρη τῆς ὁπῆς καὶ σβῆνει πρὶν ἀπὸ τὴν αἰχμή, σημάδι ποὺ δημιουργήθηκε κατὰ τὴ χύτευση τοῦ ἐργαλείου. Οἱ αἰχμὲς ἀρκετὰ ὀξεῖες. Βάρος 941 γραμ. (εἰκ. 57).
- 2) Μῆκ. 0.205 μ., πλάτ. 0.040 μ. στὸ μέσο, 0.054 μ. στὰ ἄκρα, πᾶχ. 0.026 μ. Ἐλλειψοειδοῦς σχήματος ὁπὴ στειλέωσης, διαστ. 0.037×0.018 μ. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὰ δύο ἄκρα τῆς μίας ὀψης τῆς ὁπῆς, σημάδια ἀπὸ τὴ χύτευση τοῦ ἐργαλείου. Αἰχμὲς εὐθύγραμμες καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖες. Βάρος 949 γραμ. (εἰκ. 57).
- 3) Μῆκ. 0.20 μ., πλάτ. 0.041 μ. στὸ μέσο, 0.051-0.052 μ. στὰ ἄκρα, πᾶχ. 0.028 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ στειλέωσης, διαστ. 0.035×0.018 μ. Αἰχμὲς εὐθύγραμμες, ἡ μία ὀξύτερη τῆς ἄλλης. Βάρος 1043 γραμ. (εἰκ. 57).
- 4) Μῆκ. 0.198 μ., πλάτ. 0.036 μ. στὸ μέσο, 0.049 μ. στὰ ἄκρα, πᾶχ. 0.023 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ στειλέωσης, διαστ. $0.037 \times 0.016-0.018$ μ. Αἰχμὲς εὐθύγραμμες ἀρκετὰ ὀξεῖες. Βάρος 869 γραμ. (εἰκ. 57, πίν. 12).
- 5) Μῆκ. 0.198 μ., πλάτ. 0.039 μ. στὸ μέσο, 0.053 μ. στὰ δύο ἄκρα, πᾶχ. 0.028 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.036×0.019 μ. Αἰχμὲς εὐθύγραμμες, ὄχι ὀξεῖες, ἀλλὰ στομωμένες ἀπὸ τὴ χρήση. Τὰ δύο ἄκρα τῆς ἐλλειψοειδοῦς ὁπῆς ἐμφανίζουν δύο μικρὲς ἡμικυκλικὲς προεκτάσεις ποὺ προκλήθηκαν κατὰ τὴ χύτευση τοῦ ἐργαλείου ἢ ἀπὸ τὴν τριβὴ ἀντίστοιχων βυσμάτων στὰ πλάγια τοῦ στειλεοῦ γιὰ τὴν καλύτερη στερέωσή του. Βάρος 971 γραμ. (εἰκ. 57 καὶ πίν. 12).
- 6) Μῆκ. 0.213 μ., πλάτ. 0.037 μ. στὸ μέσο, 0.053-0.056 μ. στὶς αἰχμὲς (ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία εὐθύγραμμη, ἡ ἄλλη ἐλαφρῶς κυρτὴ, μαρτυροῦν ἄνιση φθορά), πᾶχ. 0.026 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαμ. 0.037×0.017 μ. Ἀνεπαίσθητο αὐλάκι στὸ ἓνα ἄκρο τῆς ὁπῆς, ὅπως στὸν ὑπ' ἀρ. 1. Βάρος 940 γραμ. (εἰκ. 57).
- 7) Μῆκ. 0.205 μ., πλάτ. στὸ μέσο 0.042 μ., στὰ ἄκρα 0.054-0.055 μ., πᾶχ. 0.026 μ. Οἱ αἰχμὲς σχεδὸν εὐθύγραμμες, ἡ μία ὀξύτερη τῆς ἄλλης. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.038×0.017 μ. Βάρος 995 γραμ. (πίν. 12).
- 8) Μῆκ. 0.210 μ., πλάτ. 0.038 μ. στὸ μέσο, 0.055-0.056 μ. στὶς αἰχμὲς, πᾶχ. 0.028 μ. Οἱ αἰχμὲς ἐλαφρὰ κυρτές. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.019×0.038 μ. Στὴ μία στενὴ πλευρὰ τοῦ πέλεκου ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὰ δύο ἄκρα τῆς ὁπῆς. Βάρος 989 γραμ. (πίν. 12).
- 9) Μῆκ. 0.203 μ., πλάτ. 0.041 μ. στὸ μέσο, στὶς αἰχμὲς 0.060-0.063 μ., πᾶχ. 0.028 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.019×0.037 μ. Αἰχμὲς ἐλαφρῶς καμπύλες καὶ στομωμένες. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὶς δύο ἄκρες τῆς ὁπῆς στὴ μία ὀψη τοῦ ἐργαλείου. Βάρος 1063 γραμ. (εἰκ. 57).
- 10) Μῆκ. 0.250 μ., πλάτ. 0.041 μ. στὸ μέσο, στὶς αἰχμὲς 0.056-0.060 μ., πᾶχ. 0.029 μ. Ἐλλειψοειδῆς ὁπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.018×0.037 μ. Αἰ-

χμῆς ἀρκετὰ φθαρμένες (στομωμένες). Δύο μικρὲς ἡμικυκλικὲς προεξοχὲς στὰ δύο ἄκρα τῆς ὀπῆς στὴ μία μόνο πλευρὰ τοῦ ἐργαλείου, ὅπως στὸν ὑπ' ἀρ. 5. Βάρος 1160 γραμ. (εἰκ. 57 καὶ πίν. 13).

- 11) Μῆκ. 0.202 μ., πλάτ. 0.039 μ. στὸ μέσο, 0.053-0.055 μ. στὰ ἄκρα, πᾶχ. 0.026 μ. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.035×0.018 μ. Αἰχμῆς εὐθύγραμμες, στομωμένες. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὶς δύο ἄκρες τῆς ὀπῆς στὴ μία στενὴ πλευρὰ τοῦ ἐργαλείου. Βάρος 1022 γραμ. (εἰκ. 57 καὶ πίν. 13).
- 12) Μῆκ. 0.209 μ., πλάτ. 0.040 μ. στὸ μέσο, 0.056 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.026 μ. Οἱ αἰχμῆς εὐθύγραμμες καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖες. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.019×0.037 μ. Βάρος 982 γραμ. (εἰκ. 57 καὶ πίν. 13).
- 13) Μῆκ. 0.222 μ., πλάτ. 0.037 μ. στὸ μέσο, 0.060 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.028 μ. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.019×0.030 μ. Οἱ αἰχμῆς κυρτὲς καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖες. Βάρος 1128 γραμ. (εἰκ. 57 καὶ πίν. 13).
- 14) Μῆκ. 0.208 μ., πλάτ. 0.039 μ. στὸ μέσο, 0.055-0.056 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.025 μ. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.018×0.037 μ. Αἰχμῆς εὐθύγραμμες, μᾶλλον στομωμένες. Βάρος 975 γραμ. (εἰκ. 57).
- 15) Μῆκ. 0.204 μ., πλάτ. 0.042 μ. στὸ μέσο καὶ 0.054 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.025 μ. Οἱ αἰχμῆς ἀρκετὰ ὀξεῖες. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.018×0.037 μ. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὰ δύο ἄκρα τῆς ὀπῆς στὴ μία στενὴ πλευρὰ τοῦ ἐργαλείου ποὺ δημιουργήθηκαν κατὰ τὴ χύτευση τοῦ ἐργαλείου. Βάρος 969 γραμ. (εἰκ. 58 καὶ πίν. 14).
- 16) Μῆκ. 0.215 μ., πλάτ. 0.038 μ. στὸ μέσο, 0.059-0.060 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.027 μ. Οἱ αἰχμῆς ἐλαφρὰ κυρτὲς καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖες. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.019×0.03 μ. Βάρος 1106 γραμ. (πίν. 14).
- 17) Μῆκ. 0.210 μ., πλάτ. 0.037 μ. στὸ μέσο, 0.053-0.055 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.027 μ. Ἐλλειψοειδὴς

ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.037×0.018 μ. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὶς δύο ἄκρες τῆς ὀπῆς ποὺ δημιουργήθηκαν κατὰ τὴ χύτευση τοῦ ἐργαλείου. Βάρος 985 γραμ. (εἰκ. 58).

- 18) Μῆκ. 0.201 μ., πλάτ. 0.039 μ. στὸ μέσο, 0.051-0.052 μ. στὶς αἰχμῆς. Οἱ αἰχμῆς εὐθύγραμμες καὶ ὀξεῖες. Ὀπὴ ἐλλειψοειδὴς γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.037×0.017 μ. Ἀνεπαίσθητα αὐλάκια στὰ δύο ἄκρα τῆς ὀπῆς κατευθύνονται καὶ σβήνουν πρὸς τὶς αἰχμῆς, στὴ μία στενὴ πλευρὰ τοῦ ἐργαλείου, ποὺ ἔχουν δημιουργηθεῖ κατὰ τὴ χύτευση. Βάρος 919 γραμ. (εἰκ. 58 καὶ πίν. 14).
- 19) Μῆκ. 0.201 μ., πλάτ. 0.039 μ. στὸ μέσο, 0.056-0.057 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.027 μ. Αἰχμῆς εὐθύγραμμες, ἀρκετὰ ὀξεῖες. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.020×0.039 μ. Βάρος 968 γραμ. (πίν. 14).
- 20) Μῆκ. 0.210 μ., πλάτ. 0.040 μ. στὸ μέσο, 0.059 μ. στὶς αἰχμῆς, πᾶχ. 0.027 μ. Οἱ αἰχμῆς ἐλαφρὰ κυρτὲς καὶ ἀρκετὰ ὀξεῖες. Ἐλλειψοειδὴς ὀπὴ γιὰ τὸν στειλεό, διαστ. 0.020×0.039 μ. Βάρος 1059 γραμ. (πίν. 15α).

Σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο (εἰκ. 58, πίν. 15β)

Χάλκινο σφηνοειδὲς ἀντικείμενο, ἀποτελούμενο ἀπὸ δύο παραλληλεπίπεδες ἐπιφάνειες ποὺ συγκλίνουν στὸ κάτω μέρος σχηματίζοντας σφήνα. Μῆκ. 0.165 μ., πλάτ. ἄνω 0.066 μ., στὸ μέσο 0.060 μ., στὴν αἰχμὴ 0.062 μ. Στὶς στενὲς πλευρὲς ἄνω: 0.043 μ. Τὸ κάτω τμήμα συμπαγές, τὸ ἄνω κοῖλο, σχηματίζει κωνικὴ ὑποδοχὴ μὲ ἐλλειψοειδὲς ἄνοιγμα γιὰ τὴ στειλέωση τῆς λαβῆς, διαστ. 0.053×0.03 μ., βάθ. 0.062 μ. Τὸ χεῖλος ἐξωτερικὰ διογκωμένο, πλάτ. 0.023 μ., κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο, στὶς δύο πλατιὲς ὀψεις σὲ ἀπόσταση 0.023 μ., ἀνὰ μία διαμπερὴς ὀπὴ, διαμ. 0.006-0.008 μ. Ἡ ὄχι ἀρκετὰ ὀξεῖα αἰχμὴ (0.009 μ. στὸ παχύτερο σημεῖο) ἐμφανίζει κατὰ μῆκος ἀνεπαίσθητα ἴχνη φθορᾶς. Ἐντονότερα ἴχνη τριβῆς σὲ μία ἀπὸ τὶς ὀψεις τῆς αἰχμῆς. Βάρος 1.500 γραμ. Χυτό. Ἀκέραιο.

ΧΗΜΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΧΑΛΚΙΝΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ

A) ΧΗΜΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Ἡ χημικὴ ἀνάλυση τῶν χάλκινων ἀντικειμένων ἔγινε μὲ τὴ μέθοδο τῆς ἀτομικῆς ἀπορρόφησης (Hughes et al. 1976) στὸ Χημικὸ Ἑργαστήριο τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν μὲ σκοπὸ νὰ μελετηθεῖ ἡ χημικὴ σύσταση τῶν ἀντικειμένων.

Τὰ πρὸς ἀνάλυση δείγματα, ποσότητες περίπου 45 mg, ἐλήφθησαν ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα ὑπὸ μορφὴ ρινισμάτων μὲ εἰδικὸ ἀνοξείδωτο τρυπάνι.

Ἡ ἐπὶ τοῖς ἑκατὸ (%) χημικὴ σύσταση τῶν ἀντικειμένων δίνεται στὸν πίνακα I. Ἀπὸ τὰ δέκα στοιχεῖα ποὺ προσδιορίσθηκαν, τὰ στοιχεῖα ἀρσενικὸ (As) καὶ ἀντιμόνιο (Sb) προσδιορίσθηκαν μὲ τὴν τεχνικὴ τοῦ φούρνου γραφίτη ἐνῶ ὅλα τὰ ὑπόλοιπα μὲ φλόγα ἀσετυλίνης ἢ πρωτοξειδίου τοῦ ἀζώτου, ἀνάλογα μὲ τὸ στοιχεῖο.

Συμπεράσματα

Ἡ χημικὴ σύσταση τῶν χάλκινων ἀντικειμένων, YE ΠΙΓ-ΠΓ χρόνων, ἐνισχύει τὴν πληροφορίαν (Βαρουφάκης 1967, Craddock 1967) ὅτι οἱ Μυκηναῖοι ἤξεραν πολὺ καλὰ νὰ χρησιμοποιοῦν τὸν μπροῦντζο, τὸ κράμα τοῦ χαλκοῦ (Cu) μὲ τὸν κασσίτερο (Sn), νὰ τὸν σφυρηλατοῦν καὶ νὰ τὸν χυτεύουν σὲ καλούπια μὲ προσθήκη κατάλληλης ποσότητας μολύβδου (Pb).

Συγκεκριμένα γιὰ τὰ σφυρήλατα ἀντικείμενα, ὅπως εἶναι τὸ κυρίως σῶμα τῶν δύο τριπόδων, τὸ κράμα εἶναι μπροῦντζος μὲ μικρὰ ποσοστὰ ἀρσενικοῦ (As), 1,1% καὶ 0,61% ἀντίστοιχα. Ὁ μολύβδος (Pb) εἶναι ἀνύπαρκτος ἕως ἀμελητέος, γεγονός ποὺ δείχνει ἄριστη γνώση χρήσης τοῦ κατάλληλου κράματος γιὰ σφυρηλασία σὲ συνάρτηση μὲ τὴ λειτουργικότητα τῶν ἀντικειμένων.

Γιὰ τὰ χυτὰ ἀντικείμενα, ὅπως εἶναι ὅλα τὰ πόδια τῶν τριπόδων καὶ οἱ πελέκεις, τὸ κράμα χύτευσης εἶναι καὶ πάλι μπροῦντζος (κράμα Cu+Sn) μὲ κάποια ἐπὶ πλέον ποσοστὰ ἀρσενικοῦ (As 4,42%) γιὰ τὸ πόδι Γ τοῦ ἀκέραιου τρίποδα καὶ γιὰ τὸν διπλὸ πέλεκυ ἀρ. 19 (As 1,57%) καὶ μὲ κάποια ποσοστὰ μολύβδου (Pb) γιὰ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτά.

Ἡ παρουσία τοῦ μολύβδου στὰ χυτὰ ἀντικείμενα δείχνει ἄριστη γνώση τῆς χύτευσης, δεδομένου ὅτι ἡ παρουσία τοῦ μολύβδου διευκολύνει τὴ ροὴ τοῦ κράματος μέσα στὸ καλούπι χύτευσης. Τὰ ὑπόλοιπα στοιχεῖα ἀπαντοῦν σὲ ἀπειροελάχιστα ποσοστά, γεγονός ποὺ δείχνει τὴν καθαρότητα τῶν χρησιμοποιούμενων κραμάτων.

Ἑλένη Μάγκου

B) ΙΣΟΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΟΛΥΒΔΟΥ

Ἡ ἰσοτοπικὴ ἀνάλυση μολύβδου (Pb) ἔγινε ἀπὸ τὸν Dr Gale στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Ὁξφόρδης μὲ σκοπὸ τὸν ἐντοπισμὸ τῆς προέλευσης τοῦ μεταλλεύματος χαλκοῦ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶναι κατασκευασμένα τὰ ἀντικείμενα καὶ ἐπομένως τὴ διακίνηση τῶν χάλκινων ἐμπορευμάτων τὴν ἐποχὴ αὐτή.

Στὸν πίνακα II δίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἰσοτοπικῆς ἀνάλυσης τοῦ μολύβδου καὶ μάλιστα οἱ λόγοι τῶν ἰσοτόπων τοῦ μολύβδου 208Pb/206Pb, 207Pb/206Pb, 206Pb/204Pb.

N. H. Gale, «Archaeometallurgical Studies of Late Bronze Age Oxhide Copper Ingots From the Mediterranean Region», *Old World Archaeometallurgy, Proceedings of the International Symposium "Old World Archaeometallurgy"* Heidelberg 1987 (Bochum 1989), σ. 265.

Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από το διάγραμμα I, όλα τα χάλκινα αντικείμενα που εξετάστηκαν είναι κατασκευασμένα από χαλκό προερχόμενο από το Λαύριο.

N. Gale

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1) M. J. Hughes, N. R. Cowell, P. T. Craddock, Atomic Absorption Techniques, *Archaeometry* 13, 1976, σ. 19-37.

2) Γ. Βαρουφάκης, Έξέταση μεταλλικών αντικειμένων του Μυκηναϊκού νεκροταφείου της Περατής (Αρχαιολογική Έταιρεία 1967) σ. 70-81.

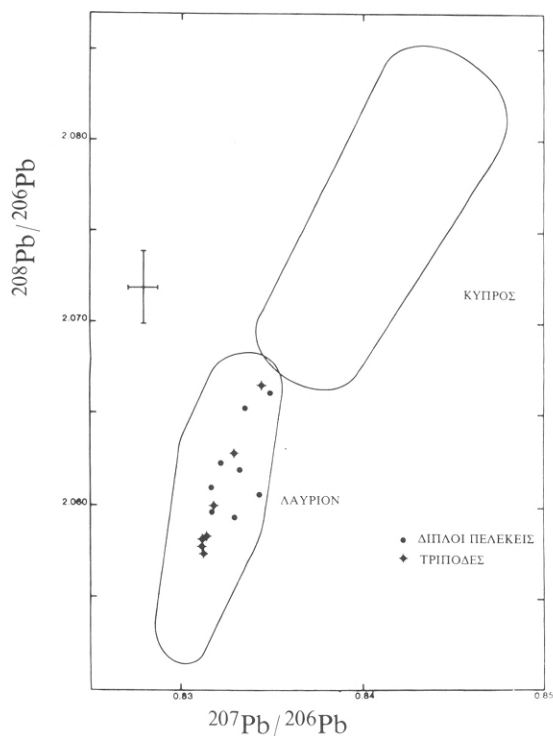
3) P. T. Craddock, The Composition of the Copper Alloys Used by Greek, Etruscan and Roman Civilisations. I. The Greeks Before the Archaic Period, *Journal of Archaeological Science* 1967, 3, 93-113.

ΠΙΝΑΚΑΣ I
% ΧΗΜΙΚΗ ΣΥΣΤΑΣΗ ΧΑΛΚΙΝΩΝ ΜΥΚΗΝΑΪΚΩΝ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΩΝ
(Έλένη Μάγκου)

A/A 'Αντικείμενο	Cu	Pb	Sn	Fe	Ni	Zn	As	Co	Ag	Sb
Τρίποδας άκέραιος (σῶμα)	82.87	—	9.930	0.100	0.060	—	1.100	—	0.160	0.030
A πόδι τρίποδα	80.74	6.690	6.930	0.090	—	—	0.370	0.020	0.020	0.020
B πόδι τρίποδα	78.92	6.200	8.030	—	—	—	0.330	0.060	0.020	0.020
Γ πόδι τρίποδα	85.94	0.220	6.630	0.080	0.050	—	4.420	0.030	0.020	0.020
Τρίποδας συγκολλημένος (σῶμα)	81.28	0.210	7.300	0.100	0.060	—	0.610	—	0.230	0.120
A πόδι τρίποδα	81.68	3.580	7.280	—	0.040	—	0.360	0.030	0.020	0.020
B πόδι τρίποδα	82.41	3.070	8.020	—	0.050	—	0.340	0.040	0.020	0.020
Γ πόδι τρίποδα	81.56	4.040	7.380	—	0.040	—	0.270	0.040	0.020	0.020
Μονόστομος πέλεκυς	81.70	1.720	7.870	0.130	0.040	—	0.340	0.030	0.020	0.020
Διπλός πέλεκυς	82.88	4.800	6.050	0.080	0.030	—	0.160	0.030	0.020	0.120
Διπλός πέλεκυς	78.37	1.650	7.550	0.120	0.040	—	0.320	0.030	0.020	0.020
Διπλός πέλεκυς	85.67	0.210	10.230	0.140	0.050	0.007	0.580	0.040	0.007	0.018
Διπλός πέλεκυς	87.63	0.090	7.480	0.008	0.003	0.009	0.620	0.001	0.005	0.015
Διπλός πέλεκυς	86.70	0.120	9.410	0.162	0.030	0.008	1.570	0.030	0.013	0.042
Διπλός πέλεκυς	87.64	0.180	6.370	0.100	0.060	—	0.300	0.020	0.020	0.010

ΠΙΝΑΚΑΣ II
ΙΣΟΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ ΜΟΛΥΒΔΟΥ
(Από τὸν Dr N. Gale, Oxford University)

A/A Ἀντικείμενο	208Pb/206Pb	207Pb/206Pb	206Pb/204Pb
Τρίποδας ἀκέραιος (σῶμα)	2.06036	0.83560	18.642
A πόδι τρίποδα	2.06657	0.83449	18.870
B πόδι τρίποδα	2.05832	0.83140	18.859
Γ πόδι τρίποδα	2.05736	0.83128	18.831
Τρίποδας συγκολλημένος (σῶμα)	2.06281	0.83294	18.805
A πόδι τρίποδα	2.05780	0.83118	18.869
B πόδι τρίποδα	2.58170	0.83119	18.842
Γ πόδι τρίποδα	2.06004	0.83188	18.831
Μονόστομος πέλεκυς	2.05968	0.83178	18.935
Διπλὸς πέλεκυς	2.06239	0.83254	18.856
Διπλὸς πέλεκυς	2.06062	0.83430	18.735
Διπλὸς πέλεκυς	2.06191	0.83327	18.821
Διπλὸς πέλεκυς	2.06102	0.83164	18.816
Διπλὸς πέλεκυς	2.06613	0.83460	18.866
Διπλὸς πέλεκυς	2.06536	0.83354	18.820

Διάγραμμα I. Ίσοτοπική ἀνάλυση μολύβδου
τῶν χάλκινων τῆς ἀνασκαφῆς.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΚΕΛΕΤΟΥ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ Ι

“The remains of an LH III skeleton were excavated by Miss Artemis Onassoglou on the Acropolis at Mycenae in 1985. The skeleton was found in a shaft grave containing many and interesting archaeological finds, the nature of which suggests that the deceased person was probably a man.

Sexing Skeletons

A variety of skeletal features may be used to determine the sex of an individual. However it must be stressed that the value of certain features varies with the population being studied. Thus a feature such as the development of supra-orbital ridges diagnostic of male sex in a European population, may not be diagnostic in another population. Furthermore in any one population there is often considerable overlap in the range of measurements as well as shape between the sexes. Finally in dealing with archaeological material, another complicating factor is the frequent incompleteness of the skeletal remains, with the result that sex may have to be determined on the basis of only one or two features depending on their availability.

Method of Sex Determination

Skeletons are usually sexed by visual assessment. However where large numbers of skeletons are available it is possible to determine sex using metrical criteria and discriminant function analysis (Birkby 1966). Thus when data are available from the study of a sample of the contemporary population from the same area, comparison of measurements may help to determine the sex of solitary skeletal finds.

Sex Criteria and Reliability

It is estimated that the determination of the sex of a skeleton based on assessing sexually dimorphic characteristics of the skull has 75% reliability. The sexual characteristics of the skull include its size and ruggedness, the development of supraorbital ridges, mastoid processes, occipital crests, supramastoid crests, temporal crests, orbital borders, nasal aperture, zygomatic arches and malar bones, the distance of the alveolar border from the nasal aperture, the morphology of the palate and the base of the skull. Sex is also indicated by the size and structure of the mandible, the mandibular symphysis, ramus, condyle, gonion and tooth size.

Various attributes of the post-cranial skeleton (that is the long bones, vertebral column, sternum, clavicle, scapula and pelvis) may be useful for determining sex. These attributes include general size —especially of the articulations— relative proportions, shape, overall ruggedness and the extent of marking for muscle and ligament attachments. However there is no doubt that the pelvis yields the most reliable sexing information of all and it is estimated that using the pelvis 90%-95% accuracy in determination can be achieved (Krogman 1946; Washburn 1948; Genoves 1959).

Many features of the pelvis are claimed to show sex differences. The main morphological features are: the presence/absence of the pre-auricular sulcus, the shape of the sciatic notch and obturator foramen, the depth of the pubic symphysis, the size of the acetabulum and general robustness of the ilium. Measurable differences are the size of the subpubic angle, over 90 degrees in females; the ischio-pubic index which is lower in males; and the angle of the sciatic notch.

Material

The skull is incompletely preserved. The basi-occipital and most of the face, except for the left malar bone, is missing. The mandible is also incomplete. The right ascending ramus is absent, due to a post-mortem break.

As far as one can judge, the skull is to be heavy, though relatively small in size. It has fairly prominent nuchal crests and muscle attachments on the occipital. The temporal and supramastoid crests are not very marked. The brow ridges are also fairly prominent and male looking.

This skull belonged to a young individual. However there was considerable resorption of the mandibular bone because the molars had been shed before death and there was also fairly severe periodontal disease. In spite of the bone resorption, the mandible retains a prominent mental eminence and flaring gonion, even though chewing and muscular stress must have been considerably reduced by the loss of the molars, some time before death which is indicated by the well healed alveolus. Unfortunately chin height could not be measured accurately owing to post-mortem damage but the mental symphysis is very deep in spite of the resorption caused by periodontal disease. These criteria seem to satisfy the argument for male sex.

The proportions of the long bones indicate that this individual was probably short in stature, but it is not possible to make a stature estimate since none of the long bones were intact. Most of the long bone shafts have now been reconstructed from a large number of fragments, but none of the articulations are preserved except for the left femur head and a small fragment of femoral condyle. The preserved diameter of this femoral head is 41.4 mm, which is at the upper limit for doubtful female sex according to Pearson's (1919) data on 17th century Londoner, and coincides with the mean for female sex in negro skeletons according to Thieme's (1957) data. However the mean for Late Minoan female is 40.1 ± 1.97 and for Late Minoan males it is 46.0 ± 2.6 (Mc George). Angel's means for the Middle Helladic population on the left femur are 46.0 and 40.3 on male and female respectively (Angel 1971).

The development of the deltoid ridges on the humerus are fairly prominent and indicate a physically active person. A small nodule or protuberance on the right humerus, above the deltoid ridge and below the humeral head had developed for muscle attachment.

The muscular attachments of the conoid articulation of the clavicle are also rough and somewhat pronounced, indicating muscular activity.

Only one small fragment of the acetabulum and three contiguous fragments of the right ilium are preserved. The latter three fragments belong to the area adjacent to the sciatic notch and auricular surface. The sciatic notch is narrow while the preauricular sulcus is absent, proving conclusively that the skeleton was that of a man.

Age Estimation

The upper third molars were present and fully erupted, indicating age of 21 +. Dental attrition, not the most reliable age criterion, suggests an age range of 17-25 years.

The state of the exocranial sutures indicates a biological age ranging between 20-30 years

old. While the partial closure of the endocranial sutures suggests an older individual of 36 +. (The basilar suture was not available for observation.)

Epiphyseal closure of the long bones, of which only the femoral articulations are extant, suggests a minimum age of 23.

Taking into consideration all these facts, and the lack of age related pathology, an estimate of 30 ± 5 years seems probable.

Tina Mc George

II. Η ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΣΚΑΦΗ

Α. ΤΑ ΚΤΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΔΗΡΟΥ

Τὸ συγκρότημα τῶν δωματίων πίσω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο ποὺ ἐρευνήθηκε σὲ τόση ἔκταση, ὅση θὰ κατελάμβανε στὴ συνέχεια ἡ πτέρυγα τῆς εἰσόδου τοῦ Μουσείου καὶ ἡ πρὸς Ν. διαμόρφωση τοῦ προαυλίου της, ἀριθμήθηκε ἀπὸ τὸ 1 ἕως τὸ 23. Στὸ ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ ἄκρο τοῦ ὅλου χώρου ἡ ἀνασκαφὴ ἔμεινε ἀναγκαστικὰ ἀνολοκλήρωτη⁹⁶. Οἱ ἀριθμοὶ ποὺ δόθηκαν στοὺς ἐπιμέρους χώρους δὲν χαρακτηρίζουν πάντοτε πλήρη καὶ αὐτοτελὴ δωμάτια, ἀλλὰ ἀπλῶς θέσεις ἢ τμήματα δωματίων, τῶν ὁποίων δὲν σώζονται καὶ οἱ τέσσερις τοῖχοι. Ἡ φθορὰ ποὺ ἐπέφερε ὁ χρόνος καὶ ἡ ἀπροσδόκητη ζημιὰ ποὺ προκλήθηκε ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα δὲν ἐπέτρεψαν δυστυχῶς σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις νὰ ἐξακριβωθεῖ τὸ πλήρες σχέδιο τῶν δωματίων.

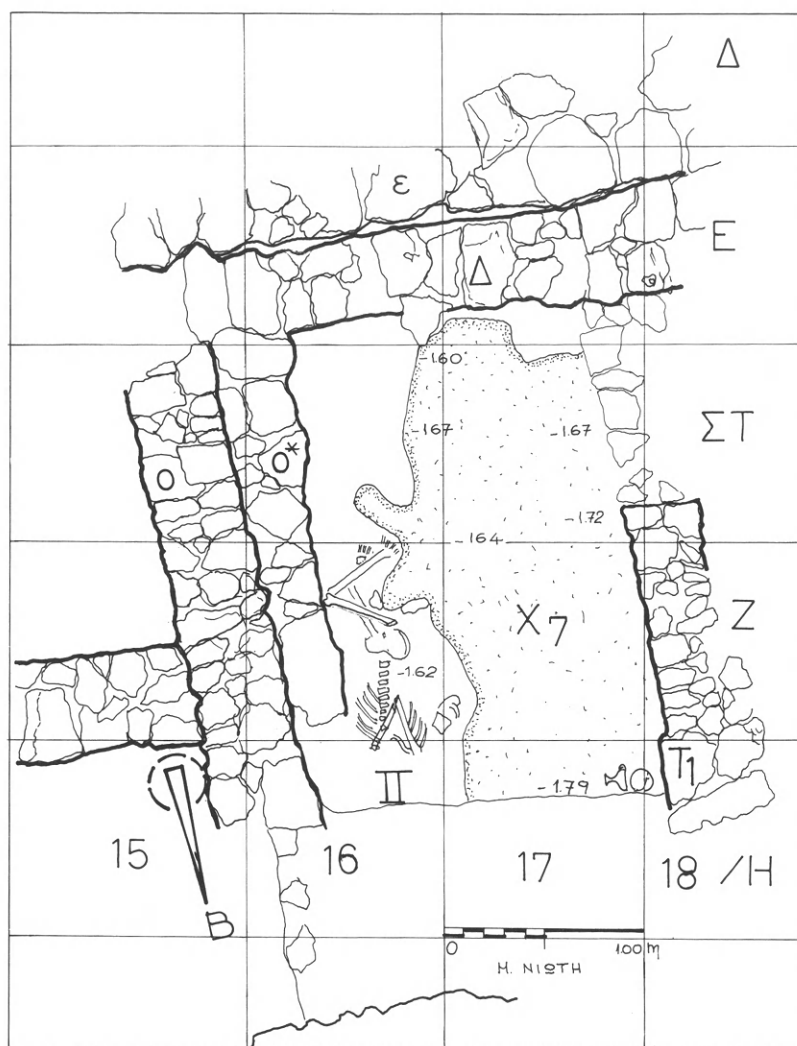
Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ συνολικὸ κτίσμα δὲν ἀποτελοῦσε πρόχειρη καὶ προσωρινὴ ἐγκατάσταση βεβαιώνει ἀφ' ἑνὸς ἡ ὑπαρξὴ ἐνὸς ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ στήριζε τὸ ἄνδρo ἀπὸ Β., ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐξακρίβωση διαδοχικῶν οἰκοδομικῶν φάσεων ποὺ προδίδουν τὴ διάρκεια καὶ τὴ μονιμότητα τῆς ἐγκατάστασης. Οἱ τρεῖς διαδοχικὲς φάσεις (1, 2 καὶ 3) ποὺ διαπιστώθηκαν, ἀνιχνεύονται στοὺς ἐπάλληλα χτισμένους τοίχους καὶ στὰ ἀντιστοιχῶς ἀνανεωμένα δάπεδα. Ἡ ἰδανικὴ στρωματογραφικὴ μαρτυρία καὶ τῶν τριῶν φάσεων ὅμως δὲν ἐμφανίζεται σὲ ὅλους τοὺς χώρους, ἀλλὰ μόνο στὸν χώρο 7, μὲ τὴ διάταξη σὲ τρία ἐπάλληλα ἐπίπεδα τῶν τοίχων του καὶ μὲ τὰ ἀντίστοιχα δάπεδα. Στοὺς ὑπόλοιπους χώρους μαρτυροῦνται μεμονωμένα τὰ κατάλοιπα τῶν δύο παλαιότερων (συνηθέστερα) ἢ τῶν δύο νεότερων φάσεων.

Πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση στὴν περιοχὴ, τὴν ἀνέγερση καὶ τὴ χρῆση στὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδο τῶν κτισμάτων, ὁ χώρος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἤδη στὴ ΜΕ ἐποχῇ, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ΜΕ ὀστράκων στὰ χαμηλότερα στρώματα, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ὀχετοῦ στὸν χώρο 11, ποὺ περιεῖχε σὲ μεγάλο ποσοστὸ ΜΕ κεραμεικὴ. Τὴν ἐγκατάλειψη τῶν κτισμάτων σηματοδοτοῦν οἱ ταφές ποὺ βρέθηκαν μεμονωμένες σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ δωμάτια.

Στὴ συνέχεια ἐπιχειρεῖται διεξοδικὴ περιγραφὴ τῶν ἐπιμέρους χώρων, τοῦ σχεδίου τους καὶ τῶν στρωμάτων ποὺ ἐπισημάνθηκαν σ' αὐτούς, προκειμένου νὰ καταγραφοῦν οἱ οἰκοδομικὲς φάσεις μέσα στοὺς ἴδιους τοὺς χώρους καὶ ἡ ἔκταση ποὺ κατελάμβαναν στοὺς γειτονικούς. Παρουσιάζεται δὲ τὸ κεραμικὸ ὑλικὸ τῶν στρωμάτων πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὰ δάπεδα, καὶ τὸ σύνολο τῶν κινητῶν εὐρημάτων, ἀγγείων καὶ ἄλλων, ποὺ βρέθηκαν διάσπαρτα σὲ ἀρκετοὺς ἀπὸ τοὺς χώρους. Γιὰ λόγους συστηματοποίησης τῆς παρουσίας τῶν οἰκοδομικῶν φάσεων λαμβάνεται ὡς ἀφετηρία καὶ σημεῖο ἀναφορᾶς ὁ χώρος 7 καὶ τὸ περιβάλλον του, ἀπὸ ὅπου παρακολουθεῖται ἀφ' ἑνὸς ἡ πρὸς Ἀ. διακλάδωση τοῦ κτηριακοῦ ἴστοῦ (ποὺ περνώντας μέσα ἀπὸ τὸν χώρο 5, κατευθύνεται πρὸς τὸν χώρο 1, στὸ ἀνατολικότερο ἄκρο), ἀφ' ἑτέρου ἡ πρὸς Δ. σύνδεσή του μὲ τοὺς χώρους 16, 17 καὶ 18 (παρένθ. πίν. Α).

96. Ἐτσι π.χ. ὁ χώρος 1 ἀνασκάφηκε μόνο κατὰ ἓνα τμήμα του, ἐπειδὴ τὸ ὑπόλοιπο κατελάμβανε ἡ ἀποθήκη ὑλικῶν τοῦ ἐργοταξίου, οἱ δὲ τοῖχοι Χ, Φ,

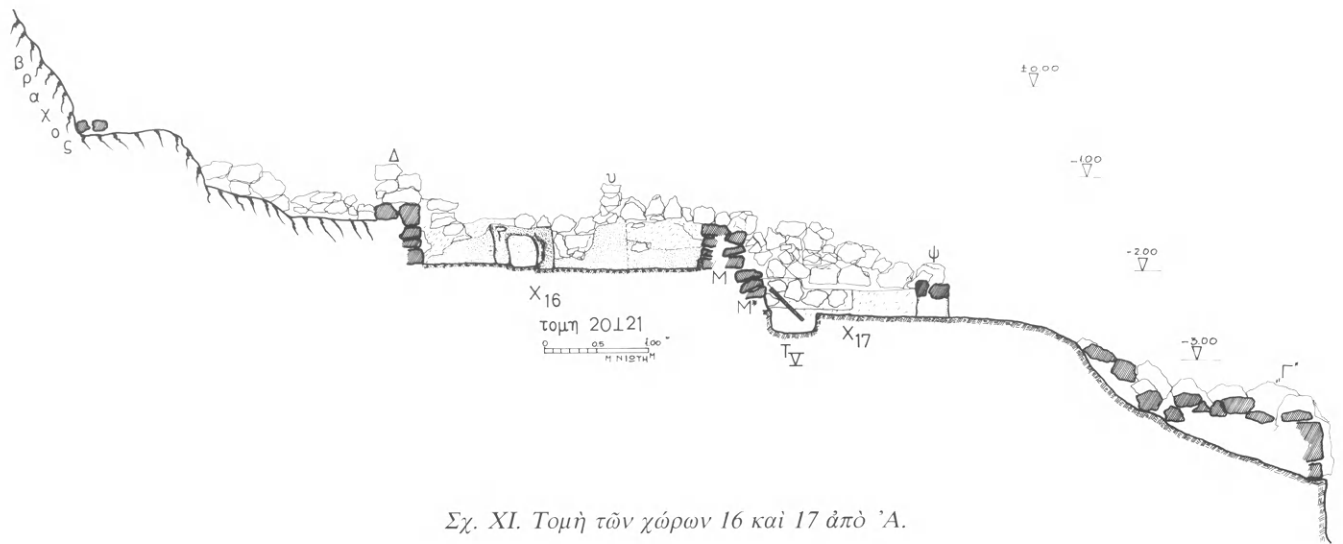
Ψ, Ω τοῦ δυτικοῦ τομέα ἀποκαλύφθηκαν μερικῶς καὶ ἐπιφανειακῶς μόνο (βλ. σχετικὰ στὸ Ἐπίμετρο).

Σχ. X. Κάτοψη του χώρου 7.

Χώρος 7 (παρένθ. πίν. Α αρ. 7 και σχ. X, XII, πίν. 16α-β, 17α, 30α)

Ο χώρος 7 περιβάλλεται στις τρεις πλευρές, νότια, ανατολική και δυτική από διπλούς τοίχους, θεμελιωμένους όμως σε διαφορετικά επίπεδα, ώστε από τη στάθμη θεμελίωσής τους και μόνο — αλλά και σε συνάρτηση με τα επιμέρους δάπεδα — να διαπιστώνεται η ύπαρξη τριών φάσεων χρήσης του χώρου, ή 1 (παλαιότερη), ή 2 και ή 3. Στην 'Α. και Ν. πλευρά οί τοίχοι είναι επάλληλα, αν και όχι κατ' ἄξονα, χτισμένοι, — ό (Ο) π.χ., ανώτερος τοίχος της 'Α. πλευρᾶς και ό (ε), ανώτερος της Ν., είναι μετατοπισμένοι κατά 0.30-0.35 μ. ανατολικό-

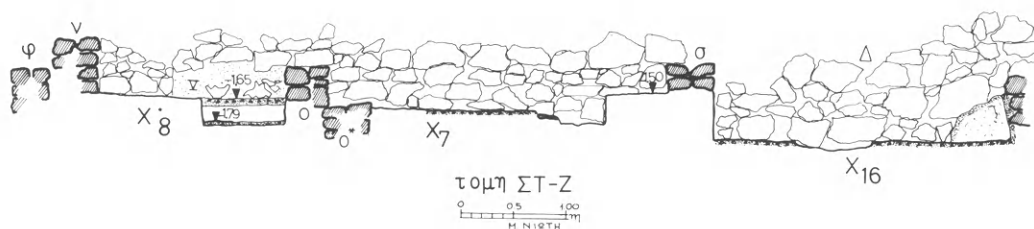

Σχ. XI. Τομή τῶν χώρων 16 καὶ 17 ἀπὸ 'Α.

τερα καὶ νοτιότερα πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῶν κατώτερων τοίχων (Ο*) καὶ (Δ) ἀντίστοιχα. Ἀντίθετα ὁ νεότερος τοῖχος (σ) τῆς Δ. πλευρᾶς εἶναι χτισμένος παράλληλα μὲν, σὲ ἀπόσταση ὅμως 0.80 μ. δυτικότερα τοῦ χαμηλότερου τοίχου (Τ-1), εἶναι δὲ θεμελιωμένος ἀρκετὰ ψηλά, ψηλότερα ἀπὸ τὴ στάθμη τοῦ δαπέδου τῆς φάσης 2, ὥστε νὰ ἀποδίδεται ἀνεπιφύλακτα στὴν τελευταία φάση χρήσης (3) τοῦ χώρου. Ὁ περιορισμὸς τοῦ χώρου ἀπὸ Β. δὲν εἶναι σαφής, ὅσον ἀφορᾷ στὶς δύο (μεσαία καὶ νεότερη, 2 καὶ 3) φάσεις χρήσης, ἐπεὶδὴ τὰ ψηλότερα στρώματα τοῦ τμήματος αὐτοῦ συμπαρασύρθηκαν μέσα στὴν τάφρο ποῦ ἄνοιξε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα.

Ἡ παλαιότερη φάση (1) τοῦ χώρου 7 διαπιστώθηκε στὸ Β. μόνο τμήμα του, μέσα στὴ λίγη, ὡστόσο ἀδιατάρακτη ἐπίχωση ποῦ εἶχε ἀπομείνει κάτω ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς τάφρου τῶν θεμελίων τοῦ Μουσείου. Στὴ φάση αὐτὴ ὁ χώρος ὀρίζεται ἀπὸ 'Α. ἀπὸ τὰ ὑπολείμματα —ἀλλὰ σαφὴ ἴχνη— τοῦ θεμελίου τοῦ παλαιότερου, 'Α. τοίχου (Ο*) ποῦ κατευθύνονται πρὸς τὸν Ν. τοῖχο (Τ-2) τοῦ χώρου 22 καὶ ἀπὸ Δ. ἀπὸ τὸν Δ. τοῖχο (Τ-1), θεμελιωμένους ἀντίστοιχα σὲ βάθ. 2.39 καὶ 2.30 μ. Ἀπὸ Β. ὀρίζεται ἀπὸ τὸν (Τ-2), θεμελιωμένο σὲ βάθ. 2.40 μ., κατεστραμμένο στὸ δυτικὸ του ἄκρο, λίγο πρὶν συναντήσῃ τὸν (Τ-1). Μεταξὺ τῶν τοίχων αὐτῶν βρέθηκε στρωμένο σὲ βάθ. 2.14-2.21 μ. δάπεδο (τὸ δάπεδο Α), κατασκευασμένο ἀπὸ πατημένο κοκκινωπὸ πηλόχωμα, πάχ. 0.07-0.08 μ. Χαρακτηριστικὸ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ εἶναι ἡ περιεκτικότητά του σὲ λεπτὸ χαλίκι. Ἡ ἐπιφάνειά του ἔφερε κατὰ τόπους ἔντονα ἴχνη φωτιᾶς (στάχτη καὶ καρβουνάκια), μιὰ ἔνδειξη τῆς αἰτίας κατάργησής του καὶ τῆς ἀνάγκης περαιτέρω ἀνανέωσης τοῦ χώρου. Ὡς σημειωθεῖ ὅτι δάπεδο τῆς ἴδιας μορφῆς, μὲ ἴχνη ἐπίσης φωτιᾶς, ἀνιχνεύθηκε σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ αὐτό, μέσα στοὺς χώρους 16 καὶ 17⁹⁷, σὲ βάθ. 2.22 καὶ 2.20 μ. ἀντίστοιχα. Στὸν ἀμέσως πρὸς 'Α. χώρο 21 (βλ. πὺρ πάνω σ. 23) βρέθηκε δάπεδο ἀπὸ κιτρινωπὸ πατημένο πηλόχωμα (πλέσια), σὲ βάθ. 2.39-2.52 μ. (μὲ ἐπιφάνεια δηλ.

97. Βλ. πὺρ κάτω σχετικὰ μὲ τοὺς χώρους 16 καὶ 17.

Σχ. XII. Τομή των χώρων 8, 7 και 16 από Β.

πού παρουσίαζε άνοδική κλίση προς Δ., καταλήγοντας πάνω στα ίχνη μόνον του θεμελίου του τοίχου (Ο*) που διατηρούνταν στη δυτική πλευρά του χώρου 21) (σχ. X). Παρουσίαζε και αυτό στην επιφάνειά του ίχνη φωτιάς, δηλώνοντας έτσι συμμετοχή στην κοινή τύχη που είχε επιφυλαχθεί σε όλα αυτά τα δάπεδα των χώρων 16, 17 και 7 κατά την άρχική τους φάση χρήσης (Ι).

Κατά την άμέσως επόμενη φάση χρήσης 2 χρησιμοποιούνται οι ίδιοι τοίχοι (Ο*) και (Τ-Ι), οι όποιοι «συνδέονται» στο Ν. άκρο τους με τον τοίχο (Δ) που όρίζει τον χώρο από Ν. (πίν. 30α). Στη φάση αυτή διαγράφεται στον χώρο το τετράπλευρο σχήμα του και οι διαστάσεις του διαμορφώνονται στο 1.50 μ. για το πλάτος και 2.50 μ. τουλάχιστον για το μήκος (ή μέχρι 3.50 μ., αν υποθέσουμε ότι και στη φάση αυτή χρησιμοποιούνταν και ο παλαιότερος τοίχος Τ-2, ως κοινός μεσότοιχος των χώρων 7 και 21, περιορίζοντας τον χώρο από Β.). Το νέο δάπεδο (Β) που βρίσκεται να καταλήγει πάνω στους παραπάνω τοίχους, υψώνεται κατά 0.30 μ. περίπου πάνω από το παλαιότερο (Α). Ήταν κατασκευασμένο από πατημένο κιτρινωπό πηλόχωμα (πλέσια), ή δε επιφάνειά του παρουσίαζε κατηφορική κλίση προς Β. έχοντας υποστεί τέτοια καθίζηση, ώστε η Ν. παρυφή του άκουμπούσε πάνω στην όψη του τοίχου (Δ) σε βάθ. 1.68 μ., ή δε προς Β. σωζόμενη άκρη του —στο σημείο διακοπής του από το έκσκαφικό μηχάνημα— έφθανε το 1.79 μ. (σχ. X, πίν. 30α). Στη φάση αυτή του δαπέδου (Β) έχουν χρησιμοποιηθεί οι ίδιοι τοίχοι της προηγούμενης περιόδου (Ι) (Ο*, Δ και Τ-Ι), λίγο δε αργότερα, μέσα όμως στην ίδια περίοδο 2, κτίζεται και ο τοίχος (Ο) πάνω στον παλαιότερο (Ο*), με μικρή όμως απόκλιση προς Α. από εκείνον. Ο τοίχος (Τ-Ι) —ή επιφάνεια του όποιου σώζεται σε βάθ. 1.43 μ., νότια, και 1.67 μ., βόρεια— παρουσιάζει κοντά στο νότιο άκρο του και μεταξύ των δόμων του άνοιγμα πλάτ. 1.10-1.20 μ., στη βάση του όποιου, σε βάθ. 1.55 μ. μιá μονή σειρά λίθων δείχνει ότι αποτελούσε υπόστρωμα κατωφλιού μιáς διόδου που επέτρεπε την επικοινωνία μεταξύ των χώρων 7 και 16 (πίν. 16β). Το δάπεδο από πλέσια (Β) αντιστοιχεί σε δάπεδα που βρέθηκαν σε ανάλογο βάθος (1.65-1.79 μ.) στους γειτονικούς χώρους 8 και 9 από κοκκινωπό πηλόχωμα⁹⁸.

Την τελευταία χρήση και εγκατάλειψη του δωματίου στη φάση 2 σηματοδοτούν σπασμένα άγγεϊα που βρέθηκαν πάνω στο δάπεδο, ήμιβυθισμένα μέσα σ' αυτό, κοντά στη Β. άκρη του, όπως αυτή διαμορφώθηκε από το πέραςμα του έκσκαφέα: τεμάχια άβαφου πιθαμ-

98. Βλ. πιο κάτω σχετικά με τους χώρους 8 και 9.

φορίσκου (α), μόνωτη κύλικα (β) και σκύφος του τύπου με διακόσμηση με ρόδακα (γ), βλ. στὸν κατάλογο.

Τὴ νεότερη διαμόρφωσή του ἀποκτᾷ ὁ χῶρος με τὴν κατασκευὴ τῶν τοίχων (ε) στὰ Ν. καί (σ) στὰ Δ., θεμελιωμένων σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο, σὲ βάθ. 1.45-1.55 μ. Ὁ τοίχος (σ), ποὺ ἀντικαθιστᾷ τὸν (Τ-1), διατηρεῖ ἐπίσης τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸν χῶρο 16, ἀπόδειξη πὺς καὶ στὴ φάση αὕτὴ ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάρχει τὸ γενικὸ σχέδιο τῆς προηγούμενης. Τὸ ἄνοιγμα, πλάτ. 0.75 μ., ἀναγνωρίζεται ὡς δίοδος ἀπὸ τοὺς ἀδρᾶ πελεκημένους στὴν περιοχὴ τοῦ θυρώματος, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ δόμους καὶ τοὺς πλακοειδεῖς λίθους στὴ βάση του γιὰ τὸν σχηματισμὸ κατωφλιοῦ. Ἐκτεταμένη στρώση δαπέδου δὲν ἐντοπίσθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου κατὰ τὴ φάση αὕτὴ (3). Ἰχνὴ μόνου δαπέδου ἀπὸ πατημένο πηλόχωμα μαρτυροῦνται κατὰ μῆκος τῆς Ἀ. ὁψης τοῦ τοίχου (σ), στὸ βάθος περίπου τοῦ θεμελίου του (1.50 ± 0.10 μ.). Ἡ ἐπιφάνεια τῶν ἰχνῶν αὐτῶν, ποὺ συμβατικὰ χαρακτηρίζεται ἐδῶ ὡς δάπεδο (Γ), ἀντιστοιχεῖ σὲ στρώση κοκκινωποῦ πατημένου πηλοχώματος ποὺ ἐντοπίσθηκε σὲ ἀρκετὴ ἔκταση μέσα στὸν γειτονικὸ χῶρο 16, σὲ βάθ. 1.40 μ. καὶ ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ χαρακτηριστεῖ ὡς βατὸ ἐπίπεδο (Laufffläche), ἀπὸ βάση πιθανοφoρέα ποὺ βρέθηκε νὰ πατᾷ πάνω του⁹⁹ (πίν. 16β). Στὸ ἴδιο περίπου ἐπίπεδο (1.45 μ.) βρέθηκε ἀνάλογη βατὴ ἐπιφάνεια ἀπὸ κοκκινωπὸ πατημένο χῶμα στοὺς γειτονικοὺς, πρὸς Ἀ. χώρους 8 καὶ 9 (βλ. πλὸ κάτω).

Ἡ ἔλλειψη σαφῶν ἰχνῶν δαπέδου τῆς φάσης 3 στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀπὸ τὴ διαταραχὴ ποὺ προκάλεσε —καὶ στὸν χῶρο αὐτόν, ὅπως καὶ σὲ ἄλλους— ἡ ταφὴ ἑνὸς ἐνήλικα (II). Ὁ σκελετὸς βρέθηκε νὰ πατᾷ σὲ ἐπίχωση 0.07 μ. περίπου πάνω στὸ δάπεδο (Β), γεγονός ποὺ βεβαίωνε ὅτι ἡ ταφὴ εἶχε λάβει χώρα τουλάχιστον μετὰ τὴν κατάργηση τοῦ δαπέδου αὐτοῦ. Κεϊτόταν σὲ στάση ὕπτια, με κατεύθυνση ἀπὸ Ν. πρὸς Β., τοποθετημένος παράλληλα πρὸς τὸν τοίχο (Ο*), με τὰ πόδια λυγισμένα στὸ πλάι, τὸ δεξιὸ χέρι διπλωμένο φερόταν πρὸς τὸν ἀριστερὸ ὤμο (πίν. 17α). Ὁ σκελετὸς βρέθηκε χωρὶς κρανίον, ἀφοῦ στὴ θέση ἀκριβῶς τῆς κλείδας ἡ ἐπίχωση εἶχε παραβιασθεῖ ἀπὸ τὴν τάφρον ποὺ ἄνοιξε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανῆμα ἀποκεφαλίζοντας στὸ πέρασμά του τὸν σκελετό. Ἡ ταφὴ παρουσί-αζε προχειρότητα. Κανένα κτέρισμα δὲν βρέθηκε νὰ συνοδεύει τὸν νεκρό —τὰ προαναφερθέντα ἀγγεῖα, ὁ πιθανοφόρισκος, ἡ κύλικα καὶ ὁ σκύφος ἦταν τοποθετημένα βαθύτερα, σὲ ἄμεση ἐπαφὴ με τὸ δάπεδο καὶ ἀνῆκαν στὴ 2η φάση χρήσης τοῦ δωματίου. Ἡ ταφὴ εἶχε συντελεσθεῖ, ὅπως φαίνεται, μετὰ τὴν κατάργηση καὶ τοῦ νεότερου δαπέδου (Γ), μέσα στὸ ὁποῖο ἀνοίχθηκε ἀβαθὴς λάκκος γιὰ νὰ περιλάβει τὸν νεκρό.

Οἱ περίοδοι χρήσης τοῦ χώρου 7, ὅπως αὐτὲς διακρίνονται μέσω κυρίως τῶν ἐπιμέρους δαπέδων, καθορίζονται χρονικὰ ἀπὸ τὶς ὁμάδες ὀστράκων ποὺ συγκεντρώθηκαν πάνω καὶ κάτω ἀπὸ αὐτά¹⁰⁰.

Ἀπὸ λεπτὴ ἐπίχωση (πάχ. 0.10 μ.), πάνω στὸ παλαιότερο δάπεδο (Α), σὲ βάθ. 2.21 μ., συγκεντρώθηκαν τὰ ὀστρακα τῆς ὁμάδας 33 ποὺ τοποθετοῦνται χρονικὰ στὴν ΥΕ IIIA2-B1 περίοδο. Στὴν ὁμάδα αὕτὴ σαφὴς εἶναι ἡ ἔλλειψη ὀστράκων τῆς ΥΕ IIIB2 περιόδου. Στὴν ἴδια περίοδο ἀνήκουν καὶ τὰ ὀστρακα τῆς ὁμάδας 32, ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου ποὺ περιεῖχε ὡς συνδετικὸ ὑλικὸ λεπτὸ χαλίκι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ΥΕ ὀστρακα ἡ ὁμάδα αὕτὴ (32) περιελάμβανε ἀρκετὰ ΜΕ. Τὴ χρονολόγηση αὕτὴ ἐνισχύει καὶ ἡ μαρτυρία τῶν ὁμάδων ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τὰ δάπεδα τῆς ἴδιας οἰκοδομικῆς φάσης ἀπὸ τοὺς γειτονικοὺς χώρους 16 καὶ

99. Ἡ βάση τοῦ πιθανοφoρέα (βλ. πίν. 16β) μάταια ἀναζητήθηκε ἀργότερα στὴν ἀποθήκη.

100. Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῶν ἐπιμέρους ὁμάδων

καὶ τῶν ἀγγείων βλ. στὸν κατάλογο στὸ τέλος τῆς περιγραφῆς καθενὸς χώρου.

17 κυρίως, ή επιφάνεια των οποίων διέσωζε όμοίως ίχνη φωτιάς (βλ. πιο κάτω). Τό ίδιο διαπιστώνεται και από τό κεραμεικό ύλικό της λεπτής επίχωσης —όση απέμεινε κάτω από τόν πυθμένα της τάφρου θεμελιώσεως του Μουσείου— πάνω στο δάπεδο πλέσιας, σε βάθος ανάλογο, στον γειτονικό χώρο 21 που παρουσίαζε επίσης ίχνη φωτιάς (όμάδα 34). Ένα μικρό όστρακο με τμήμα διακόσμησης που θα μπορούσε να ανήκει σε σκύφο του τύπου με ρόδακα από την ομάδα αυτή (είκ. 7 άρ. 4) είναι άβέβαιη μαρτυρία για να ανατρέψει τό συμπέρασμα της χρονολόγησης αυτής.

Έκτός από τά όστρακα, βρέθηκαν πάνω στο δάπεδο (Α) δύο τεμάχια κονιάματος διακοσμημένα με κίτρινο και κόκκινο χρώμα (κόκκινη ταινία) και τεμάχιο κεραμίδας στέγης (στρωτήρα) (πίν. 2α και 16α).

Τό μεσαίο δάπεδο του χώρου (Β), και μάλιστα ή τελευταία χρήση του, τοποθετείται στην ΥΕ ΠΙΒ2 περίοδο, ιδίως από την ύπαρξη μεταξύ των σπασμένων άγγείων σκύφου του τύπου με διακόσμηση με ρόδακα (είκ. 44, 4). Τό γεγονός ότι τό δάπεδο αυτό έχει ήδη καταργηθεί στην ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμη περίοδο, επιβεβαιώνεται από τη συσσωρευμένη πάνω του επίχωση που τό σφραγίζει, αποτελώντας συγχρόνως ύλικό του υποστρώματος του άνωτερου και νεότερου δαπέδου (Γ). Στις ομάδες όστράκων που συγκεντρώθηκαν από την επίχωση αυτή (175, 174, 185 και 195) περιέχεται μικρό ποσοστό όστράκων της Πρώιμης ΥΕ ΠΙΓ περιόδου (είκ. 7 άρ. 16-20, είκ. 8 άρ. 18-21).

Τό ψηλότερο δάπεδο (Γ), από πατημένο κοκκινωπό πηλόχωμα, διατηρήθηκε δυστυχώς σε μικρό τμήμα για να δώσει έπαρκείς και βάσιμες μαρτυρίες. Οι ένδειξεις χρονολόγησης που παρέχονται από τις συγκεντρωμένες στο επίπεδο αυτό ομάδες όστράκων μπορούν όμως να αξιοποιηθούν κατ' άρχην και να συσχετισθούν στη συνέχεια με ένδειξεις από ομάδες άλλων φάσεων από άλλους χώρους. Έτσι σαφή δείγματα της ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμης περιόδου προήλθαν από την ομάδα 194 που σχηματίστηκε από τό ύλικό της επίχωσης πάνω στο τμήμα του δαπέδου (Γ), σε βάθ. 1.33-1.50 μ. Παρόμοια κεραμεική προσέφερε και ή ομάδα 173α από επίχωση στο έσωτερικό του χώρου, σε βάθος από 1.27 έως 1.60 μ., έως δηλ. τό θεμέλιο των νεότερων τοίχων.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ*

Δάπεδο Α (βάθ. 2.14-2.21 μ.)

* Ομάδα 33: Τρία στελέχη και χείλη άβαφων κυλίκων με γωνιώδες περίγραμμα και τονισμένο χείλος. Όστρακα από όλόβαφες κύλικες ή ύψίποδες σκύφους. Χείλος κυάθου άβαφου έξωτερικά, όλόβαφου έσωτερικά (Schöpfung 1988 πίν. 2 άρ. 28, είκ. 4 άρ. 5: ΥΕ ΠΙΒ Πρώιμη). Όστρακο με στική διακόσμηση (stippled). Βάση κυπέλλου (mug). Όστρακο με σπείρα και πόδια από τρία τριποδικά μαγειρικά σκεύη. Δόντι κάπρου (πίν. 18α). ΥΕ ΠΙΑ2-Β1.

* Ομάδα 32: ΜΕ όστρακα (άμαυρά, γκρίζο μινύειο/

ψευδομινύειο και κίτρινο μινύειο), ΥΕ όστρακα: όστρακα από όλόβαφες κύλικες (MDP 90 είκ. 108: ΥΕ ΠΙΑ2). Όστρακο με στική διακόσμηση, όστρακο με μοτίβο λουλουδιού FM 15 ή 18 ή πολλαπλών γωνιώδων μίσχων (multiple stem angular), FM 19 (MDP 85 είκ. 101 άρ. 9 και σ. 53: ΥΕ ΠΙΑ1 και French 1965 πίν. 51c άρ. 8: ΥΕ ΠΙΑ2, ή ίδ., 1966, 221 είκ. 3 άρ. 1: ΥΕ ΠΙΒ1) (είκ. 7 άρ. 5-15). Κεραμίδα στέγης-στρωτήρας, σωζόμενο τμήμα διαστ. 0.35×0.25 μ., πάχ. 0.036-0.07 μ. (παχύτερο στην ανασηκωμένη άκρη) (πίν. 2α, 16α). Δύο τεμάχια κονιάματος που φέρουν κίτρινο και κόκκινο χρώμα (ταινία) (είκ. 7 άρ. 5-15).

* Κατά τη μελέτη των κεραμεικών ομάδων αξιολογήθηκαν και παρουσιάζονται εδώ μόνο τά χαρακτηριστικά από τά όστρακα, ενώ αποσιωπούνται άλλα.

Δάπεδο Β (βάθ. 1.68-1.79 μ.)-άγγεϊα καὶ ομάδες ὀστράκων

- α) Δύο τεμάχια ἀπὸ τὸ πάνω τμήμα ἄβαφου πιθαφο-
ρίσκου (τοῦ τύπου FS 48)· πηλὸς κιτρινωπός (τοῦ
τύπου τῶν ἄβαφον ἀγγείων ποὺ ὁ Wardle ὀνομά-
ζει standard), τοῦ κανονικοῦ τύπου (βλ. Wardle
1969, 281).
- β) Κύλिका κωνική, μόνωτη μὲ γωνιώδες περίγραμμα:
FS 267, ἄβαφη, ὕψ. 0.093 μ., διαμ. 0.055 μ.· πηλὸς
κιτρινωπός. Ἀνήκει στὸν τύπο ποὺ ὁ Wardle
ὀνομάζει rough (Wardle 1969, 281, 285 κέ., 286
εἰκ. 10 ἀρ. 97. French 1967, 176 εἰκ. 17 ἀρ. K 14.
Mountjoy 1976, 99 εἰκ. 12 ἀρ. 146: YE IIB1). Τὸ
ἴδιο σχῆμα πάντως ἐξακολουθεῖ καὶ στὴν YE
IIB2 (Wardle 1973, 322). Παρόμοιες κύλικες βρέ-
θηκαν καὶ στὸν χώρο 18, βλ. πιὸ κάτω, ομάδα 233
(εἰκ. 44, 5).
- γ) Βαθὺς σκύφος τοῦ τύπου μὲ ρόδακα, FS 284, ὕψ.
0.075 μ., διαμ. χεῖλ. 0.123 μ., βάσ. 0.04 μ.· πηλὸς
κιτρινωπός, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, βαφὴ καστα-
νόμαυρη. Πρβ. MDP 131 εἰκ. 162 ἀρ. 1, 2 καὶ 151
εἰκ. 190 ἀρ. 1-3: YE IIB2 καὶ YE IIIΓ Πρώιμη.
Wardle 1973, 314 κέ. εἰκ. 10 ἀρ. 56-60. Κατὰ τὸν
Schönfeld 1988, 196, οἱ σκύφοι τοῦ τύπου μὲ ρό-
δακα ἐμφανίζονται ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς Μέσης
YE IIB. Κατὰ τὴν Mountjoy (MDP) οἱ σκύφοι
τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι κατὰ κανόνα μικροὶ στὴν
YE IIB2 καὶ φέρουν στίς λαβὲς πολλαπλὲς πινε-
λιές, ἀντίθετα μὲ δείγματα τῆς YE IIIΓ Πρώιμης
ποὺ φέρουν κατὰ κανόνα τρεῖς πινελιές. Σύμφωνα
μὲ τὸ κριτήριον αὐτό —παρόλο ποὺ δὲν εἶναι δε-
σμευτικὸ— τὸ ἀγγεῖο φαίνεται νὰ ἀνήκει στὰ
ὕστερα δείγματα τοῦ τύπου (εἰκ. 44, 4, πίν. 18β).
- Ἑ Ομάδα 175: Τεμάχιο ἀπὸ βαθὺ σκύφο τύπου Α΄.
Ὅστρακο ἀπὸ ὀλόβαφο ἀγγεῖο, κύλिका ἢ ὑψί-
ποδα σκύφο. Τεμάχιο κρατήρα μὲ ὀλόβαφο ἐσω-
τερικὸ (βλ. MDP 146 εἰκ. 182 καὶ 149 εἰκ. 188 ἀρ.
1: YE IIIΓ Πρώιμη) (εἰκ. 7 ἀρ. 16-20).
- Ἑ Ομάδα 174: Ὅστρακο χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ
σκεύους. Βάση κυπέλλου. Ὅστρακα ἀπὸ ὀλό-
βαφη κύλिका. Ὅστρακα βαθέων σκύφων Α΄. Χεί-
λη κρατήρων. Χεῖλος σκύφου (ἄγνωστο ἂν τύπου
Α΄ ἢ Β΄) μὲ βαμμένο τὸ ἐσωτερικὸ. Κατὰ τὸν
Schönfeld 1988, 159 εἰκ. 1 ἀρ. 11, οἱ σκύφοι μὲ
βαμμένο ἐσωτερικὸ δὲν ἐμφανίζονται στὴν YE
IIB2, ἀλλὰ νωρίτερα, ἤδη στὴν IIB Πρώιμη.
(εἰκ. 7 ἀρ. 21-23, εἰκ. 8 ἀρ. 1-12).

Ἑ Ομάδα 185: Τεμάχια χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύ-
ους. Χεῖλη κυλίκων ὀλόβαφων (εἰκ. 8 ἀρ. 13-17).
YE IIIA2-IIIB.

Ἑ Ομάδα 195: Πόδι καὶ χεῖλος τριποδικοῦ μαγειρι-
κοῦ σκεύους. Τεμάχιο κρατήρα μὲ μοτίβο σπεί-
ρας. Χεῖλος κυπέλλου μὲ αὐλακώσεις στὴν περι-
φέρεια. Στέλεχος κύλικας μὲ ταινιωτὴ διακό-
σμιση καὶ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ, ὅπως δείχνει τὸ
τμήμα τοῦ πυθμένα ποὺ σώζεται στὴν κορυφὴ
(πρβ. Podzuweit 1981, 201 εἰκ. 54 ἀρ. 13, 14: με-
ταβατικὴ YE IIB/Γ καὶ ὁ ἴδ., 1979, 421 εἰκ. 41
ἀρ. 8 καὶ 11 καὶ σ. 421: YE IIIΓ. Rutter 1977 εἰκ.
11 καὶ σ. 3: YE IIIΓ, φάση 3, ποὺ ἀντιστοιχεῖ
κατὰ τὴ Mountjoy, MDP 133, στὴν YE IIIΓ Πρώ-
ιμη) (εἰκ. 8 ἀρ. 18-21, εἰκ. 9 ἀρ. 1-2).
YE IIIΓ Πρώιμη.

Δάπεδο Γ (βάθ. 1.55 μ.)

Ἑ Ομάδα 194: Ὅστρακο μὲ διακόσμιση κάθετων
πορφυρῶν. Στέλεχος κύλικας μὲ μοτίβο δικτυωτό
(MDP 114: YE IIB1). Τεμάχια ὀλόβαφων κυλί-
κων. Χεῖλος ὑψίποδος σκύφου. Ὅστρακο ἀπὸ
χεῖλος βαθέος σκύφου μὲ διακόσμιση ταινίας μέ-
σου πάχους (medium band) (MDP 151). Ὅ-
στρακα ὀλόβαφων σκύφων τῆς YE IIIΓ Πρώιμης
(MDP 151 εἰκ. 191).

YE IIIΓ Πρώιμη.

Ἑ Ομάδα 173α: Τεμάχια τριποδικῶν μαγειρικῶν
σκευῶν. Δεκατέσσερα στελέχη ἄβαφον κυλίκων.
Πέντε στελέχη ὑψίποδων σκύφων. Ἐπίπεδη βά-
ση μεγάλου ἀμφορέα ἢ πρόχου μὲ ἀμαυρὴ ταινία.
Λαβὴ μεγάλου ἀμφορέα ἢ πρόχου διακοσμημένη
μὲ ἀνάποδο «γ». Τμήμα πιθοειδοῦς ἀγγείου μὲ
ἐκτυπα σφαιρίδια. Χεῖλος ὑψίποδος σκύφου μὲ
ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (MDP 92 εἰκ. 112 ἀρ. 4 καὶ
15 γιὰ τὸ σχῆμα τοῦ χεῖλους: YE IIIA2). Βάση
ἄβαθοῦς σκύφου FS 295 μὲ ὁμόκεντρος ταινίες
στὸ ἐσωτερικὸ (MDP 153 εἰκ. 197 ἀρ. 1, 2: YE
IIIΓ Πρώιμη). Τεμάχια κρατήρων. Τεμάχια σκύ-
φων τύπου Α΄. Τεμάχια κυπέλλων μὲ αὐλάκωση
στὴ μέση. Κεφάλι εἰδωλίου τύπου βοοειδοῦς.
Τμήμα εἰδωλίου ἀλόγου, προφανῶς ἀπὸ ζευγὸς
ἀλόγων ποὺ σέρνουν ἄρμα (πρβ. C. Renfrew κ.ἄ.,
*The Archaeology of Cult - The Sanctuary at Phy-
lakopi* (1985) 253 κέ., σ. 25, 26, 27 καὶ πίν. 44a)
(εἰκ. 9 ἀρ. 3-19, εἰκ. 10 ἀρ. 1-18).

YE IIIΓ Πρώιμη.

Χώρος 16 (παρένθ. πίν. Α αρ. 16, σχ. XI, XII)

Ο χώρος 16 είναι ένα αρκετά ευρύχωρο δωμάτιο που προβάλλεται μεταξύ των υπόλοιπων δωματίων από τις διαστάσεις, το κανονικό τετράγωνο σχήμα του, το πάχος των τοίχων του (0.50-0.55 μ.) και τη στερεή δόμησή τους, από τις κατασκευές που αποκαλύφθηκαν στο έσω-τερικό του και γενικά από τον βαθμό διατήρησής του. Συνδεόμενος με κοινούς μεσότοιχους με τους γειτονικούς του χώρους 7 και 17, αποτελεί τον κεντρικό χώρο μιας ιδιαίτερης οικοδομικής ένότητας που ξεχωρίζει μέσα από το συνονθύλευμα τοίχων του όλου συγκροτήματος από το συγκεκριμένο σχέδιο που τη διέπει. Καταλαμβάνει τη γωνιακή θέση μεταξύ των δύο άλλων χώρων, 7 και 17, που διατάσσονται μπροστά από αυτόν, προς Δ. και Β. σε σχήμα Γ, συγκοινωνώντας με αυτούς μέσω διόδων. Ορίζεται από Ν. από τον τοίχο (Δ) που καταλήγει εδώ προερχόμενος από τον χώρο 7, από 'Α. από τον τοίχο (T-I) που αποτελεί κοινό μεσότοιχο με τον ίδιο χώρο. Από Δ. ορίζεται από τον τοίχο (υ), ενώ από Β. χωρίζεται από τον χώρο 17 με τους επάλληλα χτισμένους μεσότοιχους, τον κατώτερο (M*) και τον ανώτερο (M). Οί δύο αυτοί τοίχοι ανταποκρίνονται σε δύο διαφορετικά δάπεδα (Β και Γ) που αποκαλύφθηκαν στο έσωτερικό του χώρου και τα όποια καταλήγουν σε καθένα από αυτούς αντίστοιχα (πίν. 17β). Τα δάπεδα απέχουν μεταξύ τους 0.10 μ., πράγμα που επιτρέπει να δεχθούμε ότι η χρονική διάρκεια που τα χωρίζει δεν ήταν μεγάλη και ότι το νεότερο (άνωτερο) δάπεδο ήταν μάλλον ανανέωση του παλαιότερου. Στη φάση αυτή ανακαίνισης του χώρου ανήκει επομένως και ο τοίχος (M) που θεμελιώνεται πάνω — αλλά όχι κατ' άξονα — στην επιφάνεια του παλαιότερου τοίχου (M*). Ο τοίχος (M) δεν συναντά, όπως ο (M*), τον πλευρικό τοίχο (T-I) στο άκρο του, αλλά σταματάει 0.70 μ. πριν από αυτόν, αφήνοντας να δημιουργηθεί ένα άνοιγμα διόδου προς τον χώρο 17. Η όχι κατ' άξονα τοποθέτηση του ενός τοίχου πάνω στην επιφάνεια του άλλου — όπως άλλωστε συμβαίνει και με τους τοίχους (ε) και (Ο), χτισμένους πάνω στους (Δ) και (Ο*) αντίστοιχα στον χώρο 7, βλ. πιο πάνω —, υπαγορευόταν προφανώς από στατικούς λόγους που επέβαλλε ή κατωφέρεια, ιδίως προκειμένου για τους από 'Α. προς Δ. κατευθυνόμενους τοίχους. Έτσι ο νεότερος τοίχος, οπισθοχωρώντας κατά τη θεμελίωσή του λίγα εκατοστά πάνω στην επιφάνεια του παλαιότερου, έβρισκε σε εκείνον ένα ισχυρό θεμέλιο, ένα είδος στερεοβάτη πάνω στο επικλινές έδαφος.

Περιβαλλόμενος από τους παραπάνω τοίχους ο χώρος 16 σχηματίζεται τετράγωνος, με διαστ. 3.30×3.30 μ. (ή 3.15 μ. στη φάση του τοίχου M).

Οί δύο φάσεις χρήσης που διαπιστώνονται στον χώρο από τα δύο δάπεδα πλέσιας που προαναφέρθηκαν και τους επάλληλα χτισμένους τοίχους (M*) και (M), δεν είναι οί μοναδικές ούτε οί αρχικές. Μία τομή στο χαμηλότερο δάπεδο πλέσιας (B), εκατέρωθεν του τοίχου (M*) (πίν. 19α), αποκάλυψε σε βάθ. 2.22 μ. το αρχικό δάπεδο του χώρου (A), κατασκευασμένο από κοκκινωπό κιμιλόχωμα, ανάμεικτο με ψιλό χαλίκι, ή επιφάνεια του όποιου είχε εκτεθεί στη φωτιά. Η στρώση αυτή του δαπέδου με την αρκετά ανώμαλη επιφάνεια δεν κατέληγε όμαλά πάνω στις δύο όψεις του τοίχου (M*) αλλά ούτε πάνω στην όψη του (T-I) — λόγω φθοράς ή άλλης αιτίας —, ώστε η σχέση του με τους τοίχους αυτούς να μην είναι δυνατόν να καθοριστεί με ακρίβεια. Παρόμοιας κατασκευής δάπεδα βρέθηκαν και στους χώρους 7 και 17 (δάπεδο A), προσβλημένα και αυτά από φωτιά. Ίχνη φωτιάς παρουσίαζε και το δάπεδο από πλέσια που βρέθηκε σε ανάλογο βάθος στον χώρο 21, ενώ ίδιας ύψους δάπεδο (κοκκινωπό χρώμα με λεπτό χαλίκι) αποτελούσε το μικρό εκείνο τμήμα που ανακαλύφθηκε στο κέντρο του χώρου 22. Τα κοινά κατασκευαστικά χαρακτηριστικά, τα αναλογούντα βάθη και τα ίχνη φωτιάς που διέσωζαν τα δάπεδα αυτά, επιτρέπουν με βεβαιότητα την απόδοσή τους σε μια ενιαία και αρχική φάση χρήσης (1) του τμήματος αυτού του συγκροτήματος.

Τις άμέσως επόμενες φάσεις χρήσης του χώρου αντιπροσωπεύουν τα δύο επάλληλα δά-

πεδα πλέσιας (πίν. 17β), τὸ κατώτερο (B), σὲ βάθ. 2.12 μ., τὸ ἀνώτερο (Γ), σὲ βάθ. 1.96-2.04 μ. (λόγω τῆς κατηφορικῆς πρὸς B. κλίσης ποὺ παρουσιάζει). Τὸ δάπεδο (B) —καὶ συγκεκριμένα τὸ ὑπόστρωμά του, ἀφοῦ ἡ ἐπιφάνειά του ἔχει φθαρεῖ— καταλήγει ὁμαλὰ πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (M*), δηλώνοντας ἔτσι τὴ χρονικὴ του σχέση με τὸν τοῖχο αὐτό, ἀλλὰ καὶ με τοὺς τοίχους (T-1) καὶ (v), με τοὺς ὁποίους ὁ (M*) «συνδέεται». Συνεπῶς τὸ ὅλο σχῆμα ποὺ παρουσιάζει ὁ χώρος 16, περιβαλλόμενος ἀπὸ τοὺς τοίχους ποὺ περιγράψαμε παραπάνω, ἀνάγεται ἤδη στὴ φάση τοῦ δαπέδου (B).

Ὡς μία ἀκόμα φάση χρήσης τοῦ χώρου (πέραν ἐκείνης τῶν δαπέδων A, B καὶ Γ) θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ἐκείνη στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ ἀρκετὰ ψηλὰ, σὲ βάθ. 1.50 μ., θεμελιωμένος τοίχος (σ), ὁ ὁποῖος «συνδεόμενος» με τὸν τοῖχο (Δ) ἀνήκει οὐσιαστικὰ στὸν χώρο 7 (σχ. XII). Εἰσχωρεῖ ἀπὸ N. στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου 16, διακόπτει ὅμως τὴν πορεία του ὕστερα ἀπὸ 3 μ., χωρὶς νὰ συνδέεται με κάποιον ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ χώρου αὐτοῦ. Τὸ ἄνοιγμα διόδου (0.70 μ.) ποὺ ἐμφανίζει, δημιουργεῖ ἐν τούτοις κάποια σχέση ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν δύο συνεχόμενων χώρων 7 καὶ 16. Ἐξάλλου, λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο τοῦ θεμελίου του, σὲ βάθ. 1.35-1.40 μ., κυριαρχοῦσε μέσα στὸν χώρο 16 ἓνα σκληρό, κοκκινωπὸ στρώμα χόματος, πάνω στὸ ὁποῖο βρέθηκε νὰ πατᾷ ἡ ἐπίπεδη βάση πιθοειδοῦς ἀγγείου (πίν. 16β). Τὸ στρώμα αὐτό, σὲ συσχετισμὸ με παρόμοιο στρώμα ποὺ ἐντοπίσθηκε στὸ ἴδιο περίπου βάθος στὸν χώρο 7 (βλ. πιδ. πάνω) καὶ 0.15-0.20 μ. βαθύτερα στὸν χώρο 18 (βλ. πιδ. κάτω), θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς βατὴ ἐπιφάνεια (Lauffläche), χωρὶς ὅμως τὸ στοιχεῖο αὐτὸ νὰ προσδιορίζει τὴν ἀκριβὴ χρήση τοῦ χώρου 16 στὸ ἀνώτερο αὐτὸ ἐπίπεδο.

Ἐνα ἄλλο ἀνάλογο κοκκινωπὸ στρώμα χόματος, τὸ ὁποῖο ὅμως περιεῖχε ἐμφανὴ ἵχνη ἀπὸ διαλυμένες πλῖθρες, με ἀρκετὰ ἀνώμαλη ἐπιφάνεια, βρέθηκε λίγο χαμηλότερα, σὲ βάθ. 1.65 μ. Τὸ στρώμα αὐτὸ σφράγιζε τρόπον τινά, ὡς ὑλικὸ καταστροφῆς τὸ δάπεδο πλέσιας (Γ) ποὺ βρισκόταν 0.30 μ. χαμηλότερα (πίν. 19β). Πάνω στὸ στρώμα αὐτό, σὲ βάθ. 1.63 μ. ἐντοπίσθηκε κοντὰ στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου θαμμένος σκελετὸς μικροῦ παιδιοῦ (III). Ὁ σωρὸς τῶν ἀρκετὰ φθαρμένων στὸ σύνολό τους ὀστέων πρόδιδε μιὰ στάση συνεσταλμένη τοῦ νεκροῦ, ποὺ εἶχε πρόχειρα τοποθετηθεῖ σὲ κάποιο κοίλωμα χωρὶς τὴ συνοδεία κανενὸς ἀπολύτως κτερίσματος.

Στὴ φάση χρήσης τῶν δύο ἐπάλληλων δαπέδων ἀπὸ πλέσια (B) καὶ (Γ) ὁ χώρος 16 ἦταν ἐξοπλισμένος με δύο κατασκευὲς προσκτισμένες πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (v), ἡ πρώτη κοντὰ στὸ μέσο του, ἡ δευτέρη στὴ συμβολή του με τὸν τοῖχο (M), στὸ ἐσωτερικὸ δηλ. τῆς ΒΔ. γωνίας τοῦ χώρου. Μαρτυροῦν καὶ οἱ δύο μία ἐξειδικευμένη χρήση τοῦ δωματίου αὐτοῦ.

Ἡ πρώτη εἶναι μία κατασκευὴ ἀπὸ συμπαγὴ κιτρινωπὸ πηλὸ ποὺ μοιάζει με χαμηλὸ βάθρο σὲ σχῆμα πλαγιασμένου Π, με τοὺς δύο βραχίονες προτεταμένους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου (πίν. 20α-β). Ἔχει ὕψος ἀνάλογο πρὸς τὸ μῆκος τῶν βραχιόνων, 0.43 μ., καὶ τὸ ἄνοιγμα μεταξὺ τους εἶναι 0.30 μ. Στὶς ἄκρες τους οἱ βραχίονες εἶναι στενότεροι, πᾶχ. 0.18 μ., ἐνῶ στὸ σημεῖο ἐνωσῆς τους με τὸν τοῖχο (v) εἶναι παχύτεροι καὶ συγκλίνοντες με κυκλικὴ φορὰ μεταξὺ τους, σχηματίζουν τὸ ἐσωτερικὸ τῆς κατασκευῆς πεταλοειδές. Στὸν πυθμένα, ἀνάμεσα στοὺς βραχίονες, ὑπῆρχε στρώση παρόμοιου κιτρινωποῦ πηλοχώματος ποὺ ἀποτελοῦσε, τρόπον τινά, προέκταση τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου στὸ ἐσωτερικὸ τῆς κατασκευῆς. Κάτω ἀπὸ τὴ στρώση αὐτὴ ὑπῆρχε στρώμα κοκκινωποῦ πηλοχώματος ἀνάμεικτου με χαλίκι. Σαφὴ ἦταν τὰ ἵχνη πυράκτωσης ποὺ διαπιστώνονταν πάνω στὸν πυθμένα, καθὼς καὶ στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ βορεινοῦ βραχίονα, καὶ μάλιστα στὸ κάτω τμήμα του, στοιχεῖα ποὺ ἔχουν ἀσφαλῶς σχέση με τὴ λειτουργία τῆς κατασκευῆς. Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ποὺ γέμιζε τὸ ἐσωτερικὸ τῆς προῆλθαν τεμάχια σπασμένων ἀγγείων, ὅπως χεῖλος καὶ κάτω τμήμα χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ ἀγγείου με κυκλικῆς διατομῆς λαβὲς (βλ. στὸν κατάλογο, κ), τεμάχια ἀπὸ κρατῆρα ἢ πιθαμοφόρα με ταινιωτὴ διακόσμηση (λ) καὶ τεμάχια ἀπὸ δύο ἀρύταινες (μ, ν). Τὰ

τεμάχια του χυτροειδοῦς ἀγγείου καθὼς καὶ ἡ μία ἀπὸ τὶς ἀρύταινες ἔφεραν στὴν ἐπιφάνειά τους ἴχνη φωτιᾶς, ἐνῶ στὰ τεμάχια κρατήρα (:) βρέθηκαν κολλημένες στάχτες καὶ μικρὰ τεμάχια ἀπανθρακωμένου ξύλου. Ἀρκετὰ εὐκρινὲς ἦταν τὸ ἴχνος φωτιᾶς ποὺ διαπιστώθηκε λίγα ἑκατοστά (0.20 μ. περ.) μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν πηλόκτιστη κατασκευή, πάνω στὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου (Γ). Πάνω στὸ στρώμα τῆς κιτρινωπῆς πλέσιας ξεχώριζε ὡς χρωματική ἀλλοίωση μία κυκλική πυρακτωμένη ἐπιφάνεια, διαμ. 0.30 μ. περίπου, ἡ περιφέρεια τῆς ὁποίας περιβαλλόταν ἀπὸ ἓναν σκουρότερο δακτύλιο στάχτης. Ἀλλὰ σαφὴ ἴχνη φωτιᾶς δὲν διαπιστώθηκαν πάνω στὸ δάπεδο, ἱκανὰ νὰ δικαιολογήσουν καταστροφή π.χ. τοῦ χώρου ἀπὸ πυρκαγιά. Τὰ μοναδικὰ ἴχνη φωτιᾶς ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῆς πεταλοειδοῦς κατασκευῆς σχετίζονται συνεπῶς μὲ τὴν εἰδικὴ λειτουργία ποὺ αὐτὴ ἐξεπλήρωνε.

Ἡ δευτέρη κατασκευή, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ΝΔ. γωνίας, ἦταν ἓνα συμπαγὲς τετράπλευρο χτιστὸ ἀπὸ μικροὺς λίθους βάθρο, διαστ. 0.70×0.65 μ., σωζ. ὕψ. 0.60 μ. (πίν. 20α, δεξιά). Οἱ ἐπιφάνειές του ἔφεραν ἀρχικὰ ἐπάλειψη κιτρινωποῦ πηλοῦ, ὅπως δείχνουν τὰ σποραδικὰ ἴχνη πλέσιας ποὺ διατηροῦνταν στὶς ὀψεις του, ἰδίως στὴ βάση τῆς νότιας ὀψης. Μία παρόμοια ἐπάλειψη κιτρινωπῆς πλέσιας διαπιστώθηκε ἐξάλλου πάνω στὴν ὀψη τοῦ τοίχου (υ), σὲ ἀρκετὸ ὕψος (0.45 μ. περίπου) πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, δεξιά καὶ ἀριστερὰ τῆς πηλόκτιστης πεταλοειδοῦς κατασκευῆς, ἓνα ἀκόμα στοιχεῖο ποὺ μαρτυρεῖ τὴ φροντισμένη κατασκευή τοῦ χώρου.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς δύο κατασκευές, ὁ χώρος 16 περιέκλειε καὶ κινητὰ εὐρήματα, τὸ εἶδος τῶν ὁποίων λαμβάνεται ὑπ' ὄψη προκειμένου νὰ ἐρευνηθεῖ καὶ νὰ ἐξακριβωθεῖ ἡ χρῆση τοῦ δωματίου. Κατὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ δαπέδου (Γ) καὶ σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ αὐτό, βρέθηκαν τὰ ἑξῆς ἀντικείμενα:

Στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου, μέσα σὲ ἀβαθεῖς κοίλωμα διαμ. 0.20 μ., βρέθηκε ἀναποδογυρισμένο θήλαστρο (α), καθὼς καὶ 5 κελύφη σαλιγκαριῶν (πίν. 20β). Σὲ ἀπόσταση 0.20 μ. βόρεια ἀπὸ τὴν πηλόκτιστη κατασκευή, γερμένο καὶ κολλημένο σχεδὸν πάνω στὴν ὀψη τοῦ τοίχου (υ), ἀποκαλύφθηκε τριποδικὸ σκεῦος μὲ τοιχώματα ἔντονα μαυρισμένα ἀπὸ φωτιά (β). Ἀνάμεσα στὸ σκεῦος αὐτὸ καὶ τὴν κατασκευή ἀποκαλύφθηκε καταπλακωμένο μολύβδινο σκεῦος, σὲ κατάσταση τέτοια ποὺ δὲν ἐπέτρεπε δυστυχῶς ἐπαναφορὰ στὴν ἀρχικὴ του μορφή (γ). Ἀπὸ τὴν ἴδια περιοχὴ προῆλθαν τρεῖς στρογγυλὲς πέτρες-τριπτῆρες (δ, ε, ζ), καθὼς καὶ τεμάχια χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους ποὺ διέσωζαν τὴ μία ἀγκύλη λαβῆ (η). Στὸ μέσο περίπου τοῦ χώρου μπροστὰ ἀπὸ τὴν κυκλικὴ πυρακτωμένη ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου βρέθηκαν συγκεντρωμένα μεγάλα τεμάχια ἀπὸ καλαθόσχημο σκεῦος, ἓνα τμῆμα τοῦ ὁποίου βρέθηκε στὸν χώρο 17 (βλ. πιδ. κάτω, χώρος 17:π), ποὺ ἔφεραν πλαστικὴ ταινία διακοσμημένη μὲ ἐμπίεστα κοσμήματα (θ). Κάτω ἀπὸ τὰ τεμάχια αὐτὰ τὸ δάπεδο παρουσίαζε φθορὰ ἔκτασης περίπου 0.70 μ. ὑπὸ μορφή ἀβαθοῦς κοιλώματος (σχ. XI). Λίγο βορειότερα βρέθηκε τμῆμα κυαθόσχημου ἀγγείου ποὺ εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς λύχνος (ι).

Ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπίχωση, λίγα ἑκατοστά πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Γ) προῆλθαν καὶ διάφορα μικροαντικείμενα, ὅπως σφονδύλι ἀπὸ σερπεντίνη (ξ), κεφάλι ἀπὸ σπασμένο εἰδῶλιο ταύρου, διακοσμημένο στὸ μέτωπο μὲ σταυροὺς καὶ γραπτὸ ἡμικύκλιο ἀνάμεσα στὰ ρουθούνια ποὺ μιμεῖται χαλκά (ο), τμῆμα εἰδωλίου τύπου Φ μὲ πλαστικὰ δηλωμένα χέρια (π) καὶ εἰδῶλιο σκύλου στηριγμένου στὰ πίσω πόδια (ρ).

Κρίνοντας ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν ἀγγείων καὶ ἄλλων ἀντικειμένων ποὺ βρέθηκαν στὸν χώρο, προκειμένου νὰ ἀνιχνεύσουμε τὴ χρῆση τοῦ δωματίου, παρατηροῦμε ὅτι ἀρκετὰ ἀπὸ αὐτά, ὅπως τὸ τριποδικὸ σκεῦος, τὰ χυτροειδῆ ἀγγεῖα, οἱ δύο ἀρύταινες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς πηλόκτιστης πεταλοειδοῦς κατασκευῆς, οἱ τριπτῆρες, ἀνήκουν στὴ σκευὴ ἑνὸς μαγειρείου ἢ γενικὰ ἐργαστηρίου. Στὴν ἐπίχωση τοῦ χώρου, 0.30 μ. ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο (Γ), βρέθηκαν καὶ τεμάχια ἀπὸ σχάρες τριποδικῶν ἐστιῶν (βλ. στὸν κατάλογο στὴν ὁμάδα 216). Ἡ πηλό-

κτιστη κατασκευή θα μπορούσε εκ πρώτης ὄψεως νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς βάθρο στήριξης κάποιου μεγάλου ἀγγείου (ἕνα εἶδος ὑποκρητηρίου κατ' ἀναλογία τῶν πηλόκτιστων διαχώρων ποὺ βρέθηκαν στὴν Οἰκία τοῦ Λαδεμπόρου¹⁰¹). Στὴν περίπτωση ἐκείνη βέβαια ἡ ἐρμηνεία ὑπαγορεύθηκε ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα, τὰ πιθάρια π.χ. ποὺ βρέθηκαν κατὰ χώραν. Τὰ ἴχνη φωτιᾶς ὅμως τόσο στὸ ἐσωτερικὸ, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ τῆς, οἱ στάχτες καὶ τὰ τεμάχια ἀπανθρακωμένου ξύλου, εἶναι στοιχεῖα ἐνδεικτικὰ ἐνὸς ἄλλου προορισμοῦ ποὺ συνδεόταν μὲ τὴ χρῆση φωτιᾶς. Ἡ κατασκευή στερεῖται βέβαια τοῦ ἄφθονου ἐκείνου στρώματος στάχτης ποὺ ἀπαντᾶται καὶ χαρακτηρίζει ἄμεσα ἐστίες τοῦ ἀπλούστερου εἴδους, ὅπως ἐπιφάνειες στὸ ἔδαφος ἐπιστρωμένες μὲ ὄστρακα, πηλόκτιστα ἐπίπεδα βάθρα ἢ κόγχες στὸ ἐσωτερικὸ τοίχων¹⁰². Ἡ ἴδια ἔχει τὴ μορφή χτιστοῦ πυραύνου, ὅπως ἐκεῖνα ἀπὸ τὸ Σατύριο τῆς Ἀπουλίας στὴν Κάτω Ἰταλία, ἐφοδιασμένα ὅμως στὸ πάνω μέρος μὲ ἐσχάρα, κατασκευασμένη καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο πηλό¹⁰³. Τὰ συγγενέστερα ὅμως παράλληλα τῆς κατασκευῆς μας ἀπὸ τὸν ἑλλαδικὸ καὶ τὸν αἰγαιακὸ χῶρο συναντῶνται στὴ γειτονικὴ Τίρυνθα, μέσα σὲ κτίσματα τῆς Κάτω Πόλης (ΥΕ ΠΙΒ-Γ)¹⁰⁴ καὶ στὸν Κομμό τῆς Κρήτης^{104α}. Πρόκειται γιὰ χαμηλὲς πηλόκτιστες κατασκευές, προσκτισμένες σὲ τοίχους, μὲ θολωτὴ κάλυψη —σύμφωνα μὲ τὰ ἴχνη ποὺ ἔχουν διασωθεῖ— ἢ σκεπασμένες ἀπλῶς μὲ μία σχιστόπλακα, οἱ ὁποῖες ἐρμηνεύονται ὡς ἱπνοὶ ἢ κλίβανοι. Οἱ κατασκευές αὐτὲς στὴν Τίρυνθα συνοδεύονται συνήθως ἀπὸ παχὺ στρώμα στάχτης, ἡ παρουσία μάλιστα σὲ δύο ἀπὸ αὐτὲς σκουριᾶς καὶ παλιῶν μετάλλων ὁδήγησε τοὺς ἀνασκαφεῖς νὰ τὶς ἐρμηνεύσουν ὡς μεταλλευτικοὺς κλιβάνους¹⁰⁵. Ἡ ἔλλειψη

101. A. J. B. Wace, *BSA* 48, 1953, 12 καὶ πίν. 6b, σ. 11 εἰκ. 3. Ὁ ἴδ., *BSA* 50, 1955, πίν. 19.

102. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρονται ὡς ἀπλούστερα δείγματα οἱ ἐπιφάνειες πάνω σὲ δάπεδα στρωμένες μὲ ὄστρακα ποὺ χαρακτηρίζονται ἀπὸ παχὺ στρώμα ἀπανθρακωμένης ὕλης (βλ. π.χ. Kl. Kilian, *AA* 1979, 383 εἰκ. 6· 1988, 117: Bau II· 1982, 395 εἰκ. 3). Μιὰ ἐστία μπορεῖ εὐκαιριακὰ νὰ περιβάλλεται ἀπὸ πηλόκτιστο χαμηλὸ τοιχίον, ὅπως ἡ ἐστία στὴν Ἐγκωμη (J.-C. Courtois κ.ά., *Alasia* I, 1971, 219 καὶ εἰκ. 60 Q: Foyer F.4 καὶ σ. 220: μεταξὺ YK III κάτω καὶ στρώματος ἐποχῆς Σιτοβολώνα ἐπάνω) προορισμένη γιὰ λατρευτικοὺς σκοποὺς. Μιὰ ἄλλη μορφή ἐστίας εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Οἰκία τῶν Μυκηνῶν, ὅπου ἄνοιγμα στὸν τοῖχο —ὑπὸ μορφή κόγχης— χρησιμοποιήθηκε γιὰ καύσεις. Στὸ δάπεδό τῆς βρέθηκαν κατὰ χώραν ἀπανθρακωμένα καυσόξυλα (*Εργον* 1958, 130 κέ., 159, 104 κέ. Verdelis 1962, 23 εἰκ. 35. G. Bruns, *Küchenwesen und Mahlzeiten, Archaeologia Homerica* 11 Q (1970) 2 κέ. εἰκ. 1). Ὁ καπνὸς διοχετευόταν ἔξω ἀπὸ τὴ στέγη προφανῶς μέσα ἀπὸ καμινάδα (δείγματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἔχουν βρεθεῖ π.χ. στὴν Πύλο καὶ στὶς Μυκῆνες, *Pylos* I, 81, 200 εἰκ. 271 ἀρ. 2-3, 7-8, εἰκ. 272 ἀρ. 6-9 καὶ Mylonas-Shear, *PHM* 113 κέ. ἀρ. 150 πίν. 5A).

103. Βρέθηκαν πάνω ἀπὸ ΥΕ ΠΙΓ2 στρώμα: F. G. Lo Porto, *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei* 18, 1964, 188 κέ. εἰκ. 10 καὶ 11. Ὁ ἴδ., *Gli Scavi*

Sull'Acropoli Di Satyrion A' 49, 1964, 72 κέ., 74 εἰκ. 16. Γιὰ κινητὰ πύραυρα βλ. ἀπὸ τὶς Μυκῆνες: Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1973, 106 πίν. 125α, ἀπὸ δωμάτιο ΥΕ ΠΙΒ2/Γ περιόδου, ἀπὸ τὸ Παλαίικαστρο τῆς Κρήτης (R. M. Dawkins, *BSA* IX, 1902-1903, 325 εἰκ. 25), τὰ Μάλια (Bruns ὅ.π. 6 πίν. 1) καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐτρουσκικὴ Acquarossa (Ch. Scheffer, *Acquarossa - The Cooking Stands* (1982) passim).

104. Πρόκειται γιὰ κιβωτιόσχημες χαμηλὲς κατασκευές, κτισμένες ἀπὸ πλῆθρες καὶ καλυμμένες μὲ πηλό: Kl. Kilian, *AA* 1978, 459 εἰκ. 14 στὴ ΒΔ. γωνία τοῦ χώρου 106, τῆς ΥΕ ΠΙΓ Προχωρημένης περιόδου: ἐρμηνεύεται ὡς μεταλλευτικὸς κλίβανος. Ὁ ἴδ., *AA* 1979, 383 εἰκ. 6. Ὁ ἴδ., *AA* 1988, 117, 123 εἰκ. 19, στὸ κτίσμα II, ΥΕ ΠΙΒ Προχωρημένης περιόδου —φέρει θολωτὴ ἀνωδομή: σ. 120, 125 εἰκ. 20b, στὸν χῶρο 9 τοῦ κτίσματος I, ΥΕ ΠΙΒ Προχωρημένης περιόδου: σ. 121, 126 εἰκ. 21, στὸ χῶρο 76, ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμης περιόδου: σ. 126 εἰκ. 31, στὸν χῶρο 210, ἔχει ὕψος 0.40 μ., χτισμένος ἀπὸ πλῆθρες καὶ καλυμμένος μὲ ὀριζόντια πλάκα: ἐρμηνεύεται ὡς μεταλλευτικὸς κλίβανος.

104α. M. Shaw, *Late Minoan Hearths and Ovens at Kommos Crete* εἰς *L'Habitat Égéen Préhistorique, Actes de la table ronde internationale*, Athènes 23-25 Juin 1987, *BCH, Supplément* 19 (1990) 231 κέ.

105. Μία στενὰ συγκρινόμενη μορφή τέτοιων κλιβάνων προέρχεται ἀπὸ παράσταση ρωμαϊκῶν χρῶ-

στάχτης και σαφών ίχνων φωτιάς σε μια ομάδα τέτοιων κατασκευών στον Κοιμό, οδήγησε τη μελετήτρια να τις ξεχωρίσει από τις υπόλοιπες τυπολογικά όμοιες που ονόμασε ανενδοίαστα ίπνους-έστιες και να τις θεωρήσει απλώς περιτειχίσματα (enclosures), που σκοπό είχαν την πρόσκαιρη φύλαξη μέρους φαγητού, το οποίο προωθείτο τμηματικά στη μαγειρική έστια^{105α}. Η έλλειψη πυκνού στρώματος στάχτης όμως μπορεί να έρμηνευθεί επίσης είτε από τον τακτικό καθαρισμό της κατασκευής είτε από τον ιδιαίτερο τρόπο χρήσης της στην παρασκευή του φαγητού. Στην τελευταία περίπτωση θα ήταν δυνατόν να ανατρέξει κανείς σε μια ειδική κατηγορία ίπνων που λειτουργούν με προθέρμανση, με κατακράτηση δηλ. θερμαντικής ενέργειας από πυρωσιά που τοποθετείται στο έσωτερικό τους και στη συνέχεια απομακρύνεται. Η ενέργεια αυτή είναι ικανή να ψήσει κάποιο παρασκεύασμα που εισάγεται μέσα στον ίπνο μετά το έρμητικό κλείσιμό του. Μια παρόμοια λειτουργία συμπεραίνει π.χ. ή H. Goldman για τους πηλόκτιστους οικιακούς ίπνους της ΜΕ Εϋτρησης¹⁰⁶. Με βάση την άρχη αυτή λειτουργούσε επίσης στους κλασικούς χρόνους ο λεγόμενος «πνιγέας»^{106α}.

Αν και ο ειδικός τρόπος λειτουργίας της κατασκευής μας, ως μαγειρικής έστιας ή ίπνου, δεν μπορεί να συναχθεί με ασφάλεια από τα ανασκαφικά δεδομένα, όμως, σύμφωνα με τις παραπάνω συγκρίσεις, ή θέση της στην ύποδομή ενός μαγειρείου ή εργαστηρίου είναι βέβαιη.

Η χρονολόγηση των επιμέρους δαπέδων επιχειρήθηκε με τη συγκέντρωση των όστράκων σε ομάδες και κατά επίπεδα. Έτσι την κατασκευή του δαπέδου (Α) από πατημένο κοκκινωπό χώμα και λεπτό χαλίκι, του οποίου ή επιφάνεια έφερε κατά τόπους στάχτες, που έντοπίσθηκε σε βάθ. 2.22 μ., χρονολογεί ή ομάδα όστράκων 238β που συγκεντρώθηκε από τομή στο δάπεδο αυτό (τόσο έντος του χώρου 16 όσο και του 17), σε βάθ. 2.22-2.37 μ. Στην ομάδα αυτή περιλαμβάνονται όστρακα που χρονολογούνται γενικά στην ΥΕ ΙΙΒ, χωρίς όμως να βρίσκονται ανάμεσά τους δείγματα χαρακτηριστικά των προχωρημένων ΥΕ ΙΙΒ (ΥΕ ΙΙΒ2) χρόνων. Η χρονολόγηση της κατασκευής του δαπέδου (Α) προκύπτει ως ένα κατ' άρχην συμπέρασμα, λόγω έλλειψης στην ομάδα π.χ. δειγμάτων σκύφων τύπου Β', σκύφων του τύπου με ρόδακα, κ.ά. και κατ' αναλογία προς την αντίστοιχη ομάδα (32) που συγκεντρώθηκε κάτω από το κατασκευαστικά όμοιο και στρωματογραφικά ισοβαθές δάπεδο (Α) του χώρου 7 (βλ. πιο πάνω).

Η άμέσως επόμενη ομάδα όστράκων συγκεντρώθηκε από τομή μέσα στο χαμηλότερο από πλέσια δάπεδο (Β) που διενεργήθηκε Ν. του τοίχου (Μ*) και μέχρι βάθ. 2.22 μ. Είναι ή ομάδα 238α, ή οποία περιελάμβανε όστρακα χρονολογούμενα γενικά στην ΥΕ ΙΙΒ, χωρίς πάντα κάποια όστρακα ένδεικτικά για την ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο.

Τομή μέσα στο άμέσως ψηλότερο δάπεδο πλέσιας (Γ), σε βάθ. 2.05-2.12 μ., στο δάπεδο δηλ. εκείνο στο οποίο ανήκει και ή χρήση της πηλόκτιστης κατασκευής, απέδωσε τα

νων, που αποδίδει κλίβανο αποτελούμενο από χαμηλό ήμικυκλικό στηθαίο με άνυψωμένο —κτιστό προφανώς— προστατευτικό κατά του ανέμου παραπέτασμα. Fr. Kretschmer, *Bilddokumente Römischer Technik* (1978) 10 εικ. 11 από την κατακόμβη της Δομιτίλλας στη Ρώμη. Η διαχρονικότητα στην τεχνική και τους τρόπους κατεργασίας των μετάλλων από την προϊστορική εποχή μέχρι τους νεότερους χρόνους εξηγεί την κοινή μορφή των χρονικά τόσο

δυσταμένων κλιβάνων.

105α. Shaw ό.π.

106. H. Goldman, *Excavations at Eutresis in Boeotia* (1931) 42 κέ. και 61. Την ποικιλία των μορφών φούρνων (ίπνων) σε διάφορους πολιτισμούς περιγράφει ό R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology* VI (1958) 58 κέ.

106α. B. A. Sparkes, *JHS* 82, 1962, 128.

δστρακα τῆς ομάδας 232, τὰ ὁποῖα στὸ σύνολό τους χρονολογοῦνται καὶ αὐτὰ γενικὰ στὴν YE IIIB περίοδο, περιλαμβάνουν ὅμως καὶ μικρὸ δστρακο ἀπὸ ὀλόβαφο σκύφο (monochrom) ποὺ χαμηλώνει τὴ χρονολόγηση πρὸς τὸ τέλος τῆς YE IIIB ἢ τὴν ἀρχὴ τῆς IIIΓ. Ἄν τὸ μεμονωμένο αὐτὸ δστρακο δὲν ἀποτελεῖ ἐπείσαστο δεῖγμα (intrusion), τότε ἡ κατασκευὴ τοῦ δαπέδου (Γ) θὰ πρέπει νὰ ἀνήκει τουλάχιστον στοὺς προχωρημένους YE IIIB χρόνους.

Ἀπὸ τὸν ἐπιφανειακὸ καθαρισμὸ τοῦ δαπέδου (Γ) συγκεντρώσαμε τὰ δστρακα τῆς ομάδας 224, ἡ ὁποία στρωματογραφικὰ συναντῆται μετὰ τὴν ομάδα 222 ποὺ περιλαμβάνει τεμάχια ἀγγείων ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πηλόκτιστης κατασκευῆς, δείγματα τῆς τελευταίας χρήσης τοῦ χώρου ἢ τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἐγκατάλειψή του χρόνων. Καὶ οἱ δύο ομάδες χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους γενικὰ στὴν YE IIIB περίοδο, ὅπως ἄλλωστε καὶ τὰ τεμάχια τῶν ἀγγείων (θήλαστρο, ἀρύταινες, τριποδικὸ κ.ἄ.) ποὺ βρέθηκαν ἐπάνω στὸ δάπεδο ἢ σὲ σχέση μετὰ αὐτό (βλ. παρακάτω στὸν κατάλογο).

Λίγο πιὸ εὐγλωττὴ εἶναι ἡ ομάδα δστράκων 221 ἀπὸ τὴν ἐπίχωση πᾶχ. 0.30 μ. ποὺ συσσωρεύθηκε πάνω ἀπὸ τὸ τελευταῖο δάπεδο πλέσιας τοῦ χώρου (Γ), σὲ βάθ. 1.65-1.96 μ., καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς στρῶμα καταστροφῆς, ἀφοῦ στὴν κορυφὴ τῆς διακρινόταν καθαρὰ κοκκινωπὸ πηλόχωμα μετὰ τὸς τοποὺς τεμάχια ἀπὸ διαλυμένες πλῖθρες. Στὴν ομάδα αὕτὴ περιλαμβάνεται, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα δστρακα, τμῆμα σκύφου τύπου Α' μετὰ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ, δστρακο ὀλόβαφου σκύφου καὶ σκύφου μετὰ διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους (medium band), καθὼς καὶ χεῖλος σκύφου μετὰ κοκκίδες στὴν περιφέρεια, κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἀπὸ σκύφο τοῦ τύπου μετὰ ρόδακα, ποὺ χρονολογοῦν τὴν ομάδα στὸ τέλος τῆς YE IIIB ἢ στὶς ἀρχὲς τῆς IIIΓ περιόδου¹⁰⁷. Ὡστε ἡ τελευταία χρῆση καὶ κατάργηση τοῦ δαπέδου (Γ) συμπίπτει μετὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς.

Ἡ ἐπόμενη ομάδα δστράκων 216 συγκεντρώθηκε ἀπὸ τὴν ἐπίχωση, τῆς ὁποίας τόσο τὴ βάση ὅσο καὶ τὴν κορυφὴ προσδιόριζε στρῶμα κοκκινωποῦ πηλοχώματος, σὲ βάθ. 1.65-1.40 μ. Καὶ ἡ ομάδα αὕτὴ περιεῖχε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ χρονολογούμενα στὴν YE IIIB δστρακα, καὶ δστρακο σκύφου μετὰ διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους τῆς YE IIIΓ Πρώιμης περιόδου. Στὴν ἐπίχωση αὕτὴ βρέθηκαν καὶ τεμάχια κονιάματος. Ἐπεμβάσεις στὸ ἐπίπεδο αὐτὸ ἦταν ἡ θεμελίωση τοῦ τοίχου (σ) σὲ βάθ. 1.55 μ., ἀλλὰ καὶ ἡ ταφὴ τοῦ παιδιοῦ (III) (βλ. πιὸ πάνω).

Ἡ ἴδια χρονολογικὴ ἔνδειξη (YE IIIB2/IIIΓ) παρέχεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπόμενη καὶ τελευταία ομάδα τοῦ χώρου ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ποὺ κάλυψε τὴ «βατὴ» ἐπιφάνεια ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα σὲ βάθ. 1.40 μ. (ἐπίπεδο Δ), ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ συσχετισθεῖ μετὰ τὸν τοῖχο (σ), νὰ προϋποθέσει τὴν ὕπαρξή του καὶ νὰ χρονολογήσει τὴν τελευταία χρῆση του. Ἀπὸ ἐπίχωση πᾶχ. 0.18 μ. πάνω ἀπὸ τὸ πηλόχωμα συγκεντρώθηκαν τὰ δστρακα τῆς ομάδας 203, τὰ ὁποῖα ἐκτὸς τῶν ἄλλων περιεῖχαν καὶ τεμάχια δστράκων σκύφων τύπου Β' καὶ Α' (τὰ τελευταῖα μετὰ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ), ἐνδεικτικὰ γιὰ μιὰ χρονολόγηση στὴν YE IIIB2/IIIΓ Πρώιμη περίοδο.

107. Ἡ χρονολόγηση βασίζεται κυρίως στὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Ἀγγλῶν, βλ. κυρίως MDP καὶ P. Warren - Vt. Hankey, *Aegean Bronze Age Chronology* (1989) 98 κ.ε., E. French, *Using Pottery from Chronology*, 6ο Διεθνὲς Συνέδριο Προϊστορικοῦ Αἰγαίου, 30.8-5.9.1987 (ὑπὸ ἐκτύπωση), ἐπίσης γιὰ ἄλλη βιβλιογραφία στὰ ἐπιμέρους θέματα τοῦ Καταλόγου. Ὑπόψη ὅμως λαμβάνονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν γερμανικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τίρυνθας (καὶ οἱ νέες ὑποδιαιρέσεις τῆς YE IIIB περιό-

δου), σύμφωνα μετὰ τὰ ὁποῖα, τὰ ἀγγεῖα ἐκεῖνα ποὺ κατὰ τοὺς Ἀγγλοὺς θεωροῦνται τυπικὰ δείγματα τῆς YE IIIB2 —ὅπως οἱ βαθεῖς σκύφοι FS 284 τοῦ τύπου μετὰ ρόδακα καὶ οἱ σκύφοι μετὰ ὀλόβαφο (monochrom) ἐσωτερικὸ— κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους στὴν Τίρυνθα στὶς ἀρχὲς τῆς YE IIIB Μέσης περιόδου (βλ. Schönfeld 1988, passim, καὶ Kl. Kilian στὸ E. B. French - K. A. Wardle, *Problems in Greek Prehistory, Papers Presented at the Centenary Conference of the British School of Archaeology at Athens* (1986) 118).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο Α (βάθ. 2.22 μ.)

Όμάδα 238β (βάθ. 2.22-2.37 μ.): Όστρακο γκριζο-μινυείου. Όστρακο από κυαθόμορφη κύλικα με στικτή διακόσμηση. Όστρακο από βάση άρτό-σχημου αλάβαστρου με κυματοειδείς γραμμές, curved stripes (*MDP* 41 εικ. 43; *YE* IIB). Όστρακα από όλόβαφες κυαθόμορφες κύλικες (*MDP* 90; *YE* IIIA2: Schönfeld 1988, 158, Goblets: French 1967, 170; Podzuweit 1981, 202; Rutter 1977, 1; *YE* IIIA2-B2, κατά τόν Podzuweit μέχρι την IIIΓ). Όστρακο με διακόσμηση σπειρών από κύπελλο με πλαστική ράβδωση στο μέσο. Χείλος άβαφης λεκανίδας. Στελέχος άβαφης κύλικας. Όστρακο από κρατήρα (;) με διακόσμηση ψαριών (*E. Vermeule - V. Karageorghis, Mycenaean Pictorial Vase Painting*, 1982, 218: X.83, σ. 118 (Μυκήνες), σ. 118 και 228: XIII:15 (Ταρσός). *J. H. Crouwel - C. E. Morris, BSA* 82, 1987, 41 εικ. 5 και πίν. 4, α: από τὸ Μενελάιο, πίν. 21). *YE* IIB, χωρίς χαρακτηριστικά δείγματα της IIB2.

Δάπεδο Β (βάθ. 2.12 μ.)

Όμάδα 238α (βάθ. 2.12-2.22 μ.): Άρκετά τεμάχια από πιθοειδή σκεύη από άκάθαρτο γκριζοκάστανο πηλό. Χείλη άβαφων κυλικών με γωνιώδες περίγραμμα. Τεμάχια όλόβαφων κυλικών και κυαθόμορφων κυλικών (βλ. προηγούμενη όμ. 238β). Χείλος από κύπελλο με αὐλακώσεις (κατά την Mountjoy, *MDP* 112 εικ. 137, οί αὐλακώσεις στὰ κύπελλα συνεχίζονται μετά την *YE* IIIA2 μόνο στὰ μεγαλύτερα από αυτά και μόνο στη μέση, αντίθετα ό Schönfeld 1988, 190, διέκρινε στην Τίρυνθα άφθονα τέτοια τεμάχια της *YE* IIB Μέσης). Τμήμα από χειροποίητο σκυφίδιο (*FS* 126, *MDP* 102 εικ. 123 άρ. 14 και σ. 126 εικ. 153 άρ. 2; *YE* IIB1 και IIB2, ενώ κατά τόν Podzuweit 1981, 198 «υπάρχουν και στην IIIΓ χειροποίητα»). Χείλος κυάθου με διακόσμηση σπείρας (*FS* 220 ή 245, *MDP* 84 και 87; *YE* IIIA2) (εικ. 10 άρ. 19-22, εικ. 11 άρ. 1-10). *YE* IIB.

Δάπεδο Γ (βάθ. 2.05 μ.)

Όμάδα 232 (βάθ. 2.05-2.12 μ.): Όστρακο από τριποδικό άγγείο. Λαβές ταινιωτές και κυλινδρικές από μεγάλα κλειστά άγγεία. Στελέχη και χείλη κυλικών άβαφων με γωνιώδες περίγραμμα (βλ.

Wardle 1969, 285 εικ. 10 και Rutter 1977, 1; *YE* IIB). Πρόχυση γεφυρόστομης λεκανίδας. Άρκετά όστρακα όλόβαφων άγγείων κυαθόμορφων κυλικών: βλ. παραπάνω όμ. 238β. Απόληξη λαβής από πρόχου της *YE* IIA (*MDP* 29 εικ. 27). Όστρακο από χείλος μικρού μονόχρωμου σκύφου (*MDP* 151 εικ. 191 και σ. 152 εικ. 194; *YE* IIIΓ Πρώμη). Τμήμα ειδωλίου τύπου Φ και δύο κίτρινα μινυία ή ψευδομινυία (με λεία μόνο την έξωτερική επιφάνεια) (εικ. 11 άρ. 11-17). *YE* IIB ή IIB2/Γ Πρώμη.

Όμάδα 224 (βάθ. 1.96-2.05 μ.): Περιλαμβάνει άφθονα και καλής ποιότητας όστρακα, καθώς και άφθονα τεμάχια χονδροειδών άγγείων από πηλό άκάθαρτο. Στελέχη και χείλη από έξι τουλάχιστον άβαφες κύλικες με γωνιώδες και κυρτό περίγραμμα. Τμήματα κυπέλλου και κυάθου με στικτή διακόσμηση. Τμήμα κρατήρα. Τμήμα θηλάστρου. Τμήμα άμφορέα (;) με φολιδωτή διακόσμηση. Άλλο με διακόσμηση διπλού πέλεκυ. Όστρακα δύο πιθαμορίσκων. Τεμάχια τριών μονόχρωμων κυαθόμορφων κυλικών. Κοίλο κάτω τμήμα άνθρωπόμορφου ειδωλίου κ.ά. Από τὰ χαρακτηριστικότερα όστρακα, τὰ τεμάχια πιθαμορίσκου ανήκουν στο σχήμα *FS* 48 small με ζώνη κάθετων κυματοειδών γραμμών στον όμο, *FM* 53 (*MDP* 98 εικ. 116 και 124 εικ. 149; *YE* IIB1-2, πρβ. και French 1967, 154 εικ. 4 άρ. 805, 808 και σ. 155 εικ. 5 άρ. 9 και 10 για τὸ μοτίβο: *YE* IIB1. Κατά τόν Schönfeld 1988, 158, 201, οί άμφορίσκοι από την Πρώμη *YE* IIB και τη Μέση IIB της Τίρυνθας έχουν τριγωνικό χείλος και διαγραμμισμένο). Για τις όλόβαφες κύλικες βλ. παραπάνω όμ. 238β. Τὸ φολιδωτὸ μοτίβο με κοκκίδα στο κέντρο τών φολιδών πάνω σὲ όστρακο άμφορέα (;) άκμάζει ως μοτίβο, floruit (βλ. και Schönfeld 1988, 161, 167, 170 και πίν. 2 άρ. 25), στην *YE* IIB1 ενώ εξακολουθεῖ νὰ υπάρχει και στη Μέση *YE* IIB στην Τίρυνθα. Η στικτή διακόσμηση πάνω στὰ τεμάχια κυπέλλου και κυάθου (*FM* 77) εξακολουθεῖ νὰ υφίσταται μέχρι και την *YE* IIB Πρώμη (βλ. Schönfeld 1988, 168, σὲ αντίθεση με την Mountjoy, βλ. *MDP* 52 και 68 πὸν δὲν μνημονεύει τὸ μοτίβο μετά την *YE* IIIA1). Η ομάδα αὐτὴ περιλαμβάνει άγγεία της *YE* IIB1 πὸν εξακολουθοῦν νὰ υπάρχουν και στην IIB2, χωρίς νὰ περιλαμβάνει τὰ χαρακτηριστικά δείγματα της τελευταίας (εικ. 11 άρ. 18-24, εικ. 12 άρ. 1-14). *YE* IIB.

Ἀγγεῖα πάνω στο δάπεδο ἢ σὲ ἄμεση σχέση με αὐτό.

- α) Θήλαστρο, FS 159 ἄβαφο, ὕψ. 0.250 μ., διαμ. 0.177 μ., διαμ. βάσ. 0.08 μ. Λεῖπει τὸ πάνω τμήμα τῆς σωληνωτῆς πρόχυσης. Ἀπὸ πηλὸ κιτρινωπὸ μὲ ὁμοιόχρωμο ἀλείφωμα. Ἡ σχετικὰ λεία ἐπιφάνειά του τὸ ἐντάσσει στὴν κατηγορία τῶν standard ἄγγείων (τοῦ κανονικοῦ τύπου) τοῦ Wardle (1969, 281, βλ. καὶ Mountjoy 1976, 94 κέ. γιὰ τὴν ὑπαγωγή καὶ ἄλλων σχημάτων ἄγγείων στὴν κατηγορία αὐτή) (εἰκ. 44, 6).

YE IIIA1-B.

- β) Τριποδικὸ μαγειρικὸ σκεῦος (FS 320), μὲ κοῖλο τὸ ὄρθιο χεῖλος. Λεῖπει τμήμα στὸ κάτω μέρος τῶν ποδιῶν. Σωζ. ὕψ. 0.215 μ., διαμ. 0.24 μ., διαμ. χεῖλ. 0.19-0.21 μ. (κακοπρασμένο), ὕψ. χεῖλ. 0.033 μ. Συγκολλημένο. Δύο κάθετες λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ τὸ χεῖλος, πόδια ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς, πηλὸς καστανοκόκκινος ἀκάθαρτος· ἔντονα ἴχνη φωτιᾶς καλύπτουν τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ἄγγείου ἐξωτερικὰ καὶ τὴ βάση (ἔχοντας περάσει καὶ στὸ ἐσωτερικὸ, στὸν πυθμένα) καὶ τὶς λαβές. Ἰχνη ὑπόλευκου ἐπιχρίσματος στὴν ἐπιφάνεια (πρβ. H. Döhl κ.ἄ., *Tiryns VI* (1973) πίν. 75) (πίν. 20α, 22α).

- γ) Μολύβδινο σκεῦος καταπλακωμένο σὲ βαθμὸ ποὺ δὲν ἐπέτρεπε πλέον τὴν ἀποκατάστασή του.

- δ, ε, ζ) Σφαιρικοὶ λίθινοι τριπτῆρες ἀπὸ ἀνδρσίτη λίθο, διαμ. 0.067, 0.073 καὶ 0.077 μ. ἀντίστοιχα, μὲ ἐμφανῆ ἴχνη τριβῆς στὴν ἐπιφάνειά τους ποὺ ἀλλοιώνουν τὸ σφαιρικὸ τους σχῆμα.

- η) Τεμάχια χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους. Σώζεται μία ἀπὸ τὶς ἀγκύλες λαβές, κανένα ὅμως τεμάχιο ἀπὸ τὸ χεῖλος καὶ τὴ βάση. Ἔτσι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ σχῆμα του. Ἀπὸ πηλὸ κόκκινο μὲ προσμείξεις. Διακρίνονται ἴχνη φωτιᾶς μόνο στὴν ἐξωτερικὴ του ἐπιφάνεια.

- θ) Μεγάλο καλαθόσχημο σκεῦος FS 4, διαμ. χεῖλ. 0.56-0.57 μ., ὕψ. 0.375 μ., συγκολλημένο ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Λεῖπει ἡ βάση, ἡ ὁποία ἀπὸ μικρὸ διασπασμένο τμήμα τῆς περιφέρειάς της ποὺ ἐλαφρῶς ἐξέχει, συμπληρώνεται ἐπίπεδη, διαμ. 0.35 μ. Πηλὸς καστανοκόκκινος μὲ προσμείξεις. Ἀλείφωμα ἐξωτερικὰ καὶ ἐσωτερικὰ κιτρινωπὸ. Δύο λαβὲς ἀγκύλες κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ ἐμπέστα ἄκρα. Στὸ ὕψος τῆς βάσης τῶν λαβῶν περιτρέχει τὸ ἄγγεο πλαστικὴ ταινία τριγωνικῆς διατομῆς μὲ σειρὰ παράλληλων ἐγχαράξεων πάνω στὴν ἀκμή. Κάτω ἀπὸ τὶς λαβὲς δευτέρη πλαστικὴ ταινία διακοσμημένη μὲ σειρὰ κοιλωμάτων. Ἐνα δεῦτερο τεμάχιο τοῦ ἴδιου σκεύους βρέθηκε κοντὰ στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ χώρου 17 (βλ.

πὶς κάτω στὸν χῶρο 17: π) (εἰκ. 44, 3, πίν. 22β).

- ι) Τεμάχιο ἄβαφου κυάθου, ὕψ. 0.059 μ., ποὺ διατηρεῖται κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου, διαμ. χεῖλ. 0.122 μ., διαμ. ἐπίπεδης ἐλαφρῶς προεξέχουσας βάσης 0.05 μ. Πηλὸς κόκκινος μὲ προσμείξεις. Σὲ ἓνα σημεῖο τὸ χεῖλος ἐμφανίζει μικρὴ κοιλότητα ἐν εἶδει προχύσεως ποὺ φέρει ἔντονα ἴχνη καπνιάς τόσο στὸ ἐσωτερικὸ, ὅσο καὶ στὸ ἐξωτερικὸ της. Παρόμοια ἴχνη καλύπτουν κατὰ τόπους τὰ τοιχώματα τοῦ ἄγγείου, μέσα καὶ ἔξω. Προφανὲς τὸ ἄγγεο εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς λύχνος, ἢ δὲ κοιλότητα στὸ χεῖλος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς μυκτήρας. Παρόμοια ἄγγεα ποὺ χρησίμευσαν ὡς λύχνοι βρέθηκαν σὲ ὄχρετὸ στὰ σπίτια τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας στὶς Μυκῆνες (Mylonas-Shear, *PHM* 49 πίν. 27). Τὴ χρῆση λύχνων ὑποθέτει ὁ O. Broneer γιὰ κύλικες ποὺ βρέθηκαν στὴ Βόρεια Κρήνη τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν (*Hesperia* 8, 1939, 377) (εἰκ. 12 ἀρ. 1).

Τεμάχια ἄγγείων ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πηλόκτιστης κατασκευῆς-ὁμάδα 222

- κ) Κάτω τμήμα χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους καὶ μικρὸ τεμάχιο λαίμου κατακόρυφου ποὺ διασώζει τὴν ἀρχὴ λαβῆς, στρογγυλῆς διατομῆς. Διάμ. ἐπίπεδης βάσης 0.077 μ. Τὰ τεμάχια φέρουν στὰ τοιχώματα στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἐξωτερικὸ τοῦ ἄγγείου ἔντονα ἴχνη φωτιᾶς (εἰκ. 17 ἀρ. 1).

- λ) Δύο μεγάλα ὄστρακα ἀπὸ πιθαμοφόρα ἢ κρατήρα μὲ διακόσμηση ταινιῶν. Ὁ πηλὸς εἶναι γκριζός, εἴτε ἀπὸ κακὴ ὀπτησιὴ τοῦ ἄγγείου κατὰ τὴν κατασκευὴ του εἴτε ἀπὸ ἐκθεσιὴ τῶν τεμαχίων σὲ φωτιά, πράγμα πιθανότερο, δεδομένου ὅτι ἴχνη ἀπὸ στάχτες βρίσκονταν κολλημένες πάνω στὰ τοιχώματα, μέσα καὶ ἔξω (εἰκ. 17 ἀρ. 5, 6).

- μ) Ἀρύταινα σπασμένη καὶ συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια. Σῶμα ἡμισφαιρικὸ, ὕψ. 0.052 ἢ 0.12 μ. μὲ τὴ λαβή, διαμ. 0.071 μ., λαβὴ ὑπερυψωμένη τετράπλευρης διατομῆς, πλάτ. 0.015 μ. Πηλὸς καστανός, ἀλείφωμα κιτρινωπὸ, ἄβαφη. Στὰ τοιχώματα δὲν διακρίνονται ἴχνη φωτιᾶς, ἐμφανῆ στὰ ὑπόλοιπα τεμάχια ἄγγείων ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς πηλόκτιστης κατασκευῆς. Γιὰ τὸ σχῆμα πρβ. Wardle 1969, 284 εἰκ. 9 ἀρ. 25: YE IIIB1, ἂν καὶ πὶς ἀνοικτὸ στὸ χεῖλος (εἰκ. 17 ἀρ. 4 —ὅπου τὰ τεμάχια σχεδιάστηκαν ἀκόμη ἀσυγκόλλητα— πίν. 22β).

- ν) Τμήμα λαβῆς ἀπὸ ἀρύταινα διακοσμημένο μὲ πινελιὲς κατὰ μῆκος, ἀπὸ πηλὸ κακοψημένο, ἐκτὸς ἔαν τὸ τεμάχιο ἔχει ἐκτεθεῖ ἐκ τῶν ὑστέρων σὲ φωτιά. Στὴν ὁμάδα 222 ἀνήκουν καὶ ἄλλα ὄστρακα, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζουν ἴχνη φωτιᾶς ἀπὸ τὴν

ἐπίχωση πού γέμισε τὸ ἐσωτερικὸ τῆς κατασκευῆς, ὅπως: τμῆμα ἀπὸ ἀρτόσχημο ἀλάβαστρο (FS 87) μὲ διακόσμηση προφανῶς βραχόσχημου (FM 32, βλ. *MDP* 73 εἰκ. 83 καὶ σ. 99 εἰκ. 118: YE IIIA2-B1), καὶ τμῆμα χεῖλους ἀλάβαστρου (εἰκ. 17 ἀρ. 2-3).

Ἄλλα ἀντικείμενα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση τοῦ δαπέδου

- ξ) Σφονδύλι ἀπὸ ὀφίτη (σερπεντίνη) κωνικοῦ σχήματος, ὕψ. 0.010 μ., διαμ. 0.018 μ. (A. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery* 89 εἰκ. 2: c, σ. 90: YE IIIA2-Γ).
- ο) Κεφαλὴ εἰδωλίου ταύρου. Σωζ. ὕψ. 0.027 μ., πλάτ. 0.04 μ., μήκ. 0.038 μ. Πηλὸς κιτρινωπός, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, βαφὴ καστανή. Φέρει στὴν ἐπιφάνεια πυκνὴ διακόσμηση ἀπὸ κοκκίδες, σταυρούς, κύκλους καὶ παράλληλες γραμμές. Χαρακτηριστικὴ ἡ δήλωση χαλκᾶ ἀνάμεσα στὰ δηλωμένα μὲ μικρὲς ἀβαθεῖς ὁπὲς ρουθούνια. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τοῦ εἰδωλίου, καθὼς καὶ οἱ ἄκρες τῶν κεράτων λείπουν· πρβ. τὴ διακόσμηση σταυρῶν σὲ ταυροκεφαλὴ-ρυτὸ ἀπὸ τὴν Κάρπαθο (Chr. Doumas, *AA* 83, 1968, 381 εἰκ. 10) (εἰκ. 45, 1, πίν. 22β).
- π) Ἄνω τμῆμα εἰδωλίου τύπου Φ μὲ πλαστικὰ δηλωμένα χέρια καὶ μαστοὺς, σωζ. ὕψ. 0.023 μ. Πηλὸς ρόδινος, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανή. Διακοσμεῖται μὲ σταυροὺς (ὅπως ἡ ταυροκεφαλὴ) στὸ στήθος καὶ μὲ κυματοειδεῖς γραμμές στὴ ράχη (πρβ. French 1971, 109 εἰκ. 1, τύπου Proto-Phi: YE IIIA) (εἰκ. 16 ἀρ. 15).
- ρ) Εἰδῶλιο σκύλου στηριγμένου στὰ πίσω πόδια, λείπουν οἱ ἄκρες τῶν αὐτιῶν. Σωζ. ὕψ. 0.033 μ., πλάτ. 0.02 μ. καὶ μήκ. 0.026 μ. Πηλὸς κιτρινωπός, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, βαφὴ καστανόμαυρη. Πλατιεὲς πινελιὲς τονίζουν τὰ μέλη (εἰκ. 45, 2, πίν. 22β).
- ῥ Ομάδα 221 (βάθ. 1.65-1.96 μ.): Στὴν ομάδα κυριαρχοῦν τὰ ἄβαφα ὄστρακα. Ἀρκετὰ τεμάχια ἀπὸ πιθοειδὴ σκεύη καὶ ἀγγεῖα μαγειρικά (τριποδικά, μὲ πόδια ἐλλειψοειδοῦς καὶ στρογγυλῆς διατομῆς, λαβὲς ἡμικυκλικές). Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ τριάντα τέσσερις κύλικες μὲ γωνιώδες ἢ κυρτὸ περίγραμμα (τρία στελέχη ὀλόβαφα, ἄλλα δύο μὲ ταινίες περιμετρικές). Ἐξὶ στελέχη ὑπίποδων σκύφων. Χεῖλος κρατήρα μὲ εἰκονιστικὴ διακόσμηση (μοτίβο πάπιας) (πίν. 23α). Ἐνα-δὺο τεμάχια ἀπὸ ὦμο ψευδόστομων ἀμφορέων. Τεμάχια ρυτῶν. Τεμάχια κυάθων ἄβαφων μὲ βάσεις πού φέρουν ἵχνη τροχοῦ (στρόβιλο) τοῦ τραχέος τύπου, rough τοῦ Wardle (βλ. Wardle 1969, 281). Ἄ-

φθονα χεῖλη μικρῶν ὀλόβαφων κυλίκων (ἓνα μὲ γωνιώδες περίγραμμα) (γιὰ ὀλόβαφες κύλικες βλ. πρὸ πάνω ὁμ. 238β). Δύο ὄστρακα σκύφων Α'. Χεῖλος σκύφου μὲ κοκκίδες στὴν ἄκρη (FS 284, τοῦ τύπου μὲ ρόδακα (:), βλ. *MDP* 131 εἰκ. 162: YE IIIB2 καὶ 151 εἰκ. 190: YE IIIG Πρώμη). Τὴν ἐμφάνιση τῶν σκύφων αὐτῶν τοποθετεῖ πρόσφατα ὁ Schönfeld 1988, 196 στὶς ἀρχὲς τῆς Μέσης YE IIIB. Ὁστρακο ὀλόβαφου σκύφου FS 284 ἢ 289 (μὲ κάθετες λαβές), βλ. *MDP* 151 εἰκ. 191 καὶ σ. 152 εἰκ. 194: YE IIIG Πρώμη. Χεῖλος ἀπὸ σκύφο τοῦ τύπου μὲ ταινία μέσου πάχους (πλάτ. ταινίας 0.021 μ.), βλ. *MDP* 152 εἰκ. 193. Τμῆμα λαβῆς καὶ κορμοῦ σκύφου Α' μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (*MDP* 150 εἰκ. 189: YE IIIG Πρώμη, βλ. ὅμως καὶ Schönfeld 1988, 196 γιὰ τὴν ἐμφάνιση ὀλόβαφων στὸ ἐσωτερικὸ σκύφων στὴν Τίρυνθα στὴν ἀρχὴ τῆς Μέσης YE IIIB ἀλλὰ ἐπίσης σπανίως στὶς Μυκήνες: Wardle 1969, 265, 275 καὶ Mountjoy 1976, 89 ἀρ. 45: YE IIIB1).

Ἡ ομάδα περιλαμβάνει καὶ ME ὄστρακα (ἀμαυρά, κίτρινα μινύεια ἢ «ψευδομινύεια»). Ἐπίσης τεμάχια εἰδωλίων (κεφάλι ταύρου, εἰδωλίου Φ καὶ κοῖλο κάτω τμῆμα ἄλλου ἀνθρωπόμορφου εἰδωλίου), τεμάχιο κεραμίδας στέγης (στρωτήρα) καὶ ὀκτὼ κόκκαλα ζώων (εἰκ. 13 ἀρ. 1-23, εἰκ. 14 ἀρ. 1-21).

YE IIIB2/Γ Πρώμη.

Ἐπίπεδο Δ - κοκκινωπὸ πηλόχρωμα σὲ βάθ. 1.40 μ.

- ῥ Ομάδα 216 (βάθ. 1.65-1.40 μ.): Περιλαμβάνει πολλὰ τεμάχια ἀποθηκευτικῶν ἀγγείων καὶ τεμάχιο ἀσαμίνθου (πρβ. *Tiryns* VI πίν. 77 εἰκ. 3 καὶ 4). Τεμάχια ἀπὸ μεγάλα ἄβαφα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς, πρόχους) ἀπὸ κιτρινωπὸ πηλό, ἀπὸ μαγειρικὰ σκεύη (χυτροειδῆ καὶ τριποδικὰ μὲ πόδια ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς, σφηνοειδῆ κάτω), τμῆμα σχάρας πυραύνου (πρβ. Kl. Kilian, *AA* 1979, 401 εἰκ. 25a, b: YE IIIB. Γ. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1973, 106 πίν. 125β. Mylonas-Shear, *PHM* πίν. 33 ἀρ. 148, 149. G. Hiesel, *AA* 1982, 438 εἰκ. 57 καὶ σ. 439 σημ. 103 γιὰ ἄλλα παραδείγματα. H. Schliemann, *Tiryns* (1886) 130 εἰκ. 26). Πολλὰ τεμάχια κυλίκων (στελέχη καὶ χεῖλη) μὲ γωνιώδες καὶ κυρτὸ περίγραμμα (βλ. Rutter 1977 εἰκ. 4 ἀρ. 96-103, σ. 1), μὲ βάσεις ἐπίπεδες τραχέος τύπου, rough καὶ ἄλλες μὲ ὀπὴ στὸ μέσον κανονικοῦ τύπου, standard (βλ. Wardle 1969, 281 εἰκ. 10). Ἀρκετὰ ὀλόβαφα ὄστρακα ἀπὸ κυαθόμορφες κύλικες, βλ. πρὸ πάνω ὁμ. 238β. Τεμάχια βαμμένων καὶ ἄβαφων κυπέλων μὲ ἢ χωρὶς αὐλακώσεις στὴ μέση. Τεμάχια ὑπίποδων σκύφων (πρβ. *MDP* 92 εἰκ. 112: YE

ΠΙΑ2). Κύλικες με λοξούς τρίτονες, FS 257, *MDP* 88 και 89 εικ. 107: YE ΠΙΑ2, βλ. και Schönfeld 1988, 170 και 158 για τὸ τέλος τῆς διάδοσης τοῦ μοτίβου, fading, ἀπὸ τὴν YE ΠΙΒ Πρώιμη περίοδο καὶ μετὰ. Κύλικες τύπου Ζυγουριῶν με κάθετους τρίτονες (FS 258A καὶ B, *MDP* 115: YE ΠΙΒ1). Τεμάχια ρυτῶν. Ἐλάχιστα σχετικὰ τεμάχια κλειστῶν ἀγγείων (ἀπὸ πρόχου με στενὸ λαιμό, FS 121, *MDP* 126 με μοτίβο FM 58: YE ΠΙΒ2, ἀπὸ ἀπίσχημη πρόχου FS 48, *MDP* 98 εικ. 116 ἀρ. 11 με φολιδωτὸ μοτίβο FM 70: YE ΠΙΒ1, ἀπὸ πρόχου ἢ πιθαμοφόρικο FS 39 ἢ FS 120, *MDP* 75 κέ. με μοτίβο FM 18: YE ΠΙΑ2). Χαρακτηριστικὰ ὄστρακα εἶναι αὐτὰ ἀπὸ: σκύφους Α' (FS 284, *MDP* 117 εικ. 143 καὶ σ. 130 εικ. 160). Ὅστρακο ἀπὸ μικκύλο χειροποίητο κύαθο (*MDP* 102, 126: YE ΠΙΒ1 καὶ 2). Ὅστρακο ἀπὸ σκύφο με διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους, τῆς YE ΠΙΓ Πρώιμης ποὺ ἐμφανίζεται ὅμως μεμονωμένο καὶ στὴν ΠΙΒ2 (*MDP* 152 εικ. 192, 193. Wardle 1973, 318 ἀρ. 89, σ. 319 εικ. 12 ἀρ. 89: YE ΠΙΒ2, French 1969, 87 καὶ 85 εικ. 11 ἀρ. 3, βλ. καὶ Podzuweit 1978, 478, 480 καὶ σημ. 91: βρίσκονται σὲ πρῶιμα ἀλλὰ καὶ προχωρημένα YE ΠΙΓ σύνολα). Ὅστρακο ἀπὸ χεῖλος ἀνοικτοῦ ἀγγείου, διαμ. 0.20 μ. με μοτίβο φολιδωτοῦ τριγώνου (πρβ. ὄστρακα ἀπὸ τὴν Perseia, Trench L (YE ΠΙΒ2): French 1969 πίν. 18b ἀρ. 2 καὶ 6 καὶ σ. 81. Βλ. καὶ Schönfeld 1988 πίν. 2 ἀρ. 35). Στὴν ομάδα ἀνήκουν ἐπίσης τεμάχια εἰδωλίων Φ καὶ Ψ με κοῖλο κάτω σῶμα, δύο κεφάλια ταύρων κ.ἄ. τετραπόδων. Ἀρκετὰ ME ὄστρακα (ἀμαυρὰ καὶ μινύεια, ἓνα κόκκινο —αἰγινήτικο;), καθὼς καὶ λίγα ὁστὰ ζώων (δύο ἀστράγαλοι). Ἐπίσης δύο τεμάχια κονιάματος με ἄσπρο, κόκκινο καὶ μπλε χρῶμα καὶ ἓνα πῆλινο σφονδύλι (εἰκ. 15 ἀρ. 1-26, εἰκ. 16 ἀρ. 1-15).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

* Ομάδα 203 (βάθ. 1.22-1.40 μ.): Τεμάχια πιθοειδῶν ἀγγείων. Βάσεις δεκαπέντε κυλίκων τοῦ τραχέος

(rough) καὶ κανονικοῦ (standard) τύπου (Wardle 1969, 281) καὶ πέντε ὀλόβαφων. Κύλικες FS 258B με μοτίβο FM 18B (*MDP* 115: YE ΠΙΒ1). Στέλεχος ὑψίποδος σκύφου. Λαβὴ κρατήρα με ὀλόβαφο ἐσωτερικό. Ὅλόβαφες κυαθόμορφες κύλικες. Ὅστρακο με εἰκονιστικὸ μοτίβο (ἐλαφιοῦ ἢ ταύρου, πρβ. *Tiryns* VIII (1974) 47 ἀρ. 4, σ. 39 ἀρ. 2 ἄνω, σ. 36 ἀρ. 2). Δύο τεμάχια ἀπὸ σκύφους τοῦ τύπου με ταινία μέσου πάχους (βλ. προηγούμενη ομάδα σχετικὰ), ὄστρακο σκύφου Α' με ὀλόβαφο ἐσωτερικό (FS 284 με μοτίβο FM 60 N-Pattern, *MDP* 150 καὶ εικ. 189: YE ΠΙΓ Πρώιμη, βλ. καὶ Wardle 1973, 317). Μία φορὰ μόνο ἀναφέρεται ἡ ἐμφάνιση σκύφου Α' με ὀλόβαφο ἐσωτερικό στὶς Μυκῆνες σὲ YE ΠΙΒ σύνολο (Mountjoy 1976, 89 ἀρ. 45, σ. 88 εικ. 6 ἀρ. 45, βλ. καὶ Schönfeld 1988, 196 γιὰ σκύφους με μονόχρωμο ἐσωτερικό στὴν Τίρυνθα σὲ σύνολα τῶν ἀρχῶν τῆς Μέσης YE ΠΙΒ). Χεῖλη σκύφων Α' με διακόσμηση σπείρας καὶ κατακόρυφη ταινία με ζίκ-ζάκ (*MDP* 94 εικ. 114 ἀρ. 38, FM 75 πλευρικό τρίγλυφο (Triglyph, side) καὶ σ. 122 εικ. 148 ἀρ. 25: YE ΠΙΒ1 καὶ 2). Χεῖλος ἀπὸ κύπελλο με αὐλακώσεις διακοσμημένο με μοτίβο ἄνθους FM 18A ἢ C (*MDP* 68 εικ. 77 ἀρ. 1 καὶ 3). Ὅστρακο διακοσμημένο με σειρὰ ρόμβων FM 73 (*MDP* 136 εικ. 166 ἀρ. 25 καὶ σ. 137: FM 73: YE ΠΙΓ Πρώιμη). Ἐξί ὄστρακα ἀπὸ τρεῖς τουλάχιστον σκύφους Β' (ἴσως καὶ Α') με διακόσμηση τοῦ ἐνὸς ὀστράκου με τρίγλυφα, FM 75, τοῦ ἄλλου με παραπληρωματικούς κύκλους, στὰ ὑπόλοιπα διακρίνονται ἀπλῶς ταινίες. Ὅστρακο με στικτὴ διακόσμηση. Τεμάχιο ρυτοῦ με ὀρθιες κυματιστὲς γραμμές, FM 67 (curved stripes). Ὅστρακο ἀπὸ χειροποίητο ἀγγεῖο διακοσμημένο με κυματιστὲς ταινίες (*MDP* 102 εικ. 123 καὶ σ. 126 εικ. 153: YE ΠΙΒ1 καὶ 2). Δύο στόμια ψευδόστομων ἀμφορέων. Στὴν ομάδα ἀνήκουν ἐπίσης δύο κεφάλια ἀνθρωπόμορφων εἰδωλίων καὶ τμῆμα εἰδωλίου Ψ (εἰκ. 16 ἀρ. 16-25, πίν. 23β).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

Χῶρος 17 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 17, σχ. XI, πίν. 24α-β, 25α-β, 26α)

* Ο χῶρος 17 βρίσκεται Β. ἀκριβῶς τοῦ χώρου 16, ἀπὸ τὸν ὁποῖο χωρίζεται με ἓναν μεσότοιχο, τόν (M), χτισμένο πάνω στὸν χαμηλότερο τοῖχο (M*). Εἶναι ἰσοπλατὴς πρὸς τὸν χῶρο 16, ἀλλὰ ἀβαθέστερος, ὥστε σὲ σχέση με ἐκείνον νὰ μοιάζει βοηθητικὸς καὶ δευτερεύων. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τοίχους (M) καὶ (M*), ὁ χῶρος 17 μοιράζεται με τὸν 16 καὶ τὸν τοῖχο (υ), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν πρὸς Β. προέκτασή του ἀποτελεῖ τὸν Δ. πλευρικό τοῖχο τοῦ χώρου 17. Τὸ ἴδιο περίπου συμβαίνει καὶ με τὸν Ἀ. πλευρικό τοῖχο τοῦ 17, τόν (T-1), με τὴ διαφορά ὅτι αὐτός, στὸ ὕψος τοῦ χώρου 17, εἶναι θεμελιωμένος ψηλότερα. Δηλ. ὁ τοῖχος (T-1) μέχρι τοῦ

σημείου της συμβολής του με τὸν τοῖχο (M*) εἶναι θεμελιωμένος σὲ βάθ. 2.30 μ., στὴν πρὸς Β. ὅμως προέκτασή του εἶναι θεμελιωμένος σὲ βάθ. 2.02-2.12 μ. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ ὀγκώδεις λίθοι τοῦ τοῖχου αὐτοῦ στὸν χώρο 17, μὲ ἀρκετὰ πλατιεῖς καὶ ἐπίπεδες τὶς ἄνω ἐπιφάνειές τους (σὲ βάθ. 1.87 μ.).

Ἡ ἀπὸ Β. καὶ ἰδίως ἀπὸ ΒΑ. ὀριοθέτηση τοῦ χώρου 17 δὲν γίνεται ἀπόλυτα σαφής. Στὸ Β. σωζόμενο πέρασ τοῦ Δ. πλευρικοῦ τοῖχου (υ) σώζονται ἀρκετὰ χαλαρὰ ἴχνη θεμελίου τοῖχου, τοῦ (ψ), μὲ ἄνω ἐπιφάνεια σὲ βάθ. 1.95 μ., τοῖχου ποὺ ὄριζε κατὰ τὰ φαινόμενα τὸν χώρο 17 ἀπὸ Β. Μὲ τὸ δεδομένο αὐτό, τῆς ὑπαρξης δηλ. ἀρχικὰ ἐνὸς τοῖχου στὸ σημεῖο αὐτό, συμπληρώνεται τὸ βάθος τοῦ χώρου 17 σὲ 1.65 μ. μόλις. Ἡ περιοχὴ μεταξὺ τοῦ Ἀ. σωζόμενου πέρατος τοῦ τοῖχου (ψ) καὶ τοῦ τοῖχου (T-1) δὲν παρουσίασε στοιχεῖα ἀποκαλυπτικά τῆς ὅλης διευθέτησης τοῦ χώρου 17 στὴ ΒΑ. τοῦ γωνία.

Ὁ τοῖχος (M) θεμελιωμένος πάνω στὸν τοῖχο (M*), σὲ βάθ. 1.91-2.07 μ. (σχ. XI), δὲν εἶναι τοποθετημένος ἀκριβῶς κατ' ἄξονα πάνω σ' αὐτόν, ἀλλὰ εἶναι μετατοπισμένος κατὰ 0.25 μ. νοτιότερα, ὥστε ἡ ὄψη τῶν δύο τοίχων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ χώρου 17 νὰ μὴν ἐμφανίζεται ἐνιαία, ἀλλὰ διαβαθμισμένη, μὲ τὴν ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ (M*) νὰ προεξέχει μέσα στὸν χώρο ὑπὸ μορφὴ χαμηλοῦ ἀναβαθμοῦ. Ἡ τοποθέτηση αὐτὴ ἐξυπηρετοῦσε προφανῶς στατικούς λόγους, σκοπὸ ἔχοντας δηλ. τὴν ἀνάσχεση τῶν ἀπὸ Ν. προκαλούμενων ὠθήσεων πάνω στὸ ἐπικλινὲς ἔδαφος.

Ὅπως προαναφέρθηκε στὴν περιγραφὴ τοῦ χώρου 16, ἀπὸ τομὴ στὸ δάπεδο (B) αὐτοῦ τοῦ χώρου, Ν. τοῦ τοῖχου (M*), ἀλλὰ καὶ Β. ἀπὸ αὐτόν, μέσα στὸν χώρο 17, ἐντοπίσθηκε σὲ βάθ. 2.22 μ. δάπεδο κατασκευασμένο ἀπὸ κοκκινωπὸ πατημένο χῶμα ἀνάμεικτο μὲ λεπτὸ χαλίκι, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου ἔφερε ἴχνη φωτιάς. Ἡ φθορὰ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ (Α), μπροστὰ καὶ στὶς δύο ὀψεις τοῦ τοῖχου (M*), δὲν ἐπέτρεψε δυστυχῶς τὸν καθορισμὸ τῆς σχέσης τοῖχου καὶ δαπέδου. Ἰχνη δαπέδου ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα καὶ χαλίκι ἐπισημάνθηκαν καὶ στὸν στενόμετρο χώρῳ μεταξὺ τῶν τοίχων (T-3) καὶ (T-1), Ἀ. ἀκριβῶς τοῦ τοῖχου (T-1), ὁ ὁποῖος στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἦταν θεμελιωμένος ψηλότερα. Ἰχνη θεμελίου τοῖχου βρέθηκαν στὸν στενὸ αὐτὸ χώρῳ, Ἀ. τοῦ (T-1), στὴν προέκταση ἀκριβῶς τοῦ τοῖχου (M*), καὶ σὲ βάθος ἀνάλογο μὲ τὸ θεμέλιο ἐκεῖνου, τὰ ὁποῖα καταλήγουν πάνω στὸν τοῖχο (T-3). Τὰ ἴχνη αὐτὰ παρουσιάζονται χαλαρὰ καὶ ἀσύνδετα, λόγω τῆς καταστροφῆς ποὺ προκάλεσε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, ἀνοίγοντας τὴν τάφρο θεμελιώσεως ποὺ ἄρχιζε στὸ σημεῖο αὐτό, στὸ ὕψος δηλ. τοῦ τοῖχου (T-1) καὶ κατευθυνόταν πρὸς Ἀ. Ἐφόσον ἡ θεμελίωση σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο τοῦ τοῖχου (T-1) στὸν χώρῳ 17 ὑποδηλώνει μιὰ μεταγενέστερη οἰκοδομικὴ φάση, τότε σὲ μιὰ ἀρχικὴ φάση (1) ὁ χώρῳ 17 θὰ πρέπει νὰ σχηματιζόταν εὐρύτερος, μὲ ἀνατολικὸ τοῖχο τὸν (T-3), ὡς μεσότοιχο κοινὸ μὲ τὸν χώρῳ 22.

Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ τοῦ χώρου ἀποτελέσει ὁ σωρὸς τῶν ἀγγείων καὶ θραυσμάτων ἀγγείων ποὺ ἐμφανίσθηκε ἤδη ἀπὸ τὸ ψηλότερο στρώμα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γωνίας μεταξὺ τῶν τοίχων (M) καὶ (υ) καὶ κυρίως κατὰ μῆκος τῆς ὄψης τοῦ (M). Ὁ σωρὸς ἐμφανίσθηκε σὲ βάθ. 1.45 μ., τὰ τελευταῖα δὲ ἀγγεῖα καὶ θραύσματα ἀγγείων ποὺ περισυλλέχθηκαν πατοῦσαν (ἢ ἦταν βυθισμένα) σὲ δάπεδο ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια, ἀρκετὰ κατεστραμμένο ποὺ ἐντοπίσθηκε σὲ βάθ. 2.09-2.12 μ. Τὸ δάπεδο αὐτὸ ἀνῆκε φανερὰ στὴν οἰκοδομικὴ φάση τοῦ χαμηλότερου τοῖχου (M*), καθ' ὅτι κατέληγε ἐπάνω του (δάπεδο Β).

Ὁ σωρὸς τῶν ἀγγείων λόγω τῆς ὁμοιογένειάς του ἔδινε τὴν ἐντύπωση ὅτι εἶχε δημιουργηθεῖ ἐνιαία. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ του διαπιστώθηκε ὅτι τὰ ἀγγεῖα «ἐδράζονταν» σὲ δύο ἐπιμέρους ἐπίπεδα —μαζὶ μὲ αὐτὸ τοῦ δαπέδου—, μεταξὺ τῶν ὁποίων μεσολαβοῦσε χῶμα. Αὐτὸ ἔγινε φανερὸ κυρίως στὴν περιφέρεια τοῦ σωροῦ καὶ πέραν τῆς γωνίας ποὺ σχηματίζαν οἱ τοῖχοι (M) καὶ (υ), τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὁποίας κατελάμβανε ἓνας μεγάλος ψευδόστομος ἀμφορέας. Τὸ στοιχεῖο αὐτὸ τῶν δύο ἐπάλληλων στρώσεων ἀγγείων ἀξιοποιήθηκε καὶ βρῆκε τὴν ἐρμηνεία του μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου.

Τὰ ἀγγεῖα, θραύσματα ἀγγείων καὶ ἄλλα σκεύη μετὰ τὴν σειράν ποὺ ἐμφανίσθηκαν μέσα στὸν σωρὸ εἶναι τὰ ἑξῆς:

- α, β) Δύο συμπίεσμένα τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο μολύβδινα σκεύη σὲ βάθ. 1.40-1.60 μ. (πίν. 24α).
- γ) Λαιμὸς ἀναποδογυρισμένου πίθου, σὲ βάθ. 1.40-1.68 μ., μπροστὰ ἀκριβῶς στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (M) καὶ 0.20 μ. περίπου ψηλότερα ἀπὸ τὴν προεξοχή τοῦ χαμηλότερου τοίχου (M*) (πίν. 26β).
- δ) Πρόχους, σὲ βάθ. 1.57-1.77 μ. Βρέθηκε λίγος βορειότερα ἀπὸ τὸν λαιμὸ πίθου, σὲ ἐπίχωση λίγων ἑκατοστῶν ἐπίσης πάνω ἀπὸ τὴν προεξοχή τοῦ τοίχου (M*) (εἰκ. 45, 3, πίν. 28α).
- ε) Μεγάλος ψευδόστομος ἀμφορέας ποὺ βρέθηκε λίγα ἑκατοστὰ B. τῆς πρόχου (δ), σὲ βάθ. 1.60-1.80 μ.
- ζ) Τεμάχια ἀπὸ τὸν ὄμο μετὰ τὴν ἀρχὴ λαβῆς καὶ τὸ σῶμα μεγάλου ἄβαφου κλειστοῦ ἀγγείου.
- η) Μεγάλος ψευδόστομος ἀμφορέας ποὺ βρέθηκε

πλαγιασμένος στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γωνίας τῶν τοίχων (M/M*) καὶ (υ), σὲ βάθ. 1.74-2.12 μ., ἀκουμπισμένος στὸ δάπεδο, ἀντίθετα μετὰ τὰ προαναφερθέντα ἀγγεῖα (εἰκ. 46, 1, πίν. 28γ).

- θ) Λίγα ἑκατοστὰ Ἀ. τῆς πρόχου (δ) ἐμφανίσθηκε σὲ βάθ. 1.80 μ. ἡ ἄκρη μιᾶς μεγάλης πήλινης πλάκας —τμήμα τοῦ ἐπιπέδου τοιχώματος μετὰ τὸ πλατὺ προεξέχον χεῖλος μιᾶς ἀσαμίνθου— ποὺ εἰσχωροῦσε λοξὰ μέσα στὸ ἔδαφος, παραβιάζοντας καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ δάπεδο, μέσα σὲ συνθήκες ποὺ θὰ ἀναφεροῦν στὴ συνέχεια. Τὸ τεμάχιο αὐτὸ συνανήκε μετὰ τμήμα ἀπὸ τὴν ἀσάμινθο ποὺ βρέθηκε ἀναποδογυρισμένη στὸ κέντρο τοῦ χώρου, ἐνῶ ἄλλα μικρότερα τεμάχια βρέθηκαν διάσπαρτα γύρω (πίν. 24β, 25α, 28β).

Τὸ δευτέρω στρώμα ἀγγείων τοῦ χώρου (πίν. 24β) ποὺ ἐρχόταν σὲ ἀμεσώτερη ἐπαφὴ μετὰ τὸ δάπεδο —ἐκτὸς ἀπὸ τὸν προαναφερθέντα ψευδόστομο (η), ὁ ὁποῖος πατοῦσε σ' αὐτό,— περιελάμβανε τὰ ἑξῆς:

- ι) Τεμάχια πρόχου, σὲ βάθ. 1.92 μ. κάτω ἀπὸ τὴν πρόχου (δ) (εἰκ. 46, 3).
- κ) Μεγάλη ἄβαφη πρόχου, ἀμέσως Ἀ. τοῦ ψευδόστομου (η) καὶ μπροστὰ στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (M*), σὲ βάθ. 1.92-2.12 μ. (εἰκ. 47, 1, πίν. 24β, 29α).
- λ) Μικρὸ ψευδόστομο ἀμφορέα B. τῆς προηγούμενης πρόχου, σὲ βάθ. 1.95-2.08 μ. (εἰκ. 45, 4, πίν. 29β).
- μ) Συρρικνωμένο μολύβδινο σκεῦος Ἀ. τῆς πρόχου (κ) καὶ μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν προεξοχή τοῦ τοίχου (M*), σὲ βάθ. 1.95-2.12 μ.
- ν) Πιθαμφορίσκο BA. τοῦ μολύβδινου σκεύους, σὲ

βάθ. 2.05-2.19 μ. (εἰκ. 46, 2, πίν. 29γ).

- ξ) Τεμάχια χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους, Ἀ. τοῦ πιθαμφορίσκου, σὲ βάθ. 2.05 μ.
- ο) Τεμάχια ἀπὸ μεγάλο πίθο, μετὰ τὴν ὄψη τοῦ τοίχου (M), σὲ βάθ. 2.05 μ.
- π) Τμήμα καλαθόσχημου σκεύους —ποὺ συνανήκει μετὰ ἀνάλογο τεμάχιο ἀπὸ τὸν χώρo 16 (βλ. πρὸ πάνω στὸν χώρo 16: θ)—, κοντὰ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ τοίχου (M) καὶ πάνω στὴν προεξοχή τοῦ τοίχου (M*), σὲ βάθ. 2.07-2.20 μ. (εἰκ. 44, 3, πίν. 22β).

Ἀπὸ ὅλα τὰ προαναφερθέντα ἀγγεῖα, τὰ ἀγγεῖα κ, λ καὶ ν ἀνασύρθηκαν ἀκέραια.

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τῶν ἀγγείων καὶ τῶν ἄλλων θραυσμάτων ἀπὸ τὸν κατ' ἐξοχὴν σωρὸ ποὺ ὑψωνόταν μέσα στὴ ΝΔ. γωνία, μπροστὰ στὴν ὄψη τῶν τοίχων (M) καὶ (M*), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ χώρου, ἀποκαλύφθηκε τὸ δάπεδο ἀπὸ πλέσια σὲ βάθ. 2.12 μ. Ἀξιοπεριέργο φάνηκε κατ' ἀρχὴν ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου σὲ ἓνα μεγάλο τμήμα μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ τοίχου (M*) καὶ πέρα ἀπὸ τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου σχηματιζόταν ἀρκετὰ ἀνώμαλη, σὰν νὰ εἶχαν ἐναποτεθεῖ μεγάλα κομμάτια πηλοχώματος, σὲ μία μόνο συγκεκριμένη θέση. Τὴν ἐξήγηση γιὰ αὐτὴν τὴν ιδιόμορφη ἐμφάνιση τοῦ δαπέδου, ἀλλὰ καὶ τὴ συσσώρευση σὲ δύο ἐπ'ἀλλήληδες στρώσεις τῶν ἀγγείων, ἔδωσε ἡ παρακολούθηση σὲ βάθος τοῦ ἄκρου τῆς πήλινης πλάκας (θ) ποὺ βυθιζόταν λοξὰ μέσα στὸ ἔδαφος.

Κατὰ τὴν προσπάθεια ἐντοπισμοῦ τοῦ δαπέδου στὴν περιοχὴ τῆς πλάκας ἀποδείχθηκε ὅτι γύρω ἀπὸ αὐτὴν ὑπῆρχε μόνο καθαρὸ μαλακὸ χῶμα, τὸ ὁποῖο εἰσχωροῦσε σὲ βάθος (πίν. 25β). Παρακολουθώντας τὰ σημεῖα διακοπῆς τοῦ δαπέδου γύρω ἀπὸ τὴν πλάκα, ἀνακαλύψαμε σὲ βάθ. 2.43 μ. τὸ ἄνοιγμα ἐνὸς ὀρύγματος, σκαμμένου μέσα στὸ παρθένο ἔδαφος, διαστ. $0.92 \times 0.50-0.54$ μ. καὶ βάθ. 0.27 μ., τοῦ ὁποίου ἡ μία N. πλευρὰ εὐθυγραμμιζόταν

σχεδόν με τὸ θεμέλιο τοῦ τοίχου (M*). Τὰ τοιχώματα τοῦ ὀρύγματος δὲν σχηματίζονταν κατακόρυφα, ἀλλὰ βαθμιδωτά, δημιουργώντας στὴν περίμετρο τοῦ ὀρύγματος μιὰ «πατούρα», μειώνοντας ἔτσι τὸ ὠφέλιμο ἄνοιγμά του. Τὸ τεμάχιο τῆς πήλινης πλάκας — ποὺ ἀποδείχθηκε τοίχωμα ἀσαμίνθου— βυθιζόταν στὸ κέντρο περίπου τοῦ ὀρύγματος, καταλήγοντας λίγα ἑκατοστὰ ψηλότερα ἀπὸ τὸν πυθμένα του. Στὴν ἀνατολική πλευρά τοῦ λάκκου βρέθηκαν δύο-τρεῖς σχιστόπλακες σφηνωμένες ὀρθιες, σὰν νὰ ὀρίζαν τὸ ἄνοιγμα τοῦ ὀρύγματος στὸ σημεῖο αὐτό.

Ἡ παρουσία ἑνὸς σκελετοῦ στὸν πυθμένα τοῦ λάκκου ἀπέδειξε ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἕναν ἀκόμα τάφο, τὸν IV. Ὁ σκελετὸς βρέθηκε τοποθετημένος στὸ ἀριστερὸ πλάι, μετὰ τὸ κεφάλι ἀνατολικά σὲ στάση συνεσταλμένη, τὰ χέρια λυγισμένα, μετὰ τοὺς πήχεις τῶν χειρῶν νὰ ἐκτείνονται παράλληλα μετὰ τοὺς μηρούς (πίν. 25α). Κανένα κτέρισμα δὲν συνόδευε τὴν ταφή.

Κάποια χαρακτηριστικὰ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ὅπως ὁ σχηματισμὸς «πατούρας» καὶ ἡ χρησιμοποίηση σχιστολίθων κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς, θυμίζουν τὴ μορφή τοῦ λακκοειδοῦς τάφου (I) τοῦ χώρου 22 μετὰ τὰ χάλκινα κτερίσματα, ἂν ἐξαιρέσει κανεὶς τὸ μεγαλύτερο μῆκος τοῦ τάφου αὐτοῦ καὶ τὴν ἐκτάδην τοποθέτηση τοῦ νεκροῦ στὸ ἐσωτερικὸ του.

Τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ ἰδίως ἡ ὑπαρξὴ τοῦ τάφου προδίδει μετὰ σαφήνεια ἐπέμβαση στὸν χώρο καὶ διαταραχὴ τῶν ἀντικειμένων ποὺ εἶχαν ἀφεθεῖ κατὰ χώραν ἀπὸ τοὺς ἐνοίκους του, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ κτίσματος. Οἱ κατασκευαστὲς τοῦ τάφου, ἀφοῦ ἐπέλεξαν τὸ σημεῖο ταφῆς, καθάρισαν τὴν ἐπιφάνεια ἀπὸ τὰ ἀχρηστευμένα ἀγγεῖα μετατοπίζοντας καὶ τοποθετώντας τα πάνω σὲ ἄλλα καὶ ἀφαιρώντας τμήμα τοῦ δαπέδου. Μιὰ τέτοια διαδικασία μπορεῖ νὰ ἐρμηνεύσει π.χ. τὰ συσσωρευμένα πηλοχώματα πάνω στὸ δάπεδο ποὺ καθιστοῦν ἀνώμαλη τὴν ἐπιφάνειά του καὶ τὰ σὲ δύο ἐπ'ἀλλήλους στρώσεις συσσωρευμένα ἀγγεῖα κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (M) (βλ. κυρίως τὰ ἀντικείμενα α-δ πάνω ἀπὸ τὰ ι, κ καὶ μ), ἀγγεῖα τὰ ὁποῖα χρονικὰ συνανήκουν. Ἡ μετατόπιση ἀντικειμένων γίνεται φανερὴ ἀπὸ τὴν εὑρεση τμήματος τοῦ ἴδιου σκεύους (π) καὶ μέσα στὸν χώρο 16 (βλ. πιὸ πάνω στὸν χώρο 16, τμήμα καλαθό-σχημου σκεύους θ).

Κανένα ἴχνος φωτιᾶς δὲν ἐπισημάνθηκε πάνω στὸ δάπεδο, ὥστε ἡ ἐγκατάλειψη τοῦ χώρου νὰ μὴν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἐπακόλουθο πυρκαγιᾶς.

Οἱ ἐπιμέρους στρωματογραφικὲς φάσεις ποὺ διαπιστώθηκαν στὸν χώρο 17, σύμφωνα μετὰ τὴ μαρτυρία τῶν διαφόρων δαπέδων καὶ τῶν τοίχων ποὺ συνδέονται μετὰ αὐτά, καθὼς καὶ ἡ χρονολόγησις τοῦ κεραμικοῦ ὑλικοῦ ποὺ συγκεντρώθηκε κατὰ ὁμάδες, συνοψίζονται ὡς ἑξῆς:

Στὴν ἀρχικὴ οἰκοδομικὴ φάσις τοῦ χώρου (I) ἀνήκει ὁ χαμηλότερος τοίχος (M*) καὶ τὸ δάπεδο ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα μετὰ χαλίκι ποὺ παρουσίαζε ἴχνη φωτιᾶς στὴν ἐπιφάνειά του, σὲ βάθ. 2.22 μ. Ὅπως προαναφέρθηκε, παρόμοιας κατασκευῆς δάπεδο παρουσιάσθηκε στὸ ἴδιο ἢ σὲ ἀνάλογο βάθος στοὺς χώρους 16, 7 καὶ 22 (πίν. 26α). Τομὴ στὸ δάπεδο αὐτὸ ἀπέδωσε τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 238β, ποὺ χρονολογεῖ τὴν κατασκευὴ του γενικὰ στὴν YE IIIB περίοδο, χωρὶς ὅμως χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς προχωρημένης φάσεως (YE IIIB2). Ἡ διαπίστωση αὕτη —σὲ συσχετισμὸ καὶ μετὰ τὶς παρατηρήσεις στὸ ὑλικὸ ἀνάλογων στρωμάτων ἀπὸ τοὺς χώρους 16, 7 καὶ 21— ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ὁ χώρος κατασκευάσθηκε πρὶν ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση κεραμικῶν προϊόντων τῆς YE IIIB2 (βαθεῖς σκύφοι Β', σκύφοι τοῦ τύπου μετὰ ρόδακα κ.ἄ.), ἴσως στὴν YE IIIB1 περίοδο¹⁰⁸.

Ἡ δεύτερη φάσις (2) ἐκδηλώνεται σαφέστερα μετὰ πιὸ ἐκτεταμένα κατάλοιπα, ὅπως τὸ δάπεδο (B) ἀπὸ πλέσια, σὲ βάθ. 2.12 μ., μετὰ τὸ ὁποῖο συνδέεται καὶ ὁ τοίχος (M*). Τὸ κεραμικὸ

108. Βλ. σχετικὰ στὸν χώρο 16 καὶ γιὰ τὴν ὁμάδα 238β στὸν Κατάλογο ποὺ ἀκολουθεῖ τὴν περιγραφή τοῦ χώρου αὐτοῦ.

ύλικό που περισυλλέχθηκε μέσα από το γέμισμα του δαπέδου δεν ήταν και αυτό, όπως και το προηγούμενο, ιδιαίτερα αποκαλυπτικό. Τα όστρακα της ομάδας αυτής (244) ανήκουν γενικά στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο¹⁰⁹.

Η χρονική στιγμή της εγκατάλειψης —και παράλληλα της τελευταίας χρήσης— του χώρου 17 διερευνάται μέσα από τα αγγεία και τα άλλα θραύσματα που βρέθηκαν απ' ευθείας πάνω στο δάπεδο ή λίγο ψηλότερα από αυτό και που θεωρούνται, σύμφωνα με όσα προαναφέρθηκαν, σύγχρονα μεταξύ τους. Τα αγγεία αυτά, καθώς και η ομάδα οστράκων που βρέθηκαν να άκουμπούν πάνω στο δάπεδο (ομάδα 227), χρονολογούνται όπωςσδήποτε στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο, λόγω δειγμάτων σκύφων με όλόβαφο έσωτερικό και σκύφων του τύπου με ρόδακα.

Μια έξισου ασφαλής μαρτυρία για τη χρονολόγηση της τελευταίας χρήσης στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο παρέχεται επίσης από τα όστρακα του γεμίματος του τάφου, τα οποία περιελάμβαναν ανάμεσά τους τεμάχια σκύφων του τύπου με ρόδακα (ομάδα 245 από την περιοχή του χείλους του τάφου και ομάδα 255 από το χείλος μέχρι τον πυθμένα, βλ. πιο κάτω). Η επίχωση αυτή του τάφου δεν είναι άλλη από εκείνη που σφράγιζε αρχικά το δάπεδο του χώρου τη στιγμή της επέμβασης των οικείων του νεκρού και η οποία, αφού μετακινήθηκε κατά τη διάνοιξη του λάκκου, χρησίμευσε στη συνέχεια ή ίδια και στην κατάχωσή του. Πότε συνέβη ακριβώς η επέμβαση αυτή δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί, λόγω έλλειψης κτερισμάτων στο έσωτερικό του τάφου. Ίσως η κατασκευή του λάκκου να βρίσκεται κοντά χρονικά σ' εκείνη του τάφου (Ι) με τα χάλκινα κτερίσματα που απέχει μόλις 2.50 μ. Πέρα από τη διαφορά του μεγέθους τους, οι δύο τάφοι φανερώνουν κοινά χαρακτηριστικά, όπως την ίδια διάταξη, την προσαρμογή της μιας πλευράς τους στο θεμέλιο τοίχου και τη λαξευμένη κάτω από το χείλος πατούρα.

Η επίχωση ψηλότερα από το δάπεδο, μέσα στην οποία συμπεριλαμβανόταν και μεγάλο τμήμα του σωρού των αγγείων και των άλλων θραυσμάτων, σε βάθ. 1.80-2.05 μ., περιείχε κεραμεική που τοποθετείται γενικά στην ΥΕ ΙΙΒ (ομάδα οστράκων 225). Ψηλότερα ακόμα, σε βάθ. 1.67-1.80 μ., η ομάδα οστράκων 217 περιελάμβανε τεμάχια σκύφου του τύπου με ρόδακα και όλόβαφου (βλ. πιο κάτω) που την τοποθετούν στην ΥΕ ΙΙΒ2/Γ Πρώιμη. Την ίδια εξάλλου χρονική ένδειξη παρέχει και η ομάδα 219, η οποία συγκεντρώθηκε από το επίπεδο της εμφάνισης του σωρού των αγγείων, μπροστά ακριβώς από τον τοίχο Μ, σε βάθ. 1.45-1.67 μ., εξαιτίας της ύπαρξης ενός οστράκου σκύφου τύπου Α' με όλόβαφο έσωτερικό.

Το ακριβές σχέδιο του χώρου 17, επειδή δεν διατηρήθηκαν αρκετά στοιχεία για τον περιορισμό του στη Β. πλευρά —όπως άλλωστε συμβαίνει και με τον άμέσως γειτονικό χώρο 22—, δεν είναι γνωστό. Η σύνδεσή του με τον χώρο 16, λόγω της διόδου ανάμεσά τους είναι δεδομένη, η δευτερεύουσα δε σημασία του σε σχέση με αυτόν προκύπτει μόνο από τη σύγκριση των μεγεθών τους, τουλάχιστον κατά τη φάση (2). Ένδεικτικό είναι το γεγονός ότι τα αγγεία που περιείχε ο χώρος 17 ανήκουν στην κατηγορία των κλειστών αγγείων που σπανίζουν συνήθως σε οικιστικά —σε σχέση με ταφικά— σύνολα. Ο σωρός των αγγείων περιείχε εκτός από τα ακέραια και πολλά θραύσματα που δυστυχώς δεν συμπληρώνονται με άλλα, μέσα από τον χώρο, αποτέλεσμα της επέμβασης που υπέστη αυτός κατά την εποχή της ταφής. Αγγεία πάνω στο δάπεδο που βρέθηκαν έξω από το πεδίο δράσης των κατασκευαστών του τάφου (κ, λ και ν) ανασύρθηκαν ακέραια. Πολύ πιθανόν το σύνολο των κλειστών αυτών αγγείων να είχε εγκαταλειφθεί σε καλύτερη κατάσταση από αυτήν στην οποία περιήλθε μετά

109. Η ομάδα 244 συνανήκει στρωματογραφικά με την 238α του χώρου 16, βλ. πιο πάνω, σ. 71.

τῇ διαταραχῇ τοῦ χώρου. Ὁ χώρος 17 δὲν παρουσίαζε καὶ τρίτο δάπεδο, ὅπως τὸ δάπεδο (Γ) τοῦ χώρου 16, τὸ ὁποῖο χαρακτηρίστηκε ὡς ἀνάνεωση ἢ ἐπισκευὴ τοῦ (Β). Γιὰ τὸν λόγον αὐτὸν ὁ χώρος 16 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς κύριος καὶ πρὸ πολυσύχναστος χώρος σὲ σχέση μετὰ τὸν 17, στοιχεῖο ποὺ ἐνισχύει τὴν ἐρμηνεία τοῦ μαγειρείου ἢ ἐργαστηρίου ποὺ ἀποδόθηκε στὸν χώρο αὐτό. Τὸ γεγονὸς τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς ἀριθμοῦ κλειστῶν ἀγγείων στὸν ἀμέσως συνεχόμενον πρὸς τὸν 16, δευτερεύοντα καὶ ἐξαρτημένο χώρο 17 —τουλάχιστον στὴ φάση 2—, ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε τὸν προορισμὸ αὐτοῦ ὡς χώρου ἀποθηκευτικοῦ.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο Α (βάθ. 2.22 μ.)

Ὁμάδα 238β (βάθ. 2.22-2.37 μ.): Γιὰ τὴν περιγραφή τῆς ομάδας αὐτῆς βλ. σχετικὰ στὸν κατάλογο τοῦ χώρου 16 (δάπεδο Α). Προῆλθε ἀπὸ τομὴ στὸ χαμηλότερο δάπεδο ἀπὸ πηλόχωμα καὶ χαλίκι μετὰ ἔγχρη φωτιᾶς στὴν ἐπιφάνεια, κοινὸ καὶ γιὰ τοὺς δύο χώρους 16 καὶ 17 (πίν. 21).

Δάπεδο Β (βάθ. 2.12 μ.)

Ὁμάδα 244 (βάθ. 2.12-2.22 μ.): Δύο τεμάχια ἀπὸ πιθοειδῆ ἀγγεῖα. Πόδι τριποδικοῦ σκεύους. Στελέχη καὶ χεῖλῃ ἀπὸ ἑπτὰ τουλάχιστον ἄβαφες κύλικες μετὰ γωνιώδεις περιγράμματα. Λαβὲς πιθαμορέα καὶ ἀρύταινας. Χεῖλῃ σκύφων. Χεῖλος κρατήρα (FS 281, MDP 129 εἰκ. 159: YE IIIB2). Χεῖλῃ ὀλόβαφων κυλίκων (βλ. Rutter 1977, 1 ὅτι οἱ ὀλόβαφες κύλικες βρίσκονται μέχρι καὶ τὴν YE IIIB2, ἐνῶ κατὰ τὴν Mountjoy, MDP 90: YE IIIA2). Ἄνω τμήμα μικκύλης ραμφόστομης πρόχου (FS 144, γιὰ τὸ εἶδος τῶν ἀγγείων αὐτῶν, MDP 102, 126: YE IIIB1, 2. Wardle 1973, 319. Κατὰ τὸν Podzuweit 1979, 421 κέ., εἰκ. 41 ἀρ. 1, 2 φθάνουν καὶ μέχρι τὴν YE IIIG Πρώιμη). Τεμάχια κυλίκων (FS 257) μετὰ διακόσμηση σπείρας καὶ κάθετης πορφύρας (FM 23). Τεμάχιο ἀπὸ κλειστὸ YE IIA ἀγγεῖο μετὰ κυκλικὰ μοτίβα (stone pattern), FM 76. Κωνικὸ σφονδύλι ἀπὸ κόκκινο ὀφίτη (εἰκ. 17 ἀρ. 7-19, εἰκ. 18 ἀρ. 1-8).

YE IIIB, χωρὶς τυπικὰ δείγματα τῆς IIIB2.

Ὁμάδα 227 (βάθ. 2.09-2.12 μ.): Τεμάχια ἀπὸ μεγάλο ἀγγεῖο πρόχου ἢ ἀμφορέα ἄβαφο μετὰ βάση ἐπίπεδη ἐλαφρῶς προεξέχουσα, ἀπὸ καστανοκίτρινο πηλὸ καὶ ὁμοιόχρωμο ἀλείφωμα. Λαιμὸς ἀπὸ πρόχου ἄβαφη (FS 105), ὕψ. 0.10 μ., μετὰ ἑστὴ ἀπὸ τὸ χεῖλος λαβὴ στρογγυλῆς διατομῆς, ἀπὸ πηλὸ παρεμφερὴ μετὰ αὐτὸν τῶν προηγούμενων τεμαχίων, μετὰ τὰ ὁποῖα ἴσως συνανήκει. Ὁκτώ στελέχη ἄβαφων κυλίκων. Βάση δακτυλιοσχημῆ ἀπὸ βαθύ σκύφο μετὰ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ, τύπου Β' ἢ μετὰ διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους.

Ὅστρακο μετὰ διακόσμηση κοκκίδων σὲ κυκλικὴ διάταξη ἀπὸ σκύφο τύπου μετὰ ρόδακα. Πυθμένας σκύφου μετὰ ὁμόκεντρες ταινίες (τύπου Α'). Χεῖλος χυτροειδοῦς σκεύους. Πόδι τριποδικοῦ ἀγγείου (πίν. 27α-β).

YE IIIB.

Ἀγγεῖα καὶ θραύσματα ἀγγείων σὲ σωρὸ πάνω στὸ δάπεδο (βάθ. 1.40-2.12 μ.)

α, β) Μολύβδινα λεκανόσχημα σκευὴ συμπίεσμένα τὸ ἓνα πάνω στὸ ἄλλο, διαμ. 0.35-0.40 μ., στὴν κατάστασιν ποὺ βρέθηκαν. Δὲν ὑπῆρξε δυνατὴ ἢ ἀποκατάστασίς τους. Μολύβδινα σκευὴ ἔχουν βρεθεῖ κατὰ καιροὺς σὲ ἀρκετὰ σημεία τῆς ἀκρόπολης, τῶν γύρω Οἰκιῶν καὶ ἀλλοῦ, βλ. ἐνδεικτικὰ: Verdelis 1962, 44 εἰκ. 88, Δυτικὴ Οἰκία. Α. J. B. Wace, BSA 51, 1956, 121 (House of Lead). Lord W. Taylour, *Transactions of the American Philosophical Society* 52, 1962, 44 εἰκ. 88 (Οἰκία τῆς ἀκροπόλεως). Kl. Kilian, AA 1981, 181 εἰκ. 36 (LXIV 40/26).

γ) Λαιμὸς πίθου, κυλινδρικός, ὕψ. 0.21 μ., διαμ. 0.35 μ. στὸ πλατὺ (0.035 μ.), προεξέχον χεῖλος ποὺ φέρει ἄβαθὴ αὐλακὰ στὴν περιφέρειά του. Τὸ χεῖλος φέρει κατὰ διαστήματα ἑξὶ κάθετες διαμπερεῖς ὁπές ποὺ διευκόλυναν τὴν ὄπτησιν. Πηλὸς καστανοκόκκινος μετὰ γκρίζο πυρήνα, μετὰ πολλὰς προσμείξεις καστανοῦ χαλικοῦ (πίν. 26β).

δ) Πρόχους, ὕψ. 0.257 μ., διαμ. 0.204 μ. Πηλὸς ρόδι-νος, ἀλείφωμα κίτρινο, βαφὴ καστανή. Σύμφωνα μετὰ τὸ ἀποστρογγυλωμένο χεῖλος, βλ. πρὸ κάτω MDP, ἀνήκει στὸν τύπο FS 121. Διακοσμεῖται στὸν ὅμο, ὁ ὁποῖος ὀρίζεται κάτω ἀπὸ τρεῖς ταινίες, μετὰ τρίγλυφα καὶ μετὰ τὸ μοτίβο FM 25 (bivalve shell) καὶ στὰ διάχωρα μετὰ FM 43 (isolated semicircles), πρβ. Furumark, MP: FM 75 ἀρ. 26: YE IIIG1 Πρώιμη. Mylonas-Shear, PHM πίν. 30 ἀρ. 128. MDP 125, 126 εἰκ. 152: YE IIIB2 (εἰκ. 45, 3, πίν. 28α).

ε) Ψευδόστομος μεγάλος ἀμφορέας διαλυμένος σὲ πολλὰ τεμάχια. Δὲν βρέθηκε ὅμως στὴν ἀποθήκη

κατὰ τὴν καταγραφὴ τοῦ ὕλικου.

- ζ) Τεμάχια ἀπὸ τὸν ὦμο καὶ τὸ σῶμα μεγάλου ἄβανου κλειστοῦ ἄγγειου. Δὲν σώζονται ἀρκετὰ γιὰ νὰ συμπεράνουμε ἀκριβῶς τὸ σχῆμα του. Διακρίνεται ἡ ἀρχὴ λαβῆς στρογγυλῆς διατομῆς. Πηλὸς καστανὸς ἀνοιχτός, ἀλείφωμα κιτρινωπό.
- η) Μεγάλος ψευδόστομος ἀμφορέας (FS 164), ὕψ. 0.366 μ., διαμ. 0.317 μ. Σῶμα ἀπίσχημο μὲ τονισμένη τὴ μέγιστη διάμετρο. Βάση ἐπίπεδη. Στὴ βάση τοῦ ψευδοῦς στομίου ἀνεπαίσθητος πλαστικός δακτύλιος. Τὸ χεῖλος τοῦ κυρίως στομίου προεξέχει εὐθύγραμμο. Ἀνὰ μία ὀπὴ στὶς δύο ἄκρες τῶν λαβῶν. Πηλὸς ρόδινος, μὲ λίγες προσμείξεις, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανόμαυρη-καστανοκόκκινη λόγω ἄνισης ὀπτησης. Στὴ βάση τοῦ ὦμου καὶ στὴ μέγιστη διάμετρο ἀνὰ τρεῖς ταινίες. Στὸν ὦμο τριπλοὶ θύσανοι (tassel) (FM 72, βλ. Furumark, *MP* 409: YE IIIB-IIIΓ1), στὸν δίσκο σπείρα, ταινία στὴν περιφέρεια τῆς βάσης. Συγκολλημένος, λείπει ἡ μία λαβή. Γιὰ τὸ σχῆμα βλ. French 1967, 168, σχετικὰ μὲ παρόμοιους ἀμφορεῖς τῆς Δυτικῆς Οἰκίας καὶ τῆς Οἰκίας τοῦ Λαδεμπόρου. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὁμοιότητα τοῦ ἀμφορέα μὲ τοὺς δέκα ἀμφορεῖς ἀπὸ τὸ Ἐργαστήριον τοῦ Κεραμέα στὶς Ζυγουριές (C. Blegen, *Zygouries* 1928, 149 εἰκ. 139 καὶ 150 εἰκ. 140) ποὺ παρουσιάζουν τὸ ἴδιο σχῆμα καὶ ὕψος (ἂν καὶ στενότερης διαμέτρου), τὶς τριπλὲς ταινίες, τοὺς θυσάνους στὸν ὦμο καὶ σπείρα στὸν δίσκο. Διαφέρουν ὡς πρὸς τὴ διπλὴ ταινία τῆς βάσης καὶ τὶς παράλληλες ταινίες τῶν λαβῶν. Τὸ ἐργαστήριον τοῦ Κεραμέα χρονολογεῖται στὰ μέσα τῆς YE IIIB περιόδου (Schönfeld 1988, 188 σημ. 184). Πρβ. ἐπίσης γιὰ τὸ σχῆμα τοὺς ἀμφορεῖς ἀπὸ τὴν Οἰκία II τῆς Παναγίτσας (Mylonas-Shear, *PHM* πίν. 29 ἀρ. 123 καὶ σ. 103, σφαιρικότερος καὶ μὲ δύο ἀντὶ τρεῖς ταινίες), ἀπὸ τὴν Οἰκία τοῦ Λαδεμπόρου (A. J. B. Wace, *BSA* 48, 1953, πίν. 7b, μὲ εὐρύτερη ζώνη τῆς κοιλιᾶς), ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Πωρίνου τοίχου (W. Taylour, *BSA* 50, 1955, 225 ἀρ. 24 πίν. 45g, μὲ τριπλὲς ταινίες καὶ χωρὶς ἄλλη διακόσμηση). Τὸ μοτίβο τῶν θυσάνων εἶναι μὲν συχνότερο στὴν Πρώμη YE IIIΓ περίοδο (βλ. *MDP* 136 εἰκ. 166 ἀρ. 24. W. Voigtländer κ.ἄ., *Tiryns* IX (1980) πίν. 61 ἀρ. 105. Chr. Podzuweit, *AA* 1978, εἰκ. 33 ἀρ. 3 καὶ σ. 493: φάση I, ἡ ὁποία «συγκρατεῖ στοιχεῖα τῆς YE IIIB κεραμικῆς»), ἐμφανίζεται ὅμως ἤδη σὲ YE IIIB1 σύνολο στὶς Μυκηναεῖς (Mountjoy 1976, 84 καὶ πίν. 14a, ἀρ. 8). Δύο παρόμοιοι σὲ σχῆμα καὶ διακόσμηση ψευδόστομοι προέρχονται καὶ ἀπὸ τὸν χώρο 1a (βλ. πὶδ κάτω, κατὰλ. 1a, κ καὶ μ) (εἰκ. 46, 1, πίν. 28γ). YE IIIB2.
- θ) Τεμάχια ἀπὸ ἀσάμινθο ποὺ δὲν συγκολλοῦνται ὅλα, ὥστε νὰ τὴν ἀποκαταστήσουν πλήρως. Παρεμφερὲς σὲ σχῆμα μὲ τὴν ἀσάμινθο ἀπὸ τὸν χώρο 1 (θ). Τὸ μεγαλύτερο τεμάχιο ἀπὸ τὴ στενὴ πλευρά, πλάτ. 0.52 μ., σῶζ. μήκ. 0.43 μ., σῶζ. ὕψ. 0.36 μ. Πλατὺ προεξέχον χεῖλος, πλάτ. 0.053 μ., ὕψ. 0.035 μ., τὴν περίμετρο τοῦ ὁποίου περιτρέχει ἀβαθὴς αὐλακα. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμείξεις, πυρήνας γκριζὸς ἀπὸ κακὴ ὀπτηση, ἀλείφωμα καστανὸ ἀνοιχτό. Τὸ σχῆμα τῶν χαρακτηριστικότερων τεμαχίων συγκρίνεται μὲ ἀντίστοιχα τμήματα ἀσάμινθων ὅπως οἱ ἐξῆς: Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *Ὁδηγὸς Μυκηνῶν* (1967) 49 εἰκ. 11. A. J. B. Wace, *BSA* 25, 1921-23, πίν. VIc. H. Döhl κ.ἄ., *Tiryns* VI, πίν. 77 ἀρ. 3, 4. Blegen, *Zygouries* 142 εἰκ. 134. Σπ. Μαρινᾶτος, *ΠΑΕ* 1961, πίν. 136a, ὁ ἴδ., *AA* 1962, 905-906, εἰκ. 1 (σὲ YE IIIB-Γ οἰκία) (πίν. 28β). YE IIIB.
- ι) Τρία τεμάχια ἀπὸ τὸν ὦμο, τὴν περιοχὴ τῆς λαβῆς καὶ τὸ σῶμα πρόχου τύπου FS 121. Πηλὸς καστανός, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανόμαυρη. Στὸν ὦμο ποὺ ὀρίζεται κάτω ἀπὸ τρεῖς παράλληλες ταινίες, τρίγλυφα (FM 75) μὲ ἀντιθετικὰ ἡμικύκλια στὰ διάχωρα (FM 43). Κατὰ μῆκος τῆς λαβῆς δύο παράλληλες ταινίες. Πρβ. *MDP* 126 εἰκ. 152: YE IIIB2, λόγω κυρίως τῆς διακόσμησης ποὺ ἀπαντᾶται στοὺς βαθεῖς σκύφους τύπου Β' (εἰκ. 46, 3).
- κ) Πρόχους, τύπου FS 121, ὅπως παραπάνω ἡ (δ), μὲ πλατύτερο ὅμως λαιμὸ καὶ βάση. Ἀκέραιη. Ὑψ. 0.255 μ., διαμ. 0.203 μ. Πηλὸς ρόδινος σκοῦρος μὲ προσμείξεις. Ἀλείφωμα κιτρινωπό ἀπολεπισμένο. Ἀβαφη (εἰκ. 47, 1, πίν. 24β, 29a). YE IIIB.
- λ) Ψευδόστομος, σφαιρικοῦ τύπου FS 173 (globular), μὲ ὕψος (0.158 μ.) μεγαλύτερο ἀπὸ τὴ διάμετρο (0.133 μ.). Δίσκος ἐπίπεδος. Πηλὸς ρόδινος, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανοκίτρινη ἔως καστανοκόκκινη. Λείπει τὸ στόμιο. Στὸ σῶμα καὶ στὴ βάση τοῦ ὦμου ζῶνες ἀπὸ λεπτὲς περιμετρικὲς γραμμὲς μεταξὺ ταινιῶν. Στὴ μέγιστη διάμετρο τοῦ ἄγγειου ζώνη κάθετων κυματοειδῶν γραμμῶν. Στὸν ὦμο περιμετρικά, ἄνθη (FM 18c). Στὸν δίσκο σπείρα μὲ κεντρικὸ ὀφθαλμό. Γιὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴ διακόσμηση πρβ. Mylonas-Shear, *PHM* πίν. 28, ἀρ. 116 καὶ 117. Verdelis 1962, 21 εἰκ. 25 (μέσο). W. Rudolph κ.ἄ., *Tiryns* VI πίν. 36 (Gr. XV 1) ἀπὸ τὸν Προφήτη Ἡλία. *MDP* 106 κέ., εἰκ. 173 καὶ σ. 126 κέ., εἰκ. 154 (YE IIIB1-2). Kl. Kilian, *AA* 1988, 127 εἰκ. 23a (YE IIIB-προχωρημένη: *Entwickelt*) (εἰκ. 45, 4, πίν. 29β). YE IIIB2.

- μ) Συρρικνωμένο μολύβδινο σκεύος, διαμ. 0.40 μ. στην κατάσταση που βρέθηκε. Δεν στάθηκε δυνατός να αποκατασταθεί.
- ν) Πιθαμφορίσκος, μικρού τύπου FS 48 (small), ύψ. 0.162 μ., διαμ. 0.133 μ. Πηλός ρόδινος ανοικτός, αλείφωμα κιτρινωπό. Βαφή καστανόμαυρη. Τό άγγείο χαρακτηρίζεται από κακότεχνο πλάσιμο στην περιοχή του χείλους που σχηματίζεται έλλειψοειδές αντί κυλινδρικό. Άκέραιο. Στόν όμο μεταξύ τών λαβών δικτυωτό (FM 57). Στό ύπόλοιπο σώμα ζώνες από ταινίες έναλλασσόμενες πρós λεπτές παράλληλες περιμετρικές γραμμές. Στό χείλος συνεχείς κάθετες γραμμές. Πρβ. Mylonas-Shear, *PHM* πίν. 30 άρ. 125. *MDP* 97 κέ., εικ. 116 και σ. 124 εικ. 149: YE IIIB1-B2 (εικ. 46, 2, πίν. 29γ).
YE IIIB2.
- ξ) Τεμάχια από χυτροειδές μαγειρικό σκεύος που δέν συγκολλοούνται μεταξύ τους (λαιμός όρθιος, λαβή στρογγυλής διατομής κάθετη στόν όμο). Πηλός κόκκινος με προσμείξεις, έντονα ίχνη καπνιάς στό τοιχώματα έξωτερικά.
YE IIIB.
- ο) Τεμάχια από μεγάλο πίθο, μεταξύ τών όποιών τμήμα του λαιμού και της βάσης. Διάμ. στομ. 0.345 μ. Ή βάση επίπεδη, διαμ. 0.27 μ., πάχ. 0.065 μ. Πάχ. τοιχ. 0.025-0.03 μ. Πηλός καστανοπορτοκαλόχρωμος με προσμείξεις καστανού χαλικιού, γκρίζος πυρήνας από άνιση όπτηση. Ή ίχνη κιτρινωπού επιχρίσματος στό έσωτερικό και έξωτερικό τών τοιχωμάτων. Ό λαιμός, ύψ. 0.215 μ., καταλήγει σέ πλατύ προεξέχον χείλος (πλάτ. 0.036 μ.), τό όποιο φέρει διαμετρικά έξι διαμπερείς όπές, διαμ. 0.007 μ., που κατασκευάσθηκαν προφανώς για νά εξασφαλίσουν την καλή όπτηση. Σέ απόσταση 0.04 μ. από τη βάση πλαστικά δηλωμένη περιμετρική ταινία.
- π) Τμήμα από τό καθαδόσχημο σκεύος που βρέθηκε στόν χώρο 16 (βλ. χώρο 16: θ) (εικ. 44, 3, πίν. 22β).

Άλλες ομάδες όστράκων

- Όμάδα 245 (άπό την περιοχή του χείλους του τάφου, βάθ. 2.20-2.43 μ.): Τεμάχια από πιθοειδές άγγείο. Χείλη από δύο χυτροειδή μαγειρικά σκεύη. Βάσεις και χείλη από όκτώ τουλάχιστον άβαφες κύλικες. Χείλη άβαφων κύαθων. Άρκετά όστρακα όλόβαφων άγγείων (κύλικων και ύψίποδων σκύφων, για τίς κύλικες βλ. *MDP* 90: YE IIIA2. Schönfeld 1988, 158. French 1967, 170 και Podzuweit 1981, 202. Rutter 1977, 1: YE IIIA2-B, κατά τόν Podzuweit μέχρι την IIIG). Ένα όστρακο από ME γκρίζο μινύειο. Άπό τά χαρακτηριστικότερα όστρακα είναι τό τμήμα χείλους από

σκύφο του τύπου με ρόδακα (FS 284), από πηλό καστανό, χωρίς αλείφωμα, με βαφή καστανή, πρβ. *MDP* 131 εικ. 162: YE IIIB2. Κατά τόν Schönfeld 1988, 196, ό τύπος αυτός του σκύφου έμφανίζεται στην Τίρυνθα στίς άρχές της Μέσης YE IIIB περιόδου, τό ίδιο διαπιστώνεται και στίς Μυκήνες, όπου ό Wardle (1973, 324) έντόπισε δύο όστρακα του τύπου του άγγείου αυτού στην πρό του στρώματος καταστροφής επίχωση στό Βόρειο τμήμα της Νοτίας Οίκιας (Causeway Deposit) (εικ. 18 άρ. 9-27).

YE IIIB2.

- Όμάδα 255 (άπό τό γέμισμα του τάφου σέ βάθ. 2.43-2.70 μ.): Έξι όστρακα από χυτροειδή μαγειρικά σκεύη με ίχνη φωτιάς στό τοιχώματα. Τεμάχιο από πιθάρι ή κεραμίδα, πάχ. 0.03 μ. Χείλη άβαφων κύλικων με γωνιώδες περίγραμμα. Όστρακο από κύπελλο (FS 225 με σπείρα FM 46). Όστρακο κύλικας (FS 257, βλ. *MDP* 89 εικ. 107: YE IIIA2, με όριζόντια πορφύρα FM 23). Στόμο ψευδόστομο με χείλος προεξέχον (πρβ. FS 173, *MDP* 106 κέ., εικ. 129, 2: YE IIIB1). Όλόβαφη κύλικα (βλ. προηγούμε. ομάδα) και τέσσερα ME όστρακα. Άπό τά χαρακτηριστικά όστρακα δύο τεμάχια από σκύφο του τύπου με ρόδακα (FS 284), βλ. σχετικά στην προηγούμενη ομάδα (εικ. 18 άρ. 28-31, εικ. 19 άρ. 1-7).

YE IIIB2.

- Όμάδα 225 (βάθ. 1.80-2.05 μ.): Τεμάχια από χυτροειδή μαγειρικά σκεύη με ίχνη φωτιάς στην επιφάνεια. Βάση από άρτόσχημο αλάβαστρο FS 85 (*MDP* 99 εικ. 118: YE IIIB1). Λαιμός από πρόχου FS 105 (*MDP* 100 εικ. 120: YE IIIB1). Τεμάχιο από λεκανίδα άβαφη με γωνιώδες περίγραμμα (FS 295, βλ. Wardle 1969, 290: YE IIIB1. Wardle 1973, 322: YE IIIB2). Τμήμα ειδωλίου τετραπόδου. Λεπίδα όψιανού (εικ. 19 άρ. 8-15, εικ. 20 άρ. 1-3).

YE IIIB.

- Όμάδα 217 (βάθ. 1.67-1.80 μ.): Άρκετά όστρακα από άγγεία καθημερινής χρήσης, χυτροειδή, πιθοειδή κ.ά. Στελέχη και χείλη από πέντε τουλάχιστον άβαφες κύλικες. Μία βάση από ύψίποδα σκύφο. Χείλος από κύλικα ή κύαθο με κάθετη πορφύρα (FM 23). Πέντε όστρακα από όλόβαφα άγγεία (τών όποιών ένα από χείλος σκύφου, βλ. *MDP* 151 εικ. 191: YE IIIG Πρώμη). Τεμάχιο από σκύφο τύπου με ρόδακα (FS 284), με τρείς πινελιές στη λαβή (κατά την Mountjoy τό στοιχείο αυτό είναι χαρακτηριστικό τών σκύφων του τύπου αυτού κατά την YE IIIG Πρώμη περίοδο, *MDP* 151). Δύο κεφάλια ανθρώπομορφων ειδωλίων, τό ένα με πόλο. Δύο ME όστρακα (κίτρινο μινύειο και άλλο με άμαυρή διακόσμηση) (εικ. 20 άρ. 4-12). YE IIIB2/Γ Πρώμη.

Ὁμάδα 219 (βάθ. 1.45-1.67 μ.): Λαβές από δύο-τρία χυτροειδή μαγειρικά σκεύη. Χείλη από μεγάλα άγγεῖα άβαφα (άμφορες ή πρόχους). Χείλη από δύο άβαφους κρατήρες. Στελέχη πέντε κυλίκων. Χείλη από όλόβαφες κύλικες (βλ. σχετικά πιό πάνω όμάδα 245). Τεμάχιο ψευδόστομου βραχυστρόγγυλου τύπου (FS 180, squat, *MDP* 107 εικ. 130: ΥΕ ΠΙΑ2-ΠΙΒ2). Δίσκος ψευδόστομου με σπείρα. Ὁστρακο από σκύφο τύπου Α' με όλό-

βαφο έσωτερικό (*MDP* 150 εικ. 189: ΥΕ ΠΙΓ Πρώμη, βλ. και Schönfeld 1988, 196 και σημ. 228 για την εμφάνιση του σκύφου του τύπου αυτού στην Τίρυνθα και μεμονωμένα στις Μυκήνες στην ΥΕ ΠΙΒ Μέση). Δύο τεμάχια ειδωλίων (κεφάλι άνθρωπόμορφου με πόλο και πίσω τμήμα τετραπόδου) (εικ. 20 άρ. 13-18, εικ. 21 άρ. 1-4). ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώμη.

Χώρος 8 (παρένθ. πίν. Α άρ. 8, σχ. XII, XIII, πίν. 30α).

Ὁ χώρος 8 εμφανίζει δύο οίκοδομικές φάσεις, σύμφωνα με τους έπάλληλα χτισμένους τοίχους που τον περιβάλλουν και οί όποιοι άποτελούν κοινούς μεσότοιχους με τον χώρο 7 ή άποτελούν συνέχεια των τοίχων του χώρου αυτού.

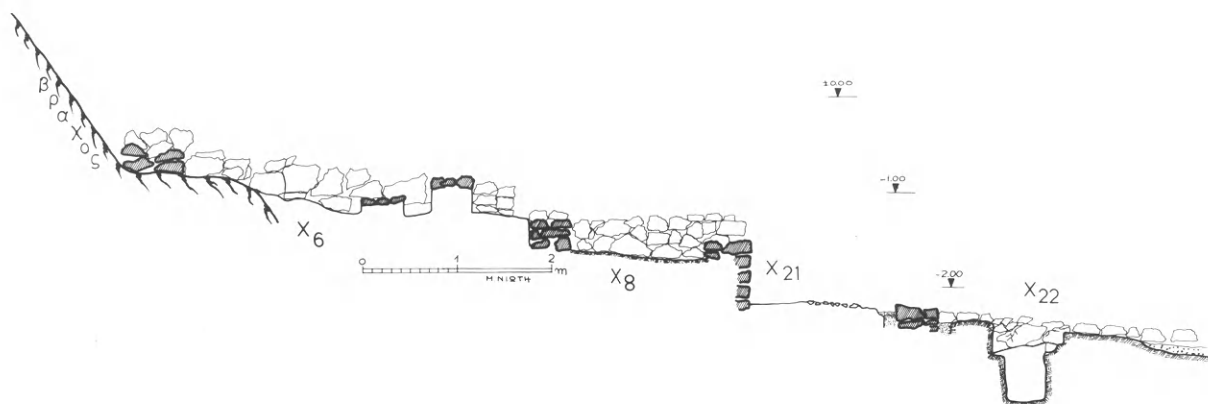
Στην παλαιότερη οίκοδομική φάση ανήκουν οί τοίχοι: (Ο*) από Δ., (ξ) από Β. και (φ) από Α. Ὁ περιορισμός του χώρου από Ν. δεν γίνεται δυστυχώς σαφής στη φάση αυτή, δεδομένου ότι στη νότια περιοχή έχει καταστραφεί ή συνέχεια των κατώτερων-παλαιότερων τοίχων και έναπομείναντα ίχνη δεν επιτρέπουν την εξακρίβωση της άρχικής τους πορείας.

Στη νεότερη φάση ανήκουν οί τοίχοι (μ) από Ν., (ν) από Α. και (Ο) από Δ. Τον χώρο από Β. περιόριζε στη φάση αυτή σύμφωνα με τις ένδείξεις ό παλαιότερος τοίχος (ξ), ό όποιος διατηρείται σε άρκετό ύψος (εμφανίζεται σε βάθ. 1.42 μ.), συγκρατώντας και αυτό τό δάπεδο της νεότερης φάσης, σε βάθ. 1.65 μ. (βλ. πιό κάτω). Ὁ τοίχος (Ο) προεκτείνεται βέβαια προς Β., πέραν του τοίχου (ξ). Ἡ καταστροφή όμως του βόρειου τμήματός του από τό έκσκαφικό μηχανήμα έχει εξαφανίσει κάθε ίχνος πιθανής σύνδεσής του με έναν κάθετο προς αυτόν τοίχο, ό όποιος θα περιόριζε τον χώρο 8 από Β. σε μία ακόμα νεότερη φάση. Ἀντίστοιχο δάπεδο μιās τέτοιας τρίτης φάσης δεν έπισημάνθηκε στον χώρο.

Ἡ έπικοινωνία του χώρου 8 με τὰ γειτονικά δωμάτια 7 προς Δ., 9 προς Α. και 21 προς Β. δεν γίνεται σαφής, λόγω άνυπαρξίας κάποιου κατωφλιού κατά μήκος των τοίχων. Ἡ ένταξη όμως του χώρου 8 σε ένα κοινό σχέδιο με τους χώρους 7 και 9 είναι φανερή, όχι μόνο από τους κοινούς τοίχους που τους περιβάλλουν, αλλά και από τον συσχετισμό των σε αντίστοιχο βάθος κειμένων δαπέδων στο έσωτερικό τους.

Δάπεδο άνάλογο με τό δάπεδο (Α) του χώρου 7 σε βάθ. 2.21 μ. (άπό κοκκινωπό χώμα και χαλίκι με ίχνη φωτιάς στην έπιφάνεια) δεν στάθηκε δυνατό να άνιχνευθεί μέσα στον χώρο. Ὁ παλαιότερος τοίχος (ξ), θεμελιωμένος σε βάθ. 2.15 μ. (Δ.) και 2.03 μ. (Α.), 0.24-0.49 μ. δηλ. ψηλότερα από τό δάπεδο πλέσιας που έντοπίσθηκε σε βάθ. 2.52 μ. (Α.), 2.39 μ. (Δ.) μπροστά στη βορεινή του όψη και μέσα στον χώρο 21, εμφανίζεται μεταγενέστερος της πρωταρχικής αυτής φάσης του κτηρίου.

Στον χώρο διαπιστώθηκαν σαφώς δύο φάσεις χρήσης, σύμφωνα και με τὰ δύο έπάλληλα δάπεδα που έπισημάνθηκαν (Α και Β) και τὰ όποια άνταποκρίνονται στις δύο οίκοδομικές φάσεις των έπάλληλων τοίχων που άναφέρθηκαν πιό πάνω (πίν. 30α). Τὰ δάπεδα αυτά, σε βάθ. 1.79 μ. (Α) και 1.65 μ. (Β) αντίστοιχα, άνταποκρίνονται, λόγω βάθους και κατασκευής, στο μεσαίο δάπεδο του χώρου 7 (τό Β) —βλ. πιό πάνω— που λόγω καθιζήσεως του έδάφους κυμαινόταν συμπτωματικά μεταξύ 1.65 μ. (στο νοτιότερο) και 1.79 μ. (στο βορειότερο σωζόμενο άκρο). Τό χαμηλότερο δάπεδο (Α) έπισημάνθηκε σε τομή κάτω από τό άνωτερο, στη ΒΔ. γωνία του χώρου. Πρόκειται για δάπεδο από πλέσια που περνούσε κάτω από τό θεμέλιο του νεότερου τοίχου (Ο) με κατεύθυνση την Α. όψη του παλαιότερου τοίχου (Ο*). Ἡ άνανέωση και άντικατάσταση του παλαιότερου αυτού τοίχου (Ο*) με τον έν μέρος θεμελιωμένο

Σχ. XIII. Τομή των χώρων 6, 8, 21 και 22 από 'Α.

ἐπάνω του νεότερο τοῖχο (Ο), ἐπέφερε καὶ τὴν ἀνάγκη ἀνανέωσης τοῦ δαπέδου (Α) μὲ ἓνα νεότερο, τό (Β). Τὸ δάπεδο αὐτό (Β) σωζόταν ἀρκετὰ φθαρμένο, ὥστε στὸν χώρο νὰ διακρίνεται σὲ μεγάλη ἔκταση μόνο τὸ ὑπόστρωμά του ἀπὸ κοκκινωπὸ πατημένο πηλόχωμα μὲ λίγα ἴχνη πλέσιας στὴν ἐπιφάνεια, ποὺ μαρτυροῦσαν ὅμως μὲ σαφήνεια τὴν ἀρχικὴ ἐπίστρωση. Ἀκουμποῦσε πάνω στοὺς γύρω τοίχους (μ), (Ο) καὶ (ν) ποὺ ἦταν θεμελιωμένοι λίγα ἑκατοστὰ χαμηλότερα, περίπου σὲ βάθος 1.68 μ. Οἱ δύο αὐτὲς φάσεις χρήσης τοῦ χώρου δὲν πρέπει νὰ ἀπεῖχαν χρονικὰ πολὺ μεταξύ τους, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὴ μικρὴ ἀπόσταση τῶν 0.15 μ. περίπου ποὺ διέκρινε τὸ ἓνα δάπεδο ἀπὸ τὸ ἄλλο.

Στὸ ἴδιο περίπου βάθος μὲ τὸ νεότερο αὐτὸ δάπεδο ἐντοπίσθηκε καὶ στὸν χώρο 9 (βλ. πιδ. κατῶ), παρόμοιας ὕψους δάπεδο. Ἰχνη ἐνὸς ἄλλου χαμηλότερου δαπέδου, ποὺ ἀντιστοιχοῦσε μὲ τὸ παλαιότερο (Α) τοῦ χώρου 8, ἐπισημάνθηκαν στὴν παρεῖα τῆς τομῆς ποὺ εἶχε δημιουργήσει τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανῆμα, κόβοντας κάθετα τὰ στρώματα τοῦ χώρου 9.

Ὅπως καὶ ἄλλοι χώροι (1, 7, 16, 17 καὶ 22), ἔτσι καὶ ὁ χώρος 8 εἶχε χρησιμοποιηθεῖ γιὰ ἐναπόθεση ταφῆς. Πάνω ἀπὸ τὸ νεότερο δάπεδο, στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου, σὲ βάθ. 1.31-1.65 μ. ἐμφανίστηκαν κομμάτια ἀπὸ ἄβαφο πιθόσχημο ἀγγεῖο (α, τοῦ ὁποίου λόγῳ τῆς κακῆς ποιότητος τοῦ πηλοῦ δὲν ἦταν δυνατὴ ἡ ἀποκατάσταση), ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα λεπτὰ ὀστὰ ἀπὸ σκελετὸ νηπίου μαρτυροῦσαν ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ἐγχυτρισμό (V).

Οἱ ὁμάδες ὀστράκων ποὺ συγκεντρώθηκαν ἰδιαιτέρως πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο δὲν ὑπῆρξαν ἀποκαλυπτικὲς γιὰ μία ἀκριβὴ χρονολόγηση, ἢ ὁποῖα ἀναγκαστικὰ διατυπώνεται κατ' ἀναλογία πρὸς τοὺς γειτονικοὺς δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ χώρους 7 καὶ 9. Τόσο ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ποὺ κάλυπτε τὸ δάπεδο (Β), (ὁμάδα 167), ὅσο καὶ κάτω ἀπὸ αὐτό, μέχρι τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου (Α), (ὁμάδα 176), προῆλθαν ὄστρακα ποὺ χρονολογοῦνται γενικὰ στὴν YE IIIB περίοδο —μὲ ἑλλειψη δηλ. ὀστράκων χαρακτηριστικῶν τῆς YE IIIB2 περιόδου. Ἐπικαλούμενοι τὴ μαρτυρία τῶν γειτονικῶν χώρων 7 καὶ 9, μὲ δεδομένο τὸ σύγχρονο τῶν παράλληλων οἰκοδομικῶν φάσεων, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ παλαιότερο δάπεδο (Α) (κατ' ἀναλογία πρὸς τὸ δάπεδο Β τοῦ χώρου 7, βλ. πιδ. πάνω) χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς YE IIIB2. Σημαντικὴ χρονικὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν δαπέδων (Α) καὶ (Β) τοῦ χώρου 8 δὲν διαπιστώνεται, ὅχι μόνο ἀπὸ τὴ μικρὴ σχετικὰ ἀπόσταση μεταξύ τους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ μαρτυρία τῶν ὀστράκων τῆς ἐπίχωσης ποὺ σφράγιζε τὸ ἀντίστοιχο πρὸς τό (Β) δάπεδο τοῦ χώρου 9 (ἐπίσης Β, βλ. πιδ. κάτω), μεταξύ τῶν ὁποίων περιλαμβάνονται ὄστρακα ἀπὸ τὸ τέλος τῆς YE IIIB2 καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς YE IIIΓ περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο Α (βάθ. 1.79 μ.)

Όμάδα 176 (βάθ. 1.65-1.79 μ.): Χείλος κυπέλλου με αυλακώσεις (FS 226, κατά την Mountjoy, MDP 112, 128, οι αυλακώσεις στο σχήμα αυτό περιορίζονται στην YE ΠΙΒ1 ως επί το πλείστον στη μέση του άγγείου, ενώ εξαφανίζονται στην YE ΠΙΒ2, κατά τον Schönfeld όμως στην Τίρυνθα αρκετά χείλη κυπέλλων με αυλακώσεις εμφανίζονται και στην YE ΠΙΒ Μέση, Schönfeld 1988, 190 και πίν. 1 άρ. 11) και διακόσμηση κάθετης πορφύρας (FM 23). Τεμάχιο ἄβαφου κυπέλλου με αυλακώσεις στη μέση από καλής ποιότητας πηλό. Όστρακο κυάθου ἄβαφου στο εξωτερικό, βαμμένου ἑσωτερικά (πρβ. Schönfeld 1988, 173 εικ. 4 άρ. 5: YE ΠΙΒ Πρώιμη). Χείλος ολόβαφης κυαθόμορφης κύλικας (βλ. MDP 90: YE ΠΙΑ2. Schönfeld 1988, 158, Goblets, και σημ. 15: μέχρι την YE ΠΙΒ Μέση. French 1967, 170. Κατά τον Rutter 1977, 1, ή ολόβαφη (μονόχρωμη) κύλικα φθάνει μέχρι την YE ΠΙΒ2, ενώ κατά τον Rodziewicz 1981, 202, μέχρι την YE ΠΙΓ - στην Τίρυνθα). Τέσσερα ὅστρακα γκρίζα μινύεια όχι πολύ στιλπνά (ψευδομινύεια).
YE ΠΙΒ.

Δάπεδο Β (βάθ. 1.65 μ.)

Όμάδα 167 (βάθ. 1.45-1.65 μ.): Τρία ὅστρακα από μεγάλα ἄγγεϊα (ἀμφορείς ή πρόχους) διακοσμημένα με περιμετρικές ταινίες. Λαβές και βάσεις (ἐπίπεδες) από χυτροειδή μαγειρικά σκεύη. Στελέχη και βάσεις από ἐπτά κύλικες ἄβαφες με γωνιώδες περίγραμμα. Χείλη και στέλεχος ολόβαφων κύλικων (βλ. σχετικά προηγούμενη ὁμάδα). Όστρακα από ἄγγεϊο με στική διακόσμηση (FM 77). Δίσκος ψευδόστομου με ὁμόκεντρους κύκλους. Όστρακο διακοσμημένο με διπλές φολίδες (FM 33). Όστρακο από κύαθο (:) με σπείρα. Άλλο από μικρό ὁμοίως ἄγγεϊο με ἀντιθετικά V (FM 59). Όστρακο γκρίζου μινύειου (ψευδομινύειου) (εἰκ. 21 άρ. 5-15).

YE ΠΙΒ.

α) Κομμάτια ἄβαφου πιθόσχημου ἄγγείου του ἔγχυτρισμοῦ V από καστανό κακής ποιότητας πηλό, ὄχι ἀρκετά, ὥστε νὰ ἀποκαθιστοῦν ἀκριβῶς τὸ σχῆμα του.

Χῶρος 9 (παρένθ. πίν. Α άρ. 9, πίν. 30β)

Ὁ χῶρος 9 παρουσιάζει καὶ αὐτὸς δύο οἰκοδομικὲς φάσεις πὺ ἐκδηλώνονται με ἐπάλ-ληλα χτισμένους τοίχους. Μοιράζεται καὶ αὐτὸς κοινὸς μεσότοιχους με τοὺς γειτονικοὺς του χώρους 8 πρὸς Δ., 5 πρὸς Ν. καὶ 4 πρὸς Ἀ., χωρὶς νὰ διευκρινίζεται ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα ἀνασκαφικὰ δεδομένα ὁ τρόπος ἐπικοινωνίας του με τοὺς χώρους αὐτοὺς. Τὸ πρὸς Β. τμήμα του ἔχει δυστυχῶς καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα καὶ ἔτσι δὲν εἶναι πλέον δυνα-τὸν νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ πλῆρες σχέδιό του καὶ νὰ ὑπολογισθοῦν οἱ διαστάσεις του.

Στὴν παλαιότερη φάση ἀνήκει ὁ τοῖχος (φ) πὺ ὀρίζει τὸν χῶρο ἀπὸ Δ. καὶ ὁ ὁποῖος συνδέεται κατ' ὀρθή γωνία με τὸν τοῖχο (ξ), μετὰ τὴν κατ' ὀρθή γωνία κάμψη αὐτοῦ τοῦ τελευταίου πρὸς Ν. (πίν. 30β). Πάνω του, σὲ βάθ. 1.50 μ. καὶ κάθετα πρὸς αὐτόν, εἶναι θεμε-λιωμένος ὁ τοῖχος (μ) πὺ ὀρίζει ἀπὸ Ν. τὸν χῶρο στὴ νεότερη οἰκοδομικὴ φάση του. Ὁ τοῖχος (φ), θεμελιωμένος σὲ βάθ. 2.03 μ. (στὸ βόρειο ἄκρο του) καὶ 1.80 μ. (στὸ νότιο), ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκ. 3.80 μ., ὡς τὸ σημεῖο δηλ. πὺ γωνιάζει κατευθυνόμενος πρὸς Ἀ., κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ γειτονικοῦ χώρου 5 (βλ. πιδ κάτω). Ὁ τοῖχος, στὸ νότιό του αὐτὸ ἄκρο, διακόπτεται μόλις 0.50 μ. μετὰ τὴν πρὸς Ἀ. κάμψη του. Πάνω στὸ ἄκρο αὐτὸ εἶναι ἐν μέρει θεμελιωμένος ἕνας ἄλλος τοῖχος, ὁ (S), ὁ ὁποῖος συνεχίζει τὴν πορεία τοῦ διακοπόμε-νου τοίχου πρὸς Ἀ., σὲ μῆκ. 2.25 μ. περίπου, μέσα στὸν γειτονικὸ χῶρο 5 καὶ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδό του (πὺ βρέθηκε σὲ βάθ. 1.28 μ., βλ. πιδ κάτω). Προφανῶς ὁ τοῖχος (S) ἀνήκει στὴν πρώτη οἰκοδομικὴ φάση τοῦ χώρου 9 καὶ ἀποτελεῖ τὸ ἀποτέλεσμα μετατροπῆς τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου ἢ ἐπιδιόρθωσης τῶν τοίχων τοῦ χώρου. Τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ τοίχου (S) σὲ μῆκ. 0.80 μ. περίπου, εἶναι αἰσθητὰ χαμηλότερο ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο τοῖχο, δίνοντας τὴν ἐντύπωση

κατωφλίου μιᾶς εἰσόδου πρὸς τὸν χώρο 9 (βλ. σχετικὰ πρὸς τὸν χώρο 5). Ὁ τοῖχος αὐτὸς ἀποτελοῦσε στὴν πρώτη οἰκοδομικὴ φάση (1) τοῦ χώρου 9 τὸν Ν. πλευρικὸ τοῦ τοῖχου, ἀπὸ τὸ μῆκος τοῦ ὁποίου μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ ἀρχικὸ πλάτος τοῦ χώρου σὲ 2.25 μ. τουλάχιστον.

Στὴ νεότερη φάση (2) ὁ χώρος περιβάλλεται ἀπὸ τρεῖς —ὅσοι διασώθηκαν— τοίχους, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους διαγράφεται γιὰ τὸν χώρο ἓνα ὀρθογώνιο σχῆμα. Ἐξαρτημένοι ἀπὸ τὸν Ν. τοῖχο (μ) —«συνδεδεμένοι» μὲ αὐτὸν ἢ ἀκουμπώντας ἐπάνω του—, προεκτείνονται πρὸς Β. οἱ δύο πλευρικοί, παράλληλοι μεταξὺ τους τοῖχοι, ὁ (λ) ἀπὸ Ἀ. καὶ ὁ (ν) ἀπὸ Δ., οἱ ὁποῖοι καὶ καθορίζουν τὸ πλάτος τοῦ χώρου σὲ 2.60 μ. Κολοβωμένοι στὰ δύο βόρεια ἄκρα τους ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, διατηροῦνται σὲ μῆκ. 1.10 μ.

Τὸ δάπεδο τῆς φάσης αὐτῆς σώζεται σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ χώρου ἀρκετὰ κατεστραμμένο καὶ ἔχοντας ὑποστειθὴ καθίζηση στὸ κέντρο, ὥστε ἡ ἐπιφάνειά του νὰ κυμαίνεται σὲ βάθ. 1.37-1.50 μ. Ἀπὸ τὸ δάπεδο διατηρεῖται κυρίως τὸ ὑπόστρωμά του, ἀποτελούμενο ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα πᾶχ. 0.09 μ. περίπου, ἐνῶ ἔχνη τῆς ἀρχικῆς ἐπίστρωσης ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια ἔχουν σωθεῖ στὴν περιφέρεια τῶν τοίχων καὶ κυρίως στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου. Τὸ ἐπίπεδο τῆς ἀρχικῆς ἐπιφάνειας τοῦ δαπέδου αὐτοῦ ὀρίζουν μιὰ σειρὰ μικρῶν λίθων τοποθετημένων κατὰ μῆκος καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ τοῖχου (ν), οἱ ὁποῖοι ἐπὶ πλέον γεμίζουν τὸ ἐνδιάμεσο κενὸ μεταξὺ τοῦ κατώτερου καὶ παλαιότερου τοῖχου (φ) καὶ τοῦ (ν), ἀποτελώντας συγχρόνως ἰσοπεδωτικὸ στρώμα καὶ «ὁδηγὸ» γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ δαπέδου.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς περιορισμένων διαστάσεων τομῆς ποὺ διενεργήθηκε στὸ ΒΔ. ἄκρο τοῦ χώρου προκειμένου νὰ ἀποκαλυφθεῖ ὁ παλαιότερος τοῖχος (φ), δὲν διαπιστώθηκε τμῆμα δαπέδου (ἐπειδὴ εἶχε προφανῶς καταστραφεῖ κατὰ τὴ θεμελίωση τοῦ ν) τῆς παλαιότερης φάσης, ἀναλόγου πρὸς ἐκεῖνο τοῦ χώρου 8 ποὺ ἐντοπίσθηκε σὲ βάθ. 1.79 μ. Ἡ ὑπαρξὴ ὅμως κάποιας βατῆς ἐπιφάνειας (Α), 0.30 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο ποὺ περιγράψαμε παραπάνω (Β), ἐπισημάνθηκε μὲ βεβαιότητα στὴν παρεῖα τῆς τομῆς ποὺ δημιουργήσε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, ἡ ὁποία καὶ στρωματογραφήθηκε (σχ. III, πίν. 2α).

Στρώμα καταστροφῆς μὲ ἀγγεῖα κατὰ χώραν δὲν εἶχε νὰ ἐπιδείξει ὁ χώρος 9, ὅπως οἱ γειτονικοὶ τοῦ χώρου. Κοντὰ στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ χώρου βρέθηκε μόνον λαιμὸς πιθαμοφρέα (α) νὰ πατᾷ μέσω λεπτοῦ στρώματος χώματος (0.05 μ.) πάνω στὸ νεότερο δάπεδο (Β).

Ἀπὸ τομὴ ποὺ ἔγινε Ν. τοῦ τοῖχου (μ), προκειμένου νὰ ἀποκαλυφθεῖ ἡ συνέχεια τοῦ παλαιότερου τοῖχου (φ) καὶ ὁ τοῖχος (S), σὲ βάθ. 1.38-1.79 μ. συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 250, ποὺ χρονολογεῖται μεταξὺ ΥΕ IIIA2 καὶ Β1 περιόδου (βλ. γιὰ τὴν ομάδα αὐτὴ πρὸς τὸν κατὰ τὸν κατάλογο τοῦ χώρου 5).

Τὰ ὄστρακα ἀπὸ τομὴ ποὺ ἔγινε στὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου 9, μέσα στὸ στρώμα τοῦ νεότερου δαπέδου (Β), μέχρι τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοῖχου (φ) (σὲ βάθ. 1.37-1.57 μ.), συγκρότησαν τὴν ομάδα ὀστράκων 207, ἡ ὁποία χρονολογεῖται γενικὰ στὴν ΥΕ IIIB περίοδο, χωρὶς χαρακτηριστικὰ δείγματα μιᾶς ὑποδιαίρεσέως τῆς περιόδου αὐτῆς.

Τέλος, ἡ κεραμικὴ ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὴν ἐπίχωση πάνω στὸ δάπεδο (Β), σὲ βάθ. 1.31-1.50 μ. (ὁμάδες 160 καὶ 163), μαρτυρεῖ (κυρίως ἡ 160) τὴν κατάργηση τοῦ δαπέδου αὐτοῦ στὸ μεταίχμιο τῆς ΥΕ IIIB2/Γ Πρώιμης περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

* Ομάδα 250 (βάθ. 1.38-1.79 μ.): Γιὰ τὴν περιγραφὴ τῆς ομάδας βλ. σχετικὰ στὸν κατάλογο τοῦ χώρου 5.

* Ὑπόστρωμα δαπέδου Β (βάθ. 1.37-1.57 μ.)

* Ομάδα 207 (βάθ. 1.37-1.57 μ.): Στὴν ομάδα αὐτὴ ἀνήκουν ἐλάχιστα ὄστρακα, ὅπως: Τεμάχια δύο

ἄβαφον κυλίκων με γωνιώδες περίγραμμα (ἐκ τῶν ὁποίων μόνο τὸ ἓνα διαμορφώνει ἐλαφρὰ προεξέχον χεῖλος). Χεῖλος χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους. Ὅστρακο ἀπὸ πηλὸ καστανὸ ἀκάθαρτο, διακοσμημένο με βαφὴ θαμπή ΥΕ περιόδου. Τὰ ὑπόλοιπα ὅστρακα προέρχονται ἀπὸ ἄβαφα ἀγγεῖα ἀπροσδιορίστου σχήματος.

ΥΕ ΙΙΒ.

Ὁμάδα 160 (βάθ. 1.31-1.44 μ.): Πόδια ἀπὸ τρία τριποδικὰ σκεύη. Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ ἐπτὰ τουλάχιστον κύλικες με γωνιώδες (FS 267) καὶ κυρτό (FS 274) περίγραμμα. Μία βάση ἀπὸ ὑψίποδα σκύφο διακοσμημένη με ταινίες. Λαβές ταινιωτές. Βάσεις ἐπίπεδες καὶ χεῖλη ἀπὸ ἄβαφους κυάθους καὶ λεκανίδες. Τμήμα ἀρύταινας. Χεῖλος κυάθου (FS 215) ἄβαφου ἐξωτερικὰ καὶ μέσα ὀλόβαφου (Schönfeld 1988, 169 πίν. 1 ἀρ. 30: ἐμφανίζεται στὴν Πρώμη ΥΕ ΙΙΒ καὶ ὑποχωρεῖ, fading, στὴ Μέση ΙΙΒ, ἐπανέρχεται ὅμως στὴν Ὑστερη. *MDP* 146 εἰκ. 183: ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη). Χεῖλος ὀλόβαφου σκύφου FS 284 (*MDP* 151 εἰκ. 191: ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη καὶ Podzuweit 1981, 199 καὶ 204: ἤδη ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ). Δύο βάσεις ἀπὸ κύπελλα, τῶν ὁποίων ἡ μία μόνο με περιμετρικὲς αὐλακώσεις (*MDP* 128: οἱ αὐλακώσεις κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ2 ἔχουν ἐξαφανισθεῖ). Χεῖλος ἀπὸ βαθὺ σκύφο Α' (FS 284), *MDP* 117 καὶ 129: ΥΕ ΙΙΒ1,

2. Τμήμα εἰδωλίου τύπου Τ (French 1971, 109 εἰκ. 1: ΥΕ ΙΙΑ/Β). Ἐπίσης ΜΕ ὅστρακο με ἀμαυρὴ διακόσμηση (δικτυωτό). Στὴν ὁμάδα ἀνήκουν καὶ ἄρκετὰ κόκκαλα ἀπὸ μικρὸ καὶ μεγάλο ζῶο (εἰκ. 21 ἀρ. 16-27, εἰκ. 22 ἀρ. 1-9).

ΥΕ ΙΙΒ2/Γ Πρώμη.

Ὁμάδα 163 (βάθ. 1.31-1.50 μ.): Ἡ μικρὴ αὐτὴ ὁμάδα περιλαμβάνει: Ὅστρακα ἀπὸ κακοποιημένα μαγειρικὰ σκεύη ἀπὸ πηλὸ ἀκάθαρτο. Ὅστρακα ἀπὸ ἀγγεῖο (πιθαμφορίσκο;) διακοσμημένα με τριπλὲς ταινίες (δὲν συγκολλοῦνται). Χεῖλος ἀπὸ βαθὺ σκύφο Α'.

ΥΕ ΙΙΒ.

α) Λαιμὸς ἄβαφου πιθαμφορέα, σωζ. ὕψ. 0.135 μ., διαμ. στομ. 0.185 μ. Πηλὸς ρόδινος με προσμείξεις, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο. Τὸ χεῖλος διαμορφώνεται τριγωνικὸ (ὅχι ὅμως ὀξὺ στὴν ἄκρη), ὅπως στὸν πιθαμφορέα FS 58 (ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται στὴν Πρώμη ΥΕ ΙΙΓ, χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι συνηθισμένο σχῆμα, βλ. *MDP* 207 εἰκ. 272 ἀρ. 58, τὸ πρῶτο ἀριστερά, στὴ βάση του ὁ λαιμὸς διευρύνεται ὅπως τὸ ἀγγεῖο ἀρ. 58 δεξιὰ, βλ. καὶ σ. 202: τὸ σχῆμα διατηρεῖται μέχρι τὴν Ὑπομυκηναϊκὴ ἐποχὴ, ὁπότε χρησιμοποιεῖται ὡς τεφροδόχος) (εἰκ. 45, 5).

ΥΕ ΙΙΓ Πρώμη.

Χῶρος 5 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 5, πίν. 31α-β, 32α)

Ὁ χῶρος 5, ἓνα καλὰ διατηρημένο δωμάτιο στὸ κέντρο τοῦ ὅλου συγκροτήματος —μεῖν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον λόγῳ τοῦ στρώματος καταστροφῆς ποὺ περιεῖχε— συνδέεται με τὸ δωμάτιο 9 ποὺ περιγράφηκε παραπάνω, μέσω τοῦ κοινοῦ μεσότοιχου (μ). Ὁ τοῖχος (μ) ἀνήκει στὴ νεότερη φάση (2) τοῦ χώρου 5, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ τὸ στῶμα καταστροφῆς ποὺ βρέθηκε στὸ ἐσωτερικὸ του.

Τὰ παλαιότερα κατάλοιπα τοίχων ποὺ ἀνιχνεύονται μέσα στὸν χῶρο καὶ κάτω ἀπὸ τὰ στρώματα δαπέδων —βλ. πιὸ κάτω— εἶναι ἐκεῖνα τῶν τοίχων (φ) καὶ (S), οἱ ὁποῖοι, σχηματίζοντας τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ χώρου 9, ἀνήκουν οὐσιαστικὰ στὴν πρωταρχικὴ φάση τοῦ χώρου ἐκείνου (βλ. σχετικὰ πιὸ πάνω στὸν χῶρο 9). Τὸ δωμάτιο 5 δὲν φαίνεται νὰ ἦταν διαμορφωμένο τὴν ἐποχὴ τῶν τοίχων (φ) καὶ (S) —στὴν ἴδια μορφή τουλάχιστον ποὺ παρουσιάζεται κατὰ τὴν τελικὴ φάση του—, δεδομένου ὅτι οἱ τοῖχοι ποὺ τὸ περιβάλλουν, (H) ἀπὸ Ἀ., (E) ἀπὸ Ν. καὶ (Γ) ἀπὸ Δ. —ἐκτὸς ἀπὸ τὸν (μ) ἀπὸ Β. ποὺ εἶναι χτισμένος πάνω στὸν (φ)— εἶναι θεμελιωμένοι ἄρκετὰ ψηλά, σὲ βάθ. 1.45 μ., στὸ ἴδιο περίπου στὸ ὁποῖο ἐμφανίζεται ἡ ἐπιφάνεια τοῦ (S), πάνω στὴν ὁποία πατᾷ ὁ τοῖχος (Γ). Ὁ τοῖχος (S) κατὰ τὴν πρὸς Ἀ. πορεία του χαμηλώνει ἀπότομα μετὰ 1.50 μ., προεκτεινόμενος μόνο στὴ στρώση τοῦ θεμελίου του ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ μικροὺς λίθους, οἱ ὁποῖοι μετὰ 0.80 μ. χάνονται κάτω ἀπὸ τὸν τοῖχο (H). Ἡ ὅλη διαμόρφωση παρουσιάζει χαρακτηριστικὰ μιᾶς εἰσόδου, στὴ βάση τῆς ὁποίας οἱ μικροὶ

λίθοι αποτελούσαν ύποδομή κατωφλιού, κατασκευή γνωστή και από άλλα μυκηναϊκά κτίσματα¹¹⁰.

Οί τοίχοι (H) και (Γ) είναι παχύτεροι σε σύγκριση με τόν (μ) —0.55 μ. έναντι 0.35 μ.—, στη δόμησή τους δε έχουν χρησιμοποιηθεί, σε σχέση με εκείνον, μεγαλύτεροι λίθοι. Το ίδιο συμβαίνει και με τόν τοίχο (E), ο οποίος ορίζει τόν χώρο από N. και συνδέεται κανονικά («δένει») με τούς πλευρικούς τοίχους (H) και (Γ). Ο τοίχος (E) χτισμένος στη ρίζα του βράχου, διατηρεί τη μορφή αναλημματικού τοίχου, με μία μόνο κύρια ὄψη, πίσω από την οποία επικρατεί «γέμισμα» μικρότερων λίθων. Στη βάση του το θεμέλιο έχει βαθμιδωτή μορφή που εξασφαλίζει σταθερότητα στην κατασκευή του.

Ἡ διαφορά στο πάχος και στη δόμηση τῶν τοίχων (H) και (Γ) ἀφ' ἑνὸς καὶ (μ) ἀφ' ἑτέρου μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ εἴτε ἀπὸ λόγους στατικούς-λειτουργικούς (στήν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία οἱ τοίχοι (H) καὶ (Γ) αποτελοῦσαν ἐξωτερικούς, φέροντες τοίχους, ἐνῶ ὁ (μ) ἐσωτερικό, διαχωριστικό μεσότοιχο), εἴτε ὡς προϊόν ἐργασίας διαφορετικῶν τεχνιτῶν ποὺ ἴσως ἀκόμα ἀπασχολήθηκαν σὲ δύο διαφορετικὲς χρονικὲς φάσεις. Γιὰ τὴν ἐξέταση ὅμως τῶν δύο αὐτῶν ἐκδοχῶν λείπουν ἐπαρκὴ ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα. Ἄν καὶ φαίνεται ὅτι οἱ τρεῖς τοίχοι (H) καὶ (Γ) ἀφ' ἑνὸς καὶ (μ) ἀφ' ἑτέρου συνυπῆρχαν σὲ μία κοινὴ φάση χρήσης, ὅμως τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ (H) καὶ (Γ) δὲν συναντοῦν τόν (μ), ἀλλὰ διακόπτονται πρὶν ἀπὸ αὐτόν, ἀφήνοντας ἀνοίγματα διόδων πρὸς τούς ἐκατέρωθεν χώρους 4 καὶ 6, δυσκολεύει τὸν ἄμεσο συσχετισμὸ μεταξύ τους.

Τῖς δύο φάσεις χρήσης τοῦ δωματίου 5 μαρτυροῦν χωρὶς ἀμφιβολία τὰ δύο ἐπ'ἀλλήλα δάπεδα ποὺ ἐντοπίσθηκαν μέσα στὸν χώρο, τὸ ἓνα (B), ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια, σὲ βάθ. 1.28 μ., τὸ ἄλλο (A), ἀπὸ πατημένο κοκκινωπὸ πηλόχωμα, 0.10 μ. χαμηλότερα ἀπὸ τὸ πρῶτο. Μὲ τὸ ψηλότερο, ἀπὸ πλέσια δάπεδο συνδέεται μιὰ κατασκευὴ χτισμένη πάνω στήν ὄψη τοῦ τοίχου (μ), ὑπὸ μορφὴ χαμηλοῦ τετράγωνου βάθρου, ὕψ. 0.23 μ., πλευρᾶς 0.80 μ., τὸ περίγραμμα τοῦ ὁποίου πλαισιώνει σειρὰ ἀκανόνιστων, μετρίου μεγέθους λίθων, τὸ δε γέμισμά του ἀποτελεῖ πηλόχωμα ἐνισχυμένο μὲ μικρὲς κροκάλες (πίν. 31β). Ἡ ἰσόπεδη ἐπιφάνειά του φέρει ἐπάλειψη ἀπὸ παχὺ στρώμα πλέσιας. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τῆς κατασκευῆς δὲν ξεκινᾷ ἀμέσως πάνω στήν ὄψη τοῦ τοίχου (μ), ἀλλὰ εἰσχωρεῖ λίγα ἑκατοστὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικό του, ὅπως σαφῶς φαίνεται ἀπὸ τὸ στρώμα τῆς πλέσιας ποὺ σκεπάζει μικρὸ τμήμα τῆς σωζόμενης ἐπιφάνειας τοῦ τοίχου. Ἐνας πλακοειδὴς λίθος ποὺ σώθηκε στὴ θέση του στὴ ΒΔ. γωνία τῆς κατασκευῆς καὶ συγκρατεῖ ἀνορθωμένος τὸ στρώμα τῆς πλέσιας, εἰσχωρώντας παράλληλα λίγα ἑκατοστὰ πρὸς τὸ ἐσωτερικό τοῦ τοίχου, μοιάζει σὰν νὰ πλαισιώνει ἀρχικὰ κάποιο εἶδος κόγχης ἀνοιγμένης στὸν τοῖχο πάνω καὶ πίσω ἀπὸ τὸ «βάθρο». Κανένα ἶχνος τέφρας δὲν ἐπισημάνθηκε πάνω στήν ἐπιφάνεια καὶ στὸ ἄμεσο περιβάλλον τῆς κατασκευῆς, ἱκανὸ νὰ χαρακτηρίσει τὴν κατασκευὴ ὡς ἐστία. Ἡ ἐπάλειψή της μὲ πλέσια —ὕλικὸ ποὺ χρησιμοποιεῖται στήν ἐπίστρωση δαπέδων— τῆς δίνει μᾶλλον τὴ μορφὴ ἑνὸς βάθρου γιὰ τὴν τοποθέτηση ἀντικειμένων (οἰκιακῆς ἢ ἄλλης χρήσης)¹¹¹.

110. Γιὰ παρόμοια διαμόρφωση κατωφλίων σὲ μυκηναϊκὰ σπίτια βλ. Mylonas-Shear, *PHM* 16 σημ. 6 καὶ σ. 32 κέ. (Room II) σημ. 34. Ἡ ἀνυπαρξία ἐδῶ ἰχνῶν καμένου ἢ σαπισμένου ξύλου δὲν ἐπιτρέπει τὴ συμπλήρωση ἑνὸς ξύλινου κατωφλιοῦ.

111. Τέτοιας μορφῆς βάθρα ἔχουν βρεθεῖ σὲ σπίτια τῶν Μυκηνῶν, ὅπως αὐτὸ στήν τοποθεσία Πλάκες

(Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1975, 160 πίν. 135β, δωμάτιο II: κατὰ τὸν Μυλωνᾶ πάνω στὰ βάθρα αὐτὰ τοποθετοῦνταν δοχεῖα), στήν Οἰκία τῶν Ἀσπίδων (Α. J. B. Wace, *BSA* 50, 1955, 181). Ἰδίας ἀκριβῶς μορφῆς κατασκευὲς εἶναι γνωστὲς καὶ σὲ παλαιότερης ἐποχῆς σύνολα, π.χ. σὲ ΥΜ ΙΒ οἰκία στὸ Καστέλλι Χανίων (Γ. Τζεδάκης, *ΑΔ* 32, 1977, Α', πίν. 193, σ. 325).

Τὸ ἐπίπεδο καθενὸς ἀπὸ τὰ δάπεδα ἀνταποκρίνεται στὰ δύο διαφορετικὰ βάθη ὅπου βρίσκονται τοποθετημένες οἱ σειρὲς τῶν μικρῶν λίθων κατὰ μῆκος τῶν δύο ἀνοιγμάτων (διόδων) μεταξὺ τῶν τοίχων (Η) καὶ (Γ) ἀφ' ἑνὸς καὶ (μ) ἀφ' ἑτέρου καὶ ποὺ ἐρμηνεύονται ὡς ὑποδομὴ κατωφλίων. Ἔτσι ἡ σειρὰ τῶν λίθων τῆς ἀνατολικῆς διόδου βρίσκεται σὲ βάθ. 1.37 μ. (πίν. 31α), ὅπως καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ κοκκινωποῦ πηλοχώματος (Α), ἐκείνη δὲ τῆς δυτικῆς (μονὴ σειρὰ λίθων κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ ἀνοίγματος) σὲ βάθ. 1.28 μ., ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τοῦ ψηλότερου ἀπὸ πλέσια δαπέδου (Β).

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου ἐπισημάνθηκε ἀκόμα ἓνας τοῖχος, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐπιφάνεια ἐξεῖχε μόλις 0.15-0.20 μ. πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο πλέσιας. Εἶναι ἀρκετὰ πλατὺς (0.55 μ.), προσκτισμένος πάνω στὸν τοῖχο (Γ) καὶ θεμελιωμένος στὸ ἴδιο περίπου βάθος μὲ αὐτόν (1.50 μ.). Προεκτείνεται μέσα στὸν χώρο σὲ μῆκ. 1.30 μ. βαίνοντας παράλληλα πρὸς τὸν τοῖχο (Ε) καὶ σὲ ἀπόσταση μόλις 0.40 μ. ἀπὸ αὐτόν. Ἡ χρῆση του δὲν εἶναι σαφής. Πρόκειται γιὰ τοῖχο διαχωριστικὸ (γιὰ τὴ δημιουργία δηλ. πίσω τοῦ ἐνὸς στενόμακρου χώρου, πλάτ. 0.40 μ.) ἢ γιὰ τὸ θεμέλιο μιᾶς χτιστῆς τράπεζας, ἢ ἀκόμα γιὰ τὴ στήριξη τοῦ μετώπου μιᾶς ξύλινης σκάλας πρὸς ἓναν ἄνω ὄροφο; Ὁ τοῖχος εἶναι ἀρκετὰ πλατὺς, γιὰ νὰ εἶχε ἀπλῶς θέση διαχωριστικοῦ, ὥστε οἱ δύο ἄλλες ἐκδοχὲς νὰ κρίνονται ἐπικρατέστερες, μὲ ἰσχυρότερη τὴν τελευταία, λόγῳ κυρίως τοῦ σημαντικοῦ πλάτους τῶν πλευρικῶν τοίχων (Η καὶ Γ), ὡς τοίχων φερόντων μιὰ ἀνωδομὴ καὶ τῶν ἄφθονων πηλοχωμάτων, ἀνάμεικτων μὲ χαλίκι ποὺ παρατηρήθηκαν στὴ ΝΑ. κυρίως γωνία τοῦ χώρου.

Τὸ στρῶμα καταστροφῆς ἄρχισε νὰ διαγράφεται στὸ Ν. ἄκρο τοῦ χώρου μὲ ἐπιφάνεια ἐλαφρῶς κατηφορικὴ, ποὺ ἄρχιζε σὲ βάθ. 0.97 μ. μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν τοῖχο (Ε) καὶ κατέληγε περίπου στὸ τετράπλευρο βάθρο σὲ βάθ. 1.07 μ. (πίν. 32α). Χαρακτηριστικὸ συστατικὸ του ἦταν ἓνας παχὺς σωρὸς πηλοχωμάτων ἀνάμεικτων μὲ μικρὲς καὶ μεγάλες πέτρες, ποὺ ἐμφανίσθηκε κυρίως μπροστὰ στὸν τοῖχο (Ε), ἐνῶ τὸ κέντρο τοῦ χώρου κατελάμβανε μικρὸς σωρὸς σπασμένων —ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα— ἀγγείων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα καὶ μία ἐλλειψοειδὴς μυλόπετρα ἢ τριβεῖο ἀπὸ ἀνδρσίτη. Ὁ τρόπος ποὺ κείτονταν τὰ κομμάτια, μαζεμένα ὅλα σὲ μικρὴ ἀκτίνα, καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ σπάσιμο τῶν ἀγγείων στὴ μέση, ἔδειχνε πὼς αὐτὰ εἶχαν πληγεῖ ἀκαριαῖα ἀπὸ ἀντικείμενα τῆς ἀνωδομῆς ποὺ ἔπесαν ἀπὸτομα ἀπὸ ψηλά. Τὴν εἰκόνα αὐτὴ παρουσίαζαν τὰ μεγάλα ἀγγεῖα, ὅπως ὁ πιθαμοφόρας (α) καὶ ὁ ψευδόστομος (β), ἐνῶ μικρότερα ἀγγεῖα, ὅπως ὁ μικρὸς ψευδόστομος (γ) καὶ ὁ πιθαμοφορίσκος (δ), διατηρήθηκαν καλύτερα, μὲ μικρὲς ἀπώλειες. Ψηλότερα ἀπὸ ὅλα τὰ ἀγγεῖα βρέθηκε ὁ πιθαμοφορίσκος (δ) ἀναποδογυρισμένος. Γύρω του, σὲ ἀκτίνα 0.20 μ., τὰ χώματα παρουσιάζονταν ἔντονα μαυρισμένα, ὅπως μαῦρο ἦταν ἐπίσης τὸ χῶμα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου, σὰν νὰ ἐπρόκειτο γιὰ τέφρα¹¹². Μαῦροι «λεκέδες» ἐπισημαίνονταν ἐπίσης κατὰ τόπους μέσα στὸ στρῶμα τῆς ἐπί-

Βάθρα προσκτισμένα πάνω σὲ τοίχους μὲ διαμόρφωση κόγχης πίσω τους εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴ Φυλακωπή, μὲ προφανὴ λατρευτικὴ χρῆση (C. Renfrew, *The Archaeology of Cult - The Sanctuary at Phylakopi* (1985) 384 εἰκ. 9.4, 9.5 καὶ 9.6 γιὰ σχετικὴ ἀναπαράσταση). Τὸ ἐνδεχόμενο μιᾶς τέτοιας λατρευτικῆς χρήσης τῆς κατασκευῆς μας δὲν συμπεραίνεται μὲ βεβαιότητα ἀπὸ τὰ ἀνασκαφικὰ δεδομένα καὶ τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ χώρου 5.

112. Ἡ προσπάθεια ἀνάλυσης μιᾶς παρόμοιας μορφῆς χώματος ποὺ βρέθηκε στὸν χώρο 4 (βλ. πλὺ κάτω) καὶ ἡ ὁποία εἶχε προκληθεῖ ἀπὸ τὴ διάλυση

προφανῶς κάποιας ὀργανικῆς οὐσίας, τόσο στὸ Χημεῖο τοῦ Ἑθνικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν ὅσο καὶ στὸ Χημεῖο τῶν Staatliche Museen τοῦ Βερολίνου ἀπὸ τοὺς Ἑ. Μάγκου καὶ Dr. J. Riederer (25.5.86) ἀντίστοιχα, δὲν ἔφερε ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι ἐξαιρετικὰ δύσκολο ἢ σχεδὸν ἀκατόρθωτο νὰ ἀνιχνευθεῖ καὶ νὰ ταυτισθεῖ μιὰ ὀργανικὴ οὐσία. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἀποθάρρυνε κάθε ἄλλη προσπάθεια ἀνάλυσης παρόμοιας μορφῆς ὑλῶν —ὅπως αὐτῆς ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ πιθαμοφορίσκου (δ)— ποὺ κρατήθηκαν ἰδιαίτερος κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς.

χωσης πού περιέβαλλε τὰ ἀγγεῖα. Ἐνδιαφέρουσα ἦταν μιὰ μυλόπετρα ἢ τριβεῖο ἀπὸ ἀνδρσίτη (ε) πού βρέθηκε ἀκέραια μέσα στὸν σωρό, τῆς ὁποίας τὸ ἐλλειψοειδὲς καὶ κυρτὸ σχῆμα τῆς κάτω ἐπιφάνειας καὶ ἡ ἐν εἵδει καρίνας δηλωμένη προεξοχή κατὰ μήκος τοῦ μεσαίου ἄξονα θύμιζε κύμβη. Ἀνάμεσα στὰ θραύσματα τῶν ἀγγείων βρέθηκαν ἐπίσης λεπτὲς λεπίδες ὀψιανοῦ (ζ) καὶ τέσσερα μικρὰ τεμάχια κονιάματος μὲ λευκὸ, γαλάζιο, κόκκινο καὶ κίτρινο χρῶμα (η).

Στὸ κέντρο τοῦ χώρου καὶ κάτω ἀπὸ τὰ κομμάτια τῶν ἀγγείων παρουσιάσθηκε, μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσή τους, ἓνα ἀβαθὲς κοίλωμα σχηματισμένο μέσα στὸ δάπεδο ἀπὸ πλέσια, διαμ. 0.90 μ. περίπου καὶ βάθ. 0.07 μ. (πίν. 31β). Ἐμοιαζε ὡς φυσικὴ φθορὰ τοῦ δαπέδου, ὅμως τὰ λίγα τεμάχια ἀγγείων καὶ τὸ σπασμένο εἰδῶλιο τύπου Ψ, πού βρέθηκαν στὸ ἐσωτερικὸ του (καὶ τοποθετήθηκαν στὴν ὁμάδα 156, βλ. πιδὲ κάτω), προδίδουν μᾶλλον ἓναν πρόχειρο ἀποθέτη στὴ μέση τοῦ δωματίου.

Ὁ χρονικὸς προσδιορισμὸς τῆς τελευταίας χρήσης καὶ ἐγκατάλειψης τοῦ χώρου 5 πού προκύπτει ἀπὸ τὴ μαρτυρία τῶν σπασμένων ἀγγείων καὶ τῆς ἄλλης κεραμεικῆς πάνω στὸ δάπεδο (B) ἀπὸ πλέσια, δὲν διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνον τῶν χώρων πού ἐξετάσθηκαν παραπάνω καὶ πού στὴ φάση (2) παρουσίαζαν ἀγγεῖα ἐγκαταλειμμένα πάνω στὸ δάπεδο. Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων πού συγκολλήθηκαν ἀνήκουν γενικὰ στὴν YE IIIB περίοδο, χωρὶς νὰ ἀποτελοῦν τυπικὰ δείγματα μιᾶς τῶν ὑποδιαιρέσεων τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἡ κεραμεικὴ τῆς ἐπίχωσης πού κάλυπτε τὸ δάπεδο σὲ βάθ. 0.97-1.28 μ. (ὁμάδες 65, 90, 91, 93, 148 καὶ 151), ἡ 155 σὲ ἐπαφή μὲ αὐτὸ καὶ ἡ 156 ἀπὸ τὸ κοίλωμα μέσα στὸ δάπεδο, τοποθετοῦνται στὴν YE IIIB2 —μὲ ἓνα πολὺ μικρὸ ποσοστὸ ὀστράκων τῆς YE IIIΓ Πρώιμης. Ἀπὸ τὰ ὀστρακα τῆς ὁμάδας 151 πού προῆλθε ἀπὸ τὸν σωρὸ τῶν πηλοχωμάτων μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν τοῖχο (E), σὲ βάθ. 0.97 μ., συγκολλήθηκε χειροποίητο θήλαστρο (θ). Στὴν ἴδια ὁμάδα ἀνήκει καὶ σπασμένος ὀστίνος κρίκος, διαμ. 0.03 μ. (ι), ἐνῶ σὲ ἐπαφή μὲ τὸ δάπεδο βρέθηκε σφονδύλι ἀπὸ πράσινο ὀφίτη (κ).

Τομὴ μέσα στὸ γέμισμα τοῦ δαπέδου αὐτοῦ (B) καὶ μέχρι τὸ δάπεδο (A), ἀπὸ πατημένο πηλόχωμα, σὲ βάθ. 1.25-1.38 μ., ἀπέδωσε τὰ ὀστρακα τῆς ὁμάδας 168 πού τοποθετοῦνται χρονικὰ στὴν YE IIIB2, παρέχοντας ἓνα ἀνάλογο χρονικὸ ὄριο γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ δαπέδου (B).

Τὴν κατασκευὴ τοῦ δαπέδου (A) ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα σὲ χρόνους παλαιότερους τῆς YE IIIB2 (περὶ τοὺς YE IIIA2-B1) φανερώνει ἡ κεραμεικὴ πού συγκεντρώθηκε ἀπὸ τομὴ κάτω ἀπὸ αὐτό, μὲ τὴν ὁποία ἐρευνήθηκε παράλληλα καὶ ἡ πορεία τοῦ παλαιότερου τοίχου (φ), ὡς τὸ θεμέλιό του σὲ βάθ. 1.79 μ. (ὁμάδα 250), ἀπὸ τὴν ὁποία λείπουν τυπικὰ δείγματα τῆς YE IIIB2 περιόδου.

Κρίνοντας ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα πού περιεῖχε ὁ χώρος 5, κλειστὰ κυρίως ἀγγεῖα, ἀλλὰ καὶ τὴ μυλόπετρα-τριβεῖο, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὸ χαμηλὸ βάθρο (ὡς ἐπιφάνεια μᾶλλον ἐργασίας, ἀρκετὰ ἄβολα ὁμολογουμένως τοποθετημένης μεταξὺ δύο εἰσόδων), θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ συμπεράνει ὅτι ἡ χρῆση τοῦ χώρου ἦταν ἐργαστηριακὴ (οἰκιακὴ ἢ ἄλλη).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο A, βάθ. 1.38 μ. (κατασκευὴ δαπέδου - κατάργηση/κατάχωση τοίχου φ)

Ὁμάδα 250 (βάθ. 1.38-1.79 μ.): Χεῖλος χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους. Πόδι τριποδικοῦ ἀγγείου. Τεμάχια ἐνὸς φαραιοῦ, σωζ. μήκ. 0.145

μ., πλάτ. 0.205 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανόφαιο ἀκάθαρτο, μὲ κιτρινωπὸ ἐπίχρυσμα στὴν ἐπιφάνεια. Σῶμα κοῖλο, ἀβαθὲς μὲ κυματιστὸ ἄκρο, στὴν ἀντίθετη πλευρὰ τοῦ ὁποίου ἔχνη κυλινδρικής ἐμβολοειδοῦς λαβῆς. Σὲ δύο σημεῖα τῆς ἐπιφάνειας ἔχνη φωτιάς. Γιὰ τὸ σχῆμα πρβ. παρεμφερὲς ἀπὸ

τὸ Ἑργαστήριον τοῦ Κεραμέα στὶς Ζυγουριές, Blegen, *Zygouries* 160 κέ., εἰκ. 156 καὶ Schönfeld 1988 σημ. 184 γιὰ τὴ χρονολόγησιν τοῦ Ἑργαστηρίου στὴν YE IIIB Μέση. (Γιὰ τὴ συχνὴ χρῆσιν τῶν σκευῶν αὐτῶν σὲ τάφους, ὡς θυμιατηρίων καὶ τὶς διάφορες μορφές τους βλ. E. J. Forsdyke, *BSA* 28, 1926-27, πίν. 22, E. J. Holmberg, *A Mycenaean Tomb near Berbati in Argolis*, (1983) 41 κέ. ἀρ. 54 εἰκ. 26b: YE II-IIIΓ1, βλ. ἐπίσης ἀπὸ τὶς Μυκῆνες A. J. B. Wace, *BSA* 50, 1955, πίν. 29, b (μέσο): Οἰκία τῶν Σφιγγῶν.) Τεμάχια ὀλόβαφων κυλίκων καὶ ὑψίποδων σκύφων με ὀξὺ χεῖλος (*MDP* 90 εἰκ. 108, σ. 92 εἰκ. 112 ἀρ. 7, 8: YE IIIA2. Κατὰ τὸν Schönfeld 1988, 158, 169 οἱ σκύφοι αὐτοὶ ἔχουν τὴ μεγαλύτερή τους διάδοσιν καὶ ἀκμή —*floruit*— στὴν Πρώιμη YE IIIB περίοδο, μετὰ τὴν ὁποία καὶ ὡς τὴ Μέση IIIB λιγοστεύουν καὶ τὸ πλατὺ καὶ ὀξὺ χεῖλος τους ἀντικαθίσταται καὶ ἀποκτᾷ ἄλλην μορφή). Τεμάχια κλειστῶν ἀγγείων τῆς YE II καὶ IIIA περιόδου, διακοσμημένα με καρδιόσχημο (FM 12), ρόδακα καὶ κρίνο (FM 17 καὶ FM 9) καὶ με φολίδες (FM 70). Τεμάχια ἀνοικτῶν ἀγγείων, ὅπως ὑψίποδος σκύφου με βραχύσχημο FM 32 (Schönfeld 1988, 157: τύπος ποῦ ὑποχωρεῖ στὴν YE IIIA2) καὶ τμήματος ἐφυραϊκῆς κύλικας (*MDP* 48 εἰκ. 54: YE IIB). Τμήμα εἰδωλίου ἐνθρονῆς μορφῆς (πίν. 33β) (French 1971, 167 κέ.: YE IIIA1-IIIΓ). Ἐνα ὑπομυκηναϊκὸ ὄστρακο ἔχει παρεισφρήσει στὴν ὁμάδα ἀπὸ ἀνώτερα στρώματα (intrusion). Λίγα ME κίτρινα καὶ γκριζὰ μινύεια (εἰκ. 22 ἀρ. 10-29, πίν. 33α-β).

YE IIIA2-B1.

Δάπεδο Β (βάθ. 1.28 μ.)

Ὁμάδα 168 (βάθ. 1.25-1.38 μ.): Ἀρκετὰ τεμάχια μαγειρικῶν χυτροειδῶν σκευῶν καὶ ἓνα πόδι ἀπὸ τριποδικὸ ἀγγεῖο ἀπὸ πηλὸ καστανόγκριζο με προσμείξεις. Στελέχη, βάσεις, χεῖλη καὶ λαβὲς ἀπὸ δεκαοκτὼ κύλικες με γωνιώδεις καὶ ἡμισφαιρικὸ περίγραμμα (FS 267). Βάσεις ἐπίπεδες ἀπὸ μικρὰ ἄβαφα ἀγγεῖα (λεκανίδες, κύαθους) καὶ μία δακτυλιόσχημη. Τεμάχια με περιμετρικὲς ταινίες ἀπὸ τέσσερα μεγάλα ἀγγεῖα. Βάση ἀρύταινας με κομβιόσχημο ἔξαρμα. Χεῖλος ἀπὸ χειροποίητο σκυφίδιο (*MDP* 102, 126: YE IIIB1-2). Τμήματα δύο ὑψίποδων σκύφων (FS 304), τὸ ἓνα με κυματοειδὴ ταινία (μοτίβο συχνὸ στὴν YE IIIB Πρώιμη καὶ Μέση: Schönfeld 1988, 161 σημ. 30 καὶ σ. 172). Χεῖλη ἀπὸ σκύφους τύπου Α' (FS 284) με διακόσμηση ἀντίστοιχα κάθετων κυματοειδῶν γραμμῶν (FM 53), τριγλύφων (FM 75), ἐναλλή-

λων γωνιῶν (FM 58). Βάση σκύφου με ὁμόκεντρος κύκλους στὸν πυθμένα (*MDP* 117 καὶ 129: YE IIIB1-2). Τεμάχιο σκύφου τύπου με ρόδακα (FS 284, *MDP* 131: YE IIIB2 καὶ Schönfeld 1988, 182 καὶ 196 γιὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ τύπου ἥδη στὴν YE IIIB Μέση). Χεῖλος καὶ τμήμα κοιλιᾶς ἀπὸ δύο βαθεῖς σκύφους τύπου Β' (*MDP* 131, YE IIIB2 καὶ Schönfeld 1988, 178 εἰκ. 7 ἀρ. 1, 3, 12: YE IIIB Μέση). Χεῖλος κρατήρα FS 281 (*MDP* 129 εἰκ. 159 ἀρ. 2 με μοτίβο FM 43, μεμονωμένα ἡμικύκλια: YE IIIB2 καὶ Schönfeld 1988, 191 εἰκ. 8 ἀρ. 8: YE IIIB Μέση). Τμήμα ὅμου ψευδόστομου με μοτίβο FM 18c, τμήμα σκύφου με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ τύπου Β' ἢ Α' (*MDP* 131 καὶ 150: YE IIIB2 ἢ IIIΓ Πρώιμη) (εἰκ. 23 ἀρ. 1-30). YE IIIB2.

Ὁμάδα 65 (βάθ. 1.07-1.16 μ.): Τεμάχια μαγειρικῶν χυτροειδῶν σκευῶν καὶ πόδι τριποδικοῦ ἀγγείου. Στελέχη, χεῖλη, βάσεις, λαβὲς ἀπὸ δέκα ἄβαφες κύλικες (FS 267). Λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ μεγάλα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς-πρόχους). Ἀπὸ τὰ διακοσμημένα ὄστρακα ξεχωρίζουν: Χεῖλη μονόχρωμων κυλίκων καὶ ὑψίποδων σκύφων (*MDP* 90, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1977, 1: YE IIIA2-IIIB, κατὰ τὸν Podzuweit 1981, 202, οἱ κύλικες αὐτὲς δὲν σπανίζουν καὶ στὴν YE IIIΓ). Χεῖλος σκύφου με ἔξη μοτίβου ρόδακα (βλ. παραπάνω ὁμάδα 168). Τμήμα κύλικας FS 257 με ἄνθος FM 18A (*MDP* 89 εἰκ. 107: YE IIIA2 καὶ πίν. IV: YE IIIA1-B1). Ὁστρακο ἀπὸ ἀρτόσχημο ἀλάβαστρο FS 85 με βραχύσχημο FM 32 (*MDP* 99 εἰκ. 118 ἀρ. 1: YE IIIB1). Τμήμα κοιλιᾶς καὶ λαβὴ ἀπὸ σκύφο Α' με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ με μοτίβο FM 43 (*MDP* 123, ὅπου τὸ μοτίβο τῶν τριγλύφων εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν μοτίβο τῆς YE IIIB2, ἐνῶ τὸ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ παραπέμπει στὴν YE IIIΓ Πρώιμη, *MDP* 150 εἰκ. 189, κατὰ τὸν Schönfeld 1988, 196 με σημ. 228 στὴν Τίρυνθα ἀλλὰ καὶ Μυκῆνες σκύφοι με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ συναντῶνται ἤδη στὴν ἀρχὴ τῆς Μέσης IIIB περιόδου, βλ. καὶ Wardle 1969, 265, 275 σὲ σύνολο YE IIIB1 στὴν Οἰκία τῶν Εἰδωλῶν). Ἡ ὁμάδα περιελάμβανε καὶ κόκκαλα μικροῦ ζώου (εἰκ. 24 ἀρ. 1-19).

YE IIIB2/Γ Πρώιμη.

Ὁμάδα 90 (βάθ. 1.17-1.20 μ.): Δύο μικρὰ τεμάχια κεραμίδας στέγης, πᾶχ. 0.022-0.028 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανὸ με προσμείξεις (χαλικιῶν) ποῦ φέρουν κίτρινωπὸ ἐπίχρυσμα στὴ μία ἐπιφάνεια. Χεῖλη ἀπὸ πιθοειδῆ ἀγγεῖα καὶ χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη. Πόδια τριποδικῶν ἀγγείων. Στελέχη, βάσεις καὶ χεῖλη ἀπὸ σαράντα ὀκτὼ ἄβαφες κύλικες

(FM 267). Στελέχη τριών ύψιποδων σκύφων. Τμήμα ἄβαφου κυάθου. Βάσεις δακτυλιόσχημες καὶ ἐπίπεδες μικρῶν ἀγγείων. Λαβὲς ἀπὸ μεγάλα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς-πρόχους). Τμήμα χεῖλους ἀπὸ βαθὺ σκύφο τύπου Β' (MDP 129: YE ΠΙΒ2). Τμήμα χεῖλους σκύφου τύπου Α' με μοτίβο ἄνθους (FM 18Α, voluted), MDP 117 εἰκ. 143: YE ΠΙΒ1. Πολλὰ χεῖλη ὀλόβαφων κυλίκων (βλ. πὺ πάνω ὁμ. 168). Ὅστρακο σκύφου τύπου Β' με τρίγλυφα ἀπὸ μεμονωμένα ἡμικύκλια (FM 43, MDP 129 εἰκ. 161: YE ΠΙΒ2). Τμήμα σκύφου Α' με σπείρα (FM 46), με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (βλ. ὁμ. 65). Τεμάχια ὑψίποδος σκύφου με μοτίβο χταποδιοῦ (FM 21), με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (τέτοιοι σκύφοι ἐμφανίζονται στὴν Τίρυνθα ἀρκετὰ νωρίς, βλ. Schönfeld 1988, 175 εἰκ. 5 ἀρ. 9: διακοσμημένο με λοξὲς πορφύρες: YE ΠΙΒ Πρώμη) καὶ ἄλλα ἀκόμα ὅστρακα με τὸ ἴδιο μοτίβο. Ὅστρακο ἀπὸ σκύφο Α' με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ καὶ μοτίβο FM 42, ἐνωμένα ἡμικύκλια. Βάσεις ἀπὸ ἀρύταινες με κομβιόσχημο ἔξαγμα (FS 236, MDP 128 εἰκ. 158 ἀρ. 1, πίν. IV: YE ΠΙΑ2-Β2). Τμήμα κύλικας με βραχόσχημο (FM 32) (Schönfeld 1988, 159 εἰκ. 1, ἀρ. 16: YE ΠΙΒ Πρώμη). Τμήμα σκύφου Α' με μοτίβο FM 284 καὶ FM 61 (MDP 117 καὶ 129: YE ΠΙΒ1 καὶ 2). Χεῖλος κρατήρα FS 8 ἢ 9 (MDP 84, 109: YE ΠΙΑ2-Β1). Χεῖλος ἀπὸ σκύφο Α' με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἢ ἀπὸ σκύφο με ταινία μέσου πάχους (MDP 150 εἰκ. 189 καὶ σ. 152 εἰκ. 193: YE ΠΙΓ Πρώμη, βλ. καὶ Schönfeld 1988, 196 με σημ. 228 γὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν σκύφων με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἤδη στὶς ἀρχὲς τῆς Μέσης YE ΠΙΒ). Κεφάλι ἀνθρωπόμορφου εἰδωλίου (French 1971, 109 εἰκ. 1: YE ΠΙΒ). Ἡ ομάδα περιεῖχε καὶ ἄφθονα κόκκαλα καὶ δόντια ζώου (εἰκ. 24 ἀρ. 20-23, εἰκ. 25 ἀρ. 1-24, εἰκ. 26 ἀρ. 1-6).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώμη.

Ὁμάδα 9 I (βάθ. 1.20 μ. γύρω ἀπὸ τὰ σπασμένα ἀγγεῖα): Πέντε τεμάχια πιθοειδῶν ἀγγείων με λαβὲς τετράγωνης διατομῆς. Χεῖλη κυλίκων καὶ λεκανίδων με γωνιώδες περίγραμμα καὶ ἐνὸς κυπέλλου. Χεῖλος ὑψίποδος σκύφου (FS 305) με μοτίβο τριγλύφου (MDP 119 εἰκ. 146, σ. 132 εἰκ. 165: YE ΠΙΒ1 καὶ 2, Schönfeld 1988, 171 εἰκ. 3 ἀρ. 12: YE ΠΙΒ Πρώμη). Χεῖλη ὀλόβαφων κυλίκων (MDP 90, French 1967, 170, Rutter 1977, 1, Schönfeld 1988, 158 με σημ. 15, Podzuweit 1981, 202: YE ΠΙΑ2-ΠΙΓ). Δύο ὅστρακα σκύφων (;) με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ. Χεῖλος σκύφου τοῦ τύπου με ρόδακα (FS 284): MDP 131 εἰκ. 162, σ. 151 εἰκ. 190: YE ΠΙΒ2-Γ Πρώμη καὶ Schönfeld 1988, 182 καὶ 196 γὰ τὴν ἐμφάνιση τοῦ τύπου αὐτοῦ στὴν Τίρυνθα

ἤδη στὴν YE ΠΙΒ Μέση. Βάση ἀρύταινας με κομβιόσχημο ἔξαγμα (MDP 113 εἰκ. 138 ἀρ. 6 καὶ σ. 128: YE ΠΙΒ1, 2). Ἐνα κόκκαλο (εἰκ. 26 ἀρ. 7-17).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώμη.

Ὁμάδα 93 (βάθ. 1.14-1.22 μ.): Τρία ὅστρακα ἀπὸ χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη. Τμήμα κεραμίδας-στρωτήρα με ἀνασηκωμένο ἄκρο, ἀπὸ πηλὸ κα-στανοκίτρινο με προσμεῖξεις, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, ὁρατὸ ἰδίως στὴν ἄνω ὄψη. Λαβὲς ἄβαφου σκύφων καὶ κυάθων. Στελέχη τεσσάρων κυλίκων καὶ χεῖλη κυλίκων με γωνιώδες περίγραμμα. Χεῖλη λεκανίδων καὶ κρατήρων. Λαίμους πιθαμφορέα. Χεῖλος με κοκκίδες ἀπὸ σκύφο τύπου με ρόδακα (βλ. ὁμ. 91). Τμήμα κύλικας τύπου Ζυγουριῶν (FS 258B, MDP 115: YE ΠΙΒ1). Βάση σκύφου (τύπου με ρόδακα ἢ με ταινία μέσου πάχους) με ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (MDP 151 εἰκ. 190, ἀρ. 4, 5 καὶ σ. 152 εἰκ. 193: YE ΠΙΓ Πρώμη). Τεμάχιο ἀπὸ κύπελλο (;) με εἰκονιστικὴ παράσταση ἴσως καβουριοῦ ἢ σκορπιοῦ (FS 8), πρβ. τὸ μοτίβο French 1966, πίν. 48a, σ. 223. Ἐπίσης δύο κόκκαλα (εἰκ. 26 ἀρ. 18-21, εἰκ. 27 ἀρ. 1-11). YE ΠΙΒ2/Γ Πρώμη.

Ὁμάδα 148 (βάθ. 1.12-1.28 μ.): Ὅστρακα ἀπὸ πέντε χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη. Στελέχη καὶ χεῖλη ἑξι-ἐπτὰ κυλίκων. Λαβὲς κυάθων, λεκανίδων καὶ μεγαλύτερων ἀγγείων, ἄβαφου ἀμφορέων-πρόχων. Στέλεχος καὶ χεῖλος κύλικας τύπου Ζυγουριῶν (FS 258A: MDP 114: YE ΠΙΒ1). Τμήμα κρατήρα FS 9 (MDP 128 εἰκ. 156: YE ΠΙΒ2). Τμήμα ὑψίποδος σκύφου FS 305 (MDP 119 καὶ 132: YE ΠΙΒ1, 2). Τμήμα σκύφου Α' FS 284 με διακόσμηση τριγλύφου FM 61 (κάθετα ζίκ-ζάκ, MDP 117 εἰκ. 143 καὶ σ. 129 εἰκ. 160: YE ΠΙΒ1, 2, Schönfeld 1988, 177 εἰκ. 6 ἀρ. 12: YE ΠΙΒ Μέση). Ὅστρακο με μοτίβο ρόδακα (ἀπὸ σκύφο τύπου με ρόδακα ἢ ἄλλο ἀγγεῖο ὅπου ὁ ρόδακας ἀποτελεῖ ὀφθαλμὸ σπείρας, βλ. MDP 131 εἰκ. 162 ἀρ. 1: YE ΠΙΒ2 καὶ Mountjoy 1976, 89 εἰκ. 7 ἀρ. 61: YE ΠΙΒ1, Schönfeld 1988, 177 εἰκ. 6 ἀρ. 8: YE ΠΙΒ Μέση, Wardle 1969, 275 σημ. 30 πίν. 62c: 5: YE ΠΙΒ1). Χεῖλος σκύφου Α'. Δίσκος ψευδόστομου διακοσμημένου με σπείρα (εἰκ. 27 ἀρ. 12-18, εἰκ. 28 ἀρ. 1-6).

YE ΠΙΒ2.

Ὁμάδα 151 (βάθ. 0.97-1.12 μ. ἀπὸ τὸ στρώμα πηλοχωμάτων καὶ μικρῶν λίθων μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο E): Πόδια δύο τριποδικῶν μαγειρικῶν σκευῶν. Χεῖλος χυτροειδοῦς ἀγγείου. Στελέχη-βάσεις ἀπὸ δέκα ἄβαφες κύλικες. Βάσεις ἐπίπεδες καὶ δακτυλιόσχημες ἀπὸ μεγάλα ἄβαφα ἀγγεῖα. Τεμάχια χειροποίητου θηλάστρου (βλ. πὺ κάτω,

θ). Τρία ὄστρακα σκύφων Α' καὶ ἑνὸς Β'. Τμήμα κύλικας τύπου Ζυγουριῶν (FS 258B, *MDP* 114 εἰκ. 141: YE ΠΙΒ1). Τεμάχια δύο κυπέλλων (FS 225) μὲ μοτίβο σπείρας (FM 46). Τεμάχιο μικκύλου εἰδωλίου Τ ἢ Ψ (French 1971, 109 εἰκ. 1: YE ΠΙΒ) καὶ ἄλλο κουροτρόφου τύπου proto-phi τῆς French (1971, 109 εἰκ. 1: YE ΠΙΑ) (εἰκ. 28 ἀρ. 7-22).

YE ΠΙΒ2.

Ομάδα 155 (βάθ. 1.28 μ., ὄστρακα σὲ ἐπαφή μὲ τὸ δάπεδο): Ἀρκετὰ τεμάχια ἀπὸ πιθοειδῆ σκευή. Χεῖλος καὶ τέσσερα στελέχη κυλίκων (FS 274). Ὅστρακο μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἀπὸ ἀγγεῖο ἀδιευκρίνιστου σχήματος, ἴσως σκύφου ποὺ μπορεῖ νὰ χρονολογηθεῖ μεταξὺ τῶν ἀρχῶν τῆς YE ΠΙΒ καὶ τῆς ΠΙΓ (βλ. Schönfeld 1988 πίν. 1 ἀρ. 2, 30 κ.ἄ. καὶ *MDP* 151 εἰκ. 190 ἀρ. 4, 5 καὶ σ. 152 εἰκ. 193· τὸ εἶδος τοῦ καστανοκίτρινου πηλοῦ καὶ τῆς καστανόμαυρης βαφῆς παραπέμπουν μᾶλλον σὲ ὕστερους, YE ΠΙΓ Πρώιμους χρόνους). Χεῖλη καὶ βάση ἀπὸ δύο σκύφους Α' (YE ΠΙΒ1, 2). Βάση κυπέλλου. Τμήμα ὑψίποδος σκύφου (FS 305 μὲ FM 75, τρίγλυφο, *MDP* 119 εἰκ. 146 καὶ σ. 132: YE ΠΙΒ1 καὶ 2) (εἰκ. 29 ἀρ. 1-7).

YE ΠΙΒ2 (ΠΙΓ Πρώιμη).

Ομάδα 156 (βάθ. 1.28-1.35 μ., ἀπὸ τὸ κοίλωμα στὸ δάπεδο): Δεκαοκτὼ στελέχη-βάσεις ἄβαφων κυλίκων (βάσεις ἐπίπεδες ἢ μὲ ὀπή) καὶ χεῖλη κυλίκων μὲ γωνιώδεις ἢ κυρτὸ περίγραμμα. Βάσεις καὶ χεῖλη χυτροειδῶν μαγειρικῶν σκευῶν ἀπὸ πηλὸ ἀκάθαρτο καστανό. Ἀγκύλη λαβῆ κρατήρα ἄβαφη. Βάσεις ἐπίπεδες ἄβαφων κυάθων. Λαβὴ κάθετη πρόχου μὲ κυματοειδὲς μοτίβο στὴ ράχη. Τεμάχιο ἀπὸ σχάρα πυραύνου μὲ ἀβαθεῖς ὀπές στὴν ἐπιφάνεια (βλ. G. Hiesel, *AA* 1982, 438 εἰκ. 57 γιὰ τριποδικοὺς δίσκους μὲ παρόμοια διαμόρφωση τῆς ἐπιφάνειας, ἀπὸ YE ΠΙΒ2 σύνολο τῆς Τίρυνθας καὶ σ. 439 σημ. 103 γιὰ ἄλλα παραδείγματα, ἐπίσης Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1973, 106 καὶ πίν. 125β, Mylonas-Shear, *PHM* 112 καὶ πίν. 33 ἀρ. 148 κέ., H. Schliemann, *Tiryns* 130 εἰκ. 26. Πύραυνο μὲ παρόμοιο δίσκο βρέθηκε ἐπίσης στὸ Καστέλλι Χανίων σὲ YM IB σύνολο, Γ. Τζεδάκις, *ΑΔ* 32, 1977, Β2, πίν. 193 ἄνω ἀριστερὰ καὶ σ. 325). Τεμάχια δύο σκύφων Α', τὸ ἓνα μὲ μοτίβο ἐναλλήλων γωνιῶν (FM 58 chevrons), τὸ ἄλλο μὲ κυματοειδεῖς κάθετες γραμμές (FM 53). Τεμάχια ἀπὸ σκύφο τύπου μὲ ρόδακα. Βάση δακτυλίσχημη μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἀπὸ σκύφο Β' ἢ σκύφο μονόχρωμο (*MDP* 130 εἰκ. 161 καὶ σ. 151 εἰκ. 191: YE ΠΙΒ2-ΠΙΓ Πρώιμη). Τμήμα χεῖλους χειροποίητου σκύφου ἢ κυάθου μὲ ταινιωτὴ κάθετη λαβή. Ὅστρακο μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ

καὶ ταινιωτὴ ἔξω διακόσμηση (πρβ. π.χ. *MDP* 148 εἰκ. 186: YE ΠΙΓ Πρώιμη). Τμήμα εἰδωλίου Ψ καὶ κυλινδρικό κάτω τμήμα ἄλλου. Ἐνα κόκκαλο, ἓνα σαλιγκάρι (πίν. 32β).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

Σπασμένα ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα (βάθ. 1.07-1.28 μ.)

α) Πιθαμορέας, μέσου μεγέθους, FS 40 medium, ὕψ. 0.29 μ., διαμ. 0.315 μ., ἀπὸ πηλὸ ρόδινο ἀνοιχτό, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανὴ σκούρα. Διακοσμείται μὲ τριπλὲς ταινίες πάνω καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ μέγιστη διάμετρο τοῦ ἀγγείου, διπλὴ ταινία στὸν λαιμὸ καὶ ἀνὰ μία στὸ χεῖλος καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λαιμοῦ κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος. Βαμμένη ἐπίσης ἡ βάση καὶ ἡ ράχη τῶν λαβῶν, οἱ ὁποῖες περιβάλλονται ἀπὸ κύκλο· ὁ ὅμος ἀκόσμητος, βλ. *MDP* 96 καὶ 124 (εἰκ. 47, 2, πίν. 34α).

YE ΠΙΒ.

β) Μεγάλος ψευδόστομος ἀμορέας, ὕψ. 0.37 μ., διαμ. 0.267 μ., ἀπὸ πηλὸ κοκκινοπορτοκαλόχρωμο, ἀκάθαρτο μὲ περιεκτικότητα μαρμαρυγῆς, ἀλείφωμα κιτρινωπό. Ἡ ἐπιδερμίδα τοῦ ἀγγείου ἀρκετὰ φθαρμένη. Σπασμένο σὲ δύο τεμάχια, ἄνω καὶ κάτω, τὰ ὁποῖα, λόγω φθορᾶς ἐνδιαμέσων μικρῶν κομματιῶν, δὲν συναρμολογοῦνται ἀπόλυτα. Στὴν ἐπιφάνεια διατηροῦνται ἔχνη ταινιωτῆς διακόσμησης (εἰκ. 47, 3).

YE ΠΙΒ.

γ) Μικρὸς ψευδόστομος ἀμορέας τοῦ ὁποῖου λείπει τὸ κάτω μέρος καθὼς καὶ τμήμα τοῦ στομίου. Σωζ. ὕψ. 0.125 μ., διαμ. 0.125 μ., ἀπὸ πηλὸ κοκκινοπορτοκαλόχρωμο, ἀλείφωμα κιτρινωπό. Στὴ μέγιστη διάμετρο ἡ κεντρικὴ ζώνη διακοσμείται μὲ φεστόνι ἀπὸ συνεχόμενα ἡμικύκλια (FM 42), ἄνω καὶ κάτω ζεύγη περιμετρικῶν ταινιῶν μεταξὺ τῶν ὁποίων λεπτές παράλληλες γραμμές, στὸν ὅμο ἄνθος (FM 18B), στὸν ἐλαφρῶς κυρτὸ δίσκο σπείρα μὲ κεντρικὴ στιγμή. Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ διαπιστωθεῖ ὁ τύπος (σφαιρικός ἢ ἀπιόσχημος) τοῦ ἀγγείου. Ἄν εἶναι σφαιρικός (FS 173, ἐπειδὴ τὸ ὕψος τοῦ εἶναι μεγαλύτερο τῆς διαμέτρου), πρβ. *MDP* 106 κέ., εἰκ. 129 καὶ σ. 126 κέ., εἰκ. 154: YE ΠΙΒ1 καὶ 2. Ἐὰν εἶναι ἀπιόσχημος (FS 167), τότε χρονολογεῖται στὴν YE ΠΙΒ1 περίοδο, ἐπειδὴ κατὰ τὴν Mountjoy ὁ τύπος αὐτὸς δὲν βρέθηκε μέχρι σήμερα σὲ ὕστερα YE ΠΙΒ σύνολα (*MDP* 126) (εἰκ. 48, 1).

YE ΠΙΒ.

δ) Πιθαμορίσκος, ἀκέραιος μικροῦ μεγέθους (FS 48 small), ὕψ. 0.142 μ., διαμ. 0.127 μ., διαμ. χεῖλ. 0.095 μ., βάσ. 0.06 μ., ἀπὸ πηλὸ ρόδινο, ἀλείφωμα

ἐξωτερικὰ κιτρινωπό, βαφή καστανοπορτοκαλό-χρωμη, ἀπολεπισμένη. Στὴ ζώνη τῶν λαβῶν ἀνὰ δύο ομάδες λοξῶν κυματοειδῶν γραμμῶν, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες κύκλος μὲ στιγμὴ στὸ κέντρο (FM 53). Πρβ. *MDP* 97 κέ., εἰκ. 116 καὶ σ. 123 κέ., εἰκ. 149: *YE* IIIB1, 2 (εἰκ. 48, 2, πίν. 34β).

YE IIIB.

- ε) Μυλόπετρα ἢ τριβεῖο ἀπὸ ἀνδρσίτη, μήκ. 0.41 μ., πλάτ. 0.16 μ. καὶ πᾶχ. 0.075 μ., σὲ σχῆμα κύμβης, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, μὲ ἐπίπεδη (λείασμένη ἀπὸ τὸ τρίψιμο) τὴ μίαν ἐπιφάνεια καὶ κυρτὴ (τραχιὰ) τὴν ἄλλη, κατὰ μήκος τοῦ μεσαίου ἄξονα τῆς ὁποίας προεξοχή (ἐν εἴδει καρίνας πλοίου). Τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἐργαλείου καμπυλῶνουν ἐλαφρὰ διευκολύνοντας τὸ κράτημα μέσα στὶς παλάμες. Γιὰ παρόμοια ἐργαλεῖα (ποὺ ἀπαντῶνται σχεδὸν ἀναλλοίωτα σὲ σχῆμα καθ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα) βλ. γιὰ τὴν προϊστορικὴ ἐποχὴ C. Renfrew κ.ἄ., *The Archaeology of Cult - The Sanctuary at Phylakopi* 350 κέ. Μία κατηγορία τῶν ἐργαλείων τοῦ «σαμαρωτοῦ» αὐτοῦ τύπου μυλόπετρας (saddle querns), μὲ ἐπίπεδη ἀντὶ κοίλη ἐπιφάνεια, ἐρμηνεύονται ἐδῶ ὡς τριβεῖα/τριπτήρες καὶ ὄχι ὡς πλάκα πάνω στὴν ὁποία ἔτριβαν κάποιο παρασκεῦασμα, βλ. ἐπίσης C. N. Runnels,

A Diachronic Study and Economic Analysis of Ground Stone from the Argolid (1981) εἰκ. 12 καὶ 14 (ἄνω) καὶ σ. 105 γενικὰ γιὰ τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ στὴ Χαλκοκρατία καὶ Τ. Δεβετζῆ εἰς: *Ἀκρωτήρι Θήρας - Εἴκοσι χρόνια ἔρευνας (1967-1987)*, ἐπιστ. ἐπιμέλεια Χρ. Ντούμα (1992) 122 κέ. Γιὰ νεότερες ἐποχὲς βλ. W. Deonna, *Le mobilier délien, Délos* 18 (1938) 123 κέ., πίν. XLVIII, ἀρ. 362-364 (εἰκ. 52, 1, πίν. 33γ).

ζ) Τρεῖς λεπίδες μαύρου ὄψιανου.

η) Τέσσερα μικρὰ τεμάχια κονιάματος διακοσμημένα στὴν ἐπιφάνεια μὲ λευκό, γαλάζιο, κόκκινο καὶ κίτρινο χρῶμα.

θ) Χειροποίητο θήλαστρο (προῆλθε ἀπὸ συγκόλληση ὀστράκων τῆς ομάδας 151), ὕψ. 0.064 μ., διαμ. 0.06 μ., μήκ. πρόχυσης 0.033 μ., πηλὸς καστανοκίτρινος· στὴν ἐπιφάνεια διακρίνονται ἴχνη βαφῆς (κυματιστὲς ταινίες;), βλ. *MDP* 101 κέ., εἰκ. 123 (FS 126) καὶ σ. 126: *YE* IIIB1, 2 (πίν. 33δ).

ι) Ὀστίνος κρίκος, διαμ. 0.018 μ., πᾶχ. 0.003 μ.

κ) Κωνικὸ σφονδύλι ἀπὸ ὀφίτη (A. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery* 89 εἰκ. 2 c, σ. 90: *YE* IIIA2-Γ).

Χῶρος 4 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 4, πίν. 35α-β, 47)

Ὁ χῶρος 4 εἶναι ἓνας μικρὸς ἐπιμήκης χῶρος στὴν Ἀ. πλευρὰ τῶν χώρων 9 καὶ 5. Συνδέεται μὲ τὸν τελευταῖο —καὶ μέσω αὐτοῦ μὲ τὸ ὑπόλοιπο σύνολο ποὺ περιγράφηκε παραπάνω— μὲ ἓνα ἄνοιγμα στὸν τοῖχο (H) (βλ. πιὸ πάνω στὸν χῶρο 5). Ἡ σχέση του μὲ τὸν χῶρο 9 δὲν γίνεται σαφὴς, ἀφοῦ τὸ Β. τμήμα του, ὅπως καὶ ἐκεῖνο τοῦ χώρου 9, ἔχει καταστραφεῖ ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, τὸ ὁποῖο διέκοψε τὴν πρὸς Β. συνέχεια τῶν δύο πλευρικῶν τοίχων (θ) ἀπὸ Ἀ. καὶ (λ) ἀπὸ Δ. Ὁ τοῖχος (θ) ἀποτελεῖ κοινὸ μεσότοιχο μὲ τοὺς χώρους 2 καὶ 3, Ἀ. τοῦ 4. Ἀπὸ Ν. ὁ χῶρος ὀρίζεται ἀπὸ τὸν τοῖχο (π), ὁ ὁποῖος, θεμελιωμένος σὲ βάθ. 1.50 μ., προεκτεινόταν ἀρχικὰ καὶ συναντοῦσε τὸν τοῖχο (H) τοῦ χώρου 5, ὅπως δείχνουν ἴχνη τοῦ θεμελίου του ποὺ ἀκουμποῦν στὸν τοῖχο αὐτόν.

Οἱ τοῖχοι (π), (θ) καὶ (λ) ἀνήκουν στὴν ἴδια οἰκοδομικὴ φάση (τὸ θεμέλιο τῶν δύο τελευταίων, σὲ βάθ. \pm 1.75 μ. διακρίνεται καθαρὰ πάνω στὴν παρειὰ τῆς τομῆς ποὺ δημιούργησε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα) (σχ. III, πίν. 35α). Μιὰ παλαιότερη οἰκοδομικὴ φάση (I) ἀντιπροσωπεύεται μέσα στὸν χῶρο ἀπὸ τὸ ἄκρο ἑνὸς τοίχου ποὺ προβάλλει πάνω στὴν τομὴ αὐτή, σὲ βάθ. 2.10-2.20 μ. περίπου. Ἡ ἀπόληξη τοῦ τοίχου αὐτοῦ ποὺ ἔρχεται ἀπὸ Ν. ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μόλις στρώσεις λίθων, θεμελιωμένων πάνω στὸ κοκκινωπὸ καὶ ἀνάμεικτο μὲ χοντρὸ χαλίκι στρῶμα —ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο ποὺ ἐπισημάνθηκε στὸν χῶρο 22 (οἱ τοῖχοι τοῦ ὁποίου ἦταν θεμελιωμένοι μέσα σ' αὐτὸ) καὶ ποὺ περιεῖχε σὲ μεγάλο ποσοστὸ ΜΕ ὄστρακα— βλ. πιὸ πάνω στὸν χῶρο 22. Δυστυχῶς οἱ συνθήκες ποὺ ἐπικράτησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ δὲν ἄφησαν περιθώρια νὰ διενεργηθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ τομὴ γιὰ νὰ ἐρευνηθεῖ ὁ τοῖχος αὐτὸς ποὺ θὰ πρέπει νὰ ἀνήκει στὴν ἴδια φάση μὲ τοὺς τοίχους τοῦ χώρου 22.

Τὸ στρῶμα ποὺ περιελάμβανε τὸ ὑλικὸ τῆς καταστροφῆς καὶ ἐγκατάλειψης τοῦ χώρου

ἄρχιζε ἤδη ἀμέσως μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν πλευρικῶν τοίχων τῆς φάσης (2), σὲ βάθ. 1.00-1.15 μ. Κυριότερα στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ στρώματος ἦταν ἓνας σωρὸς χαλαρῶν λίθων (πίν. 35β) ποὺ ξεχώριζε στὸ κέντρο τοῦ χώρου, ἀρχίζοντας σὲ βάθ. 1.17 μ. περίπου, καθὼς ἐπίσης καὶ ἔντονα μαυρισμένα χρώματα ποὺ κυριαρχοῦσαν σὲ ὅλο τὸ στρῶμα καὶ ἀνάμεσα στοὺς ριχτοὺς λίθους, ἀλλὰ ἐντοπίζονταν κυρίως σὲ μία λωρίδα πλάτ. 0.50 μ. περίπου, μπροστὰ καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὄψης τοῦ τοίχου (θ), ἀπὸ τὴ γωνία του μὲ τὸν τοῖχο (π) καὶ πέρα. Χυμένο ὑλικό; —π.χ. λάδι ποὺ πότισε τὸ στρῶμα—, ἀποσαθρωμένο ἢ καμένο ξύλο; —π.χ. ἀπὸ κάποιο ντουλάπι ἢ σκάλα πάνω στὸν τοῖχο; Ἡ προσπάθεια ἀνάλυσης καὶ ἐξακρίβωσης τῶν οὐσιῶν ποὺ ἔδωσαν τὴ μορφή αὐτὴ στὸ χῶμα, τόσο στὸ Χημεῖο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου, ὅσο καὶ στὸ Χημεῖο τοῦ Μουσείου Charlottenburg τοῦ Βερολίνου, δὲν ἔφερε ἰδιαίτερο ἀποτέλεσμα, ὅπως ἄλλωστε συμβαίνει προκειμένου γιὰ τὴν ταύτιση ὀργανικῶν ὑλῶν¹¹³. Στὸ κατεστραμμένο καὶ ἐγκαταλειμμένο ὑλικὸ τοῦ στρώματος περιλαμβανόταν καὶ ἓνας σωρὸς σπασμένων ἀγγείων στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γωνίας μεταξὺ τῶν τοίχων (θ) καὶ (π), ποὺ ἐμφανίσθηκε σὲ βάθ. 1.17 μ. καὶ κατέληγε σὲ βάθ. 1.44 μ., μέσα σὲ ἔντονα μαυρισμένα χρώματα. Ἐπρόκειτο γιὰ τμήματα ἀγγείων πεταμένα στὸ σημεῖο αὐτό, δεδομένου ὅτι ἀπὸ τὰ μεμονωμένα κομμάτια δὲν συμπληρώνονταν πλήρη ἀγγεῖα. Ἀπὸ τὸν σωρὸ ἀνασύρθηκε τμῆμα ὑψίποδος σκύφου (α), τμῆμα πιθαμορέα (β), τμῆμα ψευδόστομου (γ) καὶ μεγάλο τμῆμα κυάθου (δ). Ἀνάμεσά τους βρέθηκαν καὶ μερικὰ ὀστὰ ζώου. Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ συγκεντρωμένα κομμάτια τῶν ἀγγείων τὰ μαῦρα χρώματα ἐξακολουθοῦσαν μέχρι βάθ. 1.52 μ., ὁπότε ἐμφανίσθηκε πατημένο κοκκινωπὸ πηλόχωμα ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ δάπεδο τοῦ χώρου.

Τὸ δάπεδο ἀνιχνεύεται σὲ ἀρκετὴ ἔκταση μέσα στὸν χῶρο, ἔχει ὅμως ὑποστει καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ στοὺς γειτονικοὺς χώρους, φθορὰ καὶ καθίζηση, ὥστε ἡ ἐπιφάνειά του νὰ κατεβαίνει στὸ μέσο καὶ κοντὰ στὸ βόρειο σωζόμενο ἄκρο τοῦ χώρου σὲ βάθ. 1.60 μ. Ἀπὸ τὸ μέσο τοῦ χώρου, πάνω στὸ δάπεδο, προῆλθαν τεμάχια ψευδόστομου ἀμφορέα (ε).

Ἡ ὑψομετρικὴ διαφορὰ τῶν 0.15-0.24 μ. ποὺ προέκυπτε μεταξὺ τῶν δύο ἐπάλληλων δαπέδων (Α καὶ Β) τοῦ χώρου 4 ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου 5 ἀφ' ἑτέρου, ἐξουδετερωνόταν μὲ τὴν ὑπαρξὴ μπροστὰ στὸ ἄνοιγμα τοῦ τοίχου (Η) —μέσω τοῦ ὁποῖου ἐπικοινωνοῦσαν οἱ δύο χῶροι—, ἐνὸς χαμηλοῦ ἀναβαθμοῦ, κατασκευασμένου ἀπὸ παχὺ στρῶμα κιτρινωποῦ πηλοχώματος, ἀνάμεικτου μὲ μικρὰ χαλίκια, μήκ. 1.50 μ. καὶ πλάτ. 0.30 μ. Ἡ ἐπιφάνειά του σχηματιζόταν βαθμιδωτὴ (σὲ βάθ. 1.39 καὶ 1.47 μ.)· τὸ Ν. τμῆμα του ἔχει φθαρεῖ, παρασυρμένο κατὰ τὰ φαινόμενα ἀπὸ τὸ νερὸ τῆς βροχῆς, ποὺ ἐρχόμενο ἀπὸ ψηλὰ κατέληγε ἀκριβῶς ἐπάνω του, περνώντας μέσα ἀπὸ τὸ ρῆγμα τοῦ τοίχου (π).

Ἐνας ἀνάλογα κατασκευασμένος ἀναβαθμὸς ἐντοπίσθηκε ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸν πρῶτο, πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (θ) καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ὁδόντωσης ποὺ σχηματίζει ἡ ὄψη αὐτὴ καὶ πέρα, σωζ. μήκ. 1.10 μ. περίπου. Ἐχει καὶ αὐτὸς βαθμιδωτὴ διάταξη μὲ ἐπιφάνειες σὲ βάθ. 1.35 μ. καὶ 1.45 μ. καὶ εἶναι προσαρμοσμένος στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς ἀβαθοῦς κόγχης ποὺ σχηματίζεται ἀπὸ μία ὁδόντωση τοῦ τοίχου (θ). Οἱ στενὲς βαθμίδες ποὺ σχηματίζονται ἔχουν πλάτος 0.15-0.25 μ. Ἡ ὅλη διευθέτηση τοῦ ἀναβαθμοῦ δίνει κατ' ἀρχὴν τὴν ἐντύπωση μιᾶς βάσης γιὰ τὴ στήριξη κάποιων μικρῶν ἀντικειμένων. Ἡ ἔρευνα γιὰ νὰ διαπιστωθεῖ ἂν ὁ ἀναβαθμὸς ἀνῆκε σὲ μιὰ προηγούμενη οἰκοδομικὴ φάση καὶ κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ ἀπέναντι ἀναβαθμοῦ διευκόλυνε μιὰ διέλευση πρὸς τὸν γειτονικὸ χῶρο 2, διὰ μέσου

113. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Χημεῖο τοῦ Ἐθνικοῦ Μουσείου ἔχει ὡς ἑξῆς: «Τὸ δείγμα χώματος ἀπὸ τὴν ΝΑ. γωνία τοῦ χώρου 4 εἶναι ἀβεστίτης (CaCO_3) μὲ ἀργιλλικά (πηλό), μαζί μὲ κάρβουνο-στάχτη. Διε-

ρεύνηση τοῦ καρβόνου δὲν ἦταν δυνατὴ, λόγω μεγέθους αὐτοῦ (λεπτὰ διαμερισμένου)» (ἔγγραφο μὲ ἀρ. 189/20.1.87).

μιᾶς διόδου, κατάλοιπο τῆς ὁποίας ἀποτελοῦσε ἐνδεχομένως ἡ ὁδόντωση πάνω στὸν τοῖχο (θ), δὲν ἔφερε κανένα ἀποτέλεσμα.

Ἡ κεραμεικὴ ποὺ συνδέεται μὲ τὴν τελευταία φάση χρήσης καὶ ἐγκατάλειψης τοῦ χώρου ἀνήκει χρονικὰ στὴν ἴδια φάση μὲ τὴν κεραμεικὴ δαπέδου ποὺ βρέθηκε στὰ νεότερα δάπεδα τῶν μέχρι τώρα προαναφερθέντων χώρων. Στὴν κεραμεικὴ δαπέδου τοῦ χώρου 4 ἀνήκουν τὰ τεμάχια σπασμένων ἀγγείων στὴ ΝΔ. γωνία. Δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ κεραμεικὴ ποὺ ἐγκαταλείφθηκε στὴ θέση τῆς μετὰ τὴν τελευταία χρήση τῆς καὶ καταχώθηκε ἀπὸ τὴν κατεδαφισμένη ἀνωδομή. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ κεραμεικὴ ποὺ κατέληξε στὸ σημεῖο αὐτό, ἀχρηστευμένη ἀπὸ κάποια αἰτία καὶ στὴ διάρκεια ἐνὸς καθαρισμοῦ τοῦ ἴδιου τοῦ χώρου ἢ κάποιου γειτονικοῦ, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀποσπασματικὰ καὶ ὄχι πλήρη σωζόμενα ἀγγεῖα. Πρὶν τὴν τελικὴ δηλ. ἐγκατάλειψη τοῦ χώρου —ἢ τῶν γύρω χώρων— ἔγινε προφανῶς κάποια προσπάθεια ἐπαναχρησιμοποίησής του. Τὰ τεμάχια αὐτὰ προέρχονται ἀπὸ ἀγγεῖα ποὺ ἀνήκουν στὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδο ἐνῶ μία στενότερη χρονολόγηση, στὴν ΥΕ ΠΙΒ2, παρέχεται ἀπὸ τὴν κεραμεικὴ τῆς ἐπίχωσης ποὺ κάλυψε τὸ δάπεδο καὶ τοὺς πηλόκτιστους ἀναβαθμοὺς στοὺς δύο πλευρικοὺς τοίχους τοῦ χώρου.

Ἡ χρονικὴ αὐτὴ ἐνδειξὴ προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὴν ὁμάδα 159 ποὺ συγκεντρώθηκε μέσα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση σὲ βάθ. 1.20-1.35 μ., πάνω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῶν ἀναβαθμῶν καὶ ἀπὸ τὴ βάση τοῦ λιθοσωροῦ στὸ κέντρο τοῦ χώρου, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν ὁμάδα 161β, σὲ βάθ. 1.35-1.60 μ., μέχρι δηλαδὴ τὴν ἐμφάνιση τοῦ κοκκινωποῦ πηλοχώματος. Τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 161α συγκεντρώθηκαν μέσα ἀπὸ τὰ μαυρισμένα χρώματα καὶ χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΠΙΒ2, ἐνῶ μιὰ ἀκόμα ὁμάδα, ἡ 170, περιέλαβε ὄστρακα τῆς τομῆς μέσα ἀπὸ τὸ χαντάκι θεμελίωσης τοῦ τοίχου (π), ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ χώρου 12, ἡ ὁποία τοποθετεῖται γενικὰ στὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδο.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο (βάθ. 1.52-1.60 μ.)

Ἡ ὁμάδα 159 (βάθ. 1.20-1.35 μ.): Τεμάχια χυτροειδῶν μαγειρικῶν σκευῶν. Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ ὀκτῶ κύλικες μὲ γωνιῶδες περίγραμμα. Λαβὲς ἀγκύλες ἀπὸ σκύφους καὶ κρατῆρες, καθὼς καὶ ἄλλες στρογγυλῆς καὶ ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς ἀπὸ πρόχους καὶ ἄβαφους ἀμφορεῖς, καθὼς καὶ ταινιωτὲς ἀπὸ κύλικες καὶ λεκανίδες. Δύο ὄστρακα ἀπὸ ὀλόβαφα ἀγγεῖα, κύλικες ἢ ὑψίποδες σκύφους (ΥΕ ΠΙΑ2-ΠΙΒ: *MDP* 90, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1977, 1, Podzuweit 1981, 202). Χεῖλος κύλικας FS 257 μὲ μοτίβο πολλαπλῶν μίσχων FM 19 (Schönfeld 1988, 171 εἰκ. 3 ἀρ. 19: ΥΕ ΠΙΒ Πρώμη). Χεῖλος ἀβαθοῦς κυάθου FS 220 μὲ μοτίβο ἐναλλήλων γωνιῶν FM 58 (*MDP* 84 εἰκ. 100: ΥΕ ΠΙΑ2). Ὅστρακο ἀπὸ κλειστὸ ἀγγεῖο μὲ σπείρα FM 51, stemmed spiral (N. Βερδελῆς - E. καὶ D. French, *AD* 20, 1965, Α', 146 σχῆδ. 5 ἀρ. 4: ΥΕ ΠΙΒ2). Τεμάχιο βαθύος σκύφου Α' μὲ τὸ ἴδιο μοτίβο (*MDP* 123: ΥΕ ΠΙΒ2). Χεῖλος ἀπὸ ὑψίποδα σκύφο μὲ μοτίβο ρόμβου FM 73, lozenge. Τμῆμα βάσης κυπέλλου

μὲ στικτὴ διακόσμηση FM 77, ΥΕ ΠΙΑ. Βάση ἀπὸ βαθὺ σκύφο μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ καὶ ταινία ἐξωτερικὰ (*MDP* 130 εἰκ. 161 καὶ σ. 150 εἰκ. 189: ΥΕ ΠΙΒ2, Γ Πρώμη). Δύο βάσεις ἀπὸ βαθεῖς σκύφους Α' (ἢ μία μὲ ὁμόκεντρος κύκλους στὸ ἐσωτερικόν: ΥΕ ΠΙΒ1, 2). Τεμάχια δύο εἰδωλίων Φ καὶ Τ (French 1971, 109 εἰκ. 1: ΥΕ ΠΙΑ2 καὶ ΠΙΑ/Β ἀντίστοιχα). Ὅνα ὄστρεο (χτένι) (εἰκ. 29 ἀρ. 8-21, εἰκ. 30 ἀρ. 1-4). ΥΕ ΠΙΒ2.

Ἡ ὁμάδα 161β (βάθ. 1.35-1.60 μ.): Ὅφθονα ὄστρακα ἀπὸ πιθοειδῆ ἀγγεῖα ἀπὸ πηλὸ καστανό, ἀκάθαρτο. Στελέχη ὀκτῶ κυλικῶν (τρία ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀρκετὰ ψηλὰ) καὶ χεῖλη κυλικῶν μὲ γωνιῶδες περίγραμμα. Χεῖλη καὶ βάσεις μεγάλων ἀνοικτῶν ἀγγείων, κρατήρων, λεκανίδων. Χεῖλος ἀβαθοῦς κυάθου FS 220 μὲ μοτίβο ἐναλλήλων γωνιῶν FM 58 (*MDP* 84 εἰκ. 100: ΥΕ ΠΙΑ2). Δύο ὄστρακα ἀπὸ κύπελλο, τὸ ἓνα μὲ νεύρωση στὴ μέση καὶ μοτίβο συνεχοῦς σπείρας FM 46, curtail-ed running spiral. Ὅστρακο μὲ κρεμαστὰ ἡμικύκλια (κατὰ τὸν Schönfeld 1988, 192 τὸ μοτίβο ἀκμάζει — στὴν ΥΕ ΠΙΒ Μέση). Ὅστρακο μὲ

τμήμα λαβής προφανώς από λεκανίδα με όλόβαφο έσωτερικό και δικτυωτό στη λαβή (*MDP* 132 εικ. 163 άρ. 1, FS 294: YE IIIB2). Βάση δακτυλιόσχημη σκύφου με όλόβαφο έσωτερικό (Schönfeld 1988, 196: οί σκύφοι αυτοί εμφανίζονται στην άρχή της YE IIIB Μέσης περιόδου, *MDP* 130, εικ. 161: YE IIIB2) (εικ. 30 άρ. 5-19). YE IIIB2.

Ομάδα 161α (βάθ. 1.35-1.59 μ.): Τα περισσότερα όστρακα είναι μαυρισμένα. Άρκετά όστρακα από χονδροειδή άγγεια από πηλό καστανό, άκάθαρτο. Στελέχη τριών άβαφων κυλίκων. Χείλη κυλίκων και λεκανίδων. Μία πρόχυση γεφυρωτή. Τμήμα κρατήρα άβαφου με ταινιωτή λαβή από πηλό άκάθαρτο (Wardle 1969, 287 εικ. 11 άρ. 116 και σ. 290: YE IIIB1). Τμήμα καθαρόσχημης κύλικας FS 273 ή 277 (Wardle 1969, 287 εικ. 11 άρ. 108 και σ. 290: YE IIIB1). Όστρακα από δύο σκύφους Β' με όλόβαφο έσωτερικό, από τα όποια τó ένα με διακόσμηση τριγλύφου, τó άλλο με μοτίβο σπείρας FM 51 (N. Berδελής - E. και D. French, *AD* 20, 1965, A', 142 σχέδ. 3 άρ. 4: YE IIIB2). Ένα όστρεο. Άφθονα όστá ζωών (εικ. 30 άρ. 20-22, εικ. 31 άρ. 1-5). YE IIIB2.

Ομάδα 170 (βάθ. 1.25-1.50 μ.): Τμήμα από τó ανασηκωμένο άκρο κεραμίδας στέγης (βλ. σημ. 132), από πηλό καστανοκόκκινο με προσμείξεις. Στελέχη έπτά κυλίκων. Μία βάση ύψιποδος σκύφου. Πέντε βάσεις έπίπεδες μικρών άβαφων άγγείων (λεκανίδων, κύαθων). Βάση δακτυλιόσχημη σκύφου Α' με όμόκεντρους κύκλους στο έσωτερικό (YE IIIB1, 2). Τμήμα βάσης κρατήρα FS 9 (*MDP* 109 και 127: YE IIIB1, 2). Χείλος κρατήρα (*MDP* 111 εικ. 135 άρ. 3: YE IIIB1). Όστρακα από όλόβαφα άγγεια (κύλικες ή ύψιποδες σκύφους, βλ. πιό πάνω όμ. 159) (εικ. 31 άρ. 6-15). YE IIIB.

Τεμάχια άγγείων από τó έσωτερικό της γωνίας μεταξύ των τοίχων π και θ (βάθ. 1.17-1.44 μ.)

α) Τμήμα ύψιποδος σκύφου (κατά τó 1/4 περίπου της κοιλιās), σωζ. ύψ. 0.095 μ., ύπολογ. διαμ. 0.188 μ. περίπου. Πηλός ρόδινος άνοιχτόχρωμος πρòς κιτρινωπό, αλείφωμα όμοιόχρωμο, βαφή καστανή. Για τó σχήμα FS 305 βλ. και *MDP* 119 εικ. 146 άρ. 1: YE IIIB1 και 2 (αν και ή μορφή του τριγλύφου FM 75 με ενάλληλες γωνίες παραπέμπει μάλλον στη Β1 περίοδο), βλ. και Schönfeld 1988, 178 εικ. 7 άρ. 7: YE IIIB Μέση (εικ. 48, 4, πίν. 36α). YE IIIB.

β) Άνω τμήμα άβαφου πιθαμορέα, σωζ. ύψ. 0.215

μ., διαμ. 0.315 μ., διαμ. χείλ. 0.13 μ. Λείπει μία λαβή. Πηλός ρόδινος άνοιχτός, αλείφωμα μέσα και έξω κιτρινωπό, επιφάνεια όχι άρκετά λεία (standard, ως πρòς τις κατηγορίες που διέκρινε ó Wardle 1969, 281). Για τó σχήμα FS 58 (με άποστρογγυλωμένο χείλος) βλ. Mountjoy 1976, 97 εικ. 11 άρ. 120 και σ. 95 από τη Νότια Οίκία, στρώμα άνέγερσης: YE IIIB1 και H. Knell - W. Voigtländer κ.ά., *Tiryns* IX πίν. 35 άρ. 139 και σ. 142 (λείπει τó χείλος, με διακόσμηση ταινιών): YE IIIG1 (εικ. 48, 3, πίν. 36β). YE IIIB.

γ) Άνω τμήμα ψευδόστομου άμφορέα, σωζ. ύψ. 0.13 μ., σωζ. διαμ. 0.32 μ. Άπό πηλό ρόδινο σκούρο τραχύ με προσμείξεις, αλείφωμα κιτρινορόδινο, βαφή καστανοπορτοκαλόχρωμη. Φέρει δύο όπες στα άκρα των λαβών πάνω και κάτω που διευκόλυναν την όπτηση του άγγείου. Λαβές και δίσκος διακοσμούνται με παράλληλες γραμμές, στη βάση του ώμου δύο ταινίες, στόν ώμο μεμονωμένα μοτίβα από τρεις συγκλίνουσες σε σχήμα βέλους γραμμές που θυμίζουν σύμβολο γραμμικής γραφής, χωρίς άπαραίτητα νά είναι (βλ. E. L. Bennett, *The Mycenae Tablets, Proceedings of the American Philosophical Society* 97, 1953, 463 πίν. 8 άρ. Z 201 και Z 206 και σ. 436 κέ., ως τεκτονικά σημεία —mason's marks— που δέν ανήκουν άναγκαστικά στη γραμμική γραφή Β, βλ. π.χ. τó σύμβολο σε πλακίδιο φαγεντιανής από τάφο των Μυκηνών, έγχάρακτο στην πίσω όψη, R. C. Bosanquet, *JHS* 25, 1904, 328 εικ. 3 και σ. 324 άρ. 4912. Βλ. έπίσης A. Sacconi, *Corpus delle iscrizioni vascolari in Lineare B* (1974) 197 άρ. 37 = ti και ή ίδ., *Tractata Mycenaea, Proceedings of the Eighth International Colloquium on Mycenaean Studies Held in Ohrid* 15-20.9.85, 367 κέ. και 370 κέ., εικ. 2 (εικ. 48, 6, πίν. 36γ). YE IIIB.

δ) Τμήμα άβαθοϋς άβαφου κύαθου, σωζόμενου κατά τó μεγαλύτερό του μέρος, ύψ. 0.03 μ., διαμ. χείλ. 0.089 μ. Βάση έπίπεδη. Πηλός ρόδινος άνοιχτός με αλείφωμα κιτρινωπό. Σχήμα FS 222 (άβαθέστερο όμως), πρβ. Wardle 1969, 284 εικ. 9 άρ. 89 (Οίκία των Ειδώλων): YE IIIB1 και French 1966, 176 εικ. 16 άρ. C 12 από την Οίκία των Σφιγγών: YE IIIB1, Mountjoy 1976, 104 εικ. 16. Κατά την Mountjoy, *MDP* πίν. IV ó άβαθής κύαθος φθάνει ως την YE IIIB2 (εικ. 48, 5, πίν. 36δ). YE IIIB.

ε) Άνω τμήμα ψευδόστομου άμφορέα. Λείπει τó στόμιο. Πηλός κοκκινοπορτοκαλόχρωμος με κιτρινωπό αλείφωμα στην επιφάνεια. Ταινίες και κύκλος από βαφή καστανοπορτοκαλόχρωμη στολίζουν τις λαβές και τόν δίσκο (εικ. 49, 1).

Χῶρος 2 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 2, πίν. 37α)

Ὁ χῶρος 2, Ἄ. τοῦ χώρου 4, μοιράζεται μαζί του τὸν κοινὸ μεσότοιχο (θ). Εἶναι μικρός, πλάτ. μόλις 1.50 μ. καὶ σωζ. μήκ. 1.30 μ. (πίν. 37α). Ὁρίζεται Ἄ. καὶ Δ. ἀπὸ τοὺς τοίχους (κ) καὶ (θ) ἀντίστοιχα, οἱ ὁποῖοι «συνδέονται» μὲ τὸν ἀπὸ Ν. ὀρίζοντα τὸν χῶρο τοῖχο (ι). Οἱ τοῖχοι αὐτοὶ ἀνήκουν προφανῶς στὴν ἴδια οἰκοδομικὴ φάση, θεμελιωμένοι στὸ ἴδιο περίπου βάθ. 1.70-1.80 μ. (ἐμφανίζονται σὲ βάθ. 1.10 μ.) καὶ εἶναι ἀρκετὰ παχεῖς (0.50 μ.) —μὲ κατὰ τι παχύτερο, 0.55 μ., τὸν τοῖχο (θ). Ὁ τοῖχος (ι) παρουσιάζει στὸ δυτικὸ τοῦ ἡμισυ ἓνα ἀπότομο βύθισμα, ἢ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου, σὲ βάθ. 1.32 μ., σχηματίζεται ἰσόπεδη ἀπὸ μία στρώση ἀδρὰ πελεκημένων λίθων. Τὴν ἐντύπωση ὅτι στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπῆρχε κάποιο ἄνοιγμα, πλάτ. 0.80 μ., ὡς μέσο ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν χώρων 2 καὶ 3, ἐνισχύει τὸ γεγονὸς τῆς εὗρεσης πάνω σὲ τμῆμα τῆς ἐπιφάνειας τοῦ στρώματος κιτρινωπῆς πλέσιας. Τὸ στρώμα αὐτό, εἴτε ἀποτελοῦσε κατάλοιπο μιᾶς ἀρχικῆς ἐπάλειψης κατωφλιοῦ εἴτε προερχόταν ἀπὸ ὑλικὸ πεσμένης ἀνωδομῆς, πρόδιδε ἐδῶ μὲ ἀσφαλὴ τρόπο τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἐκτεθειμένης ἐπιφάνειας.

Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου καὶ κοντὰ στὸ κέντρο τοῦ ἐμφανίσθηκε σὲ βάθ. 1.20 μ. περίπου σωρὸς μικρῶν σχετικὰ χαλαρῶν λίθων —ἀνάλογος μὲ ἐκεῖνον ποὺ βρέθηκε στὸν γειτονικὸ χῶρο 4, ὑλικὸ ποὺ προῆλθε ἀπὸ κατάρρευση τῆς ἀνωδομῆς. Ἀνάμεσα στοὺς λίθους ἦταν ὁρατὰ κατὰ τόπους μαῦρα ἴχνη καμένης ἴσως ὕλης, ἀνάλογα μὲ ἐκεῖνα ποὺ ἐντοπίσθηκαν καὶ στὸν χῶρο 4, χωρὶς ὅμως ἡ παρουσία τους νὰ εἶναι τόσο ἔντονη ὅπως ἐκεῖ. Σὲ βάθ. 1.32 μ. περίπου τὸ χῶμα παρουσιαζόταν κατὰ τόπους ἀρκετὰ σκληρό, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκτᾷ στὸ σύνολό του τὴ μορφή στρωμένου δαπέδου. Ἐπρόκειτο καὶ ἐδῶ ἀσφαλῶς γιὰ ὑλικὸ κατεδαφισμένης ἀνωδομῆς, ὅπως ἴσως διαλυμένες πλῆθρες. Τὸ κατ' ἐξοχὴν δάπεδο ἀπὸ πατημένο χῶμα βρέθηκε χαμηλότερα, κοντὰ στὸ θεμέλιο τῶν τοίχων, σὲ βάθ. 1.70 μ., διατηρημένο σὲ ἀρκετὴ ἔκταση μέσα στὸν χῶρο. Τὸ γεγονὸς τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς εἰσόδου μὲ κατῶφλι τοποθετημένο ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο, ὅπως συμβαίνει καὶ σὲ ἄλλα κτίσματα τῶν Μυκηνῶν¹¹⁴, κάνει προφανὴ τὴ διάταξη τῶν δωματίων τῆς περιοχῆς αὐτῆς σὲ κλιμακωτὰ ἐπίπεδα, προσαρμοσμένα ὅπως φαίνεται στὴ φυσικὴ κλίση τοῦ ἐδάφους. Ἡ διαφορὰ τῶν 0.38-0.50 μ. μεταξὺ τῶν χώρων 2 καὶ 3 ἐξουδετερωνόταν ἴσως μὲ τὴν ὑπαρξὴ κάποιας ξύλινης κλίμακας.

Ἡ ἐπίχωση στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τῶν τοίχων σὲ βάθ. 1.10 μ. ὡς τὸ δάπεδο σὲ βάθ. 1.70 μ., ἀφαιρέθηκε σὲ δύο στρώματα. Τὸ ἀνώτερο ὀρίσθηκε μέχρι βάθ. 1.32 μ., μέχρι δηλ. τὴν ἐμφάνιση τοῦ σκληροῦ χώματος ἀπὸ διαλυμένο ὑλικὸ τῆς ἀνωδομῆς. Ἀπὸ αὐτὸ συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 139 ποὺ χρονολογοῦνται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ. Μία δευτέρη ὁμάδα, ἡ 165, περιέλαβε τὸ ὑλικὸ ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ποὺ ἐρχόταν σὲ ἀμεσότερη ἐπαφὴ μὲ τὸ δάπεδο, ἀπὸ βάθ. 1.32-1.70 μ. Στὴν ὁμάδα αὐτὴ περιλαμβάνονται ἄφθονα ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου —ἀρκετὰ διακοσμημένα μὲ τρίγλυφα, διακόσμηση ποὺ ἐμφανίζεται στὴν ΥΕ ΙΙΒ1, ἐπικρατεῖ ὅμως στὴν ΥΕ ΙΙΒ2—, χωρὶς τὴν ἔντονη παρουσία δειγμάτων χαρακτηριστικῶν γιὰ τὴν ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο (π.χ. σκύφων Β', σκύφων τύπου μὲ ρόδακα κ.ἄ.).

114. Mylonas-Shear, *PHM* 37, κατῶφλι δωματίου 17. Στὰ σπίτια αὐτὰ οἱ χῶροι ποὺ στεροῦνται εἰσόδου χαρακτηρίζονται ὡς ὑπόγεια μὲ δάπεδα τοποθε-

τημένα ἀρκετὰ πρὸ χαμηλὰ ἀπὸ τὰ ἀμέσως διπλὰνὰ δωμάτια, ὁ.π. 20, 146.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Δάπεδο (βάθ. ± 1.70 μ.)

Ομάδα 139 (βάθ. 1.10-1.32 μ.): Πόδι τριποδικού αγγείου έλλειψοειδούς διατομής. Τεμάχιο πιθοειδούς αγγείου από πηλδ καστανδ ακάθαρτο. Τεμάχιο ύψιποδος σκύφου με διακόσμηση τριγλύφων (FM 75), δύο δσπρακα από μικρδ και μεγάλο άγγείο (κύλικα ή κρατήρα) με διακόσμηση πορφύρας (FM 23). Τρία όλόβαφα δσπρακα από κύλικες, ίσως και σκύφο. Όκτώ στελέχη και άλλα τεμάχια άβαφων κυλικων με γωνιωδες περίγραμμα. Τμήμα από ειδώλιο Φ με κυματοειδείς κατακόρυφες γραμμές στην πλάτη. Άρχαϊκδ δσπρακο προερχόμενο από ανώτερα στρώματα, intrusion. YE IIIB.

Ομάδα 165 (βάθ. 1.32-1.70 μ.): Λαβές στρογγυλής διατομής μεγάλων άβαφων άγγείων (άμφορέων, πρόχων). Στελέχη και χείλη με γωνιωδες περίγραμμα από είκοσι έπτά άβαφες κύλικες. Πόδια από τρία τριποδικά άγγεία. Στέλεχος κύλικας FS 258B με διακόσμηση πορφυρών (MDP 114 εικ. 141 άρ. 12 και 18: YE IIIB1). Χείλος κρατήρα με συνεχείς κάθετες πορφύρες και δεύτερο με πορφύρες και ενάλληλες γωνίες (FM 58). Άρκετά χεί-

λη από σκύφους Α'. Όσπρακο από σκύφο Β' ή ύψιποδα σκύφο με όλόβαφο έσωτερικό. Άρκετά δσπρακα (άπο σκύφους;) με διακόσμηση τριγλύφων (άντιθετικά όμόκεντρα ήμικύκλια μεταξύ όμάδων καθέτων γραμμών, MDP 122 άρ. 10). Χείλος σκύφου Α' με εικονιστικό μοτίβο (ταύρου;). Τεμάχια όλόβαφων κυλικων. Τδ επάνω τμήμα μικρής χειροποίητης πρόχου (MDP 126 εικ. 153 άρ. 1, τδ χειροποίητα άγγεία είναι διαδεδομένα σε όλη την YE IIIB περίοδο, MDP 101 και 126). Λαβή σκύφου (τύπου με ρόδακα;) με συνεχείς πινελιές στη ράχη (MDP 131 εικ. 162 άρ. 6: YE IIIB2). Όσπρακα από κύπελλα με μοτίβο σπείρας και στικτή διακόσμηση FM 77. Τρία τεμάχια από σκύφο Α' ή ύψιποδα σκύφο με μοτίβο δικάμπυλων τόξων, FM 62, tricurved arch και ενάλληλες γωνίες, FM 58. Όσπρακο από κρατήρα ή ύψιποδα σκύφο με εικονιστικό μοτίβο (άνθρωπόμορφο;). Τμήμα δίσκου ψευδόστομου με όμόκεντρους κύκλους. Τμήματα ειδωλίων (δύο από Ψ, ένα από Φ, κυλινδρική βάση ειδωλίου και κεφάλι με πόλο). Δύο ME δσπρακα (γκρίζα μινύεια) (πίν. 38α).

YE IIIB-/IIIB2;

Χώροι 3 και 11 (παρένθ. πίν. Α άρ. 3 και 11, πίν. 37α-β και 47)

Οί χώροι 3 και 11 άποτελοϋν έναν μάλλον ένιαίο χώρο, άποτελούμενο από δύο σκέλη σε σχήμα Γ που περικλείουν από Ν. και Ά. τον χώρο 2. Τδ από Ά.-Δ. έκτεινόμενο σκέλος (χώρος 3) επικοινωνεί με τον χώρο 2 μέσω ενός ανοίγματος στον τοίχο (ι) (βλ. πιδ πάνω), όρίζεται δέ από Δ. από τον κοινδ με τον χώρο 4 τοίχο (θ), ένω από Ν. από τον τοίχο (ρ), ό όποιος σώζεται άποσπασματικός, φθάνοντας μέχρι μήκ. 2.25 μ., χωρίς νά συναντά τον εύρισκόμενο στην προέκτασή του τοίχο (χ). Ό τελευταίος τοίχος, μαζί με τον τοίχο (κ), όρίζουν αντίστοιχα από Ά. και Δ. τδ από Β.-Ν. έκτεινόμενο σκέλος (χώρος 11), που άναπτύσσεται σε μήκος και πλάτος περίπου ανάλογο με τδ προηγούμενο, 3.50×1 μ. Τδ άκριβή όρια και τδ πλήρες σχέδιο του σκέλους αϋτοϋ δέν γίνονται σαφή, δεδομένου ότι οί τοίχοι που τδ όρίζουν (χ) και (κ) έχουν διακοπεϊ βίαια στο Β. άκρο τους από έκσκαφικό μηχάνημα, ένω στο Ν. πέρας τδ άκρα τών τοίχων (χ) και (ρ) έχουν διαλυθεϊ, ύποκύπτοντας στη φθορά του χρόνου.

Τδ τελευταίο αϋτδ σκέλος —χώρος 11— βρίσκεται άκριβώς πάνω στην πορεία μις νεροσυρμής που περιείχε ME κεραμεική (βλ. πιδ κάτω). Στο νότιο σωζόμενο άκρο του σκέλους αϋτοϋ έμφανίσθηκε σε βάθ. 1-1.05 μ. στρώμα κιτρινωπής πλέσιας καταλαμβάνοντας μικρή μόνο έκταση 1.50 τ.μ. περίπου, ή όποία κάλυπτε ένα τμήμα στην προέκταση του διακεκομμένου τοίχου (ρ) και άκουμποϋσε πάνω στην όψη του τοίχου (χ). Ήταν προφανώς ό,τι είχε άπομείνει από ένα άρχικό στρώμα δαπέδου (Γ), ίχνος του όποιου είχε διατηρηθεϊ στη δυτική περιοχή του χώρου 3, πάνω στο άνοιγμα που σχημάτιζε τδ κατώφλι του τοίχου (ι), 0.25 μ. χαμηλότερα (βλ. πιδ πάνω στον χώρο 2). Κανένα άλλο ίχνος δαπέδου δέν διαπιστώθηκε στο έσωτερικό του χώρου 3 σε χαμηλότερο βάθος. Έπί πλέον τδ άρκετά ψηλά, σε σχέση με τούς

ἄλλους τοίχους (π.χ. τὸν ι) τοποθετημένο θεμέλιο τοῦ τοίχου (ρ), σὲ βάθ. 1.45 μ., προσδιόριζε τὸ ἐπίπεδο τῆς βατῆς ἐπιφάνειας τοῦ χώρου 3, λίγο ψηλότερα ἀπὸ αὐτό.

Τὸ ὑλικὸ πὺν συγκεντρώθηκε πάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο αὐτὸ τοῦ θεμελίου, ἀπὸ βάθ. 1.00-1.17 μ., περιελάμβανε ὄστρακα προερχόμενα ἀπὸ κατεδαφισμένα τμήματα τῆς ἀνωδομῆς, διαλυμένες πλῖθρες κ.ἄ., χωρὶς καθόλου κεραμεικὴ δαπέδου (καὶ μάλιστα ἀγγεῖα ἱκανὰ νὰ χρονολογήσουν τὴν τελευταία χρῆση τοῦ χώρου). Τὸ ὑλικὸ αὐτό, συγκεντρωμένο στὴν ὁμάδα 132, χρονολογεῖται γενικὰ στὴν ΥΕ ΠΙΒ περίοδο (μὲ ἀρκετὰ πιθανὴ μιὰ ΠΙΒ2, λόγω μοτίβου ρόδακα σὲ σκύφο Α', χρονολόγηση).

Ἀπὸ τομὴ στὸ Β. σωζόμενο ἄκρο τοῦ χώρου 11 διαπιστώθηκαν δύο ἐπάλλληλα δάπεδα κατασκευασμένα ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια (Β καὶ Α), σὲ βάθ. 1.50 μ. καὶ 2.14 μ. ἀντίστοιχα. Πάνω ἀπὸ τὸ ψηλότερο δάπεδο (Β), σὲ βάθ. 1.11-1.48 μ., ἡ ἐπίχωση ἐμφανίσθηκε ἰδιαίτερος σκληρὴ, ξεχώριζαν δὲ δύο ἐπιφάνειες κοκκινωποῦ πηλοχώματος, οἱ ὁποῖες μᾶλλον δὲν ἀποτελοῦσαν στρώσεις δαπέδων ἀλλὰ ὑλικὸ κατεδάφισης (ὅπως διαλυμένες πλῖθρες).

Τὰ ὄστρακα πὺν συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση αὐτὴ (1.11-1.48 μ.) καὶ τοποθετήθηκαν στὴν ὁμάδα 171, χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΠΙΑ2-ΠΙΒ1, χωρὶς χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς προχωρημένης ΠΙΒ2 περιόδου. Τὸ ἴδιο σχεδὸν ἀποτέλεσμα προέκυψε ἀπὸ τὸ κεραμεικὸ ὑλικὸ πὺν συγκεντρώθηκε κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ ἀνώτερο δάπεδο ἀπὸ πλέσια (Β), σὲ βάθ. 1.48/1.50-1.74 μ. καὶ πὺν τοποθετήθηκε στὴν ὁμάδα 172. Στὴν ἐπίχωση αὐτὴ βρέθηκε καὶ σφονδύλι ἀπὸ μαῦρο ὀφίτη (α). Σὲ βάθ. 1.74 καὶ μέχρι 2.14 μ., πάνω δηλ. ἀπὸ τὸ κατώτερο δάπεδο ἀπὸ πλέσια (Α), ἐντοπίσθηκε ἓνα ἀρκετὰ παχὺ στῶμα (0.40 μ.) πὺν περιεῖχε μεταξὺ ἄλλων ἄφθονη ἄμμο ἀνακατωμένη μὲ χαλίκι. Τὸ στῶμα αὐτό, πὺν ἔμοιαζε μὲ ὑλικὸ ὄχτης καὶ εἶχε συσσωρευθεῖ στὴ θέση αὐτὴ ἴσως μετὰ ἀπὸ κάποια πλημμύρα, φαίνεται νὰ εἶχε καταργήσει τὸ χαμηλότερο δάπεδο ἀπὸ πλέσια (Α). Τὸ κεραμεικὸ ὑλικὸ τοῦ στρώματος αὐτοῦ, συγκεντρωμένο στὴν ὁμάδα 173, περιελάμβανε ὄστρακα ΜΕ καὶ ΥΕ ΠΙ περίοδου. Τὴν κατασκευὴ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ στὴν ΠΙΑ περίοδο χρονολογοῦν ὄστρακα (ΥΕΠ-ΠΙΑ) πὺν βρέθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδό του (βλ. πὺν κάτω στὴν ὁμάδα 182).

Ὁ λαξευτὸς ὄχετός: Ἐπεκτείνοντας τὴν τομὴ σὲ βάθος, κάτω ἀπὸ τὴ στρώση πλέσιας τοῦ δαπέδου Α, πὺν σωζόταν φθαρμένη σὲ ἀρκετὰ σημεία, διαπιστώσαμε νέο ἄμμουδερὸ στῶμα πὺν περιεῖχε λεπτότερο χαλίκι ἀπὸ τὸ προηγούμενο καὶ ἔφθανε ἐνιαῖο μέχρι βάθ. 2.27 μ. περίπου. Στὸ βάθος αὐτὸ ἐμφανιζόταν τὸ παρθένο ἔδαφος, ὁ κοκκινωπὸς μαλακὸς φυσικὸς βράχος τῶν Μυκηνῶν, πάνω δὲ στὴν ἐπιφάνειά του διαγραφόταν τὸ χεῖλος ἑνὸς λαξευτοῦ κοιλώματος (πίν. 37β), μᾶς κοίτης πὺν κατευθυνόταν ἀπὸ Ν. πρὸς Β., δηλ. ἀπὸ τὸ ὕψωμα τῆς ἀκρόπολης πρὸς τὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας. Ἀπὸ τὸ ὑλικὸ πὺν βρέθηκε στὸ γέμισμά της φαίνεται πὺς ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα εἶδος ἀποχετευτικοῦ ἔργου, πὺν σκοπὸ εἶχε νὰ διοχετεύσει τὰ νερά τῆς βροχῆς πρὸς τὰ χαμηλὰ σημεία τῆς πλαγιᾶς προστατεύοντας τὴν περιοχὴ ἀπὸ πιθανὲς πλημμύρες. Τὸ ὅτι ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἦταν εὐπαθὴς σὲ τέτοιες καταστάσεις, τὸ μαρτυρεῖ ἡ ὕπαρξη καὶ κατασκευὴ σὲ μεταγενέστερους χρόνους τοῦ σκεπαστοῦ ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ πὺν βρέθηκε 1 μ. ἀνατολικότερα, στὸν χῶρο 1β καὶ πὺν ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια κατεύθυνση (βλ. πὺν κάτω). Ἡ κοίτη τοῦ λαξευτοῦ ὄχετοῦ, πλάτ. 1.25 μ. καὶ βάθ. 0.50 μ., ἐρευνήθηκε σὲ μῆκ. 1.40 μ.

Ἡ ἔρευνα τῆς κοίτης προχώρησε τμηματικά. Ἀφαιρέθηκε κατ' ἀρχὴν τὸ ἀνατολικὸ ἥμισυ τοῦ γεμίσματος της, ὡς τὸν πυθμένα της, ἀπὸ βάθος 2.27-2.77 μ., τὸ κεραμεικὸ ὑλικὸ τοῦ ὁποῖου τοποθετήθηκε στὴν ὁμάδα 180. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ περιλαμβάνει ΜΕ (συμπωματικά δὲ καθόλου ΥΕ) ὑλικό. Τὸ δυτικὸ ἥμισυ τοῦ γεμίσματος τῆς κοίτης ἀφαιρέθηκε σὲ τρία στῶματα, σύμφωνα μὲ τὸ ἰδιαίτερο περιεχόμενο πὺν παρουσίαζε τὸ καθένα. Ἐτσι στὴν ὁμάδα 182 τοποθετήθηκαν ὄστρακα ἀπὸ τὸ γέμισμα σὲ βάθ. 2.27-2.38 μ., στῶμα πὺν περιεῖχε ἄμμουδερὸ χῶμα καὶ λίγο χαλίκι. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ περιεῖχε ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παλαιότερα, ΠΕ καὶ

ΜΕ ὄστρακα, ΥΕ ΙΙ-ΙΙΑ κεραμική. Κάτω ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτό, τὸ γέμισμα τῆς κοίτης περιεῖχε μέχρι βάθ. 2.53 μ. περίπου ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀμμουδερὸ χῶμα καὶ ἄφθονες κροκάλες. Ἀπὸ τὸ στρώμα αὐτὸ προῆλθε ἡ ὁμάδα 183 μὲ ΠΕ καὶ ΜΕ ὑλικό. Τέλος, σὲ βάθ. 2.53-2.77 μ., δηλ. ὡς τὸν πυθμένα, ὅπου οἱ κροκάλες πύκνωναν αἰσθητὰ σχηματίζοντας ἓνα σχεδὸν συμπαγὲς στρώμα, συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 184, μὲ κεραμική ἐπίσης ΠΕ καὶ ΜΕ. Ἡ ἐντύπωση ποὺ δημιουργεῖται ἀπὸ τὰ παραπάνω δεδομένα εἶναι ὅτι ὁ ὀρεγτὸς λειτουργοῦσε μὲ διευθετημένη κοίτη ὡς λαξευμένη αὐλάκα συστηματικὰ κατὰ τὴν ΥΕ ΙΙ-ΙΙΑ ἢ τουλάχιστον πρὶν τὴν ΥΕ ΙΙΑ περίοδο. Τὸ ἄφθονο ΠΕ-ΜΕ κεραμικὸ ὑλικό σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ συμπαγὲς στρώμα τῶν κροκαλῶν στὸ κατώτερο στρώμα τοῦ πυθμένα ἀνάγουν τὴ λειτουργία του (ἂν ὄχι ὡς τεχνικοῦ ἔργου, τουλάχιστον ὡς φυσικὴ νεροσυρμὴ) ἤδη σὲ παλαιότερους χρόνους.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Χῶρος 11

Δάπεδο Α (βάθ. 2.14 μ.)

Ὁμάδα 173 (βάθ. 1.74-2.14 μ.): Ὅστρακα ἀπὸ χεῖλος χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους. Δύο βάσεις ἄβαφον κυλίκων καὶ στέλεχος ἄβαφου ὑψίποδος σκύφου. Χεῖλος κυαθόμορφης κύλικας FS 254 μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικό, ἄβαφο ἐξωτερικό (MDP 49 εἰκ. 55: ΥΕ ΙΙΒ). Χεῖλος ἄβαθοῦς κύλικας FS 218 διακοσμημένης μὲ σπείρα (πάνω στὴν ὁποία κοκκίδες λευκῆς), πρβ. MDP 33 εἰκ. 32: ΥΕ ΙΙΑ. Ὅστρακο διακοσμημένο μὲ φολίδες καὶ κρόσι στὸ ἐσωτερικό τους (FM 70), πρβ. MDP 32 εἰκ. 31 ἄρ. 2 καὶ εἰκ. 32 ἄρ. 1: ΥΕ ΙΙΑ. Βάση καὶ ὄστρακο ἀπὸ τὴ μέση κυπέλλου τύπου Βαφειοῦ, μὲ ταινίες στὴ βάση καὶ γραμμίδια ἐκατέρωθεν ταινίας στὴ μέση (MDP 45 εἰκ. 50 ἄρ. 1: ΥΕ ΙΙΒ). Ὅστρακο σχεδὸν ἐπίπεδο μὲ ἐλαφρῶς καμπύλη ἐπιφάνεια, διακοσμημένο ἐσωτερικὰ μὲ κρίνο FM 9 (Lily) καὶ ἐξωτερικὰ μὲ μοτίβο δυσδιάγνωστο ἀπὸ τὴ φθορὰ τῆς ἐπιφάνειας (ἴσως ὅμοιο μὲ αὐτὸ τῆς ἐσωτερικῆς), ἴσως ἀπὸ σκύφο τοῦ τύπου “in-and-out bowl” (MDP 36 εἰκ. 37: ΥΕ ΙΙΑ). Ἀρκετὰ ΜΕ (ἁμαυρὰ) καὶ ΠΕ ὄστρακα (πίν. 38β).
ΥΕ ΙΙ.

Δάπεδο Β (βάθ. 1.50 μ.)

Ὁμάδα 172 (βάθ. 1.50-1.74 μ.): Στελέχη καὶ χεῖλη πέντε τουλάχιστον ἄβαφον κυλίκων μὲ γωνιώδες περίγραμμα. Βάση ἀπὸ ὑψίποδα σκύφο. Ὅστρακα μὲ διακόσμηση σπειρῶν. Ὅστρακα ὀλόβαφον μέσα καὶ ἔξω ἄγγειων. Χεῖλος ἀπὸ κύπελλο τύπου Βαφειοῦ (FS 224) ἢ κωνικό (FS 230) μὲ διακόσμηση γραμμιδίων ἐκατέρωθεν παραλλήλων γραμ-

μῶν (MDP 45 εἰκ. 50 ἄρ. 1-6 καὶ εἰκ. 51, ΥΕ ΙΙΒ). Ὅστρακο ἀπὸ ἀρτόσχημο ἀλάβαστρο μὲ βραχόσχημο FM 32 (ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΒ1). Τεμάχια ἀπὸ κύπελλο, FS 226 μὲ περιφερειακὰς αὐλακώσεις στὸ χεῖλος καὶ νεύρωση στὴ μέση, διακοσμημένο μὲ FM 24 δέσμες ἀψιδωτῶν κυματοειδῶν γραμμῶν (linked whorl-shell), συνηθισμένο μοτίβο στὶς ΥΕ ΙΙΑ2 κύλικες (MDP 68 ἄρ. 12 καὶ σ. 69 FM 24). Ὅστρακο μὲ στικτὴ διακόσμηση FM 77. Κυλινδρική συμπαγὴς βάση ἀνθρωπόμορφου εἰδωλίου. Δύο ΜΕ γκρίζα μινύια ὄστρακα (πίν. 39α).
ΥΕ ΙΙΑ.

α) Σφονδύλι ἀπὸ μαῦρο ὀφίτη κωνικοῦ σχήματος (Α. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery* (1941) 89 εἰκ. 2, a 1, σ. 90: ΥΕ ΙΙΒ-ΙΙΓ).

Ὁμάδα 171 (βάθ. 1.11-1.50 μ.): Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ δεκαεξὶ κύλικες ἄβαφες —μία μόνο φέρει διακόσμηση ταινιῶν στὸ στέλεχος. Πόδια ἀπὸ τέσσερα-πέντε τριποδικὰ ἄγγεια. Βάση ἀπὸ κύπελλο μὲ ὁμόκεντρος κύκλους. Ὅστρακα ὀλόβαφον κυλίκων (ΥΕ ΙΙΑ2-ΙΙΒ: MDP 90. Schönfeld 1988, 158. French 1967, 170. Rutter 1977, 1. Podzuweit 1981, 202). Ὅστρακο ἀπὸ ρυτὸ μὲ κατακόρυφες κυματοειδεῖς γραμμές. Χεῖλη κυλίκων μὲ μοτίβο ἐναλλήλων γωνιῶν FM 58 (MDP 88 εἰκ. 106 ἄρ. 1: ΥΕ ΙΙΑ2). Ὅστρακο μὲ σπείρα διακοσμημένη μὲ λευκὰς κοκκίδες. Ὅστρακο μὲ διακόσμηση ἄνθους FM 18Α μὲ σπειροειδεῖς ἀπολήξεις, voluted (MDP 68 ἄρ. 1: ΥΕ ΙΙΑ2). Ὅστρακο μὲ διακόσμηση χταποδιοῦ, πάνω στὰ πλοκάμια τοῦ ὁποῦ λευκὰς κοκκίδες (FM 21) (MDP 68 ἄρ. 8: ΥΕ ΙΙΑ2). Ὅστρακο ἀπὸ βαθύ σκύφο μὲ μοτίβο τριγλύφου διακοσμημένου μὲ κατακόρυφο ζίκ-ζάκ (FM 75, MDP 94 ἄρ. 38 καὶ σ. 117 εἰκ. 143 ἄρ. 1: ΥΕ ΙΙΒ1) (πίν. 39β).
ΥΕ ΙΙΑ2-Β1.

Χῶρος 3

Δάπεδο Γ (βάθ. 1-1.05 μ.)

Ομάδα 132 (βάθ. 1.00-1.17 μ.): Λαβή από χυτροειδές μαγειρικό σκεῦος. Χεῖλος ἄβαφης κύλικας με γωνιώδες περίγραμμα. Τμήμα σκύφου Α' με μοτίβο στικτοῦ κύκλου-ρόδακα FM 27 (MDP 122 ἀρ. 7: YE IIIB2, κατὰ τὸν Schönfeld 1988, 196 τὸ μοτίβο ἐμφανίζεται νωρίτερα). Τμήμα χειροποίητου μικροῦ ἀγγείου (MDP 102 εἰκ. 123 καὶ σ. 126 εἰκ. 153: YE IIIB1-2). Χεῖλος κυπέλλου με αὐλάκωσεις περιμετρικές. Χεῖλος κύλικας ἢ κυάθου με διακόσμηση συνεχοῦς σπείρας FM 46. Ὅστρακα με διακόσμηση βραχόσχημου. YE IIIB/IIIB2;

Στρώματα κοίτης λαξευτοῦ ὀχετοῦ (βάθ. 2.27-2.77 μ.)

Ομάδα 180 (βάθ. 2.27-2.77 μ.): Ἡ ομάδα δὲν περιλαμβάνει συμπτωματικὰ κανένα YE ὄστρακο (σὲ ἀντίθεση με τὴν 182, βλ. πὶδ κάτω). Διακρίνονται τέσσερις κατηγορίες ὀστράκων: 1) ME με ἀμαυρὴ διακόσμηση (στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ὀστράκων αὐτῶν δὲν διακρίνονται ἔχνη τροχοῦ), 2) γκρίζα μινύεια (ἀνάμεσά τους ἓνα με σκούρο γκρίζο πρὸς τὸ μαῦρο χρῶμα), 3) ψευδομινύεια (: ἀπὸ γκρίζο ἀκάθαρτο πηλὸ με διακόσμηση ἐγχαραξέων), 4) ὄστρακα ΠΕ με λεία ἐπιφάνεια ἀπὸ πηλὸ ρόδινο με προσμείξεις (πίν. 40). ME.

Ομάδα 182 (βάθ. 2.27-2.38 μ.): Ἡ ομάδα περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν ἄβαφων: Ὅστρακα ἀπὸ χονδροειδῆ ἀγγεῖα. Λαβὲς κυκλικῆς διατομῆς μεγάλων ἀγγείων (ἀμφορέων-πρόχων). Λαβὲς ταινιωτὲς μικρότερων ἀγγείων (κυλίκων-κυάθων). Βάσεις ἐπίπεδες κυλίκων-κυάθων. Χεῖλη ἀβαθῶν κυάθων. Μεταξὺ τῶν διακοσμημένων: Ὅστρακο ἀπὸ ἀβαθὴ κύαθο FS 218 με διακόσμηση σπείρας ποὺ φέρει λευκὲς κοκκίδες (MDP 33 εἰκ. 32 ἀρ. 1: YE IIA). Χεῖλος ἀπὸ κύπελλο τύπου Βαφειοῦ (MDP 34 εἰκ. 34, σ. 45 εἰκ. 50, με διακόσμηση σειρᾶς φύλλων FM 64 foliate band: YE IIA-B) καὶ ὄστρακο με στικτὴ διακόσμηση FM 77, MDP

52 ἀρ. 16: YE IIIA1. Ἐπίσης ME ὄστρακα, γκρίζα μινύεια καὶ ψευδομινύεια. Ἐνα ὄστρακο με ἀμαυρὴ διακόσμηση. ΠΕ ὄστρακα ἀπὸ πηλὸ ρόδινο με λεία ἐπιφάνεια.

YE II-III A.

Ομάδα 183 (βάθ. 2.38-2.53 μ.): Περιλαμβάνει μόνον ΠΕ καὶ ME κεραμεικὴ, ὅπως ὄστρακα “Urfirnis” ἀπὸ πηλὸ καστανὸ με προσμείξεις, κακοψημένα —μαῦρος πυρήνας—, βαφὴ μαύρη —κατὰ περιπτώσεις μαύρη με καστανοὺς λεκέδες ἀπὸ ἄνισο ψήσιμο—, βλ. H. Müller-Karpe, *Handbuch der Vorgeschichte* III, 1974, 156. Δύο ὄστρακα (τὸ ἓνα σαφῶς τροχήλατο) διακοσμημένα με καστανοκόκκινη καὶ κοκκινοπορτοκαλόχρωμη βαφὴ (rot poliert-red burnished). Γκρίζα μινύεια με ἰδιομορφίες τοπικοῦ χαρακτήρα (τρία ὄστρακα με γκριζοκίτρινη ἀπόχρωση, δύο ἄλλα με προσμείξεις μαύρου χαλικοῦ ποὺ προβάλλουν καὶ στὴν ἐπιφάνεια —πρβ. τὴν κατηγορία coarse yellow minyan ware: Blegen, *Zygouries* 127 εἰκ. 120). Μαῦρα μινύεια ἢ ἀργεῖα. Ὅστρακα με ἀμαυρὴ διακόσμηση (βαφὴ ἀμαυρὴ πάνω σὲ ἐπίχρυσμα κιτρινωπὸ ποὺ καλύπτει τὴν ἐπιφάνεια). Τὰ ME ἀμαυρὰ ὄστρακα δὲν ξεχωρίζουν πάντα ἀπὸ τὴν ΠΕ κεραμεικὴ, βλ. K. Müller, *Tiryns* IV (1938) 91, R. Wünsche, *Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst* 28, 1977, 8 καὶ γιὰ τὴν ἀμαυρόχρωμη γενικὰ κεραμεικὴ R. J. Buck, *Hesperia* 33, 1964, 321 κέ., C. Zerner, *The Beginning of the Middle Helladic Period at Lerna* (1978). Γιὰ τὴν “rot-poliert” κεραμεικὴ βλ. R. Wünsche, *Studien zur Äginetischen Keramik der frühen und mittleren Bronzezeit* (1977) 38: FH III-MH (εἰκ. 32 ἀρ. 1-24). ME.

Ομάδα 184 (βάθ. 2.53-2.77 μ.): Ὅστρακα ἀπὸ ἀγγεῖα με χοντρά τοιχώματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ME γκρίζα μινύεια καὶ ἀμαυρόχρωμα, ὄστρακο ἀπὸ πηλὸ ρόδινο με προσμείξεις καστανόχρωμου χαλικοῦ ποὺ ἐπενεργεῖ καὶ ὡς διακοσμητικὸ στοιχεῖο πάνω στὸ κίτρινο ἀλείφωμα τῆς ἐπιφάνειας. Ἐπίσης ἓνα NE ὄστρακο ἀπὸ πηλὸ καστανόγκριζο, κακοψημένο, ποὺ φέρει ἐσωτερικὰ καὶ ἐξωτερικὰ καστανὴ σκούρα στιλπνὴ βαφὴ.

Χῶρος 1 (1α, 1β) (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 1α, 1β, σχ. XIV καὶ πίν. 41-43α, 47)

Ὁ χῶρος 1 εἶναι διμερὴς, ἀποτελούμενος ἀπὸ ἓνα ἀνατολικό (1α) καὶ ἓνα δυτικό (1β) τμήμα, ποὺ διακρίνονται μεταξὺ τους με τὴν παρεμβολὴ μέσα στὸν χῶρο τοῦ ἀποσπασματικοῦ τοίχου (Ξ). Καὶ τὰ δύο τμήματα τοῦ χώρου περιβάλλονται ἀπὸ τοὺς τοίχους (Κ) ἀπὸ Ν., (χ) ἀπὸ Δ. καὶ (Ν) ἀπὸ Β. Με τοὺς χώρους ποὺ περιγράφησαν παραπάνω καὶ ἰδιαίτερα με τοὺς

χώρους 3 και 11 ὁ χώρος 1 συνδέεται μέσω τοῦ κοινοῦ τοίχου (χ). Τὰ πρὸς Ἀ. ὅρια τοῦ χώρου (καὶ ἰδιαίτερα τοῦ τμήματος 1α) δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνιχνευθοῦν καὶ νὰ ἀποκατασταθεῖ τὸ ἀκριβές του σχέδιο, δεδομένου ὅτι τῇ θέσει αὐτῇ κατελάμβανε οἰκίσκος μὲ τὰ ἐργαλεῖα τοῦ ἐργοταξίου, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπομακρύνθηκε δυστυχῶς μέχρι τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς. Ἔτσι τὸ πρὸς Ἀ. σημειούμενο πέρασ τῶν τοίχων (N) καὶ (K) στὸ σχέδιο δὲν εἶναι τὸ πραγματικό, ἀλλὰ τὸ ἀναγκαστικό ὄριο ποὺ ἐπέβαλε στὴν ἔρευνά μας τὸ ἐργοτάξιο τῆς ἀνέγερσης τοῦ Μουσείου.

Ἐνδεχόμενος παραμένει ἡ σχέση τῶν δύο τοίχων (χ) καὶ (K), τῶν ὁποίων ἡ πρὸς N. καὶ Δ. ἀντίστοιχα πορεία ἔχει καταστραφεῖ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα οἱ δύο αὐτοὶ τοῖχοι συνδέονταν μεταξύ τους σχηματίζοντας τὴ ΝΔ. γωνία τοῦ τμήματος 1β, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει ἀπὸ τοὺς λίθους ποὺ βρέθηκαν σωριασμένοι στὴν προέκταση τῶν δύο αὐτῶν τοίχων, προερχόμενοι προφανῶς ἀπὸ τὴν κατάρρευσίν τους.

Κανένα ἔχνος θεμελίου δὲν ἐντοπίσθηκε δυστυχῶς στὸ σημεῖο τῆς ὑποτιθέμενης συμβολῆς τους. Οἱ δύο πλευρικοί, νότιος καὶ βόρειος, τοῖχοι τοῦ χώρου, ὁ (K) καὶ ὁ (N), ἦταν θεμελιωμένοι σὲ διαφορετικά ἐπίπεδα, σὲ βάθ. 1.52 καὶ 2.21 μ. ἀντίστοιχα, ἀκολουθώντας τὴ φυσικὴ κλίση τῆς πλαγιᾶς. Ἡ κατώτερη στρώση τοῦ θεμελίου τοῦ τοίχου (N) ἐξεῖχε πρὸς B. κατὰ 0.10-0.20 μ., ἴσως ἐπειδὴ κτίσθηκε πάνω στὰ κατάλοιπα ἐνὸς παλαιότερου τοίχου (κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπ'ἀλλήλων τοίχων M καὶ M* ποὺ ἀποτελοῦσαν μεσότοιχο τῶν χώρων 16 καὶ 17), ὁ ὁποῖος χρησίμευσε παράλληλα καὶ ὡς εἶδος στερεοβάτη, ἐνισχύοντας τὴ στατικότητα τοῦ νεότερου τοίχου στὸ κατωφερές σημεῖο τῆς πλαγιᾶς.

Οἱ ἐπιφάνειες τῶν τοίχων (K) καὶ (N) σώθηκαν ἀντίστοιχα σὲ βάθ. 0.78 καὶ 1.25-1.34 μ., ἐκεῖνη τοῦ τοίχου (χ) σὲ βάθ. 0.90 μ. Ἀρκετὰ ἰσχυροὶ σὲ πάχος, οἱ πλευρικοὶ αὐτοὶ τοῖχοι (πάχ. 0.65 μ.) ἀποτελοῦν προφανῶς ἐξωτερικοὺς τοίχους, σὲ σχέση μὲ τὸν λεπτότερο, πάχ. 0.40 μ., τοῖχο (Ξ) ποὺ, προσκτισμένος πάνω στὴν ὄψη τοῦ (K), ἀποτελοῦσε διαχωριστικὸ μεσότοιχο.

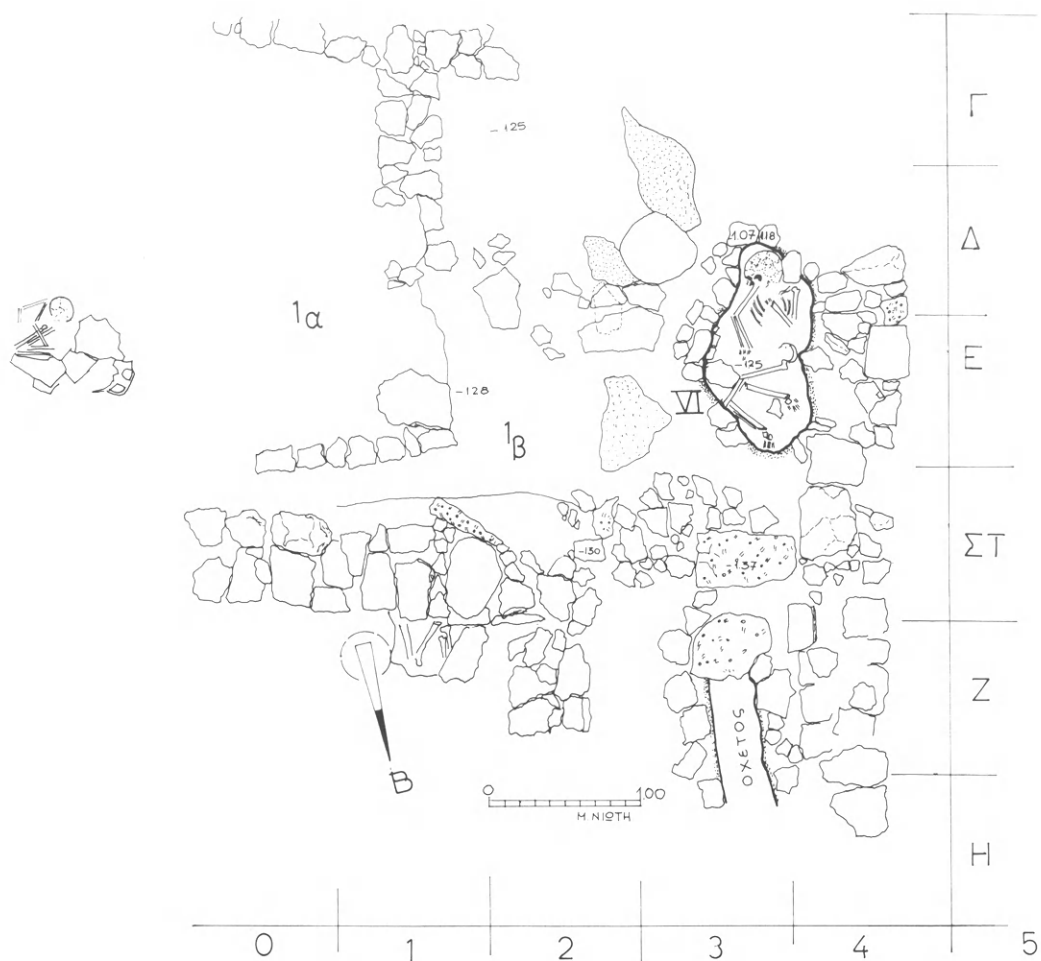
Ὁ χώρος ἀποκτᾷ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους χώρους, ἐπειδὴ περιλαμβάνει στὸ ἐσωτερικὸ του, καὶ μάλιστα στὸ τμήμα 1β, ἓναν σκεπαστὸ ὀχετὸ (πίν. 41α). Αὐτός, χτισμένος κατὰ μῆκος τῆς Ἀ. ὀψης τοῦ τοίχου (χ), ἀκολουθεῖ παράλληλῃ ἀπὸ N. πρὸς B. πορεία πρὸς τὸν παλαιότερο ΜΕ λαξευτὸ ὀχετὸ ποὺ ἀνακαλύφθηκε 1 μ. δυτικότερα, σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο μέσα στὸν χώρο 11, βλ. πρὸς πάνω. Πρόκειται γιὰ μιὰ στενὴ αὐλάκα, πλάτ. 0.30-0.34 καὶ βάθ. 0.30 μ., ποὺ ἐμφανίζεται στὸ νοτιότερο σωζόμενο σημεῖο τῆς στὸ τετράγωνο Δ-3, λαξευμένη μέσα στὸν φυσικὸ μαλακὸ κοκκινωπὸ βράχο, στὸ βορειότερο δὲ (ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε μετὰ τὸ πέρασμα τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος) σκαμμένη μέσα σὲ ἐπίχωση, ἡ ὁποία μάλιστα εἶχε καλύψει παλαιότερο δάπεδο, βλ. πρὸς κάτω. Τὰ τοιχώματά της δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ ἦταν ἐπενδεδυμένα μὲ σειρὰ ἀσβεστολίθων μὲ ἐπιφάνειες ἀδρὰ πελεκημένες, ὥστε νὰ δεχθοῦν ἐπάνω τους τὶς πωρολιθικὲς καλυπτήριες πλάκες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες σώθηκαν ὀκτὼ στὴ θέσιν τους. Ὁ ὀχετὸς ἦταν κατασκευασμένος μὲ κατωφερικὴ κλίση, προκειμένου νὰ διευκολυνθεῖ ἡ ροὴ τῶν νερῶν, τὰ ὁποῖα περνώντας προφανῶς ἀπὸ κάποιο σημεῖο τοῦ κυκλώπειου ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ συγκρατοῦσε ἀπὸ B. τὸ ἄνδρo μὲ τὰ κτήρια, κατέληγαν χαμηλὰ στὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας. Ἡ κλίση τοῦ ὀχετοῦ γίνεται ἤδη αἰσθητὴ στὴ βαθμιδωτὴ διάταξη τῶν καλυπτήριων πλακῶν ποὺ ἐμφανίζονται στὸ νότιο σωζόμενο τμήμα του σὲ βάθ. 1.20 μ., στὸ δὲ βόρειο σὲ βάθ. 1.42 μ. Ὁ ὀχετὸς σώθηκε σὲ μῆκος 4.40 μ., μὲ νοτιότερο σημεῖο τὰ ἔχνη τῆς λαξευτῆς αὐλακᾶς του στὸ τετράγωνο Δ/Γ-3. Ἡ πρὸς N. πορεία του πέρα ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ χάνεται κατεστραμμένη καὶ σκεπασμένη ἀπὸ τὸν σωρὸ τῶν λίθων τῶν κατεδαφισμένων ἴσως τοίχων (K) καὶ (χ) —στὸ σημεῖο τῆς ὑπολογιζόμενης συμβολῆς τους—, κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ κατακόρυφα ἀνυψωμένο τοίχωμα τοῦ βράχου, στὰ N. τοῦ χώρου 1.

Ὁ ὄγκος νεροῦ ποὺ συγκεντρωνόταν ἀσφαλῶς ἀπὸ τὰ ὑψώματα μέσα στὸ στενὸ κοίλωμα (πλάτ. 1.00 μ.), μεταξὺ τῆς ἐπιφάνειας τοῦ βράχου αὐτοῦ καὶ τοῦ τοίχου (χ) (γιὰ τὴ διέξοδο τοῦ ὁποίου εἶχε ἀσφαλῶς κριθεῖ ἀπαραίτητη ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀχετοῦ), εὐθυνόταν σίγουρα γιὰ τὴν κατάρρευση καὶ τὴν ὀλοκληρωτικὴ, μέχρι καὶ τῶν θεμελίων καταστροφή τῶν τοίχων (χ) καὶ (Κ), στὸ σημεῖο ποὺ ἐνδεχομένως συναντῶνταν (πίν. 41α). Μιὰ πιθανὴ ὅμως ἀπὸ ΝΑ. κάθοδος τοῦ ὀχετοῦ συμπεραίνεται ἀπὸ κάποιες ἐνδείξεις κατὰ μῆκος τοῦ θεμελίου τοῦ τοίχου (Κ), ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στὸν κατακόρυφο σχεδὸν βράχο. Τὸ θεμέλιο τοῦ τοίχου αὐτοῦ, στὴν ἐξωτερικὴ, νότια ὄψη του, εἶναι ἰδιαίτερα παχύ, προεξέχοντας κατὰ 0.15 μ. περίπου ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπὴ ἀνωδομή. Τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ προεξέχον αὐτὸ θεμέλιο δὲν ἐξυπηρετοῦσε μόνο στατικούς λόγους, ἀλλὰ χρησίμευε καὶ ὡς πατούρα, ἀποδεικνύουν δύο στῆ θέση τους σωζόμενες πλάκες, π.χ. 0.20 μ. περίπου, στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ θεμελίου, οἱ ὁποῖες στηρίζονταν ἐν μέρει ἐπάνω του. Τὸ ἄλλο ἄκρο τους ἔκλινε πρὸς μίαν στρώση πλακοειδῶν λίθων, τοποθετημένων μεταξὺ τοῦ τοίχου (Κ) καὶ τοῦ βράχου, ποὺ ἐκάλυπταν μιὰ ἐπιφάνεια πλάτ. 0.70 μ. Οἱ πλακοειδεῖς αὐτοὶ λίθοι, στρωμένοι ἀκριβῶς πάνω στὸν φυσικὸ μαλακὸ βράχο, κατηφόριζαν ἐν εἴδει πλακοστρώτου πρὸς Δ., κατὰ μῆκος τῆς ἐξωτερικῆς ὄψης τοῦ τοίχου (Κ). Πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῶν δυτικότερων πλακῶν διαπιστώθηκαν ἴχνη στρώματος πηλοχωμάτων ἀνάμεικτων μὲ λεπτὸ χαλίκι, ὑλικὸ προφανῶς συνδετικὸ ποὺ στεγανοποιοῦσε παράλληλα καὶ τοὺς ἄρμους τους. Ἡ ὅλη διευθέτηση τοῦ πλακοστρώτου, μὲ τὶς δύο καλυπτήριες διατηρημένες κατὰ χώραν στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο, θυμίζει κατεστραμμένο σκεπαστὸ ὀχετό, τὸν πυθμένα τοῦ ὁποίου ἀποτελοῦσε πλακόστρωτη ἐπιφάνεια, κατασκευὴ ποὺ μαρτυρεῖται ἤδη ἀπὸ κτίσμα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἀκρόπολης τῶν Μυκηναίων¹¹⁵. Ὁ πλακόστρωτος πυθμένας σταματοῦσε ἐδῶ, χωρὶς νὰ συνεχίζεται στὸ ἐπόμενο σκέλος τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ, αὐτοῦ ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου Ιβ, μὲ φορὰ ἀπὸ Ν. πρὸς Β.

Ὁ λεπτὸς μεσότοιχος (Ξ), διατηρούμενος μόνο σὲ μῆκ. 1.50 μ., χωρὶς νὰ φθάνει στὸν ἀπέναντι τοῖχο (Ν), εἶναι προσκτισμένος πάνω στὸν τοῖχο (Κ) καὶ ἐμφανίζεται στὸ ἴδιο περίπου μὲ ἐκείνον βάθος (0.78-0.96 μ.) (πίν. 41α). Ἡ δόμησή του παρουσιάζεται ἀρκετὰ χαλαρὴ σὲ πολλὰ σημεῖα, ὅπως μαρτυρεῖ τὸ χῶμα ποὺ ἔχει εἰσχωρήσει ἀνάμεσα στοὺς δόμους του. Κοντὰ στὸ Β. σωζόμενο ἄκρο του καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ χώρου Ιβ ὁ τοῖχος εἶναι θεμελιωμένος σὲ λεπτὴ (0.07-0.10 μ.) ἐπίχωση πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, φανερόντας ἔτσι μιὰ μεταγενέστερη ἐπισκευὴ τοῦ τοίχου στὸ σημεῖο αὐτό.

Τὸ πρῶτο εὔρημα ποὺ ἐμφανίσθηκε μέσα στὸν χῶρο ἦταν μιὰ ταφή (VI), ἡ ὁποία ἀνῆκε, ὅπως καὶ ἄλλες ποὺ ἐντοπίστηκαν στοὺς ἄλλους χώρους, στὴν περίοδο τῆς πλήρους ἐγκατάλειψης καὶ μετατροπῆς τῶν κτισμάτων σὲ χῶρο νεκροταφείου (σχ. XIV). Ἡ ταφή βρέθηκε ἀνάμεσα στὰ τετράγωνα Δ-Ε/3 στὸν χῶρο Ιβ, πάνω ἀπὸ τὶς καλυπτήριες πλάκες τοῦ ὀχετοῦ, χαρακτηρίζονταν δὲ ἀπὸ κάποια προχειρότητα. Ὁ νεκρὸς εἶχε ἐναποθεθεῖ σὲ ἀβαθεὲς κοίλωμα, πάνω σὲ λεπτοῦ πάχους ἐπίχωση ποὺ εἶχε συσσωρευθεῖ στὴν ἐπιφάνεια τῶν καλυπτηρίων τοῦ ὀχετοῦ, σὲ βάθ. 1.21 μ. Εἶχε σκεπασθεῖ, ὅπως φαίνεται, ἀπὸ μικρὸ σωρὸ χώματος, τὴν περίμετρο τοῦ ὁποίου ὄριζε καὶ συγκρατοῦσε σειρὰ ἀπὸ μικροὺς λίθους ποὺ βρέθηκαν γύρω ἀπὸ τὸν σκελετὸ διαγράφοντας ἓνα ἐλλειψοειδὲς σχῆμα. Ὁ σκελετὸς κείτονταν σὲ ὕπτια στάση, μὲ τὸ κρανίον νότια. Εἶχε τὰ πόδια λυγισμένα καὶ στραμμένα στὸ πλάι (Ἀ.) καὶ τὰ χέρια — μὲ καλύτερα διατηρημένο τὸ δεξιόν — κατευθυνόμενα πρὸς τὸ ὑπογάστριο. Ὁ νεκρὸς δὲν συνοδεύονταν ἀπὸ κάποιο κτέρισμα. Κομμάτια ἀπὸ (μὴ συμπληρούμενα) ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν

115. Βλ. τὴν ἀνασκαφὴ Σπ. Ἰακωβίδου (1988) στὸν δυτικὸ τομέα τῆς ἀκρόπολης, *BCH* 113, 1989, 599, 600 εἰκ. 30.

Σχ. XIV. Κάτοψη του χώρου I με τον τάφο VI.

κοντά στον δεξιό άγκώνα του σκελετού (σε βάθ. 1.21-1.31 μ. και τοποθετήθηκαν στην ομάδα 69) ανήκαν στα κατάλοιπα της επίχωσης που συσσωρεύθηκε μέσα στον χώρο μετά την έγκαταλείψή του και που διαταράχθηκε κατά την ταφική επέμβαση.

Ένδιαφέρον από άποψη εύρημάτων και στρωματογραφίας παρουσίασε το τμήμα (α) του χώρου. Λίγα εκατοστά κάτω από την επιφάνεια του τοίχου (Κ) (σε βάθ. 1.00 μ.) άρχισαν να εμφανίζονται μικρά και μεγάλα άγγεία που άκουμπούσαν πάνω στην όψη του τοίχου αυτού (πίν. 41β). Το στρώμα των άγγείων αυτών όμως αποδεικνυόταν παλαιότερο από έναν αποσπασματικό μικρό τοίχο (t), χτισμένον πρόχειρα από μικρές πέτρες που σώζονταν σε 1-2 στρώσεις, μήκ. 1.30, πλάτ. 0.40-0.44 μ., θεμελιωμένο ακριβώς πάνω από έναν μεγάλο πιθαμοφόρα (πίν. 42α). Προερχόταν από Α. από τον χώρο που κατελάμβανε ο οίκισκος του έργου-ταξίου και κατευθυνόταν προς Δ., παράλληλα και σε απόσταση 0.55 μ. από τον τοίχο (Κ). Μπροστά στη Β. όψη του και στο βάθος περίπου του θεμελίου του άπλωνόταν στρώμα κιτρινωπής πλέσιας, άρκετά φθαρμένο στην επιφάνεια που χαρακτηριζόταν ανενδόιαστα ως

τμήμα δαπέδου (Γα) μιᾶς ἀπὸ τὶς τελευταῖες φάσεις χρήσης τοῦ χώρου. Εἶχε πᾶχ. 0.06-0.07 μ. καὶ κάλυπτε, παρὰ τὶς φθορὰς ποὺ παρουσίαζε, ἀρκετὴ ἔκταση στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου, σφραγίζοντας τὸ στρώμα μὲ τὰ σπασμένα ἀγγεῖα ποὺ ἀποκαλύφθηκε στὴ συνέχεια.

Τὸ στρώμα αὐτὸ κυριαρχοῦνταν ἀπὸ δύο μεγάλα, σπασμένα ἀλλὰ πλήρη ἀγγεῖα, στηριγμένα πάνω στὸν τοῖχο (Κ), ἓναν πιθαμορέα (α) καὶ ἓναν ψευδόστομο (β). Ἐδράζονταν καὶ τὰ δύο πάνω σὲ ἓνα δάπεδο ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια, σὲ βάθ. 1.31-1.39 μ., πάνω στὸ ὁποῖο, ἀλλὰ καὶ ψηλότερα ἀπὸ αὐτὸ (μέσα στὴ χαμηλὴ ἐπίχωση, τὴ συσσωρευμένη ἀπὸ τὴν κατεδαφισμένη ἀνωδομή) βρέθηκαν διάφορα, θραυσμένα καὶ μὴ ἀγγεῖα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς γωνίας μεταξὺ τῶν τοίχων (Ξ) καὶ (Κ) ἐμφανίσθηκε λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο χυτροειδὲς μαγειρικὸ σκεῦος, σπασμένο σὲ πολλὰ κομμάτια (γ) καὶ κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτὸ μικκύλος χειροποίητος κυαθίσκος (δ). Κοντὰ στὴ βάση τοῦ μεγάλου ψευδόστομου βρέθηκε πῆλινο σφονδύλι (ε), ἐνῶ λίγο βορειότερα ἀπὸ αὐτὸν ἀκουμποῦσε, ἐλαφρὰ γερμένος πάνω στὸ δάπεδο, μικρὸς, ἀπίοσχημος ψευδόστομος ἀμφορέας (ζ). Κοντὰ σ' αὐτὸν ὑπῆρχε ἓνας ἄβαφος ἄβαθῆς κύαθος (η), παρόμοιος μὲ ἐκεῖνον ποὺ βρέθηκε στὸν χῶρο 4. Πρὸς τὸ κέντρο τοῦ χώρου τὰ διάφορα ἀγγεῖα καὶ σκεύη κείτονταν πάνω στὸ δάπεδο διαλυμένα καὶ σκόρπια (πίν. 43α), πράγμα ποὺ μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ σὲ μιὰ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπέμβαση καὶ διαταραχὴ στὸν χῶρο, παρόμοια μὲ ἐκείνη ποὺ παρατηρήθηκε στὸν χῶρο 17 (βλ. πιδ. ἄνω). Τὴν εἰκόνα αὐτὴ τῆς ἀναταραχῆς παρουσίαζαν τὰ κομμάτια μιᾶς μεγάλης ἀσαμίνθου (θ), ἐνὸς πιθαμορέα (ι) καὶ δύο ψευδόστομων ἀμφορέων (κ καὶ λ) ποὺ κατελάμβαναν τὸ κέντρο τοῦ χώρου. Ἡ διάλυση τῶν ἀγγείων ἦταν τέτοια —ιδίως γιὰ τὰ δύο πρῶτα σκεύη— ὥστε ἡ συγκόλλησή τους ἀργότερα στὸ ἐργαστήριον νὰ ἀποβεῖ ἰδιαίτερα κοπιαστική. Ἕνας πέμπτος ψευδόστομος (μ), μεγάλος σὲ σχῆμα (ὅπως οἱ β, κ καὶ λ), ἐμφανίσθηκε πλακωμένος ἀπὸ πέτρες κοντὰ στὴ ΒΑ. γωνία τοῦ σκάμματος καὶ μαζί του τμήμα πλακοειδοῦς τριβείου ἢ μυλόπετρας (ν). Διάφορα ἄλλα θραύσματα ἀγγείων ἦταν διασκορπισμένα στὸν χῶρο (λαβὴ κρατήρα, τμήμα κυπέλλου κ.ἄ.), κάθε δὲ προσπάθεια νὰ βρεθοῦν τὰ συνανήκοντα μὲ αὐτὰ τεμάχια στάθηκε ἄκαρπη. Ἀπὸ τὸ περιβάλλον τῶν ψευδόστομων ἀμφορέων (κ καὶ λ) περισυλλέχθηκαν καὶ δύο τεμάχια κονιάματος διακοσμημένα μὲ λευκὸ καὶ κόκκινο χρῶμα (ξ), καθὼς καὶ λίθινος σφαιρικὸς τριπτήρας ἀπὸ ἀνδεσίτη λίθο (ο). Ἀξιίζει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ ἡ ὁμοιότητα σὲ σχήματα ἀγγείων δύο ἀπὸ τοὺς χώρους, τοῦ 1α καὶ τοῦ 17 (ψευδόστομοι, πιθαμορεῖς, ἀσαμίνθοι), ποὺ προδίδουν καὶ γιὰ τὰ δύο δωμάτια μιὰ κοινὴ ἀποθηκευτικὴ χρήσιμη καὶ μάλιστα τὴν ἴδια χρονικὴ περίοδο, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ χρονολόγησι τῶν ἀντικειμένων στὸ ἐσωτερικὸ τους (βλ. πιδ. κάτω).

Μιὰ ἐνδειξη γιὰ τοὺς ὑπεύθυνους τῆς διαταραχῆς τοῦ χώρου, σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὰ δεδομένα τοῦ χώρου 17, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῆς περιοχῆς γύρω ἀπὸ τὸν ψευδόστομο (μ). ΝΑ. ἀκριβῶς ἀπὸ αὐτόν —τοῦ ὁποῖου σώθηκε τμήμα μόνο— δεδομένου ὅτι κάτω ἀπὸ τὶς πέτρες ποὺ ἐκ πρώτης ὄψεως ἔμοιαζαν νὰ τὸ ἔχουν πλακώσει, ἐμφανίσθηκε ταφὴ νηπίου (VII). Ὁ σκελετός, κουλουριασμένος στὸ ἀριστερὸ πλευρό, σὲ στάση ἔντονα συνεσταλμένη, ὥστε τὸ κρανίον νὰ ἀγγίζει τὰ γόνατα, πατοῦσε σὲ χαμηλὴ ἐπίχωση 0.08 μ. πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο (πίν. 42β). Οἱ 2-3 πέτρες πάνω ἀπὸ τὸν ψευδόστομο, πλακοειδεῖς σὲ σχῆμα καὶ ὄρθια τοποθετημένες, ὄριζαν πρόχειρα τὸ κοίλωμα ποὺ κατελάμβανε ὁ σκελετός, ἐνῶ μιὰ λεπτὴ σχιστόπλακα πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὰ λυγισμένα μηριαῖα ὅστ' ἀποτελοῦσε μιὰ ὑποτυπώδη κάλυψη γιὰ τὸν νεκρό. Κανενὸς εἵδους κτέρισμα δὲν συνόδευε τὸν σκελετὸ τοῦ νηπίου, ποὺ ἂν συμπεράνει κανεὶς ἀπὸ τὸ μέγεθος τῶν ὀστέων, δὲν πρέπει νὰ ἦταν μεγαλύτερο ἀπὸ 6-7 χρόνων.

Ἡ ταφὴ ἦταν τοποθετημένη λίγο ψηλότερα ἀπὸ τὸ δάπεδο (Βα), ἀλλὰ πάντα μέσα στὴν ἐπίχωση ποὺ τὸ κάλυπτε. Δὲν στάθηκε ὅμως δυνατό νὰ διαπιστωθεῖ ἂν αὐτὴ προηγήθηκε χρονικὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ νεότερου δαπέδου (Γα) ἢ ἂν ἔλαβε χώρα μετὰ τὴν κατάργησι

καὶ αὐτοῦ τοῦ τελευταίου, δεδομένου ὅτι τὰ ἴχνη τοῦ δαπέδου (Γα) ἦταν ἀσαφὴ στὴν περιοχὴ αὐτῇ, πάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ταφή. Τὸ δάπεδο (Γα) ἀποτελοῦσε τὴν ὕστατη φάση χρήσης τοῦ χώρου Ια, στὴν ὁποία προφανῶς ἀνῆκε ἡ διαπιστούμενη στὸ Β. σωζόμενο ἄκρο τοῦ τοίχου (Ξ) ἐπιδιόρθωση καὶ ἀνύψωσή του σὲ ἐπίπεδο ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τοῦ δαπέδου (Γα) —βλ. π.χ. τὸ βάθος τοῦ πλακοειδοῦς λίθου στὴ Β. ἀπόληξη τοῦ (Ξ) καὶ μία σειρὰ λίθων κατευθυνόμενων πρὸς τὸ ἄκρο του (σχ. XIV). Τὸ δάπεδο αὐτὸ παρουσιάσθηκε ἄρκετὰ φθαρμένο στὸ Β. τμήμα τοῦ χώρου, ὅπου κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς συνέχειάς του ἐμφανίσθηκε κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (Ν) μακρόστενο ὄρυγμα σὲ σχῆμα 8, μήκ. 3 μ., πλάτ. 0.60-0.80 μ., ποὺ κατελάμβανε τὰ τετράγωνα Ε-ΣΤ/Ο*-Ι. Ξεκινοῦσε ἀπὸ βάθ. 1.10 μ. καὶ ἔφθανε μέχρι 1.34 μ. Στὸ ἐσωτερικὸ του βρέθηκαν διαλυμένα ὀστὰ καὶ δόντια ἀπὸ μεγάλο ζῶο (ἀγριόχοιρο;), πέτρες καὶ κομμάτια δαπέδου πλέσιας, προφανῶς τοῦ δαπέδου (Βα) ποὺ εἶχε παραβιασθεῖ. Τὰ ὀστρακα ἀπὸ τὸ παραβιασμένο τμήμα τοποθετήθηκαν στὴν ὁμάδα 86 (βλ. στὸν κατάλογο).

Μιὰ παλαιότερη ἀπὸ ὅλες χρήσις τοῦ χώρου συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς στρώματος κοκκινωποῦ πηλοχώματος ποὺ βρέθηκε σὲ τομὴ στὸ Β. ἡμισυ τοῦ χώρου, 0.13 μ. κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο πλέσιας (Βα), σὲ βάθ. 1.45 μ. (δάπεδο Αα) (πίν. 43α). Ἀρκετὰ φθαρμένο καὶ τὸ δάπεδο αὐτὸ στὸ βόρειο τμήμα τοῦ χώρου, σχηματίζει στενὴ λωρίδα ποὺ κατευθυνόταν πρὸς Ν. πρὸς τὸν τοῖχο (Ν) περνώντας πάνω ἀπὸ σειρὰ μεγάλων λίθων ποὺ μόλις πρόβαλλαν σὲ βάθ. 1.46 μ., σὲ ἀπόσταση 0.30 μ. μπροστὰ καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὀψης τοῦ τοίχου (Ν). Ἡ σειρὰ τῶν λίθων αὐτῶν ἀντιστοιχοῦσε σὲ ἐκείνη τῶν μικρότερων λίθων ποὺ βρέθηκε 0.46 μ. ψηλότερα καὶ ποὺ ἀνῆκε στὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου (Γα). Στὴν τελευταία περίπτωσις οἱ μικροὶ κατὰ σειρὰ τοποθετημένοι λίθοι θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελοῦν ἓνα εἶδος ὁδηγοῦ γιὰ τὴν τοποθέτηση καὶ συγκράτησις τοῦ δαπέδου στὴν παρυφὴ τοῦ χώρου (κάτι ἀνάλογο μὲ τὴν σειρὰ μικρῶν λίθων τοῦ χώρου 9, πάνω ἀπὸ τὸν τοῖχο φ, βλ. πιδ. πάνω). Οἱ λίθοι κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Αα) ἔδειχναν νὰ ἀνήκουν σὲ τοῖχο μιᾶς παλαιότερης φάσης.

Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ γειτονικοῦ τμήματος Ιβ δὲν περιελάμβανε ἀνάλογο στρώμα μὲ ἀγγεῖα. Στὸν χώρῳ κυριαρχοῦσε ἡ ὑπαρξὴ τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ, καλυμμένου μὲ παχὺ καὶ συμπαγὲς κατὰ τμήματα στρώμα κιτρινωπῆς πλέσιας, μὲ ἐντονη κατηφορικὴ κλίσις ἀπὸ Ν. πρὸς Β., ποὺ ἀκολουθοῦσε τὴν ἴδια τὴν κλίσις τῶν καλυπτηρίων τοῦ ὀχετοῦ καὶ ποὺ κυμαινόταν ἀπὸ βάθ. 1.17 μ. στὸ Ν. καὶ 1.40 μ. στὸ Β. ἄκρο (πίν. 43α). Ἐνα πρόσθετο, ἄρκετὰ παχὺ στρώμα πλέσιας ἀνυψωνόταν πάνω στὴν ἀνατολικὴ ὀψιν τοῦ ὀχετοῦ καὶ κυρίως στὸ Ν. ἄκρο του, προστατεύοντας τὸν χώρῳ Ιβ ἀπὸ μιᾶς ὑπερχεΐλησις.

Τὸ παχὺ αὐτὸ στρώμα τῆς πλέσιας περιελάμβανε στὸ κέντρο του ἓνα κυκλικό, ἄρκετὰ κανονικὸ κοίλωμα, διαμ. 0.37-0.40 μ., βάθ. 0.20 μ., μὲ λεῖα τοιχώματα, ποὺ ἔμοιαζε νὰ ἀποδίδει τὸ ἀποτύπωμα ἑνὸς ἡμισφαιρικοῦ ἀντικειμένου, τοποθετημένου ἀρχικὰ στὸ ἐσωτερικὸ του. Κανένα ἴχνος τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ δὲν βρέθηκε μέσα στὸ κοίλωμα ποὺ ἦταν γεμάτο καθαρὸ χῶμα καὶ τὸ ὁποῖο θὰ μπορούσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ὡς ὑποδοχὴ γιὰ κάποιο μεγάλο ἀγγεῖο. Ἐνα ἄλλου σχήματος κοίλωμα βρέθηκε 0.50 μ. βορειότερα ἀπὸ τὸ κυκλικό, στενόμακρο καὶ ἀβαθέστερο, διαστ. 0.40 × 0.15 καὶ βάθ. 0.14 μ., ποὺ ἀπέδιδε στὸ ἀρνητικὸ τὴ μορφὴ κάποιου ἄλλου φθαρτοῦ καὶ χαμένου σήμερα ἀντικειμένου. Κυκλικὰ κοιλώματα ἔχουν βρεθεῖ καὶ ἄλλοι στὶς Μυκῆνες, π.χ. στὴ Δυτικὴ Οἰκία, σὲ χῶρο μαγειρείου, στὸ ἐσωτερικὸ τῶν ὁποίων βρέθηκαν σὲ ὀρισμένα ἀπὸ αὐτὰ τοποθετημένα ἀγγεῖα¹¹⁶.

Τὸ δάπεδο πλέσιας (Ββ) τοῦ τμήματος Ιβ, παρὰ τὶς διαπιστούμενες ἀνωμαλίες τῆς ἐπιφάνειάς του, ἀνταποκρίνεται στὸ ἀνάλογο δάπεδο πλέσιας τοῦ τμήματος Ια, ἐμφανέστερα μάλι-

116. Verdelis 1962, 23 καὶ 25 εἰκ. 41-44.

στα στο σημείο εκείνο όπου το Β. πέρασ το μεσότοιχο Ξ δημιουργεί με τον απέναντι τοίχο (Ν) μία δίοδο μεταξύ των δύο τμημάτων (πίν. 41α). Μία τομή στο δάπεδο αυτό επέτρεψε να διαπιστωθεί και στο τμήμα 1β ή ύπαρξη ενός παλαιότερου δαπέδου (Αβ), από κοκκινωπό πηλόχωμα, σε βάθος ανάλογο με εκείνο που βρέθηκε στο τμήμα 1α, 0.10 μ. χαμηλότερα από το δάπεδο πλέσιας (Βα). Δάπεδο μιας τελευταίας φάσης χρήσης του χώρου, σε βάθος αντίστοιχο με εκείνο (Γα) του τμήματος 1α, δεν διαπιστώθηκε στον χώρο. Η χρήση του σκεπαστού όχτεο συνδέεται απόλυτα με τη φάση στην οποία αντιστοιχεί το δάπεδο (Ββ).

Το τμήμα 1α, λόγω κυρίως του είδους των αγγείων που περιείχε —ανάλογο με εκείνο του χώρου 17— χαρακτηρίζεται ως χώρος αποθήκης. Παρεμφερή βοηθητική χρήση υπονοείται και για το τμήμα 1β, αν μάλιστα θεωρηθεί ότι το μεγάλο κυκλικό κοίλωμα στήριζε αρχικά κάποιο αποθηκευτικό αγγείο, αφού η παρουσία ενός όχτεο στο έσωτερικό του δεν αφήνει περιθώρια για άλλες εξειδικευμένες χρήσεις. Η ύπαρξη ακριβώς του όχτεο στο έσωτερικό του χώρου δεν χαρακτηρίζει απαραίτητα χώρο υπαίθριο¹¹⁷.

Από τη διάκριση των παραπάνω στρωμάτων προέκυψαν ομάδες οστράκων, που οδήγησαν στη χρονολόγηση των φάσεων χρήσης του χώρου.

Η τελευταία φάση χρονολογείται με βεβαιότητα στην ΥΕ ΙΙΒ2 από τις ομάδες οστράκων που συγκεντρώθηκαν πάνω από το δάπεδο (Γα) σε βάθ. 1.02-1.07 μ. (προς Β. και Ν. του μικρού τοίχου ι) και στο έσωτερικό της ΝΔ. γωνίας του τμήματος 1α, ομάδες (υπ' αρ. 64, 84, 67 και 81) που περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων οστρακα από σκύφους του τύπου με ρόδακα και σκύφους Β' — στην ομάδα 81, από στρώμα που σφράγιζε τον λαιμό του πιθαμορέα (α), ανήκουν τμήμα έλλειψοειδούς μυλόπετρας από άνδρσιτή λίθο (ρ) και τεμάχια κόκκινης χρωστικής ουσίας (σ)¹¹⁸. Τους ίδιους χρόνους (άλλα και με σαφή δείγματα της ΥΕ ΙΙΓ Πρώιμης περιόδου) υποδηλώνει το περιεχόμενο της ομάδας 94 που προήλθε έξω από τον χώρο, πάνω ακριβώς από το βαθμιδωτό πλακόστρωτο, κατά μήκος της νότιας όψης του τοίχου (Κ). Η ομάδα αυτή, από στρώμα της τελευταίας φάσης χρήσης του χώρου, περιελάμβανε σημαντικό αριθμό οστράκων από αγγεία με όλόβαφο έσωτερικό (λεκανίδων, κρατήρων και σκύφων Α').

Η άμεσως προηγούμενη φάση χρήσης του χώρου 1α είναι εκείνη του δαπέδου Βα, πάνω στο οποίο πατούσαν τα αγγεία. Η κεραμική της επίχωσης που σφράγιζε αυτό το δάπεδο (πάχ. 0.25 μ.), μεταξύ αυτού του τελευταίου και του δαπέδου Γα περιελάμβανε και αυτή δείγματα της ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου (τεμάχια σκύφου του τύπου με ρόδακα, κυάθου και σκύφου με όλόβαφο έσωτερικό: ομάδα 240).

Στην ΥΕ ΙΙΒ2 (λόγω κυρίως των άμφορέων κ και μ) χρονολογούνται και τα αγγεία του χώρου που καλύφθηκαν από την επίχωση αυτή. Στην ίδια επίσης περίοδο τοποθετούνται και τα οστρακα της ομάδας 247, που συγκεντρώθηκε πάνω στο δάπεδο Βα, και της 249 από το άμεσο περιβάλλον της ταφής (VII). Σύμφωνα με τα παραπάνω στοιχεία και με *terminus ante quem* την ΥΕ ΙΙΒ2/Γ Πρώιμη περίοδο για την τελευταία χρήση του δαπέδου (Γα), ή χρήση και κατάργηση του δαπέδου (Βα) μέσα στην ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο πρέπει να θεωρείται δεδομένη.

Όχι ιδιαίτερα αποκαλυπτική είναι η μαρτυρία που προέρχεται από την ομάδα 246, ή οποία περιλαμβάνει οστρακα από την τομή μέσα στο γέμισμα του δαπέδου (Βα) και ως την

117. Όχτεοι μέσα σε στεγασμένους χώρους διαπιστώνονται και σε άλλα σύνολα των Μυκηνών, όπως στα σπίτια του Λόφου της Παναγίτσας, βλ. Mylonas-Shear, *PHM* 55 κέ. στα δωμάτια 30 και 31 και σ. 59 δωμάτιο 38, βλ. και το γενικό σχέδιο των

σπιτιών (Plan. The Panaghia Houses).

118. Σύμφωνα με την ανάλυση των ούσιων αυτών που έγινε στο Χημείο του Εθνικού Μουσείου τα τεμάχια χαρακτηρίζονται ως «αίματιτης» (έγγραφο με αρ. 189/20.1.87).

ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου (Αα), σὲ βάθ. 1.35-1.45 μ. Χρονολογοῦνται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ. Στὴν ὁμάδα αὐτὴ ἀνήκει καὶ σφαιρικός τριπτήρας ἀπὸ ἀνδρσίτη λίθο (π). Ἡ χρονικὴ διαφορὰ τῶν δύο δαπέδων (Αα) καὶ (Βα) δὲν πρέπει νὰ θεωρεῖται μεγάλη, δεδομένης καὶ τῆς μικρῆς, μόλις 0.10 μ., ἀπόστασης μεταξὺ τους.

Τὰ ὄστρακα ποὺ συγκεντρώθηκαν πάνω ἀκριβῶς στὸ δάπεδο πλέσιας (Ββ) τοῦ χώρου Ιβ (ὁμάδα 112) τοποθετοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο. Στὴν ΥΕ ΙΙΒ χρονολογοῦνται τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 69 ἀπὸ τὸ ἄμεσο περιβάλλον τῆς ταφῆς (VI), καθὼς καὶ ἐκεῖνα τῆς ὁμάδας 148 ποὺ προήλθαν ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῶν πλακῶν τοῦ ὀχετοῦ. Ἔτσι γιὰ τὴν ταφὴ παρέχεται ἓνα γενικὸ μόνο ὄριο χρονολόγησής ἀπὸ τὴν ὁμάδα 112, ἓνα ΥΕ ΙΙΒ2 terminus post quem. Ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὀχετοῦ οἱ ὁμάδες 113 καὶ 150 περιλαμβάνουν ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

ΤΜΗΜΑ 1α

Δάπεδο Αα (βάθ. 1.45 μ.)

Ὁμάδα 246 (βάθ. 1.35-1.45 μ.): Δύο λαβὲς ἀγκύλες ἀπὸ δύο διαφορετικοὺς ἄβαφους πιθαμοφορεῖς ἀπὸ πηλὸ κιτρινωπὸ καὶ κιτρινορόδινο μὲ κιτρινωπὸ ἀλείφωμα. Βάση ἀπὸ μεγάλο ἀγγεῖο (ἀμφορέα ἢ πρόχου) μὲ καστανὴ ταινία στὴν περίμετρο. Στελεχος ἄβαφης κύλικας μὲ ἀβαθὴ ὀπὴ στὴ βάση. ΥΕ ΙΙΒ.

π) Λίθινος τριπτήρας ἀπὸ ἀνδρσίτη λίθο, σφαιρικοῦ σχήματος, διαμ. 0.073 μ. Ἐπιφάνειες πεπλατυσμένες ἀπὸ τὴν τριβή.

Δάπεδο Βα (βάθ. 1.35 μ.)

Ὁμάδα 240 (βάθ. 1.15-1.35 μ.): Πόδια ἀπὸ τέσσερα τουλάχιστον τριποδικὰ ἀγγεῖα. Χεῖλη ἀπὸ τέσσερα χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη ἀπὸ πηλὸ καστανὸ μὲ προσμείξεις. Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ τριάντα ἄβαφες κύλικες μὲ γωνιώδες περίγραμμα. Χεῖλη λεκανίδων. Τεμάχια κυάθων. Βάσεις ἐπιπεδες μικρῶν ἀγγείων καὶ δακτυλιόσχημες ἀπὸ μεγάλα ἀγγεῖα. Λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ κρατήρες καὶ σκύφους. Στελέχη καὶ χεῖλη ἀπὸ τρεῖς ὑπίποδες σκύφους. Ἐνα στόμιο ψευδόστομου. Χεῖλη πέντε τουλάχιστον ὀλόβαφων κυλίκων (κατὰ τὴν Mountjoy MDP 90: ΥΕ ΙΙΑ2, κατ' ἄλλους, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1970, 1, Podzuweit 1981, 202, οἱ ὀλόβαφες κύλικες συνεχίζονται καὶ στὴν ΥΕ ΙΙΒ, ἕως τὴν ΙΙΓ). Βάση ἀπὸ κύπελλο. Χεῖλος κρατήρα. Χεῖλος σκύφου Α' μὲ διακόσμηση ἀντιθετικῆς σπείρας (FM 50), πρβ. Schönfeld 1988, 176 εἰκ. 6 ἀρ. 12 καὶ 17: Μέση ΥΕ ΙΙΒ καὶ μὲ τρίγλυφο μὲ ἀκτινωτὸ πλαίσιο (FM 75 arrow prince), πρβ. MDP 117 εἰκ. 143 ἀρ. 10: ΥΕ ΙΙΒ1. Δύο ὄστρακα μὲ

εἰκονιστικὰ μοτίβα (λαιμὸς πουλιοῦ, πρβ. E. Slenczka, *Tiryns VII* (1974) πίν. 30 ἀρ. 1d τὸ ἓνα, τὸ ἄλλο ἀπὸ κρατήρα μὲ παραστάσεις ἴσως ἀνθρώπων μορφῶν, πρβ. Å. Åkestrom, *The Pictorial Pottery: Berbati 2* (1987) πίν. 31 ἀρ. 3· 22 ἀρ. 6, 7, 8, 9· 17 ἀρ. 2. E. Vermeule - V. Karageorghis, *Mycenaean Pictorial Vase Painting* (1982) IV·50, III. 19-21, ἢ μὲ μοτίβο ἐνάλληλων ἀγκώνων (FM 19 tongue pattern). Ἐξὶ ὄστρακα μὲ μοτίβο πορφύρας (FM 23). Ὁστρακα σκύφου καὶ κυάθου μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (ΥΕ ΙΙΒ2), κατὰ τὸν Schönfeld 1988, 196, σκύφοι μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἐμφανίζονται ἤδη στὴ Μέση ΥΕ ΙΙΒ περίοδο. Τεμάχιο σκύφου τύπου μὲ ρόδακα (FS 284 καὶ FM 27, βλ. MDP 131: ΥΕ ΙΙΒ2 καὶ Schönfeld 1988, 182 καὶ 196 σχετικὰ μὲ τὴν ἐμφάνισή τοῦ τύπου αὐτοῦ ἤδη στὴ Μέση ΥΕ ΙΙΒ περίοδο). Βάσεις σκύφων διακοσμημένων στὸ ἐσωτερικὸ μὲ ὁμόκεντρος κύκλους. Τεμάχιο χειροποίητης μικκύλης πρόχου (MDP 101 εἰκ. 123 ἀρ. 8, σ. 126 εἰκ. 153: ΥΕ ΙΙΒ1, 2). Χεῖλος σκύφου μὲ μοτίβο ἐνωμένων ἡμικυκλίων (FM 42) στὸ ἐσωτερικὸ χεῖλους μὲ ταινία στὸ ἐξωτερικὸ. Τεμάχιο μὲ στικτὴ διακόσμηση. Δύο τεμάχια ἀπὸ εἰδώλια τετραπόδων. Τρία ME ὄστρακα (δύο γκρίζα μινύεια καὶ ἓνα κίτρινο μινύειο). Στὴν ὁμάδα ἀνήκουν ἐπίσης ἓνα κοχύλι (πορφύρα) καὶ ἓνα ὄστρεο (χτένι), καθὼς καὶ τεμάχιο ἀπὸ πέτρινο ἐργαλεῖο-ἀκόνι (τετράπλευρος πλακοειδὴς μαλακὸς γκριζοκίτρινος λίθος, διαστ. 0.068×0.042×0.01 μ.) (εἰκ. 33 ἀρ. 1-30, εἰκ. 34 ἀρ. 1-12).

ΥΕ ΙΙΒ2.

Ὁμάδα 247 (ὄστρακα πάνω στὰ φθαρμένα τμήματα τοῦ δαπέδου Βα, σὲ βάθ. 1.39 μ.): Μεταξὺ ἄλλων τρία ὄστρακα ἐνὸς σκύφου τοῦ τύπου μὲ ρόδακα (τμήμα κοκκιδωτοῦ χεῖλους καὶ τμήμα

ἀπὸ τὸ σῶμα μὲ τὴ διακόσμηση τοῦ ρόδακα).
YE ΠΙΒ2.

Ἀγγεῖα πάνω στὸ δάπεδο Βα

- α) Πιθαμορέας συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, ὕψ. 0.63 μ., διαμ. 0.49 μ. Ἀπιόσχημος μὲ ἀγκύλες λαβὲς τοποθετημένες ψηλὰ στὸν ὦμο. Λαιμὸς κυλινδρικός, ὕψ. 0.12 μ., διαμ. 0.20 μ., χεῖλος πεπλατυσμένο προεξέχον, διαμ. 0.22 μ., βάση ἐπίπεδη, διαμ. 0.15 μ. Πηλὸς καστανὸς τραχὺς μὲ προσμειζεῖς λευκοῦ καὶ φαιοῦ χαλικοῦ, ἀλείφωμα καστανοκίτρινο. Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀγγείου, στὸν πυθμένα καὶ στὴ μία πλευρὰ τῶν τοιχωμάτων του ὑπάρχουν ἔντονα ἵχνη φωτιάς ποὺ δὲν ἐπεκτείνονται ὅμως ψηλότερα, σὰν νὰ εἶχε τοποθετηθεῖ φωτιά στὸν πυθμένα ἐνῶ τὸ ἀγγεῖο ἦταν ἐλαφρῶς γυρτό. Πρβ. ἀνάλογους ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Οἰκία τῶν Μυκηνῶν, Verdelis 1962, 24 εἰκ. 36, 37, 40 (πίν. 41β-42α καὶ 44γ).
- β) Ψευδόστομος ἀμφορέας ἀπιόσχημος. Συγκολλημένος, λείπει τμήμα τῆς βάσης καὶ τοῦ σώματος. Ὑψ. 0.375 μ., διαμ. 0.27 μ., διαμ. βάσ. 0.097 μ. Πηλὸς ρόδινος μὲ προσμειζεῖς, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανοκόκκινη. Τὴν περίμετρο τοῦ στομίου καὶ τῶν λαβῶν περιτρέχει ὀφιοειδὴς ταινία. Στὴ βάση τοῦ ὅμου καὶ χαμηλὰ στὴν κοιλία ἀνὰ τρεῖς καὶ δύο ταινίες ἀντίστοιχα. Πάνω στὸν ὦμο ρόμβοι (FM 73). Στὴ ράχη τῶν λαβῶν ταινίες ποὺ καταλήγουν πάνω στὸν ἐλαφρῶς κοῖλο δίσκο σὲ ἀντωπὲς ἀγκιστροειδεῖς ἀπολήξεις. Πρβ. γιὰ τὴν ἀπιόσχημη μορφή τοῦ ἀγγείου τὸν ψευδόστομο ἀπὸ τὸν χώρο μαγειρείου τῆς Τίρυνθας (ΚΙ. Kilian, AA 1979, 401 εἰκ. 23, σ. 400; YE ΠΙΒ ἀλλὰ μὲ δύο καὶ μία στὸν ὦμο καὶ στὴν κοιλία ἀντίστοιχα ταινίες) καὶ ἀπὸ τὴ Δυτικὴ Οἰκία (Verdelis 1962, 27 εἰκ. 49, μὲ ὀφιοειδὴ γραμμὴ στὸν ὦμο καὶ λαβὲς). Ἐπαναλαμβάνει χαρακτηριστικὰ ἀμφορέων ἀπὸ τὴν Οἰκία τοῦ Οἰνεμπόρου στὶς Μυκῆνες: YE ΠΙΑ-B (πρβ. Η. W. Haskell, BSA 76, 1981, 227 εἰκ. 1: d, σ. 228: ὁμάδα 4: "workshop in west Crete?"), μὲ περισσότερο ἀπιόσχημο σῶμα (εἰκ. 49, 4, πίν. 44α).
YE ΠΙΒ.
- γ) Χυτροειδὲς μαγειρικὸ σκεῦος, FS 74, σπασμένο σὲ πολλὰ τεμάχια καὶ συγκολλημένο, ὕψ. 0.206 μ., διαμ. 0.205 μ., διαμ. χεῖλ. 0.144 μ., βάσ. 0.068 μ. Πηλὸς γκρίζος ἀκάθαρτος (τὸ ἀρχικὸ χρῶμα τοῦ πηλοῦ δὲν διακρίνεται καθαρὰ ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ τοῦ ἀγγείου μὲ τὴ φωτιά κατὰ τὴ χρῆση του). Λαβὲς κάθετες στρογγυλῆς διατομῆς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος, βάση ἐπίπεδη. Τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου, γνωστὸ ἤδη στὴν YE ΠΙΑ περίοδο, εἶναι ἀρκετὰ διαδεδομένο στὴν YE ΠΙΒ. Πρβ. ἐνδεικτικὰ ἀνά-

λογα ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ γέμισμα κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς Οἰκίας τοῦ Ἀνδῆρου (Terrace Building), E. J. B. Wace, BSA 49, 282 εἰκ. 13 (YE ΠΙΑ), ἀπὸ τὰ σπῆτια τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας, Mylonas-Shear, PHM πίν. 32 ἀρ. 138, 141 καὶ εἰκ. 20 ἀρ. 138 καὶ 141 καὶ σ. 109 καὶ 111 ἀρ. 138, 141 (ὅπου ὅμως μὲ στενότερο λαιμό): YE ΠΙΒ. Κατὰ τὴν Mylonas-Shear τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ χρησίμευσαν ὄχι ὥς κατ' ἐξοχὴν μαγειρικά, ἀλλὰ ὥς δοχεῖα μεταφορᾶς τροφῶν ἀπὸ μεγάλα ἀποθηκευτικὰ σκεῦη πρὸς τοὺς χώρους μαγειρείου (ὅ.π.). Παρόμοιο μὲ αὐτὸ τοῦ χώρου Ια χυτροειδὲς ἀγγεῖο (τὸ ἄνω ὅμως τμήμα μόνο) βρέθηκε καὶ στὴν περιοχὴ πάνω ἀπὸ τὸν τάφο μὲ τὰ χάλκινα κτερίσματα στὸν χώρο 22, βλ. ὅμ. 37 (εἰκ. 50, 2, πίν. 44δ).
YE ΠΙΒ.

- δ) Μικκύλος χειροποίητος κυαθίσκος, μόνωτος, σχεδὸν ἀκέραιος, λείπει μικρὸ τμήμα τοῦ χεῖλους: ὕψ. 0.027 μ., διαμ. 0.04 μ., σχήματος κυλινδρικοῦ μὲ βάση ἐπίπεδη, φέρει μία ἀγκύλη ὀριζόντια λαβή. Πηλὸς ρόδινος, ἀλείφωμα ἐξωτερικὰ κιτρινωπό, βαφὴ καστανοκόκκινη. Γραμμὴ ζίκ-ζάκ περιτρέχει ὀριζοντίως τὴν περιφέρεια στὸ μέσο τοῦ ἀγγείου, γραμμὴ στὸ χεῖλος καὶ γύρω ἀπὸ τὴν βάση. Κατὰ τὴν Mountjoy (MDP 102 καὶ 126) τὰ χειροποίητα μικκύλα ἀγγεῖα ἀνήκουν χρονικὰ στὴν YE ΠΙΒ1 καὶ 2 περίοδο, κατὰ τὸν Podzuweit AA 1981, 197 κέ. τὰ χειροποίητα βρίσκονται καὶ σὲ ὅλη τὴν YE ΠΙΓ περίοδο, βλ. καὶ αὐτόθι 197 εἰκ. 49 ἀρ. 1: YE ΠΙΒ Ὑστερη, ἐπίσης Wardle 1973, 306, κατὰ τὸν ὅποιο τὰ χειροποίητα ἀγγεῖα ἀρχίζουν στὴν YE ΠΙΑ2 καὶ προχωροῦν μέχρι καὶ τὴν YE ΠΙΓ (εἰκ. 49, 3).

YE ΠΙΒ.

- ε) Πήλινο κωνικὸ σφονδύλι, ὕψ. 0.02 μ., διαμ. 0.051 μ., διαμ. ὀπῆς 0.013 μ. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμειζεῖς, κατὰ τόπους σκοῦρος ἀπὸ τὴν ἄνιση ὀπτησι. Πρβ. Mylonas-Shear, PHM πίν. 42 Α καὶ Β ἀρ. 238 (ψηλότερο ἀπὸ τὸ δικό μας) καὶ σ. 131 κέ., 133 ἀρ. 238. Sp. Iakovidis, BSA 72, 1977, 114 εἰκ. 1, τύπος 2 (εἰκ. 49, 2).

YE ΠΙΒ.

- ζ) Ψευδόστομος ἀμφορέας ἀπιόσχημος, FS 167, λείπει τὸ ἄνω τμήμα τοῦ στομίου: ὕψ. 0.152 μ., διαμ. 0.118 μ., διαμ. δισκοειδοῦς βάσης 0.55 μ. Πηλὸς κιτρινωπός, βαφὴ καστανὴ σκούρα ἀπολεπισμένη. Διακοσμημένος ἀπὸ τὸν ὦμο μέχρι τὴν βάση μὲ ταινίες ἐναλλασσόμενες πρὸς ζῶνες μὲ λεπτὲς παράλληλες γραμμὲς καὶ ἄβαφες ζῶνες. Στὸ κέντρο τῆς δισκοειδοῦς βάσης τρεῖς ὁμόκεντροι κύκλοι. Ὁ ὦμος καὶ ὁ δίσκος εἶναι ἀρκετὰ φθαρμένοι, ἔτσι ὥστε δὲν ἐπιτρέπουν νὰ διακρίνει κανεὶς τὴν ὑπαρξὴ μοτίβων. Κατὰ τὴν Mountjoy (MDP

126) τὸ ἀπιόσχημο αὐτὸ σχῆμα δὲν ἐμφανίζεται ("there is no evidence...") στὴν ΥΕ ΠΙΒ2 περίοδο. Τὸ ἴδιο σχεδὸν σχῆμα προέρχεται ἀπὸ τὴν Οἰκία στὶς Πλάκες τῶν Μυκηνῶν καὶ χρονολογεῖται στὴν ΥΕ ΠΙΒ2 (Γ. Ε. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1975, πίν. 138β, ἀριστερά) (εἰκ. 50, 1, πίν. 44β).

ΥΕ ΠΙΒ.

- η) Ἄβαφος κύαθος, FS 222 (ἀβαθέστερος σὲ σχῆμα). Λεῖπει τμήμα τοῦ χεῖλους, ὕψ. 0.042 μ., διαμ. 0.095 μ. περίπου, βάση ἐπίπεδη, διαμ. 0.037 μ. Πηλὸς καστανός, τραχύς, χωρὶς ἀλείφωμα. Πρβ. τὸν παρόμοιο κύαθο τοῦ χώρου 4: (δ) πιὸ πάνω καὶ βλ. τὰ σχετικὰ μὲ αὐτόν.

ΥΕ ΠΙΒ.

- θ) Ἀσάμινθος FS 1, συγκολλημένη ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, μήκ. 1.40 μ., ὕψ. 0.535 μ., πλάτ. 0.56 μ. στὸ μέσον, 0.57 καὶ 0.59 μ. στὰ ἄκρα, πάνω στὸ χεῖλος. Ἐλλειψοειδοῦς σχήματος στὶς δύο στενὲς πλευρὲς, μὲ τοιχώματα πάχ. 0.02 μ. ποὺ μειώνονται πρὸς τὴν ἐπίπεδη βάση, διαστ. 0.81×0.45 μ. Χεῖλος προεξέχον, τετράγωνης διατομῆς, τοῦ ὁποῖου τὴν περίμετρο διατρέχει ἀβαθὴς αὐλακα. Δύο ὀγκῶδεις ὀριζόντιες ἀγκύλες λαβὲς στὶς στενὲς πλευρὲς κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος μὲ ἐμπέστα ἄκρα. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμείξεις χαλικοῦ. Γκρίζος πυρήνας ἀπὸ κακὴ ὀπτησι (εἰκ. 51, πίν. 45α).

- ι) Πιθαμορέας συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκαθίσταται πλήρως. Ἀπιόσχημος, ὅπως παραπάνω ὁ (α). Σωζ. ὕψ. 0.64 μ., σωζ. διαμ. 0.40 μ. Δύο μεγάλες λαβὲς ἀγκύλες πάνω στὴ μέγιστη διάμετρο τοῦ ἀγγείου. Λαμὸς κυλινδρικός, σωζ. ὕψ. 0.11 μ., διαμ. 0.15 μ., ἀπὸ τὸν ὁποῖο λείπει τὸ χεῖλος. Βάση ἐπίπεδη, διαμ. 0.15 μ. Πηλὸς καστανοκόκκινος τραχύς, ἀλείφωμα καστανοκόκκινο. Ἡ ἐπιδερμίδα τοῦ ἀγγείου ἀρκετὰ φθαρμένη (πίν. 45β).

- κ) Ψευδόστομος ἀμφορέας, FS 164, συγκολλημένος ἀπὸ πολλὰ τεμάχια· ὕψ. 0.344 μ., διαμ. 0.322 μ., διαμ. βάσ. 0.10 μ. Πηλὸς καστανοκίτρινος μὲ προσμείξεις, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανόμαυρη. Στὴ βάση τοῦ ὅμου καὶ λίγο πιὸ κάτω ἀπὸ τὴ μέγιστη διάμετρο ἀνὰ τρεῖς καὶ δύο ἀντίστοιχα ταινίες. Ταινία στὴν περίμετρο τῆς βάσης καὶ γύρω ἀπὸ τὸ στόμιο. Στὸν δίσκο σπείρα καὶ στὴ ράχη τῶν λαβῶν κατὰ πλάτος παράλληλες γραμμές. Στὸν ὅμο τὸ μοτίβο τῶν τριπλῶν θυσάνων (FM 72). Κατὰ μῆκος τῶν λαβῶν ἀνὰ τρεῖς διαμπερεῖς ὁπὲς γιὰ τὴ διευκόλυνση τῆς ὀπτησις. Παρόμοιο ἀγγεῖο, διακοσμημένο ἐπίσης μὲ τέσσερις τριπλοὺς θυσάνους, Tassel (πλὴν τοῦ παρακάτω ἀγγείου —μ— ἀπὸ τὸν ἴδιο χώρο) βρέθηκε καὶ στὸν χώρο 17 (βλ. πιὸ πάνω στὸν κατά-

λογο τοῦ χώρου 17: η). Εἶναι λίγο ψηλότερο καὶ ἔχει τριγωνικότερο σχῆμα, μὲ τὴ μέγιστη διάμετρο ψηλότερα. Τὸ σφαιρικότερο σχῆμα τοῦ ἀμφορέα (κ) θυμίζει περισσότερο τὸν ψευδόστομο τῆς Οἰκίας Π τοῦ λόφου τῆς Παναγίτσας (χώρος 15), βλ. Mylonas-Shear, *PHM* πίν. 29 ἀρ. 123 καὶ σ. 103. Σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγησι τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μοτίβου βλ. στὸν κατάλογο τοῦ χώρου 17: (η) (εἰκ. 50, 3, πίν. 46α-β).

ΥΕ ΠΙΒ2.

- λ) Τεμάχια ψευδόστομου ἀμφορέα ἀπὸ τὸ σῶμα, τὴ βάση, τὴν περιοχὴ τῶν λαβῶν καὶ τοῦ δίσκου μὲ φθαρμένες τὶς ἄκρες, ὥστε ἡ συγκόλλησή τους νὰ εἶναι ἀδύνατη. Ὑψος ψευδοῦς στομίου 0.08 μ., διάμετρος δίσκου 0.06 μ. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμείξεις, ἄβαφος. Ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα παρόμοιος μὲ τὸν προηγούμενο (κ) (πίν. 43β).

ΥΕ ΠΙΒ.

- μ) Ψευδόστομος ἀμφορέας, FS 164, ὕψ. 0.354 μ., διαμ. 0.339 μ., διαμ. βάσ. 0.102 μ. Πηλὸς ρόδινος μὲ προσμείξεις, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανοκόκκινη. Ὁμοῖος ὡς πρὸς τὸ σχῆμα, τὶς διαστάσεις, τὴ διακόσμηση καὶ κατασκευὴ (πηλὸς κλπ.) μὲ τὸν παραπάνω ἀμφορέα (κ), πράγμα ποὺ κάνει πιθανὴ τὴν προέλευσή τους ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐργαστήριον. Διαφορές, ὅπως οἱ ὀκτὼ ἀνὰ δύο ἀντὶ τῶν συνολικῶν ἑξὶ ὁπῶν στὶς λαβὲς χάριν τῆς ὀπτησις ἢ τὸ στενότερο στόμιο, εἶναι ἐπουσιώδεις. Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ χρονολόγησι τοῦ σχήματος καὶ τοῦ μοτίβου τῶν τριπλῶν θυσάνων τοῦ ὅμου βλ. τὸν τρίτο παρόμοιο ἀμφορέα ἀπὸ τὸν χώρο 17 (κατάλογος χώρου 17: η) (εἰκ. 50, 4, πίν. 48α).

ΥΕ ΠΙΒ2.

- ν) Τμήμα πλακοειδοῦς τριβείου ἢ μυλόπετρας ἀπὸ μαλακὸ λίθο, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος στὸ ἓνα σωζόμενο ἄκρο, σωζ. μήκ. 0.16 μ., πλ. 0.08 μ., πάχ. 0.025 μ. (πίν. 42β).

- ξ) Δύο μικρὰ τεμάχια κονιάματος διακοσμημένα ἀντίστοιχα μὲ λευκὰ καὶ κόκκινο χρῶμα.

- ο) Λίθινος σφαιρικὸς τριπτήρας ἀπὸ ἀνδεσίτη, διαμ. 0.07 μ. μὲ ἔχνη τριβῆς.

- * Ομάδα 249 (βάθ. 1.25-1.42 μ.). Ὅστρακα ἀπὸ χεῖλη ἄβαφων κυλίκων μὲ γωνιώδες περίγραμμα. Βάσεις ὑψίποδων σκύφων. Λαβὲς ὀλόβαφων σκύφων. Τεμάχιο ταινιωτῆς λαβῆς ἀπὸ ΜΕ γκρίζο μινεῖο ἀγγεῖο.

ΥΕ ΠΙΒ2.

Δάπεδο Γα (βάθ. ± 1.07 μ.)

- * Ομάδα 64 (ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου, βάθ. 1.05-1.10 μ.): Τεμάχια χεῖλους πιθοειδῶν ἀγγείων.

Τεμάχιο χυτροειδούς άγγείου. Στελέχη τεσσάρων κυλίκων. Λαβές ταινιωτές κυάθων και άγκύλες σκύφων. Χείλη λεκανίδων και άβαφων κυλίκων με γωνιώδες περίγραμμα. Βάσεις και χείλος κυπέλλων. Τεμάχια ολόβαφων άγγείων. Χείλη βαθιών σκύφων. Τμήμα σκύφου του τύπου με ρόδακα (*MDP* 131 εικ. 162 άρ. 1: *YE* ΠΙΒ2 και σ. 151 εικ. 190 άρ. 2: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη, βλ. και Schönfeld 1988, 196 για την εμφάνιση του τύπου αυτού ήδη στη Μέση *YE* ΠΙΒ). Κάτω τμήμα ανθρώπομορφου ειδωλίου, με κοίλο έσωτερικό (εικ. 34 άρ. 13-22).

YE ΠΙΒ2.

- * Ομάδα 84 (άπό τό «ξύσιμο» του δαπέδου σε βάθος 1.05 μ.): Όστρακα άπό δύο χυτροειδή μαγειρικά σκεύη και ένα τριποδικό. Τεμάχιο άβαφου κυπέλλου. Όστρακο άπό τον ώμο ψευδόστομου (με μοτίβο ίσως τριπλών θυσάνων, *FM* 72). Όστρακο άπό σκύφο με μοτίβο Ν, *FM* 60. Όστρακα άπό δύο βαθείς σκύφους Α' με ολόβαφο έσωτερικό (*MDP* 150: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη, ένώ κατά τον Schönfeld 1988, 196 και σημ. 228, τέτοια άγγεία με ολόβαφο έσωτερικό βρίσκονται στην Τίρυνθα ήδη στη Μέση *YE* ΠΙΒ και στις Μυκήνες στην *YE* ΠΙΒ1) (εικ. 35 άρ. 1-6).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

- * Ομάδα 67 (άπό τον καθαρισμό των άρμών της επιφάνειας των τοίχων Κ και Ξ, σε βάθ. 0.85 μ.): Όστρακα άπό χείλος χυτροειδούς άγγείου. Χείλη άβαφων κυλίκων και τμήμα άλλης ολόβαφης. Χείλος σκύφου με κάθετη πορφύρα (*MDP* 117 εικ. 143 άρ. 2, 5, 13: *YE* ΠΙΒ1). Όστρακο άπό σκύφο Α' με ολόβαφο έσωτερικό και μοτίβο τριγλύφου (*MDP* 150 εικ. 189 άρ. 12: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη, βλ. και Schönfeld ό.π. ομάδα 84) (εικ. 35 άρ. 7-14).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

- * Ομάδα 68 (άπό τό έσωτερικό της γωνίας μεταξύ των τοίχων Κ και Ξ, σε βάθ. 0.78-1.00 μ.): Τεμάχια πιθοειδούς σκεύους. Χείλη ύψίποδων ολόβαφων σκύφων *FS* 304 (*MDP* 92 εικ. 112 άρ. 7: *YE* ΠΙΑ2, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1977, 1: *YE* ΠΙΑ2-Β2, ένώ κατά τον Podzuweit οί ολόβαφες κύλικες συνεχίζονται και στην ΠΙΓ: Podzuweit 1981, 202). Χείλη άπό σκύφους Α' με διακόσμηση κρεμαστών ήμικυκλίων *FM* 44, μοτίβων σε σχήμα V *FM* 59 και τριγλύφων *FM* 75 (εικ. 35 άρ. 15-23).

YE ΠΙΒ.

- * Ομάδα 81 (μεταξύ των τοίχων Κ και τ, βάθ. 0.67-1.07 μ.): Τεμάχιο κεραμίδας (πηλός καστανόφαιος με προσμείξεις, ή μία επιφάνεια φέρει καστανό επίχρισμα). Όστρακο άπό σκεύος μαγει-

ρικό (;) με επίχρισμα καστανό σκούρο πάνω στο όποιο πινελιές λευκού επίθετου χρώματος. Λαβή άρύταινας. Τεμάχια γεφυρόστομης πρόχου *FS* 249 (πρβ. *MDP* 148 εικ. 168: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη). Τεμάχια ολόβαφων κυλίκων (εικ. 36 άρ. 1-8).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

- ρ) Τμήμα έλλειψοειδούς μυλόπετρας άπό άνδρείτη λίθο, σωζ. μήκ. 0.20 μ., πλάτ. 0.15 μ., πάχ. 0.062 μ. Σχετικά με παρόμοιου είδους μυλόπετρες βλ. πιό πάνω στον κατάλογο του χώρου 5: (ε) (εικ. 52, 2).

- σ) Τεμάχια μαλακής κόκκινης ύλης που αφήνει κόκκινα ίχνη κατά την τριβή της, προφανώς χρωστικής ουσίας. Για την άνάλυση που έγινε στο Χημείο του Έθνικού Μουσείου, βλ. σημ. 118.

- * Ομάδα 94 (άπό την επιφάνεια του ηηλοχώματος πάνω στο πλακόστρωτο, Ν. του τοίχου Κ, σε βάθ. 0.86-1.25 μ.): Πόδια άπό δύο τριποδικά άγγεία. Σαράντα ένα στελέχη κυλίκων, άβαφα σε μεγαλύτερο ποσοστό. Τεμάχιο σκύφου του τύπου με ρόδακα (*MDP* 131 εικ. 162 και σ. 151 εικ. 190: *YE* ΠΙΒ2 και ΠΙΓ Πρώιμη). Όστρακα άπό ολόβαφες κύλικες και ύψίποδες σκύφους ολόβαφους (βλ. *MDP* 90, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Podzuweit 1981, 202). Δύο όστρακα άπό βαθείς σκύφους Β' με μοτίβο φολιδωτού τριγώνου *FM* 42 τό ένα και με τρίγλυφα *FM* 75 τό άλλο (*MDP* 130 εικ. 161: *YE* ΠΙΒ2). Όστρακα άπό σκύφους, λεκανίδες ή κρατήρες με ολόβαφο έσωτερικό και ταινιωτή έξω διακόσμηση (*MDP* 149 εικ. 188, σ. 152 εικ. 192 και σ. 153 εικ. 196: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη). Χείλος χειροποίητης μικκύλης πρόχου (*MDP* 126 εικ. 153 άρ. 1: *YE* ΠΙΒ2). Άνάμεσα στα όστρακα επίσης λαβή στριφτή άγκύλη άπό άγγείο της *YE* ΠΙΓ Μέσης, άπό άνοικτό άγγείο ολόβαφο μέσα και έξω (πρβ. παρόμοιες λαβές άπό τη Βορεία Κρήνη της Άκροπόλεως Άθηνών, Ο. Broneer, *Hesperia* 8, 1939, 394 εικ. 75 b-e, επίσης *MDP* 163 εικ. 206 και Podzuweit 1978, 493 και 485 εικ. 34 άρ. 6) που προφανώς παρεισέφρησε άπό ψηλότερα στρώματα (εικ. 36 άρ. 9-16).

YE ΠΙΓ Πρώιμη.

- * Ομάδα 86 (άπό την παραβίαση του δαπέδου στη Β. πλευρά του χώρου σε βάθ. 1.10-1.44 μ.): Όστρακα άπό σκύφο τύπου Α' και κύαθο με ολόβαφο έσωτερικό (*MDP* 150 εικ. 189: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη), διακοσμημένο τό πρώτο ίσως με πορφύρα *FM* 23 (βλ. και Schönfeld 1988, 196 και 175 εικ. 5 άρ. 9 και σ. 193 εικ. 9 άρ. 9 για την εμφάνιση σκύφων με ολόβαφο έσωτερικό ήδη στην πρώιμη φάση της Μέσης *YE* ΠΙΒ) (εικ. 36 άρ. 17-19).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

ΤΜΗΜΑ Ιβ

* Ομάδα 112 (ὄστρακα σὲ ἐπαφή μὲ τὸ δάπεδο πλέσσης Ββ σὲ βάθ. 1.40 μ.): Τεμάχιο ἀπὸ γωνιώδη ὦμο ἀλάβαστρου (;) μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση. Χεῖλος ἄβαφης κύλικας καὶ τεμάχιο ἀπὸ σκύφο προφανῶς τύπου Β' (ἢ Α') μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ καὶ ταινίες στὴν ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια (τῆς ΥΕ ΠΙΒ2 ἢ ΠΙΓ Πρώιμης κατὰ περίπτωσιν, βλ. *MDP* 130 εἰκ. 161 καὶ σ. 150 εἰκ. 189) (εἰκ. 37 ἄρ. 1-3). ΥΕ ΠΙΒ2 (ἢ ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη).

* Ομάδα 69 (γύρω ἀπὸ τὸν σκελετὸ VI, βάθ. 1.15-1.31 μ.): Τμήμα ἀπὸ τὴν ἄκρην ἐπίπεδης κεραμίδας στέγης (μὲ ἀνυψωμένη παρυφή, πᾶχ. 0.03 μ., σωζ. ὕψ. παρυφῆς 0.06 μ. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμείξεις, ἐπιφάνειες ἄνω καὶ κάτω μὲ ἀλείφωμα κιτρινοπράσινο, ἴχνη παράλληλα ἀπὸ ἐργαλεῖο λείανσης ἴσως στὴν κάτω ἐπιφάνεια (βλ. σημ. 132). "Ὁστρακα μαγειρικοῦ σκεύους μαυρισμένου ἀπὸ φωτιά. Στελέχη, βάσεις καὶ χεῖλη ἀπὸ πέντε τουλάχιστον κύλικες ἄβαφες μὲ γωνιώδεις καὶ κυρτὸ περίγραμμα. "Ὁστρακα ἀπὸ κύλικες καὶ ὑψίποδες σκύφους ὀλόβαφα μέσα καὶ ἔξω. Χεῖλος ἄβαφου κρατήρα. Δύο ὄστρακα ἀπὸ χεῖλος σκύφου τύπου Α' (FS 284) μὲ μοτίβο τριγλύφου (FM 75) καὶ δικάμπλου τόξου (FM 62 tricurved arch). Τμήμα μεγάλου ἀγγείου (ἀμφορέα ἢ κρατήρα) μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση. Κεφάλι εἰδωλίου ταύρου. Δύο δόντια κάπρου (εἰκ. 37 ἄρ. 4-13). ΥΕ ΠΙΒ.

* Ομάδα 148 (ὄστρακα ἀπὸ τὸν καθαρισμὸ τῶν καλυπτηρίων τοῦ ὄχετοῦ): "Ἐνα στέλεχος ἄβαφης κύλικας. Στέλεχος καὶ βάση ὑψίποδος σκύφου διακοσμημένου μὲ ταινίες. Τεμάχιο σκύφου Α' διακοσμημένου μὲ δικάμπλου τόξα FM 62 μὲ παραπληρωματικὸς κύκλους (*MDP* 96: FM 62 καὶ σ. 122 ἄρ. 21: ΥΕ ΠΙΒ1 καὶ 2 ἀντίστοιχα). Χεῖλος σκύφου μὲ διακόσμηση ὁμόκεντρων συνεχῶν ἡμικυκλίων FM 44 καὶ ζώνη συνεχῶν ἀντιθετικῶν μοτίβων σὲ σχῆμα V, FM 59 (*MDP* 94 ἄρ. 20 καὶ 30: ΥΕ ΠΙΒ1). "Ὁστρακο μὲ μοτίβο ἀκιδωτοῦ πλαισίου (arrow fringe) (*MDP* 94 εἰκ. 114 ἄρ. 40: ΥΕ ΠΙΒ1). ΥΕ ΠΙΒ.

* Ομάδα 113 (ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ὄχετοῦ, πάνω τμήμα): Μικρὸ τεμάχιο κεραμίδας στέγης (ἢ σκεύους μὲ εὐθύγραμμα τοιχώματα). Πηλὸς καστανοκόκκινος μὲ προσμείξεις. Τεμάχια τριῶν χυτροειδῶν μαγειρικῶν σκευῶν. "Ἐνα πόδι τριποδικοῦ σκεύους. Στελέχη ἐννέα κυλικῶν ἄβαφων. Τρεῖς λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ ἄβαφα μεγάλα ἀγγεῖα (πρόχους ἢ ἀμφορεῖς). Τέσσερις ταινιωτὲς ἀπὸ μικρὰ ἀγγεῖα. Βάση (ἀπὸ σκύφο Α') διακοσμημένη στὸν πυθμένα μὲ ὁμόκεντρους κύκλους. Χεῖλος ἀπὸ κύλικο τύπου Ζυγουριῶν (FS 258A) διακοσμημένη μὲ ἄνθος (FM 18B): *MDP* 114 εἰκ. 141: ΥΕ ΠΙΒ1. Χεῖλος ἀπὸ ὀλόβαφη κύλικα (βλ. πιδὸ πάνω ὁμάδα 68). Χεῖλη ἀπὸ ὑψίποδες σκύφους καὶ λεκανίδες μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση. Τμήμα ἀπὸ τὴ μέση κυπέλλου FS 226 χωρὶς αὐλακώσεις, στοιχεῖο τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν Μουντιγιό ἀπαντᾷ συχνότερα στὴν ΥΕ ΠΙΒ2 καὶ Γ Πρώιμη καὶ σπανιότερα στὴν ΥΕ ΠΙΒ1: *MDP* 112, 128, 147. "Ὁστρακα ἀπὸ σκύφο ἢ κύλικο ὀλόβαφα. Κεφάλι πτηνόσχημο ἀπὸ ἀνθρωπόμορφο εἰδῶλιο, πολὺ στενὸ ὅμως, ποὺ δὲν ἀπαντᾷ οὔτε καὶ σὲ αὐτοὺς τοὺς ἀσυνήθιστους, "unusual", τύπους ἀνθρωπόμορφων εἰδωλίων τῆς E. French 1971 πίν. 24a, σ. 147 (εἰκ. 37 ἄρ. 14-29). ΥΕ ΠΙΒ.

* Ομάδα 150 (ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ὄχετοῦ, μέχρι τὸν πυθμένα): Στελέχη ἀπὸ τέσσερις ἄβαφες κύλικες καὶ χεῖλος ὀλόβαφης κύλικας μὲ γωνιώδεις περίγραμμα. "Ὁστρακα ἀπὸ τὸ κάτω τμήμα κυπέλλου μὲ διακόσμηση δικάμπλου τόξων (FM 62). Τμήμα ἀπὸ τὴ μέση κυπέλλου μὲ αὐλακώσεις καὶ σπείρα στὸ κάτω διάχωρο (βλ. σχετικὰ πιδὸ πάνω ὁμ. 113). Λαβὴ καὶ τμήμα σώματος ἀπὸ σκύφο τύπου Α'. Δύο ὄστρακα ὀλόβαφα ἀπὸ κύλικες ἢ ὑψίποδες σκύφους (βλ. σχετικὰ πιδὸ πάνω ὁμάδα 68). "Ὁστρακο ἀπὸ κύπελλο (;) μὲ τὸ κάτω τμήμα πορφύρας (FM 23) καὶ ἐνστικτο κύκλο (FM 27). Τεμάχια μαγειρικῶν σκευῶν. ΥΕ ΠΙΒ.

Χῶρος 20 (παρένθ. πίν. Α ἄρ. 20 καὶ πίν. 47)

Β. ἀκριβῶς τοῦ χώρου 1 ἐκτείνεται μικρὸ τμήμα τοῦ κατεστραμμένου ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα χώρου 20, διαστ. 3.10×1.10 μ. Ὁ χώρος αὐτὸς μοιράζεται μὲ τὸν 1 τὸν μεσότοιχο (N) καὶ ὀρίζεται ἀπὸ Δ. ἀπὸ τὴν πρὸς Β. προέκταση τοῦ τοίχου (χ), ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν Δ. πλευρικὸ τοῖχο τοῦ χώρου Ιβ. Ἀπὸ Ἀ. ὀρίζεται ἀπὸ τὸν τοῖχο (Ο'), ὁ ὁποῖος «δένει» στὸ Ν. ἄκρο του μὲ τὸ θεμέλιο τοῦ (N) ποὺ ὅπως προαναφέρθηκε (βλ. πιδὸ πάνω στὸν χῶρο Ι) σχη-

ματίζεται πλατύτερο, εξέχοντας πρὸς Β. Γιὰ τὴ δημιουργία τῆς ὀδόντωσης αὐτῆς φαίνεται ὅτι συνέβαλε τὸ θεμέλιο παλαιότερου, προϋπάρχοντος βαθύτερα τοίχου, πάνω στὸν ὁποῖο τοποθετήθηκε ὁ νεότερος, μετατοπισμένος ὅμως λίγα ἑκατοστὰ πρὸς τὰ πίσω, γιὰ λόγους στατικούς —κατ' ἀναλογία πρὸς τοὺς τοίχους (Μ) καὶ (Μ*) στοὺς χώρους 16-17, τοὺς (Δ) καὶ (ε), καὶ τοὺς (Ο) καὶ (Ο*) στὸν χώρο 7.

Οἱ δύο φάσεις χρήσης τοῦ χώρου διαπιστώνονται πράγματι στὸ ἐσωτερικό του ἀπὸ τὰ ἐξῆς δεδομένα: σὲ βάθ. 2.10 ἀνατολικά ἕως 2.20 μ. δυτικά καὶ κοντὰ στὸν ὀχετό (ὁ ὁποῖος συνεχίζεται καὶ μέσα στὸν χώρο 20 προερχόμενος ἀπὸ τὸν 1), ἐμφανίζεται στρῶμα δαπέδου ἀπὸ πατημένο πηλόχωμα, πᾶχ. 0.07-0.10 μ., πὺ ἐδράζεται πάνω στὸ παρθένο ἔδαφος. Τὸ δάπεδο, (Α), στὴν πρὸς Δ. πορεία του, περνᾷ κάτω ἀπὸ τὸν πυθμένα τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ (πὺ στὸ σημεῖο αὐτὸ βρίσκεται σὲ βάθ. 2.14 μ., —βάθος ἐδράσεως τῶν πλευρικών λίθων πὺ ὀρίζουν τὸ ἀνοιγμά του), κατευθυνόμενο πρὸς τὸν τοῖχο (χ). Ἐτσι ἡ παλαιότερη φάση τοῦ χώρου 20 ἀποδεικνύεται προγενέστερη τῆς κατασκευῆς καὶ χρήσης τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τῶν δαπέδων Βα καὶ Ββ τῶν χώρων 1α καὶ 1β ἀντίστοιχα.

Μιὰ νεότερη φάση ἀντιπροσωπεύει τὸ τοιχάριο (F), σωζ. μήκ. 0.70 μ., τὸ ὁποῖο χτισμένο πάνω στὴ Β. ὄψη τοῦ τοίχου (N), μὲ κατεύθυνση πρὸς Β., εἶναι θεμελιωμένο σὲ ἐπίχωση 0.15-0.18 μ. πὺ καταργεῖ τὸ δάπεδο αὐτό. Στὴν ἴδια ἐπίχωση, 0.70 μ. δυτικότερα πατοῦν καὶ οἱ πλευρικοὶ λίθοι τοῦ ὀχετοῦ, ὁ ὁποῖος ἔτσι ἀποδεικνύεται σύγχρονος μὲ τὸ τοιχάριο (F). Τὸ τελευταῖο σώζεται σὲ μία μόνο στρώση λίθων, αὐτὴ ἀκριβῶς τοῦ θεμελίου. Κανένα ἴχνος δαπέδου δὲν ἐπισημάνθηκε στὸ βάθος αὐτὸ ἢ ψηλότερα πὺ θὰ συνέδεε τὸ τοιχάριο (F) μὲ μιὰ ἀκόμα βαθτὴ ἐπιφάνεια μέσα στὸν χώρο 20, νεότερη ἀπὸ αὐτὴ τοῦ προαναφερθέντος δαπέδου (Α). Ἡ ἐπίχωση ὅμως στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐμφάνιζε ἐξαρχῆς μία ἔντονη κλίση, τὰ ἐπιφανειακά ταραγμένα χρώματα ἔφθαναν ἀρκετὰ χαμηλά, λίγο πὺ πάνω περίπου ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ τοιχαρίου, ὥστε ἡ ἐξαφάνιση κάποιων στοιχείων στὸ βάθος αὐτὸ νὰ θεωρεῖται βέβαιη.

Τὰ ὄστρακα πὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ ἐπίχωση πᾶχ. 0.15-0.20 μ. πάνω ἀπὸ τὸ ἐπικλινὲς δάπεδο (Α) σὲ βάθ. 2-2.20 μ. (ὁμάδα 152), περιεῖχαν ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΑ2-Β1 περιόδου, μὲ σαφὴ ἔλλειψη δειγμάτων τῆς ΥΕ ΙΙΒ2, στοιχεῖο πὺ χρονολογεῖ τὴν κατάργηση τοῦ δαπέδου στὴν περίοδο αὐτὴ προσφέροντας συγχρόνως ἕνα *terminus post quem* γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὀχετοῦ.

Τὴν παλαιότερη φάση μέσα στὸν χώρο ἀντιπροσώπευε ὅμως ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς κοιλώματος μέσα στὸ παρθένο ἔδαφος, κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο καὶ μάλιστα κάτω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ. Στὸ κοίλωμα αὐτό, τὸ ὁποῖο διαγραφόταν καθαρὰ πάνω στὴν παρεῖα τῆς τομῆς πὺ δημιούργησε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, εἶχε διατηρηθεῖ στὴ θέση του τμῆμα ἑνὸς τριποδικοῦ μαγειρικοῦ σκεύους (ὁμάδα 166), τὸ ὑπόλοιπο τοῦ ὁποῖου εἶχε χαθεῖ παρασυρμένο μέσα στὰ χρώματα τῆς τομῆς. Σφραγισμένο ἀπὸ τὸ δάπεδο (Α), τὸ κοίλωμα μὲ τὸ ἀγγεῖο ἀνήκει σὲ μιὰ φάση πρὶν ἀπὸ τὴν κατασκευὴ, χρῆση καὶ ἐγκατάλειψη τοῦ δαπέδου, δηλ. πρὶν ἀπὸ τὴν ΥΕ ΙΙΑ2/Β1 περίοδο, παρέχοντας ἔτσι καὶ μιὰ χρονολογικὴ *ante quem* ἔνδειξη γιὰ τὸ ἀγγεῖο.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 152 (βάθ. 2-2.20 μ.): Τεμάχια ἀπὸ πιθάρι μὲ παχιά τοιχώματα καὶ περιμετρικὴ πλαστικὴ ταινία. Χεῖλος χυτροειδοῦς μαγειρικοῦ σκεύους. Τμῆμα χεῖλους ὑψίποδος σκύφου ἄβαφου ἀπὸ πορτοκαλόχρωμο πηλὸ τραχύ, μὲ στιλπνὴ ἐπιφάνεια.

Τεμάχια κυλίκων ἀπὸ τὸν ἴδιος ποιότητας πηλὸ μὲ αὐτὸν τοῦ προηγούμενου ἀγγείου καὶ στιλπνὴ ἐπιφάνεια. Ὁστρακο ἀπὸ κλειστὸ ἀγγεῖο ἀπὸ κιτρινωπὸ πηλὸ μὲ διακόσμηση σπείρας, ἀπολεπισμένης. Δύο τεμάχια ὑψίποδης κύ-

λικας με διακόσμηση φολίδων FM 70 (MDP 65 εικ. 75 άρ. 3, 4, σ. 52 άρ. 15: YE IIIA1). Δύο όστρακα με εικονιστική παράσταση ψαριού που φέρει κατά μήκος του όλόβαφου σώματος έγχάρακτο ζίκ-ζάκ· έγχάρακτος επίσης κύκλος για την απόδοση του ματιού. Βάση από κύπελλο με διακόσμηση σπειρών FM 46 (MDP 68 άρ. 19 και σ. 70 FM 46: YE IIIA2). Όστρακα από μεγάλο κλειστό άγγείο με διακόσμηση καρδιόσχημου (FM 12) και παπύρου (FM 11) (MDP 54 εικ. 60 άρ. 1: YE IIIA1) και άλλο από το ίδιο ίσως άγγείο με σειρά φύλλων (FM 64) (MDP 52 άρ. 13, σ. 59 εικ. 67 άρ. 3: YE IIIA1). Δύο όστρακα από όλόβαφες κύλικες με μαύρη και κοκκινοπορτοκαλί βαφή αντίστοιχα (MDP 90 εικ. 108: YE IIIA2, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1977, 1, Podzuweit 1981, 202) που άνή-

κουν, λόγω και των υπολοίπων όστράκων, στην πρώιμή τους φάση (YE IIIA2-B1) (πίν. 48β). YE IIIA2-B1.

Όμάδα 166. Με την ένδειξη αυτή καταχωρήθηκε το τμήμα του τριποδικού άγγείου μέσα σε κοίλωμα άνοιγμένο στο παρθένο έδαφος σε βάθ. 2.43-2.63 μ. Πρόκειται για το 1/3 του συνόλου του άγγείου, που σώζεται από το κάτω τμήμα του χείλους μέχρι το μέσο περίπου του ενός ποδιού. Πηλός καστανός κόκκινος με γκρίζο πυρήνα λόγω κακής όπτησης του άγγείου, με πολλές προσμείξεις. Η μία σωζόμενη λαβή, κάθετη, στρογγυλής διατομής, όπως επίσης στρογγυλής διατομής και το πόδι. Έντονα ίχνη φωτιάς στην κοιλιά και στα πόδια (εικ. 52, 3). Terminus ante quem YE IIIA2/B1.

Χώρος 18 (παρένθ. πίν. Α άρ. 18, πίν. 49α-β, 50α)

Όπως ο χώρος 1, έτσι και ο χώρος 18 άνήκει στις παρυφές του άνεσκαμμένου συνόλου και στις θέσεις εκείνες όπου ο σωστικός χαρακτήρας της άνασκαφής και η άνάγκη έπίσπευσής της δέν επέτρεψαν την όλοκλήρωση της έρευνας. Ο χώρος βρίσκεται Δ. ακριβώς του χώρου 17, με τον όποιο μοιράζεται έναν μεσότοιχο, τόν (υ). Από Ν. όρίζεται από τον τοίχο (Ζ), ο όποιος εκτείνεται στην ίδια περίπου ευθεία —και λίγο νοτιότερα— με τους δύο έπάλληλους τοίχους (Μ*) και (Μ) του χώρου 17, συνδέεται δε με τον τοίχο (υ). Ο τοίχος (Ζ), μετά από πορεία 3.50 μ. προς Δ., στρέφεται κατ' όρθή γωνία προς Ν., σχηματίζοντας τη ΒΔ. γωνία του χώρου 19, Ν. του χώρου 18. Ο χώρος 18 σχηματίζεται στενόμακρος, πλάτους μόλις 1-1.50 μ., όριζόμενος από Β. από τον τοίχο (ς'), παράλληλο περίπου προς τόν (Ζ) και με έλαφρά κλίση προς Β., που παρακολουθείται σε μήκ. 3 μ. περίπου. Το προς Δ. όριο του χώρου δέν βρέθηκε. Το τμήμα αυτό κατελάμβανε γωνιώδης τοίχος ενός νεότερου κτίσματος (τοίχος Λ), θεμελιωμένος σε έπίχωση πάχ. 0.50 μ. πάνω από το δάπεδο εκείνο με το όποιο συνδέονταν οί τοίχοι (Ζ), (υ) και (ς').

Το δάπεδο αυτό (Β) από καλά πατημένο κοκκινωπό πηλόχωμα άποκαλύφθηκε σε βάθ. 1.57-1.68 μ. Η έπιφάνειά του, αρκετά ισόπεδη, κατέληγε όμαλά πάνω στη Β. όψη του τοίχου (Ζ). Πάνω στο δάπεδο και κοντά στον τοίχο (Ζ) βρέθηκαν συγκεντρωμένα σε δύο σημεία θραύσματα άγγείων (πίν. 49α-β). Το γεγονός ότι δέν συμπληρώνονταν με αυτά πλήρη άγγεία χαρακτηρίζει τους δύο σωρούς μάλλον ως άπορρίμματα που κατέληξαν εκεί μετά τον καθαρισμό κάποιου χώρου. Από την ύπαρξη άνάμεσά τους σκύφων τύπου Β', το σύνολο των άγγείων αυτών χρονολογείται στην YE IIIB2 περίοδο. Στην ίδια εξέλλου περίοδο άνήκουν γενικά και οί ομάδες όστράκων που συγκεντρώθηκαν από την έπίχωση πάνω στο δάπεδο αυτό (όμάδες 236 και 257).

Από τους σωρούς των θραυσμάτων συγκολλήθηκαν τα εξής άγγεία: από τον πρώτο σωρό, (α) άρύταινα άβαφη από την όποία λείπει ή λαβή, (β) πιθαμοφόρισκος άβαφος, από τον όποιο λείπει μεγάλο τμήμα της κοιλιάς, (γ), (δ) και (ε) κύλικες άβαφες, (ζ) βαθύς σκύφος τύπου Β'. Άσυγκόλλητα, λόγω έλλειπών θραυσμάτων παραμένουν τεμάχια σκύφου τύπου Α' (η). Στον σωρό αυτό άνήκει και λίθινος μικρός χειροπέλεκυς (θ). Στον δεύτερο σωρό που ήταν σχεδόν άκουμπισμένος πάνω στην όψη του τοίχου (Ζ) είχαν συγκεντρωθεί τα τεμάχια ενός δεύτερου σκύφου τύπου Β' (ι).

Προκειμένου να διερευνηθεί το υπόστρωμα του δαπέδου (B) και να αποκαλυφθεί το θεμέλιο των τοίχων (υ) και (Z), πραγματοποιήθηκε τομή στο σημείο συμβολής των δύο τοίχων, στη ΝΑ. γωνία του χώρου. Από την τομή διαπιστώθηκε ότι το τμήμα του τοίχου (υ) B. της συμβολής του με τον τοίχο (Z) είναι θεμελιωμένο κατά τι ψηλότερα από αυτόν, σε βάθ. 2.12 μ. (πίν. 50α). Στην ίδια τομή εμφανίσθηκαν σε βάθ. 2.20 μ. υπολείμματα κιτρινωπού πηλοχώματος, τα οποία μπορούμε να θεωρήσουμε ως κατάλοιπα ενός παλαιότερου δαπέδου (A), έχοντας υπόψη το δεδομένο της ύπαρξης, στο ίδιο περίπου βάθος (2.12-2.20 μ.), πίσω από τον τοίχο (υ), του δαπέδου από πλέσια του χώρου 17, πάνω στο οποίο πατούσαν τα άγγεϊα, αλλά και εκείνου του χώρου 16, Ν. του 17.

Το κοκκινωπής ύφης δάπεδο (B) συγκρίνεται εξάλλου με παρόμοιας ύφης στρώμα, το οποίο έντοπίσθηκε στον χώρο 16 σε βάθ. 1.40 μ. και χαρακτηρίστηκε ως βατή επιφάνεια —άλλα και στον χώρο 7 σε βάθ. 1.50 μ.—, και αποδόθηκε στη νεότερη εκείνη οικοδομική φάση που αντιπροσωπεύεται από τους τοίχους (σ), (ε) και (Ο). Η επίχωση κάτω από τα δάπεδα εκείνα, αλλά και έδω κάτω από το δάπεδο (B) (όπως προέκυψε από τη διενεργηθείσα τομή, ομάδα 256), περιείχε ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη κεραμική. Η χρήση λοιπόν του δαπέδου (B) δεν διήρκεσε πολύ, δεδομένης και της κεραμικής που βρέθηκε επάνω του και που τοποθετείται και αυτή πλέον στο τέλος της ΥΕ ΠΙΒ2 και αρχή της ΠΙΓ περιόδου.

Μία εκ των υστέρων επέμβαση στον χώρο παρατηρείται και έδω από την ύπαρξη ενός μοναδικού κρανίου —χωρίς κανένα άλλο ίχνος όστων— που βρέθηκε 0.20 μ. ψηλότερα από τον σωρό των άγγεϊων, πάνω στην επιφάνεια του τοίχου (Z) (πίν. 49β). Ανήκει ασφαλώς σε κάποια διαταραγμένη ταφή της περιοχής, από τα όσα της όποιας μόνο το κρανίο κατέληξε στη θέση αυτή. Πότε ακριβώς συνέβη ή ενέργεια αυτή δεν μπορεί να διευκρινισθεί. Η κατάληξη όμως του κρανίου πάνω στην επιφάνεια του τοίχου (Z) προϋποθέτει ασφαλώς την ημιδιάλυση του τοίχου και βέβαια την κατάργηση της οικιστικής χρήσης του ίδιου του χώρου και του περιβάλλοντός του.

Ο γωνιώδης τοίχος (Λ), του οποίου η επιφάνεια βρισκόταν μέσα σε ταραγμένη επίχωση, δεν έτυχε ιδιαίτερης έρευνας. Χτισμένος μέσα στην επίχωση που κατήργησε το δάπεδο του χώρου 18, κρίνεται σαφώς μεταγενέστερος της ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμης περιόδου. Του τοίχου αυτού αποκαλύφθηκε μόνο η επιφάνεια.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

* Ομάδα 256 (από τομή στο δάπεδο B και ως το δάπεδο A, σε βάθ. 1.68-2.20 μ.): Τεμάχια από χυτροειδή μαγειρικά σκεύη, μεταξύ των οποίων ένα τριποδικό. Λαβές ταινιόσχημες από λεκανίδες και άλλες στρογγυλές διατομής από μεγάλα κλειστά άγγεϊα (άμφορες, πρόχους). Χείλη άβαφων κυλικών FS 265 (Wardle 1969, 289 rounded, εικ. 11 άρ. 108: ΥΕ ΠΙΒ1). Χείλη σκύφων FS 284 (Wardle 1969, 291 εικ. 12 άρ. 119, 122: ΥΕ ΠΙΒ1). Χείλη κυλικών με όλόβαφο έσωτερικό (Schönfeld 1988, πίν. 1 άρ. 28, σ. 173 εικ. 4 άρ. 5: Πρώιμη ΥΕ ΠΙΒ). Χείλη και βάσεις όλόβαφων κυλικών και ύψιποδων σκύφων (MDP 90 εικ. 108: ΥΕ ΠΙΑ2 και Schönfeld 1988 πίν. 1 άρ. 32, σ. 169: Άκμή, floruit, στην Πρώιμη ΥΕ ΠΙΒ που υποχωρεί στη Μέση ΥΕ ΠΙΒ, για τις κύλικες βλ. επίσης

French 1967, 170, Rutter 1977, 1 και Podzuweit 1981, 202 για τη συνέχιση των όλόβαφων κυλικών στην ΥΕ ΠΙΒ και ως την ΠΙΓ). Δακτυλιόσχημη βάση από σκύφο FS 284 με όλόβαφο έσωτερικό, άβαφο έξω από σκύφο του τύπου με διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους ή τύπου με ρόδακα, MDP 151 εικ. 190 και σ. 152 εικ. 193 και σ. 146 εικ. 183: ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμη, Wardle 1973, 318 άρ. 89, σ. 319 εικ. 12 άρ. 89 και French 1969, 87 και 85 εικ. 11 άρ. 3, Schönfeld 1988, 196: γενικά για σκύφους με όλόβαφο έσωτερικό, του τύπου με ταινία μέσου πάχους και άλλους, που εμφανίζονται στην ΥΕ ΠΙΒ2, Wardle, ή στη Μέση ΥΕ ΠΙΒ, Schönfeld (εικ. 38 άρ. 1-10). ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

Σπασμένα αγγεία πάνω στο δάπεδο (B)

- α) Ἀρύταινα ἄβαφη, FS 236. Ὑψ. 0.052 μ., διαμ. 0.075 μ. Λείπει ἡ λαβή. Πηλὸς ρόδινος, ἀλείφωμα κιτρινωπό, μέσα καὶ ἔξω, ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν ἄβαφων τοῦ κανονικοῦ τύπου, standard fabric τοῦ Wardle 1969, 281. Πρβ. Mountjoy 1976, 102 εἰκ. 14 ἄρ. 184: YE ΠΙΒ1, MDP 204: τὸ σχῆμα ἐμφανίζεται στὴν YE ΠΙΑ2 ὡς σφαιρικό καὶ γίνεται στὴν YE ΠΙΒ ἁβαθέστερο. O. Broeneer, *Hesperia* 2, 1933, 371 εἰκ. 44c, H. Döhl κ.ἄ., *Tiryns* VI (1973) 163 εἰκ. 12, B19 ἀπὸ τὸν Βόθρο στὰ Ἱρία: YE ΠΙΓ1, Blegen, *Zygouries* 142 εἰκ. 133 (εἰκ. 52, 4, πίν. 51α).
YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.
- β) Πιθαφορίσκος ἄβαφος, FS 48 small, ὕψ. 0.24 μ., διαμ. 0.255 μ., βάση δισκοειδῆς. Λεῖπουν πολλὰ κομμάτια. Ἀπὸ τὶς λαβὲς διατηρεῖται μόνο μία ταινιωτή, κάθετη στὸν ὦμο. Πηλὸς καστανὸς ἀνοικτός, ἀλείφωμα κιτρινωπό. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν στιλβωτῶν ἄβαφων, polished fabric τοῦ Wardle 1969, 281. MDP 202: «ὁ τύπος FS 48 small δὲν ὑπάρχει πιά στὴν YE ΠΙΓ περίοδο» (εἰκ. 53, 1).
YE ΠΙΒ2.
- γ) Κύλικα ἄβαφη, FS 267, ὕψ. 0.115 μ., διαμ. 0.13 μ. Λεῖπει μεγάλο τμήμα τοῦ αγγείου. Λαβὴ ταινιωτή, δακτυλιόσχημη πάνω στὸ χεῖλος. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν κανονικοῦ τύπου ἄβαφων, standard fabric τοῦ Wardle 1969, 281. Τὸ σχῆμα γνωστὸ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς YE ΠΙΑ2 κέ. περιόδου, πρβ. French 1965, 183 κέ., Mountjoy 1976, 99 εἰκ. 12, Hiesel 1981, 433 εἰκ. 52, 1 καὶ εἰκ. 53 ἀριστερὰ ἀπὸ κλειστὸ YE ΠΙΒ2 σύνολο (εἰκ. 53, 2, πίν. 50β).
YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.
- δ) Κύλικα ἄβαφη, FS 267, ὕψ. 0.09 μ., διαμ. 0.115 μ. Λεῖπει τμήμα τοῦ σώματος, τὰ λοιπὰ ὅ.π. γ) (εἰκ. 53, 3, πίν. 50γ).
- ε) Μικρὸ τμήμα κύλικας ἄβαφης ὅ.π. γ) καὶ δ).
- ζ) Βαθὺς σκύφος, FS 284, τύπου Β', ὕψ. 0.168 μ., διαμ. χεῖλ. 0.193 μ., βάσ. 0.075 μ. Λεῖπουν τεμάχια ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ αγγείου καὶ μία λαβή. Πηλὸς κιτρινωπός, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, βαφὴ καστανοκίτρινη ἕως καστανόμαυρη ἀπὸ ἄνιση ὅπτηση, ἀπολεπισμένη. Ὀλόβαφο ἐσωτερικά, ἔξωτερικά μοτίβο κεντρικοῦ τριγλύφου FM 75 μὲ ὀριζόντιες κυματιστὲς γραμμὲς μεταξὺ ομάδων κάθετων γραμμῶν, FM 43 ἐνἄλληλα ἡμικύκλια σὲ ἀντικριστὴ διάταξη. Βλ. MDP 131. N. Βερδελή - E. καὶ D. French, *AD* 20, 1965, Α', 142 σχ. 3 ἄρ. 5, 6 μὲ παρόμοιο κεντρικὸ τρίγλυφο, Wardle 1973, 315 κέ., εἰκ. 11 ἄρ. 64, 70. Ὁ τύπος Β' εἶναι

χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς YE ΠΙΒ2 περιόδου (εἰκ. 53, 5, πίν. 51β).

YE ΠΙΒ2.

- η) Τεμάχια ἀπὸ βαθὺ σκύφο τύπου Α', FS 284. Πηλὸς κιτρινωπός, ἀλείφωμα ὁμοιόχρωμο, βαφὴ καστανόμαυρη. Διακοσμημένος μὲ μοτίβο πλευρικοῦ τριγλύφου FM 75, λεπτὴ γραμμὴ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χεῖλους. Βλ. MDP 117 εἰκ. 143 καὶ σ. 129 FM 75.

YE ΠΙΒ.

- θ) Μικρὸς χειροπέλεκυς ἀπὸ γκριζοπράσινο λίθο, μὲ κυρτὲς τὶς δύο ἐπιφάνειες ποὺ συναντῶνται σὲ αἰχμὴ, μήκ. 0.068 μ., πλάτ. 0.025-0.048 μ., πᾶχ. 0.024 μ. Πρβ. παρόμοιο ἀπὸ τὴν Πύλο, Blegen, *PN* 61 ἄρ. 14, εἰκ. 115 ἄρ. 14 ἀπὸ YE ΠΙΒ σύνολο, trench LTV (εἰκ. 53, 2).

YE ΠΙΒ.

- ι) Βαθὺς σκύφος τύπου Β', FS 284, ὕψ. 0.14 μ., διαμ. χεῖλ. 0.20 μ., βάσ. 0.07 μ. Συγκολλημένος, λείπουν τεμάχια. Πηλὸς καστανός, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βαφὴ καστανόμαυρη, ἐσώβαφος. Διακοσμεῖται μὲ κεντρικὸ τρίγλυφο ἀπὸ στήλη ἐναλλήλων γωνιῶν μεταξὺ ομάδων κάθετων γραμμῶν καὶ κατακόρυφες κυματιστὲς γραμμὲς στὶς ἄκρες (FM 75 καὶ FM 58), ἐπίσης ομάδες μεμονωμένων ἡμικυκλίων στὰ διάχωρα δεξιὰ καὶ ἀριστερά. Πρβ. γιὰ τὸ τρίγλυφο, MDP 129 εἰκ. 159 ἄρ. 1, 3, A. J. B. Wace, *BSA* 25, 1922-23, 20 πίν. Ve, Iakovidis, *Destructions* 240 κέ. πίν. 21 καὶ Γ. E. Μυλωνᾶς, *ΠΑΕ* 1975 πίν. 131α (πίν. 51γ).

YE ΠΙΒ2.

Δάπεδο Β σὲ βάθ. 1.57-1.68 μ., ομάδες ὀστράκων πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο

- * Ομάδα 236 (βάθ. 1.55-1.57 μ.): Μεταξὺ ἄλλων YE ΠΙΒ ὀστράκων, τεμάχια πιθοειδοῦς αγγείου, χεῖλος λεκανίδας FS 294 (MDP 132 εἰκ. 163: YE ΠΙΒ2: τὸ σχῆμα ἐμφανίζεται στὴν YE ΠΙΒ2, διαδίδεται δὲ στὴν YE ΠΙΓ Πρώιμη) (εἰκ. 38 ἄρ. 11-17).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

- * Ομάδα 257 (βάθ. 1.50-1.68 μ.): Ἀνήκουν κατὰ τὰ 2/3 ἄβαφα ὀστρακα, μεταξὺ τῶν ὁποίων τεμάχια ἀπὸ χυτροειδῆ μαγειρικά σκεύη (σὲ ἓνα ἀπὸ αὐτὰ διακρίνονται ἱχνη λευκῆς βαφῆς πάνω στὸ καστανὸ ἐπίχρισμα). Πρόχυση θηλάστρου ἄβαφη. Λαβὲς τετράγωνης, στρογγυλῆς καὶ ἑλλειψοειδοῦς διατομῆς ἀπὸ μεγάλα κλειστὰ αγγεία. Χεῖλη λεκανίδων (Wardle 1969, 287 εἰκ. 11 ἄρ. 118: YE ΠΙΒ1). Χεῖλη κυλίκων FS 267 μὲ γωνιώδες περίγραμμα. Βάσεις-στελέχη ἀπὸ δώδεκα κύλικες (τμήμα τοῦ σώματος τῆς μιᾶς ἐμφανίζει κατὰ τό-

πους γκριζόμαυρα ίχνη ίσως από έπικασσιτέρωση (;), βλ. S. Immerwahr, *Hesperia* 35, 1966, 381). Μεταξύ των διακοσμημένων κύλικα (;) με όλόβαφο έσωτερικό (πρβ. για τó σχήμα Schönfeld 1988, 185 πίν. 1 άρ. 28, σ. 173 εικ. 4 άρ. 5: YE ΠΙΒ Πρώιμη). Τεμάχια άβαθών κυάθων FS 220 (*MDP* 111 εικ. 136: YE ΠΙΒ1), κυλίκων FC 256 με μοτίβο FM 62 (δικάμπυλο τόξο). Χείλη ύψίποδων

σκύφων (*MDP* 119 και 133: YE ΠΙΒ1, 2). Τεμάχιο χειροποίητου άγγείου (*MDP* 102, 126: YE ΠΙΒ1, 2). Χείλος όλόβαφου κυάθου (;), για τó σχήμα αυτό βλ. Schönfeld 1988, πίν. 1 άρ. 96 σ. 200: έμφανίζεται στη Μέση YE ΠΙΒ (εικ. 38 άρ. 18-24, εικ. 39 άρ. 1-9).

YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη, χρονολόγηση σέ συνδυασμό με τις ομάδες 236 και 256.

Οί μικροί χώροι 6, 13, 10, 14 και 12 (παρένθ. πίν. Α άρ. 6, 13, 10, 14 και 12)

Μεταξύ των χώρων 4 και 16 ό βράχος που ύψώνεται κατακόρυφα πίσω από τó συγκρότημα των δωματίων σχηματίζει μία ήμικυκλική έσοχή, τó έσωτερικό της όποίας καταλαμβάνουν σπαράγματα τοίχων, ανάμεσα στους όποιους σχηματίζονται μικρά διάχωρα, τά όποία και έρευνήθηκαν. Ή στενότητα των χώρων αυτών είναι τέτοια, ώστε και ή χρήση τους ως χώρων βοηθητικών να είναι άμφίβολη, πέραν του ότι δέν διαπιστώνεται πάντα σαφής σύνδεση των άποσπασματικών τοίχων τους με τους μεγαλύτερους χώρους που έκτείνονται πρds Β. Στη συνέχεια παρουσιάζονται όσοι άπ' αυτούς έμφανίζουν κάποιο ιδιαίτερο ενδιαφέρον.

Χώρος 6 (παρένθ. πίν. Α άρ. 6, πίν. 52α)

Είναι ό μακρόστενος χώρος μεταξύ των χώρων 5 από 'Α. και 13 από Δ., που όρίζεται μεταξύ των τοίχων (Γ) και (δ) από 'Α. και Δ. αντίστοιχα και (μ) από Β. Είναι ό μεγαλύτερος από τους υπόλοιπους (13, 10, 14 και 12), με διαστ. 3.80×1.30 μ. Ή διαπίστωση όμως αυτή έχει μόνο σχετική αξία καθ' όσον ό χώρος φαίνεται να έχει ύποστει κατά καιρούς διαρρυθμίσεις που έχουν άλλοιώσει τó άρχικό σχήμα του. Στο έσωτερικό του διαπιστώνεται π.χ. τó θεμέλιο ένός άποσπασματικού τοιχαρίου, του (γ), τó όποιο φαίνεται να τόν διαιρούσε κατά πλάτος σέ κάποια φάση. Στο έσωτερικό της ΒΔ. γωνίας του έπίσης εισχωρεί τó άκρο του νεότερου τοίχου του χώρου 7, του (ε), προεκτεινόμενο με ένα άκόμα πρόχειρης κατασκευής τοιχάριο που άποτελεί μία άκόμα ύστερη επέμβαση μέσα στόν χώρο. Στη ΝΔ. έξάλλου γωνία ό χώρος όρίζεται από έναν γωνιώδη άποσπασματικό τοίχο, τόν (Ε*), ό όποιος άν και συνεχίζει περίπου τόν τοίχο (δ) πρds Ν., βρίσκεται έν τούτοις σέ σαφή άπόκλιση από αυτόν, ώστε από την παρουσία και μόνο των δύο αυτών τοίχων να διαπιστώνονται διαφορετικές οικόδομικές φάσεις. Ή άποσπασματικότητα των τοίχων αυτών δέν αφήνει περιθώρια για άποκατάσταση του σχεδίου του χώρου σέ καθεμιά από τις φάσεις αυτές. Μεταξύ των υπόλοιπων μικρών χώρων μόνον ό 6 παρουσιάζει σαφέστερα μία σύνδεση με τόν χώρο 5, λόγω ένός ανοίγματος στη ΒΑ. γωνία του, που επέτρεπε την έπικοινωνία μεταξύ τους.

Κατά την άνίχνευση του έσωτερικού του χώρου 6 έντοπίσθηκαν ύπολείμματα δαπέδου από στρώση κιτρινωπής πλέσιας που κυμαίνονταν μεταξύ βάθ. 1.10 μ. στο νοτιότερο και 1.20 μ. στο βορειότερο τμήμα και τά όποία άνταποκρίνονταν σέ μια τουλάχιστον από τις δύο οικόδομικές φάσεις που μαρτυρούσαν οί περιβάλλοντες τοίχοι. Τά τμήματα αυτά δαπέδου μπορούν να συσχετισθούν με τó δάπεδο από πλέσια που έντοπίσθηκε στόν γειτονικό χώρο 5, σέ ανάλογο περίπου βάθ. 1.25-1.28 μ. (βλ. πιο πάνω χώρο 5).

Ή χρονική τοποθέτηση του δαπέδου βασίσθηκε στη μαρτυρία δύο ομάδων όστράκων: α) Της ομάδας 178, ή όποία συγκεντρώθηκε από τομή μέσα στα ύπολείμματα της πλέσιας, στο Ν. τμήμα του χώρου, σέ βάθ. 1.10-1.35 μ. Ή ομάδα αυτή περιείχε YE ΠΙΒ κεραμική, χωρίς σαφή χαρακτηριστικά δείγματα της προχωρημένης ΠΙΒ2. β) Της ομάδας 179, που συγκροτή-

θηκε από ὄστρακα ἐπιχώσεως 0.10 μ. πάνω από τὰ ὑπολείμματα πλέσιας στὸ Β. τμήμα τοῦ χώρου, ἀπὸ βάθ. 1.10-1.20 μ. Ἡ ὁμάδα αὐτὴ περιελάμβανε μεταξὺ ἄλλων ὄστρακα ἐνδεικτικὰ τῆς ΥΕ ΠΙΒ2 ἢ ΠΙΓ Πρώιμης περιόδου ποὺ χρονολογοῦν τὴ χρήση καὶ κατάργηση τοῦ δαπέδου στὸ μεταίχιμο περίπου τῶν περιόδων αὐτῶν.

Στὸ τετράγωνο Γ/12, λίγα ἑκατοστὰ Δ. τῆς ὄψης τοῦ τοίχου (Γ), βρέθηκε μέσα στὴν ἐπίχωση ποὺ κάλυπτε τὸ δάπεδο στὴ ΝΑ. γωνία τοῦ χώρου, σὲ βάθ. 0.97 μ., τμήμα ἀπὸ γυναικεῖο εἰδῶλιο (α), μὲ κοῖλο ἐσωτερικὸ (εἰκ. 53, 6, πίν. 52α), διατηρούμενο μόνο στὴν περιοχὴ τοῦ στήθους, ἀπὸ τὸ ἄνω ἄκρο τοῦ λαιμοῦ μέχρι τὴ μέση. Σύμφωνα μὲ τὴ θέση εὐρέσεώς του ἀνήκει στὴν ἐπίχωση ἀπὸ τὴν ὁποία προήλθαν τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 179 (βλ. πρὶο κάτω, στὸν κατάλογο, ὅπου καὶ ὁ σχολιασμός τοῦ εἰδωλίου).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 178 (βάθ. 1.10-1.35 μ.): Τμήμα ἀπὸ τὸ γωνιῶδες ἄκρο κεραμίδας στέγης (στρωτήρα), πᾶχ. 0.025 μ. στὴ βάση καὶ 0.018 μ. στὸ ἀνυψωμένο ἄκρο. Πηλὸς καστανὸς μὲ προσμειξίεις καὶ κιτρινωπὸ ἀραιὸ ἐπίχρισμα στὶς ἐπιφάνειες (σχετικὰ μὲ κεραμίδες στέγης βλ. στὴ σημ. 132). Λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ μεγάλα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς, πρόχους). Στελέχη καὶ βάσεις ἀπὸ εἴκοσι ἄβαφες κύλικες. Ἀρκετὰ ὄστρακα ἀπὸ χυτροειδῆ σκεύη. Πόδια δύο τριποδικῶν ἀγγείων ἐλλειψοειδοῦς διατομῆς. Μία βάση ὑψίποδος σκύφου. Χεῖλη ἄβαφων κυάθων, ὀλόβαφων κυλικῶν καὶ ὑψίποδων σκύφων. Τεμάχιο ἀπὸ τὴ μέση κυπέλλου μὲ αὐλάκα περιμετρικὴ (βλ. *MDP* 85, 112: ΥΕ ΠΙΑ2-Β). Τεμάχια σκύφων τύπου Α' διακοσμημένα μὲ κατακόρυφες πορφύρες FM 23 (*MDP* 117 εἰκ. 143 ἄρ. 2, 5, 13: ΥΕ ΠΙΒ1). Τεμάχιο χειροποίητου μικκύλου σκύφου (*MDP* 101 καὶ 126: ΥΕ ΠΙΒ). Ὁστρακο διακοσμημένο μὲ μοτίβο κρεμαστῶν ἡμικυκλίων FM 43 (*MDP* 94 ἄρ. 19: ΥΕ ΠΙΒ1). Ὁστρακο μεγάλου κλειστοῦ ἀγγείου (πιθαμφορέα;) μὲ διακόσμηση κρίνου FM 9 κάτω ἀπὸ κυματοειδὲς μοτίβο FM 32 ποὺ περιτρέχει τὸν λαιμὸ (πρβ. *MDP* 39 εἰκ. 39 καὶ σ. 38 ἄρ. 1: ΥΕ ΠΙΒ). Ὁστρακο ἀπὸ καστανὸ σκούρο πηλὸ μὲ ἄφθονη μαρμαρυγὴ, στὸ ὁποῖο λευκὴ σπείρα πάνω σὲ σκούρο καστανὸ βάθος. Ὁστρακο ἀπὸ κωνικὸ κύαθο μὲ γωνιῶδες περίγραμμα FS 230, πρβ. *MDP* 46 εἰκ. 51: ΥΕ ΠΙΒ. Ἐξὶ ὄστρακα μινύεια καὶ τρία ἀμαυρόχρωμα ΜΕ ἐποχῆς. Τρία ὄστὰ ζώου. Ἐνα ὄστρεο πορφύρας (εἰκ. 39 ἄρ. 10-25). ΥΕ ΠΙΒ.

Ὁμάδα 179 (βάθ. 1.10-1.20 μ.): Στελέχη καὶ βάσεις ἀπὸ δεκαεξὶ κύλικες, καθὼς καὶ χεῖλη ἄβαφων κυλικῶν μὲ γωνιῶδες περίγραμμα. Χεῖλος ἀπὸ χυτροειδὲς μαγειρικὸ σκεῦος. Ὁστρακο χειρο-

ποίητου μικκύλου ἀγγείου (*MDP* 101 καὶ 126: ΥΕ ΠΙΒ). Χεῖλος ἀπὸ σκύφο (προφανῶς τύπου μὲ ρόδακα) μὲ κοκκίδες στὴν περιφέρεια (*MDP* 131: ΥΕ ΠΙΒ2 καὶ σ. 151: ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμη). Ὁστρακο κυπέλλου διακοσμημένο μὲ σπείρα. Χεῖλος μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ καὶ ταινία πλάτ. 0.01 μ. ἀπὸ σκύφο τύπου Α' (*MDP* 150: ΥΕ ΠΙΓ Πρώιμη). Ὁστρακα ἀπὸ σκύφους Α' ἢ Β' μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ. Ἐνα ὄστρακο ΜΕ γκριζοῦ μινύειου ἀγγείου.

ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

α) Τμήμα γυναικεῖου εἰδωλίου, κοίλου στὸ ἐσωτερικὸ, σωζόμενου ἀπὸ τὸν λαιμὸ μέχρι τὴ μέση, ὕψ. 0.08 μ., πλ. 0.083 μ., πᾶχ. 0.035 (πάνω) καὶ 0.05 μ. (κάτω). Λεῖπουν ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κεφάλι, τὰ χέρια, τὰ ὁποῖα σύμφωνα μὲ τὸ σωζόμενο τμήμα τῶν ὤμων φέρονταν πρὸς τὰ πάνω. Ἀπὸ πηλὸ καστανὸ μὲ λίγες προσμειξίεις, ἀλείφωμα κιτρινωπὸ, βαφὴ καστανὴ σκούρα. Πλαστικὰ δηλωμένα στήθη καὶ πλόκαμος κόμης κατακόρυφος πάνω στὴν πλάτη. Διακοσμείται μὲ ψηφίδες περιδεραίου, δηλωμένες μὲ βαφή, σὲ δύο σειρὲς στὸν λαιμὸ καὶ ἀνάμεσα στὸ στήθος, μὲ ταινίες στὴ μέση καὶ στοὺς ὤμους μὲ λοξὴ φορά, καὶ πάνω στὸν πλόκαμο. Τὸ κάτω τμήμα τοῦ εἰδωλίου συμπληρώνεται, σύμφωνα μὲ τὴν κλίση ποὺ παρουσιάζουν τὰ τοιχώματα, πεπιεσμένο κωδωνόσχημο (εἰκ. 53, 6, πίν. 52α).

ΥΕ ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη.

Ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ τὸ εἰδῶλιο ἀνήκει στὸν ἕναν ἀπὸ τοὺς τρεῖς τύπους γυναικεῖων εἰδωλίων ποὺ βρέθηκαν στὴ Φυλακωπὴ κυρίως —ἀλλὰ καὶ στὴν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα— (τρίτος τύπος τῆς Ε. French)¹¹⁹. Τὸ κεφάλι, σύμφυτο πρὸς τὸ σῶμα (καὶ ὄχι ἐνθετό, ὅπως συμβαίνει κατὰ περιπτώσεις), μπορεῖ νὰ συμπληρωθεῖ σύμφωνα μὲ τὸ εἰδῶλιο ποὺ βρέθηκε στὶς Μυκῆνες, σὲ ἕνα ἀπὸ τὰ δωμάτια-ἀποθή-

κες, κατασκευασμένα μέσα στο πάχος του Βορείου Τείχους, μαζί με έναν ΥΕ ΙΙΒ σκύφο¹²⁰. Το ειδώλιο αυτό, κοίλο επίσης στο έσωτερικό και των ιδίων περιπίπου διαστάσεων με το παρόν, διακοσμεύεται πλην των βραχιολιών με έλλειψοειδούς σχήματος ψήφους στους καρπούς που θυμίζουν αμυγδαλοειδείς σφραγιδόλιθους, καθώς και με δύο σειρές επίσης γραπτών ψηφίδων περιδεραίου που κρέμονται από τον λαιμό ανάμεσα στα στήθη. Διαφέρει από το ειδώλιό μας ως προς την κίνηση των χεριών, τα όποια, αν και φέρονται προς τα επάνω, στρέφουν στο ύψος των ώμων και συναντώνται μπροστά, πάνω στο στήθος. Το ειδώλιο του χώρου 6 παρουσιάζει κοινά μορφολογικά στοιχεία με ειδώλιο από τον χώρο R 110 της άκροπολης της Τίρυνθας που έρμηνεύεται ως λατρευτικός και χρονολογείται στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο¹²¹. Και τα δύο ειδώλια χαρακτηρίζονται από έναν τριγωνικό σε σχήμα κορμό, πεπιεσμένο ελαφρώς μπροστά και πίσω και διακρίνονται από την ίδια προς τα πάνω κίνηση των χεριών. Το ειδώλιο της Τίρυνθας διακοσμεύεται επίσης με περιδεραιο —πλαστικά και γραμμικά δηλωμένο— και με ταινίες λοξά διατεταγμένες στους ώμους. Ένα άλλο ειδώλιο από τις Μυκήνες του ίδιου τύπου, με ανυψωμένα τα χέρια, από το Κτίριο των Ειδώλων, παρουσιάζει κυλινδρικό τον άνω κορμό, συγκρίνεται δε με το δικό μας, λόγω της ίδιας γραμμικής διακόσμησης από ταινίες στη μέση και στους ώμους και σειρές περιδεραιών που στολίζουν τον λαιμό κατεβαίνοντας χαμηλά, αφού περάσουν

ανάμεσα από τα πλαστικά δηλωμένα στήθη¹²².

Από το ειδώλιο μάταια αναζητήθηκαν τα υπόλοιπα κομμάτια μέσα στην επίχωση του χώρου 6 και στη γύρω περιοχή. Το μοναδικό αυτό κομμάτι είχε πεταχτεί ήδη σπασμένο και αποχωρισμένο από τα υπόλοιπα τμήματά του στη θέση στην οποία βρέθηκε.

Σύμφωνα με τη νεότερη έρευνα τα μεγάλου μεγέθους γυναικεία κατ' έξοχην ειδώλια, κοίλα ή μή, θεωρούνται (σε αντίθεση με τα μικρά ειδώλια των συνήθων τύπων, Τ, Φ και Ψ) λατρευτικά, λόγω κυρίως του μικρού αριθμού με τον όποιο είναι γνωστά, αλλά πολύ περισσότερο λόγω της υπέρξεώς τους σε χώρους που έρμηνεύονται από την έσωτερική τους διαρρύθμιση (θρανία, βάθρα κλπ.) ως ιερά (Μυκήνες, Τίρυνθα, 'Ασίνη)¹²³. Το δωμάτιο 6, μέσα στο όποιο βρέθηκε το ειδώλιό μας, δεν αφήνει περιθώρια για μια τέτοια υπόθεση. Το άμέσως διπλανό δωμάτιο 5 είναι βέβαια εφοδιασμένο με ένα χαμηλό βάθρο (βλ. πιδό πάνω χώρος 5), προσκτισμένο πάνω στον τοίχο (μ), πίσω από το όποιο και πάνω στον τοίχο διακρίνονται ίχνη κάποιας έσοχης. "Αν και ένας τέτοιος συνδυασμός βάθρου-κόγχης θυμίζει χώρους ιερών της Φυλακωπής, με χαμηλά και ψηλά βάθρα¹²⁴, όμως τα κινητά ερήματα μέσα στον χώρο 5 (άγγεϊα, μυλόπετρα κ.ά.) δεν αποτελούν αναγκαστικά λατρευτικά σκεύη, ούτε πείθουν για μιá αποκλειστική χρήση του χώρου ως λατρευτικού¹²⁵.

119. E. French, εϊς: C. Renfrew κ.ά., *The Archaeology of Cult, The Sanctuary at Phylakopi* (1985) 211, 219 εϊκ. 6.7 και σ. 221 (SF 2661) και σ. 413 κέ., πρβ. έπίσης το σχήμα του άνω τμήματος ειδωλίου (γεμάτου στο έσωτερικό), ό.π. πίν. 38d άρ. 520. Βλ. έπίσης ή ίδ., εϊς: Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, *Proceedings of the First International Symposium at the Swedish Institute in Athens. 12-13 May 1980* (1981) 173 κέ.

120. Γ. Ε. Μυλωνάς, *ΠΑΕ* 1962, 63 πίν. 60β και σ. 61α. Ιακovidis, *Destructions* 240 (a clay cult figurine).

121. ΚΙ. Kilian, *AA* 1978, 464 εϊκ. 20 και ό ίδ., στο Sanctuaries and Cults in the Aegean Bronze Age, ό.π. 49 κέ., ό ίδ., *JRGZM* 2, 1980, 178.

122. Lord W. Taylour, *Antiquity* 44, 1970, πίν. 42b.

123. Renfrew κ.ά., ό.π., 415, 365, Kilian, Sanctuaries and Cults, ό.π. 49 κέ. French, Sanctuaries and Cults, ό.π. 41 κέ.

124. Renfrew κ.ά., ό.π. 89 κέ., 95 εϊκ. 4.4 και 4.5 για το 'Ανατολικό και Δυτικό 'Ιερό, βλ. έπίσης και την αναπαράσταση του Δυτικού 'Ιερού 384 κέ., εϊκ. 9.4 και 9.5, σ. 361 κέ., σ. 369 κέ.

125. Μυλόπετρες και ιγδία βρέθηκαν έπίσης στους χώρους των ιερών της Φυλακωπής, πάνω ή κοντά στα βάθρα (Renfrew κ.ά., ό.π. 349), όμως τα ίδια αυτά σκεύη δεν είναι άντικείμενα που προσιδιάζουν σε χώρους ιερών.

Χῶρος 13 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 13, πίν. 52β)

Ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἓνα μικρὸ διάχωρο μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν (πλάτ. 0.70 καὶ 0.75 μ. ἀντίστοιχα) τοίχων (δ) ἀπὸ Ἀ. καὶ (η) ἀπὸ Δ., διαστ. 1.10×0.45 μ. πρὸς Ν. τοῦ χώρου 7. Οἱ τοῖχοι (δ) καὶ (η) ἀνήκουν σὲ μία παλαιότερη φάση ἀπὸ αὐτὴ τοῦ τοίχου (ε) τοῦ χώρου 7, πρὶν ἀπὸ τὸν ὁποῖο σταματοῦν ἔχοντας διακοπεῖ ἀπὸ τὸ χαντάκι θεμελίωσης τοῦ τελευταίου. Τὸ διάστημα μπροστὰ στὸ βόρειο σωζόμενο ἄκρο τους βρέθηκε νὰ καλύπτεται ἀπὸ γέμισμα κροκαλῶν, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες εἶχε διατηρηθεῖ στὴ θέση της ἐπίπεδη, μακρόστενη καὶ ἀκανόνιστη ἀσβεστολιθικὴ πλάκα, τοποθετημένη κατὰ πλάτος στὴ συνέχεια τοῦ τοίχου (δ), διαστ. $0.83 \times 0.37 \times 0.07$ μ. Τὸ Ἀ. ἄκρο της κάλυπτε στρώμα κίτρινης πλέσιας, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ὁποίου βρισκόταν σὲ βάθ. 1.30 μ., ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τῶν κροκαλῶν. Ἴσως ἡ πλάκα ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ βάση γιὰ τὴ στήριξη κάποιου ὑποστυλώματος ἢ ἀποτελοῦσε ἀπλῶς ἓναν ὀγκῶδη δόμο στὸ θεμέλιο τοῦ τοίχου (δ). Τὸ πᾶχος τῶν τοίχων (δ) καὶ (η) δικαιολογεῖται μόνο στὴν περίπτωση πὺν προορίζονταν ἀρχικὰ γιὰ νὰ στηρίζουν κάποια ἀνωδομὴ μιᾶς παλαιότερης οἰκοδομικῆς φάσης ἀπὸ αὐτὴν πὺν ἀντιπροσωπεύουν οἱ νεότεροι τοῖχοι (ε) καὶ (σ) τοῦ χώρου 7. Ἀπὸ τὸ λιθολόγημα στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 199, σὲ βάθ. 1.10-1.31 μ., μὲ ὄστρακα τῆς ΥΕ ΙΙΑ καὶ Β, χωρὶς σαφὴ δείγματα τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 199 (βάθ. 1.10-1.31 μ.): Τρία στελέχη ἄβαφον κυλίκων (ἀρκετὰ χαμηλοῦ ὕψους). Τεμάχιο ὀλόβαφης κύλικας (ΥΕ ΙΙΑ2-Β). Χεῖλος καὶ λαβὴ κύλικας FS 255 μὲ διακόσμηση κρίνου FM 9 (*MDP* 65 εἰκ. 75: ΥΕ ΙΙΑ1). Ὁστρακο ἀπὸ μεγάλο ἄγγειο μὲ βραχόσχημο FM 32, χεῖλος

ἄβαφο ἀπὸ ἀμφορέα ἢ πρόχου, δύο πόδια ἀπὸ τριποδικὰ ἄγγεῖα στρογγυλῆς καὶ ἑλλειψοειδοῦς διατομῆς, ἐπίσης ἀρκετὰ κόκκαλα ζώου καὶ ἓνα ὄστρεο.
ΥΕ ΙΙΑ-Β.

Χῶρος 10 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 10)

Ὁ χῶρος 10, ὅπως καὶ ὁ 13, ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ τετράπλευρο ἄνοιγμα μεταξὺ τοίχων, ὠφέλιμης ἐπιφανείας μόλις 1 τ.μ. Περιβάλλεται ἀπὸ τοὺς τοίχους (η) ἀπὸ Ἀ., (ζ) ἀπὸ Ν. καὶ (η*) ἀπὸ Δ. Οἱ τοῖχοι (η*) καὶ (η) σταματοῦν 0.10-0.25 μ. μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο (ε) τοῦ χώρου 7, χωρὶς νὰ συνδέονται μὲ αὐτόν, ἀνήκοντας προφανῶς σὲ μία διαφορετικὴ οἰκοδομικὴ φάση ἀπὸ ἐκεῖνη τὴν τελευταία τοῦ χώρου 7 (στὴν ὁποία ἀνήκει ὁ τοῖχος ε). Ἀρκετὰ παχεῖς αὐτοὶ οἱ τοῖχοι, μεταξὺ 0.55 καὶ 0.75 μ., φαίνεται ὅτι εἶχαν προορισμὸ ἀρχικὰ νὰ υποβαστάζουν κάποια ἀνωδομὴ. Θεμελιωμένοι πάνω σχεδὸν στὸ φυσικὸ ἔδαφος, στὴν κατωφέρεια τῆς πλαγιᾶς, σὲ βάθ. 1.40 μ., σώζονταν σὲ ὕψος 0.65 μ.

Μέσα στὸν χῶρο δὲν ἐντοπίσθηκε κανενὸς εἶδους δάπεδο. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ΝΑ. γωνίας, σὲ βάθ. 1.04-1.26 μ. βρέθηκαν κομμάτια δύο ἄβαφον λεκανίδων (α) καὶ (β) καὶ ἐνὸς ρυτοῦ μὲ διακόσμηση χταποδιοῦ (γ), συγκεντρωμένα δὲ σὲ σωρὸ, 13 σαλιγκάρια, ἀπορρίμματα προφανῶς πὺν κατέληξαν ἐκεῖ μετὰ τὸν καθαρισμὸ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς γύρω χώρους. Τὰ ὄστρακα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση μεταξὺ βάθους 1.04 καὶ 1.26 μ. πὺν τοποθετήθηκαν στὴν ὁμάδα 189, χρονολογοῦνται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ. Ἀπὸ τὸν ἴδιο χῶρο, λίγο ψηλότερα μέσα στὴν ἐπίχωση προῆλθαν σφονδύλι κωνικὸ ἀπὸ σερπεντίνη πράσινο (δ), χάλκινο δισκάριο (ε) καὶ δύο τεμάχια λεπίδων μαύρου ὀψιανοῦ (ζ, η).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

- α) Ἀβαφη λεκανίδα, FS 295, ὕψ. 0.065 μ., διαμ. 0.167 μ. Πηλὸς ρόδιнос πολὺ ἀνοικτός, ἀλείφωμα κιτρινωπό. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τοῦ κανονικοῦ τύπου ἄβαφων ἀγγείων, δηλαδὴ τῶν standard τοῦ Wardle (Wardle 1969, 281) (εἰκ. 54, 1).
YE IIIB.
- β) Ἀβαφη λεκανίδα τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὴν προηγούμενη, ὕψ. 0.067 μ., διαμ. 0.151 μ. Λεῖπει τμῆμα τοῦ χεῖλους καὶ ἡ μία λαβή. Πηλὸς ρόδιнос ἀνοικτός, ἀλείφωμα κιτρινωπό, βλ. Wardle ὁ.π. (πίν. 53α).
YE IIIB.
- γ) Τμῆμα ρυτοῦ, FS 199, σωζ. ὕψ. 0.163 μ., σωζ. ἄνω διαμ. 0.033 μ. Πηλὸς ρόδιнос, ἀλείφωμα κιτρινωπὸ μέσα καὶ ἔξω, βαφὴ καστανή. Διακοσμεῖται στὸ κάτω τμῆμα μὲ παράλληλες ταινίες, στὴν κεντρικὴ δὲ ζώνη μὲ χταπόδι, FM 21. Γιὰ τὸ σχῆμα βλ. MDP 82 εἰκ. 98 καὶ σ. 109 εἰκ. 133; YE IIIA2 καὶ IIIB1 (εἰκ. 54, 2).
- Ἡ μάδα 189 (βάθ. 1.04-1.26 μ.): Στελέχη ἀπὸ ἐννέα ἄβαφες κύλικες μὲ τὶς ἀντίστοιχες βάσεις (μὲ ἀβαθὴ ὅπῃ στὸ κέντρο, πλὴν δύο ποὺ σχηματίζονται κωνικές), στελέχη δύο ὀλόβαφων κυλίκων μὲ καστανοκόκκινη βαφὴ καὶ τμῆμα ἀπὸ τὸ σῶμα μαύρης ὀλόβαφης κύλικας ποὺ χρονολογοῦνται μετὰξὺ YE IIIA2 καὶ YE IIIB2 (MDP 90, Schönfeld 1988, 158, French 1967, 170, Rutter 1977, 1) καὶ μέχρι τὴν YE IIIG (Podzuweit 1981, 202). Χεῖλος ἀπὸ κύπελλο μὲ στικτὴ διακόσμηση FM 77. Τεμάχιο κλειστοῦ ἀγγείου μὲ ζώνη ὀριζόντια διατεταγμένων ἐναλλήλων γωνιῶν, FM 58. Λαβὴ σκύφου μὲ κάθετες πινελιὲς στὴν περιφέρεια, ἴσως ἀπὸ σκύφο τύπου μὲ ρόδακα (MDP 131 εἰκ. 162 ἀρ. 6). Ὅστρακο ἀπὸ κλειστὸ ἀγγεῖο μὲ μοτίβο σειρᾶς φύλλων FM 64. Χεῖλη ἀπὸ δύο-τρία χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη. Ἀνάμεσα στὰ ὅστρακα, δύο ὅστρεα θαλασσινὰ καὶ τμῆμα ἀπὸ κέρατο μεγάλου θηλαστικοῦ ζώου (ἀγελάδας;).
YE IIIB.
- δ) Σφονδύλι κωνικὸ ἀπὸ πράσινο σερπεντίνη, διαμ. 0.017 μ., ὕψ. 0.009 μ. (A. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery* 89 εἰκ. 2:σ. σ. 90; YE IIIA2-Γ).
- ε) Χάλκινο δισκάριο ἀπὸ φύλλο χαλκοῦ, ὀξειδωμένο, διαμ. 0.08 μ.
- ζ, η) Δύο τεμάχια λεπίδων μαύρου ὀψιανοῦ, μήκ. 0.03 μ. καὶ 0.05 μ. ἀντίστοιχα.

Χῶρος 14 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 14α, 14β)

Ἀμέσως Δ. τοῦ χώρου 10, μετὰξὺ τῶν χώρων 7 καὶ 16 ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ βράχου ἀφ' ἑτέρου, σχηματίζονται δύο τριγωνικοὶ χῶροι τοὺς ὁποίους ὀνομάζουμε 14α, τὸν δυτικὸ καὶ 14β, τὸν ἀνατολικό. Τὸ ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς γιὰ μία δίοδο μετὰξὺ τῶν κτισμάτων καὶ τοῦ βράχου, ἀλλὰ γιὰ διευθετημένο χῶρο, φανερώνει ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς γωνιώδους τοίχου, τοῦ (υ*), ὁ ὁποῖος περιορίζει τὸν χῶρο αὐτὸ ἀπὸ ΝΔ., δίνοντάς του συγκεκριμένο περίγραμμα. Ὁ γωνιώδης τοίχος (υ*) εἶναι χτισμένος κατὰ τὸ ἕνα σκέλος πάνω στὸ χαμηλό, στὸ σημεῖο ἐκεῖνο, κρᾶσπεδο τοῦ βράχου (κάτι ἀνάλογο μὲ τὸν ἄλλο γωνιώδη τοίχο, τὸν Ε*, στὸν χῶρο 6, βλ. πῶς πάνω), κατὰ τὸ ἄλλο δὲ σὲ ἐπίχωση. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ σκέλος προεκτείνει τὸν τοίχο (υ) τοῦ χώρου 16 πρὸς Ν., χωρὶς ὅμως νὰ εὐθυγραμμίζεται μὲ ἐκεῖνον. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἀλλὰ καὶ τὸ ὅτι εἶναι προσκτισμένος πάνω στὸ Ν. πέρας τοῦ τοίχου (υ) ἀποδεικνύει ὅτι δὲν ἀνήκει στὴν ἴδια οἰκοδομικὴ φάση μὲ αὐτὸν καὶ ὅτι πρόκειται γιὰ τοίχο μεταγενέστερο.

Στὸ ἐσωτερικὸ τῶν δύο τμημάτων τοῦ χώρου 14 δὲν ἐντοπίσθηκε ἐπιμελῶς κατασκευασμένο δάπεδο. Μιὰ βατὴ ὅμως ἐπιφάνεια (Lauffläche) ἔγινε αἰσθητὴ ἀπὸ τὰ κατάλοιπα μέσα στὸν χῶρο ποὺ πρόδιδαν παράλληλα καὶ τὴ χρῆση του. Στὸ τμῆμα 14β ἐμφανίσθηκε σὲ βάθος 1.42 μ. «κηλίδα» ἀπὸ σκοῦρα καμένα χρώματα, μὲ ὅστρακα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς μαυρισμένα ἀπὸ τὴ φωτιά, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὴ μορφή τῶν ἐστιῶν τῆς Τίρυνθας¹²⁶. Τὸ βάθος

126. Βλ. ἐνδεικτικὰ Kl. Kilian, AA 1978, 418 εἰκ. 14.

αὐτὸ μπορεῖ νὰ συσχετισθεῖ μὲ τὴ «βατὴ» ἐπιφάνεια ποὺ ἐπισημάνθηκε στὸν χῶρο 16 σὲ βάθ. 1.40 μ. καὶ στὸν χῶρο 7 σὲ βάθ. 1.50 μ., μὲ τὴν ὁποία συνδέονται καὶ οἱ νεότεροι τοῖχοι (σ) καὶ (ε) τοῦ χώρου 7 (βλ. πὺ πάνω, χῶροι 7 καὶ 16), θεμελιωμένοι σὲ βάθος ἀνάλογο, 1.50 μ.

Τὸ τμήμα 14α περιελάμβανε μέσα στὴν ἐπίχωσή του, σὲ βάθ. 1.20-1.40 μ. ἀρκετὰ ὅστὰ ζώου, πράγμα ποὺ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παρουσία τῆς ἐστίας στὸ τμήμα 14β ἐνισχύει τὴν ἐρμηνεία τοῦ χώρου ὡς πρόχειρου μαγειρείου, ὅπου κατέληγαν ἐπίσης περιττὰ ὑπολείμματα τροφῶν. Ἀφθονα ὅστὰ ζώων (35 τεμάχια) προῆλθαν ἐπίσης ἀπὸ τὰ μαυρισμένα χῶματα τῆς ἐστίας.

Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση στὸ τμήμα 14β, πάνω ἀπὸ τὴν ἐστία, σὲ βάθ. 0.95-1.41 μ., συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 204 ποὺ ἀνήκουν γενικὰ στὴν YE ΠΙΒ, χωρὶς δείγματα ἐνδεικτικὰ μιᾶς ἰδιαίτερης φάσης τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἡ ἴδια χρονολόγηση προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰ ὄστρακα ποὺ βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ χῶματα τῆς ἐστίας καὶ τοποθετήθηκαν στὴν ομάδα 205. Ἡ ομάδα 208, μὲ ὄστρακα ἀπὸ τὴν ἐπίχωση στὸ τμήμα 14α, σὲ βάθ. 1.20-1.40 μ., τοποθετεῖται ὁμοίως μέσα στὰ γενικὰ πλαίσια χρονολόγησης τῆς YE ΠΙΒ περιόδου.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 204 (βάθ. 0.95-1.41 μ. στὸ τμήμα 14β): Περιλαμβάνει σὲ μεγάλο ποσοστὸ ὄστρακα ἀδιακόσμητα, ὅπως πόδια ἀπὸ τέσσερα ἢ πέντε τριποδικὰ ἀγγεῖα, χεῖλη κυάθων καὶ λεκανίδων, ταινιωτὲς λαβὲς κυλίκων καὶ ἄλλες ἀπὸ πιθαμορφίσκους, στελέχη δώδεκα κυλίκων. Μεταξὺ τῶν διακοσμημένων: χεῖλη ὀλόβαφων κυλίκων καὶ τμήμα πυθμένα ὀλόβαφου σκύφου (ποὺ εἶναι συνήθην ἀγγεῖα στὴν YE ΠΙΑ2: *MDP* 90 καὶ στὴν YE ΠΙΒ: Schönfeld, 158: μέχρι τὴν YE ΠΙΒ Μέση (ἀκμὴ διαρκείας), *Transgressierendes Floruit*, ἐπίσης γιὰ τὶς κύλικες French 1967, 170 καὶ Rutter 1977, 1 καὶ κατὰ τὸν Podzuweit 1981, 202, μέχρι τὴν YE ΠΙΓ). Τεμάχια κλειστῶν ἀγγείων μὲ μοτίβο κισσοῦ FM 12 καὶ ἄλλο ἀπὸ τὸν ὅμο κλειστοῦ ἀγγείου μὲ μοτίβο ὀφιοειδοῦς γραμμῆς, FM 53 (*MDP* 97 εἰκ. 115: YE ΠΙΒ1). Ὁστρακο ἀπὸ τὸν ὅμο πιθαμορφεᾶ (;) μὲ μοτίβο δικάμπλου τόξου, FM 62 καὶ παραπληρωματικὸ μοτίβο ἐναλλήλων γωνιῶν, FM 58, πρβ. *MDP* 98 εἰκ. 116 ἀρ. 10: YE ΠΙΒ1, καὶ ἄλλα, ὅπως εἰκονίζονται (εἰκ. 40 ἀρ. 1-18).
YE ΠΙΒ.

Ὁμάδα 205 (ἀπὸ τὰ μαυρισμένα χῶματα τῆς

ἐστίας τοῦ 14β, σὲ βάθ. 1.42 μ.): Περιλαμβάνει λίγα ὄστρακα μεταξὺ τῶν ὁποίων στέλεχος ὑψίποδος σκύφου ἄβαφου, χεῖλος χυτροειδοῦς ἀγγείου, χεῖλη ἄβαφων κυάθων, χεῖλος ὀλόβαφης κύλικας (βλ. σχετικὰ ὁμ. 204), τμήμα κλειστοῦ ἀγγείου μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση, ὄστρακο μὲ μοτίβο κρεμαστῶν ἡμικυκλίων FM 43 (εἰκ. 41 ἀρ. 1-9).

YE ΠΙΒ.

Ὁμάδα 208 (ἀπὸ τὸ τμήμα 14α, σὲ βάθ. 1.20-1.40 μ.): Πόδι ἀπὸ τριποδικὸ καὶ χεῖλη ἀπὸ χυτροειδὴ μαγειρικὰ σκεύη. Στελέχη ὀκτὼ ἄβαφων κυλίκων. Στέλεχος ὑψίποδος σκύφου. Λαβὲς ταινιωτὲς ἀπὸ κυάθους καὶ πιθαμορφεῖς καὶ κυκλικῆς διατομῆς ἀπὸ μεγάλα κλειστὰ ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς, πρόχους). Πρόχυση ὀλόβαφη θηλάστρου. Βάση μικροῦ ἀνοικτοῦ ἀγγείου μὲ διακόσμηση τριγλῦφον FM 75. Χεῖλη ἀπὸ ὀλόβαφους ὑψίποδες σκύφους. Ὁστρακα κυπέλλου μὲ στικτὴ διακόσμηση, FM 77. Ὁστρακο ἀπὸ μεγάλο κλειστὸ ἀγγεῖο μὲ μοτίβο σπείρας καὶ ἄλλα ὅπως εἰκονίζονται (εἰκ. 41 ἀρ. 10-25).

YE ΠΙΒ.

Χῶρος 12 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 12, πίν. 31α)

Ὁ χῶρος 12, Ν. ἀκριβῶς τῶν χώρων 4 καὶ 3 καὶ Ἀ. τοῦ 5, εἶναι ἓνας χῶρος 2 τ.μ. περίπου, χτισμένος ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τὸν βράχο. Πρόσβαση σ' αὐτὸν ἐξασφαλίζεται ἀπὸ Ἀ., μέσω μιᾶς διόδου πλάτ. 1 μ., μεταξὺ τοῦ τοίχου (ρ) καὶ τοῦ (τ), ὁ ὁποῖος εἶναι προσκτισμένος στὸν βράχο. Τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου ἐρευνήθηκε μέχρι βάθ. 1.48 μ., χωρὶς νὰ ἐμφα-

νισθεῖ δάπεδο. Ἀξιοσημείωτη εἶναι ἐδῶ ἡ παρουσία 4-5 τεμαχίων κεραμίδων-στρωτήρων πού βρέθηκαν πεσμένες πάνω στήν ἐπιφάνεια τοῦ τοίχου (τ), σέ βάθ. 1.03 μ. (πίν. 31α). Στό βάθος αὐτό καί μέχρι βάθ. 1.48 μ. συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 124 πού χρονολογεῖται γενικά στήν ΥΕ ΠΙΒ περίοδο.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 124 (βάθ. 1.03-1.48 μ.): Περιλαμβάνει, μεταξύ ἄλλων, τμήμα σκύφου Α'. Χεῖλος ὑψίποδος σκύφου καί τμήμα λαβῆς ὀλόβαφου (ὑψίποδος)

σκύφου. Ἀπό τοὺς στρωτήρες διατηρεῖται καλύτερα τμήμα διαστ. $0.19 \times 0.065 \times 0.04-0.07$ μ., ἀπὸ πηλὸ καστανοκόκκινο μὲ προσμείξεις (εἰκ. 54, 3).

Χῶρος 19 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 19 καί πίν. 20α)

Στὸν χῶρο Ν. ἀκριβῶς τοῦ χώρου 18 καί Δ. τοῦ χώρου 16 δόθηκε ὁ ἀριθμὸς 19. Περικλείεται ἀπὸ τὴ γωνία πού σχηματίζουν οἱ τοῖχοι (υ) ἀπὸ Ἀ. καί (Ζ) ἀπὸ Β. Νότια τοῦ χώρου, σέ ἀπόσταση 4 μ. ἀπὸ τὸν τοῖχο (Ζ), ὑψώνεται ὁ βράχος, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸ Ν. ὄριο τοῦ χώρου, ἐνῶ τὸ Δ. ὄριο διαγράφεται μόλις ἀπὸ τὸ μικρὸ διατηρημένο τμήμα στοῦ ἄκρου τοῦ τοίχου (Ζ) πού στρέφει πρὸς Ν., μαρτυρώντας τὸ ἀρχικὸ πλάτος τοῦ χώρου σέ 3.10 μ.

Ὅπως ὁ χῶρος 18, ἔτσι καί ὁ 19 δὲν εἶχε τὴν τύχη, λόγω τῶν εἰδικῶν συνθηκῶν πού ἐπικράτησαν στήν ἀνασκαφή, νὰ ἐρευνηθεῖ λεπτομερῶς καί σέ βάθος. Τὸ ἐσωτερικὸ του ἐξάλλου βρέθηκε διαταραγμένο ἀπὸ μία δοκιμαστικὴ τομὴ πού εἶχε διενεργηθεῖ κατὰ τὸ παρελθόν, ἐνόψει τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ Μουσείου καί τὴν ὁποία ἀποκαλύψαμε ἐκ νέου (πίν. 20α). Ἦταν μία τομὴ πλάτ. 1 μ. πού διέσχισε τὸν χῶρο, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., ξεκινώντας πάνω ἀπὸ τὸν τοῖχο (υ), πίσω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν πηλόκτιστη πεταλοειδῆ κατασκευὴ (ἱπνός). Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τομῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία εἶχε φθάσει ὡς τὸ παρθένο ἔδαφος, παραμένουν ἀκόμα ἀδημοσίευτα.

Ἀπὸ τὴν περιορισμένης ἔκτασης ἔρευνα πού πραγματοποιήθηκε στὸν χῶρο καί πού δὲν προχώρησε σέ ἀρκετὸ βάθος, διαπιστώθηκαν τὰ ἑξῆς: σέ βάθ. 1.52-1.62 μ. ἐμφανίσθηκαν κατὰ τόπους κιτρινωπὰ πηλοχώματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια παρουσίαζε κατηφορικὴ πρὸς Β. κλίση. Ἀποτελοῦσαν ὑπολείμματα δαπέδου, ἀνάλογου μὲ ἐκεῖνο τοῦ χώρου 18 πού ἀποκαλύφθηκε στοῦ ἴδιο περίπου βάθους (βλ. πιδ. πάνω). Πάνω ἀκριβῶς στὴ στρώση τῶν πηλοχωμάτων αὐτῶν συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 258, τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν μεταξύ ἄλλων δείγματα ΥΕ ΠΙΒ2 περιόδου. Ἀπὸ τὴν ἐπίχωση πού ἀφαιρέθηκε σέ ψηλότερο ἐπίπεδο καί πρὶν νὰ ἐμφανισθοῦν τὰ πηλοχώματα, ἀπὸ βάθ. 1.25-1.50 μ. περίπου, προῆλθαν ἀνάμεικτα ὄστρακα δύο ἐποχῶν, τῆς μυκηναϊκῆς (ΥΕ ΠΙΒ2), καθὼς καί ΠΓ/Γ καί Γεωμετρικῆς Ι περιόδου (ὁμάδα 258α). Μεταξὺ τῶν δειγμάτων τῆς τελευταίας ἐποχῆς περιλαμβάνεται χειροποίητη ἡμισφαιρικὴ φιάλη (τῆς κατηγορίας τῶν «ζυμωτῶν ἀγγείων», *pie ware*) (α), καί λαιμὸς οἰνοχόης μὲ τριφυλλόσχημο στόμιο (β), ἐνῶ μυκηναϊκὸ εἶναι σφονδύλι ἀπὸ μαῦρο σερπεντίνη σέ σχῆμα κόλουρου κώνου (γ).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 258 (βάθ. 1.52-1.62 μ.): Εἴκοσι ἑξὶ στελέχη κυλίκων ἄβαφων καί μίας ὀλόβαφης. Τέσσερα στελέχη ὑψίποδων σκύφων (μὲ βάση διαμ. περί-

που 0.09 μ.). Λαβὲς ἀπὸ τρία μαγειρικὰ σκεύη. Λαβὲς στρογγυλῆς διατομῆς ἀπὸ μεγάλα ἄβαφα ἀγγεῖα (ἀμφορεῖς-πρόχους). Βάσεις ἐπίπεδες ἀπὸ

κυάθους καὶ λεκανίδες. Ὅστρακα ὀλόβαφα ἀπὸ κύλικες καὶ ὑψίποδες σκύφους (*MDP* 90 εἰκ. 108: YE IIIA2, Schönfeld 1988, 158: YE IIIA Ὑστερη-PIIB Μέση, French 1967, 170, Rutter 1977, 1 γιὰ τὴ συνέχιση τῶν κυλίκων αὐτῶν καὶ στὴν YE IPIB καὶ Podzuweit 1981, 202 μέχρι τὴν YE IIIG). Τεμάχιο ἀπὸ κύπελλο FS 225 μὲ στικτὴ διακόσμηση FM 77 (*MDP* 63: YE IIIA1). Κάτω τμήμα ἀρύταινας, FS 236 (*MDP* 113 εἰκ. 138 ἀρ. 6: YE IPIB1). Λαβὴ μὲ τμήμα τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τμήμα βάσης ἀπὸ σκύφους βαθεῖς μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἀπὸ σκύφο B' (YE IPIB2) ἢ ἀπὸ σκύφο A' ἢ τύπου μὲ ρόδακα (ὁπότε YE IIIG Πρώιμη): βλ. *MDP* 130 εἰκ. 161 καὶ σ. 150 εἰκ. 189 καὶ 190 ἀρ. 4, 5. Σκύφοι μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ ἐμφανίζονται στὴν Τίρυνθα στὴν ἀρχὴ τῆς Μέσης YE IPIB περιόδου (Schönfeld 1988, 181, 196, 175 εἰκ. 5 ἀρ. 9) καὶ στὶς Μυκῆνες ἐξαιρετικὰ σπάνια σὲ YE IPIB1 σύνολα (Wardle 1973, 318 ἀρ. 89 καὶ σ. 328, ὅ ῥδ., 1969, 265 καὶ 275, Mountjoy 1976, 89 ἀρ. 45: σκύφος A' μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ) (εἰκ. 41 ἀρ. 26-31, εἰκ. 42 ἀρ. 1-7).

YE IPIB2.

- Ὁμάδα 258α (βάθ. 1.25-1.50 μ.): Περιλαμβάνει μεταξὺ τῶν μυκηναϊκῶν ὀστράκων: Δεκατέσσερα στελέχη κυλίκων (ἄβαφον πλὴν ἑνὸς ὀλόβαφου). Δύο βάσεις ὑψίποδων σκύφων. Τμήμα ὦμου καὶ δίσκου ψευδόστομου ἀμφορέα. Χεῖλος ὑψίποδος σκύφου μὲ διακόσμηση μετόπης. Χεῖλος κρατήρα FS 9 (*MDP* 128: YE IPIB2). Χεῖλη ἀπὸ ὀλόβαφες κύλικες (βλ. πρὸ πάνω ὁμ. 258), ὄστρακο μὲ εἰκονιστικὴ παράσταση (κεφάλι πουλιοῦ). Τεμά-

χια σκύφων (A' ἢ B') μὲ ὀλόβαφο ἐσωτερικὸ (βλ. σχετικὰ ὁμ. 258) (εἰκ. 42 ἀρ. 8-25).

YE IPIB2.

Μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν δειγμάτων τῆς νεώτερης ΠΓ-Γ ἐποχῆς, ἀνήκουν:

- α) Ἡμισφαιρικὴ, χειροποίητη φιάλη, πλήρως σχεδὸν σωζόμενη, ὕψ. 0.044 μ., διαμ. 0.085 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανὸ μὲ πολλὰ προσμείξεις. Πάνω στὸ χεῖλος λοξὲς ἐγχαράξεις, διαμπερὲς ὁπὴ κάτω ἀπὸ αὐτό. Ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν *pie ware* τοῦ τέλους τῆς ΠΓ καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Γ ἐποχῆς (βλ. A. Snodgrass, *The Dark Age of Greece* (1971) 96, V. R. d'A. Desborough, *BSA* 50, 1955, πίν. 34a). Πλὴν τοῦ πλήρους αὐτοῦ ἀγγείου στὴν ὁμάδα ἀνήκουν δέκα ἀκόμα ὄστρακα ἀπὸ χειροποίητα ἀγγεῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα μὲ χεῖλος (φιάλης;), φέρει στὴν ἐπιφάνεια λοξὲς ἐγχαράξεις καὶ ἐμπίεστους κύκλους (εἰκ. 54, 4, πίν. 53β). ΠΓ/Γ.
- β) Λαϊμὸς οἰνοχόης μὲ τριφυλλόσχημο στόμιο, σωζ. ὕψ. 0.12 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανό, βαφὴ καστανό-μαυρῇ. Πρβ. V. R. d'A. Desborough, *BSA* 50, 1955, πίν. 48b, σ. 241 ἀρ. 1 (ἀρ. εὐρ. 54.261, τάφος G 603) καὶ πίν. 49d, σ. 246 ἀρ. 2 (ἀρ. εὐρ. 54.212). P. Courbin, *La céramique géométrique d'Argolide* (1966) 199. N. Goldstream, *Greek Geometric Pottery* (1968) πίν. 22d (EG I) σ. 113 (πίν. 53γ). ΠΓ/Γ-Γεωμετρικῆς I ἐποχῆς.
- γ) Σφονδύλι ἀπὸ μαῦρο ὀφίτη σὲ σχῆμα κόλουρου κώνου (A. Furumark, *The Chronology of Mycenaean Pottery* 89 εἰκ. 2: a1 καὶ σ. 90: YE IPIB-III C).

III. Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΑΝΑΛΗΜΜΑΤΙΚΟΥ ΤΟΙΧΟΥ

Χῶρος 23 (παρένθ. πίν. Α ἀρ. 23, πίν. 54α)

Ὡς χῶρος 23 δὲν χαρακτηρίζεται συγκεκριμένο δωμάτιο, ἀλλὰ ἡ περιοχὴ Ἄ. τοῦ χώρου 22, Β. ἀφ' ἑνὸς καὶ σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τοὺς κολοβωμένους τοίχους (κ), (θ) καὶ (λ) τῶν χώρων 2 καὶ 4 καὶ Ν. ἀφ' ἑτέρου ἀπὸ τὸν κυκλώπειο ἀναλημματικὸ τοῖχο (Α). Σημαντικὸ τμῆμα τῆς ἐπίχωσης τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἀπὸ τὸ βόρειο σωζόμενο ἄκρο τῶν τοίχων (κ), (θ) καὶ (λ) καὶ σὲ πλάτος 2 μ. πρὸς Β., χάθηκε μέσα στὴν τάφρο πὺ ἀνοιξε στὸ πέρασμά του τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα κατὰ τὴν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἄ. πορεία του. Στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἡ τάφρος εἶχε προχωρήσει σὲ ἄρκετὸ βάθος, σκάβοντας κατὰ τόπους καὶ μέσα στὸ παρθένο ἔδαφος τὸν κοκκινωπὸ μαλακὸ βράχο τῶν Μυκηνῶν. Κανένα ἴχνος κτίσματος δὲν ἐπισημάνθηκε μεταξὺ τῆς τάφρου καὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (Α), ὥστε ἡ περιοχὴ αὐτὴ (23), ἀνατολικά τοῦ χώρου 22, μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἀκάλυπτος χῶρος.

Ὅπως προαναφέρθηκε (βλ. χῶρο 22), ὅλη ἡ ἔκταση Β. τῆς τάφρου καὶ μέχρι τοῦ κυκλώπειου ἀναλημματικοῦ (Α) —Β. δηλ. τοῦ τοίχου T-2 τοῦ χώρου 22, ὁ ὁποῖος συνέπιπτε περίπου μὲ τὴ Β. παρυφὴ τῆς τάφρου— βρέθηκε καταχωμένη ἀπὸ δύο στρώματα λίθων: ἑνὸς ἐπιφανειακοῦ, ἀποτελούμενου ἀπὸ χαλαροὺς λίθους ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους ὑπῆρχε σκούρο καστανὸ καὶ ἀφράτο χῶμα καὶ ἑνὸς κατώτερου, τὸ ὁποῖο ἀποτελοῦσε ἀδιατάρακτη λιθορριπὴ, σχηματισμένη ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὸ συνδετικὸ χῶμα τῆς ὁποίας ξεχώριζε ἀπὸ τὴ σκληρὴ ἰδιοσυστασία του καὶ τὸ καστανὸ ἀνοιχτὸ χρῶμα του (πίν. 2β, 3α). Ἡ λιθορριπὴ αὐτὴ κατηφόριζε ὁμαλὰ σταματώντας πάνω στὴ σωζόμενη κορυφὴ τοῦ ἀναλημματικοῦ, πέρα ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἄρχιζε τὸ σκάμμα τῆς ἥδη ἀνεγερθείσας πτέρυγας τοῦ Μουσείου. Ἐπρόκειτο προφανῶς γιὰ στρῶμα λίθων πὺ εἶχε σχηματισθεῖ ἀπὸ κατεδάφιση τῶν τοίχων τῶν κατεστραμμένων κτισμάτων στὰ ὑψηλότερα σημεία τῆς πλαγιάς.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεση καὶ τῶν τελευταίων λίθων τοῦ χαμηλότερου αὐτοῦ στρώματος τῆς λιθορριπῆς, ἐφανίσθηκε σὲ σημεῖο τοῦ τετραγώνου ΙΑ/7 (3 μ. δηλ. ἀνατολικά τοῦ τοίχου T-4) ἄρκετὰ ἀφράτο χῶμα, ἀνάμεσα στὸ ὁποῖο βρίσκονταν 2-3 κομμάτια ἀπὸ μεγάλα ἀγγεῖα, ἡ ὀξυπύθμενη βάση ἑνὸς πιθαριοῦ καὶ σχιστόπλακες. Τὸ σύνολο ἀνῆκε σὲ παιδικὴ ταφὴ (VIII), τὰ ὅσα τῆς ὁποίας βρέθηκαν ἀνάμεσα στὰ κομμάτια τῶν ἀγγείων καὶ στίς σχιστόπλακες σὲ βάθ. 3.20 μ. (πίν. 54α). Ἀπὸ τὸν φθαρμένο σκελετὸ διακρίνονταν τὰ ὅσα τοῦ κρανίου καὶ ἐλάχιστα ἀπὸ τὰ μακρὰ ὅσα, ἡ ὅλη διάταξη τῶν ὁποίων πρόδιδε τὴν ἀρχικὴ συνεσταλμένη στάση τοῦ νεκροῦ. Κάτω ἀπὸ μία σχιστόπλακα βρέθηκε προχοῖσκη πὺ χρονολογεῖται στοὺς ΥΕ ΙΙ χρόνους, ὡς μοναδικὸ κτέρισμα τῆς ταφῆς.

Ἡ παιδικὴ ταφὴ (VIII) εἶναι τὸ παλαιότερο, μετὰ τὸν λαξευτὸ ὄχετὸ μὲ τὴ ΜΕ κεραμικὴ τοῦ χώρου ΙΙ, ΥΕ ΙΙ στοιχεῖο χρησιμοποίησης τῆς περιοχῆς, πρὶν τὴν κατάληψή της ἀπὸ τὰ κτίσματα. Τὰ ὄστρακα ἀπὸ τὸ λιθολόγημα πὺ ἀφαιρέθηκε πάνω ἀπὸ τὴν ταφὴ ἀνῆκαν στὴ μυκηναϊκὴ κεραμικὴ (βλ. σχετικὰ στὸν χῶρο 22). Ἡ ταφὴ ἀνῆκε σὲ λεπτὸ στρῶμα πὺ πατοῦσε πάνω στὸ παρθένο ἔδαφος καὶ περιεῖχε κεραμικὴ ΜΕ καὶ ΥΕ Ι-ΙΙ χρόνων. Τὰ ὄστρακα ἀπὸ τὸ στρῶμα αὐτὸ συγκεντρώθηκαν στὴν ὁμάδα 253.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 253 (βάθ. 3.20-3.50 μ.): Περιλαμβάνει ΜΕ ὄστρακα μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρίνονται οἱ ἑξῆς κατηγορίες: 1) Ὀστρακα ἀπὸ πηλὸ κιτρινορόδινο, τραχὺ μὲ προσμείξεις λεπτῶν χαλικιῶν, ὁρατῶν στὴν ἐπιφάνεια τῶν ὀστράκων, ἡ ὁποία φέρει ὁμοιόχρωμο μὲ τὸν πηλὸ ἐπίχρυσμα πὺ

τὴν καθιστᾷ ἄρκετὰ λεία στὴν ἀφή. Στὴν κατηγορίᾳ αὐτὴ ἀνήκουν τρεῖς βάσεις ὑπόποδων σκύφων (ἢ κανθάρων), ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία φέρει αὐλακώσεις, καθὼς καὶ κάθετη ταινιωτὴ λαβὴ καὶ τμῆμα τοιχώματος σκύφου μὲ γωνιώδες περίγραμμα. 2) Ὀστρακα ἀπὸ γκρίζα μινύεια (μὲ ἀπό-

χρωση γκριζοκίτρινη (ορισμένα), μεταξύ των οποίων τμήμα επίπεδης βάσης, από την οποία φύεται πρὸς τὰ πάνω ταινιωτὴ λαβή, τμήμα ἀπὸ τὸ χεῖλος μαζί με τὴ λαβὴ κανθάρου με γωνιώδες περίγραμμα. 3) Ὑστρακα ἀπὸ ὅμοιο πηλὸ ὅπως αὐτὰ τῆς ομάδας I, με ἐπίχρσιμα ὅμως κιτρινωπὸ, μεταξύ των οποίων ἕνα ὕστρακο φέρει ἄρκετὰ λεῖα ἐπιφάνεια πάνω στὴν ὁποία διακρίνονται ἴχνη σπάτουλας. 4) Ὑστρακα ἀμαυρόχρωμα, ἀπὸ δύο εἰδῶν πηλὸ, α) κιτρινωπὸ καὶ β) πρασινωπὸ με ἐπιφάνεια κιτρινοπράσινη, ποὺ φέρουν ταινιωτὴ διακόσμηση. (Γιὰ τὴ ME κεραμεικὴ βλ. πρὸς πάνω στὸν χῶρο II, ὁμάδα 183.)

Μεταξὺ των νεότερων YE ὕστράκων διακρίνονται δύο βάσεις ἄβαφες ἀπὸ ὑψίποδες σκύφους ἀπὸ πηλὸ καστανοκόκκινο καὶ κιτρινοπράσινο, ἀντίστοιχα, με ὁμοιόχρωμο γιὰ τὸ καθένα ἀπὸ

αὐτὰ ἀλείφωμα, ποὺ μποροῦν νὰ χρονολογηθοῦν ἀδιακρίτως στὴν YE I ἢ II περίοδο (πίν. 54β).

ME - YE I/II.

- α) Προχοῖσκη με λοξότμητο χεῖλος καὶ ὑπερυψωμένη κωνικὴ βάση, FS 135, ὕψ. 0.083 μ., διαμ. 0.055 μ., διαμ. βάσ. 0.026 μ., ἀπὸ πηλὸ καστανοκίτρινο, βαφὴ καστανόμαυρη. Ὁλόβαφο εἶναι τὸ χεῖλος καὶ ἡ βάση, ὀφιοειδὴς γραμμὴ διακοσμεῖ τὴ ράχη τῆς λαβῆς. Δύο ταινίες στὸ μέσον περὶ τοῦ σώματος ὁρίζουν τὴ ζώνη τοῦ ὤμου, ἡ ὁποία διακοσμεῖται με σειρὰ κισσόφυλλων ποὺ ἀποδίδονται με περίγραμμα (FM 12). Πρβ. *MDP* 29 εἰκ. 26 ἀρ. 3, σ. 43 εἰκ. 46 ἀρ. 1: YE IIA, B, C. W. Blegen, *Korakou, A Prehistoric Settlement Near Corinth* (1921) 50 εἰκ. 66, δεξιὰ, με χαμηλὸ πόδι (εἰκ. 54, 5, πίν. 56α).

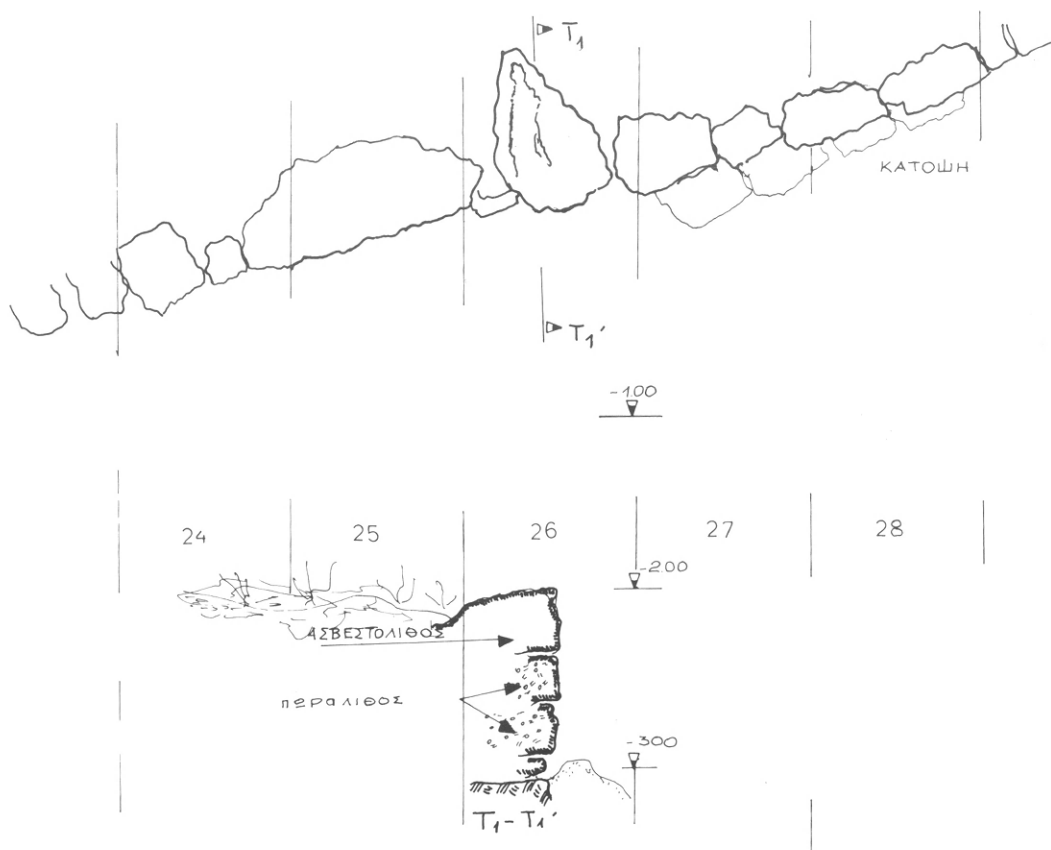
YE II.

Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος (σχ. IV, XV, XVI, πίν. 55α-β)

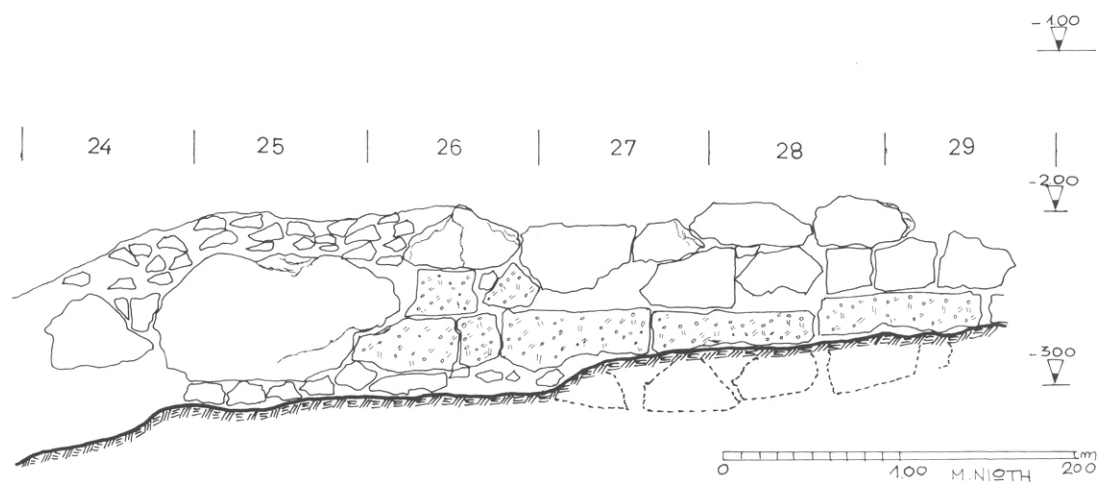
Τὸ συγκρότημα των χώρων ποὺ περιγράφησαν παραπάνω βρισκόταν χτισμένο στὴ ρίζα τοῦ βράχου ποὺ συγκρατοῦσε στὴν κορυφὴ του τὸ B. τεῖχος τῆς ἀκρόπολης καὶ ποὺ κατέβαινε σὲ ἀλλεπάλληλα κύματα ἀπὸ ψηλά, σταματώντας σὲ ἄρκετὴ ἀπόσταση πάνω ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ ρέματος τῆς Κοκορέτσας. Οἱ Μυκηναῖοι οἰκοδόμοι εἶχαν ἐκμεταλλευθεῖ στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ φυσικὴ ἐσοχὴ τοῦ βράχου, διαμ. 50 μ. περίπου, λίγο πρὸς τὸ πέρα ἀπὸ τὴν ὁποία ἡ πλαγιὰ ἄρχιζε νὰ κατηφορίζε ἀπὸτομα πρὸς τὸ ρέμα. Διαμορφωμένος κατάλληλα ὁ χῶρος μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἡμικυκλικὴ ἐσοχὴ, μετατράπηκε ἀπὸ φυσικὸ πλάτωμα σὲ τεχνητὸ ἄνδηρο με τὴν προσθήκη ἐνὸς ἰσχυροῦ κυκλώπειου ἀναλημματικοῦ τοίχου ποὺ συγκρατοῦσε τὶς ἐπιχώσεις ἀπὸ B., ἐξασφαλίζοντας οἰκοδομήσιμο χῶρο πλάτ. 14 μ. περίπου. Τὸ ἀρχικὸ ὕψος τοῦ ἀναλήμματος ὑπολογίζεται, σύμφωνα με τὸ ἐπίπεδο των δαπέδων των χώρων πίσω ἀπὸ τὸν κυκλώπειο τοῖχο (π.χ. των χώρων 22 καὶ 9), 4-5 μ. Στὴν κατάστασι ποὺ βρέθηκε τὸ καλύτερον διατηρημένο τμήμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, τὸ A, παρουσίαζε ὕψ. 2.65-2.80 μ.

Ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου σώθηκαν μόνο τμήματα. Ἡ ὅλη διαδρομὴ του ὅμως παρακολουθεῖται καὶ συμπληρώνεται ἀπὸ τὸ γέμισμα των λίθων πίσω ἀπὸ τὶς κατεστραμμένες ὀψεις ποὺ ἀποτελοῦσε συνδετικὸ καὶ ἰσοπεδωτικὸ ὑλικὸ ἀνάμεσα στὸν τοῖχο καὶ στὸ πρηνὲς τῆς πλαγιᾶς. Ἔτσι ἀπὸ τὰ διασωθέντα ἴχνη του ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος παρακολουθεῖται σὲ μῆκ. 29 μ., ἐνῶ δὲν ἀποκλείεται τὸ ὅλικο του μῆκος νὰ ἀνερχόταν ἀρχικὰ σὲ 50 μ., ὅση δηλ. ἡ διάμετρος τῆς ἡμικυκλικῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου (ἐν ὑποθέσει ὅτι τὰ διακεκομμένα ἄκρα του πλησίαζαν ἀντίστοιχα τὶς δύο προεξοχὲς ποὺ ὄριζαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὸ φυσικὸ ἡμικυκλικὸ πλάτωμα).

Ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ τοίχου ἔχουν διασωθεῖ τρία τμήματα, τὰ A, B καὶ Γ (πίν. 55α), ἀπὸ τὰ ὁποία τὸ πρῶτο (A) (παρένθ. πίν. A: A, σχ. IV, XV) ἐκτείνεται μεταξύ των τετραγώνων 6-13/IA-IZ (στὸ ὕψος δηλ. των χώρων 2, 4 καὶ 9 καὶ μπροστὰ ἀπὸ τμήμα τοῦ 22) καὶ διατηρεῖται σὲ ἔκτασι 6.70 μ. Τὸ δεύτερο (B) (παρένθ. πίν. A: B, σχ. XVI) σώζεται μπροστὰ στὸν χῶρο 18, μεταξύ των τετραγώνων 23-29/IA-IB καὶ ἀνιχνεύεται σὲ μῆκ. 7 μ., ἐνῶ τὸ τρίτο καὶ μικρότερο τμήμα (Γ) (παρένθ. πίν. A: Γ, σχ. IV) βρίσκεται μπροστὰ στὸν χῶρο 17, στὰ τετράγωνα 20-23/IA-IE καὶ διατηρεῖται σὲ μῆκ. 2.40 μόνον μ. Θεμελιωμένα σὲ διαφορετικά

Σχ. XV. Τομή και κάτοψη αναλημματικού τοίχου B.

Σχ. XVI. Όψη αναλημματικού τοίχου B.

ἐπίπεδα τὰ τμήματα αὐτὰ σύμφωνα μετὰ τὴν κλίση τοῦ ἐδάφους, σώζονται σὲ ποικίλο ὕψος, μετὰ ψηλότερο ἀπὸ ὅλα τὰ τμήματα Α (ὕψ. 2.65-2.80 μ.).

Τὰ διατηρημένα τμήματα τῶν ὄψεων (Α) καὶ (Β) ποὺ συγκρατοῦν τὸ ἀνάλημμα μετὰ κατεύθυνση ἀπὸ Ἀ. πρὸς Δ., βρίσκονται στὴν ἴδια περίπου εὐθεία, μετὰ ἐλαφρὴ ἀπόκλιση μόνο ἀνάμεσά τους (ὥστε στὸ νοητὸ σημεῖο τῆς συνάντησης τῶν δύο ἀξόνων τους νὰ σχηματίζεται ἀμβλεία γωνία 173°). Ἡ ἐνδιάμεση ἀπόσταση ἀνάμεσά τους καλύπτεται ἀπὸ τὸ λιθολόγημα τοῦ γεμίματος, ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο τῆς ἐνιαίας πορείας τῶν δύο τμημάτων. Τὰ τμήματα αὐτὰ διαφέρουν ὅμως μεταξύ τους ὡς πρὸς τὸ βάθος στὸ ὁποῖο εἶναι θεμελιωμένα (τὸ τμήμα Α, ἀρκετὰ χαμηλά, σὲ βάθ. 6.50 μ., τὸ τμήμα Β ψηλότερα πάνω στὴν πλαγιά, σὲ βάθ. 3.21 μ.), καθὼς καὶ ὡς πρὸς τὸ δομικὸ ὕψος: τὸ τμήμα (Α) εἶναι χτισμένο ἀποκλειστικὰ ἀπὸ ὀγκώδεις ἀσβεστολιθικοὺς δόμους, ἐνῶ τὸ τμήμα (Β) περιλαμβάνει ἀνάμεσα στοὺς ἀσβεστόλιθους καὶ πωρολιθικοὺς δόμους. Σὲ ἀντίθεση μετὰ τὸ τμήμα (Α), τοῦ ὁποῖου τὸ ἀρχικὸ ὕψος ὑπολογίζεται σὲ 4-5 μ. (βλ. πρὸς πάνω), τὸ τμήμα (Β), ποὺ διατηρεῖται σὲ ὕψ. μόλις 1 μ., δὲν πρέπει νὰ ἦταν ψηλότερο ἀπὸ 1.65 μ. περίπου, ἂν θεωρήσουμε ὅτι τὸ ἐπίπεδο τοῦ δαπέδου τοῦ χώρου 18 συνέπιπτε κατὰ προσέγγιση μετὰ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἀνδῆρου στὸ σημεῖο αὐτό. Θεμελιωμένοι καὶ οἱ δύο τοῖχοι μέσα στὸ παρθένο ἔδαφος, διαφέρουν ὡς πρὸς τὸν τρόπο θεμελίωσης, καθ' ὅσον ὁ (Β) περιλαμβάνει ἀνάμεσα στοὺς δόμους τῆς τελευταίας στρώσης τοῦ θεμελίου του πλακοειδεῖς λίθους. Τὸ τμήμα (Α), προορισμένο γιὰ νὰ συγκρατεῖ τὸ ἀνδρὸν στὸ πλατύτερο καὶ ὑψηλότερό του σημεῖο, εἶναι ἰσχυρὰ καὶ στερεὰ δομημένο καὶ στὸ ὕψος στὸ ὁποῖο ἔχει διασωθεῖ (2.65-2.80 μ.), διατηρεῖται σὲ ἀρκετὸ βαθμὸ ἢ ἀρχικὴ ἐπιβλητικὴ του μορφή. Τὸ τμήμα (Β), θεμελιωμένο ψηλότερα καὶ σὲ πλευρικὸ σημεῖο τοῦ ἀνδῆρου, μετὰ κατεύθυνση πρὸς τὴ Δ. προεξοχή τοῦ βράχου, ἀποτελοῦσε χαμηλὸ καὶ δευτερεῦον σκέλος τοῦ ἀναλήματος, προορισμένο νὰ συγκρατεῖ μικρότερες ὠθήσεις τοῦ ἀνδῆρου. Ἐτσι, ἤδη μετὰ βάση τὰ κατασκευαστικὰ στοιχεῖα τῶν δύο τμημάτων, τὸ ἀνάλημμα χαρακτηρίζεται ὡς σύνθετο ἔργο ποὺ ἀπαρτίζεται ἀπὸ ἐπιμέρους οἰκοδομημένα καὶ βαθμιδωτὰ διατεταγμένα σκέλη, προσαρμοσμένα στὴ φυσικὴ κλίση τῆς πλαγιάς.

Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ καὶ θέσιν τοῦ τρίτου τμήματος, τοῦ (Γ). Αὐτὸ προβάλλει κατὰ 2.20 μ. βόρεια ἀπὸ τὸ διατηρημένο σημεῖο ἀπόληξης τοῦ τμήματος (Β), μετὰ φορὰ παράλληλη πρὸς ἐκεῖνο, καὶ σώζεται σὲ μῆκ. 2.40 μ. μόνο καὶ ὕψ. 0.90 μ. Θεμελιωμένο σὲ χαμηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τὸ τμήμα (Β), συγκρατεῖ πίσω του ἓνα ἀρκετὰ παχὺ στρῶμα λιθολογήματος (πλάτ. 2 μ. περίπου). Τὸ στρῶμα αὐτό, διαγράφοντας μία ἐλαφρὰ καμπύλη, κατευθύνεται ΝΑ. πρὸς τὸ δυτικὸ σωζόμενο ἄκρο τοῦ τμήματος (Α). Ὅγκώδεις δόμοι ποὺ ἐμφανίζονται διάσπαρτοι κατὰ μῆκος τοῦ θεμελίου του, ἀποτελοῦν κατάλοιπα τῆς κατεστραμμένης ὄψης του, τὴν πορεία τῆς ὁποίας καὶ σηματοδοτοῦν. Τὸ τμήμα (Γ) δίνει τὴν ἐντύπωση ἐνὸς ἰδιαίτερου ἀναλήματος, τριγωνικοῦ σχήματος — ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὰ λίγα στοιχεῖα ποὺ διασώζονται —, τὸ ὁποῖο δροῦσε ἀντρεισματικά, κατασκευασμένο μπροστὰ στὸ σημεῖο σύγκλισης τῶν δύο ἄλλων, (Α) καὶ (Β), παρέχοντας μιὰ πρόσθετη ἐνίσχυση στὸ δικό τους ἔργο. Ἴσως ἀκόμη ἀποτελοῦσε ἀρχικὰ τὸν τοῖχο ἀντιστήριξης κάποιου κεκλιμένου ἐπιπέδου ποὺ ὡδηγοῦσε στὰ δωμάτια.

Ἡ ἀποκάλυψη τῆς ἐπιφάνειας τοῦ λιθολογήματος πίσω ἀπὸ τὸν τοῖχο (Γ) φανέρωσε τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὁποῖο στερεώνονταν οἱ λίθοι τοῦ γεμίματος πίσω ἀπὸ τὶς ὀψεις τῶν ἀναλημματοειδῶν τοίχων: δὲν ἦταν δηλαδὴ στὴν προκειμένη περίπτωσι διάσπαρτοι, ἀλλὰ ἐντεχνα τοποθετημένοι. Βασικὸ στοιχεῖο τοῦ λιθολογήματος ἀποδείχθηκαν χαμηλὲς ξερολιθιές, βαθμιδωτὰ διατεταγμένες (πίν. 55β), οἱ ὁποῖες ὑπὸ μορφὴ χαμηλῶν ἀναλημάτων μοιράζονταν μεταξύ τους τὸ ὅλο βάρος τοῦ ἀνδῆρου, ἀποτρέποντας μιὰ ἀπ' εὐθείας ὠθησὴ τῶν φορτίων πάνω στὸν ἐξωτερικὸ τοῖχο τοῦ ἀναλήματος.

Ἡ χρονολόγηση τῆς κατασκευῆς τῶν ἀναλημματικῶν τοίχων δὲν μπόρεσε δυστυχῶς νὰ στηριχθεῖ στὴν ἔρευνα τῶν θεμελίων τους, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπίχωση μέχρι τὴ βάση τῶν τοίχων στὰ τμήματα (Α) καὶ (Γ) βρέθηκε διαταραγμένη ἀπὸ τὴν ἐκσκαφὴ τῶν θεμελίων τῆς κεντρικῆς πτέρυγας τοῦ Μουσείου, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὁποίας ἀποκαλύφθηκαν οἱ τοῖχοι¹²⁷. Ἡ ἀποκάλυψη τῶν θεμελίων τοῦ τμήματος (Β), μὲ σκοπὸ τὴν περισυλλογὴ ὀστράκων, δὲν ὑπῆρξε εὐτυχέστερη. Ἡ ἐπίχωση στὸ βάθος αὐτὸ βρέθηκε διαταραγμένη ἀπὸ παλαιότερη ἔρευνα, ὅπως ἀποδείχθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων¹²⁸. Ἔτσι ἡ ἀπόπειρα χρονολόγησης τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀναλήματος περιορίζεται στὴ μαρτυρία ποὺ προέρχεται ἀπὸ τομὴ στὴν ἐπιφάνεια καὶ μέσα στὸ λιθολόγημα τοῦ γέμισματος τοῦ τμήματος (Α). Ἀπὸ τὴν τομὴ αὐτῇ, πλάτ. 1.10 μ. καὶ μήκ. 1.20 μ. ἀπὸ Β.-Ν., ποὺ ἀνοίχθηκε μεταξὺ τῶν τετραγώνων 7-8/ΙΕ-ΙΔ, διαπιστώθηκε ὅτι τὸ ταραγμένο στρώμα (καστανὸ σκοῦρο χῶμα ἀνάμεικτο μὲ χαλαροὺς λίθους) ἔφθανε μέχρι βάθ. 3.85 μ. Στὸ βάθος αὐτὸ περίπου ἐμφανίσθηκε στὸ Ν. ἄκρο τῆς τομῆς ὁ μαλακὸς κοκκινωπὸς βράχος τῶν Μυκηνῶν μὲ κατηφορικὴ ἐπιφάνεια ποὺ χανόταν πρὸς Β., κάτω ἀπὸ τὸ γέμισμα τοῦ ἀναλήματος. Τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς τομῆς πρὸς Β. στὸ βάθος αὐτὸ καὶ μέχρι βάθ. 4.08 μ. καλυπτόταν ἀπὸ ἀνοικτὸ καστανὸ χῶμα ποὺ σκέπαζε τὴν ἐπιφάνεια τοῦ λιθολογήματος. Τὰ ὄστρακα ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐπίχωση αὐτὴ καὶ τοποθετήθηκαν στὴν ὁμάδα 229 χρονολογοῦνται μὲ βεβαιότητα στὴν ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο. Σὲ βάθ. 4.08 μ. ἐμφανίσθηκε μέσα στὴν τομὴ τὸ λιθολόγημα ποὺ κατέληγε πίσω ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ τοίχου (Α). Ἀνάμεσα στοὺς λίθους αὐτοὺς καὶ μέχρι βάθ. 4.55 μ. προήλθαν τὰ λιγοστὰ ὄστρακα τῆς ὁμάδας 230 ποὺ παραπέμπουν γενικὰ καὶ χωρὶς χαρακτηριστικὰ δείγματα μιᾶς συγκεκριμένης φάσης στὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο.

Τὰ παραπάνω δεδομένα δὲν χρονολογοῦν βεβαίως τὴν ἴδια τὴν κατασκευὴ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἀλλὰ τὴν τελευταία φάση χρήσης τοῦ ἀνδῆρου. Τὸ στρώμα ἀνοικτοῦ καστανοῦ χώματος ποὺ κάλυπτε τὸ λιθολόγημα πίσω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο, ἀνήκει προφανῶς στὴν ἰσοπεδωτικὴ ἐπίχωση τοῦ ἀνδῆρου ποὺ ἀνάγεται στὴν τελευταία φάση χρήσης του (ἂν ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ὅλο ἔργο εἶχε κατασκευασθεῖ παλαιότερα, συντηρούμενο καὶ ἐπισκευαζόμενο κατὰ καιροὺς), δηλαδὴ στὴν ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο.

Μία ὁμάδα ὀστράκων, ἡ (52), προήλθε ἀπὸ ἓνα ἐπιφανειακὸ στρώμα λίθων ποὺ κατηφόριζε τὴν πλαγιά, Β. ἀκριβῶς ἀπὸ τὸν χῶρο 17 καὶ μέχρι τὸ τμῆμα (Γ) τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ἀνάμεικτο μὲ καστανὸ σκοῦρο χῶμα. Περιεῖχε σὲ μεγαλύτερο ποσοστὸ μυκηναϊκὰ ὄστρακα, τὰ νεότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὴν ΥΕ ΙΙΒ2/Γ Πρώιμη περίοδο, ἀλλὰ καὶ νεότερο ὑλικὸ ἀρχαϊκῶν χρόνων, ἓνα τμῆμα πήλινης κωνικῆς σφραγίδας (:) (α) (πίν. 56β) καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου ἀργείου ἐργαστηρίου (β) (πίν. 56γ).

127. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐκσκαφῶν αὐτῶν ἀνακαλύφθηκε τὸ τμῆμα (Α) τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου καὶ τὸ ὅλο σκάμμα τῶν θεμελίων τῆς κεντρικῆς πτέρυγας μεταφέρθηκε κατὰ 1 μ. βορειότερα γιὰ νὰ μὴ θιγῇ ὁ τοῖχος.

128. Τὸ γεγονός ὅτι τὸ τμῆμα (Β) ἦταν ἤδη γνω-

στὸ καὶ ἐρευνημένο, ἀποδεικνύει ἀεροφωτογραφία τῆς περιοχῆς ποὺ εἶχε ληφθεῖ ἀπὸ ιδιώτη, ἐκδότῃ τουριστικῶν δελταρίων. Στὸν πίνακα 5 διακρίνεται σαφῶς τὸ τμῆμα (Β) τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀποκαλυμμένο καὶ ὁ σωρὸς τῶν χωμάτων κατὰ μήκος τοῦ σκάμματος.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

*Ομάδα 229 (βάθ. 3.85-4.08 μ.): Τεμάχια από ξυλινό χονδροειδή άγγεια. Βάσεις-στελέχη άβαφων κυλίκων. Χείλη κυάθων. Ταινιωτές λαβές μικρών άγγείων (κυλίκων, κυάθων). Χείλος λεκανίδας ή κρατήρα με όλόβαφο έσωτερικό (*MDP* 132 εικ. 163 άρ. 3: *YE* ΠΙΒ2, βλ. και σ. 149 εικ. 188 άρ. 1: *YE* ΠΙΓ Πρώιμη). Χείλος ύψίποδος σκύφου *FS* 304 με όλόβαφο έσωτερικό (*MDP* 92 εικ. 112 άρ. 5: *YE* ΠΙΑ2, βλ. και Schönfeld 1988 πίν. 1 άρ. 87 και σ. 188: οί σκύφοι αυτοί φθάνουν μέχρι και την προχωρημένη *YE* ΠΙΒ —δηλ. ΠΙΒ2—, βλ. για τις νέες υποδιαιρέσεις: Kl. Kilian στο E. B. French - K. A. Wardle, *Problems in Greek Prehistory, Papers Presented at the Centenary Conference of the British School of Archaeology at Athens* (1986) 118). Δύο όστρακα με όλόβαφο έσωτερικό (έκ των οποίων τó ένα από βάση σκύφου *FS* 284, βλ. *MDP* 130 εικ. 161) παραπέμπουν επίσης στην *YE* ΠΙΒ2 (για την εμφάνιση των σκύφων με όλόβαφο έσωτερικό στη Μέση *YE* ΠΙΒ, βλ. Schönfeld 1988, 196). Διάφορα άλλα όστρακα όπως ει-κονίζονται (εικ. 42 άρ. 26-31, εικ. 43 άρ. 1-4). *YE* ΠΙΒ2.

*Ομάδα 230 (βάθ. 4.08-4.55 μ.): Περιλαμβάνει σχεδόν μόνο άβαφα όστρακα, μεταξύ των οποίων: Πόδι από τριποδικό άγγείο. Χείλη τριών άβαφων κυλίκων ή κυάθων με γωνιώδες περίγραμμα (βλ. Wardle 1969, 286 εικ. 10 άρ. 101, 102 και σ. 284 εικ. 9 άρ. 92: *YE* ΠΙΒ1, τó ίδιο όμως σχήμα και στην *YE* ΠΙΒ2). Χείλος λεκανίδας *FS* 295 (βλ. Wardle 1969, 290 και εικ. 11 άρ. 115, 116: *YE* ΠΙΒ1, αλλά και ΠΙΒ2). Μικρό τεμάχιο από χείλος όλόβαφο, από βαθύ σκύφο ή ύψίποδα σκύφο (του τύπου με άποστρογγυλωμένο ή «σταγονό-σχημο» χείλος, βλ. Schönfeld 1988, 158, 188: έμφανίζεται στην Πρώιμη *YE* ΠΙΒ με άκμή, *foruit*, στην Προχωρημένη ΠΙΒ). Ένα *ME* όστρακο (άρχη ταινιωτής λαβής, πηλός ρόδιнос με αλεί-φωμα κιτρινωπό, στιλπνές επιφάνειες) (εικ. 43 άρ. 5-11). *YE* ΠΙΒ.

*Ομάδα 52 (βάθ. 1.47 μ. νότια, κοντά στον χώρο 17, μέχρι 2.09 μ., κοντά στο τμήμα (Γ) του ανα-λημματικού τοίχου, στρώμα λιθολογήματος, έπι-φανειακό): Δύο πόδια από τριποδικά άγγεια. Χείλη άβαφων κυλίκων με γωνιώδες και καμπύλο περίγραμμα. Στελέχη δύο άβαφων και δύο διακο-σμημένων κυλίκων (των τελευταίων με ταινιωτή διακόσμηση), τμήμα κύλικας *FS* 256 ή 257 με δια-κόσμηση άνθους (*FM* 18A voluted, βλ. *MDP* 89 εικ. 107 άρ. 5: *YE* ΠΙΑ2). Χείλος κυάθου ή κυαθό-μορφης κύλικας με διακόσμηση κρίνου (*FM* 9, βλ. *MDP* 44 εικ. 49 άρ. 2: *YE* ΠΙΒ). Χείλος κυά-θου (:) με διακόσμηση κάθετων κυματιστών γραμ-μών (*FM* 78, Ripple, βλ. *MDP* 18 εικ. 12 άρ. 39: *YE* ΠΙΑ). Όστρακα από μεγάλο κλειστό άγγείο με ταινιωτή διακόσμηση. Όστρακα από δύο σκύ-φους με όλόβαφο έσωτερικό (τó ένα άβαφο έξω, τó άλλο διακοσμημένο με ταινία, από σκύφους Β' ή του τύπου με ταινία μέσου πάχους της *YE* ΠΙΒ2 και ΠΙΓ Πρώιμης αντίστοιχα: *MDP* 129 και 151 άρ. 5). Τέλος, όστρακα *YE* ΠΙ-ΠΙΒ2/Γ, μαζί με άρ-χαϊκής έποχής κατάλοιπα, βλ. πιο κάτω α) και β).

α) Τμήμα κωνικής πήλινης σφραγίδας, σωζ. ύψ. 0.031 μ., διαμ. 0.047 μ.. Πηλός καστανοκίτρινος.

β) Πρόσθιο τμήμα κεφαλής ανθρωπόμορφου είδω-λίου, άργείου τύπου (πηνόμορφο), από πηλό κα-στανοκίτρινο. Τα μάτια παριστάνονται ως επί-θετα πλαστικά σφαιρίδια. Βλ. Waldstein ό.π. 16 κέ. (πίν. 56γ).

Άρχαϊκών χρόνων.

IV. Ο ΔΥΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ (σχ. XVII)
(Έπίμετρο)

Ἡ παρακάτω ἀναφορὰ συντάσσεται μὲ σκοπὸ νὰ παρουσιάσει τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιφανειακῶν καθαρισμῶν στὸν Δ. τομέα τῆς ἀνασκαφῆς, στὴ θέση ποὺ ἔμελλε ἀργότερα νὰ καταληφθεῖ ἐν μέρει ἀπὸ τὸ κτίσμα τῆς Δ. πτέρυγας, ἐν μέρει νὰ καταχωθεῖ κάτω ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους χώρους πράσινου, στάθμευσης αὐτοκινήτων κ.ἄ. τοῦ νέου Μουσείου. Ἡ διεξαγωγή τῆς ἀνασκαφικῆς ἔρευνας στὸν τομέα αὐτὸ δὲν προχώρησε —γιὰ λόγους ποικίλους— πέρα ἀπὸ μία κατ' ἀρχὴν καταγραφὴ καὶ ἀναγνώριση τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος στὴν περιοχὴ αὐτὴ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ μιὰ πρώτη χρονολόγηση τοῦ ὕλικου, κεραμικοῦ καὶ ἄλλου, ποὺ βρέθηκε ἐκεῖ καὶ ποὺ ἀνήκει ἀφ' ἑνὸς στοὺς ὕστερους μυκηναϊκοὺς, ἀφ' ἑτέρου στοὺς ἀρχαίκοις χρόνους. Ἡ παρακάτω ἔκθεση δὲν παρατίθεται ὅμως ἐδῶ ἀπλῶς ὡς λογοδοσία, ἀλλὰ ὡς παρακαταθήκη σὲ ὁποιοὺς μελλοντικοὺς ἐρευνητὲς δοθεῖ ἡ δυνατότητα τῆς ἀποκάλυψης καὶ συστηματικῆς ἀνασκαφῆς τῶν τοίχων ποὺ ἐπισημάνθηκαν ἐδῶ σὲ πρώτη φάση.

Χαρακτηριστικοὶ γιὰ τὴν ὀγκώδη μορφή, τὶς διαστάσεις τους, τὴν παρεμφερῆ δόμηση καὶ τὴν ἴδια παράλληλη μεταξὺ τους διάταξη, μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ., εἶναι οἱ δύο τοῖχοι (X) καὶ (Φ), τῶν ὁποίων ἀποκαλύφθηκαν τμήματα μόνο, θεμελιωμένα σὲ δύο βαθμιδωτὰ ἐπίπεδα (σχ. XVII: X καὶ πίν. 57α-β). Εἶναι παράλληλοι ὄχι μόνο μεταξὺ τους ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ τμήμα (B) τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (βλ. πῶς πάνω), ἀπὸ τὸ Δ. σωζόμενο ἄκρο τοῦ ὁποίου ἀπέχουν ὁ (X) 11.50 μ., ὁ (Φ) 5.70 μ. Ὁ τοίχος (X), θεμελιωμένος σὲ βάθ. 4.60 μ., ἐμφανίζει πλάτ. 1.50 μ. στὴ βάση του, τὸ ὁποῖο στὴν ἀνωδομή μειώνεται σὲ 1.10 μ. Ἀνιχνεύθηκε σὲ μῆκ. 3.90 μ., σωζόμενος κατὰ τὸ μεγαλύτερο τμήμα του μόνο στὴ στρώση τοῦ θεμελίου του, ἐπειδὴ ἡ ἀνωδομή του —καὶ πιθανῶς ἡ πρὸς Ἀ. συνέχειά του— παρασύρθηκαν μέσα στὸ σκάμμα τῶν θεμελίων τῆς Δ. πτέρυγας τοῦ Μουσείου. Ἡ πρὸς Δ. συνέχειά του χάνεται κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίχωση καὶ τὸ θεμέλιο ἐνὸς νεότερου τοίχου, τοῦ (Ψ) (βλ. πῶς κάτω). Στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ ὕψος του ἀνέρχεται μόλις σὲ 1.20 μ. Εἶναι χτισμένος ἀπὸ ἀσβεστολιθικοὺς δόμους μὲ παρεμβολὴ μικρότερων λίθων στοὺς ἄρμους. Τὴ στρώση τοῦ θεμελίου του ἀποτελοῦν μεγάλοι ὀγκόλιθοι τοποθετημένοι —ὅπως ἀπέδειξε ὁ καθαρισμὸς τῆς παρειᾶς τοῦ σκάμματος τῶν θεμελίων τοῦ Μουσείου, σὲ ἀπόσταση 1.50 μ. B. καὶ παράλληλα πρὸς τὸν τοῖχο (X)— μέσα σὲ παχὺ στῶμα (1 μ.) κροκαλῶν. Ἐνα στῶμα μικρότερων λίθων «βουτηγμένων» μέσα σὲ κιτρινωπὸ πηλόχωμα πλαισίωνε σὲ ἔκταση 0.60-0.70 μ. τὶς δύο ὀψεις τοῦ τοίχου στὸ βάθος τοῦ θεμελίου του. Ἐδῖνε τὴν ἐντύπωση κατάλοιπου κάποιου ἀρχικοῦ δαπέδου (βοτσαλωτοῦ), ἂν δὲν ἐπρόκειτο γιὰ τὸ γνωστὸ ἀπὸ τὶς Μυκῆνες καὶ τὴν Τίρυνθα προστατευτικὸ μονωτικὸ στῶμα στὸ θεμέλιο τῶν κυκλωπείων τειχῶν^{128α}. Τὸ γεγονὸς ὅμως ὅτι τὸ στῶμα αὐτὸ ἦταν ἐκτεθειμένο (ὡς δάπεδο);¹²⁹ ἀποδεικνύουν κομμάτια ἀπὸ διαλυμένες πυρακτωμένες πλῖθρες¹³⁰ ποὺ βρέθηκαν στὴν ἐπιφάνειά του, ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα μιᾶς καταστροφῆς ποὺ συνέβη κατὰ τὴν περίοδο χρήσης τοῦ τοίχου. Τὰ ὄστρακα ποὺ συγκεντρώ-

128α. Βλ. Σπ. Ἰακωβίδη, *Αἱ Μυκηναϊκαὶ Ἀκροπόλεις* (1973) 7, 48 (δεύτερος περίβολος), 51, 55 (BA. ἐπέκτασις).

129. Πρβ. π.χ. τὰ βοτσαλωτὰ δάπεδα ποὺ βρέθηκαν στὴν Τίρυνθα, στὴν Πύλο, στὸ Ἄργος καὶ στὶς Μυκῆνες: Chr. Podzuweit, *AA* 1977, 123 κέ., εἰκ. 2 (δεξιὰ), σ. 129 εἰκ. 5 (ἀριστερά): βρέθηκε στὴν Οἰκία 49 καὶ ἀναφέρεται ὡς Kieselschüttungsboden ἢ Kiese-lestrich, ποὺ διαφέρει ἀπὸ τὸ «ψηφοθέτημα» τοῦ διπλανοῦ χώρου 49A τῆς ἰδίας οἰκίας λόγω τῶν χωρῆς

σύστημα τοποθετημένων βοτσάλων καὶ χρονολογεῖται γενικὰ στὴν YE IIIA ἢ μετὰ τὴν IIIA1 (ὁ.π. σ. 127). *Pylos* I 226 καὶ εἰκ. 424. *BCH* 93, 1969, 992 κέ., εἰκ. 10 πάνω στὸ στῶμα ἀνακατάληψης (;) μὲ YE IIIΓ κεραμική. A. J. B. Wace, *BSA* 25, 1921/23, 212, 403: Cobble Pavement. Βλ. καὶ D. Salzmann, *AA* 1977, 136 σημ. 53.

130. Στὸ ἐσωτερικὸ τους διακρίνονται ἀκόμα ἔχνη ἀχύρου ποὺ περιλαμβάνονταν στὸ μείγμα τοῦ πηλοῦ.

θηκαν κατά τὸν καθαρισμὸ τῆς παρειᾶς τοῦ στρώματος τῶν κροκαλῶν (ὁμάδα 18) τοποθετοῦνται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, παρέχοντας ἔτσι μία κατ' ἀρχὴν χρονολόγηση γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ τοίχου.

Σὲ ἀπόσταση 4.80 μ. Ν. τοῦ (Χ), βρίσκεται ὁ τοίχος (Φ) θεμελιωμένος σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο, σὲ βάθ. 3.50 μ. (σχ. XVII: Φ, πίν. 58α). Ἡ ἐπιφάνειά του ἀποκαλύφθηκε σὲ μῆκ. 4.50 μ., ἀπὸ τὸ Ἀ. δηλ. σωζόμενο ἄκρο του μέχρι τὰ τελευταῖα του ἵχνη πρὸς Δ. ποὺ χάνονταν κάτω ἀπὸ ἕναν ἄλλο, νεότερο τοῖχο, τὸν (Ω). Ἔχει πλάτος 1.15 μ., τὸ ὀλικὸ σωζόμενο ὕψος, 1.82 μ., ἐρευνήθηκε μόνο στὸ ἀνατολικότερό του ἄκρο. Μπροστὰ στὴ βόρεια ὄψη τοῦ τοίχου, 0.20 μ. πάνω ἀπὸ τὸ θεμέλιό του, ἀποκαλύφθηκε τμήμα δαπέδου ἀπὸ κιτρινωπὸ πατημένο πηλόχωμα ἀνάμεικτο μὲ λεπτὸ χαλίκι, τὸ ὁποῖο ἀνέρχεται πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου κατὰ 0.25 μ. μετατρέπόμενο σὲ ἐπίχρισμα. Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ τελευταίου διατηρήθηκαν ἀρκετὰ εὐδιάκριτα ἵχνη ἐπάλειψης λευκοῦ κονιάματος. Τὸ δάπεδο ἔχει κατασκευασθεῖ πάνω σὲ ἐπίχωση πᾶχ. 0.20-0.30 μ., μὲ ἄφθονες κροκάλες στὸ ἐσωτερικὸ τῆς. Ἡ ἐπιφάνειά του ἔφερε ἵχνη φωτιᾶς, γεγονὸς ποὺ συσχετίζεται μὲ τὸ καμένο ὑλικὸ πάνω στὸ βοτσαλωτὸ στρῶμα τοῦ τοίχου (Χ). Τὸ πρὸς Β. ἐκτεινόμενο αὐτὸ τμήμα τοῦ δαπέδου (τῆς στενῆς δηλ. ἐκείνης λωρίδας ποὺ εἶχε ἀπομείνει ἔξω ἀπὸ τὸ σκάμμα θεμελίωσης τοῦ Μουσείου) δὲν ἐρευνήθηκε περαιτέρω. Τὸ Β. ὄριο τοῦ χώρου ἴσως πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ στὰ ἵχνη ἑνὸς τοίχου (τρεῖς προεξέχοντες ἀπὸ τὸ ἔδαφος δόμοι) ποὺ ἐντοπίσθηκε σὲ ἀπόσταση 2.70 μ. Β. τοῦ (Φ) καὶ σὲ παράλληλη διάταξη πρὸς αὐτόν, πάνω στὸν ὁποῖο ἔδειχνε ἐπίσης νὰ καταλήγει τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου ἀπὸ κροκάλες. Τὸ ἴδιο ὑπόστρωμα ἀπὸ κροκάλες ἔδειχνε νὰ καταλήγει Ἀ. πάνω σὲ ἕναν ἄλλο τοῖχο, τὴν παρουσία τοῦ ὁποίου ὑποδήλωνε ἡ ὑπαρξὴ δύο κατὰ χώραν λίθων, τοποθετημένων στὴ σειρὰ, πάνω στὴ Β. ὄψη τοῦ τοίχου (Φ) καὶ κοντὰ στὸ Ἀ. σωζόμενο ἄκρο του, μὲ κατεύθυνση πρὸς Β., οἱ ὁποῖοι ἔμοιαζαν νὰ συγκρατοῦν ὡς χαμηλὸ ἀνάλημμα τὸ στρῶμα τῶν κροκαλῶν. Ἡ Ν. ὄψη τοῦ τοίχου (Φ) (ἂν πράγματι ὑπῆρχε ὄψη μὲ προορισμὸ νὰ ἐκτίθεται) δὲν ἐρευνήθηκε. Ἔτσι μιὰ ἀρχικὴ ἐντύπωση ὅτι ὁ τοίχος (Φ) ἦταν ἀναλημματικός, δὲν ἐπαληθεύτηκε κατὰ τὴν προκαταρκτικὴ αὐτὴ ἀνασκαφικὴ φάση. Τὴν ἐγκατάλειψη τοῦ τοίχου (Φ) ἤδη στὴν ΥΕ ΙΙΓ Ὑστερη περίοδο (ἄρα καὶ τὴ χρῆση του πρὶν ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτή), ἀποδεικνύει ἡ ἐμφάνιση ἑνὸς σπασμένου βαθέος σκύφου (α) ποὺ βρέθηκε πάνω στοὺς δόμους τοῦ τοίχου, στὸ μέσο ὕψος τῆς σωζόμενης ἐπιφάνειάς του, σὲ βάθ. 2.80 μ.¹³¹. Εἶναι τὸ μοναδικὸ δείγμα τῆς προχωρημένης αὐτῆς περιόδου ποὺ ἐντοπίσθηκε κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὸ δάπεδο μπροστὰ στὸν τοῖχο (Φ), ἀλλὰ καὶ τὸ κονίαμα τῆς ὄψης του καταργοῦνται ἀπὸ ἕναν μεταγενέστερο τοῖχο, τὸν (Ψ), προσκτισμένο πάνω στὴν ὄψη τοῦ (Φ) (σχ. XVII: Ψ, πίν. 58α). Τόσο τὸ δάπεδο, ὅσο καὶ τὸ κονίαμα τοῦ τοίχου ἔδειχναν σαφῶς νὰ εἰσχωροῦν ἀντίστοιχα κάτω ἀπὸ τὸ θεμέλιο τοῦ (Ψ) καὶ μέσα στὸν ἄρμὸ ποὺ σχημάτιζαν οἱ δύο τοῖχοι. Ὁ τοῖχος (Ψ) ἀποτελεῖ ἀποδεδειγμένα ἀναλημματικὸ τοῖχο, χτισμένο ἀπὸ μία σειρὰ λίθων, μὲ μία μόνο ἐξωτερικὴ ὄψη, τὴν ἀνατολική. Ξεκινᾷ ἀπὸ τὸν τοῖχο (Φ) μὲ κατεύθυνση πρὸς Β., στρεφόμενος στὴ συνέχεια μὲ ἡμικυκλικὴ φορὰ πρὸς Δ. Συγκρατεῖ πίσω του ἕνα ἀνάλογο σὲ σχῆμα ἄνδηρο, ὕψ. 1.85 μ. τουλάχιστον, ὅσο δηλ. τὸ ἀνώτερο σωζόμενο ὕψος τοῦ τοίχου (Ψ). Στὸ δυτικότερο ἄκρο του «τέμνεται» ἀπὸ ἕναν ἄλλον ἴδιας μορφῆς, ἀλλὰ εὐθύγραμμο ἀναλημματικὸ τοῖχο, τὸν (Υ), ποὺ μὲ κατεύθυνση ἀπὸ Β.-Ν. συγκρατεῖ τὸ ἀνάλημμα ἀπὸ Δ.

131. Ἀπὸ τὸν σκύφο σωζόταν στὴν ἀρχὴ μεγάλω-
τερο τμήμα. Ἀπὸ ἀβλεψία ὁμοῦ τοῦ ἐργάτη πετά-

χθηκε ἕνα κομμάτι τοῦ χείλους του ποὺ μάταια ἀνα-
ζητήθηκε ἐκ τῶν ὑστέρων ἀνάμεσα στὰ χόματα.

(σχ. XVII: Υ). Ὁ τοίχος (Υ) ἀνιχνεύθηκε σὲ μῆκ. 3.50 μ. Ὁ τοίχος (Ψ), θεμελιωμένος κατὰ τὴν πρὸς Β. καὶ Δ. πορεία του σὲ δύο διαφορετικὰ ἐπίπεδα (σὲ βάθ. 3.30 μ. κοντὰ στὸν Φ καὶ 3 μ. πάνω ἀπὸ τὸν Χ), παρουσιάζει διαφορετικὸ τρόπο δόμησης ἀπὸ ὅ,τι αὐτοὶ οἱ δύο. Ἐκτὸς ἀπὸ 3-4 ὀγκόλιθους στὴ στρώση τοῦ θεμελίου του, οἱ ὑπόλοιποι δόμοι του εἶναι σαφῶς μικρότεροι σὲ μέγεθος καὶ χαλαρότερα χτισμένοι. Δὲν εἶναι ἀπολύτως βέβαιο ἂν ὁ τοίχος (Ψ) χρησιμοποιήθηκε καὶ ἐπισκευάσθηκε σὲ πολλὰς περιόδους, τὸ ὅτι ὅμως μία ἀπὸ αὐτὰς ἦταν ἡ ἀρχαϊκὴ, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τριῶν γυναικείων ἀρχαϊκῶν εἰδωλίων (β, γ, δ) ποὺ βρέθηκαν μαζὶ στὸ ὕψος περίπου τοῦ θεμελίου του, 0.80 μ. Ν. τοῦ τοίχου (Χ), (εἰκ. 55, 2-4, πίν. 59α-γ), καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν εὑρεση ἑνὸς ὑστεροαρχαϊκοῦ καλαθόσχημου λύχνου (ε) (εἰκ. 55, 5) ποὺ ἀνακαλύφθηκε πάνω στὸ ἄνδηρο, ἀνάμεσα στοὺς τοίχους (Ψ) καὶ (Ω).

Ὁ τοίχος (Ω), ἀναλημματικὸς καὶ αὐτὸς μὲ ἡμικυκλικὴ φορά, ὅπως καὶ ὁ (Ψ), συγκρατεῖ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἀνώτερο ἄνδηρο τῆς πλαγίᾳς ΝΔ., σὲ ἀπόσταση 4.50-6 μ. πίσω ἀπὸ τὸν τοίχο (Ψ) (σχ. XVII: Ω). Εἶναι χτισμένος μὲ μεγαλύτερους σχετικὰ δόμους ἀπὸ ἐκεῖνον καὶ διατηρεῖ καλύτερα τὸ λιθολόγημα πίσω ἀπὸ τὴν ὄψη του ποὺ τοῦ προσδίδει πλάτος μέχρι καὶ 1 μ. Μεταξὺ τῶν ἀκανόνιστων δόμων του παρεμβάλλονται καὶ ἀμυγδαλίτες. Εἶναι χτισμένος μὲ «ἀγκῶνες» κατὰ διαστήματα ποὺ τοῦ ἐπιτρέπουν νὰ λάβει τὸ ἡμικυκλικὸ του σχῆμα. Ἀνιχνεύθηκε σὲ συνολικὸ μῆκος 18 μ. Ὁ τοίχος (Ω), ἀρκετὰ ψηλὰ θεμελιωμένος σὲ σχέση μὲ τοὺς προηγούμενους, καλυπτόταν ἀπὸ ταραγμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπίχωση, ὅχι δηλ. ἰδιαίτερα ἀσφαλὴ γιὰ νὰ στηρίξει μιὰ ἀπόπειρα χρονολόγησης τοῦ τοίχου κατὰ τὴν προκαταρκτικὴ αὐτὴ ἔρευνα. Ἀνάμεσα στὰ χῶματα τῆς ἐπίχωσης αὐτῆς βρέθηκαν ἀρκετὰ κομμάτια ἀπὸ κατεστραμμένα δάπεδα, κατασκευασμένα ἀπὸ κονίαμα μὲ «κολυμπητὰ» βότσαλα στὸ ἐσωτερικόν, καθὼς καὶ τμῆμα λίθινης φιάλης μυκηναϊκῶν χρόνων (ζ) (εἰκ. 56, 1, πίν. 59δ).

Σὲ σημεῖο τοῦ ἀνδρήρου, πίσω ἀπὸ τὸν τοίχο (Ω) ἀνακαλύφθηκε τὸ στόμιο ἑνὸς πηγαδιοῦ, ἡ ἔρευνα τοῦ ὁποίου, λόγῳ τῆς ἐπικινδυνότητος τῶν τοιχωμάτων, σταμάτησε πρόωρα. Τὸ στόμιο, διαμ. 0.80 μ., ποὺ ἐμφανίσθηκε σὲ βάθ. 1.20 μ., ἦταν ἐπενδυμένο μέχρι βάθ. 1.30 μ. μὲ ἀκανόνιστους, ἄδρᾶ πελεκημένους (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ χαμηλότερη στρώση ποὺ περιελάμβανε πλακοειδεῖς) λίθους. Κάτω ἀπὸ τὸ κτιστὸ στόμιο τὰ τοιχώματα τοῦ πηγαδιοῦ ἦταν ἀπλῶς λαξευμένα στὸν μαλακὸ βράχο τῶν Μυκηνῶν. Τὸ πηγάδι βρέθηκε μέχρι βάθ. 5.80 μ. κενόν. Κατὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν λίθων τοῦ στομίου, τὰ σαφῶς ταραγμένα χῶματα περιεῖχαν ὄστρακα τόσο μυκηναϊκά, ὅσο καὶ μελαμβαφὴ μεταγενέστερων ἐποχῶν. Ἀνάμεσά τους βρέθηκε κεφάλι ἀρχαϊκοῦ γυναικείου εἰδωλίου μὲ περίτεχνη κόμμωση πλοχμῶν (η). Κοντὰ στὴν Ἀ. πλευρὰ τοῦ στομίου, σὲ ἀπόσταση 0.75 μ. ἀπὸ αὐτό, ἐντοπίσθηκε σὲ βάθ. 0.96 μ. τμῆμα δαπέδου ἀπὸ παχὺ στρώμα κιτρινωποῦ πηλοχώματος, ζυμωμένου μὲ λεπτὸ χαλίκι ποὺ κατασκευαστικὰ θύμιζε τὸ δάπεδο μπροστὰ στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (Φ).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ

Ὁμάδα 18 (ἀπὸ τὸ στρώμα κροκαλῶν κάτω ἀπὸ τὸν τοίχο (Χ), σὲ βάθ. 4.67 μ.): Δύο στελέχη κυλίκων (τὸ ἓνα ἄβαφο, τὸ ἄλλο μὲ ταινιωτὴ διακόσμηση). Τρεῖς βάσεις κυλίκων (δύο ἄβαφες, ἡ τρίτη μὲ ταινίες). Βάση ἐπίπεδη ἄβαφου κλειστοῦ ἄγγειου. Τρεῖς ταινιωτὲς λαβὲς ἄβαφον κυλίκων. Ὅστρακο (ἀπὸ κύλικα;) μὲ διακόσμηση κάθετα διατεταγμένης πορφύρας (ἢ πορφύρων FM 23, πρβ. MDP 114 εἰκ. 141 ἄρ. 12 καὶ 13: YE IIIB1). Ὅστρακο μὲ διακόσμηση λεπτῶν παράλληλων

γραμμῶν μεταξὺ ταινιῶν ἀπὸ ψευδόστομο ἀμφορέα ἢ πιθαμοφόρισκο (πρβ. MDP 79 εἰκ. 93, σ. 129 εἰκ. 129, σ. 124 εἰκ. 149 ἄρ. 4, σ. 127 εἰκ. 154 ἄρ. 1, 6, 8: YE IIIA2-IIIB2). Χεῖλος ἀπὸ χειροποίητο κλειστὸ ἄγγεῖο (ἀμφορέα ἢ πρόχου). Ὅστρακο ἄβαφο μὲ χαράγματα ποὺ ἐγίναν μετὰ τὴν ὀπτηση τοῦ ἄγγειου.

YE IIIB.

α) Βαθὺς σκύφος, FS 285, ὕψ. 0.162 μ., διαμ. χεῖλ. 0.175 μ., διαμ. χαμηλῆς κωνικῆς βάσης 0.059 μ.

Λείπει μεγάλο τεμάχιο του χείλους (βλ. σημ. 131). Πηλός καστανοκίτρινος, βαμμένος μέσα και έξω και στη ράχη των λαβών με καστανό-μαυρη βαφή, με εξηρημένο όμως το κάτω τμήμα του σώματος, πάνω από τη βαμμένη βάση, στις παρυφές του οποίου είναι γραμμένες δύο λεπτές ταινίες. Ξηρημένη λεπτή ταινία και στο έσωτερικό του χείλους. Πρβ. *MDP* 192 εικ. 254 άρ. 3 (με εξηρημένο όμως τμήμα στον πυθμένα και χωρίς ταινίες στη βάση) (εικ. 55, 1, πίν. 58β).

ΥΕ ΠΙΓ Ύστερη.

- β) Ειδώλιο γυναικείας μορφής, ύψ. 0.057 μ., σωζόμενο — με εξαίρεση του δεξιού χεριού — πλήρες. Το άριστερό χέρι συγκολλημένο. Πηλός καστανοπορτοκαλόχρωμος. Καλύπτεται με κοκκινωπή βαφή στην επιφάνεια. Κεφαλή «πηνόσχημη», με πλαστικά, έν ειδει σφαιριδίων, δηλωμένα μάτια. Τα χέρια εκτείνονται δεξιά και άριστερά στο ύψος των ώμων. Η μέση δηλώνεται στενότερη από τον υπόλοιπο κορμό, κάτω από την οποία παριστάνεται διευρυμένος ο ποδής χιτώνας που καταλήγει χαμηλά σε δύο δεξιά και άριστερά προεξέχουσες απολήξεις. Τα άκρα των ποδιών δηλώνονται όμοιως ως μυτερές προεξοχές και χρησιμεύουν μαζί με τις απολήξεις του χιτώνα για τη στήριξη του ειδωλίου. Άργείου έργαστηρίου. Το ειδώλιο είναι πλασμένο ελεύθερα στο χέρι. Ανήκει στην κατηγορία των “Primitive Argive” του Ch. Waldstein, *The Argive Heraeum* (1905) 16 (εικ. 55, 2, πίν. 59α).

Άρχαϊκής εποχής.

- γ) Ειδώλιο γυναικείας μορφής του ίδιου τύπου με το προηγούμενο, λείπουν το κεφάλι, τα χέρια και το κάτω άκρο. Σωζ. ύψ. 0.093 μ. Πηλός καστανός. Η επιδερμίδα του ειδωλίου άρκετα φθαρμένη. Το κάτω τμήμα σχηματίζεται λεπτότερο και κοίλο. Στη θέση των γλουτών σπασμένα στηρίγματα (εικ. 55, 4, πίν. 59β).

Άρχαϊκής εποχής.

- δ) Άνω τμήμα ανθρωπόμορφου ειδωλίου, σωζ. ύψ. 0.058 μ. Συγκολλημένο, λείπει το άριστερό χέρι. Πηλός καστανόγκριζος, λόγω κακής όπτησης. Κεφαλή «πηνόσχημη» όπως το β), παριστάνεται με έκταση των χεριών στο πλάι και προς τα κάτω. Διαφέρει από τα δύο προηγούμενα, λόγω ένδς πλαστικά δηλωμένου ένδυματολογικού έξαρτήματος, μις πόρπης προφανώς που παριστάνεται ως δισκοειδές στοιχείο πάνω στον δεξιό ώμο, έξαρτημένης από μία αντίστοιχη στον άριστερό ώμο (του οποίου λείπει τμήμα), μέσω μις πλαστικά δηλωμένης ταινίας. Πρβ. ειδώλια όμοιου τύπου από το Άργος: *BCH* 92/2, 1968, 1033 εικ. 16 και από το Κουρτάκι κοντά στο Άργος, *BCH*

94, 1970, 960 εικ. 151 (άριστερά), που βρέθηκαν μαζί με κρατηρίσκους του 7ου π.Χ. αί., R. A. Higgins, *Catalogue of the Terracottas in British Museum* (1954) πίν. 138 άρ. 980, 981, 983, σ. 269 κέ.: 6ου και 7ου π.Χ. αί., Waldstein ό.π. 18, κατηγορία (2) (εικ. 55, 3, πίν. 59γ).

Άρχαϊκής εποχής.

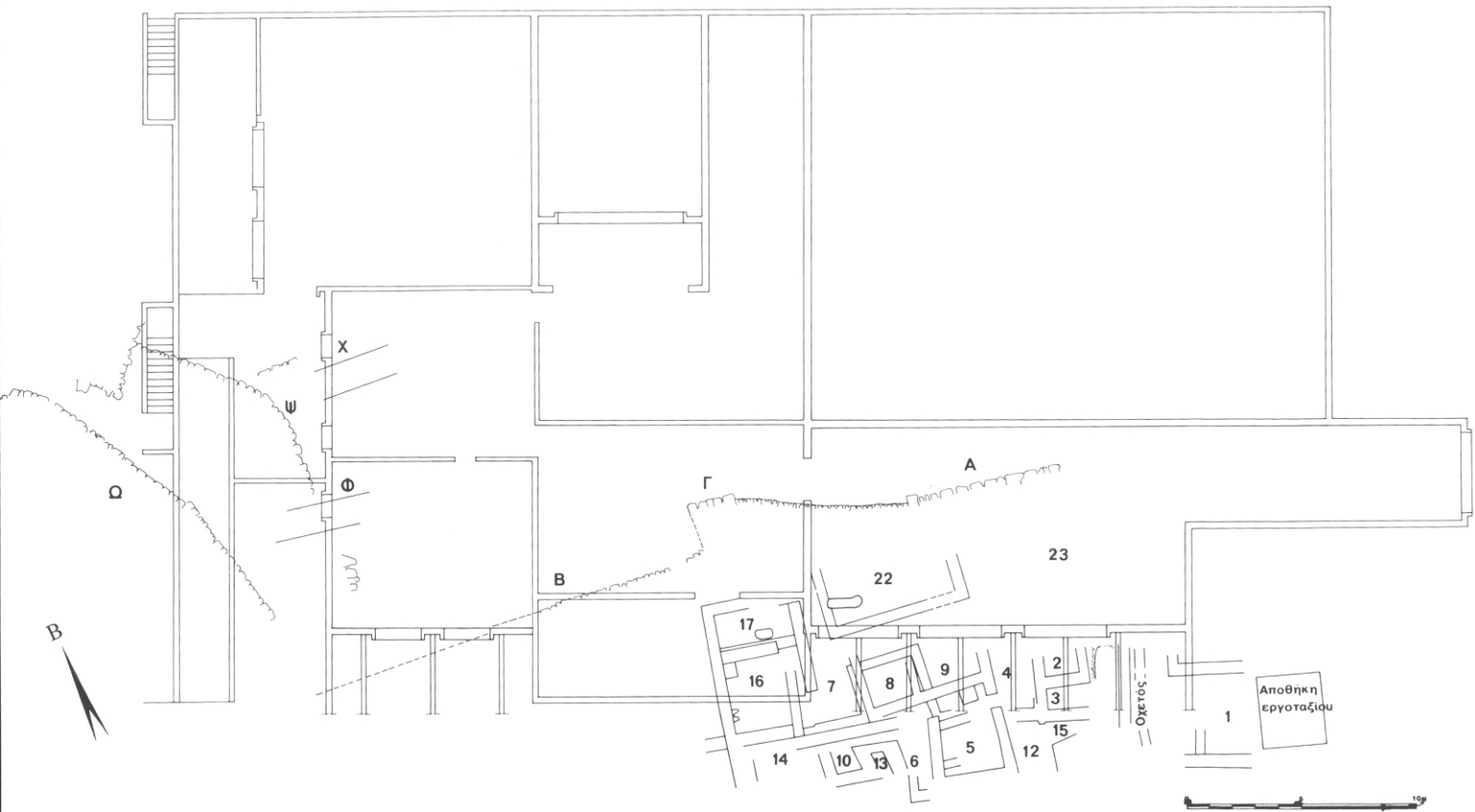
- ε) Καλαθόσχημος λύχνος με επίπεδη προεξέχουσα βάση, σῶμα τριγωνικό με εύρύ στόμιο, ύψ. 0.48 μ., διαμ. χείλ. 0.09 μ., διαμ. βάσ. 0.073 μ. Πηλός καστανός. Διακοσμείται στο κάτω μέρος του σώματος με ταινία από καστανοκόκκινη βαφή. Πρβ. παρόμοια άγγεϊα από το Άγαμεμόναιο των Μυκηνών, J. M. Cook, *BSA* 48, 1953, 47 εικ. 21, πίν. 19 άρ. B28 και B26 και από το Άργος, *BCH* 92/2, 1968, 1032 εικ. 14 (δεξιά): β' ήμισυ 5ου π.Χ. αί. (εικ. 55, 5).

Ύστεροαρχαϊκοί χρόνοι ως 5ο αί. π.Χ.

- ς) Λίθινη φιάλη-λύχνος, καλυκοειδούς σχήματος με άβαθές (0.045 μ.) κοίλωμα στο έσωτερικό. Λείπουν τα 2/3 του χείλους. Το καλυκοειδές σῶμα φέρει έξωτερικά κάθετες αυλακώσεις που δηλώνουν πλαστικά φύλλα, οι γλωσσοειδείς απολήξεις των οποίων έξέχουν από το έσωτερικό διακοσμώντας την περιφέρεια του χείλους. Τον μεσαίο άξονα των γλωσσοειδών απολήξεων τονίζουν διπλές ραβδώσεις. Ύψ. 0.128 μ., σωζ. διαμ. 0.25 μ. (έπί άρχικης διαμέτρου ύπολογιζόμενης περίπου 0.29 μ.), διαμ. επίπεδης βάσης 0.113 μ. Φιάλες-λύχνοι του τύπου αυτού είναι γνωστές στον έλλαδικό χώρο από την ΥΕ ΙΙ περίοδο κέ. (A. W. Persson, *New Tombs At Dendra Near Midea* (1942) 102 κέ. και ιδιαίτερα 107 κέ.). Πολλά δείγματα τέτοιων λύχνων προήλθαν έπίσης από το Καραβάνσεραϊ της Κνωσού (A. Evans, *The Palace of Minos* ΙΙ (1928) 123 κέ., εικ. 59). Πρβ. τη φιάλη από τον τάφο 2 των Δενδρών (Βλ. A. W. Persson, *The Royal Tombs At Dendra Near Midea* (1931) 104 εικ. 78). Η φιάλη του τύπου αυτού που βρέθηκε στο στρώμα ΙV της Πύλης των Λεόντων έχει προς το έσωτερικό στραμμένα φύλλα (A. J. B. Wace, *BSA* 25, 1921-23, πίν. VII). Με προς τα έξω στραμμένα φύλλα — χωρίς όμως αντίστοιχες αυλακώσεις στον κορμό για τη δήλωση των φύλλων — φιάλη από τον Θορικό, H. F. Mussche κ.ά., *Thorikos* V (1968) 84 κέ., εικ. 45-47 (εικ. 56, 1, πίν. 59δ).

ΥΕ ΙΙ-ΙΙΙ.

- η) Κεφαλή άρχαϊκού γυναικείου ειδωλίου, ύψ. 0.05 μ. Πηλός καστανός ώχρος. Σωζόμενη από το ύψος των ώμων και πάνω. Το πρόσωπο παισιώνεται από συνοπτικά δηλωμένη κόμη που φθάνει μέχρι τους ώμους, ένῶ λεπτομερέστερα δηλώνει

Σχ. XVII. Γενική κάτοψη του Μουσείου σὲ σχέση με τὸν χώρο τῆς ἀνασκαφῆς.

ται στὸ πίσω μέρος, μετὰ τὴν ἀπόδοση τριῶν πλαστικὰ δηλωμένων ἐλικοειδῶν πλοκάμων (Korckenzieher). Στὴν κορυφὴ τῆς κεφαλῆς πλοχμὸς κυκλικὰ τοποθετημένος. Στὸ ὕψος τοῦ μετώπου ἡ κόμμωση ἐμφανίζει ψηφιδωτὴ διάταξη (Perlenfrisur). Ἰχνη μαύρης βαφῆς στὴν ἐπιφάνεια δὴλων προφανῶς ἀρχικὰ λεπτομέρειες τοῦ εἰδωλίου.

Πρβ. τὴν κατηγορίαν τῶν "Advanced Argive" εἰδωλίων τοῦ Ch. Waldstein, *The Argive Heraeum* (1905) 24 κέ., πίν. XLV. H. Payne, *Perachora* (1940) πίν. 92 ἀρ. 46, 47, σ. 208 κέ. (α' τέταρτο 5ου π.Χ. αἰ.). A. Newhall Stillwell, *Corinth XV* (1952) πίν. 13, VIII, 41, IX, II, σ. 76 καὶ 83 (μέσος 5ου π.Χ. αἰ.).

V. ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΩΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΩΝ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ μυκηναϊκοῦ κτηρίου ποὺ ἐπισημάνθηκε κάτω ἀπὸ τὴ Ν. καὶ Δ. πτέρυγα τοῦ Μουσείου Μυκηνῶν (πίν. 55α, 60) ξεκίνησε μὲ τὴ διαδικασία μιᾶς σωστικῆς ἐπέμβασης, μετὰ τὴ μερικὴ καταστροφὴ ποὺ εἶχε προκαλέσει τὸ μηχανήμα κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐκσκαφῆς τῶν θεμελίων τῶν τριῶν πτερύγων του. Ἐπρόκειτο γιὰ μία νέα κτηριακὴ μονάδα, ἔξω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, τὴ μόνη μέχρι σήμερα γνωστὴ σὲ τόσο μικρὴ ἀπόσταση (40 μ.) ἀπὸ τὸ τεῖχος (στὴν προκειμένη περίπτωση τὸ βόρειο) τῶν Μυκηνῶν. Τὸ οἰκοδόμημα ἦταν χτισμένο πάνω σὲ ἓνα τεχνητὸ ἄνδρo στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς φυσικῆς ἡμικυκλικῆς ἐσοχῆς τοῦ βράχου, ποὺ συγκρατοῦσε ψηλά, τὸ κυκλῶπειο τεῖχος. Τὸ ἄνδρo στηριζόταν ἀπὸ ἓναν ἰσχυρὸ ἀναλημματικὸ τοῖχο, σῶζ. μήκ. 29 μ. καὶ ὕψ., στὸ καλῦτερα διατηρημένο σημεῖο, 2.80 μ.

Ἐνα μεγάλο τμῆμα τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, καθὼς καὶ οἱ χώροι ποὺ ἔλαβαν στὴ συνέχεια τὴν ὀνομασία 22, 21, 23, 9, 4, 2, 11, 20 καὶ τμῆμα τοῦ 7, καὶ ποὺ βρέθηκαν στὴν ἀπὸ Δ. πρὸς Ἀ. πορεία τῆς τάφρου θεμελίωσης τῆς Ν. πτέρυγας τοῦ Μουσείου, εἶχαν ὑποστει ἀνυπολόγιστη ζημιὰ. Ἡ τάφος εἶχε καταστρέψει ἀρκετοὺς τοίχους καὶ ἀφαιρᾷ τμῆμα τῶν ἐπιχώσεων ἀπὸ τοὺς χώρους αὐτοὺς ποὺ βρέθηκαν διατεταγμένοι σὲ δύο ἐπίπεδα, ἓνα βορειότερο, κατώτερο (χώροι 22, 21, 23) καὶ ἓνα νοτιότερο, ἀνώτερο (χώροι 20, 11, 2, 4, 9 καὶ 17) ποὺ ἐκτεινόταν νοτίως καὶ κατὰ μήκος τῆς τάφρου. Ἡ ἔρευνα ποὺ διενεργήθηκε στοὺς παραπάνω χώρους (22 κλπ.), ὅσοι δηλ. βρέθηκαν στὸν πυθμένα τῆς τάφρου, ἦταν ἀναγκαστικὰ σωστικοῦ χαρακτήρα —περιορίσθηκε δηλ. σὲ ἐπιφανειακοὺς καθαρισμοὺς τῶν τοίχων, ἐκείνων ποὺ εἶχαν διασθεῖ, καὶ σὲ περισυλλογὴ τῶν ὀστράκων ἀπὸ τὴν ἰσχνὴ ἐκείνη ἐπίχωση ποὺ παρέμεινε ἄθικτη στὸ βάθος τῆς τάφρου. Συστηματικότερα ἐρευνήθηκαν τὰ κτίσματα ποὺ βρέθηκαν ψηλότερα πίσω ἀπὸ τὴ Ν. παρεῖα τῆς τάφρου καὶ μέχρι τὸν κατακόρυφο βράχο, ὅποτε καὶ ἔγινε δυνατὴ ἡ διάκριση ἐπάλλῃλων στρωμάτων καὶ οἰκοδομικῶν φάσεων.

Ἀφορμὴ γιὰ τὴ διακοπὴ τῶν ἐκσκαφικῶν ἐργασιῶν καὶ τὴν ἀνάληψη τῆς ἀνασκαφῆς ἀποτέλεσε ἡ ἀνακάλυψη ἑνὸς ἀπὸ τοὺς δύο χάλκινους τριποδικοὺς λέβητες, ποὺ ἀνασύρθηκε ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς τάφρου διαμελισμένος. Ἀνῆκε, μαζὶ μὲ τὸν δεύτερο, ποὺ ἀποκαλύφθηκε εὐτυχῶς ἀκέραιος, στὰ κτερίσματα ἑνὸς λακκοειδοῦς τάφου ἀνοιγμένου στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου 22. Ἀπὸ τὸν χώρο αὐτὸν εἶχε διατηρηθεῖ ἡ τελευταία στρώση μόνο τῶν θεμελίων του, ἐνῶ σημαντικὸ τμῆμα τῶν στρωμάτων πάνω ἀπὸ αὐτὴ καὶ τῆς ἀνωδομῆς εἶχε παρασυρθεῖ ἀπὸ τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα. Ἡ σύνδεση τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ 21, μὲ τοὺς ἀμέσως πρὸς Ν. ἐκτεινόμενους χώρους ὑπῆρξε ἐξ ἀρχῆς δύσκολη καὶ προχώρησε μὲ διαδοχικοὺς συσχετισμοὺς καὶ μὲ τὴν ἀξιοποίηση ἐλάχιστων μόνο στοιχείων. Ἡ κατασκευὴ τοῦ χώρου 22 καὶ 21 ἀνήκει σὲ μιὰ ἀρχικὴ φάση (I) τοῦ ὅλου συγκροτήματος, ἡ ὁποία ἐπισημάνθηκε μέσα στοὺς χώρους 16, 17, 5 καὶ σὲ τμῆμα τοῦ 7, ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ τῶν κατώτερων (παλαιότερων) τοίχων καὶ ὁμοειδῶν δαπέδων. Οἱ ὁμάδες ὀστράκων ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ στρώματα τῆς φάσης αὐτῆς χρονολογοῦνται στοὺς ΥΕ IIIA2-B1 χρόνους. Ἀξιοσημεῖωτο εἶναι δηλαδὴ ὅτι δὲν περιλαμβάνονται σ' αὐτὲς δειγμάτων χαρακτηριστικὰ τῆς προχωρημένης IIIB (ΥΕ IIIB2) περιόδου, ὅπως π.χ. σκύφοι τύπου Β', σκύφοι τοῦ τύπου μὲ ρόδακα, σύμφωνα κυρίως μὲ τὰ τελευταῖα συμπεράσματα τῶν Ἀγγλῶν ἀνασκαφῶν τῶν Μυκηνῶν γιὰ τὴ διάκριση τῆς μυκηναϊκῆς κεραμικῆς κατὰ χρονικὲς περιόδους (*MDP*) καὶ λαμβανομένων ὑπόψιν τῶν ἐπιμέρους συμπερασμάτων τῶν Γερμανῶν ἀνασκαφῶν τῆς Τίρυνθας (Schönfeld 1988). Οἱ ὁμάδες ὀστράκων ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ φάση αὐτὴ εἶναι οἱ ἐξῆς: 238β (πίν. 21) καὶ 238α (εἰκ. 10 ἀρ. 19-22 καὶ εἰκ. 11 ἀρ. 5-15), 250 (εἰκ. 22 ἀρ. 10-29), 32 (εἰκ. 7 ἀρ. 5-15), 33 (πίν. 18α). Δάπεδα μιᾶς πρωταρχικῆς φάσης ἐπισημάνθηκαν καὶ στοὺς χώρους 11 καὶ 20 (ὁμάδες 171: πίν. 39β καὶ 172: πίν. 39α, ὁμάδα 152: πίν. 48β). Ἡ παρουσία ἐλάχιστων ἀσαφῶν ΥΕ IIIB2 δειγμάτων ἀπὸ τὴ λεπτὴ (0.10-0.15 μ.) ἐπίχωση ποὺ ἄφησε στὴ θέση της τὸ ἐκσκα-

φικό μηχανήμα στους χώρους 22 και 21, αλλά από τη σαφή εμφάνισή τους στο έσωτερικό του λακκοειδούς τάφου στον χώρο 22, μπορεί να αποδοθεί: τόσο στη σύγχρονη διατάραξη των στρωμάτων που επέφερε στη θέση αυτή το έκσκαφικό μηχανήμα, όσο και στην αρχαία διατάραξη που προκάλεσαν στον χώρο οι κατασκευαστές του τάφου, μετά την εγκατάλειψη του χώρου, μετακινώντας επιχώσεις από τα ψηλότερα στα κατώτερα στρώματα.

Ο τάφος του χώρου 22 (I) περιελάμβανε σκελετό κτερισμένο με έντυπωσιακά και αναπάντεχα για το είδος και τον αριθμό τους αντικείμενα: Έκτος από τους δύο τριποδικούς λέβητες που προαναφέρθηκαν, ο νεκρός συνοδεύεται από είκοσι χάλκινους διπλούς πελέκεις τοποθετημένους στα πόδια του και ένα χάλκινο σφηνοειδές (κρουστικό;) εργαλείο, τοποθετημένο στην όσφυ του. Η χρονολόγηση του τάφου προκύπτει από τη μαρτυρία των οστράκων της επίχωσης (YE ΠΙΒ2 ή YE ΠΙΒ2/Γ Πρώιμη, ως *terminus post quem*, βλ. ομάδα οστράκων 37: εικ. 3 άρ. 16-22 και εικ. 4 άρ. 1-5 και ομάδα 45: εικ. 4 άρ. 6-25) σε συνδυασμό με τη χρονολόγηση που συνάγεται από τη μελέτη των χάλκινων, ιδίως των πελέκεων και των τριποδικών λεβήτων. Οι τελευταίοι μάλιστα στερούνται τελείως των μορφολογικών καινοτομιών που παρουσιάζουν οι ΠΓ τριποδικοί λέβητες, αναπαράγοντας μόνο μυκηναϊκά χαρακτηριστικά. Όστε σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά ή ταφή (I) πρέπει να χρονολογηθεί μεταξύ της YE ΠΙΓ Πρώιμης και πριν την έναρξη της ΠΓ έποχης.

Τρεις κυρίως επάλληλες οικοδομικές φάσεις (1, 2, 3) παρουσίασαν τα κτίσματα που αποκαλύφθηκαν στη συνέχεια της συστηματικής ανασκαφικής έρευνας στα Ν. και Δ. της έκσκαφικής τάφου. Μια παρατεταμένη και έντατικότερη χρήση παρατηρήθηκε σε όρισμένους χώρους (1, 16, 8 και 5) της φάσης (2) —τη φάση με τη μεγαλύτερη οικοδομική δραστηριότητα, αφού τα κτίσματά της κάλυψαν όλη την έκταση του ανδρήρου (όσο τουλάχιστον ανασκάφηκε). Η διάρκεια της χρήσης στους χώρους αυτούς πιστοποιήθηκε από την ανανέωση των δαπέδων τους —ή περίπτωση όμως αυτή δεν θεωρείται εδώ ιδιαίτερη οικοδομική φάση, αλλά απλώς φάση χρήσης. Με λιγότερα κατάλοιπα αντιπροσωπεύονται οι φάσεις (1) και (3).

Το πλήρες σχέδιο των επιμέρους χώρων που ανήκουν στην αρχική φάση (1) του συγκροτήματος δεν υπήρξε δυνατόν να ανασυσταθεί από τα σποραδικά κατάλοιπα και μόνο από αυτά (δηλ. τους τοίχους σε συνδυασμό με συνανήκοντα δάπεδα) που επισημάνθηκαν κάτω από τα κτίσματα της φάσης (2) στους ψηλότερα διατεταγμένους χώρους 4, 11, 16, 17, 7, 5, 20 και κατ' επέκταση στους χαμηλότερα εύρισκόμενους —αν και διαταραγμένους— χώρους 22 και 21. Σε μερικές μάλιστα περιπτώσεις γινόταν φανερό ότι τοίχοι, οι όποιοι στρωματογραφικά συναρτώνταν με δάπεδα της φάσης αυτής, (1), είχαν χρησιμοποιηθεί, μετά από ανύψωση και επισκευή τους, κατά τη νεότερη φάση (2) —όπως π.χ. οι τοίχοι (O*), (T-1) και (ξ) στους χώρους 16, 7 και 8. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνει μια μερική τουλάχιστον διατήρηση του αρχικού σχεδίου κατόψεως των χώρων της φάσης (1) κατά τη φάση (2). Κατά συνέπεια, ή αναπαγωγή αυτή όρισμένων κατόψεων επιτρέπει να συμπεράνουμε κατά προσέγγιση το αρχικό σχέδιο των κτισμάτων της ελάχιστα γνωστής, σχεδόν αδιόρατης φάσης (1). Τη σύγχρονη κατασκευή όρισμένων δαπέδων της φάσης αυτής, αλλά και την παράλληλη κατάργησή τους φανερώνει αφ' ενός το κοινό ύλικό που χρησιμοποιήθηκε (κοκκινωπό πηλόχωμα ανάμεικτο με λεπτό χαλίκι στους χώρους 16, 17, 7, 22 και στο ενδιάμεσο τμήμα των χώρων 22 και 17), αφ' έτέρου ή σαφής παρουσία ίχνων φωτιάς πάνω στα δάπεδα αυτά, κυρίως στους χώρους 16, 17, 7 και 21 (αν και το δάπεδο του τελευταίου χώρου ήταν κατασκευασμένο από κιτρινωπό πηλόχωμα - πλέσια). Τα ίχνη αυτά μαρτυρούν προφανώς την αιτία κατάργησης των κτισμάτων της φάσης (1) και την επανοικοδόμησή τους σε ψηλότερο επίπεδο με τη μερική διατήρηση ή τη μετατροπή του αρχικού τους σχεδίου.

Με δεδομένο τα λίγα αλλά ύπαρκτα κατάλοιπα στον χώρο, δηλ. τα δάπεδα και τους τοίχους πάνω στους όποιους αυτά καταλήγουν, μπορέσαμε να προσδιορίσουμε κατά προσέγγιση

τὴν ἔκταση καὶ τὴ μορφή τῶν κτισμάτων τῆς φάσης αὐτῆς (1), τὰ ὅποια κατεῖχαν ὡς φαίνεται τὶς ἴδιες θέσεις με τοὺς χώρους 16, 17, 7, 21, 22 καὶ 9, καὶ ἀκολουθοῦσαν σὲ γενικὲς γραμμὲς τὸ ἴδιο σχέδιο με ἐκείνους.

Ἡ οἰκοδομικὴ φάση (2) εἶναι ἡ φάση στὴν ὁποία τὸ οἰκοδόμημα ἐμφανίζεται σὲ πλήρη ἐξέλιξη, καταλαμβάνοντας ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ ἀνδῆρου πίσω ἀπὸ τὸν ἀναλημματικὸ τοῖχο, ἔκταση περίπου 450 τ.μ., μεταξύ τοῦ χώρου 1 καὶ 18. Ἄν καὶ δὲν ἀποτελεῖ τὴν τελευταία φάση χρήσης τοῦ συγκροτήματος, ἀποτελεῖ ὅμως τὴν καλύτερα μαρτυρημένη. Οἱ οἰκοδομημένοι ἐπιμέρους χώροι ἐμφανίζουν στὸ σύνολό τους διάρκεια στὴ χρήση, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὶς μετατροπές, προσθήκες καὶ ἀνανεώσεις τοίχων (π.χ. βλ. τοὺς ἐπάλληλους τοίχους M* καὶ M στοὺς χώρους 16-17, τοὺς O* καὶ O, ε καὶ Δ στὸν χώρο 7, μ, λ καὶ ν στοὺς χώρους 8 καὶ 9) καὶ τὴν ἀνανέωση, με ἐλαφρὴ ἀνύψωση, δαπέδων (βλ. πιὸ πάνω). Ὁ βαθμὸς διατήρησης τῶν λειψάνων καὶ ἡ καταστροφὴ ποὺ προκάλεσε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα δὲν ἐπιτρέπουν ἀνεπιφύλακτα τὴν ἀναγνώριση τοῦ συνόλου τῶν δωματίων ὡς ἐνιαίας μονάδας με σύστημα χώρων ὀργανικὰ καὶ ἱεραρχικὰ συνδεδεμένων. Μία ἐπιμέρους οἰκοδομικὴ ἐνότητα διακρίνεται σαφέστερα στὸν δυτικὸ τομέα τοῦ συγκροτήματος, με τὴν παρακολούθηση ἐνὸς ἐνιαίου καὶ ἀδιάσπαστου τοίχου ποὺ ὀρίζει τὶς πλευρὲς τῶν χώρων 16, 17, 7, 8 καὶ 9. Μεταξὺ τῶν χώρων αὐτῶν ὁ 16 ἐμφανίζεται, λόγῳ μεγέθους καὶ ἐξοπλισμοῦ, σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ποὺ μοιάζουν μᾶλλον βοηθητικοί. Οἱ συγκοινωνοῦντες χώροι 5 καὶ 6, προσαρτημένοι πρὸς Ἄ. τῆς ἐνότητος αὐτῆς, δὲν παρουσιάζουν ἄμεση πρόσβαση πρὸς τοὺς χώρους τῆς, στὴ φάση τουλάχιστον τῶν τοίχων (μ) καὶ (λ). Τόσο ὁ χώρος 5 στὸ κέντρο, ὅσο καὶ ὁ 1 στὸ Ἄ. ἄκρο τοῦ συγκροτήματος, προβάλλονται μέσα στὸ σύνολο (ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ 16), λόγῳ μεγέθους καὶ εὐρημάτων, ἐνῶ οἱ μικρότεροι χώροι γύρω τους μοιάζουν δευτερεύοντες. Οἱ περιβάλλοντες τοὺς χώρους αὐτοὺς τοῖχοι στὴν κεντρικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴ περιοχὴ τοῦ συγκροτήματος εἶναι ἀποσπασματικοὶ καὶ δὲν ἐπιτρέπουν τὴν ἀναγνώριση οἰκοδομικῶν ἐνοτήτων.

Τὴν ἰδιαιτερότητα τῶν χώρων 16, 5 καὶ 1 τονίζει ἐπὶ πλέον, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μέγεθος, ὁ ἐφοδιασμός τους με χτιστὲς κατασκευὲς καὶ ἡ ὕπαρξη ἐνὸς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀγγείων ποὺ βρέθηκαν στὴ θέση τους ἢ διάσπαρτα πάνω στὰ δάπεδα ἀπὸ κιτρινωπὴ πλέσια. Στὸν χώρο 16 ὑπῆρχε προσκτισμένη πάνω στὸν τοῖχο (υ) πεταλοειδοῦς σχήματος πηλόκτιστη κατασκευὴ ποὺ συγκρίνεται με ἀνάλογες κατασκευὲς τῆς Τίρυνθας καὶ τοῦ Κομποῦ. Ἰχνη φωτιᾶς στὸ ἐσωτερικὸ τῆς, ἀλλὰ καὶ μεγάλος κυκλικὸς «λεκὲς» στάχτης μπροστὰ τῆς, πάνω στὸ δάπεδο, κάνουν προφανὴ τὴ λειτουργία τῆς ὡς πυραύνου ἢ ἱπνοῦ. Τὴ ΒΔ. γωνία τοῦ χώρου κατελάμβανε χτιστὸ τετράπλευρο βάθρο. Ἀνάμεσα στὶς δύο κατασκευὲς βρέθηκε, μεταξύ ἄλλων ἀντικειμένων, ἓνα σπασμένο τριποδικὸ μαγειρικὸ σκεῦος, ἐνισχύοντας τὴν ἄποψη ὅτι ὁ χώρος 16 κατεῖχε θέση ἐργαστηρίου ἢ μαγειρείου μέσα στὸ συγκρότημα. Στὸν χώρο 5 ὑπῆρχε χαμηλὸ τετράπλευρο βάθρο χτισμένο πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου (μ), πίσω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὁ τοῖχος διέσωζε ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὕπαρξη κάποιας κόγχης. Ἡ παρουσία μιᾶς ἀρκετὰ μεγάλης μυλόπετρας ἀπὸ ἀνδρσίτη, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος —ποὺ μοιάζει με κύμβη— μεταξύ τῶν διάσπαρτων ἀγγείων πάνω στὸ δάπεδο, εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς χρήσης τοῦ χώρου. Τὸν χώρο 1 (1β) διέσχισε στὴ μία πλευρά του σκεπαστὸς ὄχετος ποὺ σκοπὸ εἶχε νὰ διοχετεύσει τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ἀπὸ τὸ ὕψωμα καὶ τὸ στενὸ διάστημα, μεταξύ τοῦ χώρου 1 καὶ τοῦ κατακόρυφου βράχου, πρὸς τὸ ρέμα τῆς Κοκορέτσας, προστατεύοντας ἔτσι τὸν ἴδιο τὸν χώρο 1 καὶ τοὺς γύρω χώρους. Στὸν χώρο 1α βρέθηκε ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀποθηκευτικῶν κυρίως ἀγγείων (μεγάλων ψευδόστομων, πιθοειδῶν ἀμφορέων, μεγάλης ἀσαμίνθου κ.ἄ.), κατὰ χώραν ἢ διασκορπισμένων πάνω στὸ δάπεδο.

Ἀγγεῖα βρέθηκαν ἐπίσης, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες, καὶ στοὺς χώρους 17, 18, 7 καὶ 4. Τοποθετημένα πάνω στὰ δάπεδα, στὴ θέση τους ἢ διαταραγμένα, τὰ ἀγγεῖα αὐτὰ ἀπο-

τελοῦσαν μιὰ μαρτυρία τῆς τελευταίας ἐντατικῆς (ἀλλὰ ὄχι τελικῆς) χρήσης τοῦ συγκροτήματος, τὴν ὁποία καὶ χρονολογοῦσαν. Τὰ ἀγγεῖα συνανῆκαν χρονικά, ὑποδηλώνοντας τὴν ταυτόχρονη ἐγκατάλειψή τους στοὺς χώρους σὲ μία καὶ τὴν αὐτὴ φάση. Αὐτὸ γίνεται φανερὸ κυρίως λόγῳ τῶν ἀγγείων ποὺ σχεδὸν ἀκέραια ἐξακολουθοῦσαν νὰ βρίσκονται στὴ θέση τους, στηριγμένα πάνω στοὺς τοίχους ἢ στὸ ἐσωτερικὸ μιᾶς γωνίας (ὅπως στοὺς χώρους 17, 16 καὶ 1) ἢ ἀπευθείας πάνω στὸ δάπεδο (7), παρόλο ποὺ οἱ χώροι αὐτοὶ παρουσίαζαν διατάραξη, ἀπὸ μετέπειτα ταφικὴ δραστηριότητα, ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ἦταν κάποια ἀγγεῖα νὰ μετατοπισθοῦν (βλ. στὸν χώρο 17) ἢ νὰ διασκορπισθοῦν σὲ μεγάλη ἔκταση —συχνὰ χωρὶς ἐλπίδα ἐπανέυρεσης τῶν κομματιῶν τους. Στὸν χώρο 5 τὰ ἀγγεῖα βρέθηκαν διαλυμένα (ἀλλὰ πλήρη) σκορπισμένα σὲ μικρὴ ἀκτίνα, ἢ ἀκέραια καὶ ἀναποδογυρισμένα πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο, σὰν νὰ εἶχαν πέσει ἀπὸ ψηλά. Ὁ χώρος αὐτὸς σημειωτέον δὲν παρουσίαζε μετέπειτα ταφικὴ χρήση, ὥστε νὰ θεωρήσουμε ὅτι ἡ κατάσταση στὴν ὁποία βρέθηκαν τὰ ἀγγεῖα ἦταν ἡ ἀρχικὴ. Στοὺς χώρους 4 καὶ 18 βρέθηκαν σωροὶ κομματιασμένων ἀγγείων (σχεδὸν πλήρων στὸν χώρο 18 καὶ ἐλλιπῶν στὸν 4), σὰν νὰ εἶχαν σχηματισθεῖ μετὰ ἀπὸ σάρωμα καὶ καθαρισμὸ κάποιου χώρου.

Ἡ τελευταία χρήση τῶν χώρων κατὰ τὴ φάση αὐτὴ (2) τοποθετεῖται σύμφωνα μὲ τὰ ἀγγεῖα ποὺ βρέθηκαν πάνω στὰ δάπεδα, στὴν YE IIIB2 καὶ μάλιστα πρὸς τὸ τέλος τῆς. Ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴ χρονολόγηση αὐτὴ εἶναι κυρίως ἡ ὑπαρξὴ μεταξὺ τῶν ἀγγείων ἐνὸς σκύφου τοῦ τύπου μὲ ρόδακα ποὺ προῆλθε ἀπὸ τὸν χώρο 7 καὶ δύο σκύφων τοῦ τύπου Β' ἀπὸ τὸν χώρο 18. Μεταξὺ τῶν ὑπόλοιπων ἀγγείων ἀπὸ τοὺς χώρους κυριαρχοῦσαν οἱ μεγάλοι ψευδόστομοι ἀμφορεῖς (κυρίως ἀπὸ τὸν χώρο 1 καὶ τὸν 17, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους —καὶ ἀπὸ τοὺς δύο χώρους— διακοσμημένοι μὲ τριπλοὺς θυσάνους (tassel), δείχνουν νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐργαστήριον). Ἐντυπωσιακὸς σὲ μέγεθος ἦταν οἱ δύο ἀσάμινθοι ποὺ προῆλθαν ἀπὸ τοὺς χώρους 1 καὶ 17, ποὺ εἶχαν χρησιμοποιηθεῖ ἴσως στὴν ἀποθήκευση δημητριακῶν ἢ ἄλλων καρπῶν —μὲ τὴν ἀσάμινθο τοῦ χώρου 1 (μῆκ. 1.40 μ.) νὰ σώζεται σχεδὸν πλήρης. Ὑπῆρχαν ἐπίσης μικροὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, πιθαμορεῖς, πρόχοι, θήλαστρα, ἀρύταινες, κύλικες, λεκανίδες, χυτροειδῆ μαγειρικὰ σκεύη καὶ ἓνα τριποδικὸ ἀγγεῖο. Χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι μεταξὺ τῶν σχημάτων ὑπερτεροῦσαν τὰ κλειστά, γιὰ τὴ φύλαξη ὑγρῶν, πράγμα ὄχι συνηθισμένο σὲ σύνολα οἰκισμῶν, σὲ σύγκριση μὲ σύνολα τάφων. Τὰ μεγάλα κυρίως μεγέθη τῶν ἀγγείων (ψευδόστομων, πιθαμορέων, καλαθόσχημων σκευῶν καὶ ἀσάμινθων) ἀπὸ τοὺς χώρους 1 καὶ 17 ὑποδηλώνουν ἀποθηκευτικὴ χρήση τῶν χώρων αὐτῶν^{131α}. Ἀπὸ τοὺς χώρους 16 καὶ 17 προῆλθαν καὶ μολύβδινα κατεστραμμένα σκεύη. Τὴν ἄποψη γιὰ πιθανὴν χρῆσιν ὡς μαγειρείου ἢ ἐργαστηρίου τοῦ 16 ἢ τὴ σχέση του μὲ τὸν χώρο κατ' ἐξοχὴν μαγειρείου ἐνίσχυαν καὶ ἄλλες ἐνδείξεις ἀπὸ τὸ ἄμεσο περιβάλλον του καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τοὺς χώρους 10 καὶ 14, πίσω ἀπὸ αὐτὸν καὶ μπροστὰ στὸν βράχο: μιὰ πρόχειρη ἐστία πάνω στὸ ἔδαφος τοῦ χώρου 14 μὲ ἄφθονα κόκκαλα ζῶων ἀνάμεσα στὰ μαυρισμένα χόματα καὶ ἓνας σωρὸς ἀπὸ κελύφη σαλιγκαριῶν σὲ κοίλωμα τοῦ χώρου 10. Μεταξὺ τῶν εὐρημάτων ἀπὸ ἄλλους μικροὺς χώρους ἐνδιαφέρον παρουσίασε τὸ τεμάχιο κοίλου γυναικείου εἰδωλίου ἀπὸ τὸν χώρο 6.

Τὴ χρονολόγηση τῆς τελευταίας χρήσης καὶ κατάργησης τῶν δαπέδων, πάνω στὰ ὁποία βρέθηκαν τὰ ἀγγεῖα στὸ τέλος τῆς YE IIIB2 περιόδου, ἐνισχύουν καὶ τὰ σύνολα τῶν ὀστράκων ποὺ συγκεντρώθηκαν πάνω ἀκριβῶς στὰ δάπεδα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐπίχωση ἀχ. 0.20-

131α. Βλ. γενικὰ γιὰ τὴ σχέση σχήματος ἀγγείου καὶ περιεχομένου I. Tournavítou, *BSA* 87, 1992, 191 κέ.

0.30 μ. πού τὰ κάλυψε. Ὑπολογίσιμη εἶναι καὶ ἡ ὑπαρξη μεταξύ τῶν ὀστράκων αὐτῶν καὶ ἐνὸς πολὺ μικροῦ ποσοστοῦ δειγμάτων τῆς ΥΕ ΙΙΙΓ Πρώιμης περιόδου πού ὑποδηλώνει ὅτι ἡ τελευταία χρήση καὶ ἡ ἐγκατάλειψη τῶν χώρων ἐγινε στὸ μεταίχμιο τῶν δύο φάσεων.

Ἀναλυτικά, οἱ ομάδες αὐτὲς εἶναι οἱ ἐξῆς: ἀπὸ τὸν χῶρο 7, ομάδες ὀστράκων ὑπ' ἀρ. 175, 174, 185, 195 (εἰκ. 7 ἀρ. 16-23, 8 καὶ 9: ἀρ. 1-2). Ἀπὸ τὸν χῶρο 16, οἱ ομάδες ὑπ' ἀρ. 224, 222 καὶ 221 (εἰκ. 11 ἀρ. 18-24, εἰκ. 12 ἀρ. 1-14, εἰκ. 17 ἀρ. 1-6, εἰκ. 13 ἀρ. 1-24 καὶ εἰκ. 14 ἀρ. 1-21). Ἀπὸ τὸν χῶρο 17, οἱ ομάδες ὀστράκων ὑπ' ἀρ. 227, 225, 217 καὶ 219 (πίν. 27α-β, εἰκ. 19 ἀρ. 8-15, εἰκ. 20, εἰκ. 21 ἀρ. 1-4), ἐπίσης ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια καὶ τὴν ἐπίχωση τοῦ τάφου οἱ ομάδες 245 καὶ 255 (εἰκ. 18 ἀρ. 9-31 καὶ εἰκ. 19 ἀρ. 1-7). Ἀπὸ τὸν χῶρο 9, οἱ ομάδες 160 καὶ 163 (εἰκ. 21 ἀρ. 16-27 καὶ εἰκ. 22 ἀρ. 1-9, εἰκ. 45, 5). Ἀπὸ τὸν χῶρο 5, οἱ ομάδες ὀστράκων 155, 156, 65, 90, 91, 93, 148, 151 (εἰκ. 29 ἀρ. 1-7, πίν. 32β, εἰκ. 24-28). Ἀπὸ τὸν χῶρο 4, οἱ ομάδες 159 καὶ 161β (εἰκ. 29 ἀρ. 8-21 καὶ εἰκ. 30 ἀρ. 1-19). Ἀπὸ τὸν χῶρο 2, οἱ ομάδες 139 καὶ 165 δὲν περιέχουν ἀρκετὰ σαφὴ ὄστρακα τῆς προχωρημένης ΥΕ ΙΙΒ2 (πίν. 38α), τὸ ἴδιο διαπιστώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ὑλικὸ τῆς ομάδας 132 τοῦ χώρου 3. Ἀπὸ τὸν χῶρο Ι οἱ ομάδες 240, 249 καὶ 112 (εἰκ. 33, εἰκ. 34 ἀρ. 1-12, εἰκ. 37 ἀρ. 1-3) εἶναι σαφέστερες, περιέχοντας ΥΕ ΙΙΒ2/Γ ὑλικό. Τὸ ἴδιο δηλώνουν ἀπὸ τὸν χῶρο 18 οἱ ομάδες 236 καὶ 257 (εἰκ. 38 ἀρ. 11-24 καὶ εἰκ. 39 ἀρ. 1-9) καὶ ἀπὸ τὸν χῶρο 6 ἡ ομάδα 179. Κεραμικὴ ΥΕ ΙΙΒ γενικὰ χρόνων προῆλθε ἀπὸ τοὺς χώρους 13, 10 καὶ 14, ἐνῶ ἡ διαταραχὴ ἀπὸ παλιὰ δοκιμαστικὴ τομὴ πού εἶχε ἐπιχειρηθεῖ στὸν χῶρο 19 κρίθηκε ὅτι δὲν διασφάλιζε τὴ διάκριση ἐκεῖ ἀσφαλῶν στρωμάτων.

Προκειμένου νὰ προσδιορισθοῦν οἱ χρόνοι κατασκευῆς τῶν δαπέδων τῆς φάσης αὐτῆς (2) ἐγιναν τομὲς κάτω ἀπὸ τὰ δάπεδα τῶν χώρων ἀπὸ ὅπου συγκεντρώθηκαν ομάδες ὀστράκων. Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν ὀστράκων διαπιστώθηκαν τὰ ἐξῆς: οἱ ομάδες πού προῆλθαν κάτω ἀπὸ τὰ δύο ἐπ'ἀλλήλα δάπεδα τοῦ χώρου 16, τό (Β) καὶ τό (Γ), (ομάδες 238α καὶ 232 ἀντίστοιχα, εἰκ. 10 ἀρ. 19-22, εἰκ. 11 ἀρ. 1-10 καὶ ἀρ. 11-17), περιείχαν, ἡ πρώτη (μὲ ὑλικὸ κάτω ἀπὸ τὸ χαμηλότερο δάπεδο) ὄστρακα ΥΕ ΙΙΒ χρόνων, χωρὶς χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, ἡ δεύτερη (μὲ ὑλικὸ κάτω ἀπὸ τὸ ψηλότερο δάπεδο) ΥΕ ΙΙΒ κεραμικὴ, ἀλλὰ καὶ ἓνα μικρὸ ὄστρακο ἀπὸ ὀλόβαφο σκύφο (Monochrome), πού χαμηλώνει τὴ χρονολόγηση πρὸς τὴν ΥΕ ΙΙΙΓ Πρώιμη περίοδο. Ὡς μοναδικὸ ὅμως δείγμα τὸ ὄστρακο αὐτὸ θεωρεῖται ἀνασφαλὴς μαρτυρία. Γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ χρονολογοῦνται τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 244 (εἰκ. 17 ἀρ. 7-19 καὶ εἰκ. 18 ἀρ. 1-8) πού συγκεντρώθηκαν κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Β) τοῦ χώρου 17. Τὸ ἴδιο προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν ὀστράκων τῆς ομάδας 176, μὲ ὑλικὸ κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Β) τοῦ χώρου 8, καθὼς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν ομάδα 207 πού συγκεντρώθηκε κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο (Β) τοῦ χώρου 9. Σαφεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ δαπέδου (Β) τοῦ χώρου 5 στὴν ΥΕ ΙΙΒ2 περίοδο παρέχει ἡ ομάδα ὀστράκων 168 (εἰκ. 23 ἀρ. 1-30), λόγῳ κυρίως τῶν τεμαχίων ἀπὸ σκύφους τύπου Β' καὶ σκύφο τοῦ τύπου μὲ ρόδακα. Ἡ τομὴ πού διενεργήθηκε στὸν χῶρο Ι (1α), κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο Β (Βα), ὅπου πατοῦσαν τὰ ἀγγεῖα, ἀπέδωσε τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 246 πού χρονολογοῦνται γενικὰ στὴν ΥΕ ΙΙΒ περίοδο, ἐνῶ ὄστρακα σκύφου τοῦ τύπου μὲ ρόδακα πού βρέθηκαν πάνω στὸ δάπεδο χρονολογοῦν τὴ χρήση τοῦ στὴν ΥΕ ΙΙΒ2. Ἀπὸ τὸ ὑπόστρωμα τοῦ δαπέδου (Β) τοῦ χώρου 18 (πάνω στὸ ὁποῖο βρέθηκαν σαρωμένα τεμάχια σκύφων τύπου Β'), συγκεντρώθηκαν τὰ ὄστρακα τῆς ομάδας 256 (εἰκ. 38 ἀρ. 1-10) πού περιλαμβάνουν, μεταξύ ἄλλων ΥΕ ΙΙΒ ὀστράκων, βάση ἐσώβαφου σκύφου (ἀπὸ σκύφο ἴσως τοῦ τύπου μὲ διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους ἢ τοῦ τύπου μὲ ρόδακα) πού χρονολογεῖται στὴν Πρώιμη ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο.

Στὴν πλειονότητά τους λοιπὸν τὰ δάπεδα τῶν κυριότερων χώρων, ἐκείνων πού περιέκλειαν ἀγγεῖα —μὲ ἐξαίρεση τὸν χῶρο 5—, πρέπει νὰ κατασκευάσθηκαν πρὶν ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 περιόδου, μὲ τὴν ὁποία κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους οἱ σκύφοι τοῦ τύπου

Β' και τοῦ τύπου με ρόδακα. Ἡ χρήση τους εἶναι βεβαιωμένη ὡς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΒ2.

Τὰ κτίσματα τῆς φάσης αὐτῆς (2) ἐγκαταλείφθηκαν ἀπὸ τοὺς ἐνοίκους τους μετὰ ἀπὸ μιὰ καταστροφή, ποὺ ἂν δὲν ἦταν ἡ φωτιά —δεδομένου ὅτι ἵχνη πυρκαγιᾶς δὲν διαπιστώθηκαν πουθενὰ πάνω στὰ δάπεδα ἢ τοὺς τοίχους— ἦταν εἴτε σεισμός, ποὺ προκάλεσε τὴν κατάρρευση τῆς πλινθόκτιστης ἀνωδομῆς τους, εἴτε κάποια ἄλλη ἄδηλη αἰτία.

Μεμονωμένες ἀπόπειρες ἐπανεγκατάστασης διαπιστώνονται σαφέστερα σὲ δύο χώρους, τὸν 7 καὶ τὸν 1 (1α), καὶ ὑπαινικτικὰ μόνο στοὺς χώρους 18 καὶ 16, οἱ ὁποῖες ἀντιπροσωπεύουν ἐδῶ τὴ φάση (3), τὴν τελευταία οἰκοδομικὴ φάση, ἂν καὶ περιορισμένης ἔκτασης. Ἀπὸ τὴ φάση αὐτὴ σώζονται τμήματα τοίχων ποὺ εἶναι σαφῶς θεμελιωμένοι πάνω ἀπὸ τὶς ἐπιχώσεις οἱ ὁποῖες σφραγίζουν τὰ δάπεδα τῆς φάσης (2) καὶ πρόχειρα κατασκευασμένα δάπεδα. Πρόκειται γιὰ τοὺς τοίχους (ε) καὶ (σ) στὸν ὡρο 7 ποὺ γωνιάζουν μεταξύ τους, σχηματίζοντας τὴ ΝΔ. γωνία ἐνὸς χώρου, ὁ ὁποῖος ἐπικοινωνοῦσε με τὸν γειτονικὸ ὡρο 16 —σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο— μέσω διόδου ἀνοιγμένης στὸν τοῖχο (σ). Στὶς πρὸς Β. καὶ Ἀ. ἀπολήξεις τῶν δύο τοίχων (σ) καὶ (ε), ἀντίστοιχα καὶ στὸ ἴδιο με τοὺς τοίχους αὐτοὺς ἐπίπεδο δὲν σώζονται ἄλλοι, προορισμένοι νὰ περιβάλλουν τὸν ὡρο 7 ἀπὸ Β. καὶ Ἀ. Ἴσως εἶχαν γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ χρησιμοποιηθεῖ τοῖχοι τῆς προηγούμενης φάσης γιὰ νὰ στηρίζουν ὡς χαμηλοὶ τοιχοβάτες πλίνθινη ἀνωδομή.

Ἐλάχιστα ἵχνη δαπέδου βρέθηκαν κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου (σ), σὲ βάθος ἀνάλογο με βατὴ ἐπιφάνεια ποὺ ἐπισημάνθηκε μέσα στὸν ὡρο 16. Στὴ φάση αὐτὴ (3) ἀνήκει καὶ τὸ ἀποσπασματικὸ τοιχάριο (t) ποὺ βρέθηκε θεμελιωμένο πάνω ἀπὸ τὸ στρώμα, μέσα στὸ ὁποῖο ἐντοπίσθηκαν τὰ ἀγγεῖα στὸν ὡρο 1α. Στὸ ἴδιο περίπου βάθος τοῦ θεμελίου τοῦ ἐκτεινόταν πρὸς Β. λεπτὸ στρώμα δαπέδου ἀπὸ κιτρινωπὴ πλῆσια. Εἶναι ἀδύνατον νὰ συμπληρωθεῖ μόνο ἀπὸ τὸ τοιχάριο καὶ τὸ δάπεδο κάποια κάτοψη κτίσματος. Ἡ ἀδυναμία μας νὰ ἐπεκτείνουμε τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ χώρου 1α πρὸς Ἀ., κάτω ἀπὸ τὴ θέση ποὺ κατεῖχε ὁ οἰκίσκος φύλαξης τῶν ἐργαλείων τοῦ ἐργοταξίου, μᾶς στέρησε τὴν εὐκαιρία μιᾶς περαιτέρω ἀνίχνευσης τῆς φάσης (3) στὸν ὡρο 1α. Τὰ ὅστρακα ποὺ συγκεντρώθηκαν ἀπὸ τὰ στρώματα με τὰ ὁποῖα συνδέονταν τὰ κατάλοιπα τῆς φάσης αὐτῆς (3), πάνω καὶ κάτω ἀπὸ τὰ θεμέλια καὶ τὰ δάπεδα τῶν κτισμάτων αὐτῶν μαρτυροῦν γιὰ τὴν κατασκευὴ καὶ τὴ χρήση τους στὸ μεταίχμιο τῆς ΥΕ ΙΙΒ2 καὶ Γ Πρώιμης περιόδου. Στὶς ὁμάδες αὐτὲς τὰ χαρακτηριστικὰ δείγματα τῆς ΥΕ ΙΙΓ Πρώιμης (σκύφοι τοῦ τύπου με διακόσμηση ταινίας μέσου πάχους, ὀλόβαφοι σκύφοι καὶ ἐσώβαφοι τύπου Α' κ.ἄ.) δηλώνουν σαφέστερα τὴν παρουσία τους. Στὸ συμπέρασμα αὐτὸ καταλήγει ἡ μελέτη τῶν ὀστράκων τῆς ὁμάδας 194 ἀπὸ ὑλικὸ ποὺ συγκεντρώθηκε πάνω ἀπὸ τμήμα τοῦ δαπέδου (Γ) τοῦ χώρου 7 καὶ τῆς 173α (εἰκ. 9 ἀρ. 3-19, εἰκ. 10 ἀρ. 1-18), ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ χώρου στὸ ἴδιο ὕψος τοῦ δαπέδου. Ἡ ἴδια χρονολόγηση μαρτυρεῖται καὶ στὶς ὁμάδες ὀστράκων ποὺ συνδέονται με τὸ τοιχάριο (t) καὶ τὸ δάπεδο στὸν ὡρο 1α, στὶς 64, 84, 67, 81 (εἰκ. 34 ἀρ. 13-22, εἰκ. 35 ἀρ. 1-14, εἰκ. 36 ἀρ. 1-8), ἀλλὰ καὶ στὴν ὁμάδα 94 (εἰκ. 36 ἀρ. 9-16), ποὺ συστάθηκε ἀπὸ ἐπίχωση πρὸς Ν. τοῦ τοιχαρίου (t) —ἔξω ἀπὸ τὸν ὡρο 1α—, σὲ βάθος ἀνάλογο με τὸ δάπεδό του.

Τὰ ἐλάχιστα αὐτὰ λείψανα τῆς φάσης (3) οὔτε ἀπαρατήρητα περνοῦν, οὔτε ὅμως πείθουν γιὰ μιὰ ὀργανωμένη «ἀνακατάληψη» τῆς περιοχῆς. Ἡ διάρκεια τῶν κτισμάτων τῆς φάσης αὐτῆς δὲν εἶναι μεγάλη, σταματᾷ σύμφωνα με τὴν κεραμεικὴ, μέσα στὴν ΥΕ ΙΙΓ Πρώιμη, ἀφοῦ δείγματα μιᾶς προχωρημένης φάσης τῆς περιόδου αὐτῆς (π.χ. close style) δὲν διαπιστώθηκαν πουθενά.

Μὲ τὴν ὀριστικὴ ἐγκατάλειψη τῶν κτισμάτων ἡ περιοχὴ μετατρέπεται σὲ νεκροταφεῖο. Ἐπτὰ μεμονωμένες ταφὲς ἐνηλίκων καὶ παιδιῶν βρέθηκαν νὰ καταλαμβάνουν τὸ ἐσωτερικὸ ἰσάριθμων χώρων. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς ταφὲς οἱ περισσότερες χαρακτηρίζονταν ἀπὸ προχειρότητα, ὅπως ἐκείνες τῶν ἐνηλίκων στοὺς χώρους 7 (ΙΙ) καὶ 1β (VI), με νεκροὺς τοποθετημέ-

νους έκτάδην σὲ ἀβαθεῖς λάκκους, ἢ ἐκεῖνες τῶν παιδιῶν στοὺς χώρους 16 (III), 8 (V) καὶ 1α (VII). Δύο ἀπὸ τὶς ταφές εἶχαν πραγματοποιηθεῖ στὸ ἐσωτερικὸ λάκκων, σκαμμένων μέσα στὸ παρθένο ἔδαφος, στοὺς χώρους 22 (I) καὶ 17 (IV). Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ταφή (I) καμιά ἄλλη δὲν συνοδεύεταν ἀπὸ κτερίσματα ἱκανὰ νὰ προσδιορίσουν τὸν χρόνον μετατροπῆς τοῦ χώρου σὲ νεκροταφεῖο. Ἡ ταφή (I) ἔλαβε χώρα, σύμφωνα μὲ τὰ δεδομένα, μεταξὺ τῆς ΥΕ ΙΙΓ Πρώιμης καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἑναρξιν τῆς Πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς.

Τὰ παλαιότερα δείγματα κάποιας δραστηριότητος στὴν περιοχὴ, πρὶν ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησίν της, ἀνήκουν στὴ ΜΕ καὶ τὴν ΥΕ ΙΙ ἐποχῇ. Ἡ δραστηριότητα κατὰ τὴ ΜΕ ἐποχῇ, ἀσαφὲς καὶ ὄχι συγκεκριμένου χαρακτήρα, ἐκδηλώνεται μὲ τὴν ὑπαρξιν ἄφθονης ΜΕ κεραμικῆς σὲ ὅλες τὶς ομάδες τῶν χαμηλότερων στρωμάτων, κάτω ἀπὸ τὰ δάπεδα τῆς φάσης (1), ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ λαξευτοῦ ὀχετοῦ στὸν χώρον ΙΙ. Στὴν ΥΕ ΙΙ ἐποχῇ ἀνήκει ἡ παιδικὴ ταφή (VIII) ποὺ ἐντοπίσθηκε στὸν χώρον 23, ἡ μοναδικὴ κτερισμένη μὲ ἀγγεῖο μία προχοῖσκη ταφή.

Τὰ κτίσματα αὐτὰ ποὺ κάλυψαν ἀργότερα τὴν περιοχὴ, μπροστὰ ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἡμικυκλικὴ ἐσοχὴ τοῦ βράχου ἦταν ἀπλὰ στὴν κατασκευή, χωρὶς πολυτελὴ στοιχεῖα. Μικρὰ τεμάχια κονιάματος μὲ ἑγχρωμὴ τὴ μιὰ ὄψη ποὺ βρέθηκαν κατὰ τόπους (χωρὶς ὅμως δυστυχῶς νὰ ἀναγνωρίζεται πάνω τους κάποιο διακοσμητικὸ μοτίβο), πληροφοροῦν γιὰ τὴν ὑπαρξιν τοιχογραφιῶν. Οἱ κυριότεροι χώροι τῆς φάσης (2), 16, 17, 7, 5 καὶ 1, ἦταν ἐπιστρωμένοι μὲ κιτρινωπὸ πηλόχωμα (πλέσια), σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ δάπεδα τῆς φάσης (1) στοὺς χώρους 16, 17, 7 καὶ 22 ποὺ ἦταν κατὰ κανόνα —μὲ ἐξαίρεση αὐτὸ τοῦ χώρου 21— ἀπὸ κοκκινωπὸ πηλόχωμα. Τμήματα κεραμίδων στέγης (στρωτήρων) βρέθηκαν στοὺς χώρους 1, 4, 5, 12, 6 καὶ 7¹³², ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἴσως γιὰ τὸ εἶδος τῆς στέγης ποὺ κάλυπτε τὰ κτίσματα. Κανένα ὅμως σαφὲς δείγμα καλυπτῆρα δὲν ἐντοπίσθηκε μέσα στὶς ἐπιχώσεις.

Παρόλο ὅμως ποὺ τὸ κτίσμα δὲν διακρίνεται γιὰ τὴν ἰδιαιτέρη κατασκευὴ του, ὁ ὀγκώδης ἀναλημματικὸς τοῖχος ποὺ τὸ στήριζε δὲν στερεῖται μνημειώδους μορφῆς. Ἡ τελικὴ διαμόρφωση τοῦ τοίχου, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὰ τρία τμήματα, τὸ Α (τὸ ψηλότερο καὶ ἰσχυρότερο), τὸ Β (τὸ χαμηλότερο μὲ τοὺς παρεμβαλλόμενους πωρολίθους) καὶ τὸ Γ (τὸ ἀντερεισματικό), συνδέεται ὅπωςδήποτε μὲ τὴ φάση (2) τοῦ συγκροτήματος ποὺ ἐκτείνεται σὲ ὅλο τὸ μῆκος τοῦ ἀνδῆρου. Τὴ φάση αὕτη μαρτυρεῖ καὶ ἡ κεραμικὴ (ΥΕ ΙΙΒ2) ποὺ συγκεντρώθηκε ἀπὸ τομὴ στὸ «γέμισμα» τῶν λίθων πίσω ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ τμήματος Α. Τὰ θεμέλια καὶ τῶν τριῶν ἀναλημματικῶν τμημάτων βρέθηκαν δυστυχῶς διαταραγμένα, τόσο ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἀτυχή ἐπέμβαση τοῦ ἐκσκαφικοῦ μηχανήματος, ὅσο καὶ ἀπὸ παλαιότερη δοκιμαστικὴ τομὴ κατὰ μῆκος τοῦ τμήματος Β. Ἐτσι τὸ ἐρώτημα τοῦ χρόνου κατασκευῆς τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου μένει δυστυχῶς ἀναπάντητο.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα καὶ ἡ μορφή τῶν κτισμάτων ποὺ ἀνασκάφηκαν δὲν εἶναι ἰδιαίτερα ἀποκαλυπτικά γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς χρήσης τους. Μιὰ ἐνασχόληση τῶν ἐνοίκων τους μὲ κατεργασία καρπῶν ὑποδηλώνουν οἱ λίγες, ἀλλὰ ὑπαρκτὲς μυλόπετρες καὶ τριβαῖες ποὺ

132. Γιὰ κεραμίδες-στρωτήρες πρβ. H. Döhl κ.ἄ., *Tiryns* VIII 83, εἰκ. 44-46. Ä. Åkestrom, *Oparch* 2, 1941, 164 κέ., P. Grossmann - J. Schäfer κ.ἄ., *Tiryns* IX πίν. 39 ἄρ. 4. Kl. Kilian, *AA* 1979, 402. O. Broeneer, *Hesperia* 8, 1939, 408 εἰκ. 90c, b, 409 εἰκ. 91b, c. Ἄντ. Κεραμόπουλος, *ΑΔ* 3, 1917, 76 κέ., εἰκ. 58.

Αἰκ. Δημακοπούλου, *AAA* 7, 1974, 166. Sp. Iakovidis, *L'Habitat Égéen Préhistorique*, Actes de la table ronde internationale, Athènes 23-35 Juin 1987, *BCH, Supplément* 19 (1990), 147-160. C. Blegen, *AJA* 49, 1945, 35 κέ. Ö. Wikander, *OpAth* 17, 1988, 204.

βρέθηκαν κατὰ τόπους. Τὸ εἶδος κτιστοῦ πυραύνου ἢ ἱπνοῦ μέσα στὸν χώρο 16 μαρτυρεῖ τὸ τελικὸ στάδιο κατεργασίας τῶν παρασκευασμάτων. Ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ μεγάλων ἀποθηκευτικῶν ἀγγείων, πιθαμορέων, μεγάλων ψευδόστομων ἀμφορέων καὶ ἀσαμίνθων, διαφαίνεται σὲ χώρους, ὅπως ὁ 1α καὶ ὁ 17, ἡ λειτουργία τους ὡς ἀποθήκες. Ὁ δημόσιος ἢ ὁ ἰδιωτικὸς χαρακτήρας τοῦ κτηρίου —χτισμένου κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς ἀκρόπολης, στηριγμένου ἀπὸ ἓναν ἰσχυρὸ κυκλώπειο τοῖχο καὶ ὅμως χωρὶς σαφὴ κατασκευαστικὰ ἢ ἄλλα στοιχεῖα μιᾶς ἐξάρτησής του ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία— εἶναι δύσκολο νὰ καθοριστεῖ.

Ὁ δυτικὸς τομέας τῆς ἀνασκαφῆς, περιοχὴ ἡ ὁποία ἐμέλλε νὰ καλυφθεῖ κυρίως κάτω ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους χώρους τοῦ νέου Μουσείου (χώρους στάθμευσης κ.ἄ.), ἐρευνήθηκε ἐπιφανειακὰ μόνο καὶ ὄχι σὲ ἀρκετὸ βάθος (βλ. πρὸ πάντων στὸ Ἐπίμετρο). Κατὰ τὴν ἔρευνα ἤλθαν στὸ φῶς ἰσχυροὶ τοῖχοι τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ἄλλοι εὐτελεῖς ἀναλημματικοὶ νεότερων (ἀρχαϊκῶν) χρόνων. Μιὰ δραστηριότητα σὲ νεότερες περιόδους καὶ ἐποχές —ἀπὸ ἐκεῖνες ποὺ διαπιστώθηκαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ συγκροτήματος— μαρτυροῦσαν ἐδῶ μεμονωμένα εὐρήματα, ὅπως σκύφος ΥΕ ΠΙΓ Μέσης περιόδου, ἀρχαῖκα εἰδώλια γυναικείων μορφῶν κ.ἄ. Στὰ μεμονωμένα εὐρήματα ἐπιφανειακῶν διαταραγμένων στρωμάτων συγκαταλέγονται ἐπίσης τμῆμα οἰνοχόης μὲ τριφυλλόσχημο στόμιο καὶ χειροποίητη φιάλη, ΠΓ/Γ-Γεωμετρικῶν Ι χρόνων, ποὺ βρέθηκαν λίγο νοτιότερα στὸν χώρο 19.

Ἡ νότια καὶ νοτιοδυτικὴ πτέρυγα τοῦ νέου Μουσείου ἀποπερατώθηκαν μετὰ ἀπὸ σύμφωνη γνώμη καὶ μὲ τοὺς ὅρους ποὺ ἐπέβαλε τὸ Κεντρικὸ Ἀρχαιολογικὸ Συμβούλιο (σχ. ΧVΙΙΙ)¹³³. Ἡ νότια, τῆς εἰσόδου, ὑψώθηκε πᾶν ἀπὸ μία πλάκα ἐνισχυμένου σκυροδέματος (radie général), ποὺ κάλυψε ἓνα μεγάλο τμῆμα τοῦ μυκηναϊκοῦ κτηρίου. Τὸ ὑπόλοιπο καταχώθηκε.

133. Μεταξὺ τῶν ὁρῶν ἀνῆκε καὶ ἡ φωτογραφη-
τρικὴ ἀποτύπωση, τὴν ὁποία πραγματοποίησε συ-

νεργεῖο τοπογράφων τοῦ ΥΠΠΟ ὑπὸ τὸν Ἄν. Πορ-
τελᾶνο.

Σχ. XVIII. Κάτοψη τῶν χώρων τοῦ Μουσείου σὲ σχέση μετὰ τὴν ἀνασκαφή.

ZUSAMMENFASSUNG

Während der Fundamentierungsarbeiten für den Bau des südlichen und westlichen Flügels des neuen Museums von Mykene wurde auf dem Nordabhang der Akropolis, 40 m nördlich deren Nordmauer und 80 m östlich des Tholosgrabes der Löwen eine Terrasse von annähernd 450 qm entdeckt, die durch eine mächtige kyklopische, mindestens 29 m lange Stützmauer gesichert war. Auf ihr wurden die Reste eines SH IIIA2-B zeitlichen Baues (mit etwa 20 Räumen) freigelegt.

Bei diesem Bauwerk handelt es sich um den zweiten der Akropolis so nahe vorgelagerten Bau, 30 m nordwestlich hatte G. Mylonas 1979 die sog. Werkstatt ausgegraben (unpubliziert). Das Gelände am Nordabhang der Akropolis, direkt unterhalb deren Nordmauer war zuvor noch nicht untersucht worden. Daß sich dort aber Baureste befanden, zeigt schon der alte topographische Plan von Hauptmann Steffen.

Während der Ausgrabung der einzelnen Räume konnten drei Bauphasen festgestellt werden, die sich durch übereinanderliegende Fußböden und Wände unterscheiden ließen. Im Verhältnis zur ältesten und jüngsten Bauphase mit jeweils nur geringen Resten war die mittlere am besten erhalten. Auf ihre längere Dauer verweisen wiederholte Renovierungen des Fußbodens.

Die Keramik, die in den Räumen 5, 7, 16, 17, 21 und 22 unterhalb und oberhalb der Fußböden der ältesten Bauphase geborgen wurde, datiert diese in die Phasen SH IIIA2 und B1 (Fehlen von Skyphoi B und Rosetten-Skyphoi). Brandspuren, die auf einigen Fußböden dieser Phase entdeckt wurden, deuten den Grund an, warum man die Räume renovierte bzw. verließ.

Eine dauerhafte und intensive Benutzung zeigen die Räume 1, 5, 8 und 16 der zweiten Bauphase aufgrund der wiederholten Erneuerung der Fußböden. Die Räume 1, 5, 16 und 17 sind wegen ihrer Maße, ihrer Einrichtung und ihres Mobiliars (v.a. Gefäße) von Bedeutung. Raum 16 mit einem hufeisenförmigen, aus Lehm erbauten Ofen kann als Küche gedeutet werden. In Raum 5 fand sich in einer Zerstörungsschicht neben Gefäßen auch ein Mühlstein sowie ein niedriges Podest vor einer Nische. Dieser Befund läßt eine Deutung als Hauswerkstatt zu. Die Zerstörungsschicht aus Raum 1 enthielt mehrere Pithamphoren und eine große Tonwanne, Funde die auf ein Magazin schließen lassen. Die Zerstörungsschicht in Raum 17 (u.a. mehrere Gefäße sowie eine weitere Tonwanne) wurde von späteren Benutzern des Raumes zur Seite geschoben, als sie im Boden ein Grubengrab leider ohne Beigaben anlegten. Ähnliche Aufräumarbeiten konnten in den Räumen 4 und 18 festgestellt werden. Nach der Keramik, die auf den Böden der zweiten Bauphase gefunden wurde, ist die Nutzung dieses Komplexes in Phase SH IIIB2 anzusetzen. Das Gebäude der zweiten Phase wurde nicht durch einen Brand zerstört, vielmehr wird eine Zerstörung durch ein Erdbeben in Erwägung gezogen, ohne daß diese Vermutung bewiesen werden kann.

Die dritte Bauphase war nur von kurzer Dauer. Sie läßt sich lediglich in den Räumen 1 und 7 durch spärliche Baureste nachweisen. Sie wird durch den keramischen Befund an den Beginn der Phase SH IIIC datiert (Skyphoi "Medium Band", vollbemale Skyphoi und Skyphoi A mit bemalter Innenseite, Fehlen von Close-Style-Keramik).

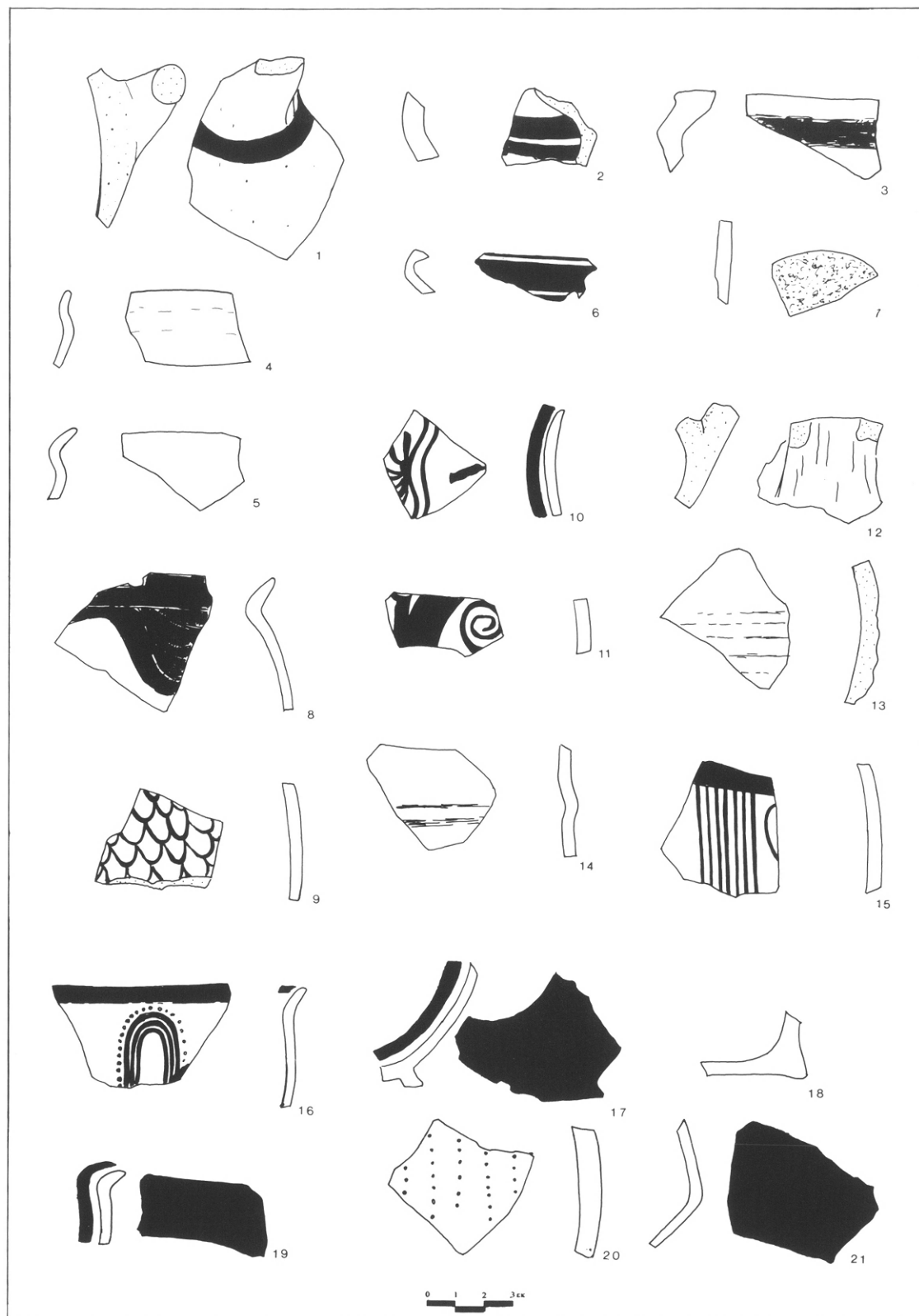
Nachdem das Gebäude endgültig verlassen worden war, wurden mehrere Räume in Grabstätten umgewandelt. Es wurden Kinderbestattungen (Räume 1a, 8 u. 16) sowie Erwachsenengräber in seichten (Räume 1b u. 7) oder etwas tieferen (Räume 17 u. 22) Gruben freigelegt, die die neue Nutzung des Komplexes nach dessen Aufgabe in SH IIIC bezeugen. Ähnliches wurde auch in anderen Bauten der Umgebung der Akropolis beobachtet.

Die Bestattung im Raum 22 war die einzige mit Beigaben, allesamt aus Bronze. Es enthielt zwei große Dreifüße, 20 Doppeläxte und ein keilförmiges Gerät, das im ägäischen Raum nur selten vorkommt, jedoch in Zentral-, West- und Nordeuropa sowie im Balkanraum bekannt ist. Die isotopische Analyse aller Bronzen durch N. Gale weist auf eine Herkunft aus Lavrion. Die Dreifüße gehören zu einem Typus, der bislang nur aus Fragmenten aus dem Tirynther Schatzfund bekannt war. Weil Keramikbeigaben fehlen, kann eine Datierung nur durch die typologische Untersuchung der Bronzefunde erfolgen. Danach gehört die Bestattung in die Zeit zwischen SH IIIC-früh und der protogeometrischen Zeit. Das Scherbenmaterial, das sich in der Grabverfüllung befand, liefert mit Keramik der Phase SH IIIB2 lediglich einen terminus post quem.

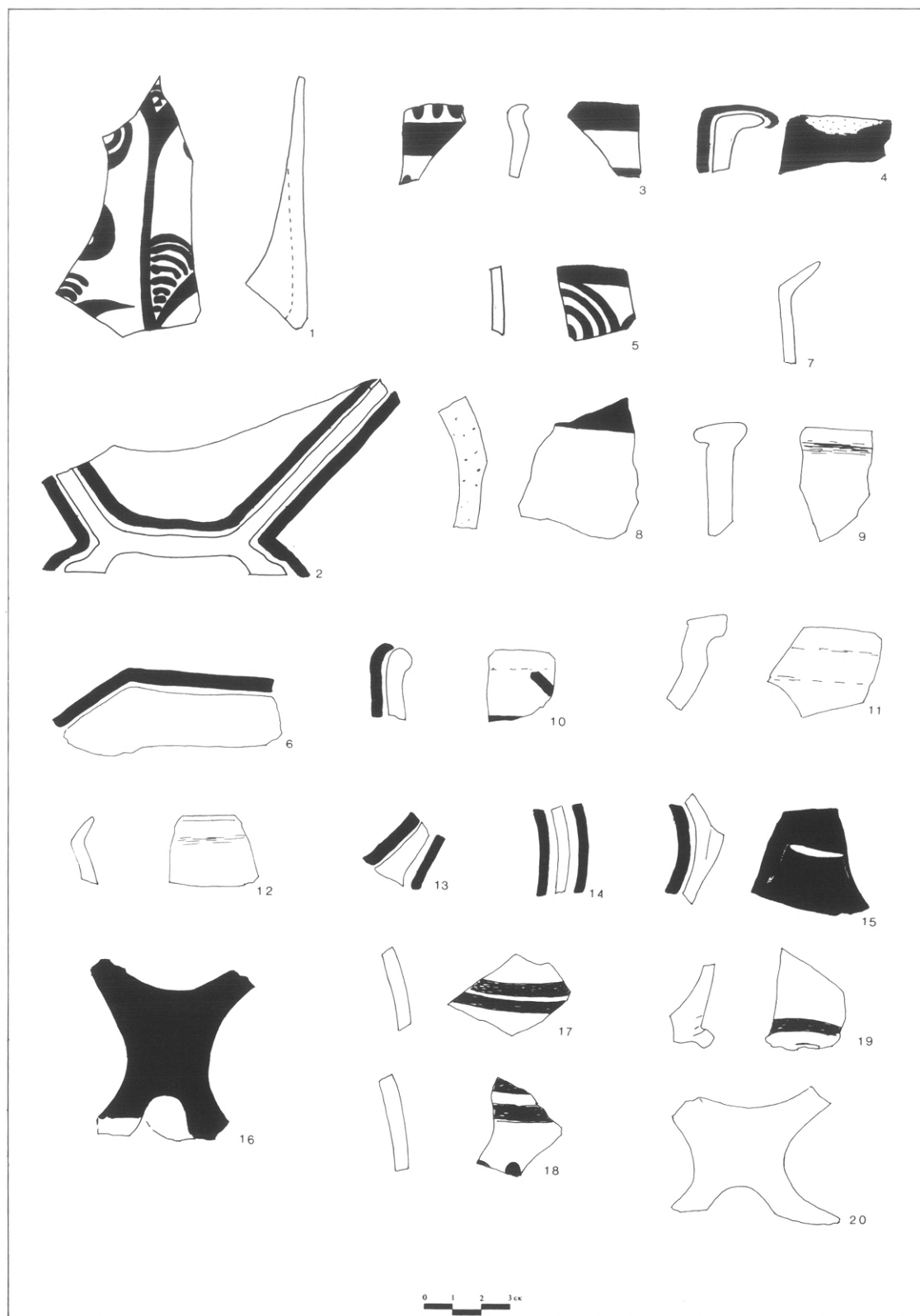
Unter den Grabungsfunden sind aber auch ältere Perioden vertreten: In Raum 2 befand sich eine SH II-zeitliche Kinderbestattung (VIII), das als Beigabe eine kleine Kanne aufwies. Und unter Raum 11 konnte der Teil einer Kanalisation mit zahlreichen mittelhelladischen Scherben entdeckt werden.

Das Gelände westlich des Museums, das für den zukünftigen Parkplatz bestimmt ist, ist nur teilweise untersucht worden. Man hat dort zum Teil starke Stützmauern mykenischer Zeit und weitere schmalere Wände späterer Zeit freigelegt, diese erste Untersuchung erbrachte Funde aus der Phase SH IIIC-Mitte, der protogeometrischen, geometrischen und archaischen Epoche.

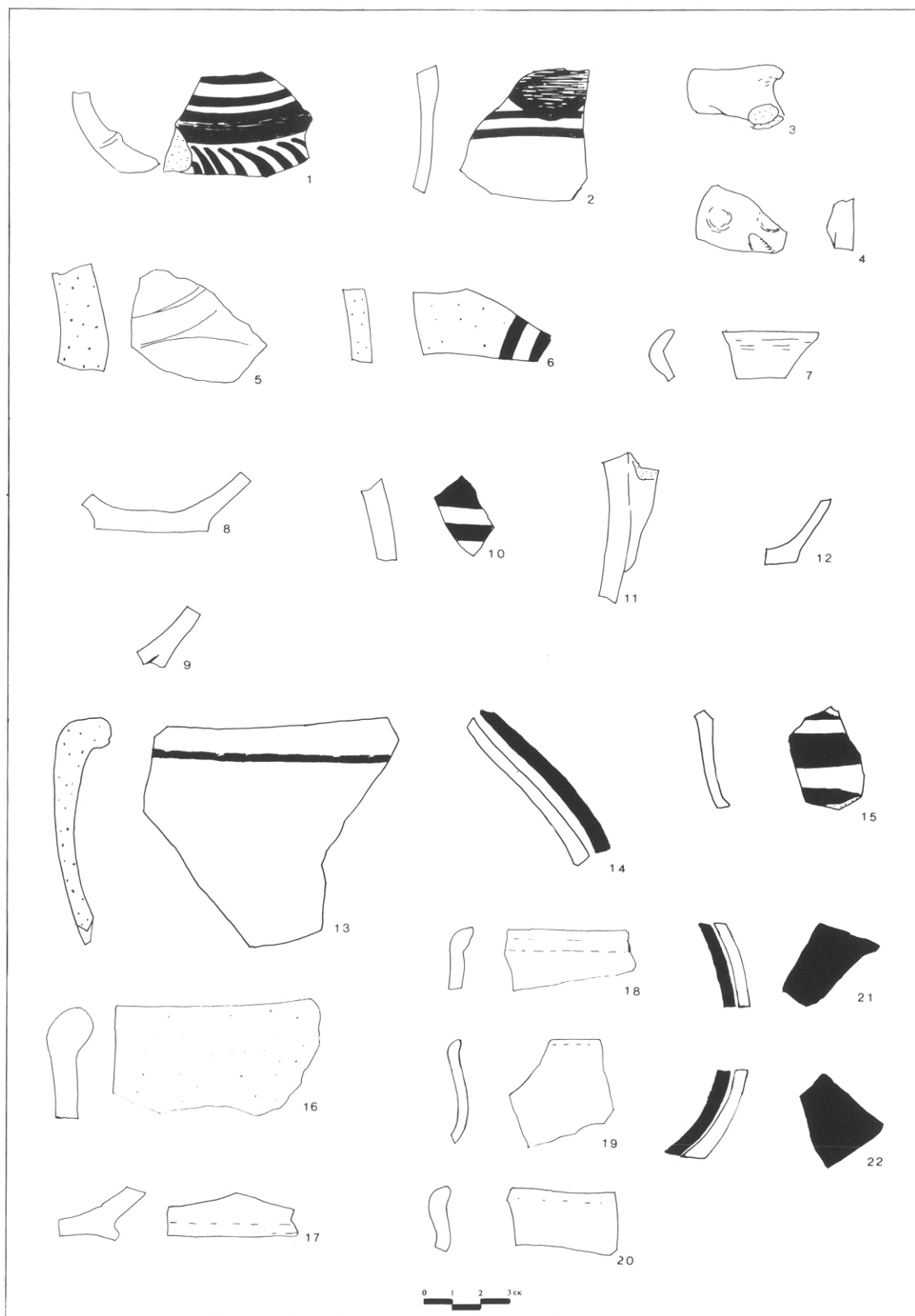
ΕΙΚΟΝΕΣ

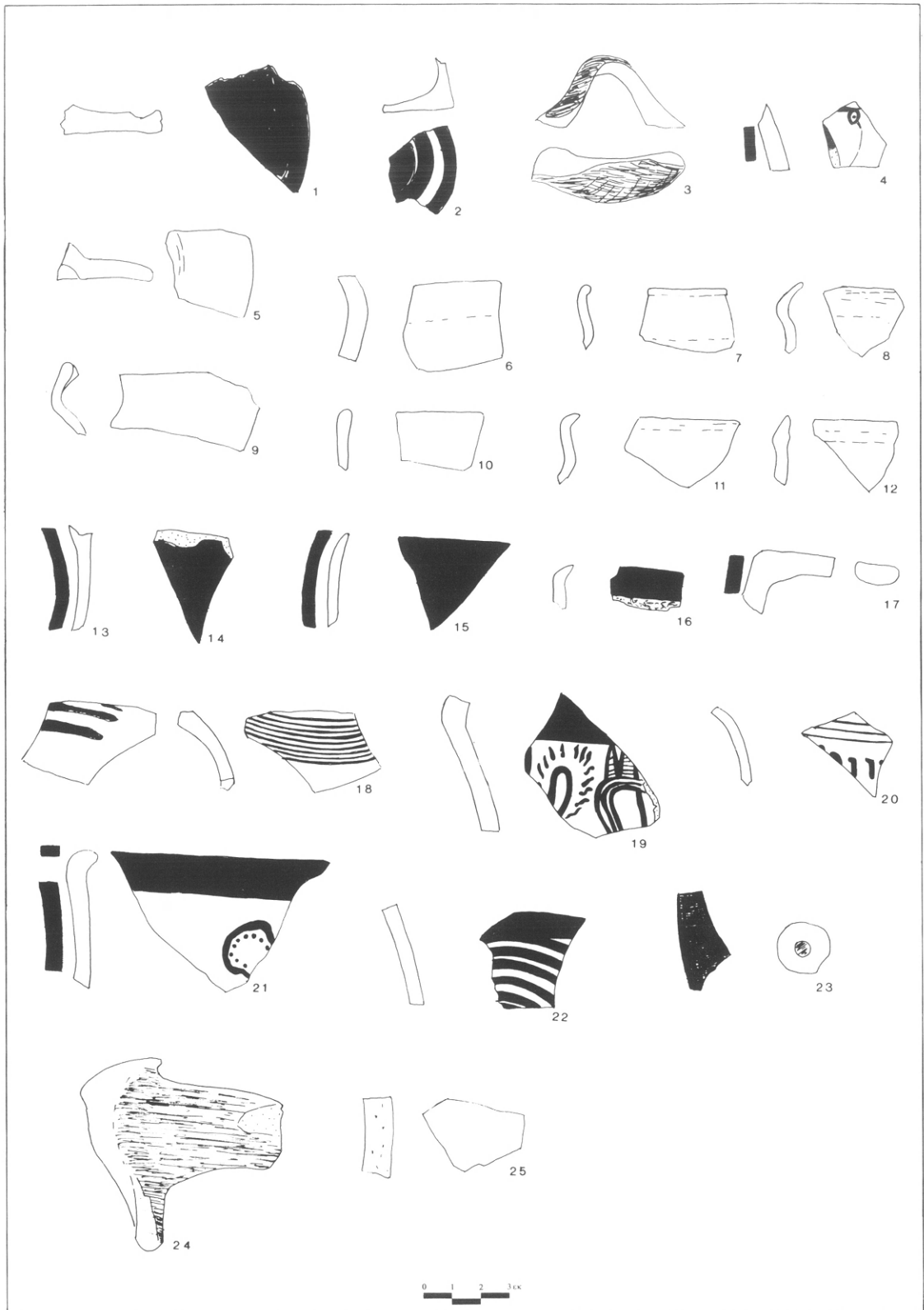
Χώρος 22: Όμάδα 15 (άρ. 1-7), Όμάδα 23 (άρ. 8-14), Όμάδα 29 (άρ. 15-21).

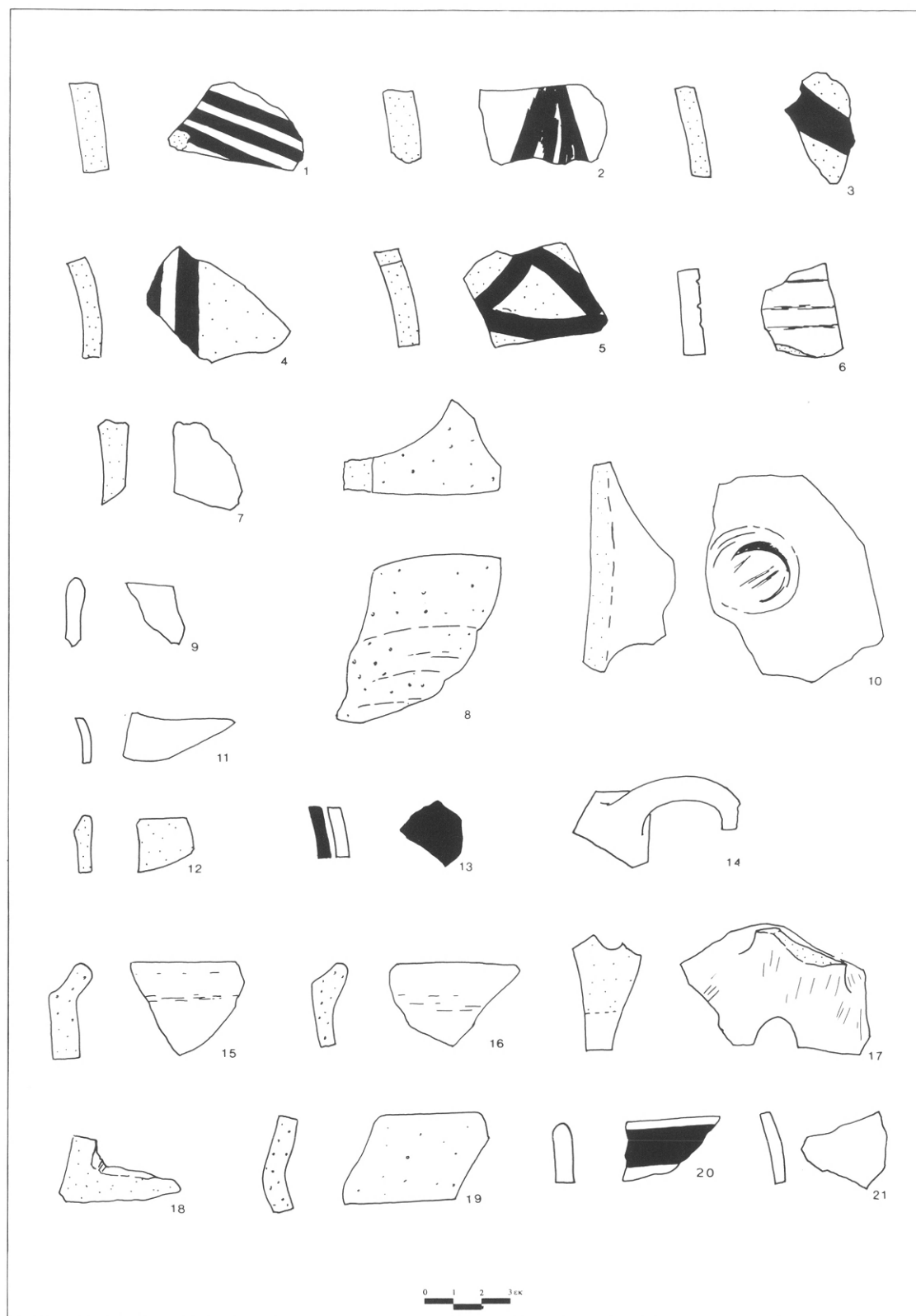
Χῶρος 22: Ὀμάδα 31 (ἀρ. 1-5), Ὀμάδα 36 (ἀρ. 6-20).

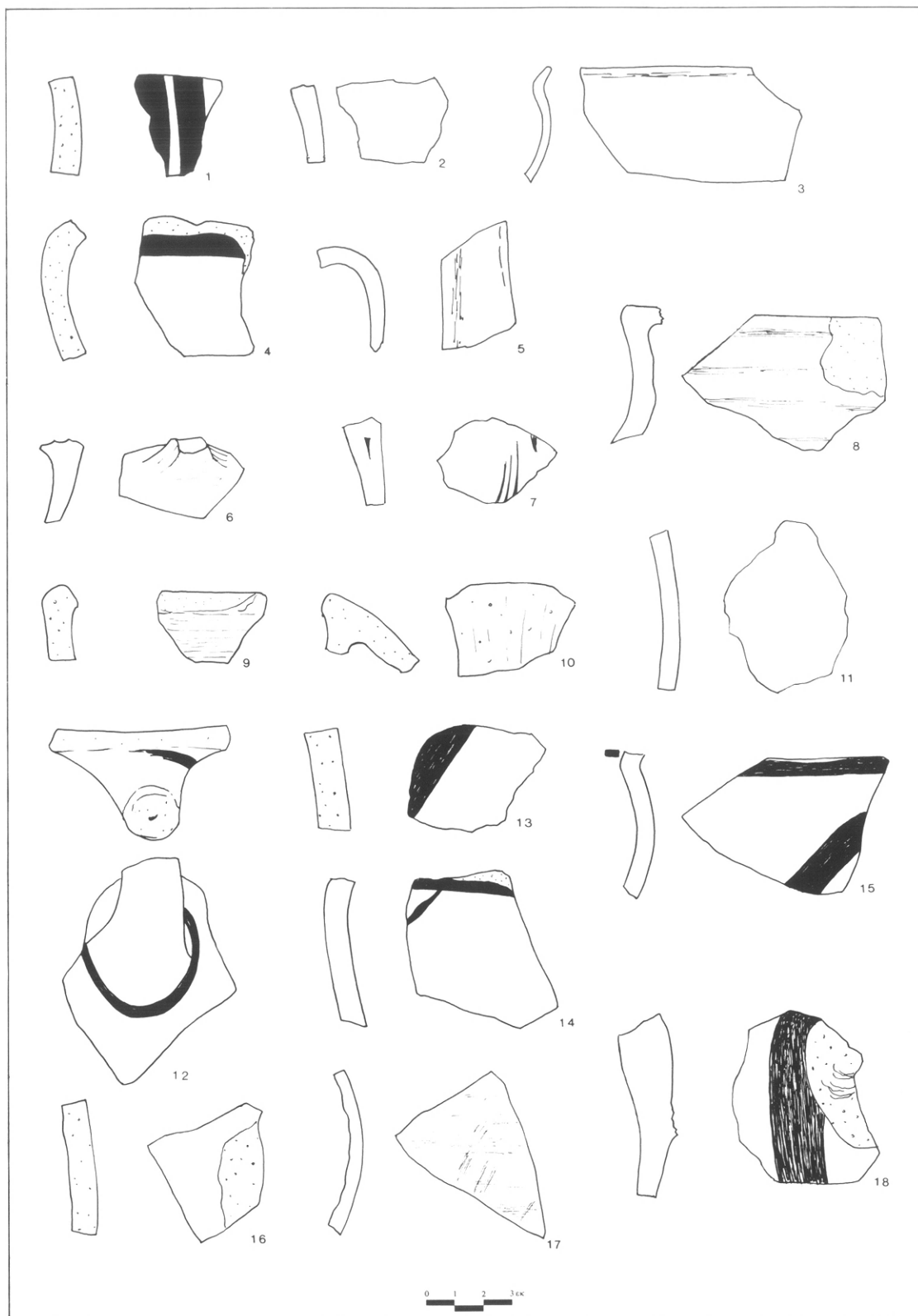
Χῶρος 22: Ὅμάδα 36 (ἀρ. 1-4), Ὅμάδα 43 (ἀρ. 5-7), Ὅμάδα 226 (ἀρ. 8-11), Ὅμάδα 42 (ἀρ. 12-15), Ὅμάδα 37 (ἀρ. 16-22).

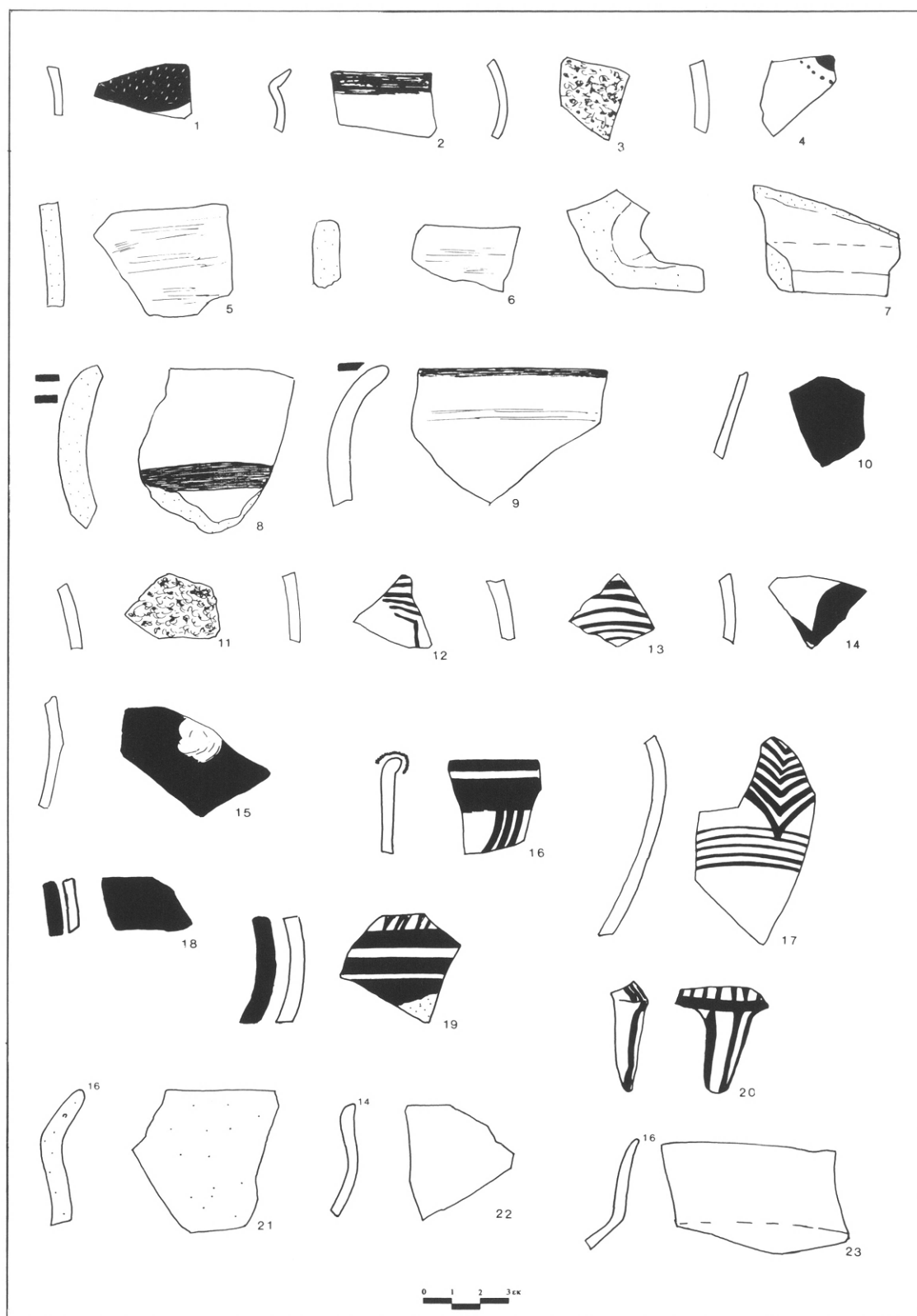
Χῶρος 22: Ὀμάδα 37 (ἀρ. 1-5), Ὀμάδα 45 (ἀρ. 6-25).

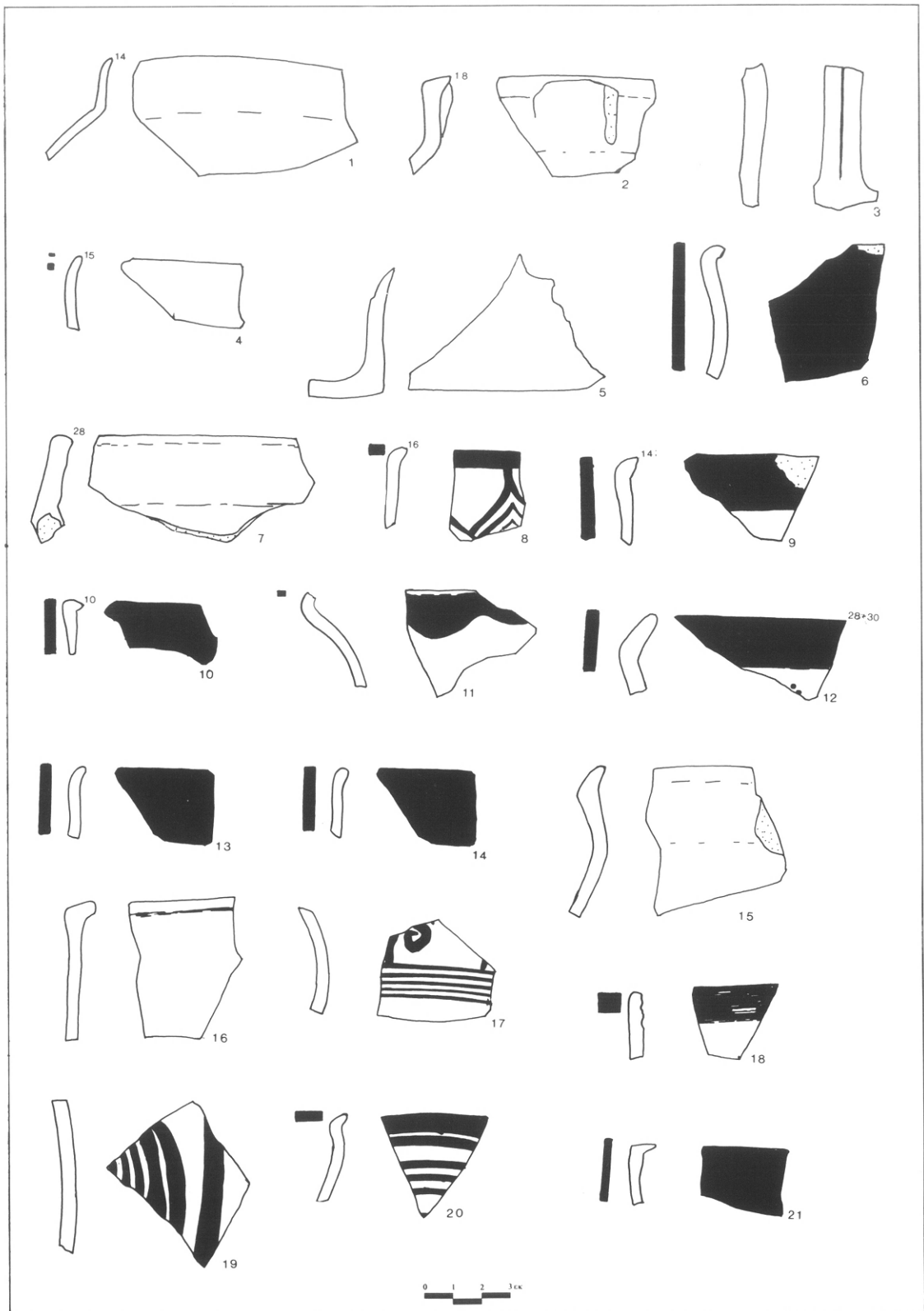
Χῶρος 22: Ὀμάδα 28 (ἀρ. 1-14), Ὀμάδα 30 (ἀρ. 15-21).

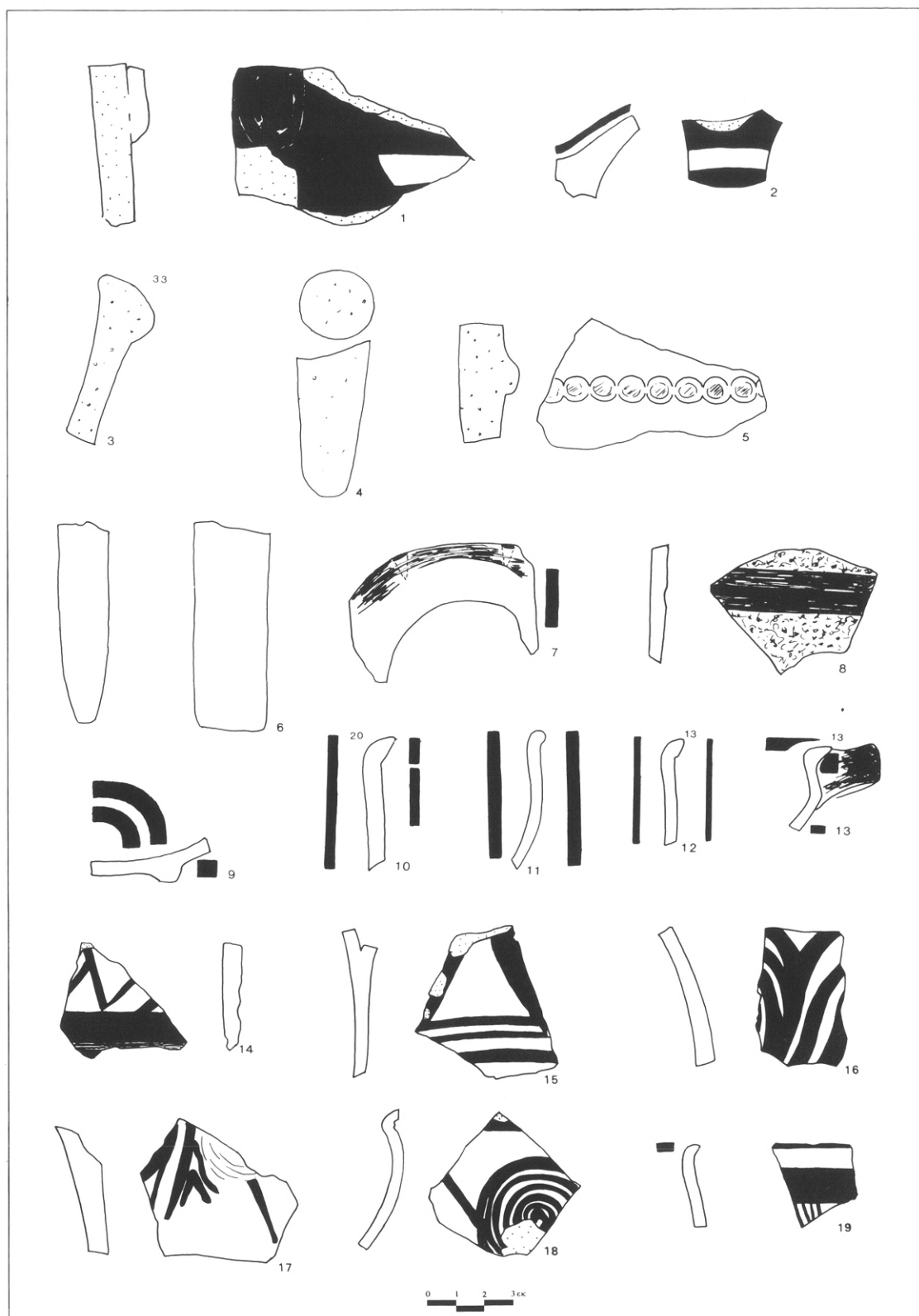
Χῶρος 22: Ὀμάδα 30 (ἀρ. 1-5), Χῶρος 21: Ὀμάδα 34 (ἀρ. 6-18).

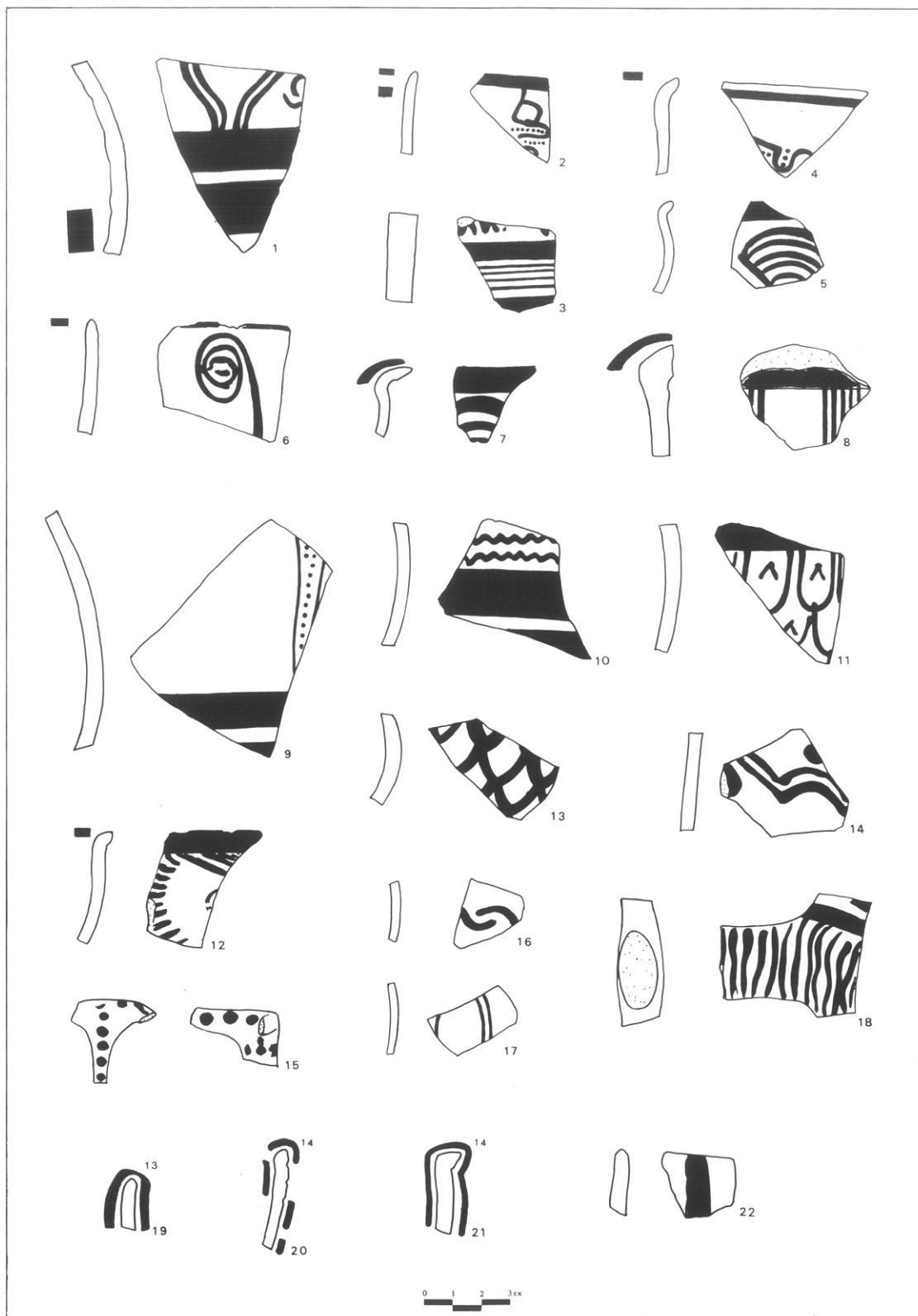
Χῶρος 21: Ὅμάδα 34 (ἀρ. 1-4), Χῶρος 7: Ὅμάδα 32 (ἀρ. 5-15), Ὅμάδα 175 (ἀρ. 16-20), Ὅμάδα 174 (ἀρ. 21-23).

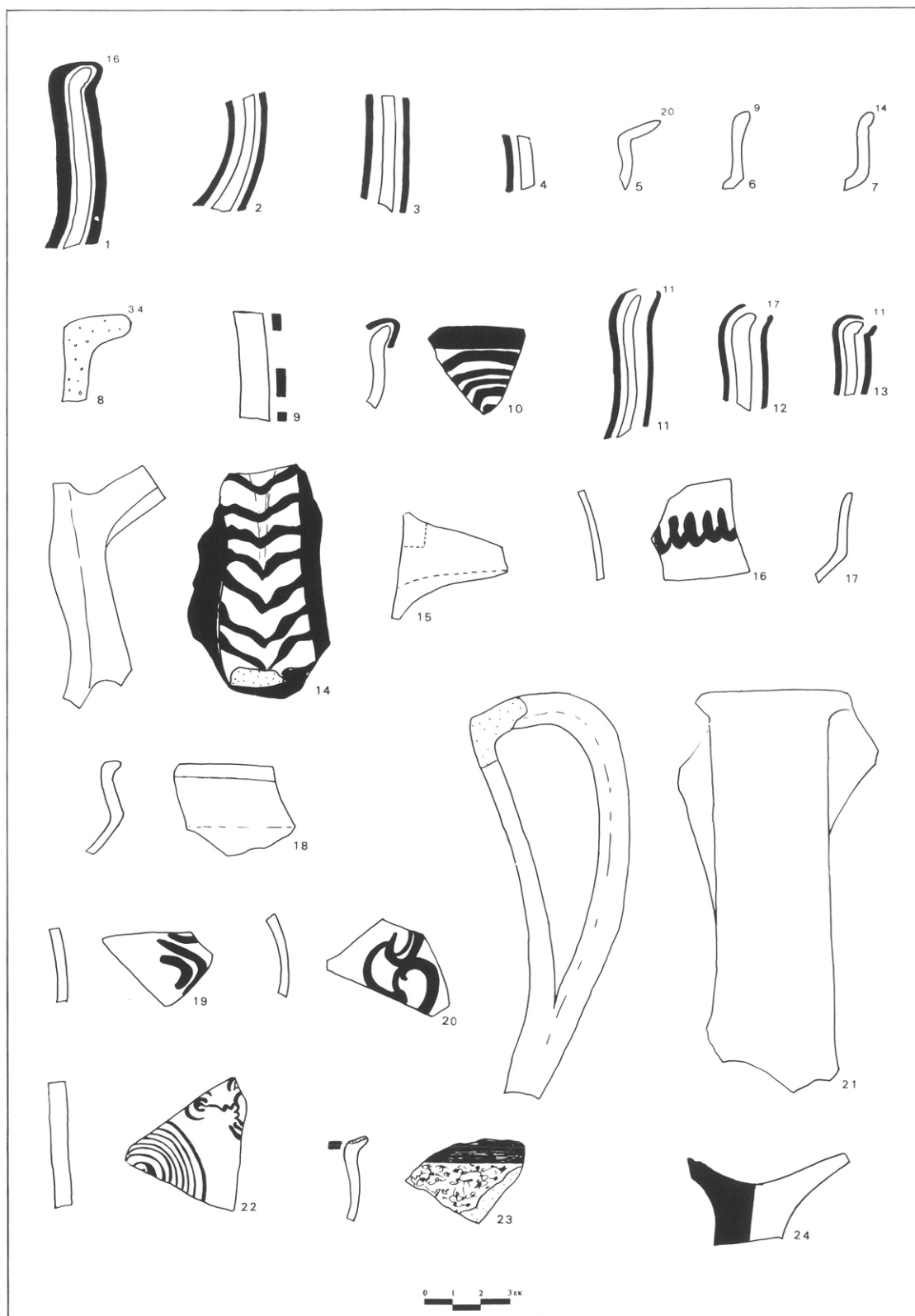
Χῶρος 7: Ὅμάδα 174 (ἀρ. 1-12), Ὅμάδα 185 (ἀρ. 13-17), Ὅμάδα 195 (ἀρ. 18-21).

Χώρος 7: Όμάδα 195 (άρ. 1-2), Όμάδα 173α (άρ. 3-19).

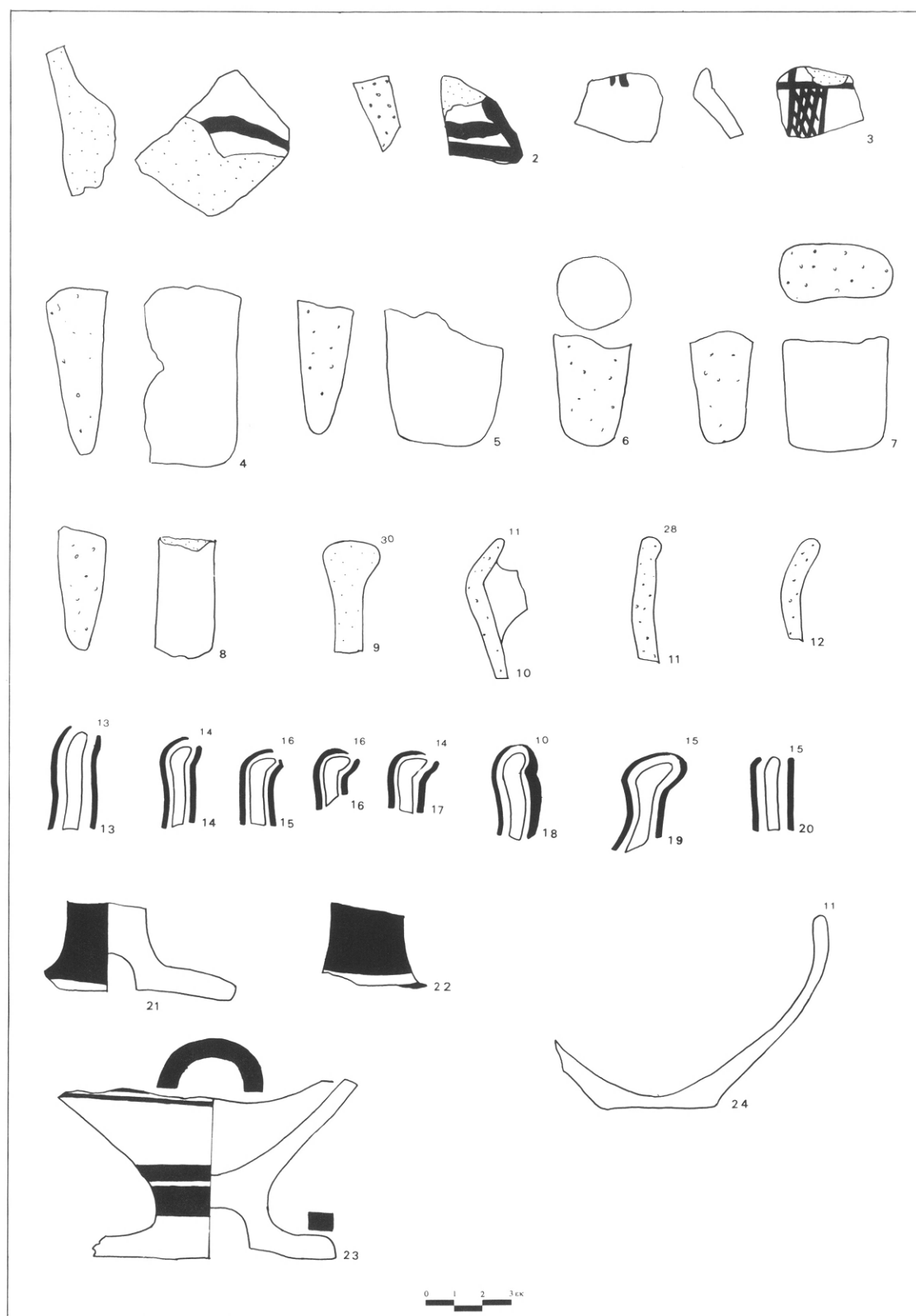
Χῶρος 7: Ὁμάδα 173α (ἀρ. 1-18), Χῶρος 16: Ὁμάδα 238α (ἀρ. 19-22).

Χῶρος 16: Ὅμάδα 238α (ἀρ. 1-10), Ὅμάδα 232 (ἀρ. 11-17), Ὅμάδα 224 (ἀρ. 18-24).

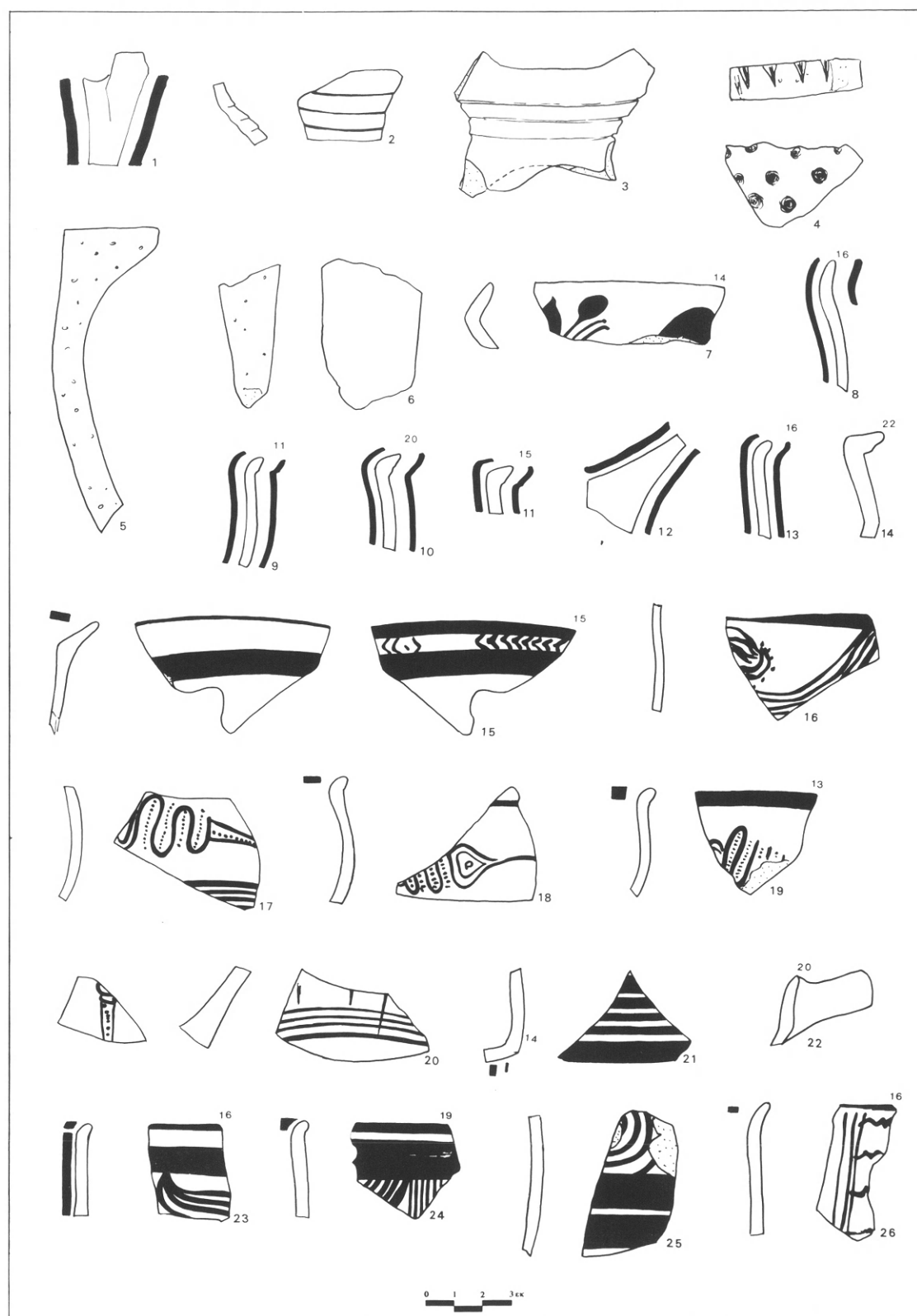
Χώρος 16: Όμάδα 224 (άρ. 1-14).

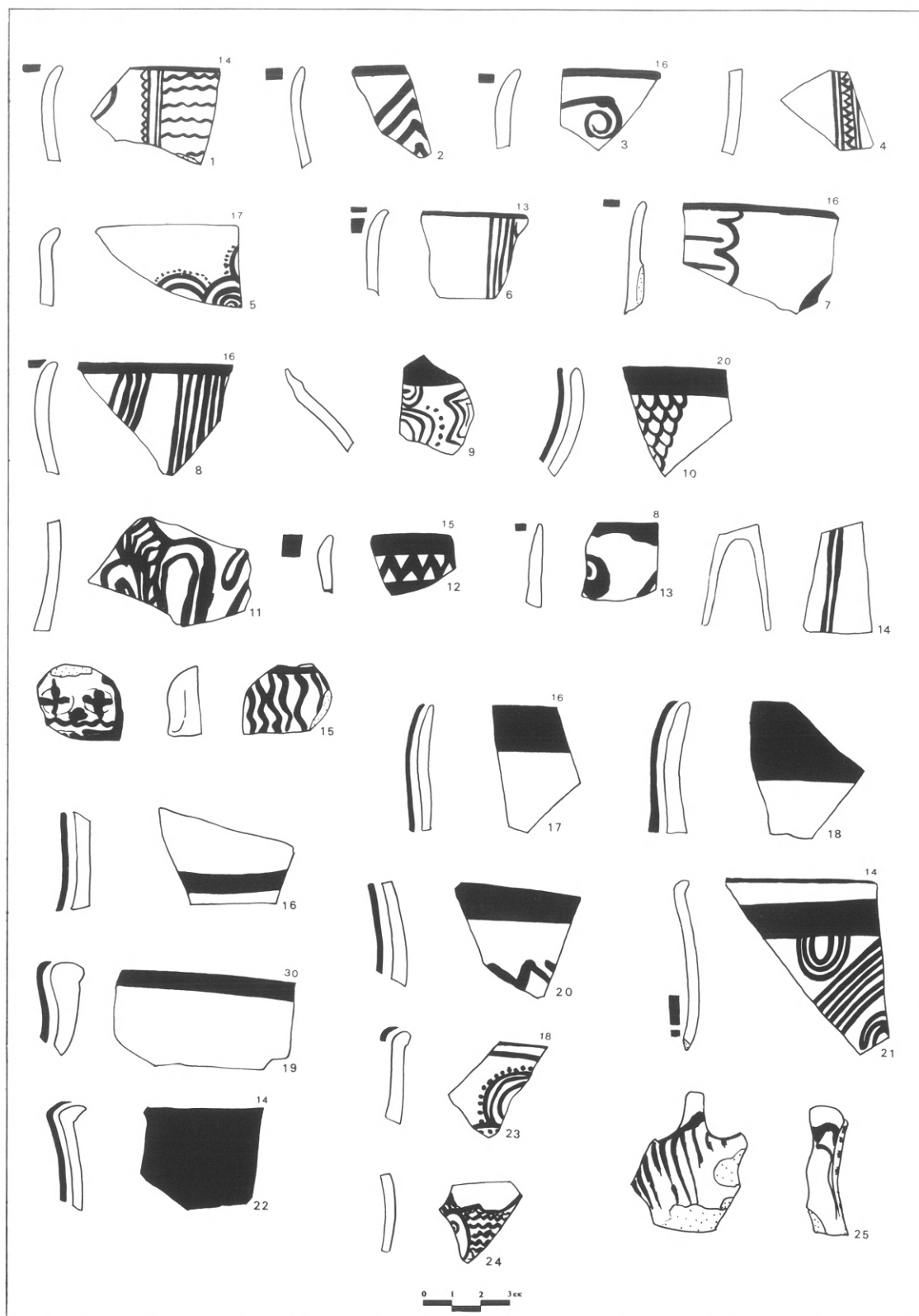
Χῶρος 16: Ὀμάδα 221 (ἀρ. 1-23).

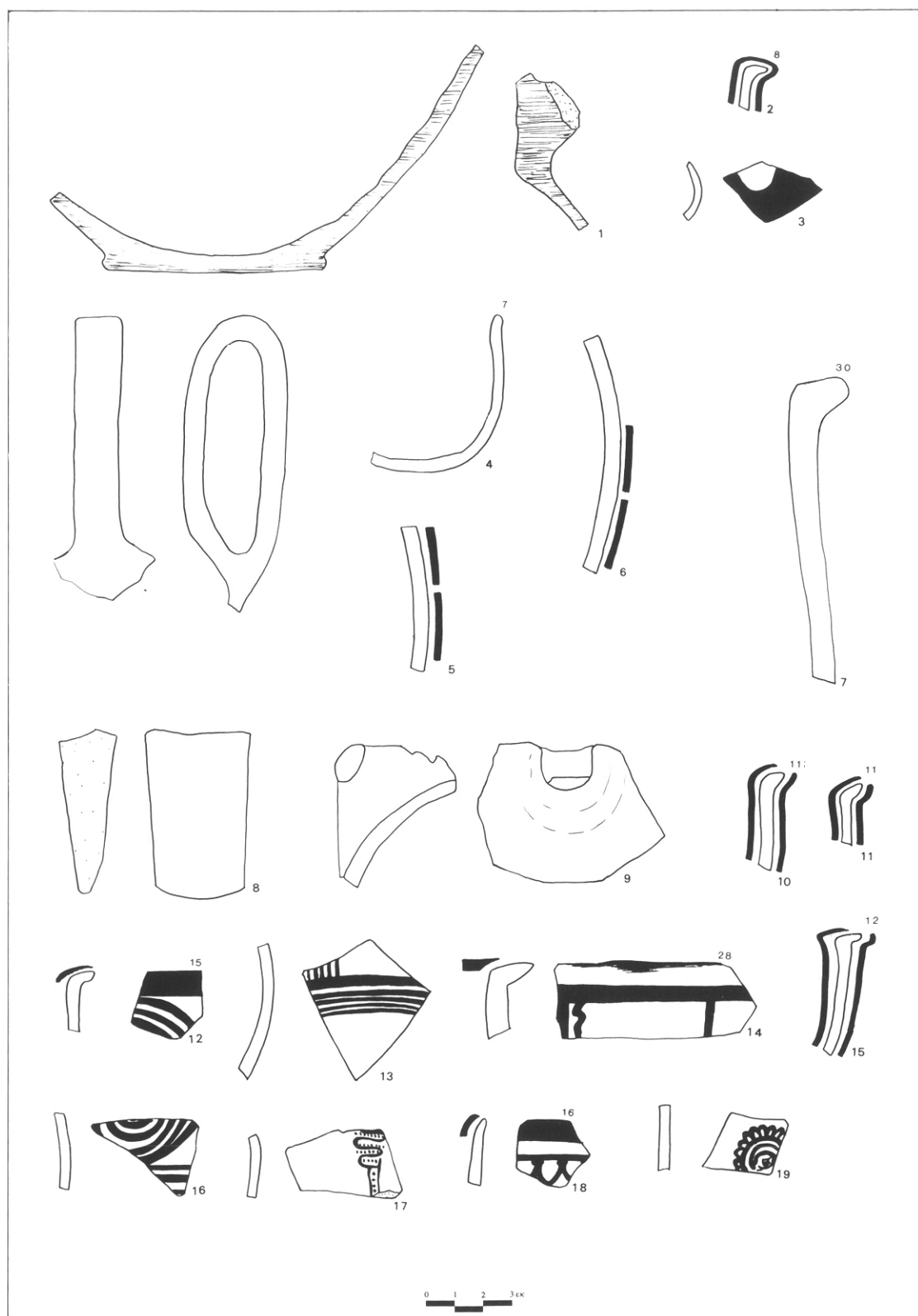
Χώρος 16: Όμάδα 221 (άρ. 1-21).

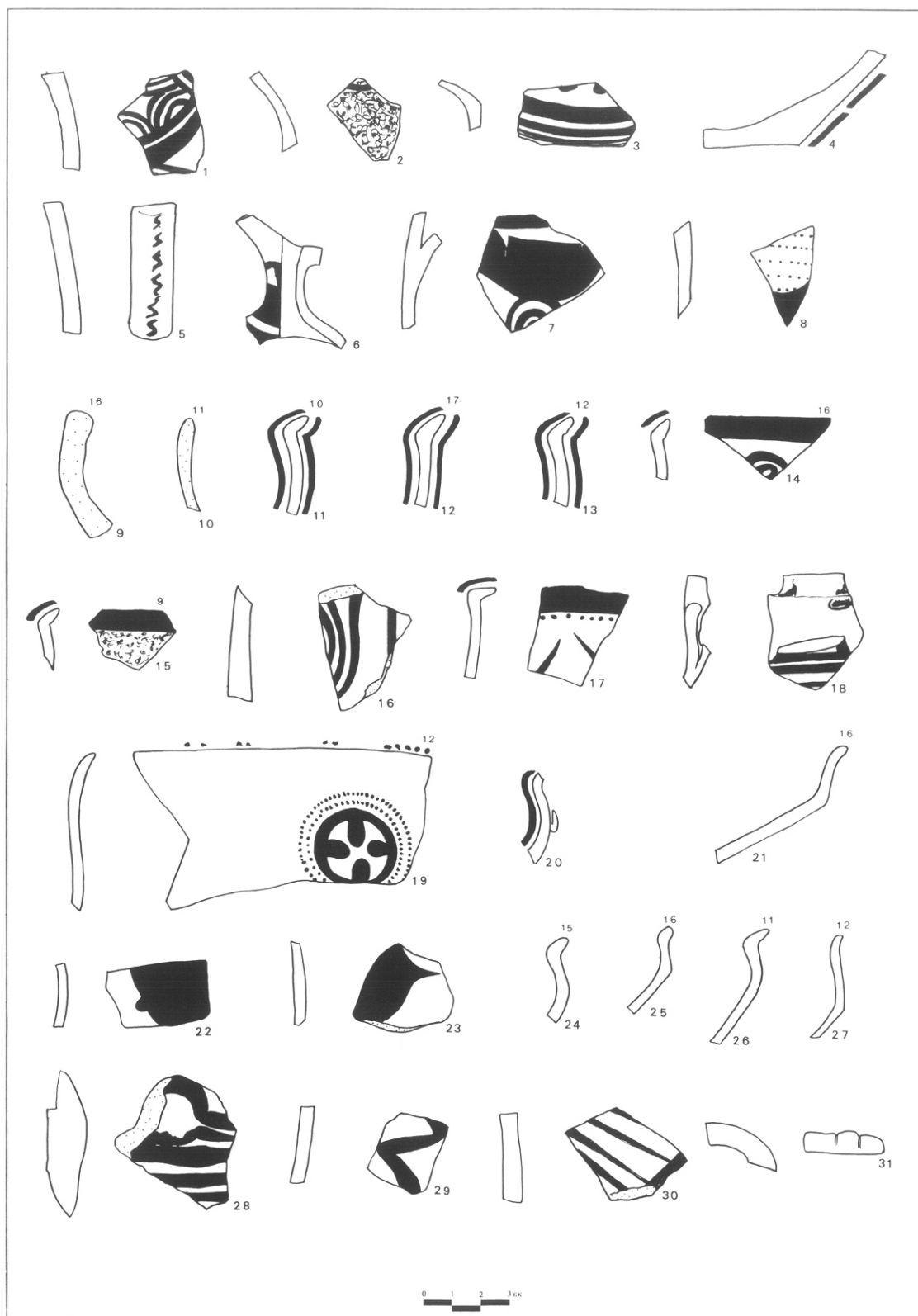
Χῶρος 16: Ὀμάδα 216 (ἀρ. 1-26).

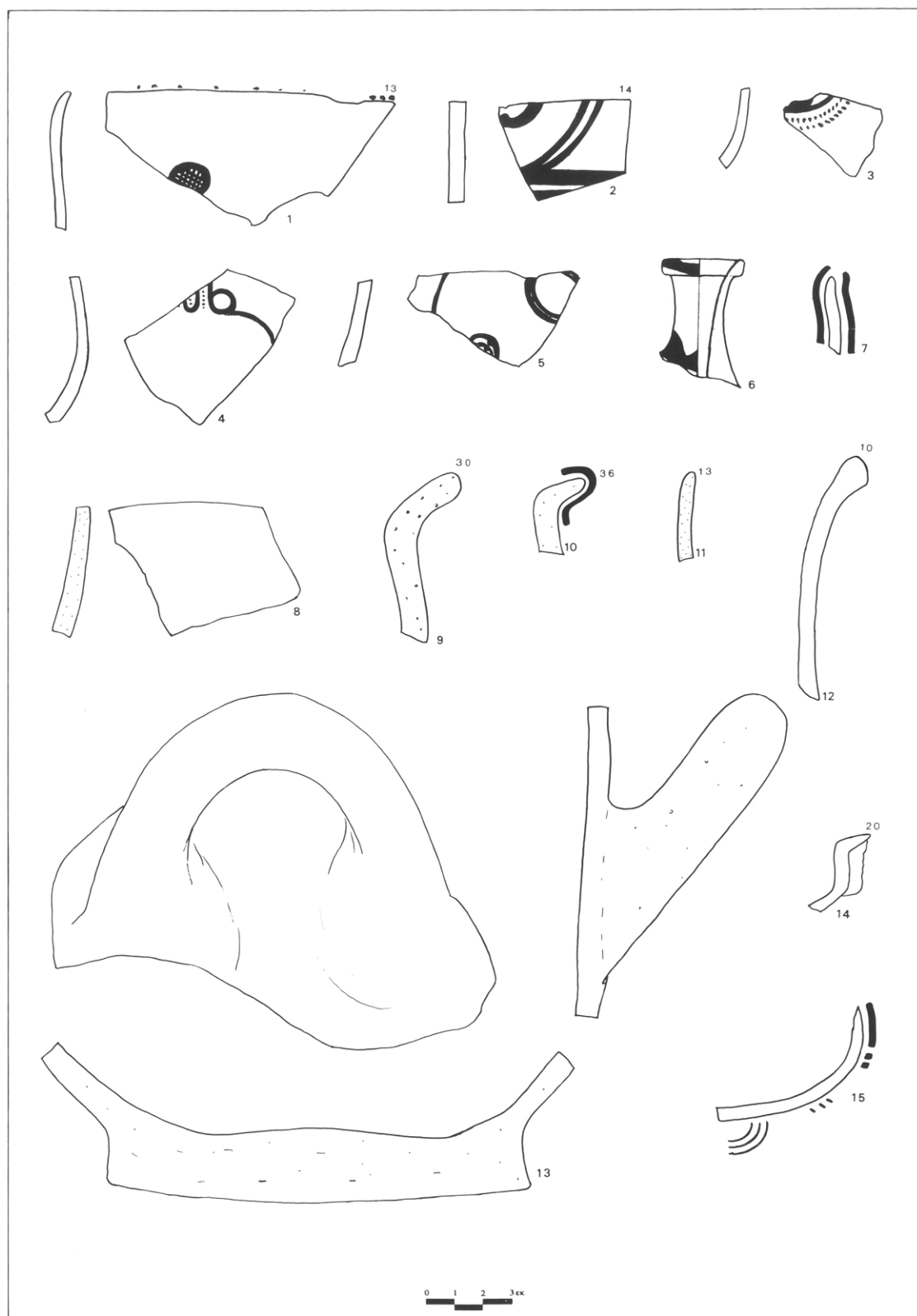
Χῶρος 16: Ὀμάδα 216 (ἀρ. 1-15), Ὀμάδα 203 (ἀρ. 16-25).

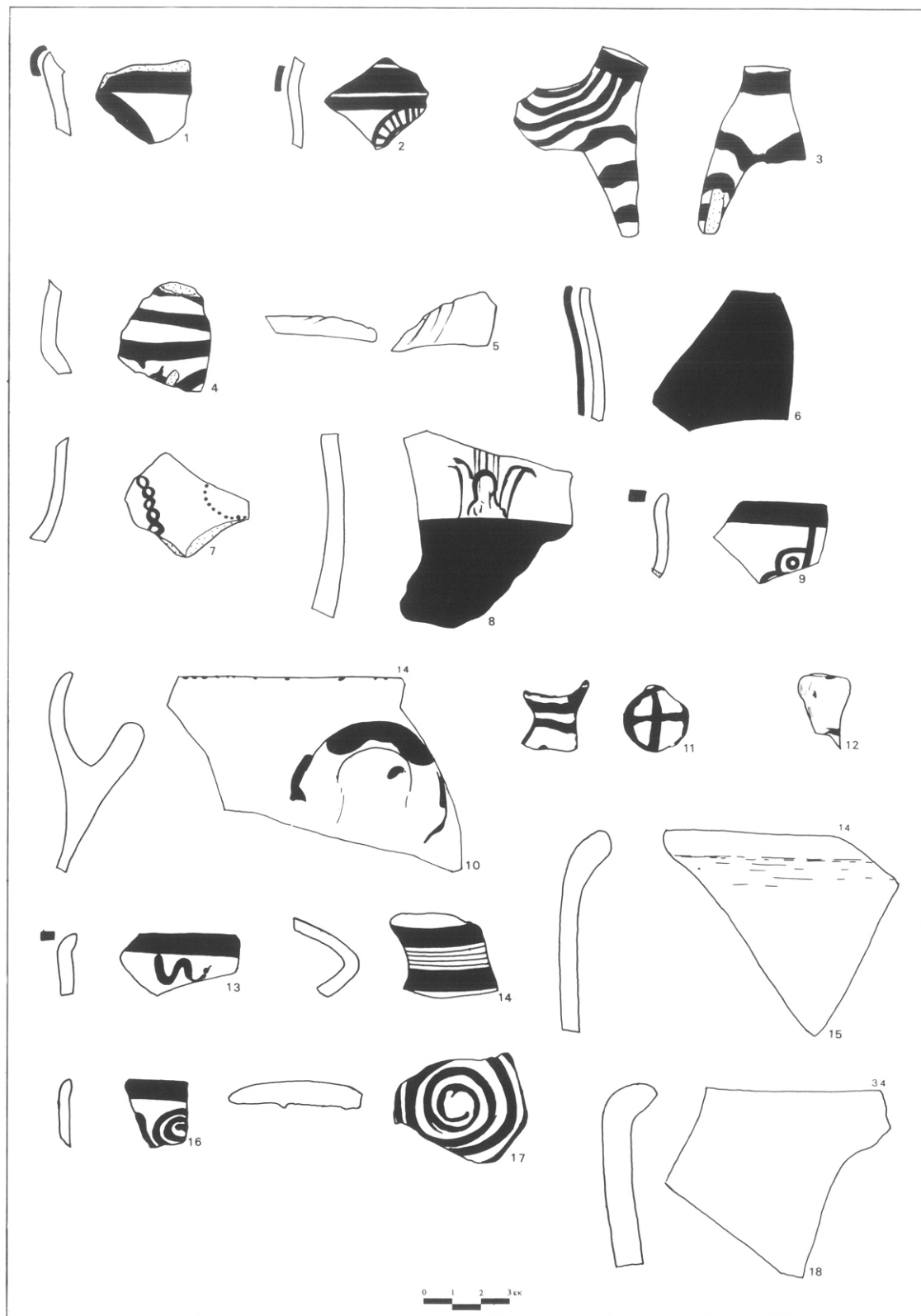
Χῶρος 16: Ὀμάδα 222 (ἀρ. 1-6), Χῶρος 17: Ὀμάδα 244 (ἀρ. 7-19).

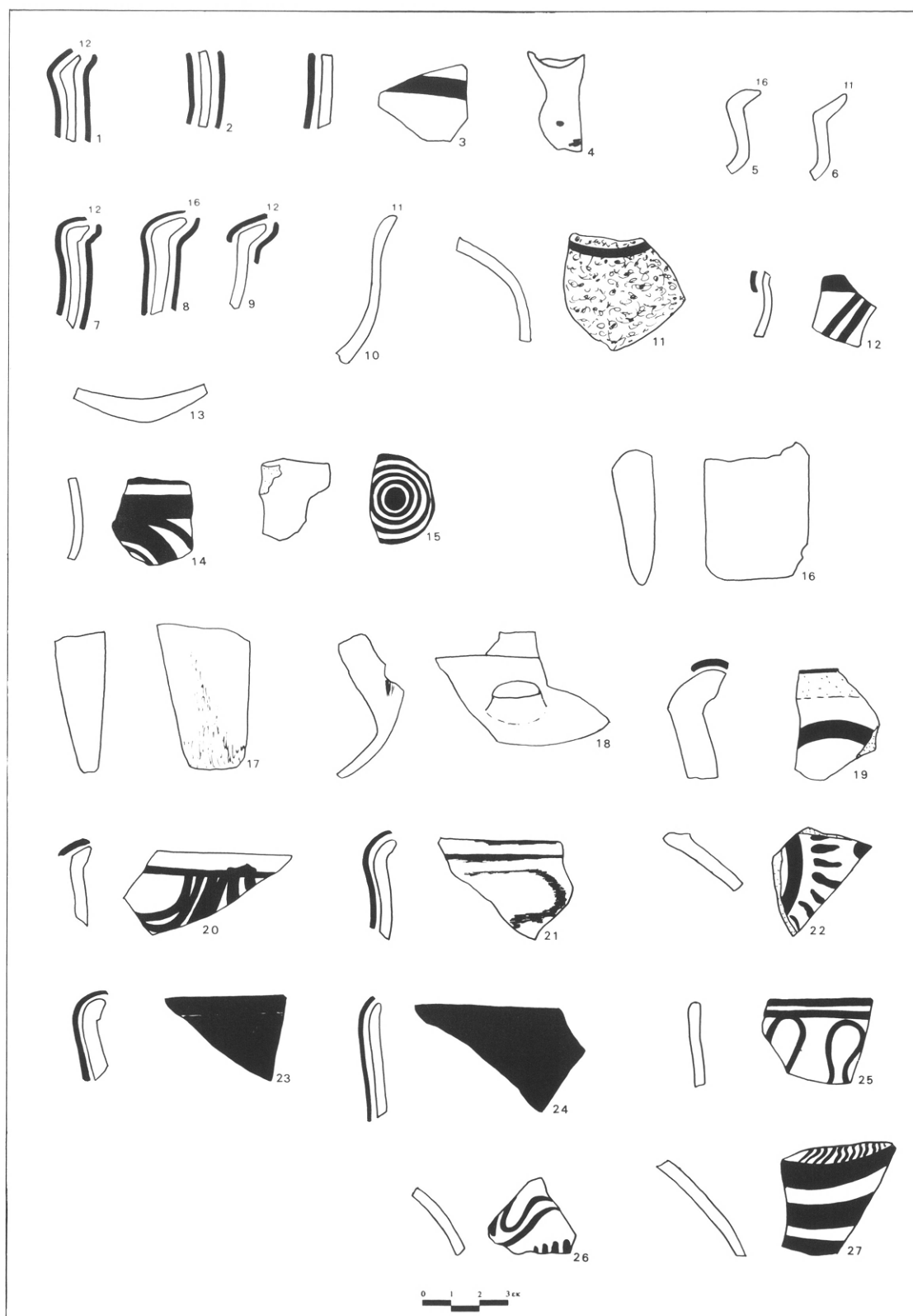
Χῶρος 17: Ὀμάδα 244 (ἀρ. 1-8), Ὀμάδα 245 (ἀρ. 9-27), Ὀμάδα 255 (ἀρ. 28-31).

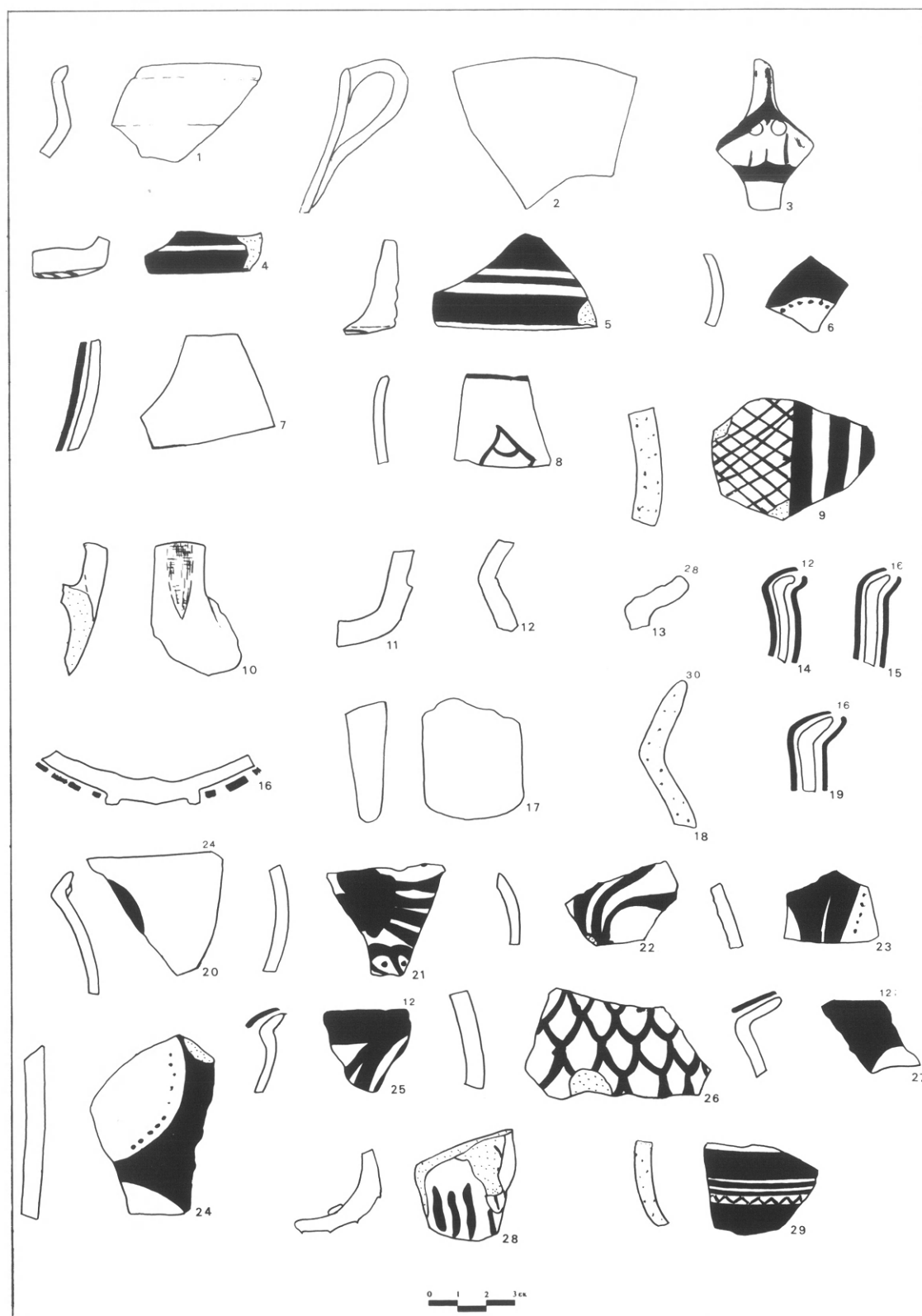
Χῶρος 17: Ὀμάδα 255 (ἀρ. 1-7), Ὀμάδα 225 (ἀρ. 8-15).

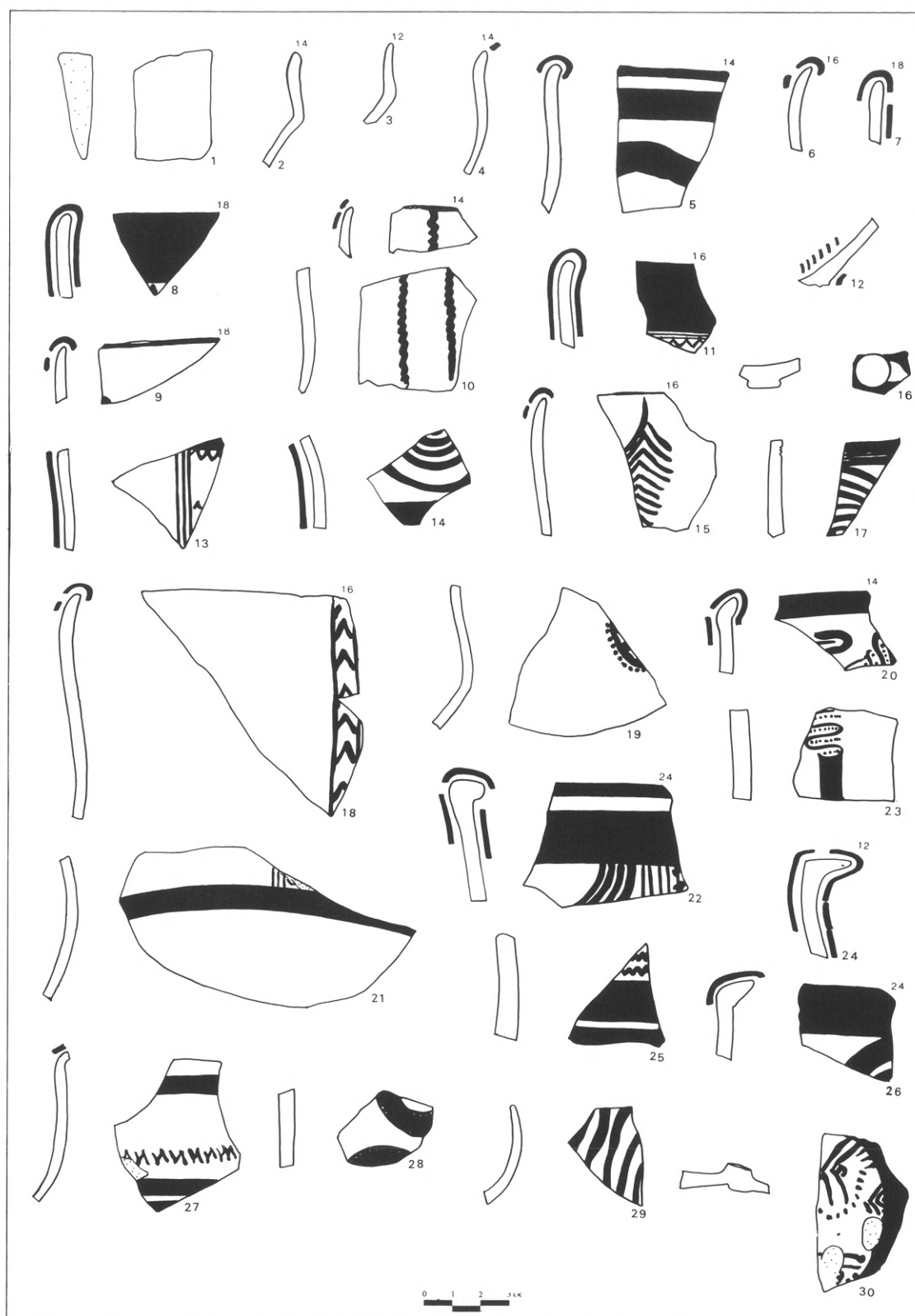
Χώρος 17: Όμάδα 225 (άρ. 1-3), Όμάδα 217 (άρ. 4-12), Όμάδα 219 (άρ. 13-18).

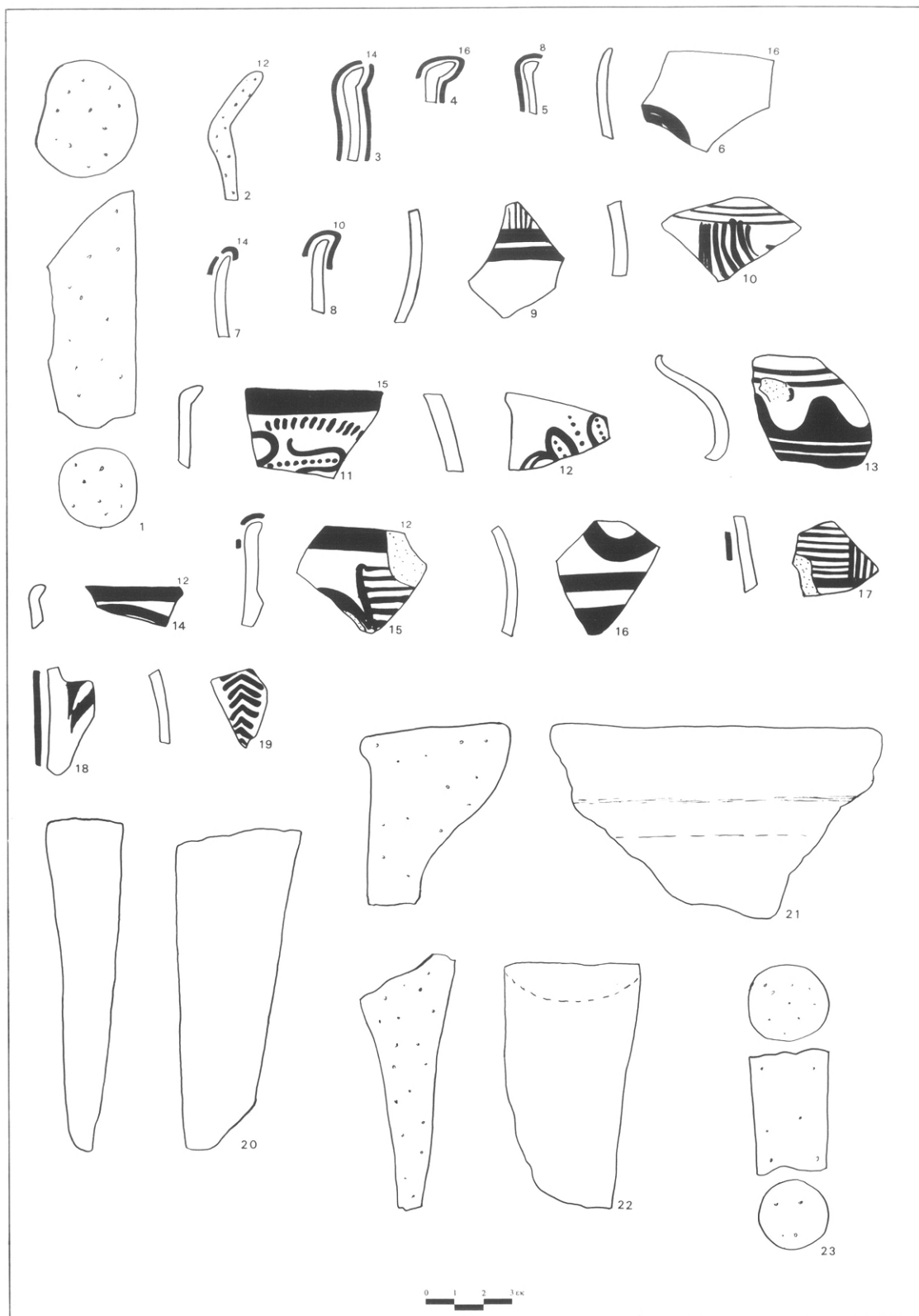
Χῶρος 17: Ὀμάδα 219 (ἀρ. 1-4), Χῶρος 8: Ὀμάδα 167 (ἀρ. 5-15), Χῶρος 9: Ὀμάδα 160 (ἀρ. 16-27).

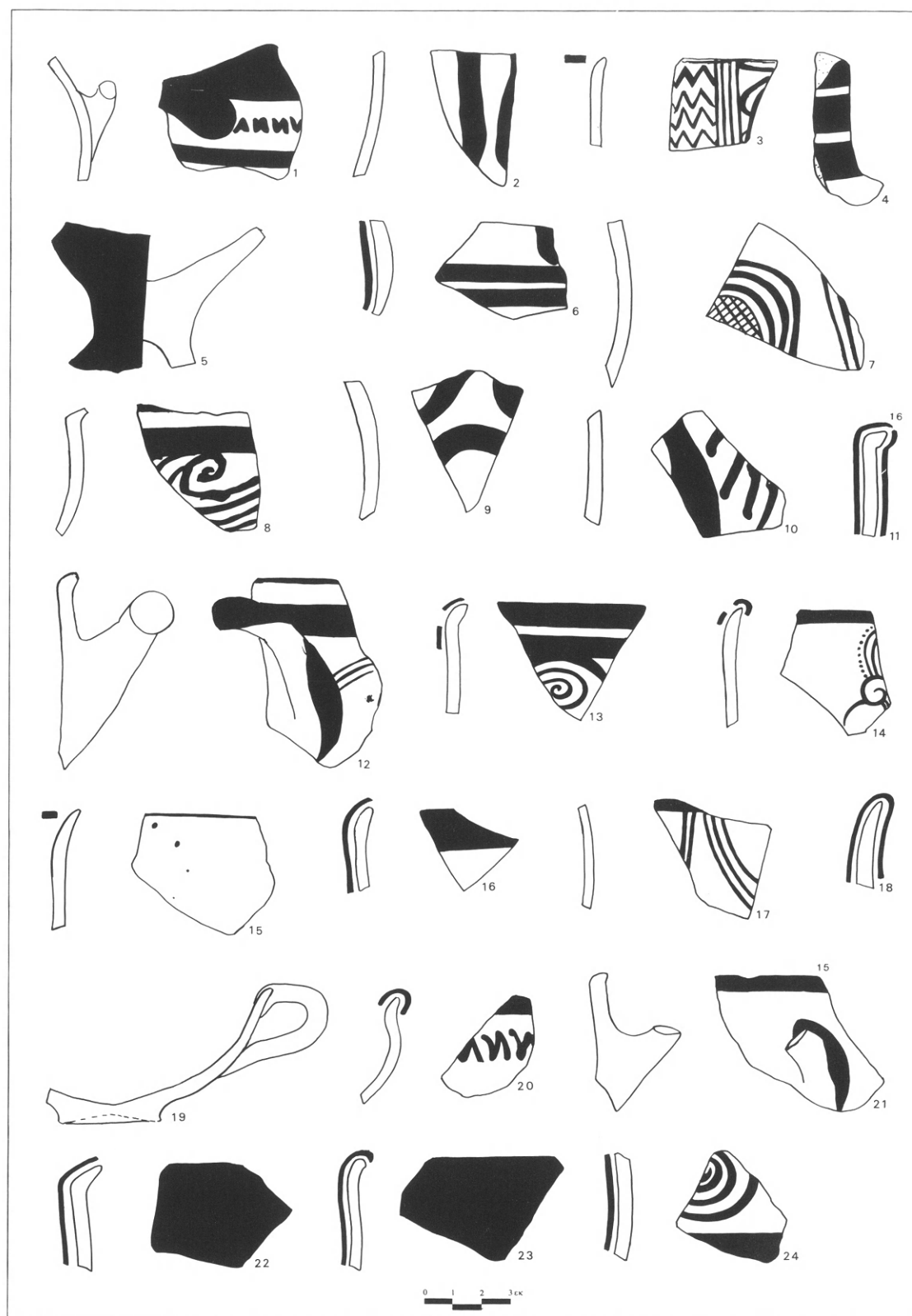
Χῶρος 9: Ὀμάδα 160 (ἀρ. 1-9), Χῶρος 5: Ὀμάδα 250 (ἀρ. 10-29).

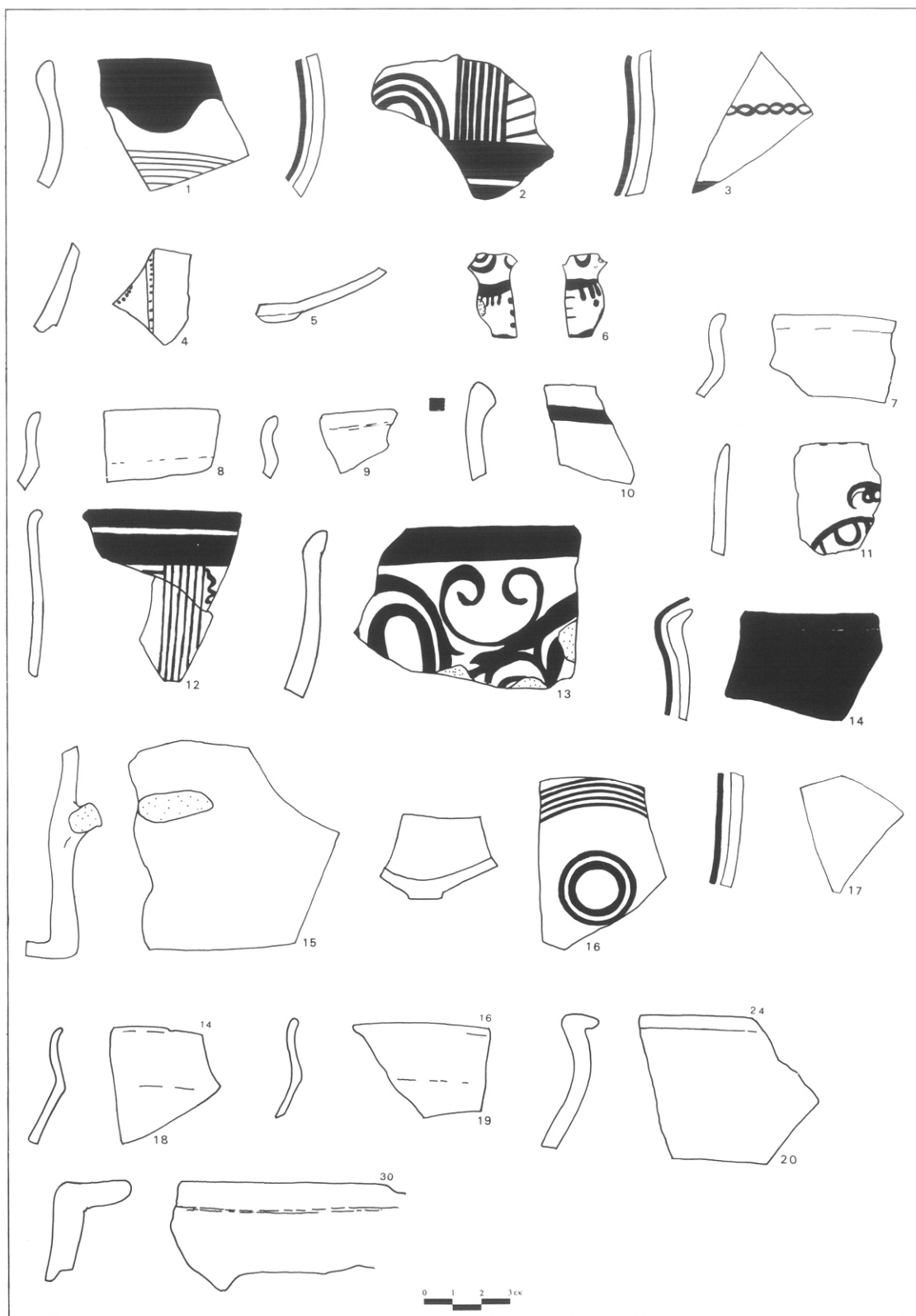
Χῶρος 5: Ὅμάδα 168 (ἀρ. 1-30).

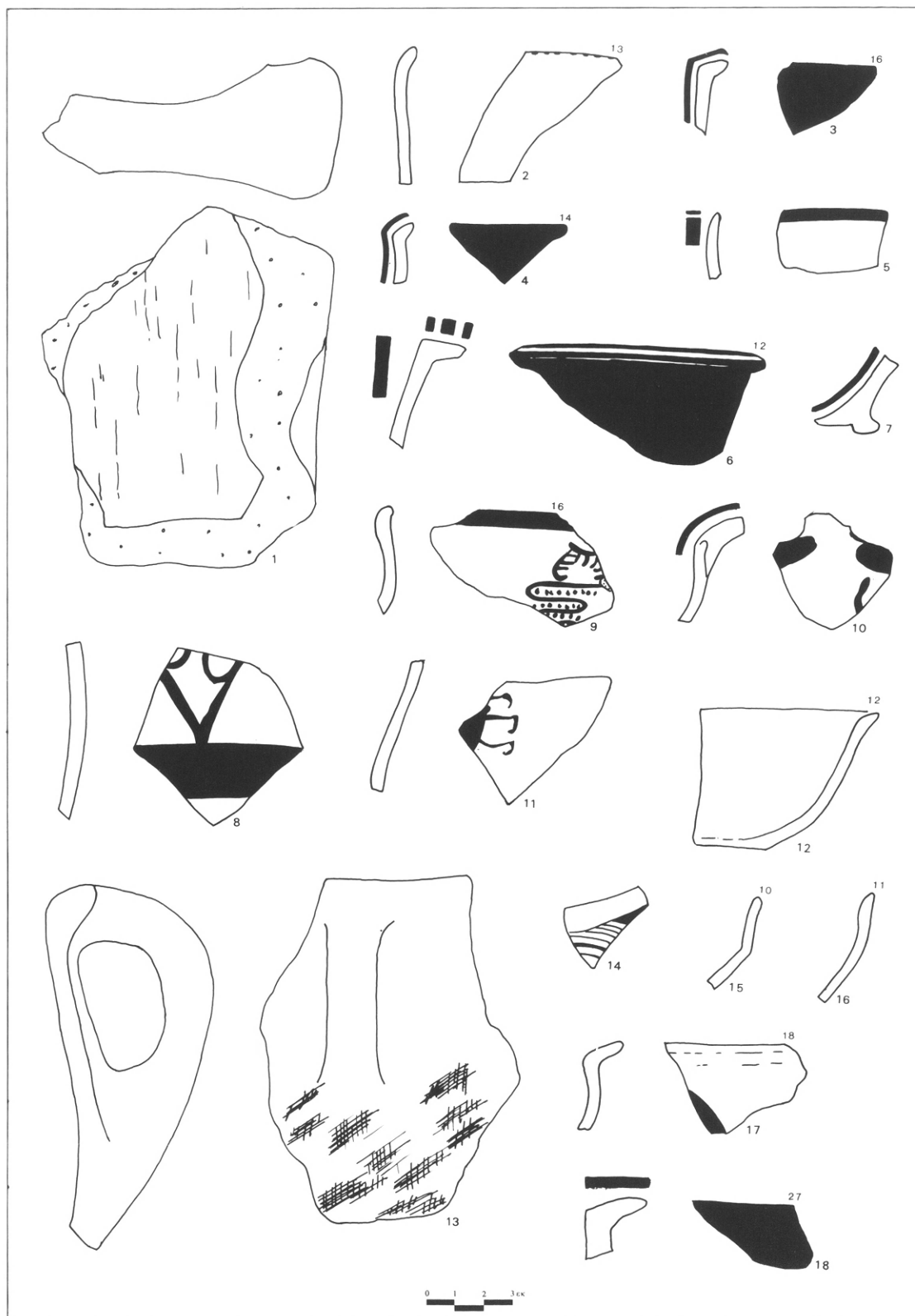
Χώρος 5: Όμάδα 65 (άρ. 1-19), Όμάδα 90 (άρ. 20-23).

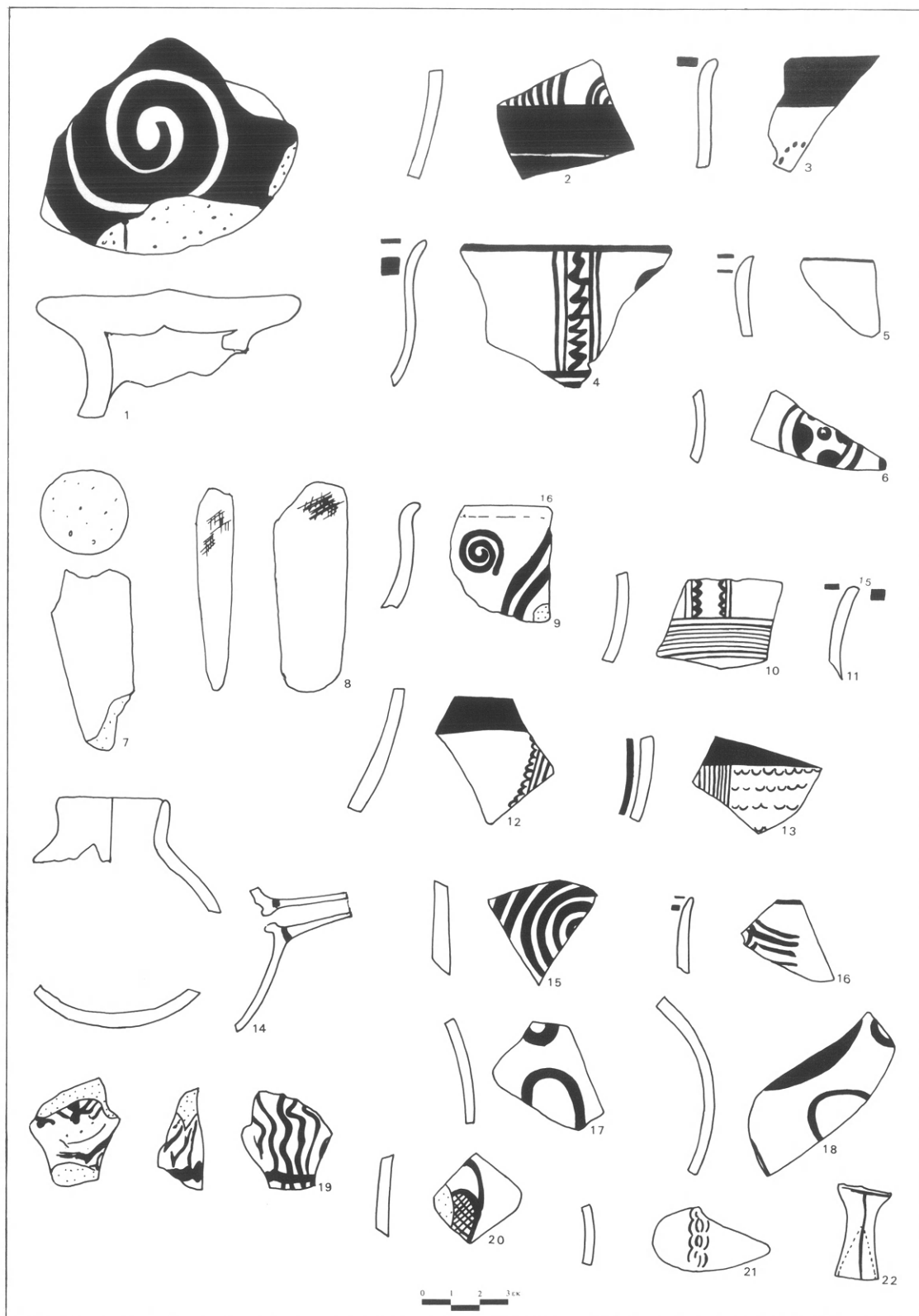
Χώρος 5: Όμάδα 90 (άρ. 1-24).

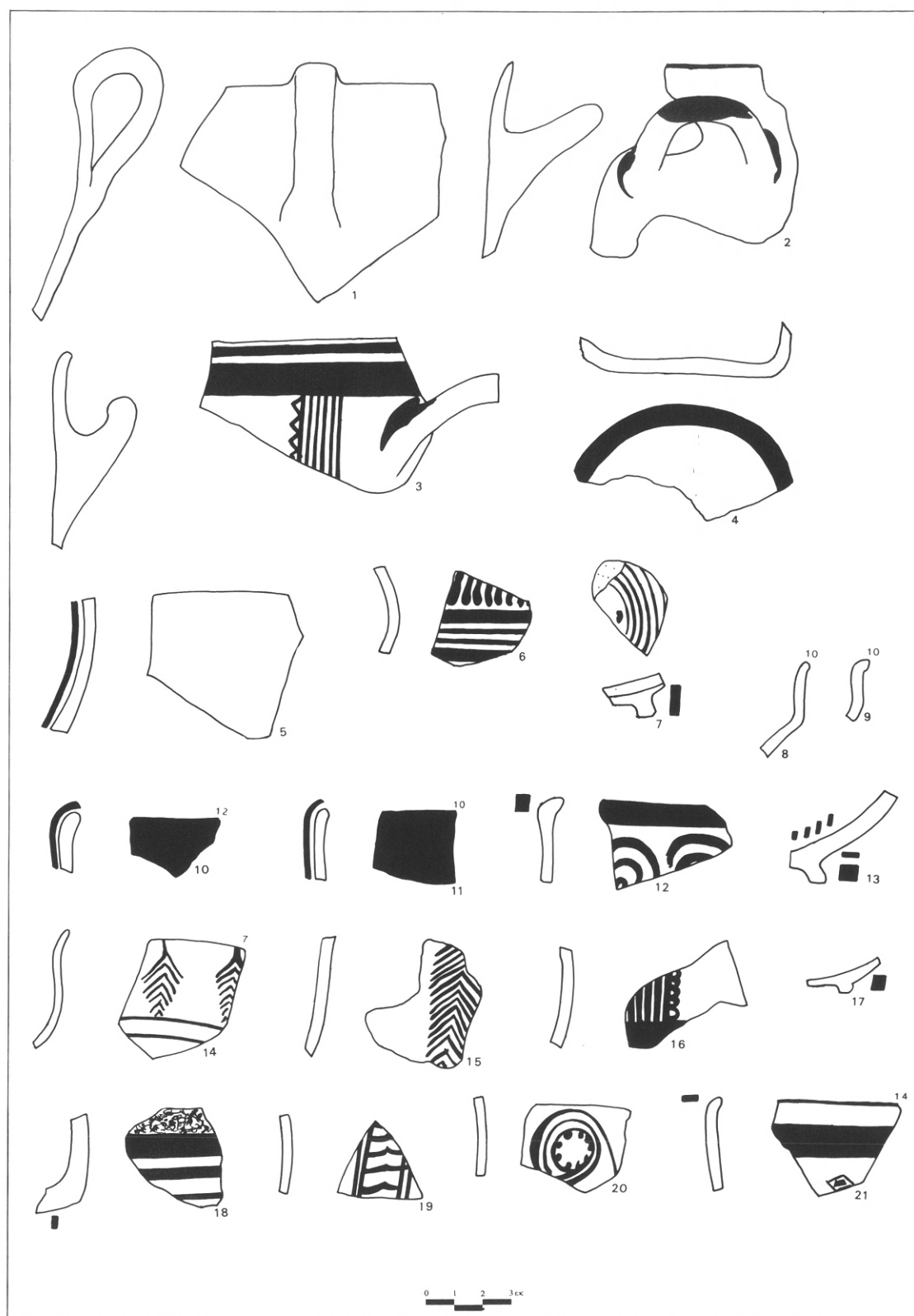
Χώρος 5: Ομάδα 90 (άρ. 1-6), Ομάδα 91 (άρ. 7-17), Ομάδα 93 (άρ. 18-21).

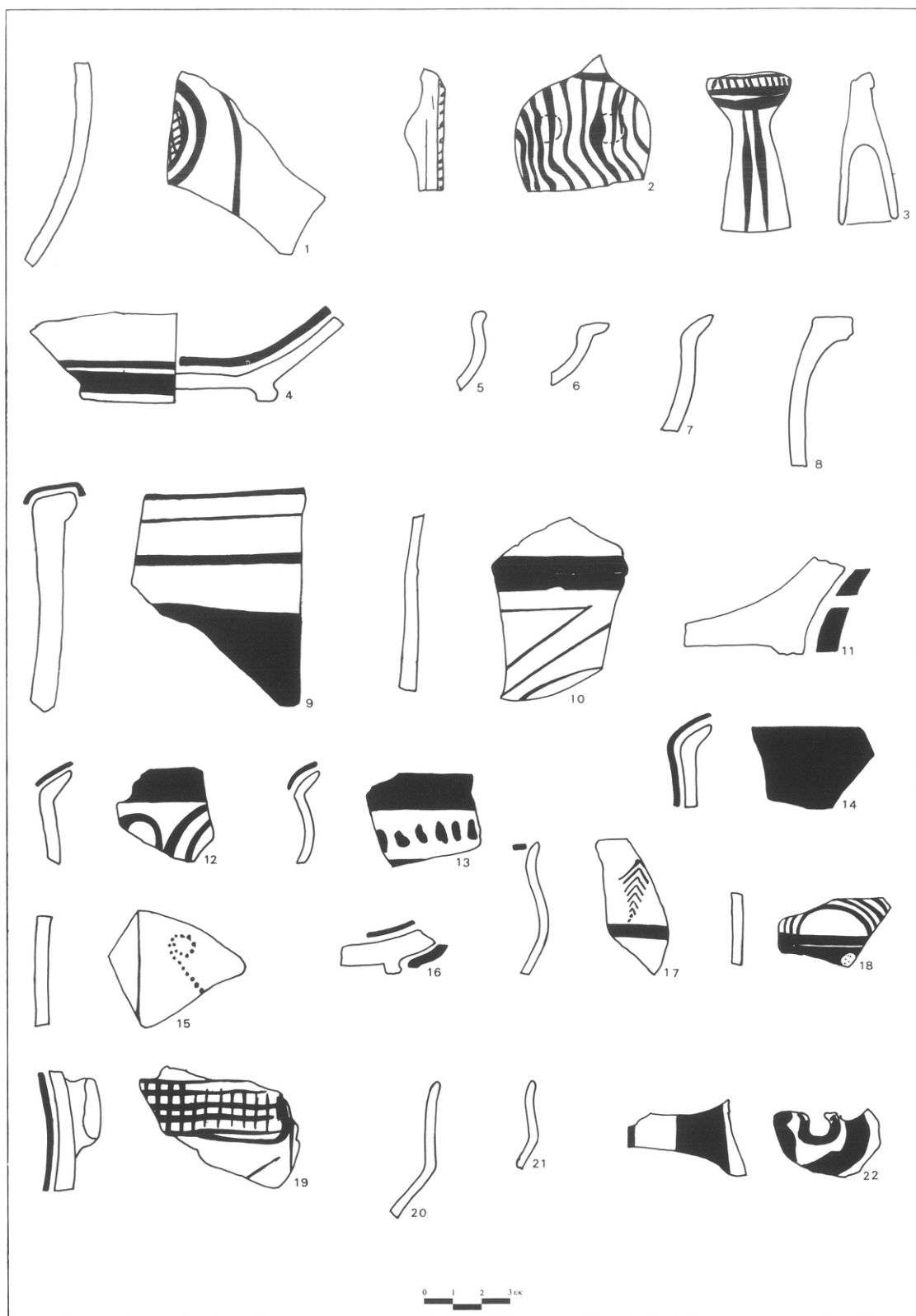
Χώρος 5: Όμάδα 93 (ἀρ. 1-11), Όμάδα 148 (ἀρ. 12-18).

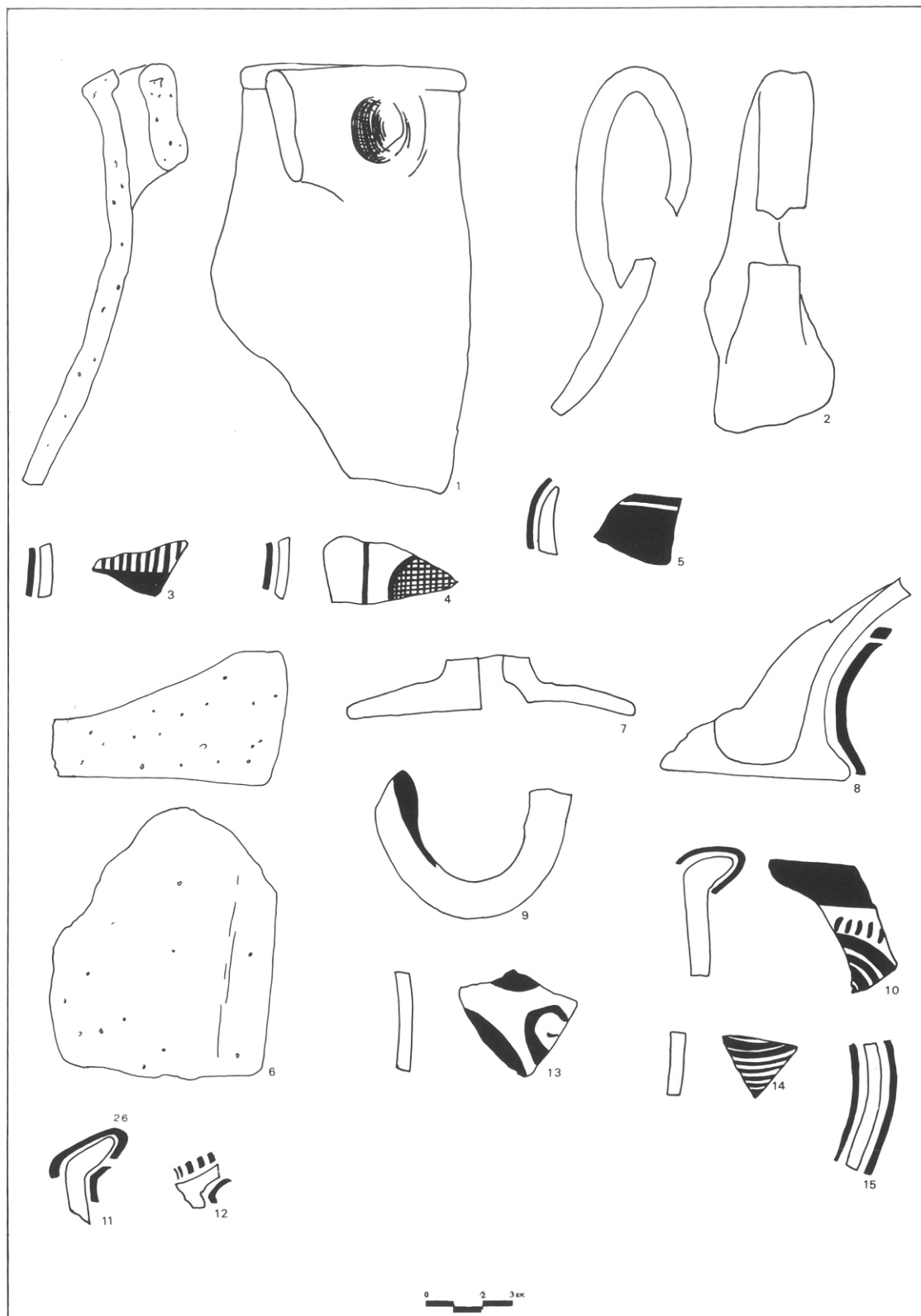
Χῶρος 5: Ὀμάδα 148 (ἀρ. 1-6), Ὀμάδα 151 (ἀρ. 7-22).

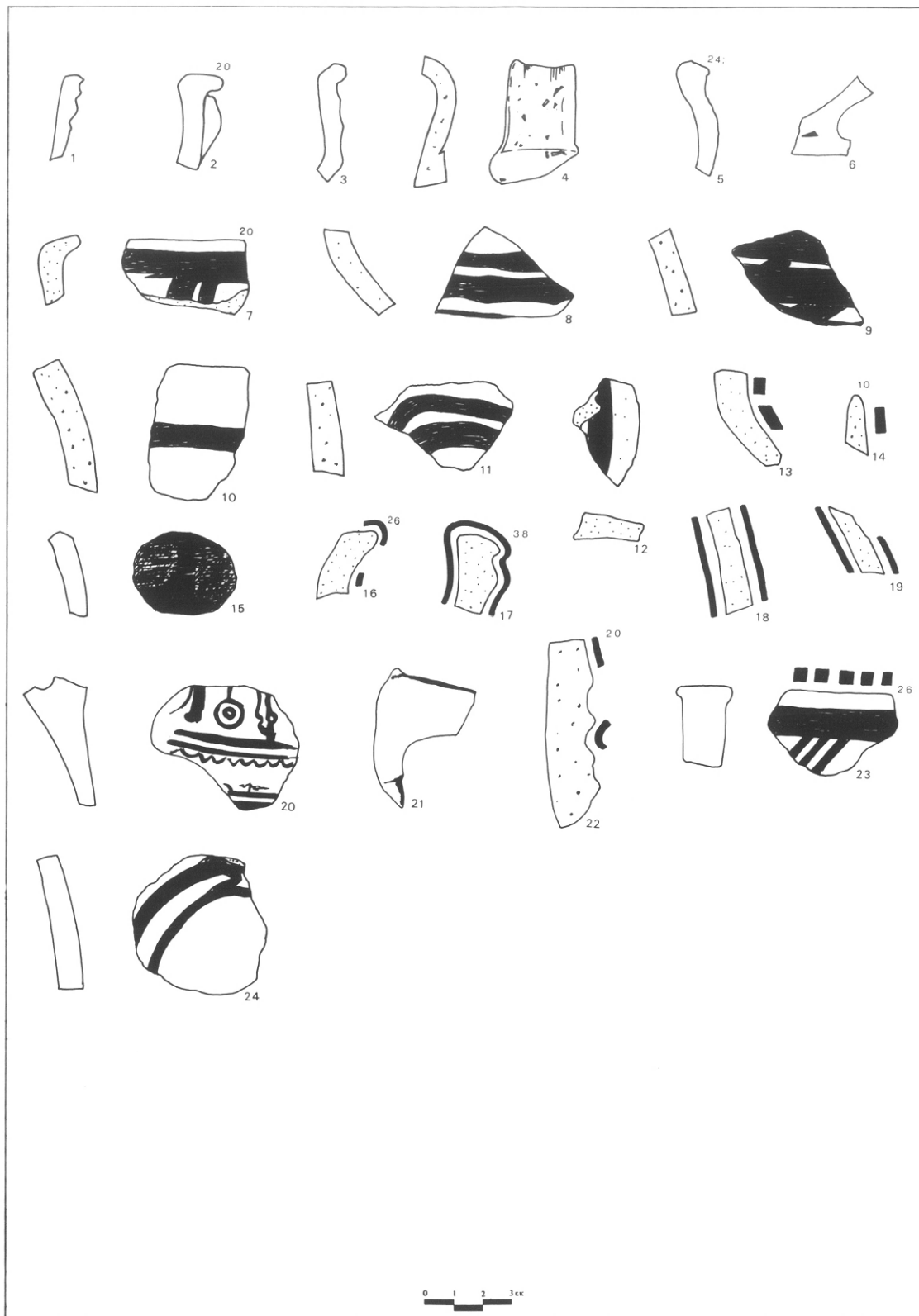
Χῶρος 5: Ὀμάδα 155 (ἀρ. 1-7), Χῶρος 4: Ὀμάδα 159 (ἀρ. 8-21).

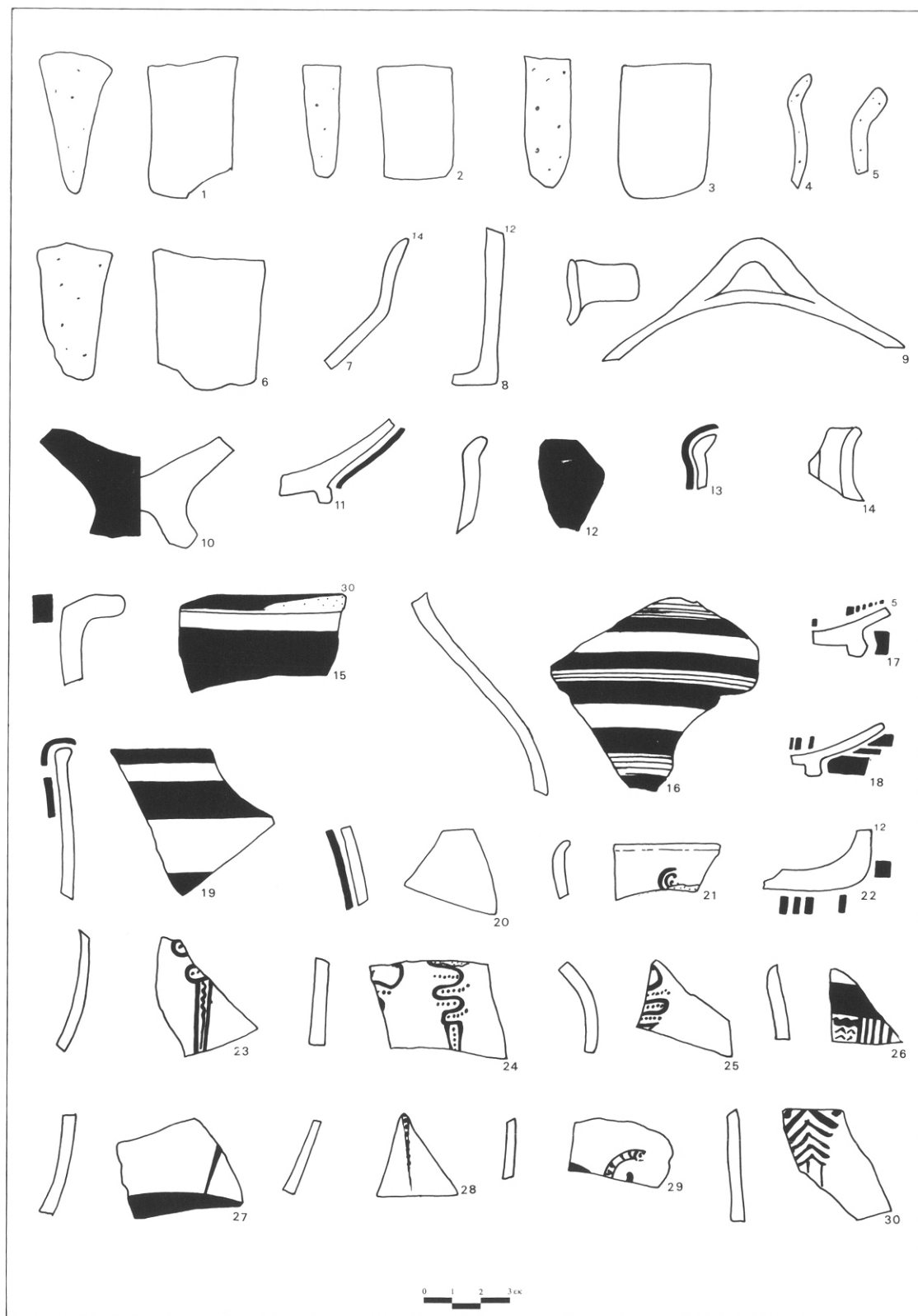
Χῶρος 4: Ὀμάδα 159 (ἀρ. 1-4), Ὀμάδα 161β (ἀρ. 5-19), Ὀμάδα 161α (ἀρ. 20-22).

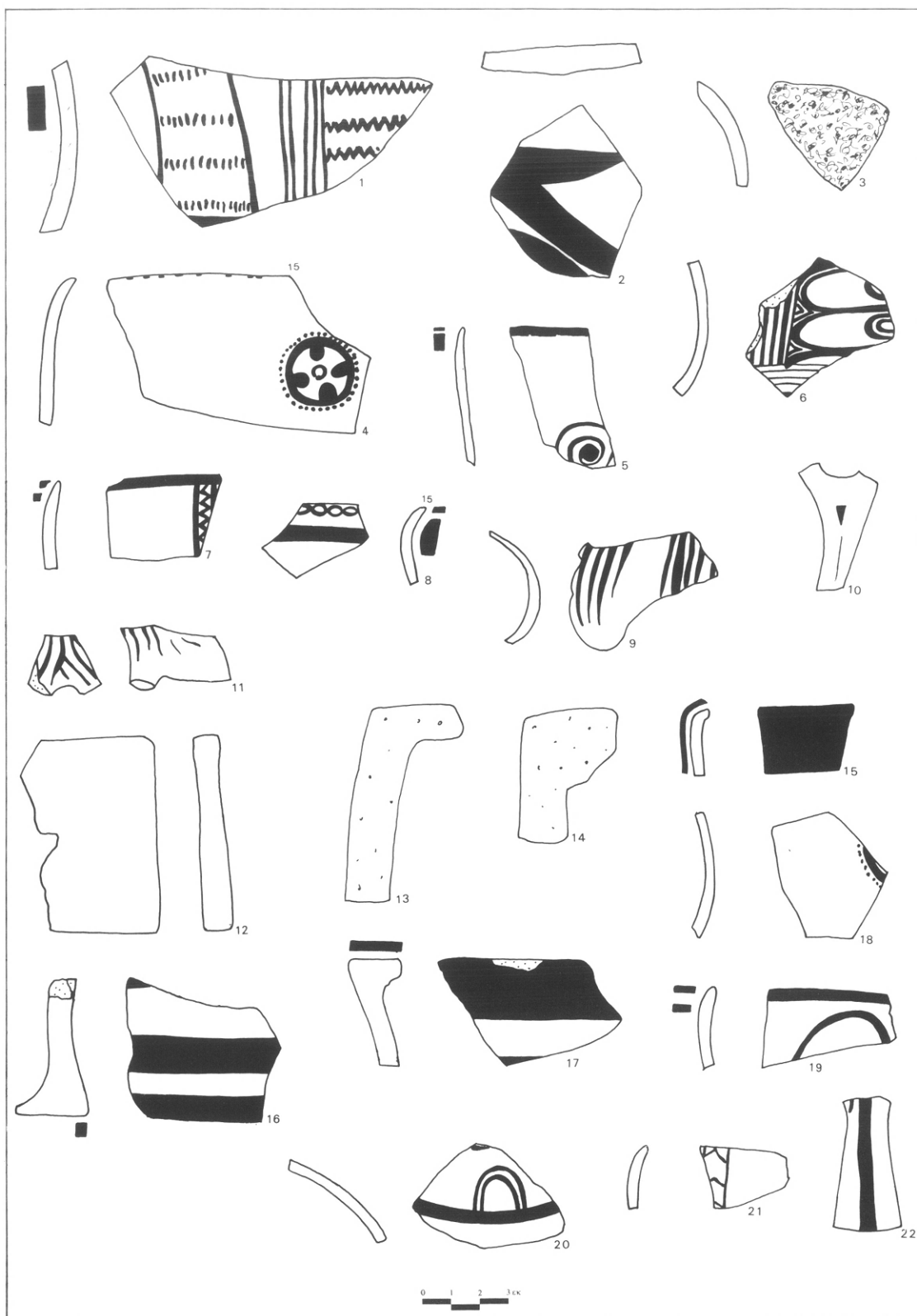
Χῶρος 4: Ὑμάδα 161α (ἀρ. 1-5), Ὑμάδα 170 (ἀρ. 6-15).

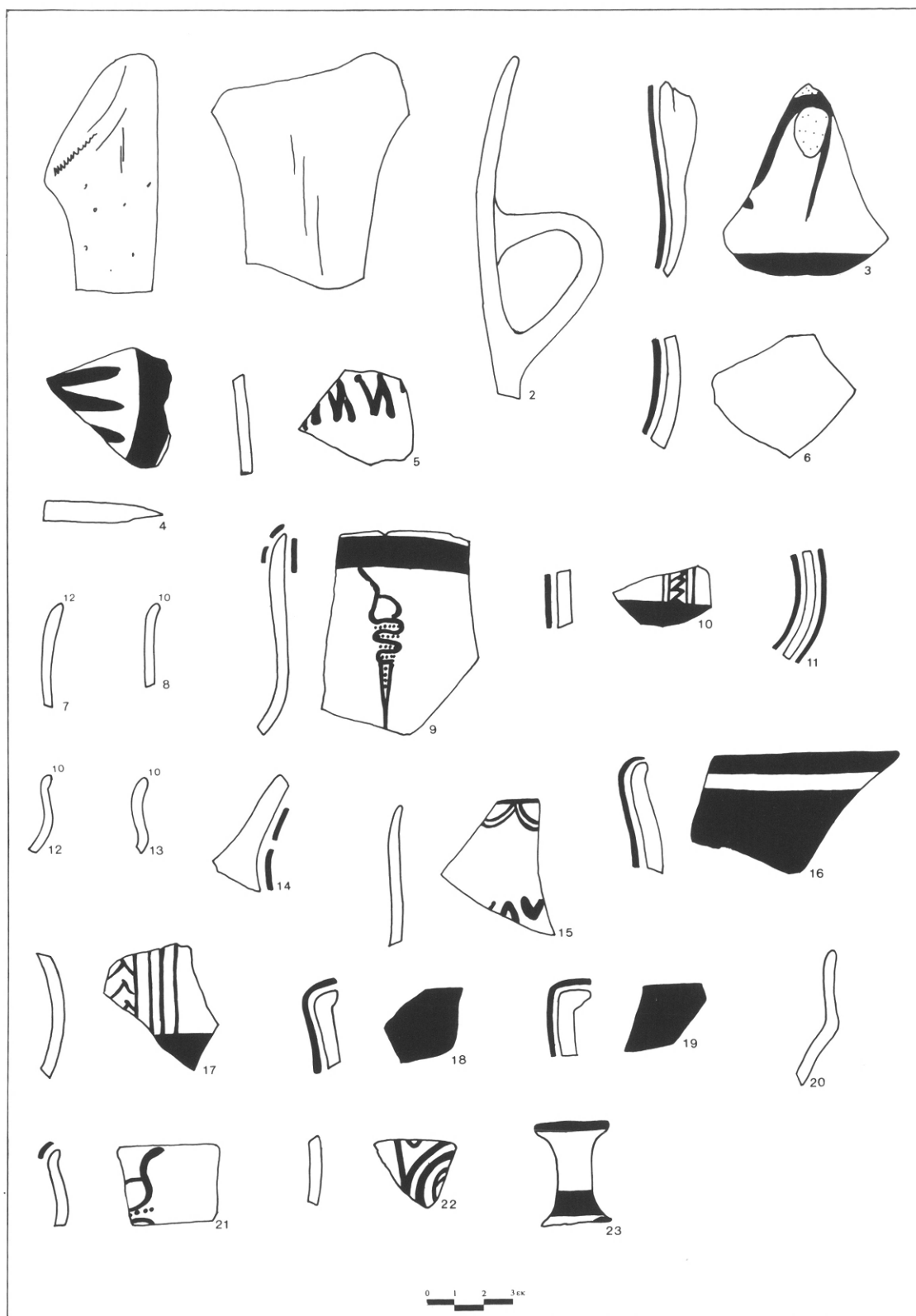
Χώρος 3: Όμάδα 183 (άρ. 1-24).

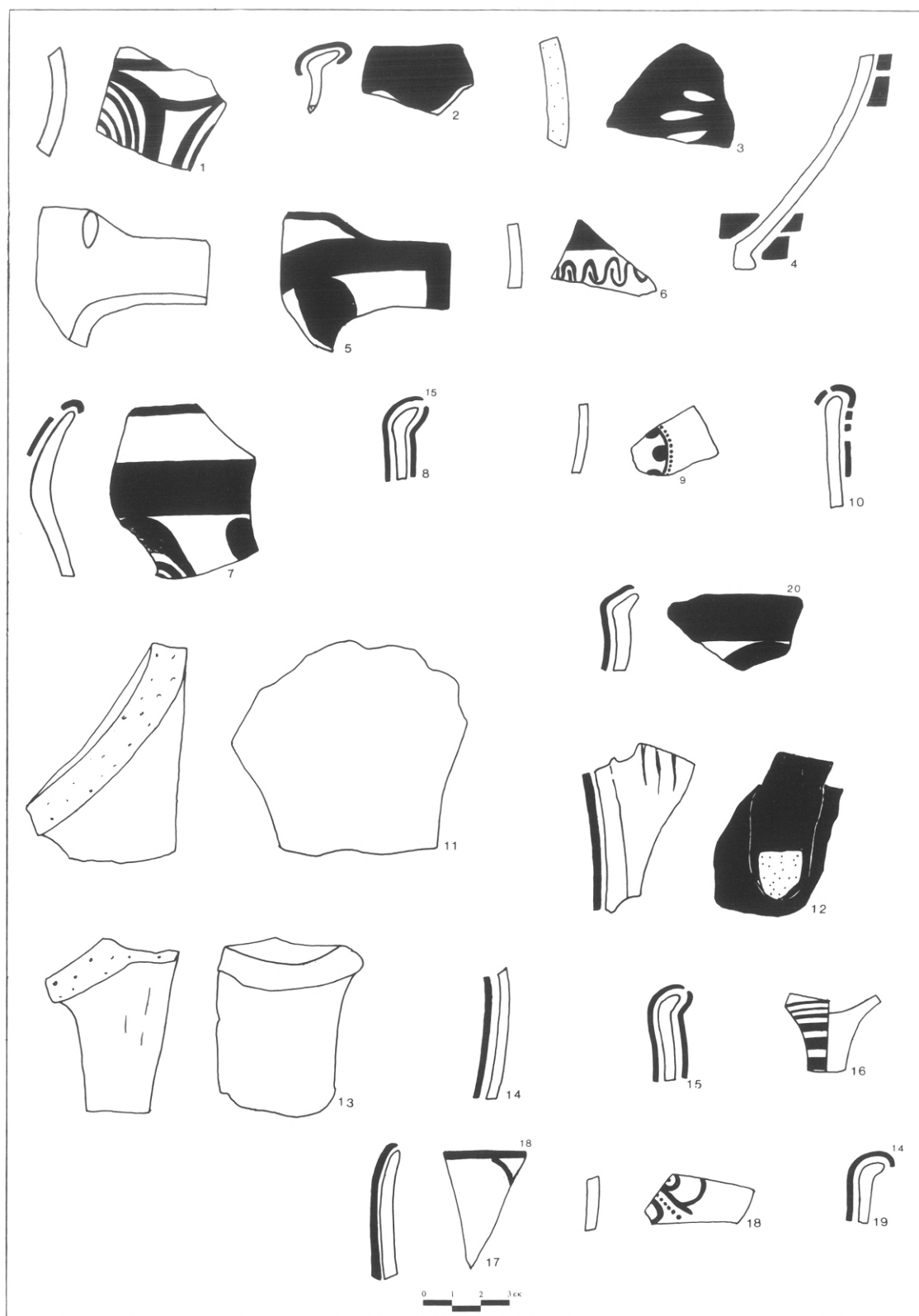
Χώρος Ι, τμήμα Ια: Όμάδα 240 (άρ. 1-30).

Χώρος 1, τμήμα 1α: Όμάδα 240 (άρ. 1-12), Όμάδα 64 (άρ. 13-22).

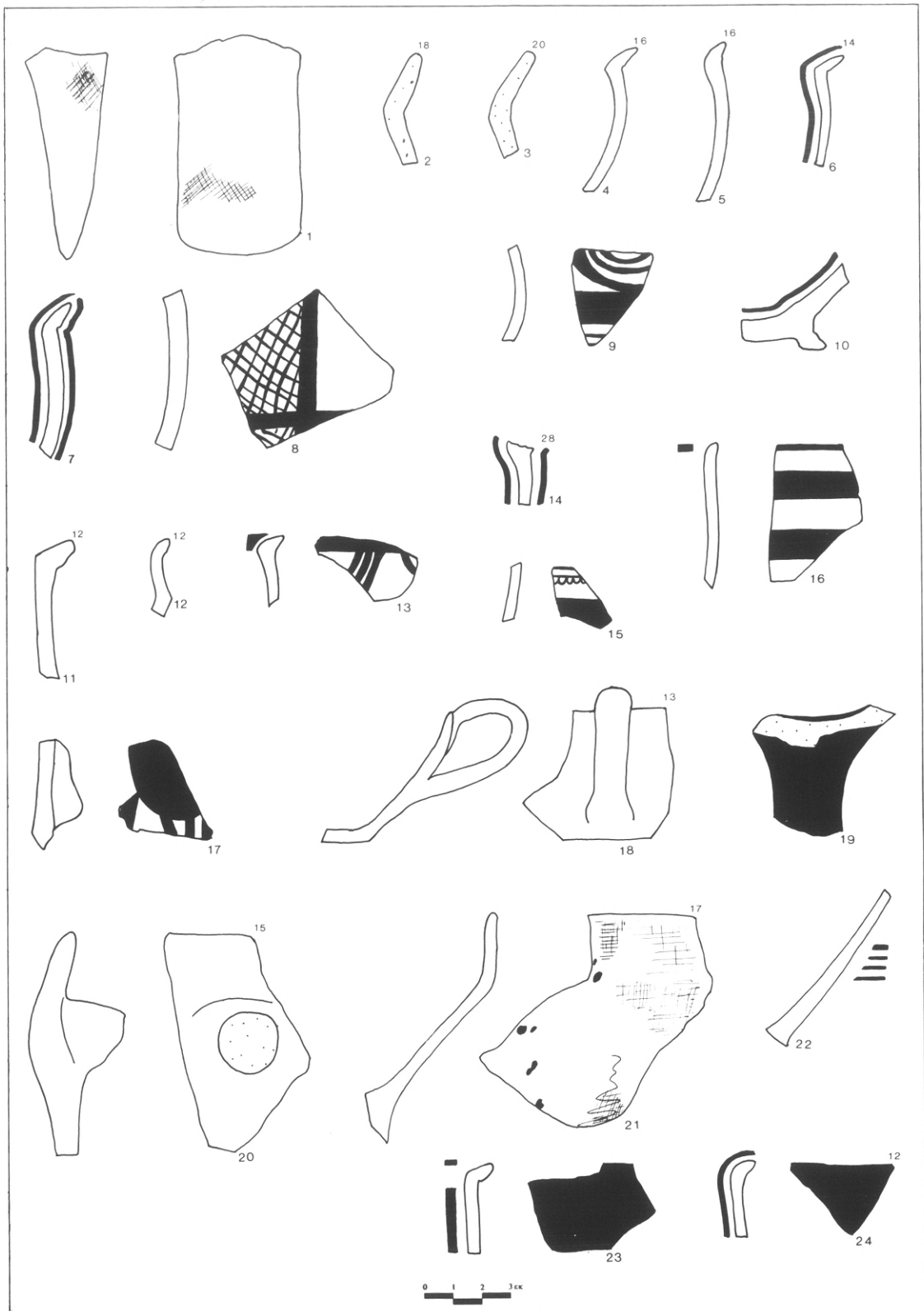
Χῶρος 1, τμήμα 1α: Ὅμάδα 84 (ἀρ. 1-6), Ὅμάδα 67 (ἀρ. 7-14), Ὅμάδα 68 (ἀρ. 15-23).

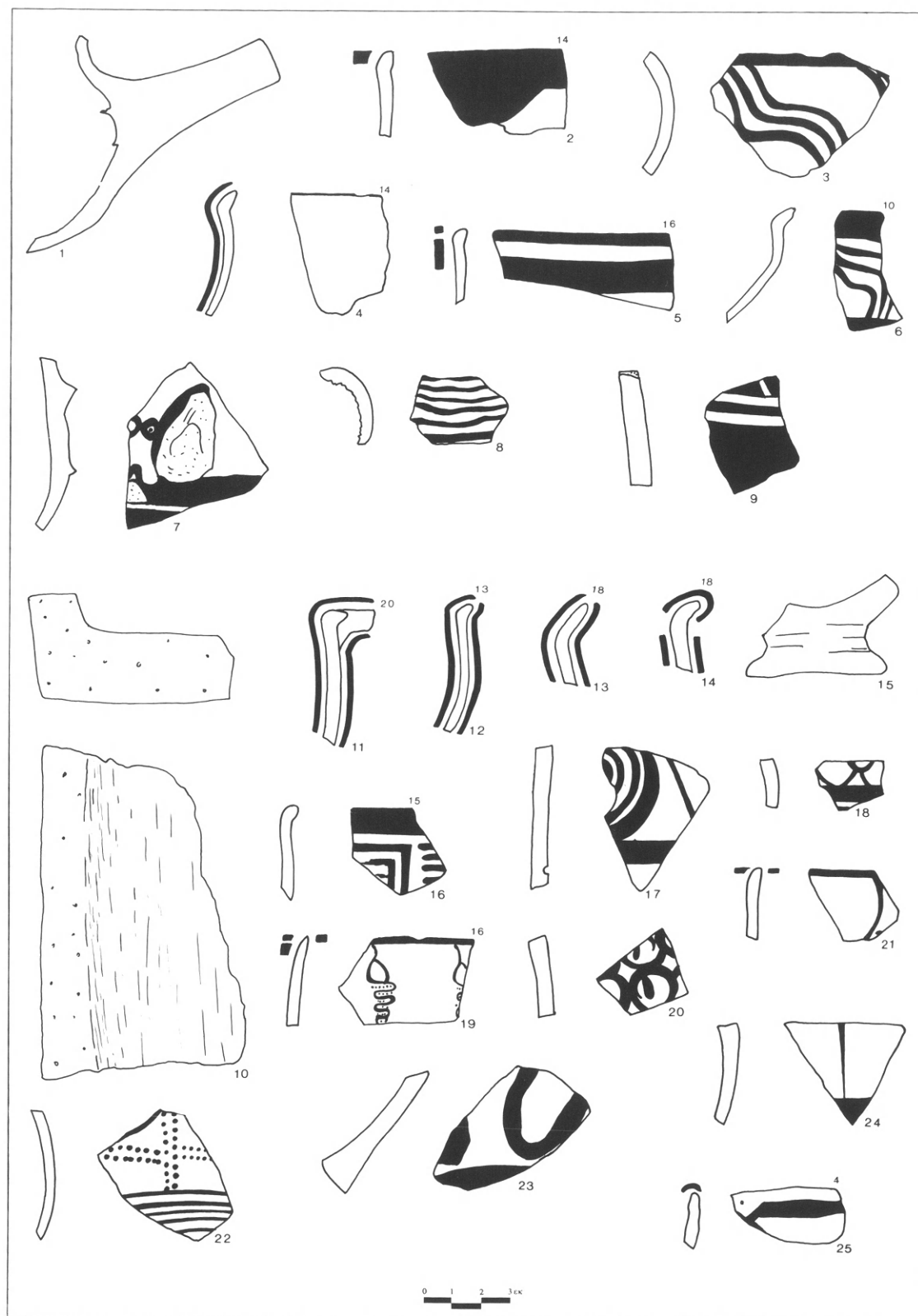
Χῶρος 1, τμήμα 1α: Ὅμάδα 81 (ἀρ. 1-8), Ὅμάδα 94 (ἀρ. 9-16), Ὅμάδα 86 (ἀρ. 17-19).

Χῶρος Ι, τμήμα Ιβ: Ὅμάδα 112 (ἀρ. 1-3), Ὅμάδα 69 (ἀρ. 4-13), Ὅμάδα 113 (ἀρ. 14-29).

Χώρος 18: Όμάδα 256 (άρ. 1-10), Όμάδα 236 (άρ. 11-17), Όμάδα 257 (άρ. 18-24).

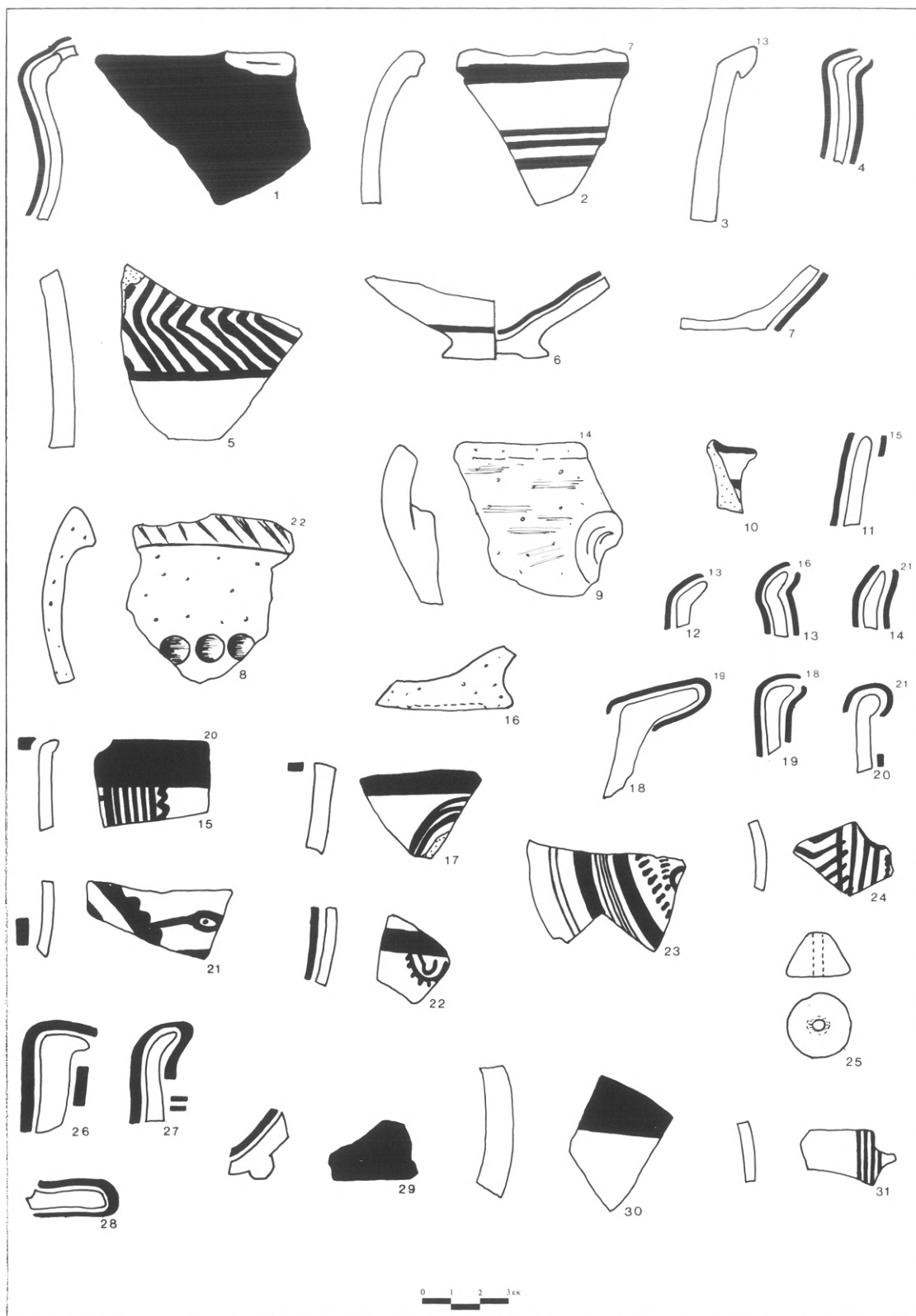
Χῶρος 18: Ὅμάδα 257 (ἀρ. 1-9), Χῶρος 6: Ὅμάδα 178 (ἀρ. 10-25).

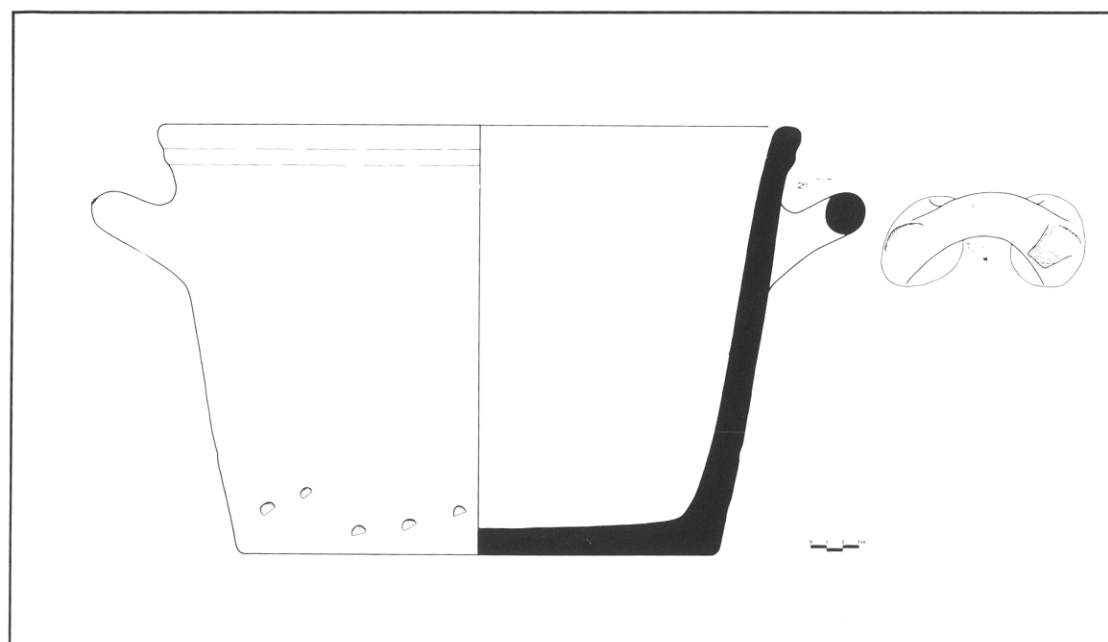
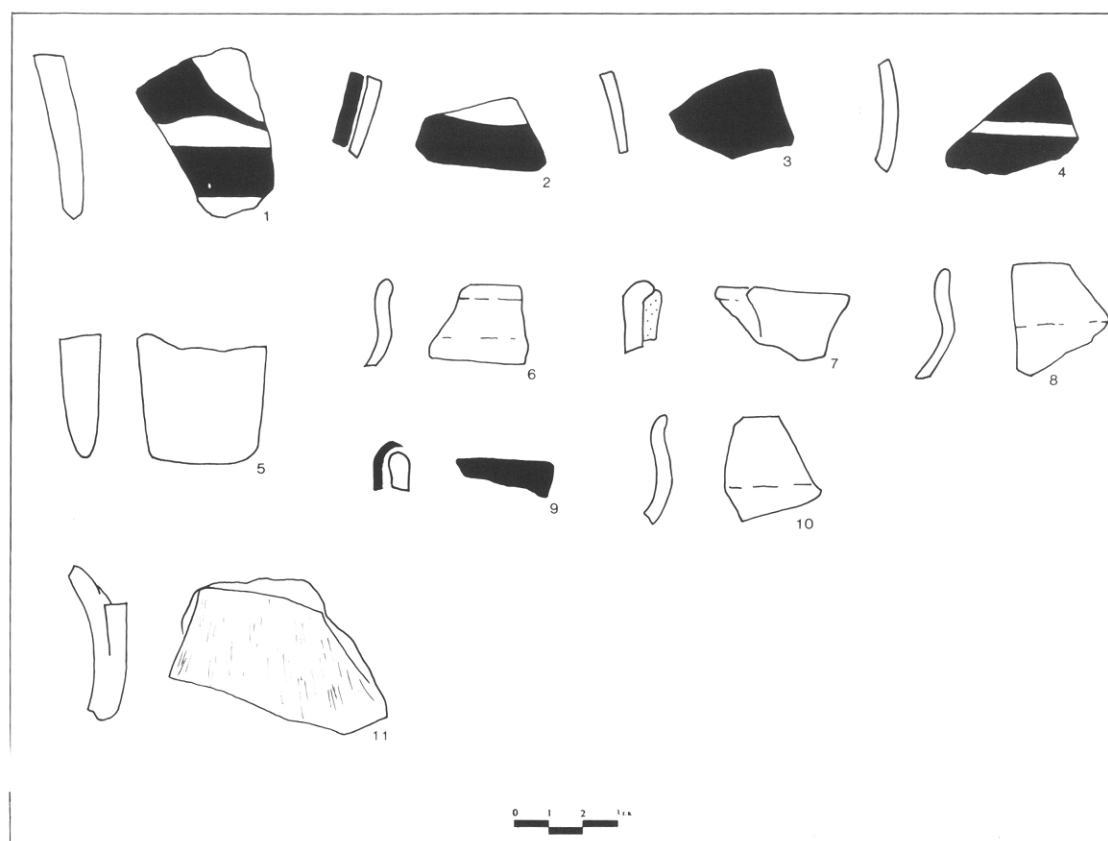
Χώρος 14: Όμάδα 204 (άρ. 1-18).

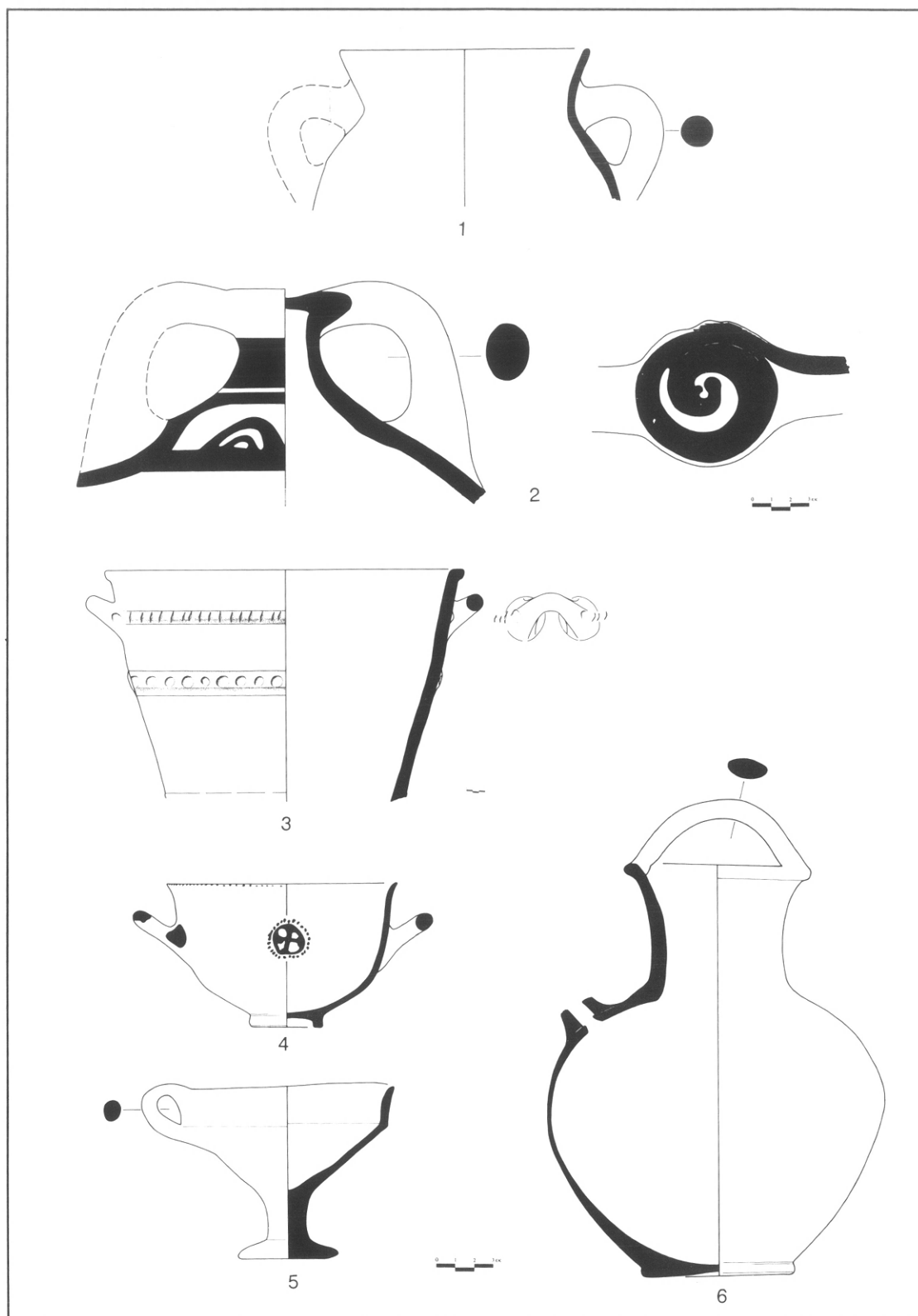
Χῶρος 14: Ὅμάδα 205 (ἀρ. 1-9), Ὅμάδα 208 (ἀρ. 10-25), Χῶρος 19: Ὅμάδα 258 (ἀρ. 26-31).

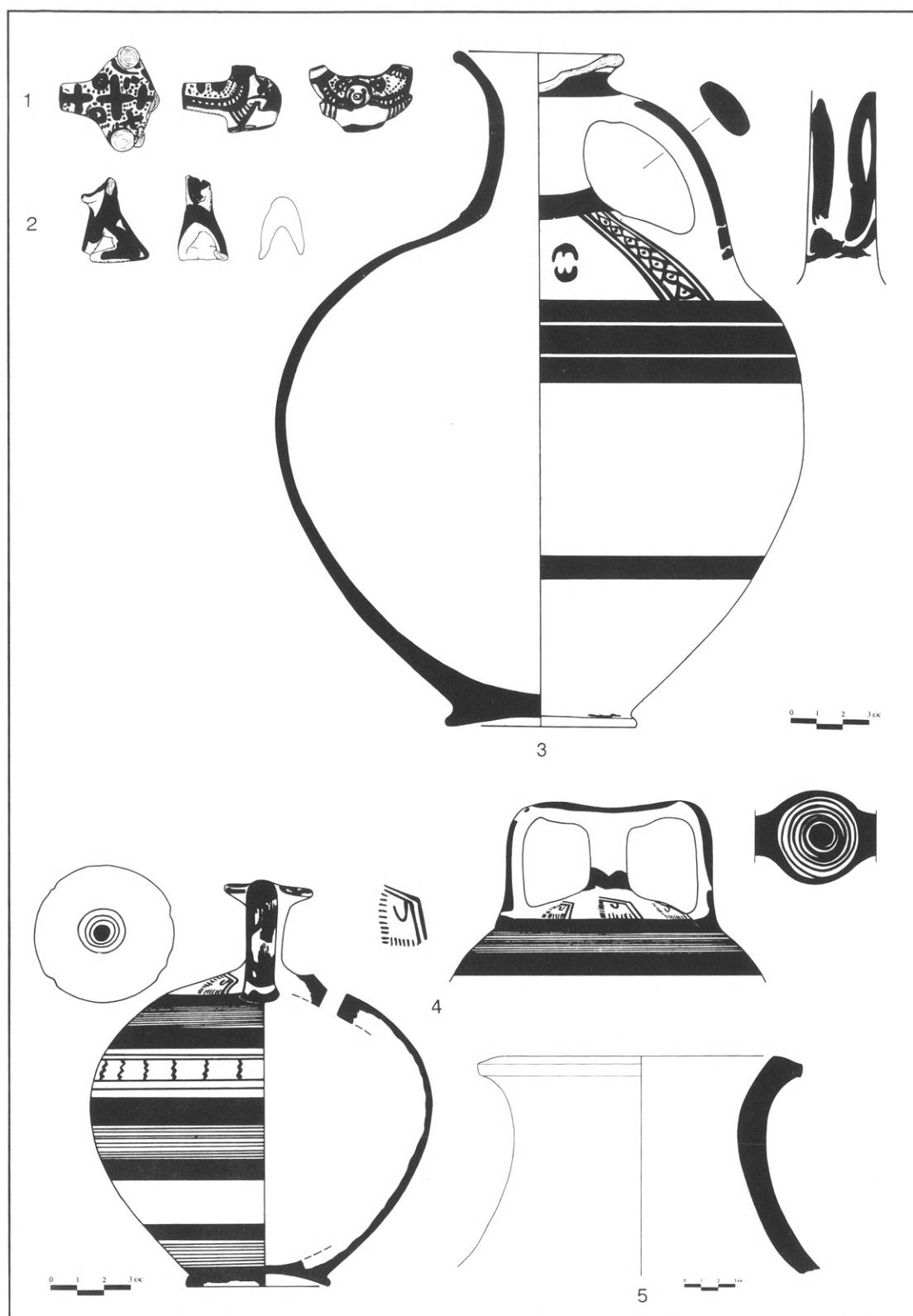
Χῶρος 19: Ὅμάδα 258 (ἀρ. 1-7), Ὅμάδα 258α (ἀρ. 8-25), Ἀναλημματικός τοῖχος: Ὅμάδα 229 (ἀρ. 26-31).

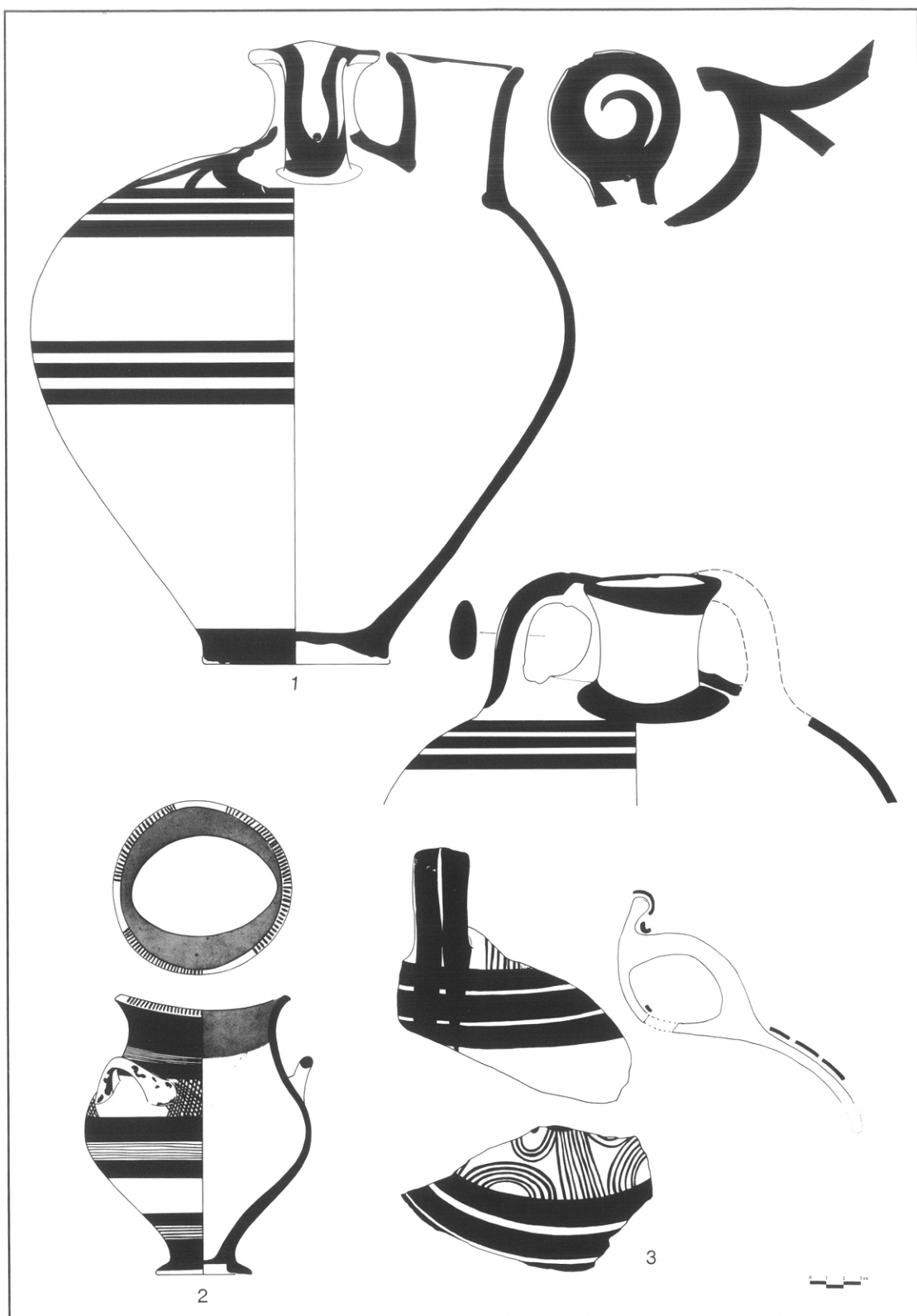
α) Ἀναλημματικός τοῖχος: Ὀμάδα 229 (ἀρ. 1-4), Ὀμάδα 230 (ἀρ. 5-11), β) Χῶρος 22: Καλαθόσχημο σκεῦος (α).

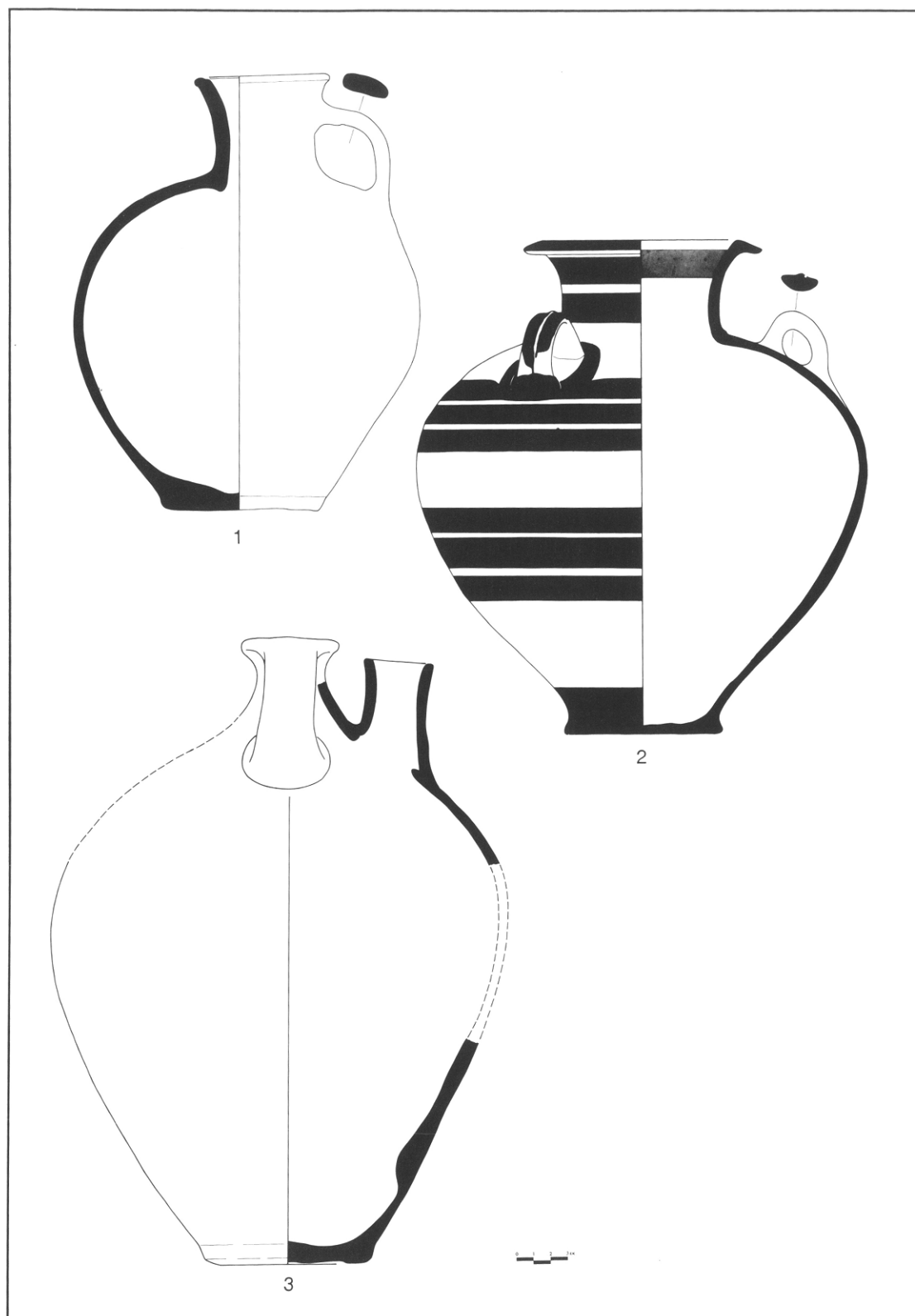
1-2) Χῶρος 22: Ἄνω τμήμα χυτροειδοῦς ἀγγείου καὶ ἄνω τμήμα ψευδόστομου, 3, 6) Χῶρος 16: Καλαθό-
 σχημο σκεῦος (θ) καὶ θήλαστρο (α), 4-5) Χῶρος 7: Βαθὺς σκύφος τοῦ τύπου μὲ ρόδακα (γ) καὶ μόνωτη
 κωνικὴ κύλινδρος (β).

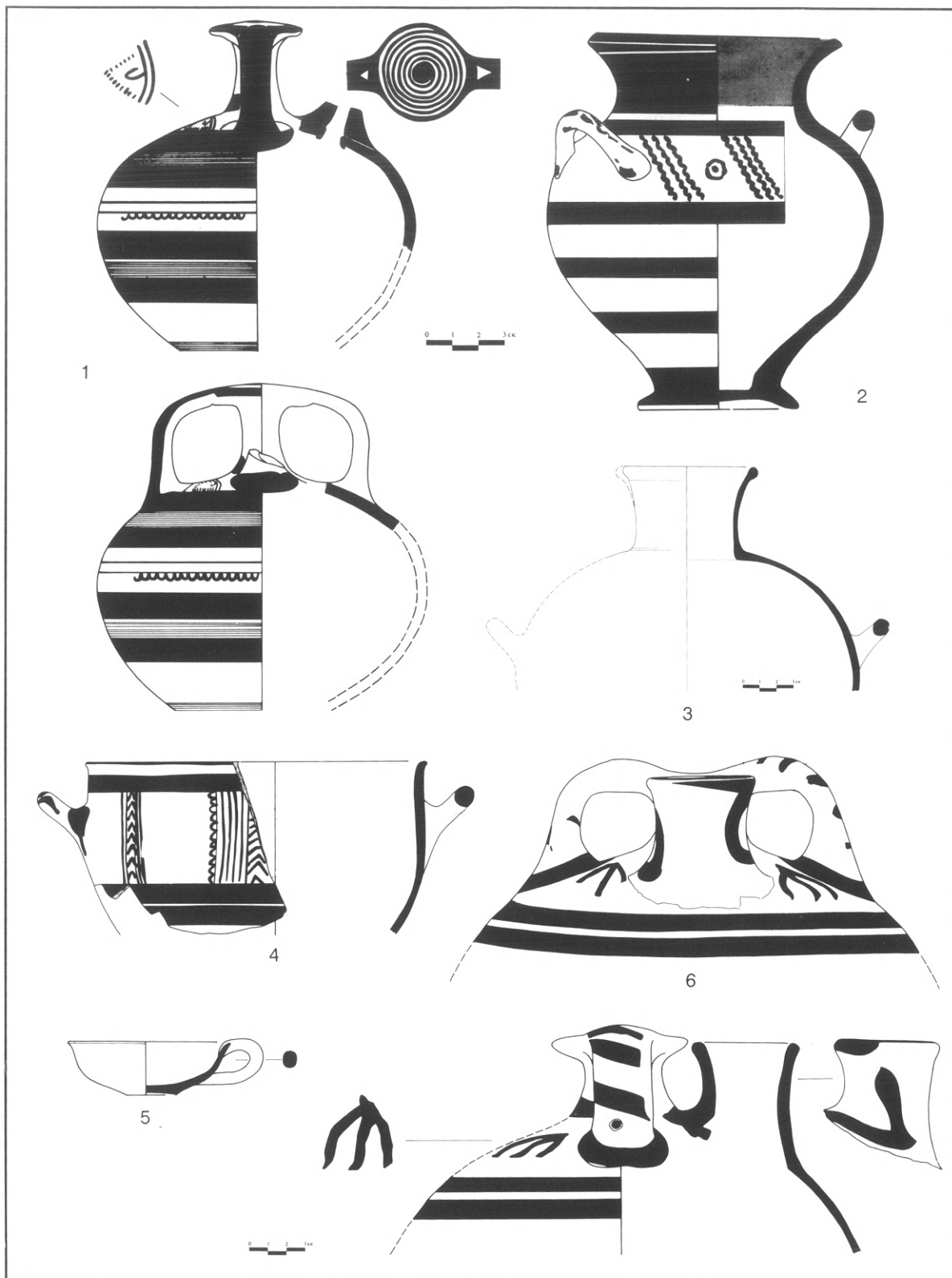
1-2) Χῶρος 16: Κεφαλὴ εἰδωλίου ταύρου (α) καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου σκύλου (β), 3-4) Χῶρος 17: Πρόχους (δ) καὶ ψευδόστομος ἀμφορέας (λ), 5) Χῶρος 9: Λαμὸς ἄβαφου πιθαμορέα (α).

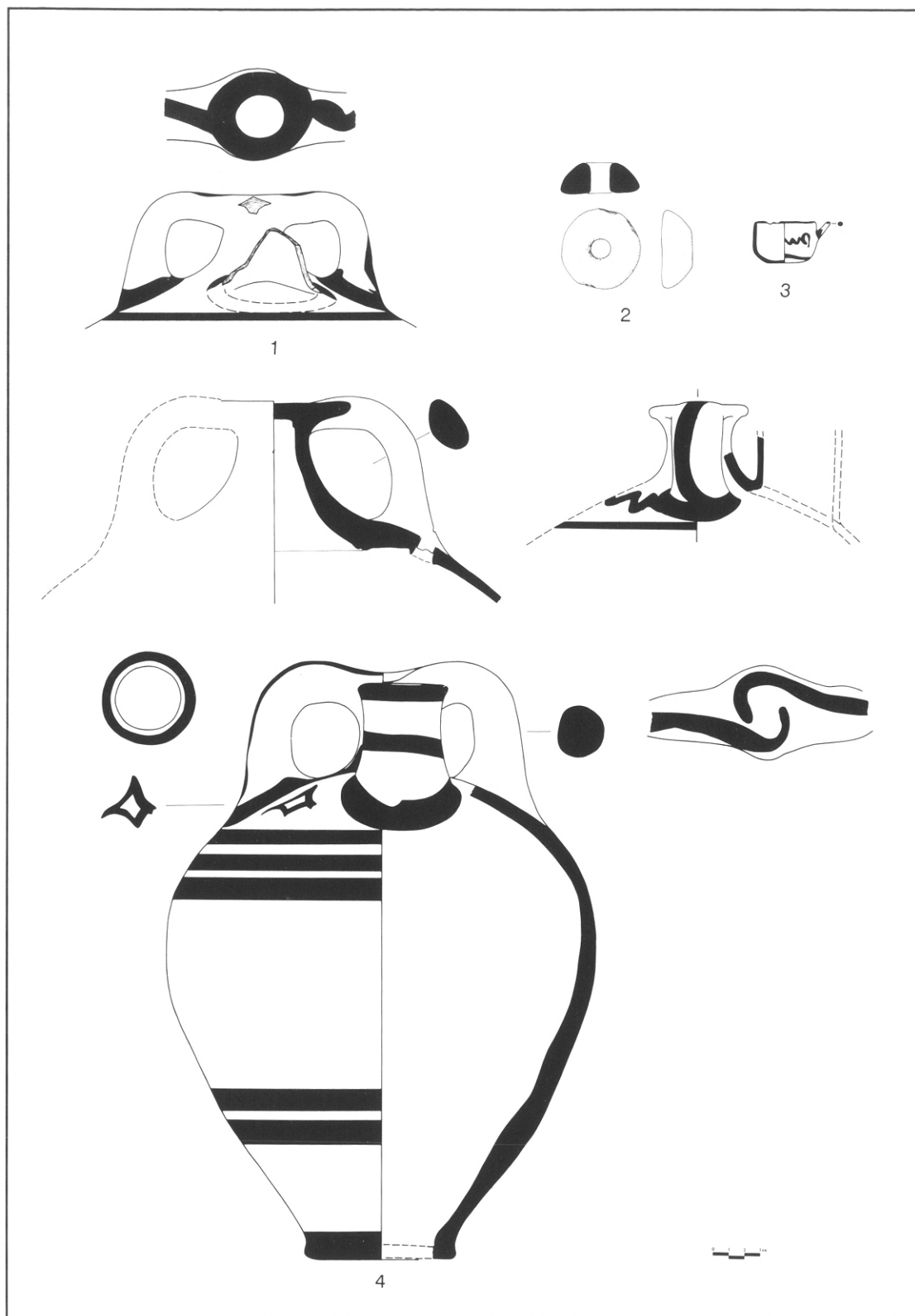
Χῶρος 17: 1) Ψευδόστομος ἀμφορέας (η), 2) Πιθαμφορίσκος (ν), 3) Τεμάχια πρόχου (ι).

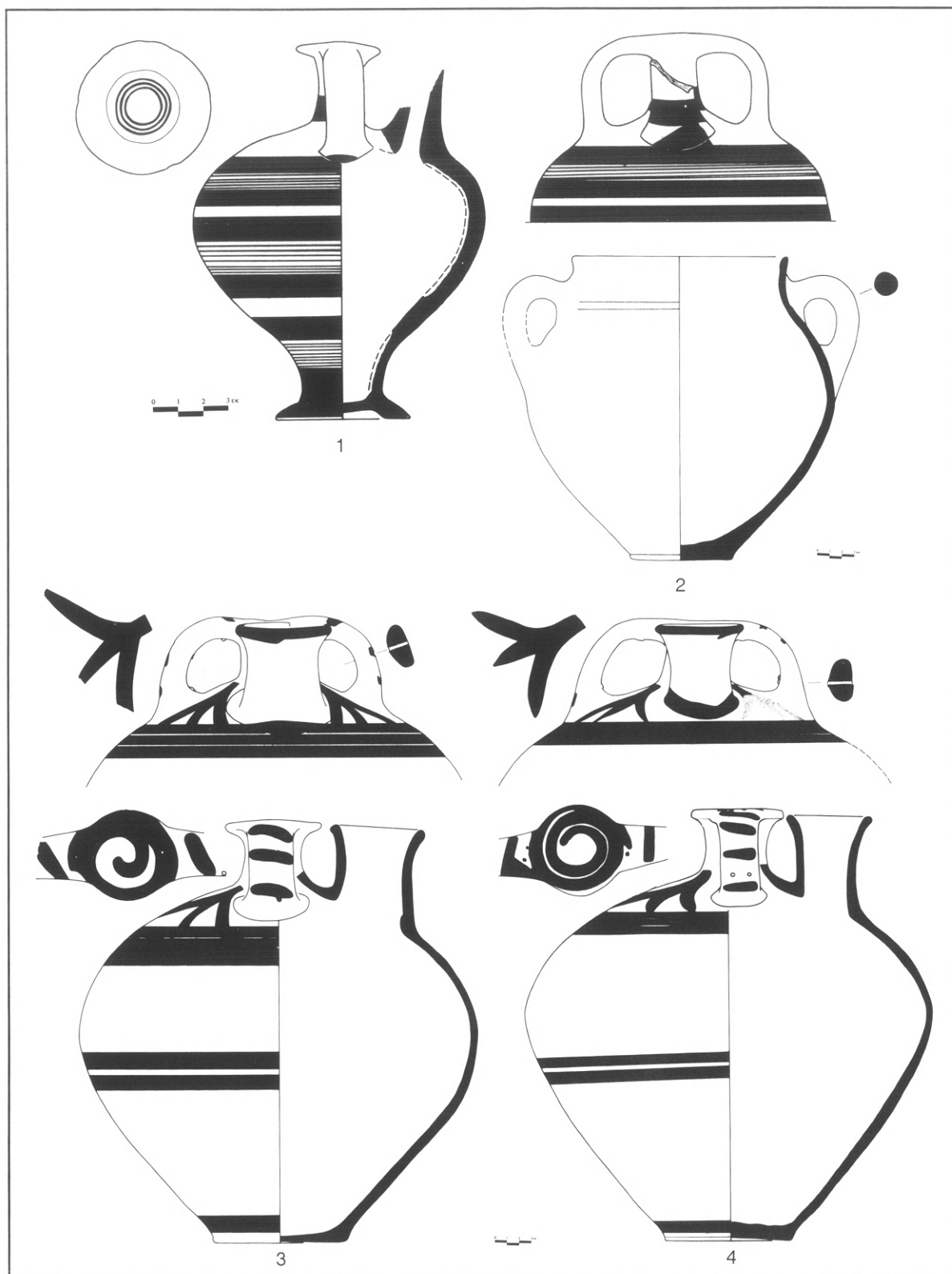
1) Χῶρος 17: Πρόχους (κ), 2-3) Χῶρος 5: Πιθαμορέας (α) καὶ ψευδόστομος ἀμφορέας (β).

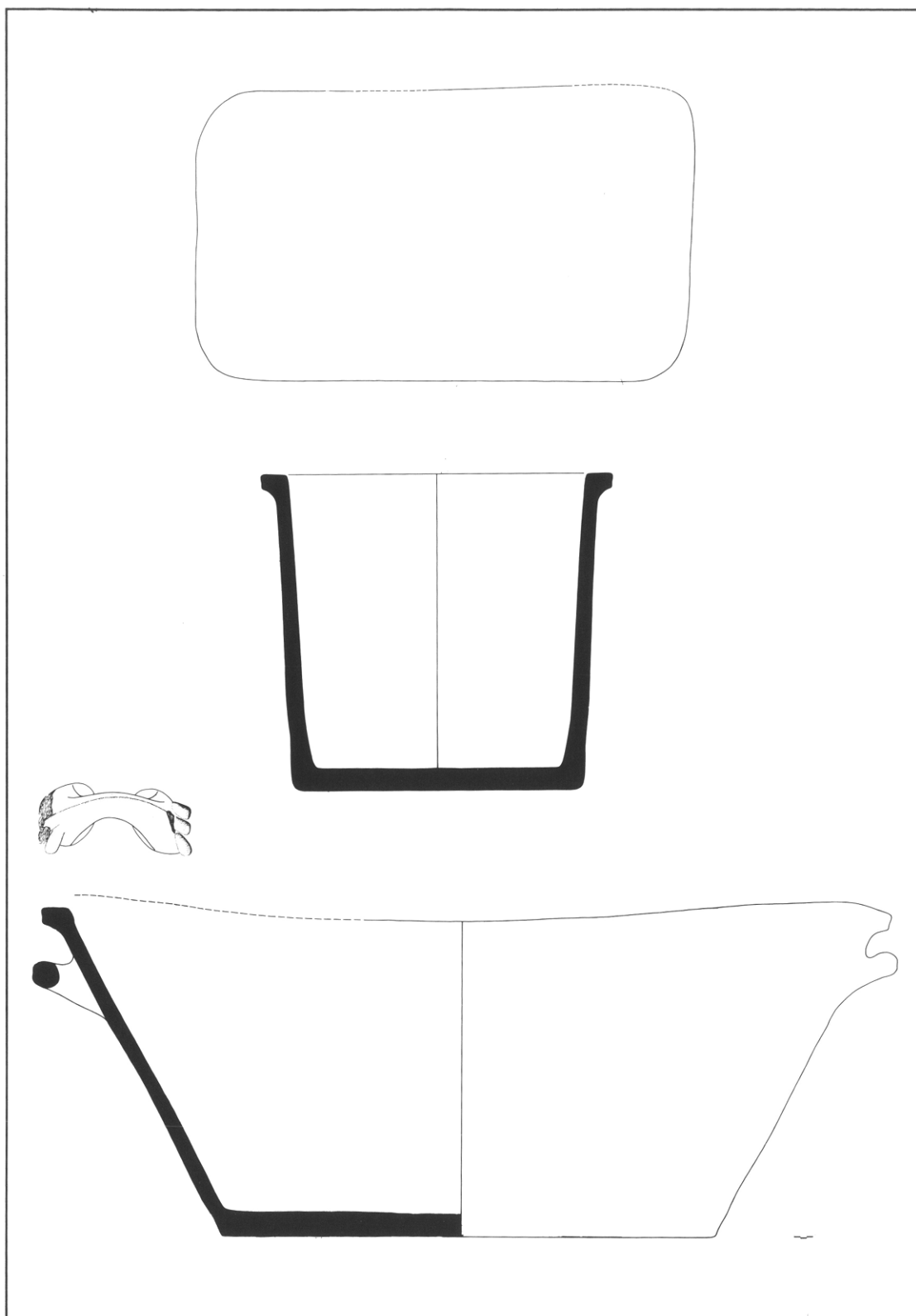
1-2) Χῶρος 5: Μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορέας (γ) καὶ πιθαμοφόρισκος (δ), 3-6) Χῶρος 4: Ἄνω τμήμα ἄβαφον πιθαμοφέα (β), τμήμα ὑψίποδος σκύφου (α), τμήμα κυάθου (δ), ἄνω τμήμα ψευδόστομου ἀμφορέα (γ).

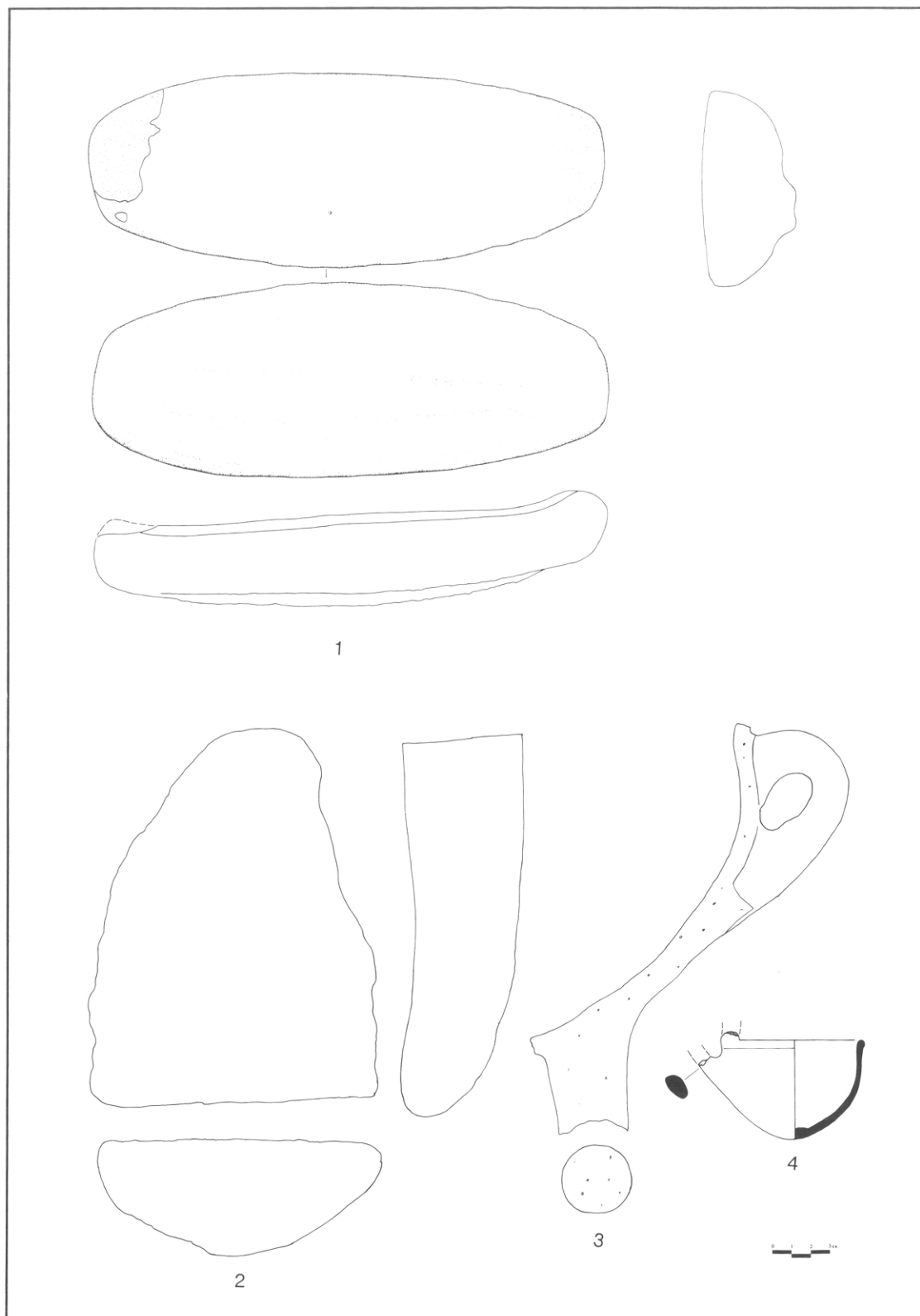
1) Χῶρος 4: Ἄνω τμήμα ψευδόστομου ἀμφορέα (ε), 2-4) Χῶρος 1, τμήμα 1α: Πήλινο κωνικὸ σφονδύλι (ε), κυαθίσκος (δ), ψευδόστομος ἀμφορέας, ἀπίόσχημος (β).

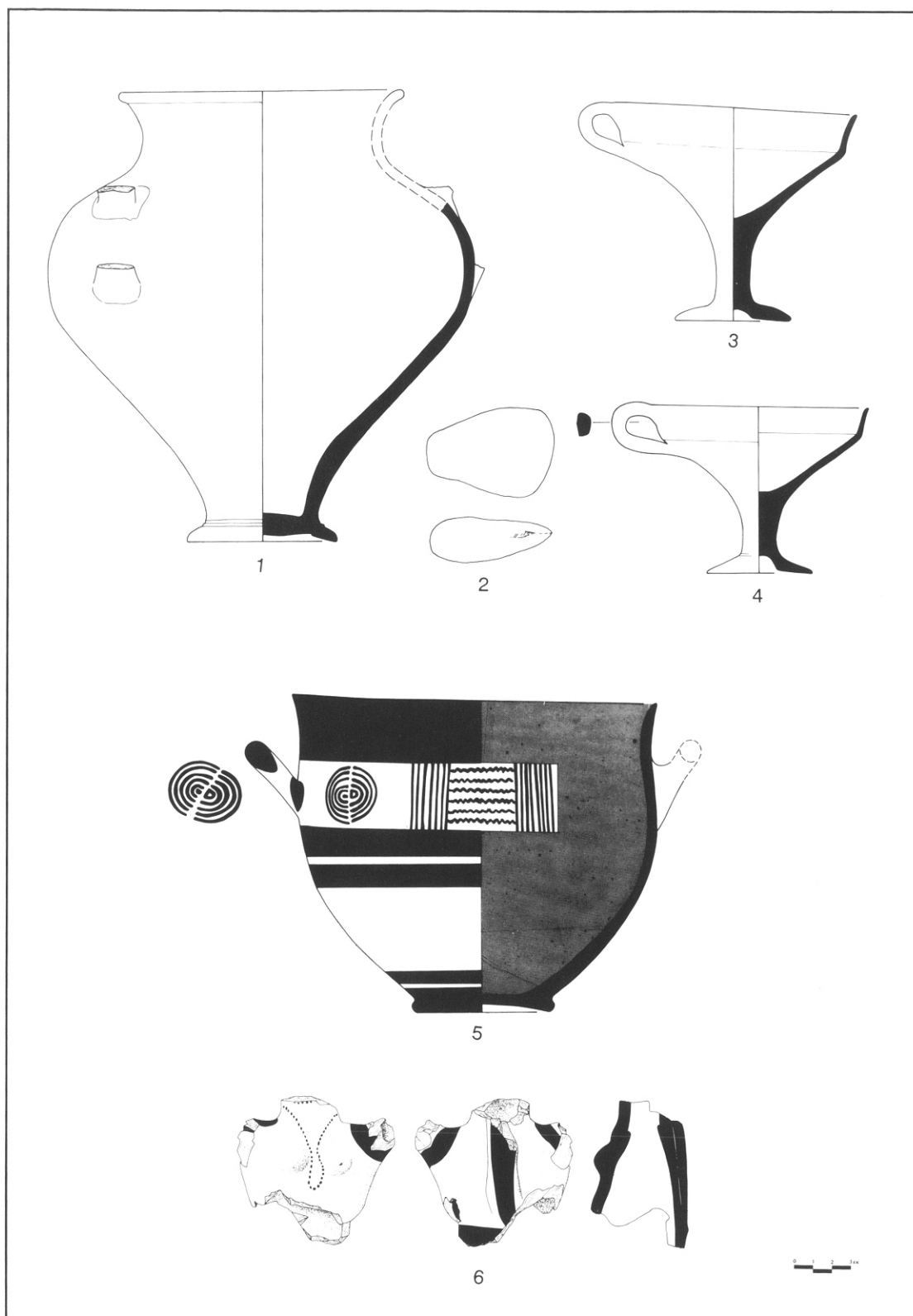
Χῶρος Ι, τμήμα Ια: 1) Ψευδόστομος ἀμφορέας (ζ), 2) Χυτροειδὲς μαγειρικὸ σκεῦος (γ), 3) Ψευδόστομος ἀμφορέας (κ), 4) Ψευδόστομος ἀμφορέας (μ).

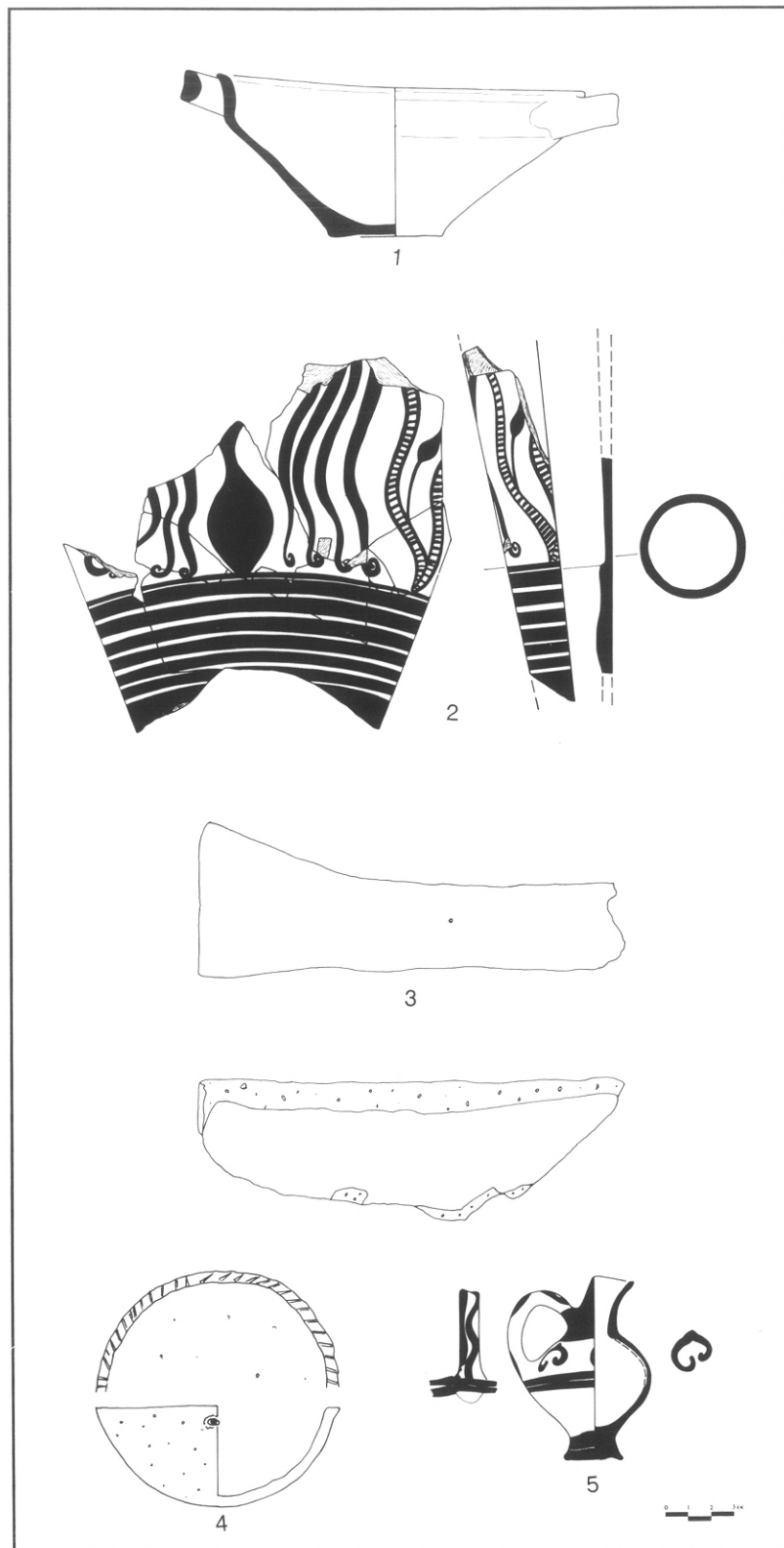
Χῶρος 1, τμήμα 1α: Ἀσάμινθος (θ).

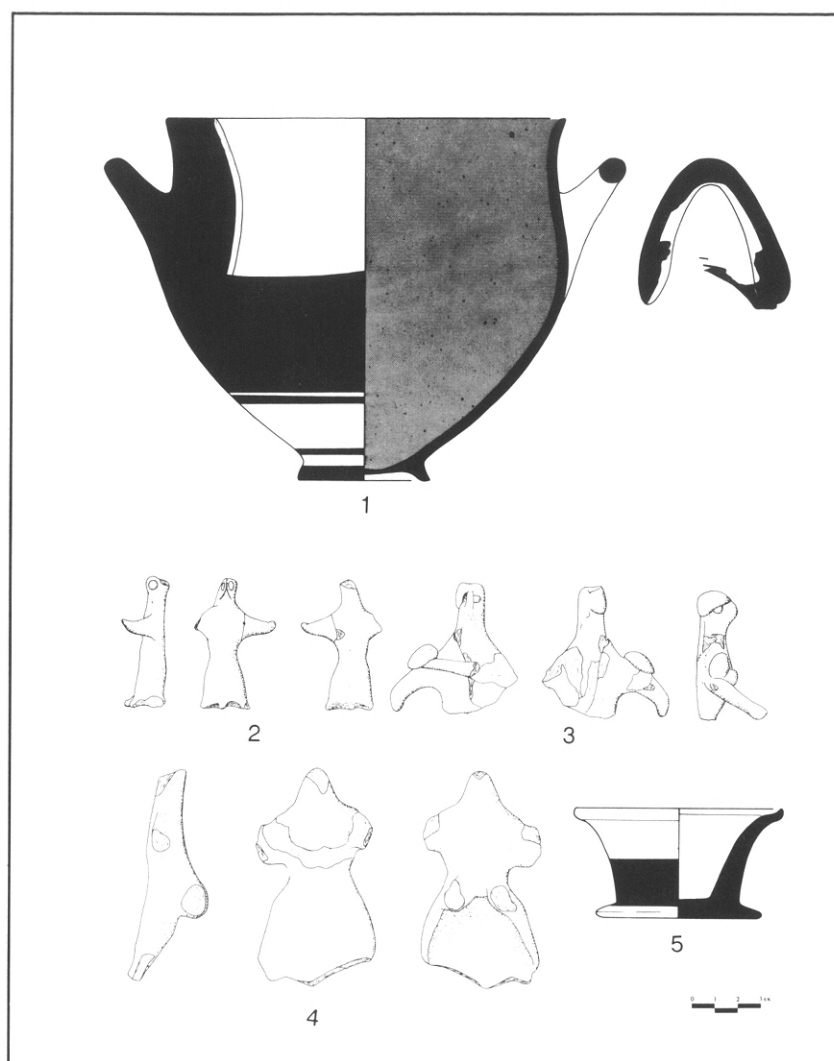
1) Χῶρος 5: Μυλόπετρα ἢ τριβεῖο (ε), 2) Χῶρος 1, τμήμα 1α: Τμήμα ἐλλειψοειδοῦς μυλόπετρας (ρ).
3) Χῶρος 20: Τμήμα τριποδικοῦ ἀγγείου (Ὁμάδα 166), 4) Χῶρος 18: Ἀρύταινα (α).

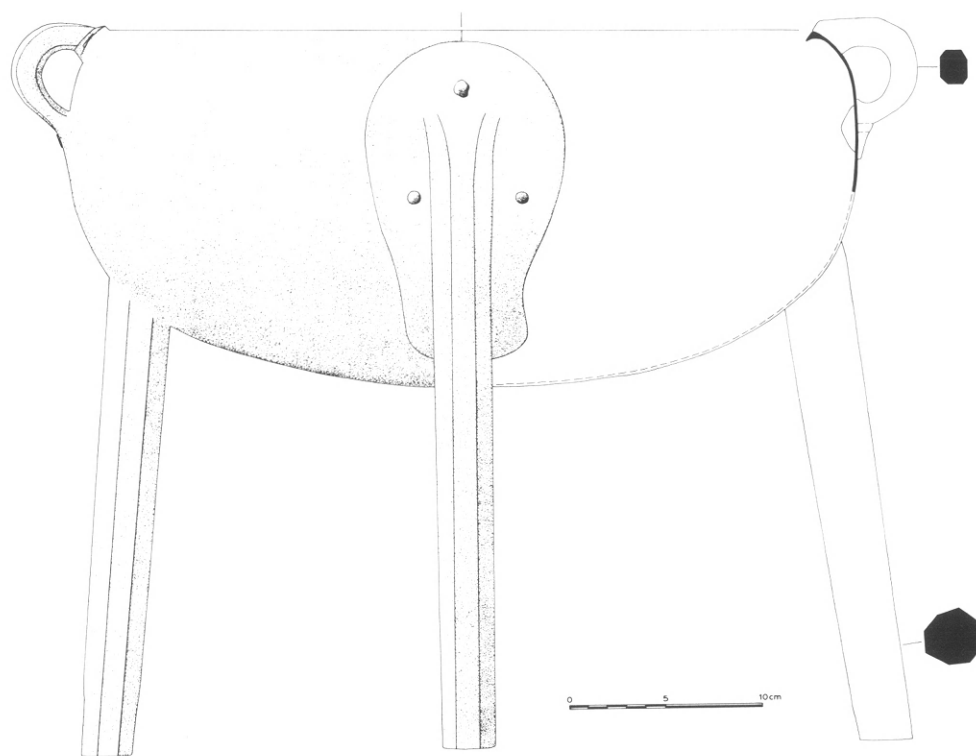
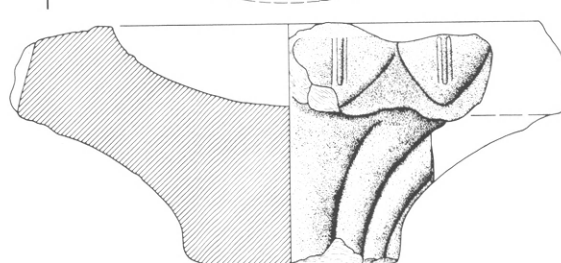
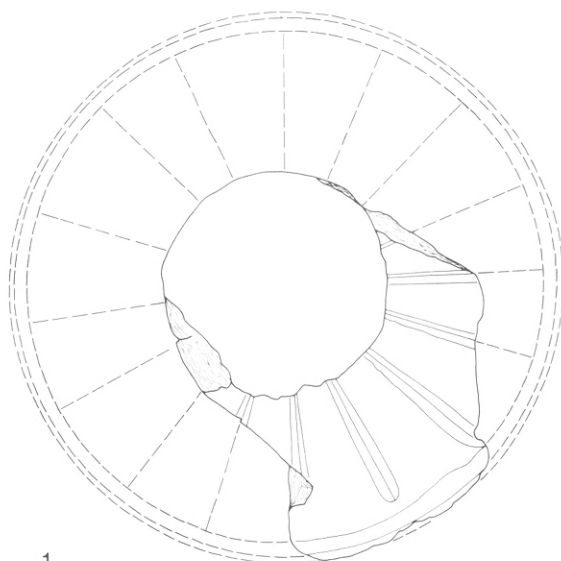
1-5) Χῶρος 18: Πιθαμφορίσκος (β), χειροπέλεκυς (θ), κύλικες (γ) καί (δ), βαθὺς σκύφος (ζ), 6) Χῶρος 6: Τμήμα γυναικείου εἰδωλίου (α).

1-2) Χῶρος 10: Λεκανίδα (α) καὶ τμῆμα ρυτοῦ (γ), 3) Χῶρος 12: Τμῆμα στρωτήρα (ἀπὸ τὴν Ὁμάδα 124),
4) Χῶρος 19: Ἡμισφαιρική φιάλη (α), 5) Χῶρος 23: Προχοΐσκη (α).

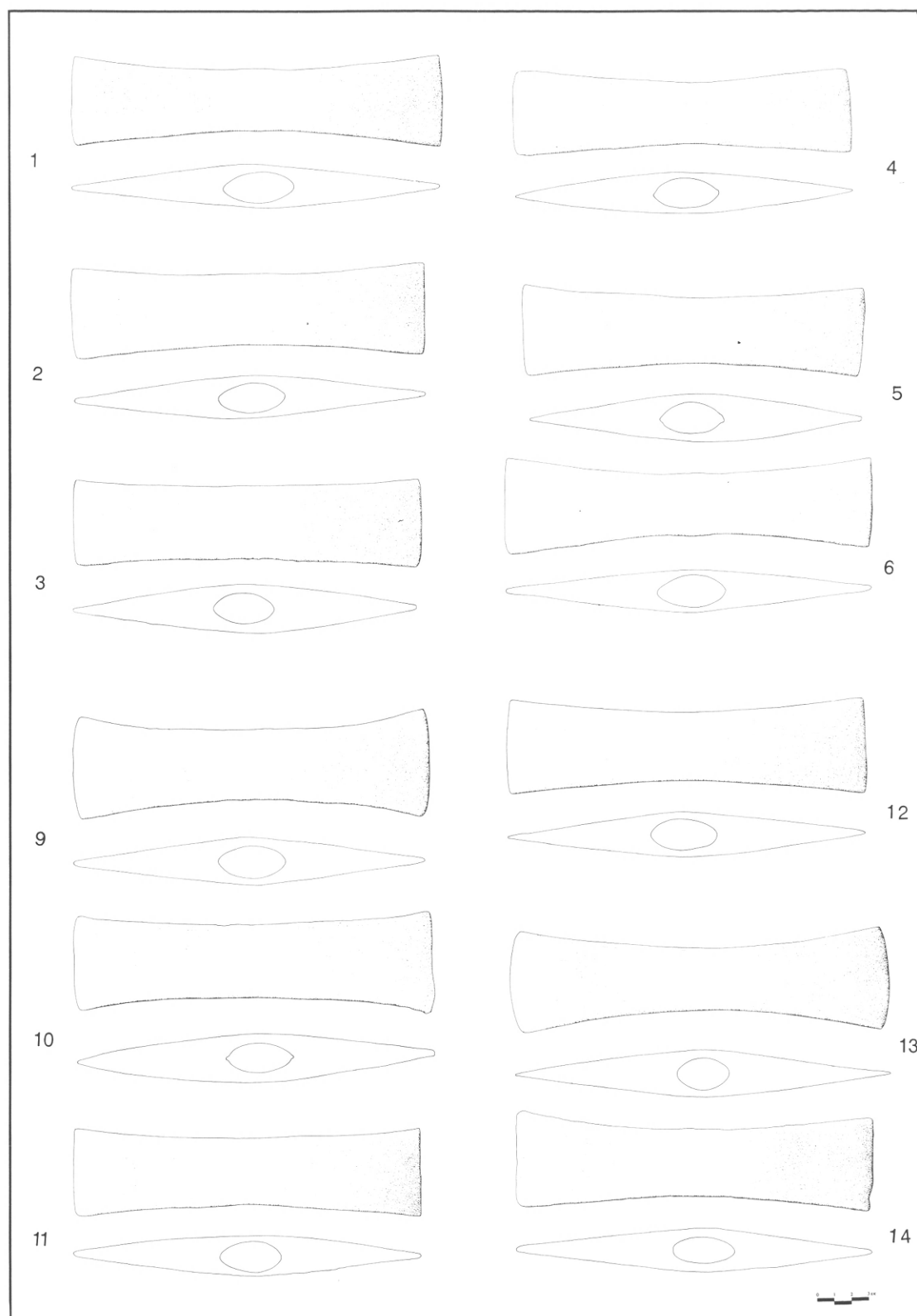

1-5) Δυτικός τομέας τῆς ἀνασκαφῆς: Βαθὺς σκύφος (α), ἀνθρωπόμορφα εἰδώλια (β), (δ) καὶ (γ) ἀντίστοιχα, καλαθόσχημος λύχνος (ε).

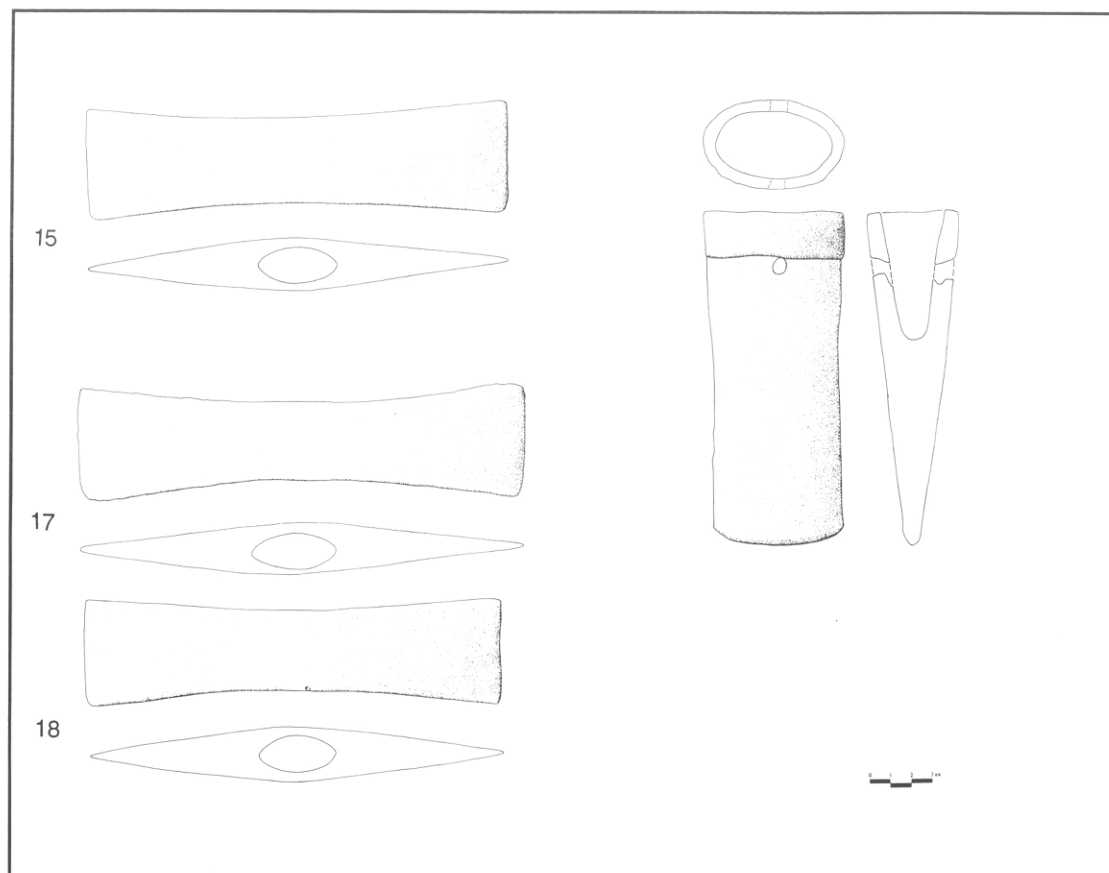

2

1) Δυτικός τομέας της ανασκαφής: Λίθινη φιάλη λύχνος (ζ), 2) Χῶρος 22: Τριποδικός λέβητας (Α).

Χώρος 22: Οί διπλοί πελέκες.

Χῶρος 22: Οἱ διπλοὶ πελέκεις καὶ τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο.

ΠΙΝΑΚΕΣ

Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο τριποδικοὺς λέβητες, ὅπως ἀνασύρθηκε ἀπὸ τὸν τάφο I.

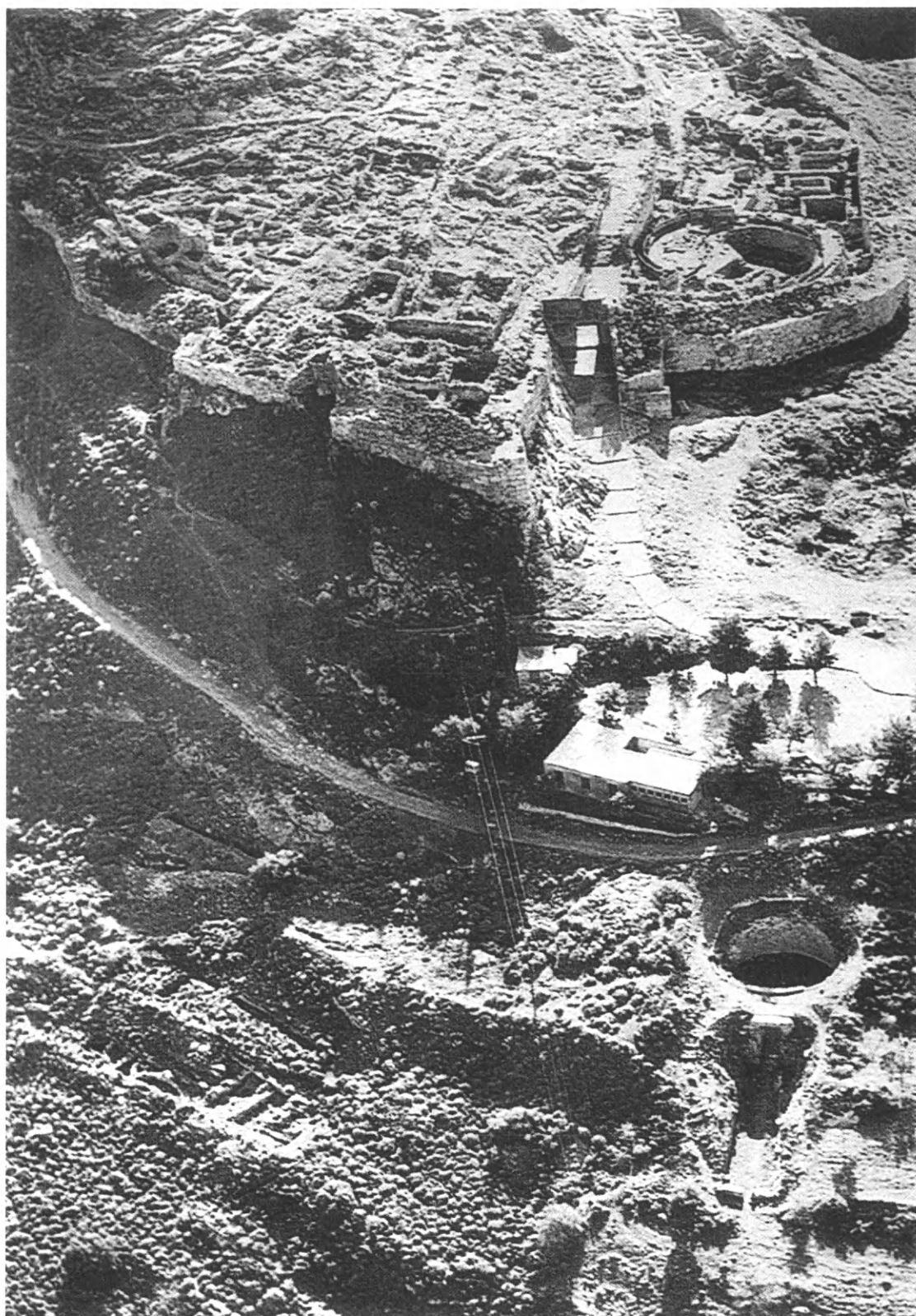
α) Ἡ παρειὰ τῆς τάφρου θεμελιώσεως τῆς νότιας πτέρυγας τοῦ Μουσείου, β) Ἡ τομὴ πὺν δημιούργησε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα ἀπὸ ΒΑ., τὸ λιθολόγημα.

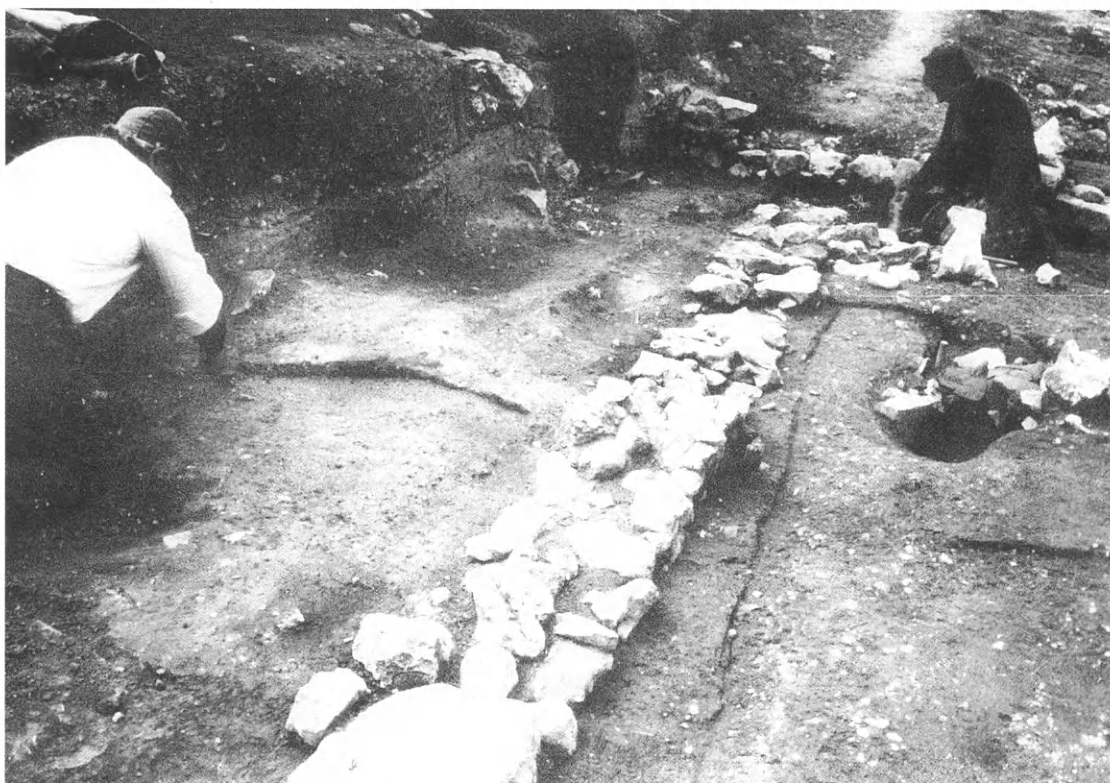
α) Χῶρος 23: Τμήμα τῆς λιθορριπῆς ἀπὸ 'Α., β) Χῶρος 22: Ἡ θέση ἀπ' ὅπου ἀποσπάστηκε ὁ χάλκινος λέβητας.

Ὁ ὑποτιθέμενος ἀποθέτης καὶ ὁ γύρω χώρος μετὰ τὸν ἐπιφανειακὸ καθαρισμό.

Γενική άποψη του χώρου των Μυκηνών από Δ. (άπό τό άρχείο Έ. Τζαφέρη).

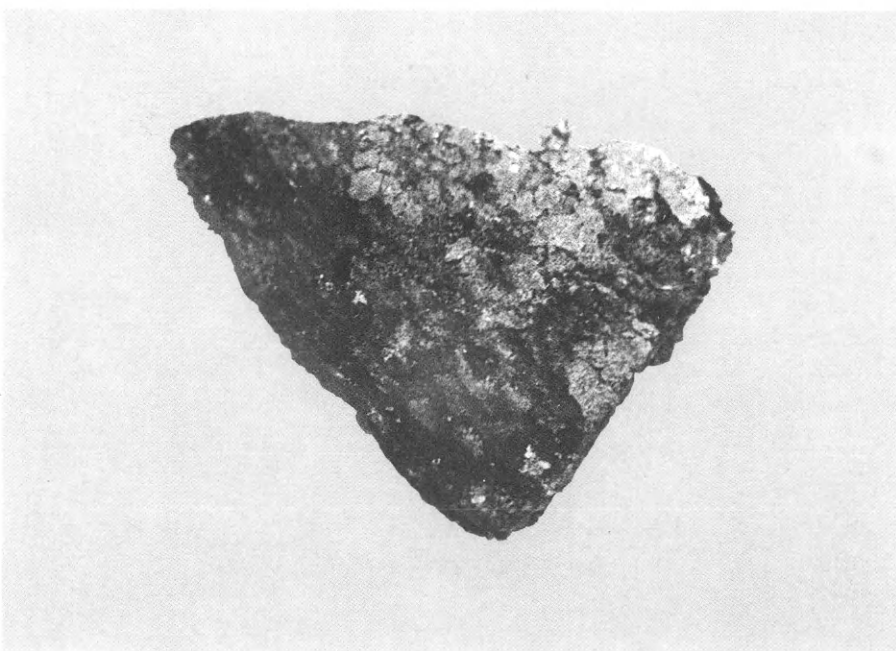
α) Χῶρος 22: Τὸ στρώμα τοῦ ἀνοικτοῦ καστανοῦ χώματος, β) Δάπεδο χώρου 21.

Χῶρος 22: α-β) Ὁ χάλκινος λέβητας καὶ τὸ καλαθόσχημο σκεῦος.

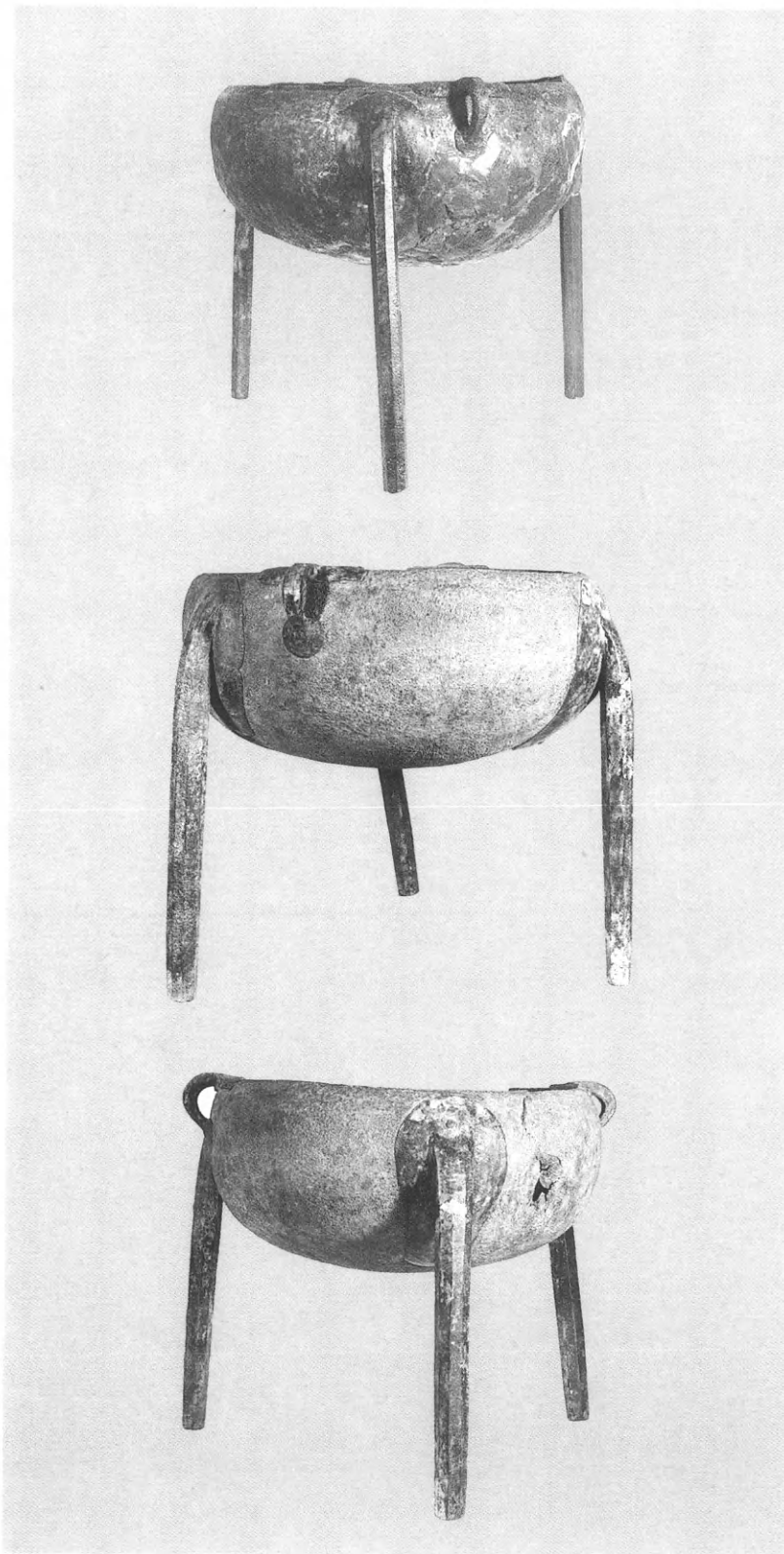
Χῶρος 22: α) Ἡ εὕρεση τοῦ τρίποδα μέσα στὸν τάφο I, β) Τὸ ὄρυγμα μὲ τὶς σχιστόπλακες.

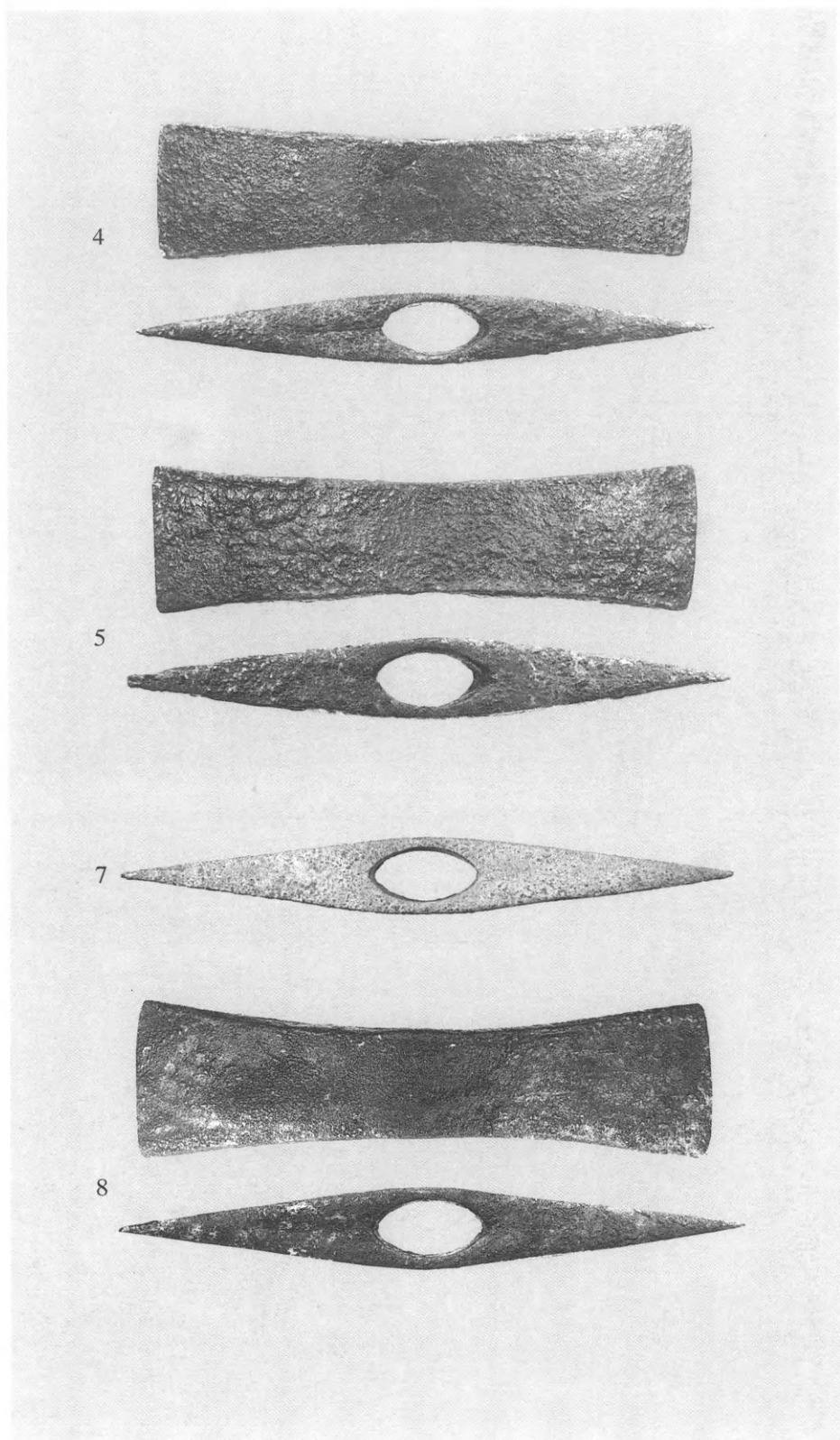
Χῶρος 22: α) Καλαθόσχημο σκεῦος, συγκολλημένο (α), β) Τὸ κομμάτι ξύλου ποὺ βρέθηκε κάτω ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ λέβητα.

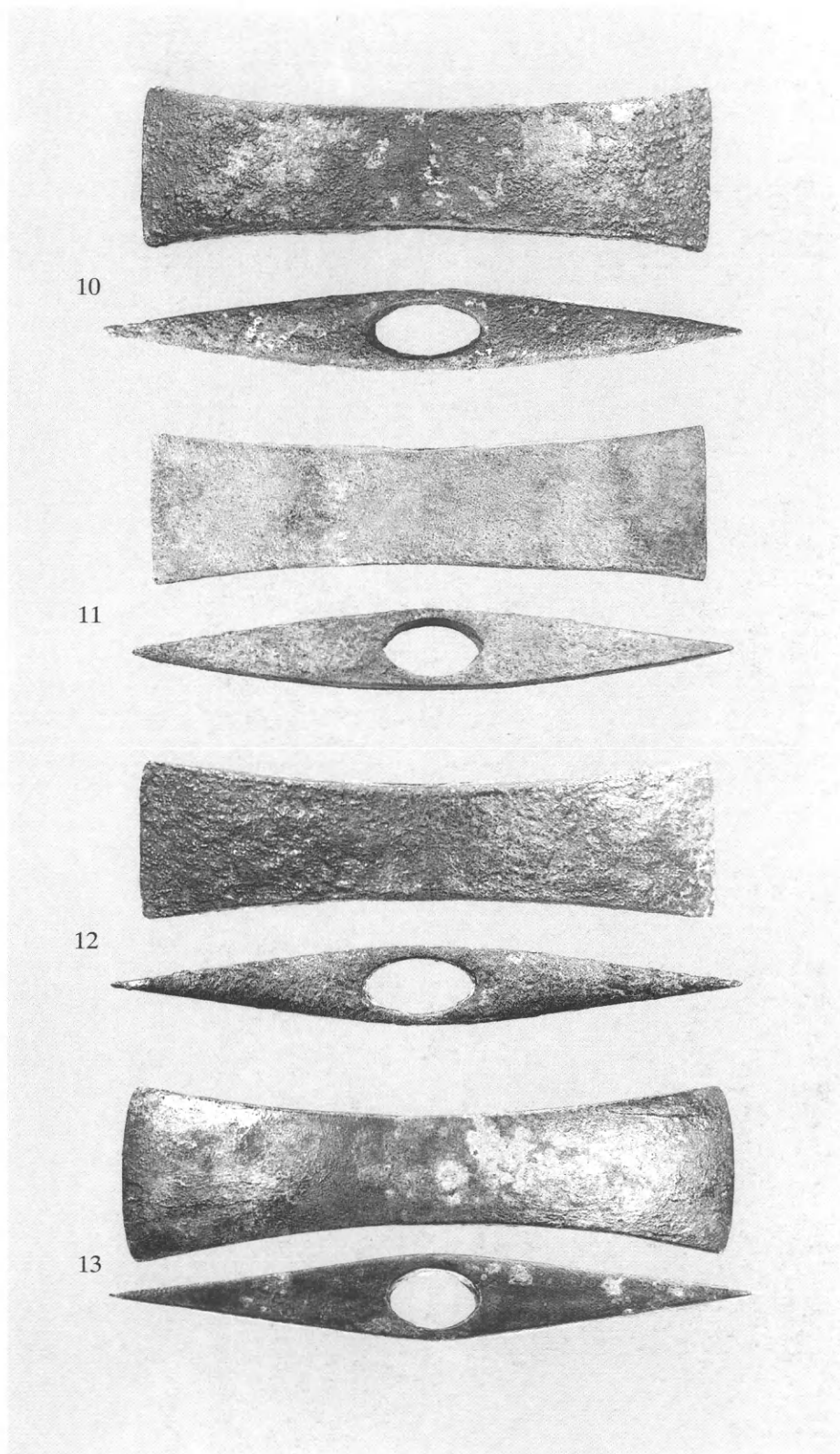
Χῶρος 22: α) Τὸ ὄρυγμα μὲ τὸν σκελετό (I), β) Ὁ τριποδικὸς λέβητας (B).

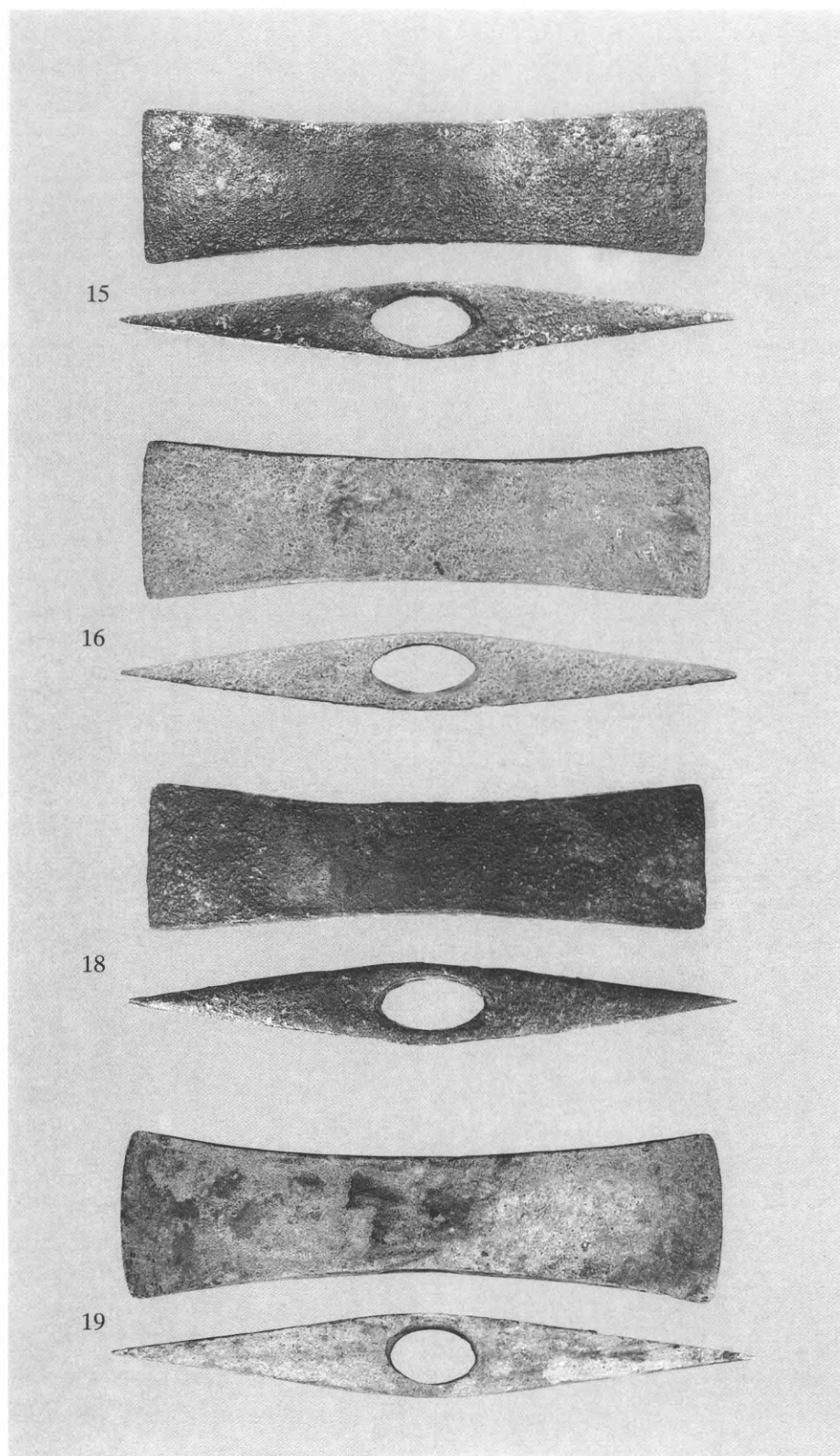
Χῶρος 22: α-γ) Οἱ τριποδικοὶ λέβητες.

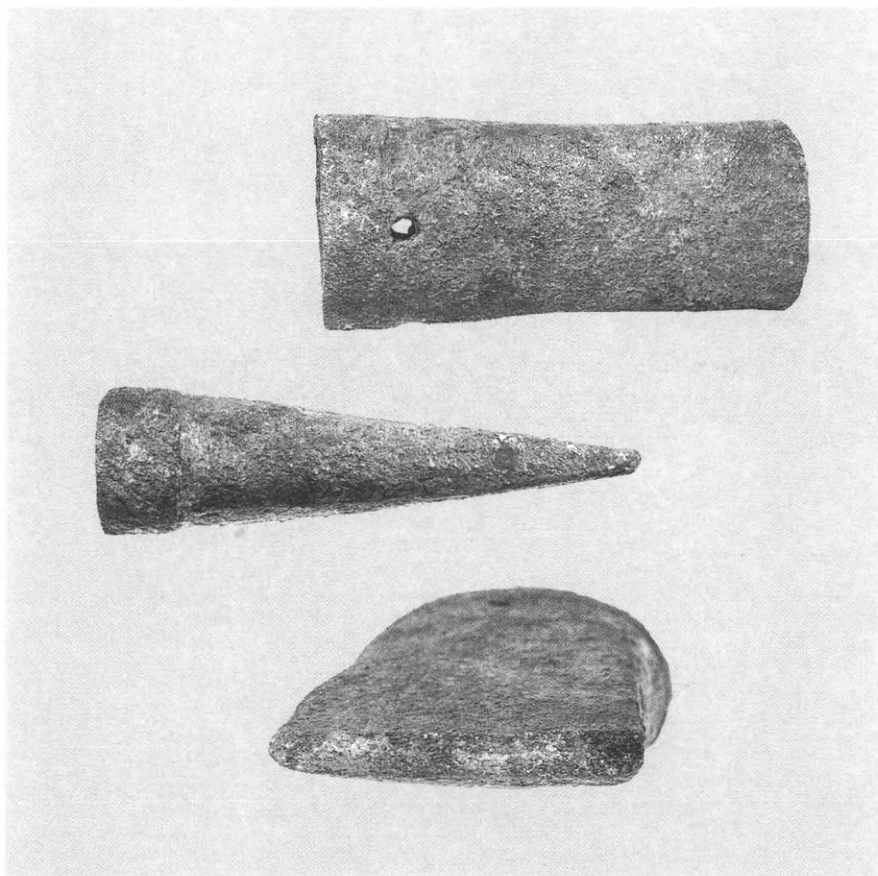
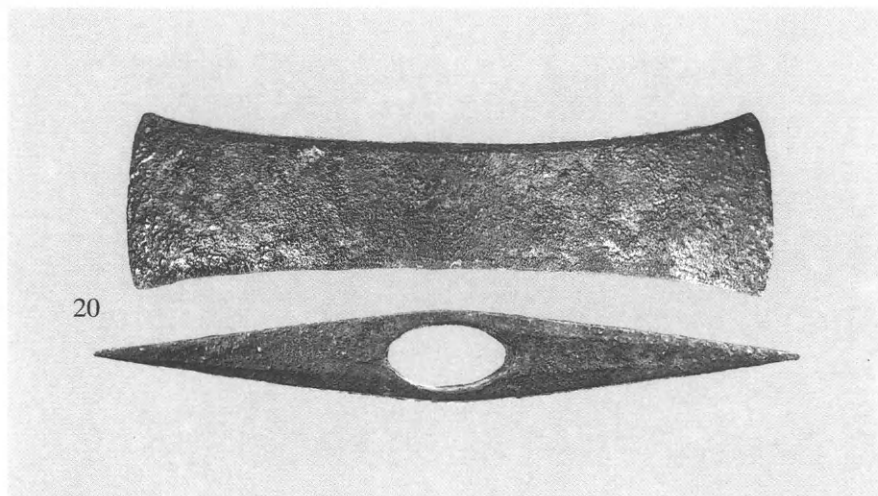
Χῶρος 22: Οἱ διπλοὶ πελέκεις.

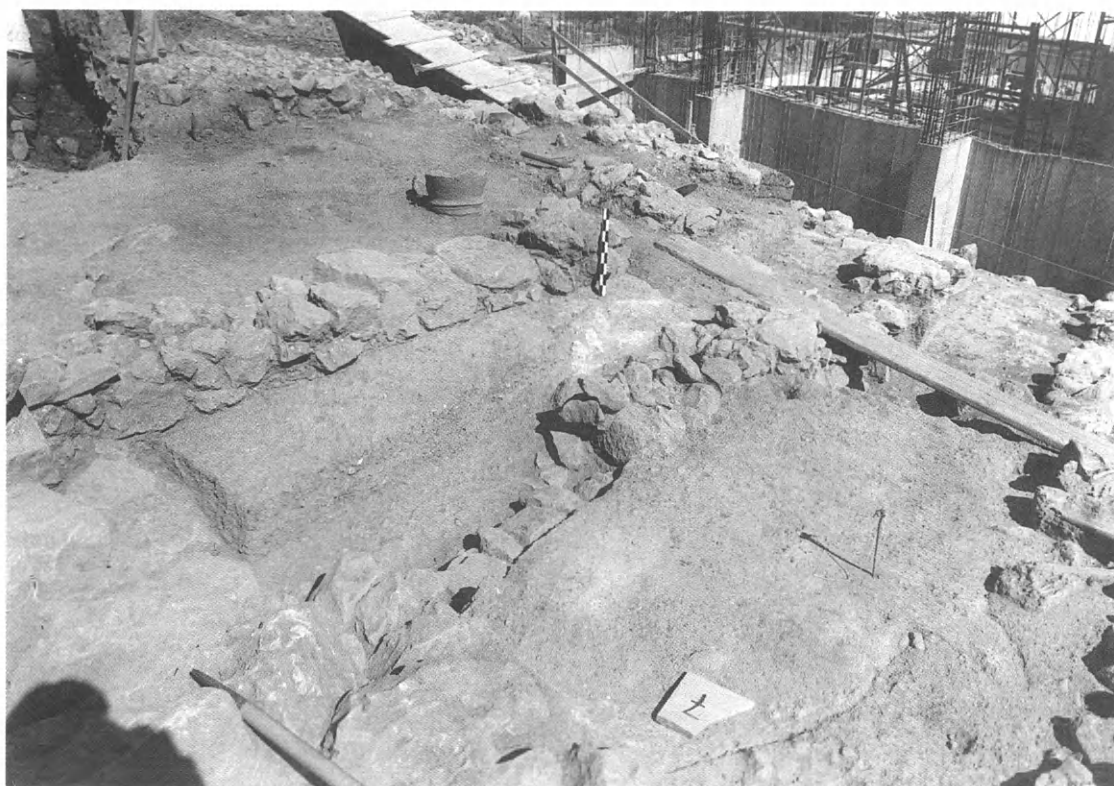
Χῶρος 22: Οἱ διπλοὶ πελέκεις.

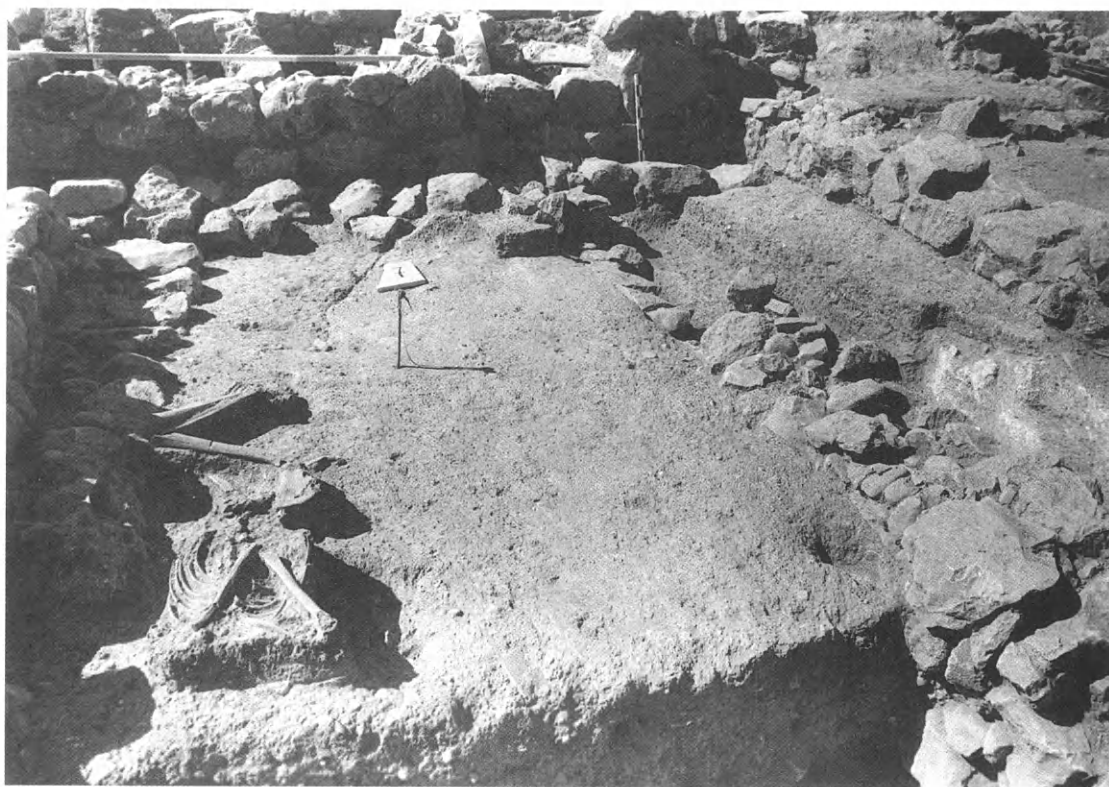
Χῶρος 22: Οἱ διπλοὶ πελέκεις.

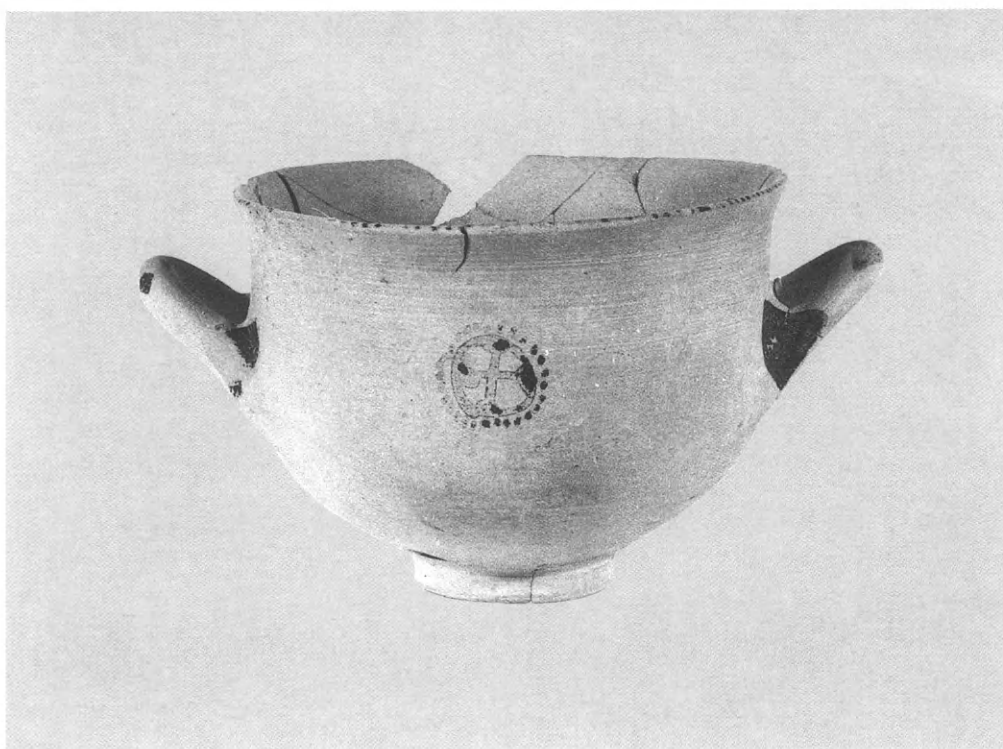
Χῶρος 22: α) Ὁ διπλοῦς πέλεκυς ἀρ. 20, β) Τὸ σφηνοειδὲς ἐργαλεῖο.

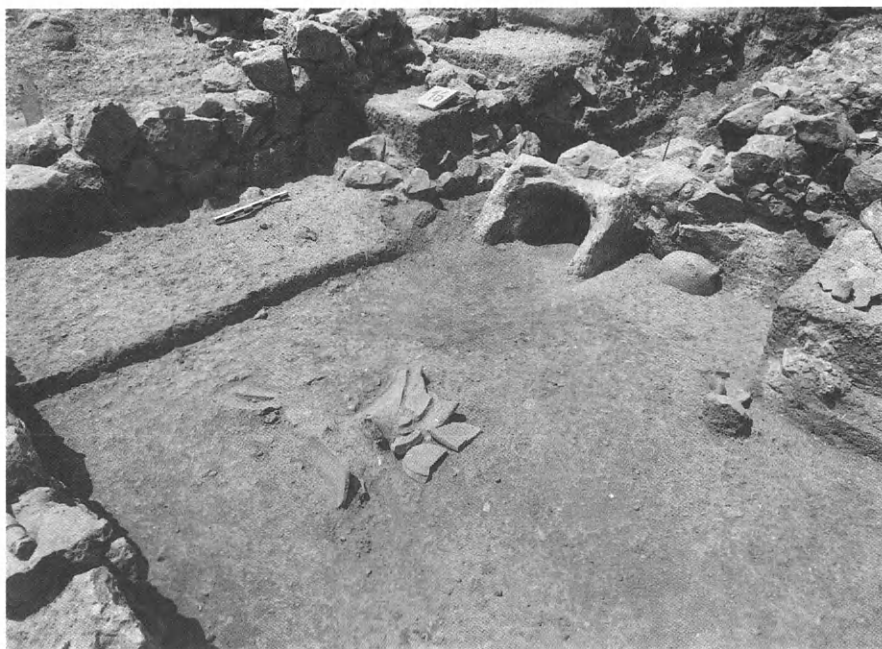
α) Ἡ παρειὰ τῆς τομῆς τῶν θεμελίων ἀπὸ Β., μπροστὰ στὸν χώρο 7, β) Χῶρος 7 ἀπὸ ΝΑ., οἱ τοῖχοι (Τ-1) καί (σ).

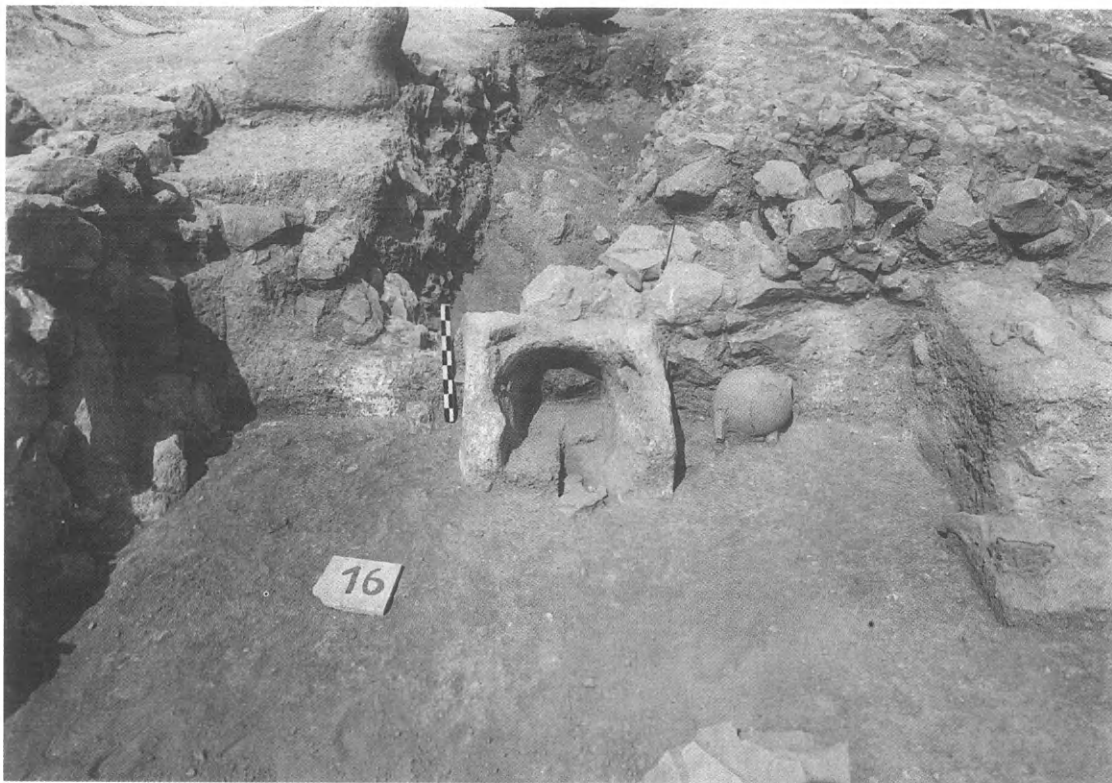
α) Χώρος 7: Ὁ σκελετός πάνω στο δάπεδο, β) Ὁ χώρος 16 ἀπὸ ΒΑ. μετὴν πηλόκτιστη κατασκευὴ καὶ τὴ διάκριση τῶν δαπέδων (Β) καὶ (Γ).

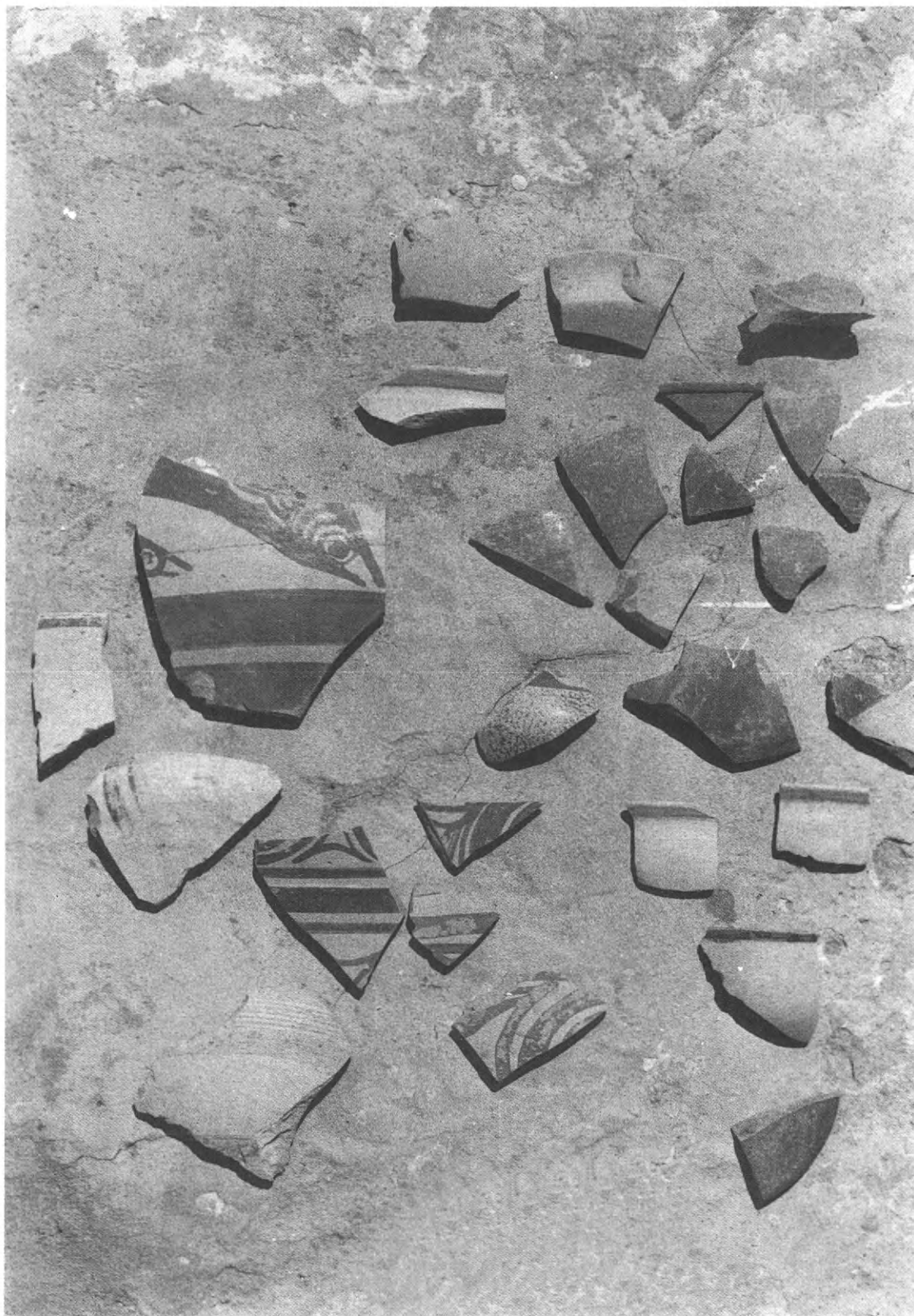
Χώρος 7: α) Όμάδα 33, β) Σκύφος του τύπου με ρόδακα (γ).

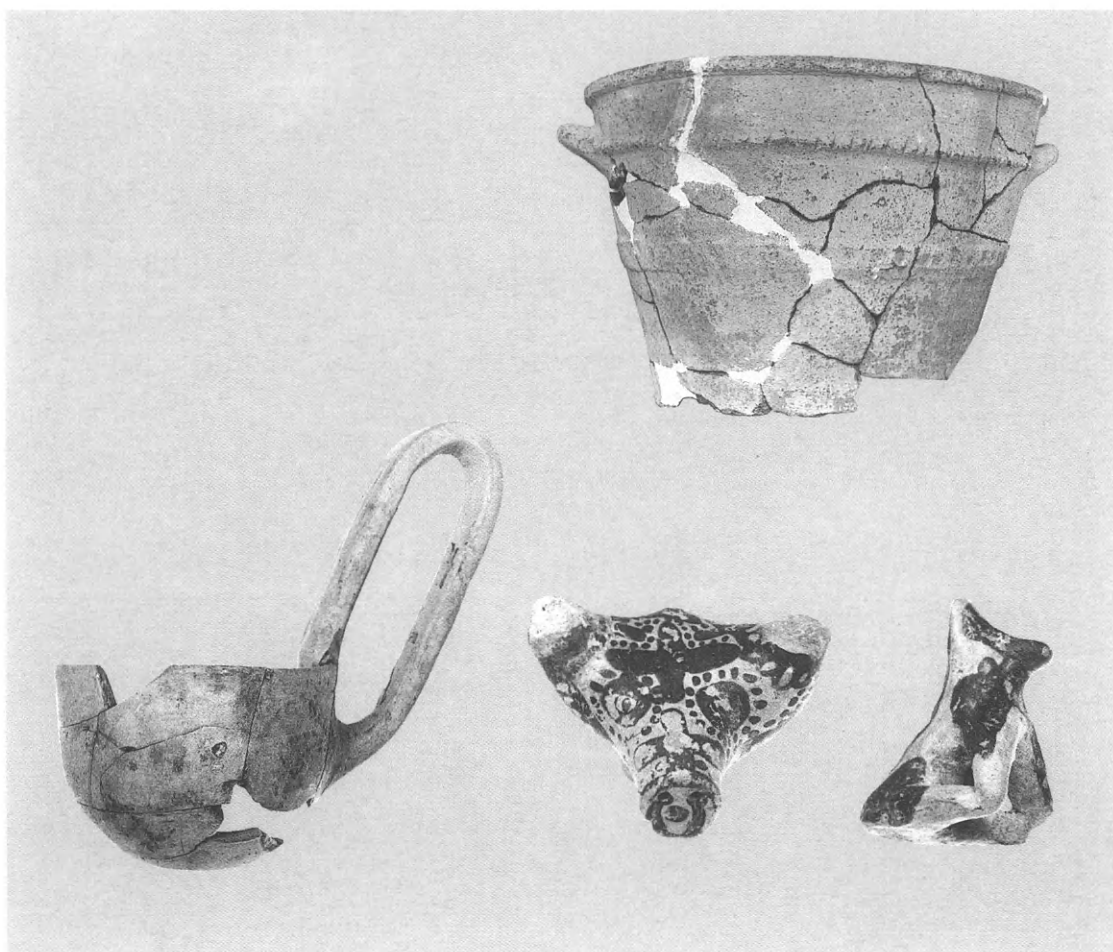
α) Τομή εκατέρωθεν του τοίχου (M*) με ίχνη του δαπέδου Α στον πυθμένα της στους χώρους 16 και 17,
 β) Χώρος 16 από ΒΑ.: Κοκκινωπό στρώμα από διαλυμένες πλίνθρες σε βάθ. 1.65 μ. και λείψανα παιδικής
 ταφής.

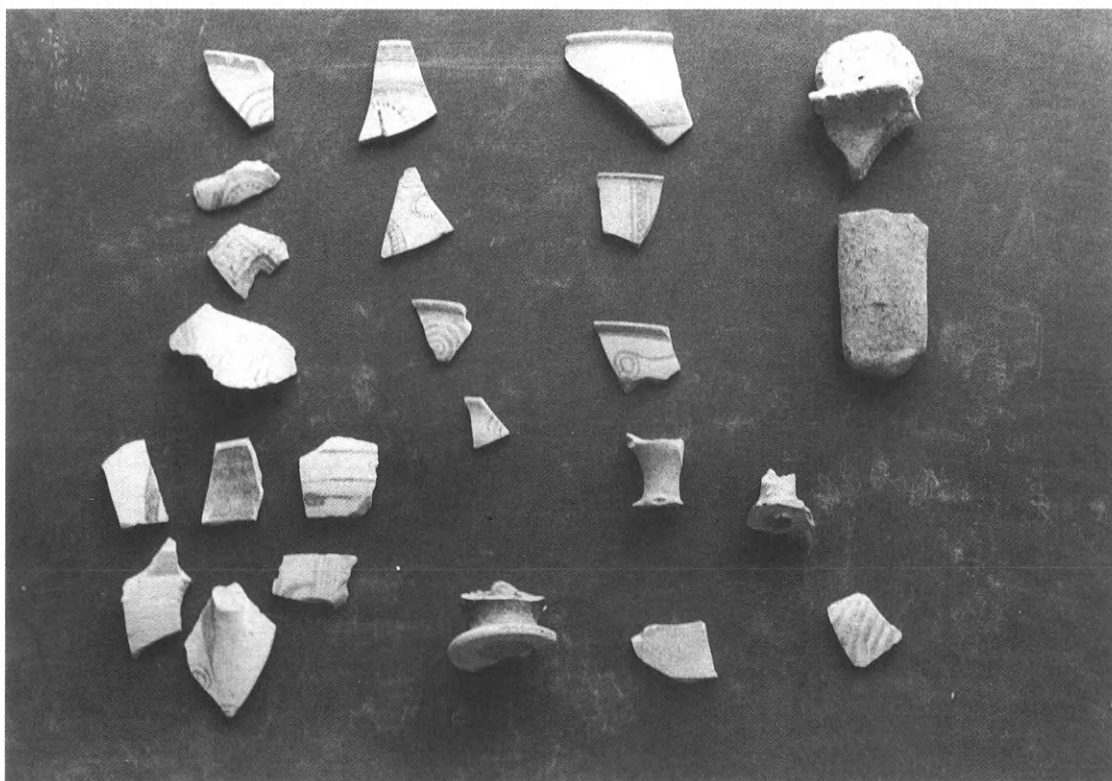
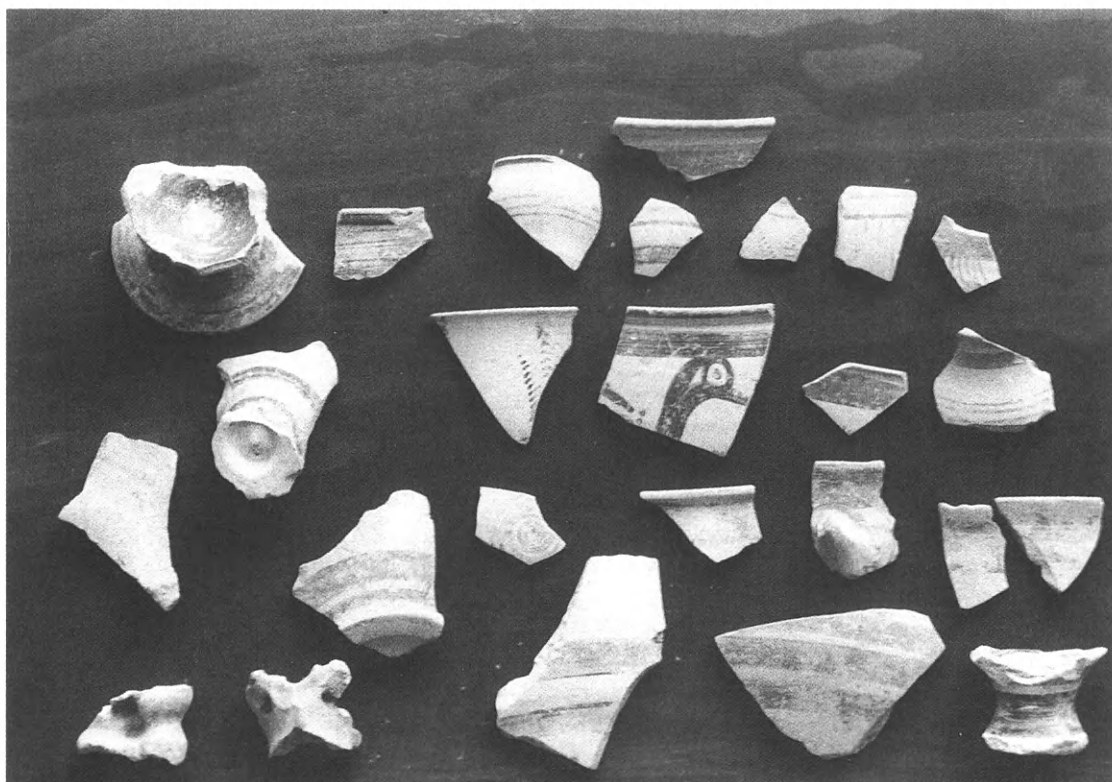
Χώρος 16: α) Πηλόκτιστη κατασκευή, πίσω ή παλαιά δοκιμαστική τομή στὸν χώρο 19, β) Ἀποψη τοῦ χώρου ἀπὸ ΒΑ.

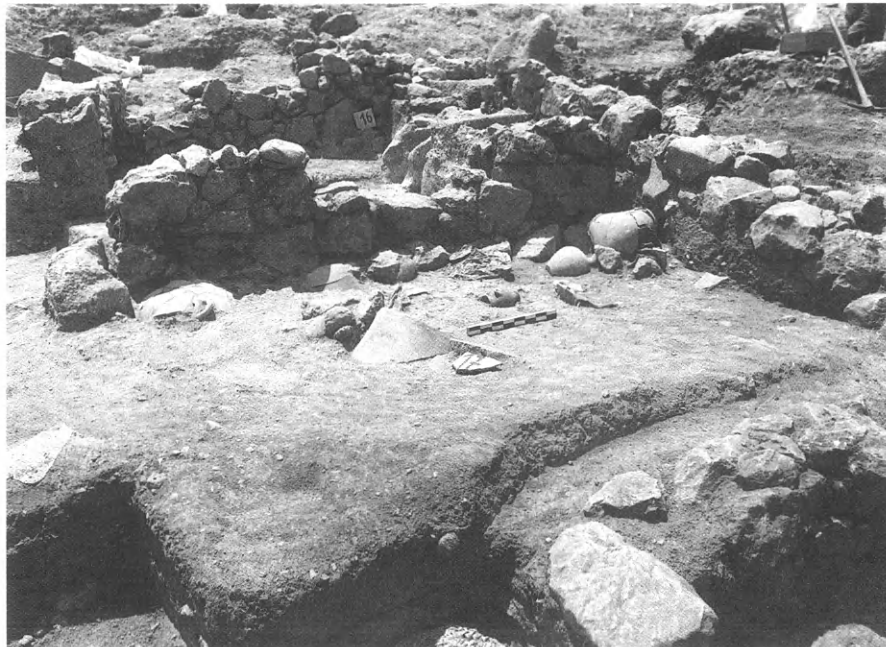
Χῶρος 17 καὶ δάπεδο χώρου 16: Ὅμάδα 238β.

Χῶρος 16: α) Τριποδικὸ μαγειρικὸ σκεῦος (β), β) Καλαθόσχημο σκεῦος (θ), ἀρύταινα (μ), εἰδῶλιο ταύρου (ο) καὶ εἰδῶλιο σκύλου (ρ).

Χῶρος 16: α) Ὑμάδα 221, β) Ὑμάδα 203.

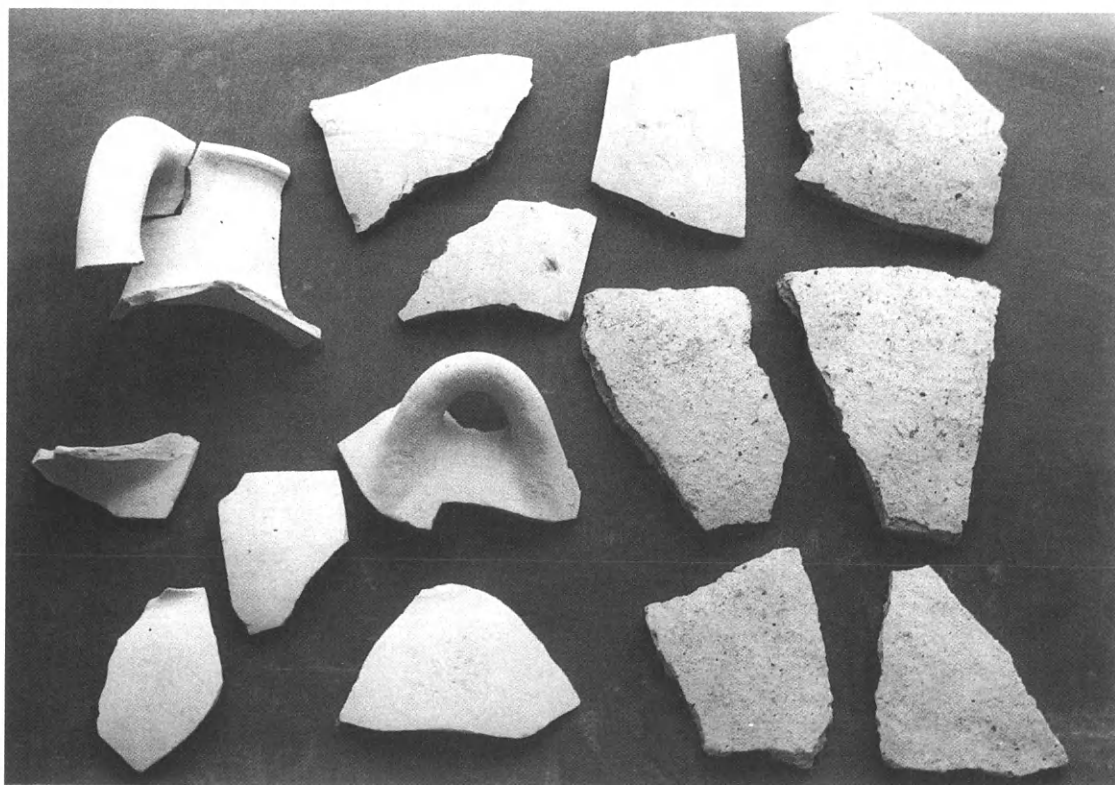
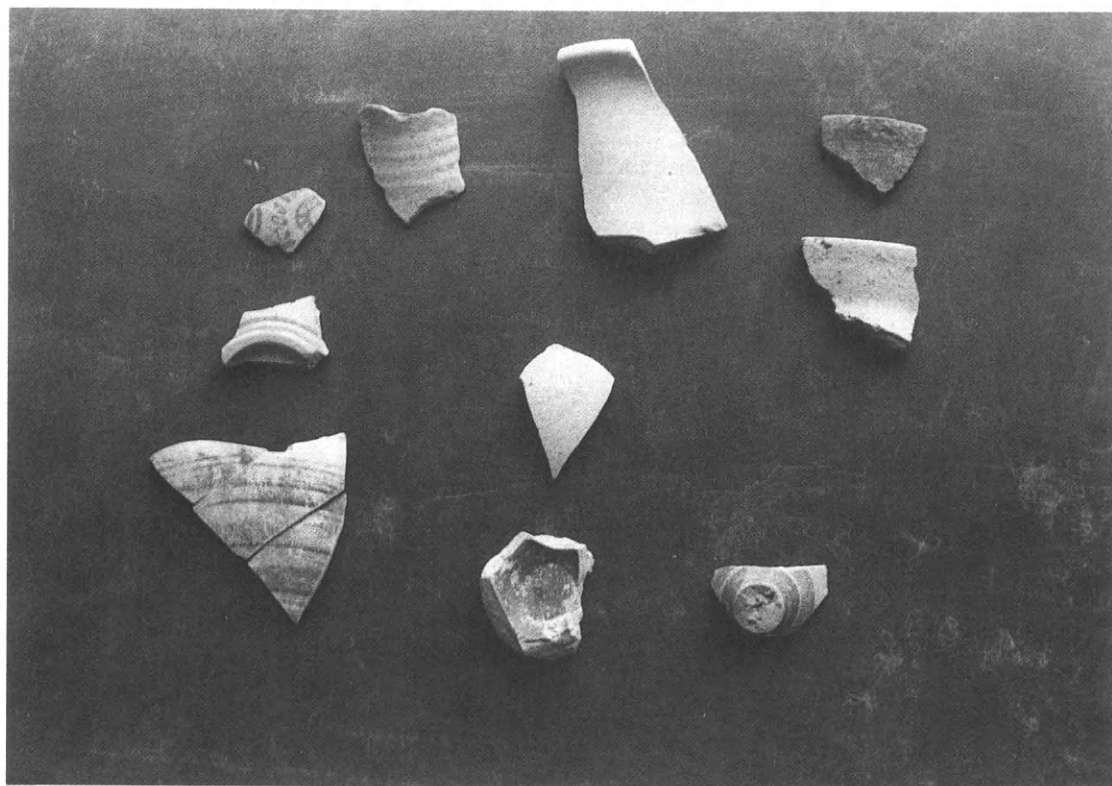
Χώρος 17: α) Άποψη από Δ., ή ανώτερη στρώση αγγείων, β) Άποψη από ΒΑ., ή κατώτερη στρώση αγγείων.

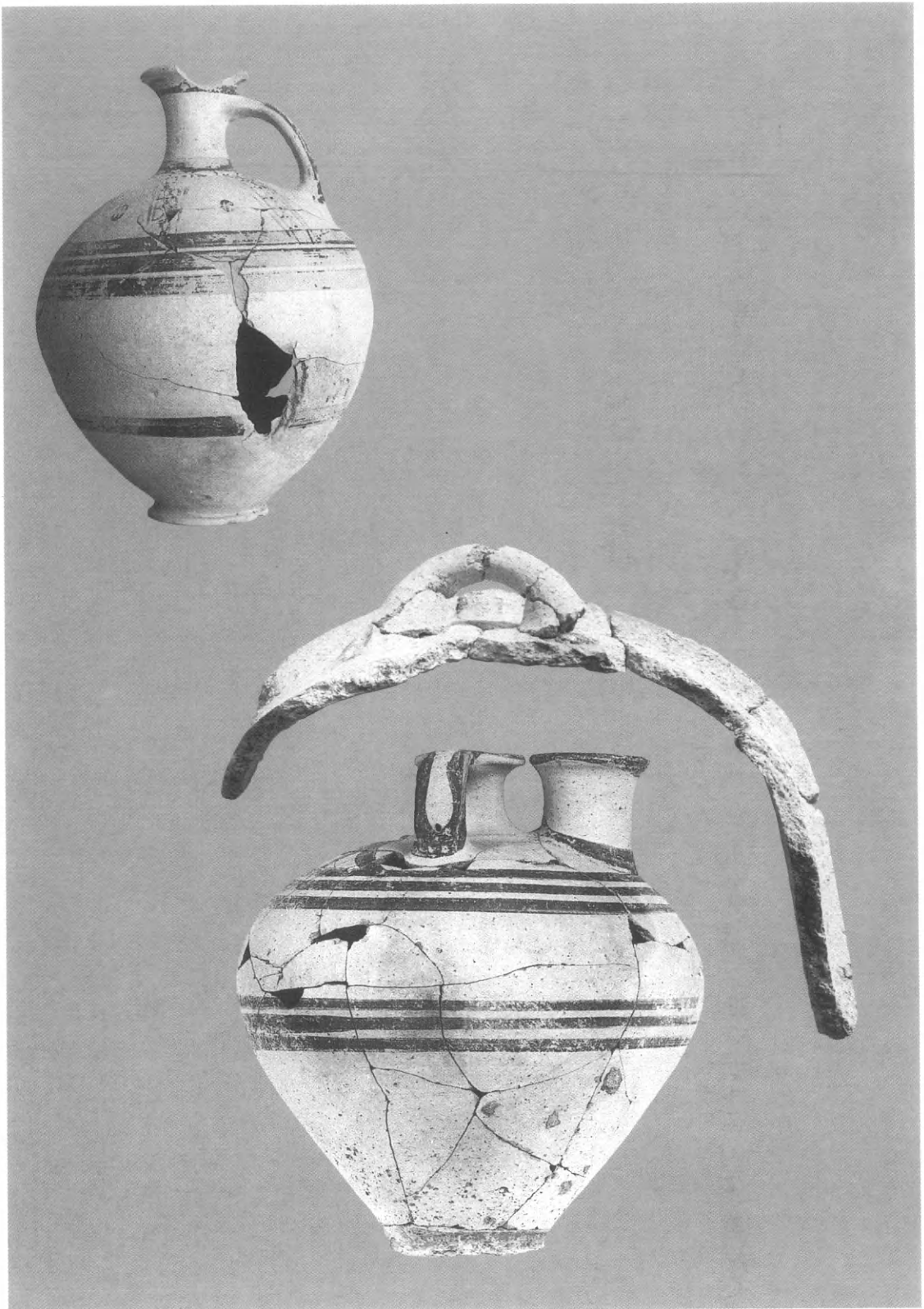
Χώρος 17: α) Ἡ ἐμφάνιση τοῦ τετράπλευρου ὀρύγματος, β) Ἡ ταφή IV.

Χῶρος 17: α) Τομή βόρεια τοῦ τοίχου (M), στὸ βάθος τῆς ὁποίας τὸ δάπεδο Α, β) Λαιμὸς πίθου (γ).*

Χώρος 17: α-β) Ώστρακα τῆς ὁμάδας 227.

Χῶρος 17: α) Πρόχους (δ), β) Τεμάχια ἀσαμίνθου (θ), γ) Ψευδόστομος ἀμφορέας (η).

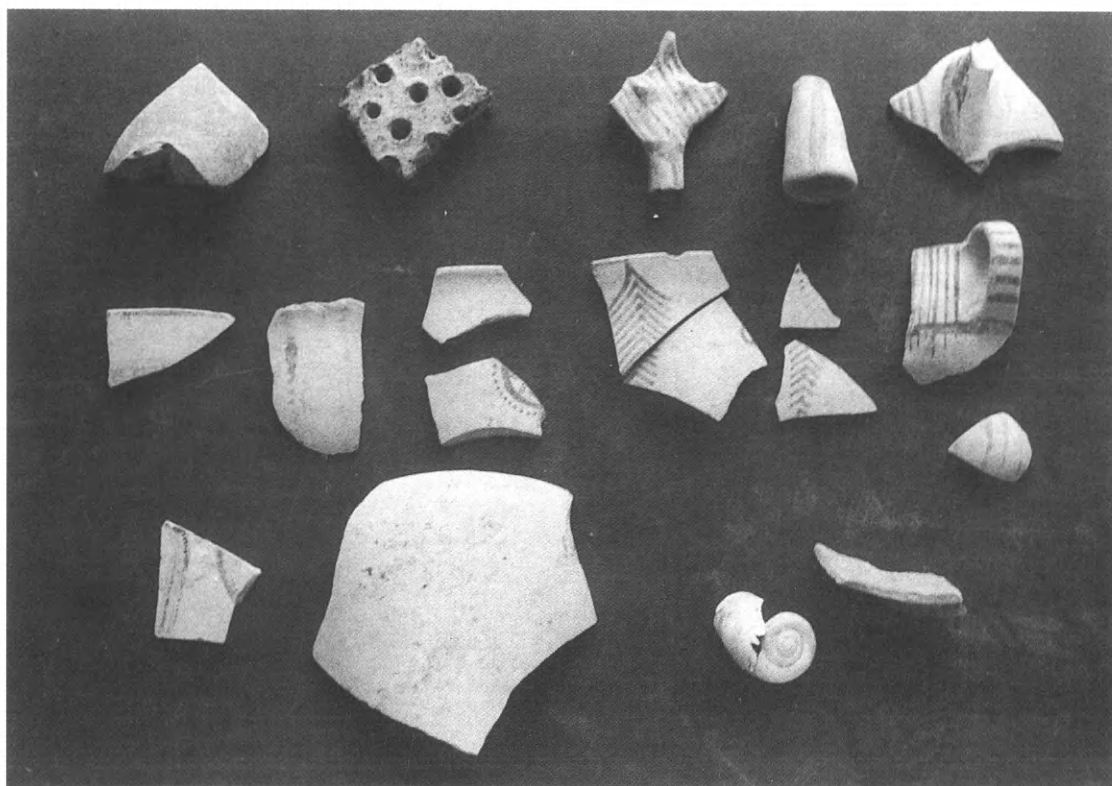
Χῶρος 17: α) Πρόχους (κ), β) Ψευδόστομος ἀμφορέας (λ), γ) Πιθαμφορίσκος (ν).

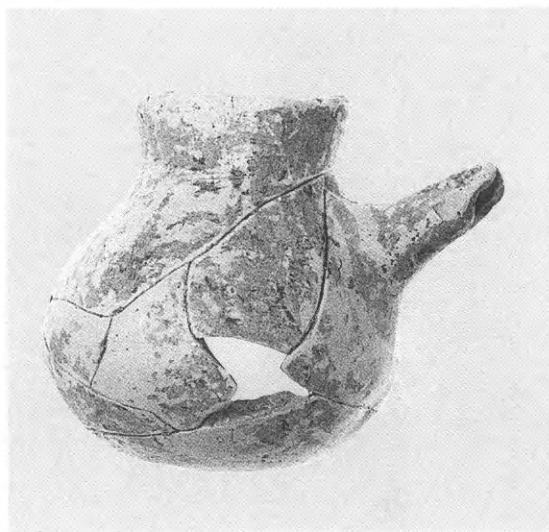
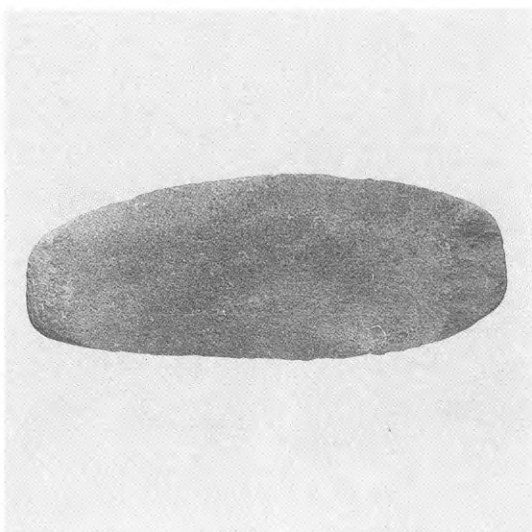
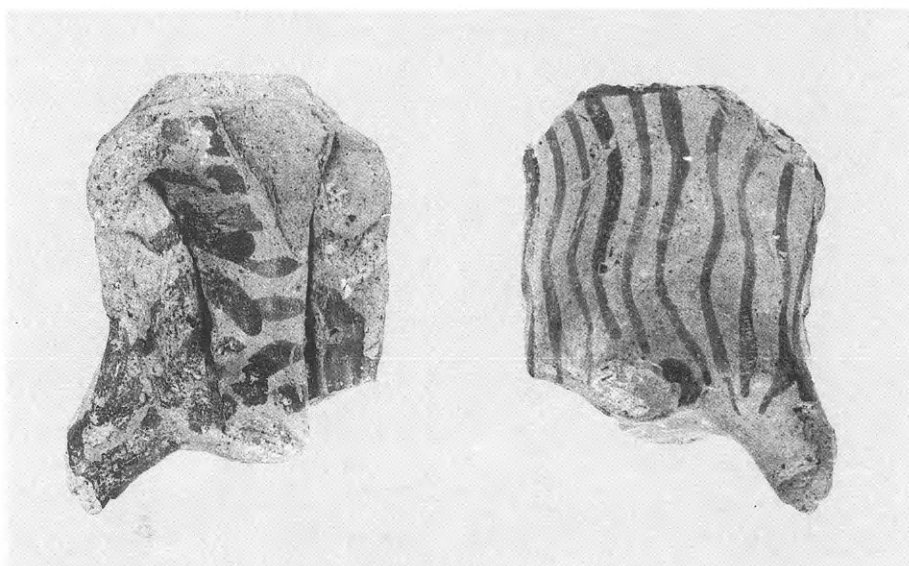
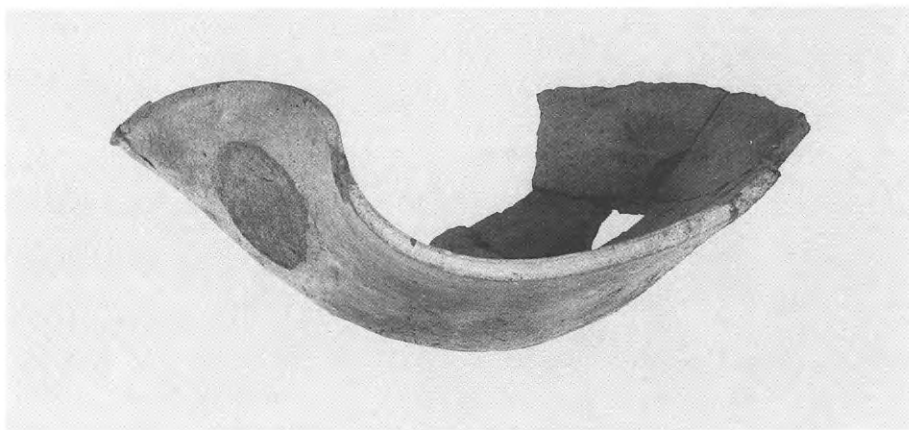
α) Στὸ βάθος ὁ χώρος 7 καὶ μπροστὰ ὁ χώρος 8, β) Ὁ χώρος 9, οἱ παράλληλοι τοῖχοι (ν) καὶ (φ).

α) Ὁ χώρος 5 στὸ βάθος ἀπὸ Ἀ. καὶ ἀνατολικότερα ὁ χώρος 12, β) Ὁ χώρος 5 ἀπὸ ΝΑ., τὸ τετράγωνο βάθρο.

Χώρος 5: α) Έμφάνιση του στρώματος καταστροφής, β) Όμάδα 156.

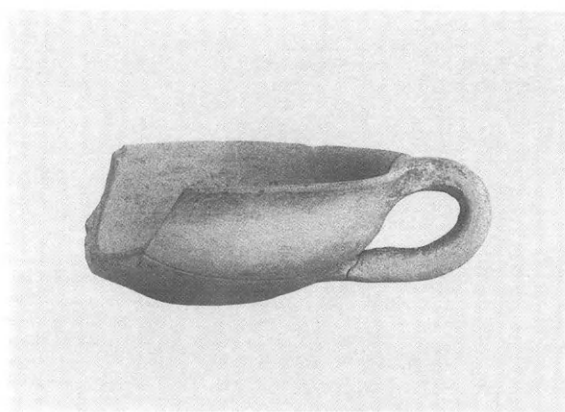
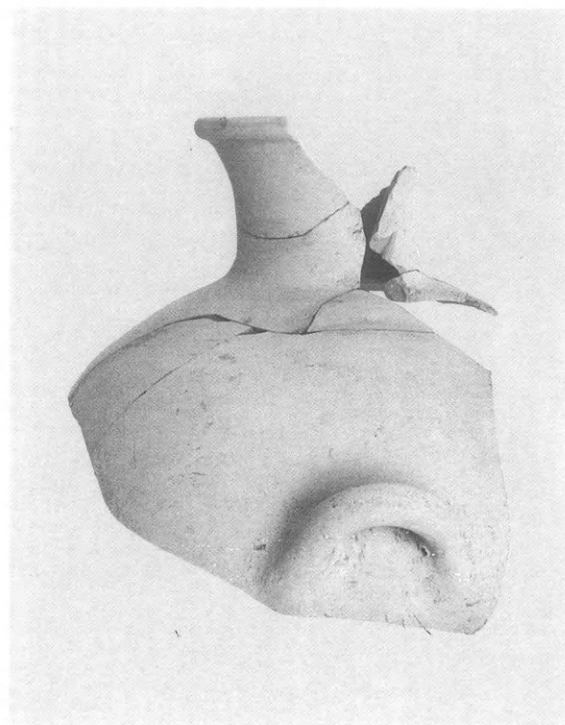
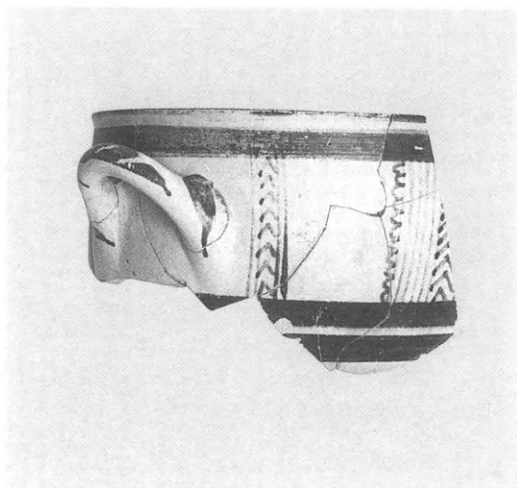
Χῶρος 5: α-β) Φαράσι καὶ εἰδῶλιο ἔνθρονης μορφῆς (ἀπὸ τὴν ομάδα 250), γ) Ἡ μυλόπετρα (ε),
δ) Τὸ θήλαστρο (θ).

Χῶρος 5: α) Ὁ πιθαμορέας (α), β) Ὁ πιθαμορίσκος (δ).

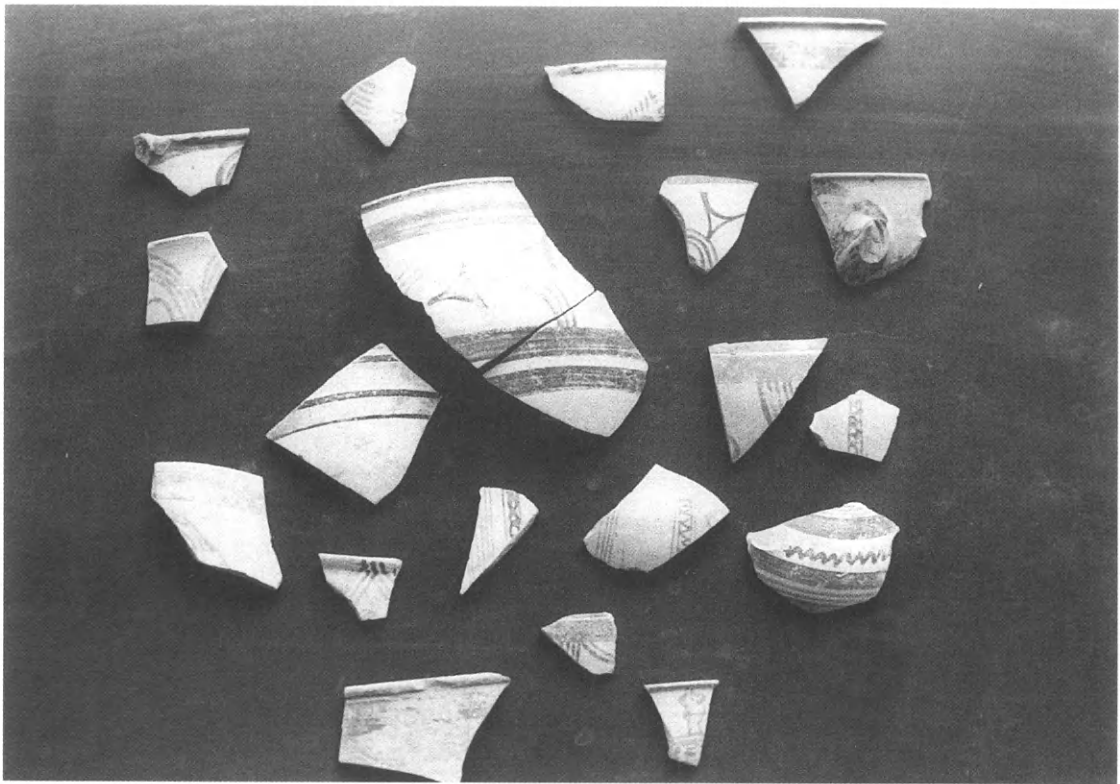
α) Ἡ παρειὰ τῆς τομῆς πού δημιούργησε τὸ ἐκσκαφικὸ μηχανήμα, πίσω ἀπὸ τὴν ὁποία ἐκτείνεται ὁ
χώρος 4, β) Ὁ χώρος 4 ἀπὸ Ν.

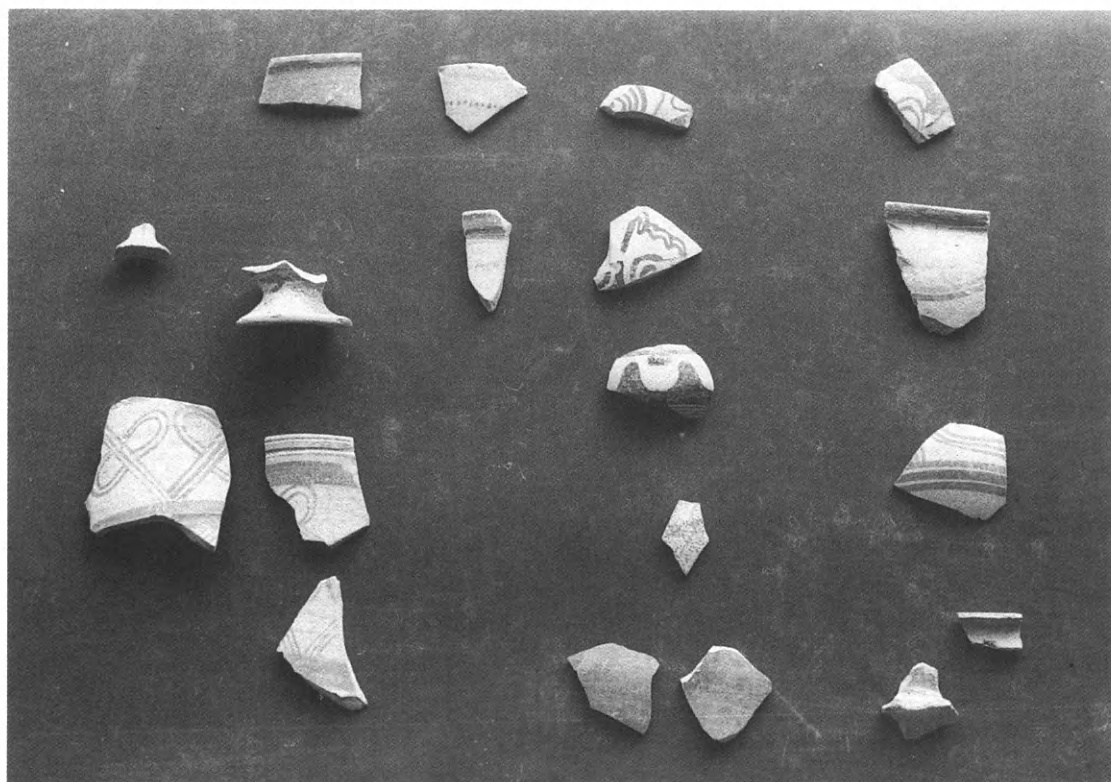
Χώρος 4: α) Τμήμα ύψίποδος σκύφου (α), β) Τμήμα πιθαμφορέα (β), γ) Άνω τμήμα ψευδόστομου ἀμφορέα (γ), δ) Τμήμα κυάθου (δ).

α) Οί χώροι 2 (δεξιά) και 3 (αριστερά), β) Χώρος 11: Ἡ κοίτη τοῦ λαξευτοῦ ὀχετοῦ.

α) Χῶρος 2: Ἡ ὁμάδα 165, β) Χῶρος 11: Ἡ ὁμάδα 173.

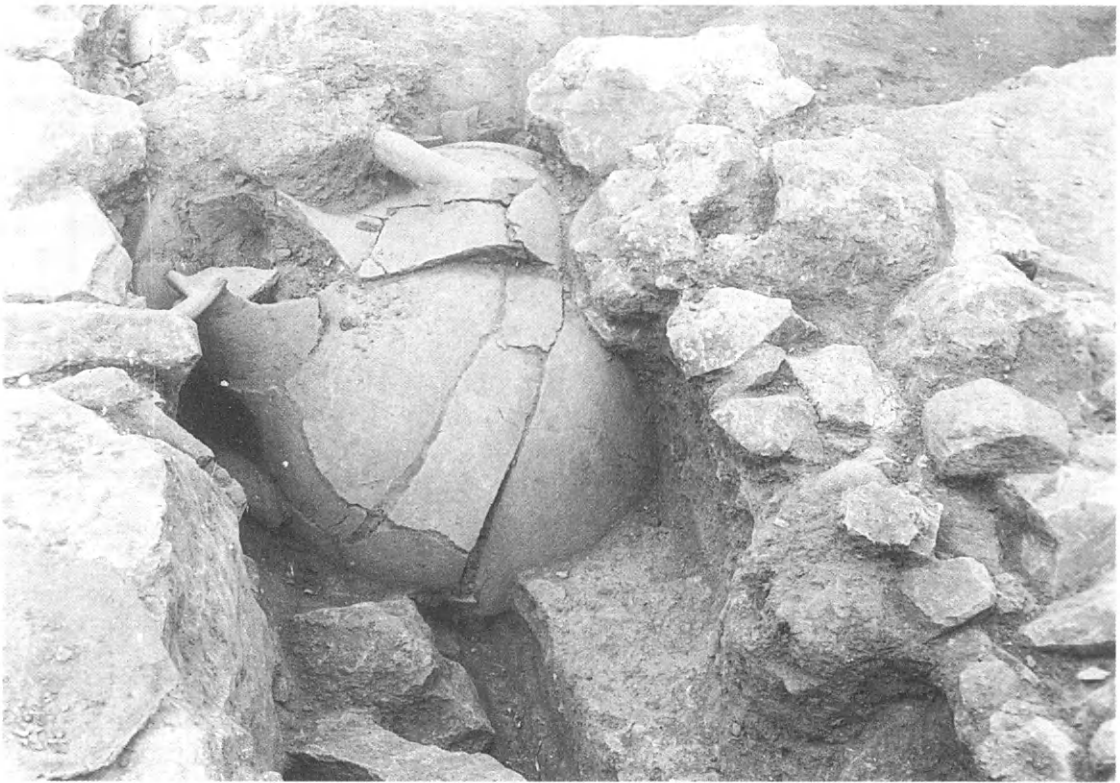
Χῶρος 11: α) Ἡ ομάδα 172, β) Ἡ ομάδα 171.

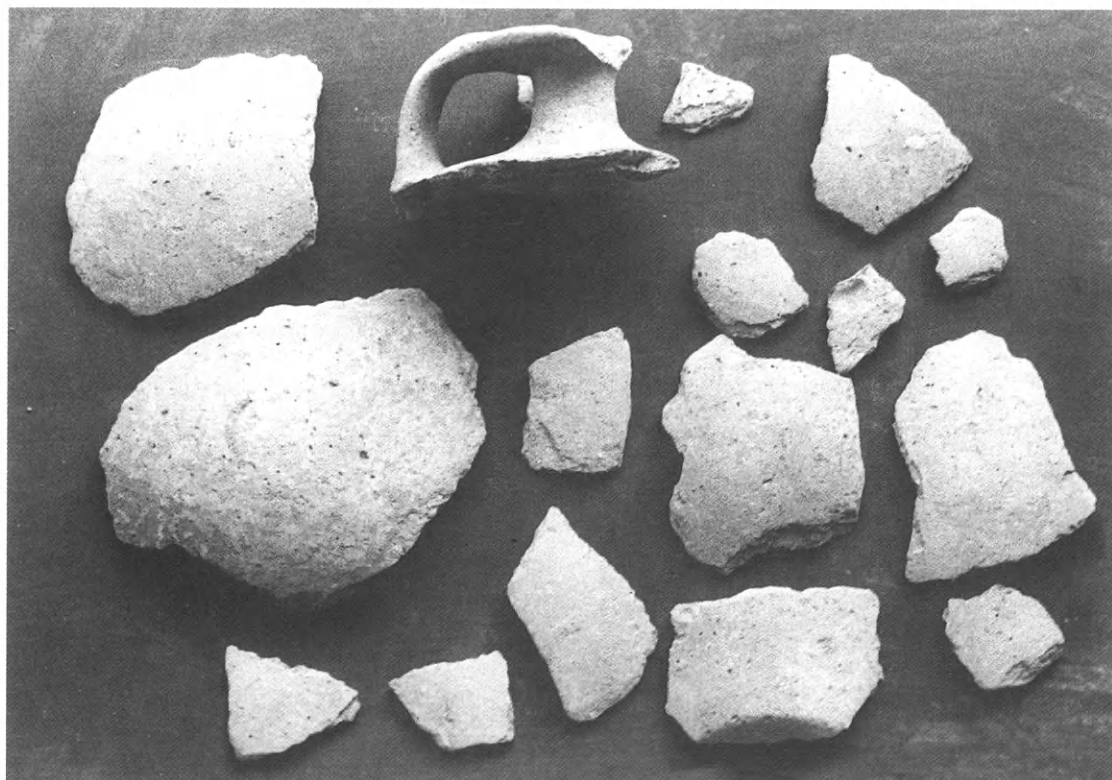
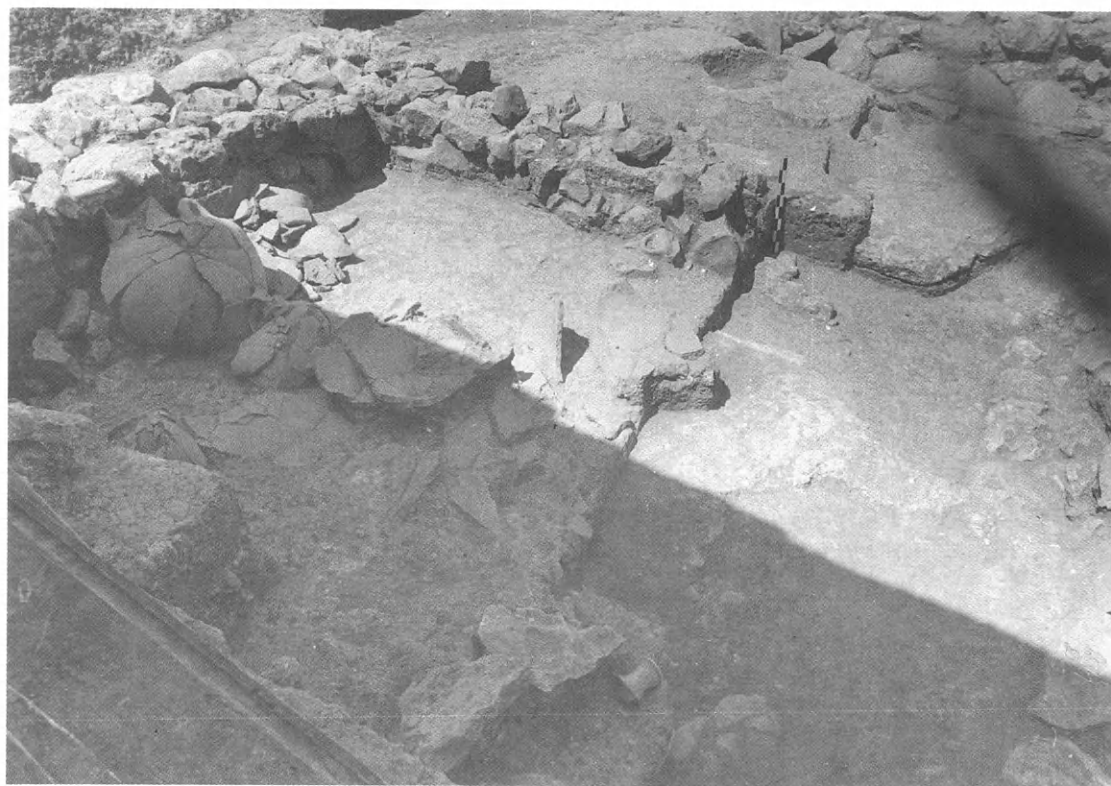
Χώρος 11: Ἡ ομάδα 180.

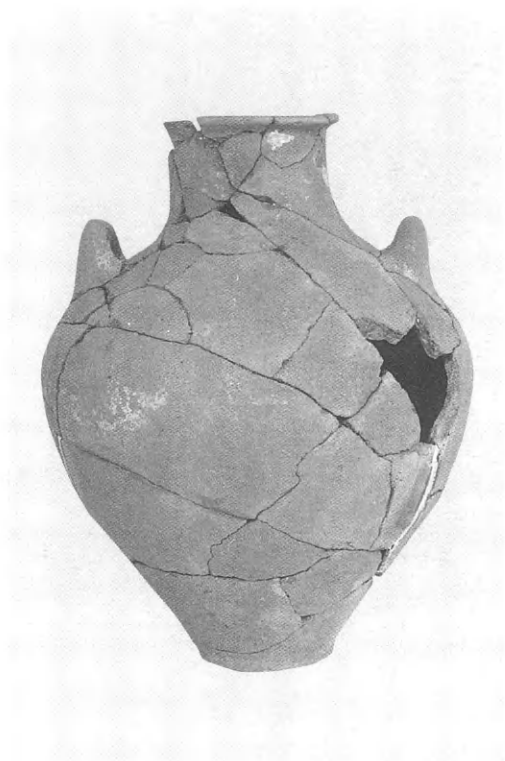
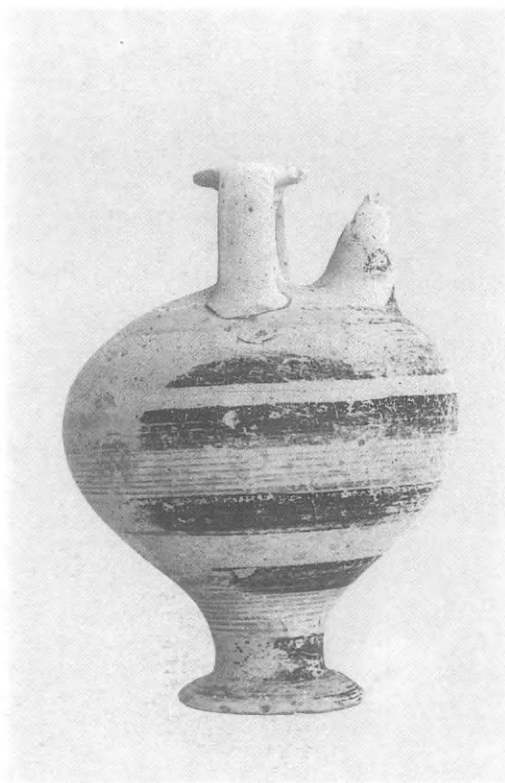
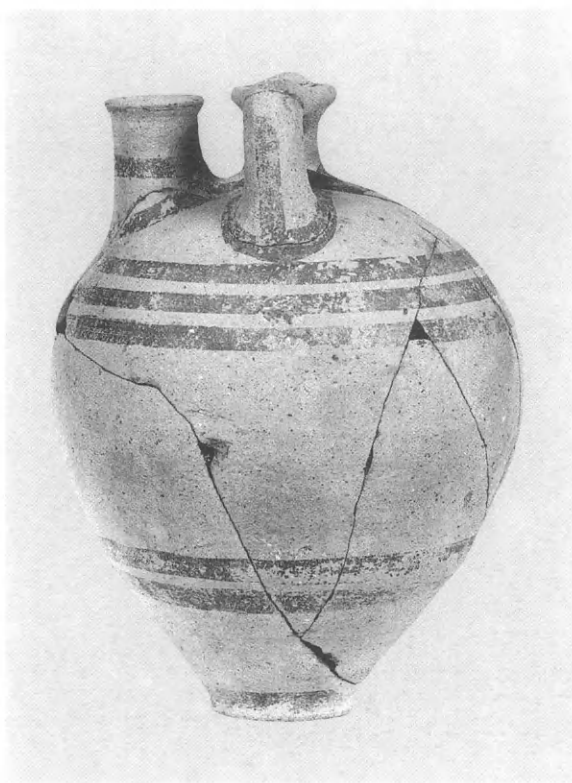
α) Ὁ χώρος Ι ἀπὸ ΝΔ., ἡ ἀρχὴ τοῦ σκεπαστοῦ ὀχετοῦ στὸ τμήμα Ιβ, β) Χώρος Ι, τμήμα Ια: Ἀγγεῖα κατὰ χώραν πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου.

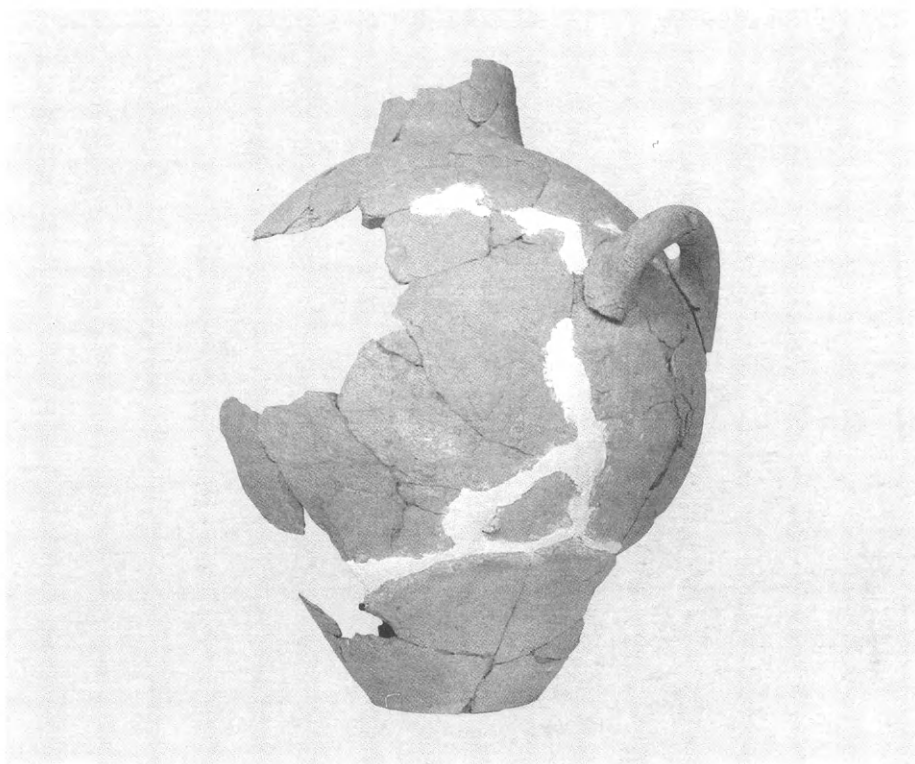
Χώρος Ι, τμήμα Ια: α) Τὰ ἀγγεῖα πάνω στὴν ὄψη τοῦ τοίχου Κ (ἀριστερὰ) καὶ κάτω ἀπὸ τὸ τοιχάριον (δεξιὰ), β) Ἡ ταφὴ VII.

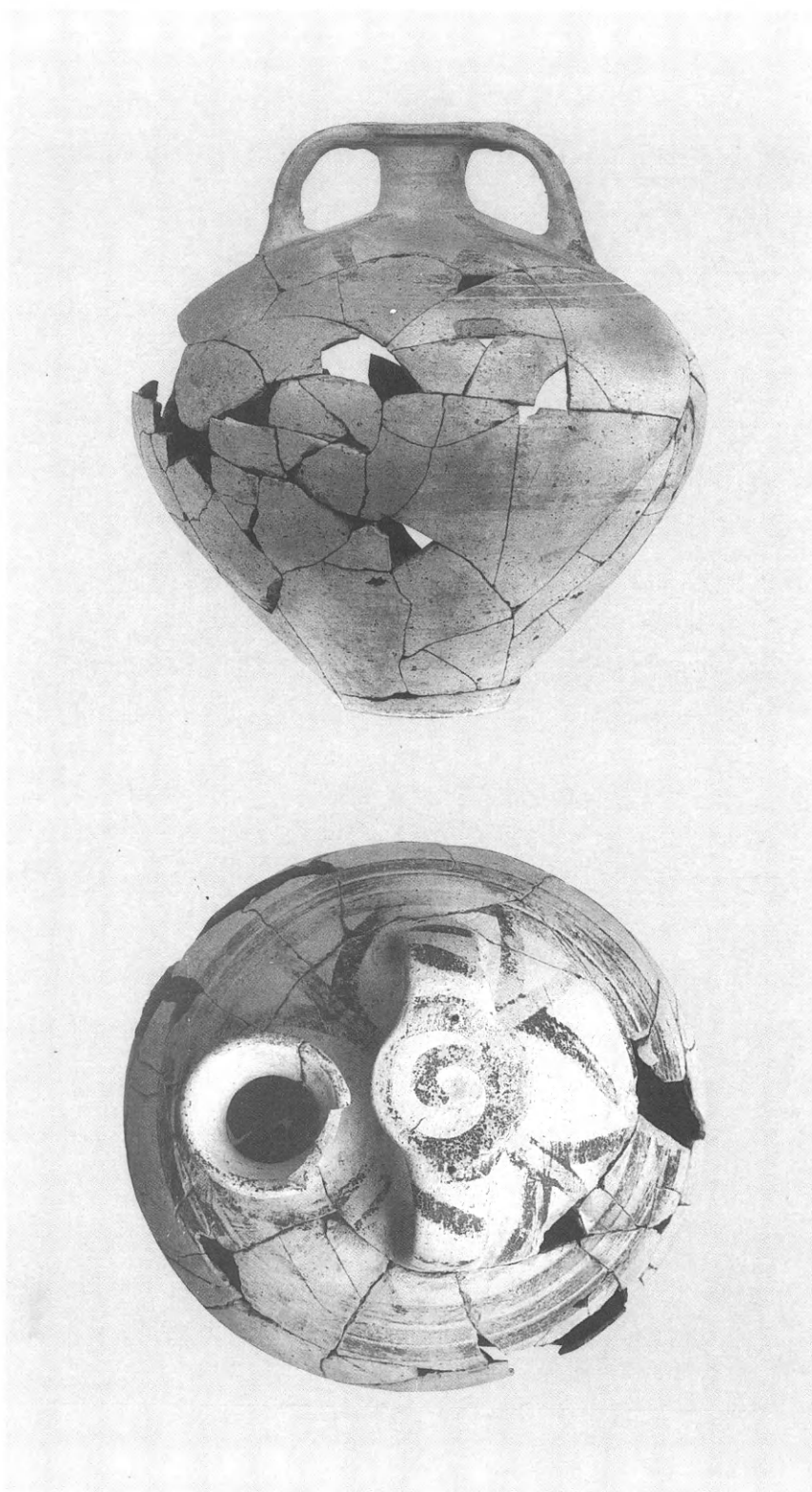
Χώρος Ι, τμήμα Ια: α) Σπασμένα αγγεία πάνω στο δάπεδο Βα, β) Ψευδόστομος αμφορέας (λ).

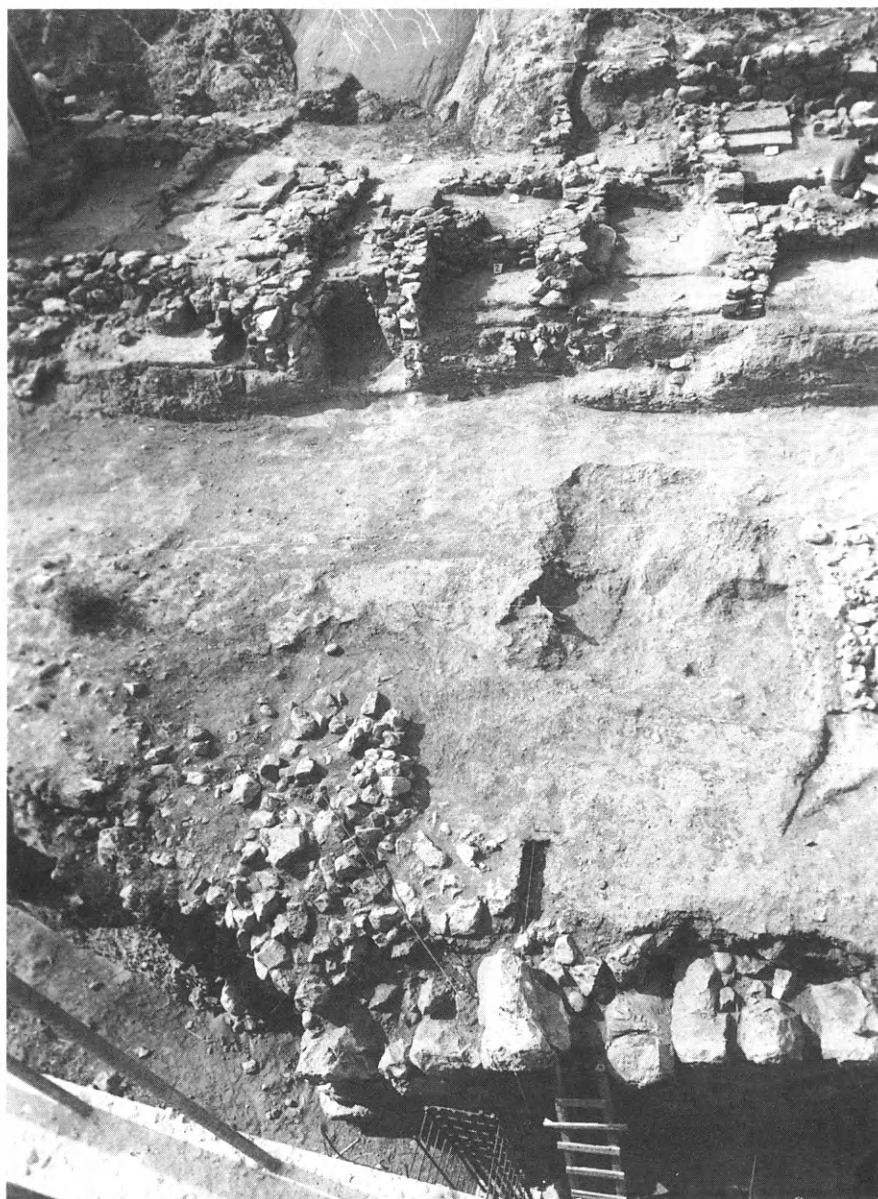
Χῶρος Ι, τμήμα Ια: α) Ψευδόστομος ἀμφορέας (β), β) Ψευδόστομος ἀμφορέας (ζ), γ) Πιθαμφορέας (α)
καὶ δ) Χυτροειδές σκεῦος (γ).

Χῶρος Ι, τμήμα Ια: α) Ἀσάμινθος (θ), β) Πιθαμφορέας (ι).

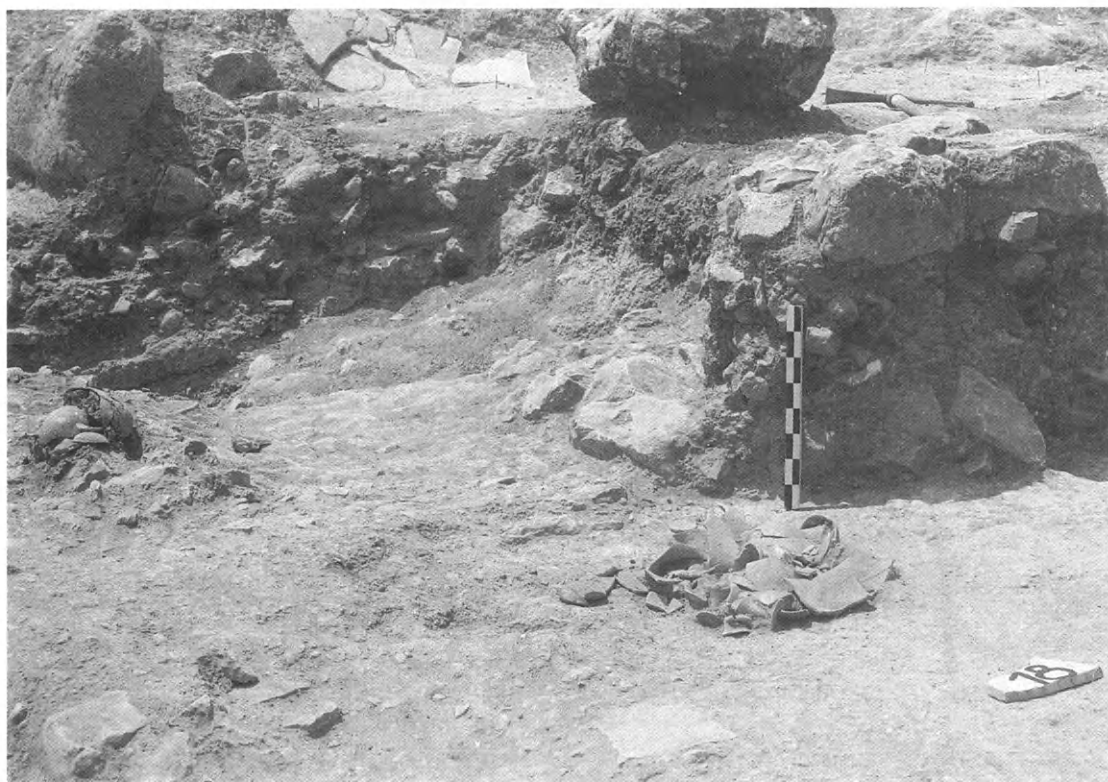
Χῶρος Ι, τμήμα Ια: Ψευδόστομος ἀμφορέας (κ).

Χώρος 1, τμήμα 1α: Γενική άποψη τών χώρων 2, 3, 4, 11, 1 και 20.

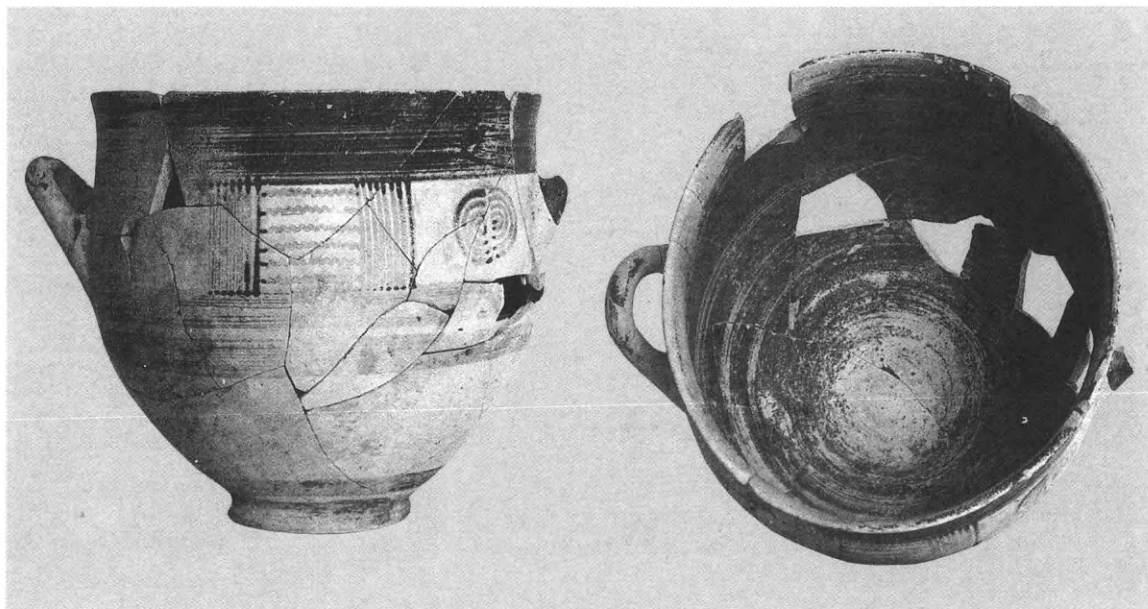
α) Χῶρος 1, τμήμα 1α: Ψευδόστομος ἀμφορέας (μ), β) Χῶρος 20: Ὁμάδα 152.

α) Ο χώρος 18 από ΒΔ., β) Σωρός από σπασμένα αγγεία στον χώρο 18, πίσω διαταραγμένη ταφή.

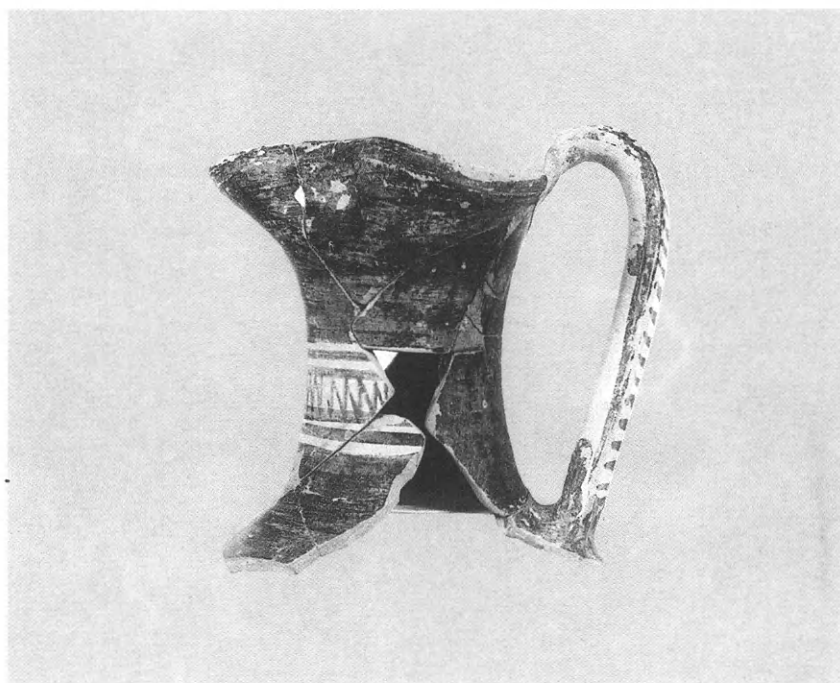
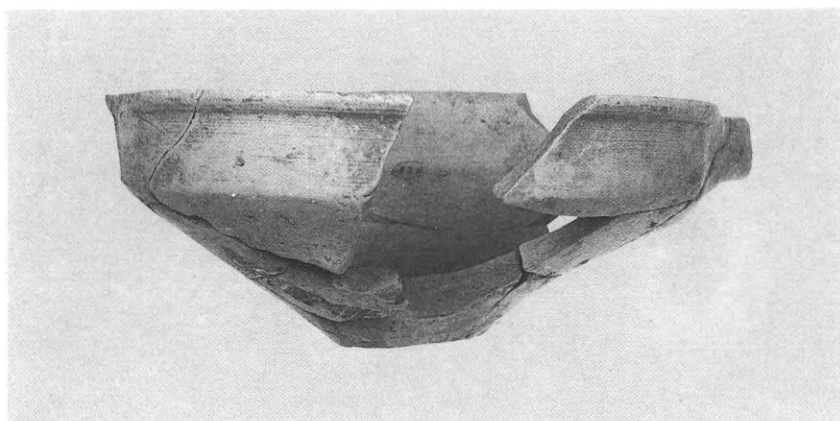
Χῶρος 18: α). Τομή κάτω από τὸ δάπεδο (B), ἐμφάνιση στὸ βάθος τοῦ δαπέδου (A), β) Κύλικά (γ), γ) Κύλικά (δ).

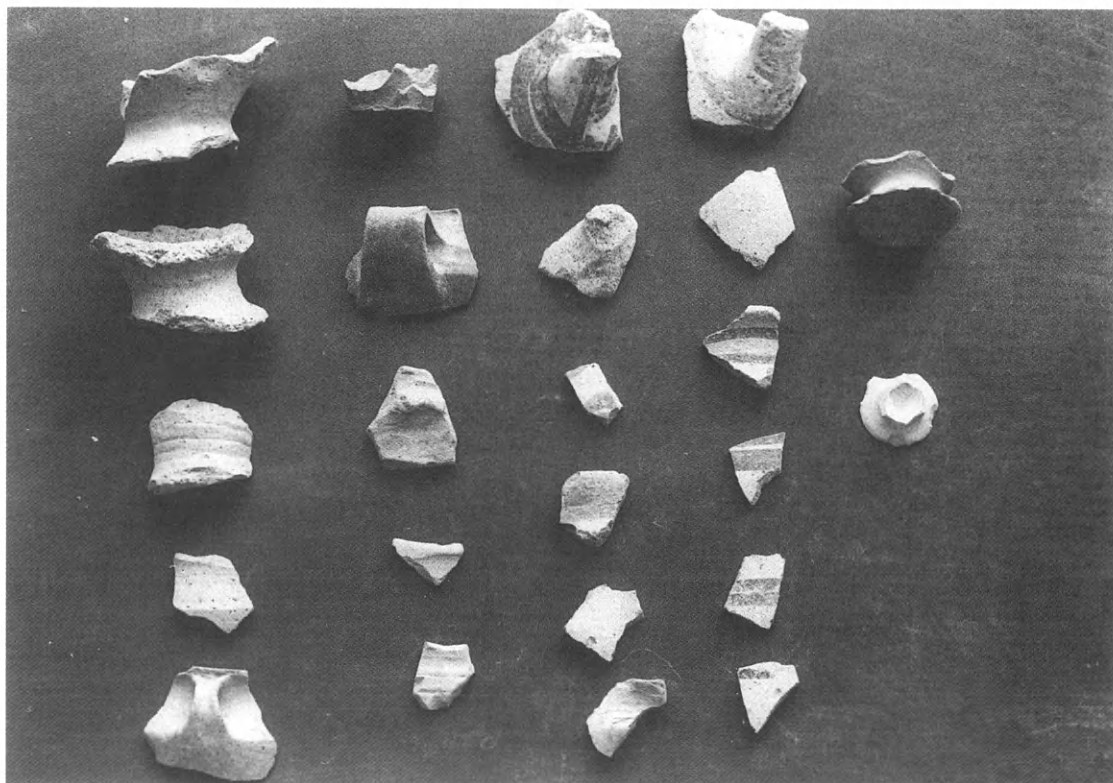
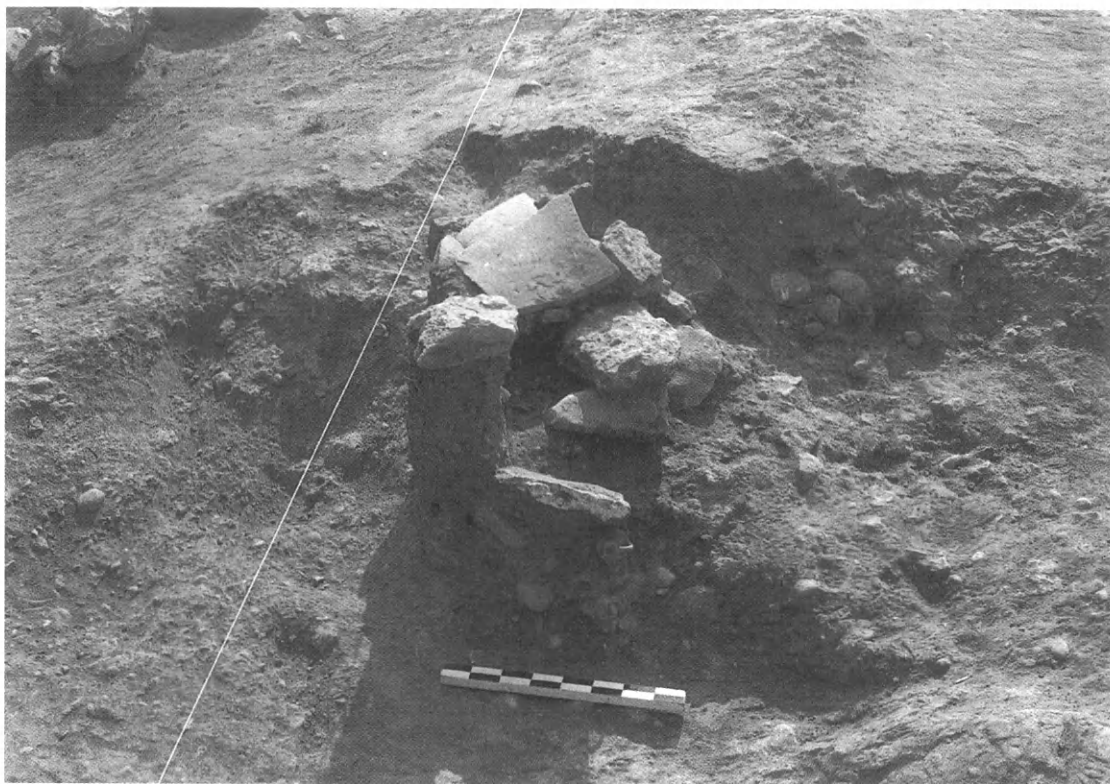
Χῶρος 18: α) Ἀρύταινα (α), β) Σκύφος (ζ), γ) Σκύφος (ι).

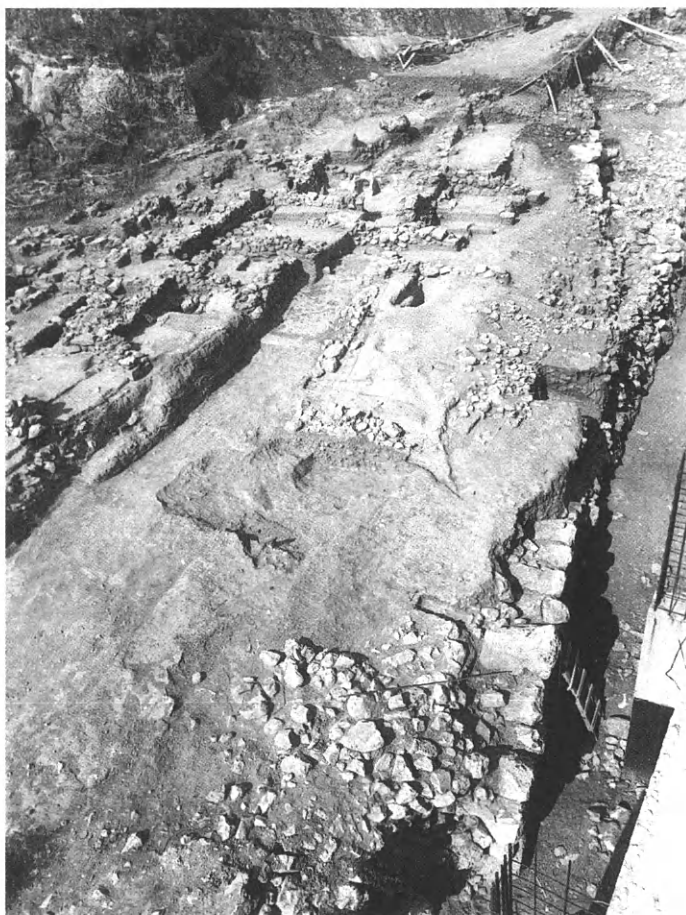
α) Χώρος 6: Τὸ γυναικεῖο εἰδώλιο, εὐθὺς μόλις βρέθηκε, β) Ὁ χώρος 13 ἀπὸ ΝΔ.

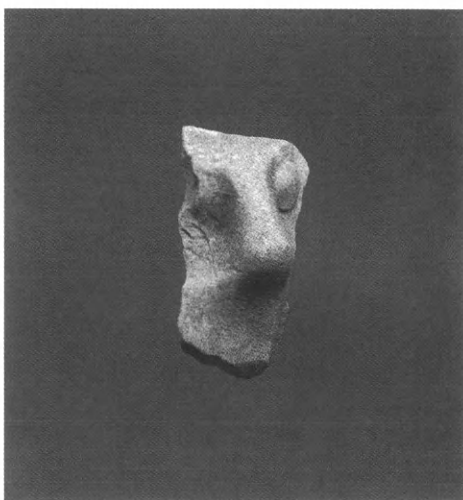
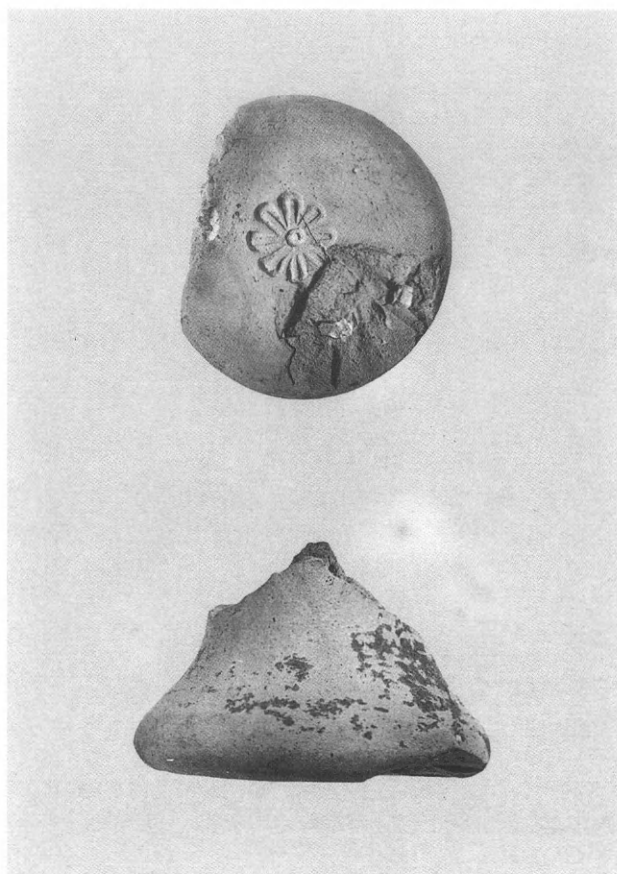
α) Χῶρος 10: Λεκανίδα (β), β-γ) Χῶρος 19: Φιάλη (α), λαιμὸς οἰνοχόης (β).

Χώρος 23: α) Ἡ παιδική ταφή VIII, β) Ἡ ομάδα 253.

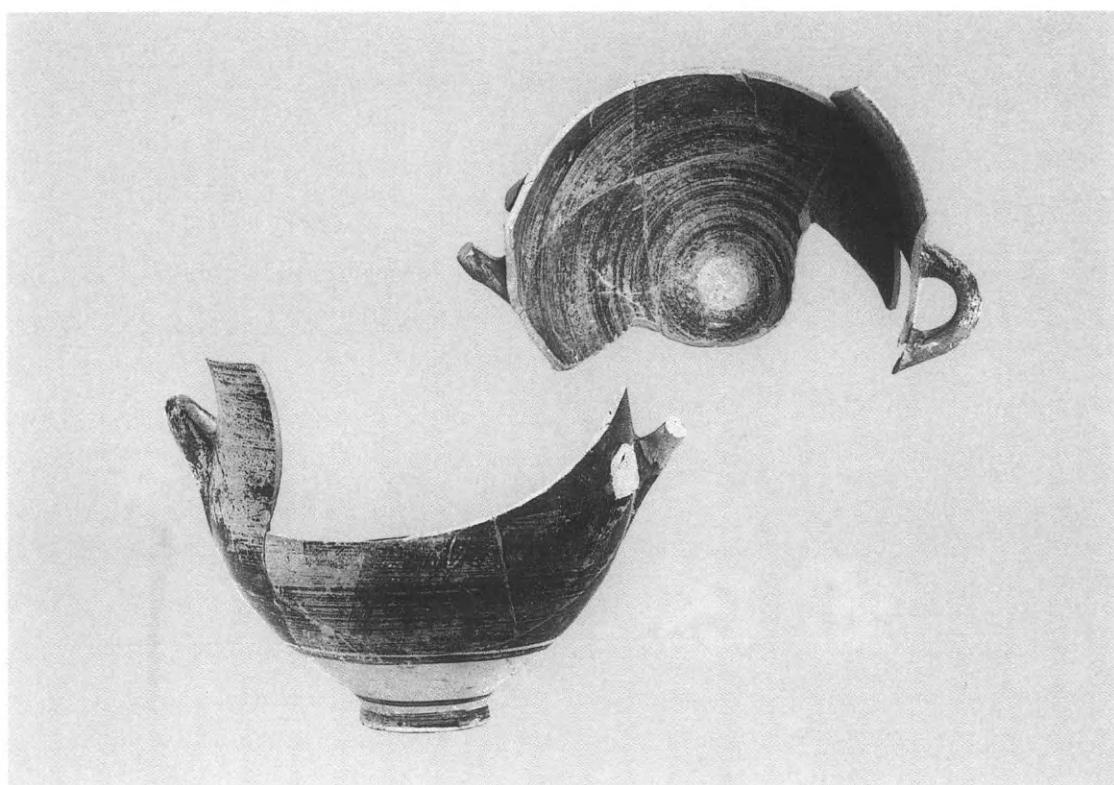
α) Ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος, τὰ τρία τμήματα Α, Β καὶ Γ ἀπὸ Ἀ., β) Τομὴ στὸ λιθολόγημα πίσω ἀπὸ τὴν ὄψη τοῦ ἀναλημματικοῦ τοῖχου.

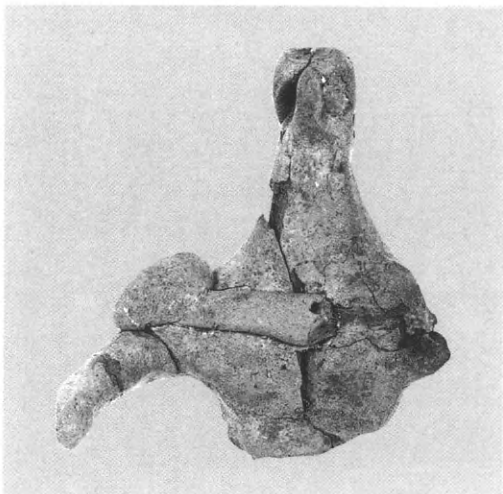
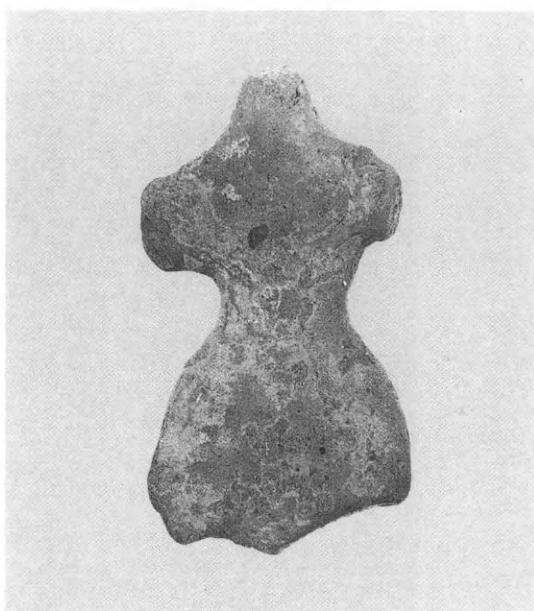
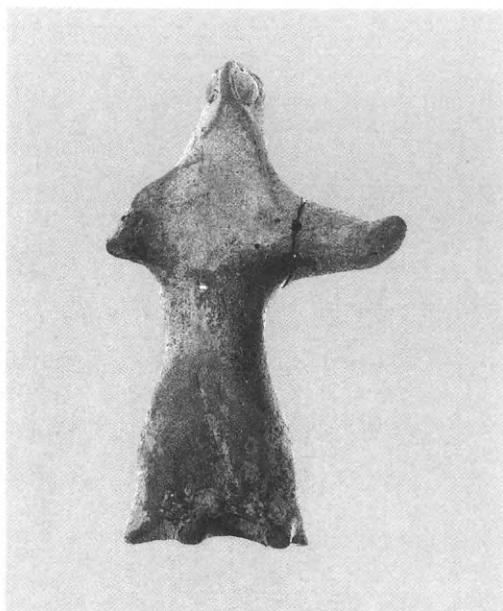
α) Χῶρος 23: Προχοΐσκη (α), β-γ) Κωνική σφραγίδα (α) καὶ τμήμα ἀνθρωπόμορφου ἀρχαϊκοῦ εἰδωλίου (β) ἀπὸ τὸ ἐπιφανειακὸ στρώμα τοῦ τμήματος Β τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου (ὁμάδα 52).

Δυτικός τομέας της ανασκαφής: α) 'Ο τοίχος (X) από 'Α. και β) 'Ο τοίχος (X) από ΝΑ.

Δυτικός τομέας της ανασκαφής: α) Ὁ τοῖχος (Φ), ἀριστερά, καί (Ψ), δεξιά, β) Σκύφος (α).

Δυτικός τομέας της ανασκαφής: α-γ) Τὰ εἰδώλια (β), (γ), (δ), δ) Ἡ λίθινη φιάλη λύχνος (ζ).

Ἡ ἀνασκαφή ἀπὸ ΝΔ.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ Α. ΩΝΑΣΟΓΛΟΥ
Η ΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΠΟΔΩΝ ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ
ΑΡΙΘ. 147 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟ 1995
ΣΤΙΣ ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ Ε. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ
ΜΙΛΩΝΟΣ 26 - ΑΘΗΝΑ
ΜΕ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΝΗΣ ΚΩΤΣΟΥ
ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΗΣ ΑΡΓΥΡΩΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑΚΗ